

Neris

2007 metų ekspedicija

Vykintas Vaitkevičius

KETVIRTA KNYGA

*Tēveliams
Marijai ir Alvydai*

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO BALTIJOS REGIONO
ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS INSTITUTAS

Vykintas Vaitkevičius

Veris

2007 metų ekspedicija

KETVIRTA KNYGA

Mintis
Vilnius

UDK 908(474.5)

Va-122

Recenzavo

Doc. Jūratė Sofija Laučiūtė,

Doc. Aleksiejus Luchtanas

Knygos rengimą ir leidybą rėmė

© Vykintas Vaitkevičius, 2014

© Iliustracijų autoriai, 2014

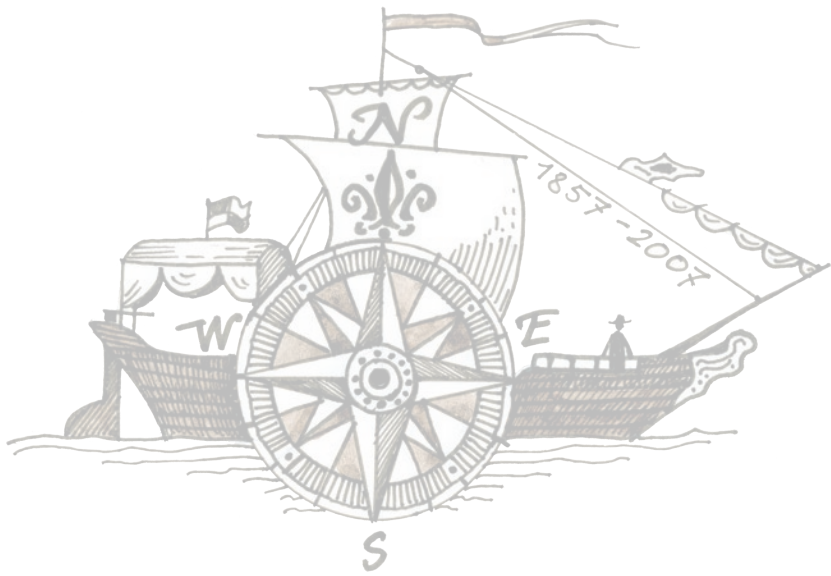
© Mintis, 2014

ISBN 978-5-417-01086-6 (4 knyga)

ISBN 978-5-417-01000-2 (bendras)

Turinys

7	•	Pratarmė
11	•	II. 5. Vidurupis nuo Žeimenos iki Gegužinės
58	•	II. 6. Vidurupis virsta žemupiu – nuo Gegužinės iki Šventosios
74	•	II. 7. Žemupys nuo Šventosios iki Kauno
126	•	III. Apibendrinimas
129	•	Šaltiniai ir literatūra
139	•	Tautosakos tekstai
266	•	Iliustracijų šaltiniai
269	•	Резюме. Neris. Экспедиция 2007 г.
272	•	Спис ілюстрацій
276	•	Summary. Neris. Expedition of 2007
279	•	The list of Illustrations
284	•	Asmenvardžių rodyklė
290	•	Geografinė rodyklė
297	•	Dalykų rodyklė
307	•	Knygoje vartojami trumpiniai
309	•	Padėka

*Neries ekspedicijos
ketvirtosios knygos
pratarmė*

Rašydamas paskutinę Neries ekspedicijos knygą jaudinuosi ne mažiau nei kaip pradėdamas kelionę ir pirmą kartą bendražygiams aiškindamas jos tikslus. Ekspedicijos pasakojimas knygos puslapiuose prilygsta Neries *biografijai*, gamtos, kultūros ir istorijos kupinam upės paveikslui. Piešdamas jį antrą ir trečią kartą įveikiau dešimtis kilometrų, grožėjausi upės ir žmogaus pasaulio derme, *visuma*.

Šiandien su džiaugsmu ir pasididžiavimu dar vieną – paskutinį – kartą leidžiuosi į kelionę vildamasis, kad ji praturtins šiuolaikinių tyrinėjimų lauką, o skaitytojus įkvėps prasmingiems žygiams ieškant ir puoselėjant vertybes, kuriomis remiasi lietuvių tautos kultūra.

Autorius

II.5

2007 metų
EKSPEDICIJOS
ŠALTINIAI

II. 5. Vidurupis nuo Žeimenos iki Gegužinės

Birželio 27-osios vakarą besileidžiančios Saulės spinduliai žyra po vidurvasario pievas, pasiekia aukštų Kernavės piliakalnių šlaitus. Paliekame Traidenio miestą, sykiu atsisveikiname su čionykščiais ir užėiviais Vilnijos krašto gyventojais. Nuo nakvynės vietos Valiukiškiuose skiria vos keli kilometrai, upėje – vienas po kito du bevardžiai granito rieduliai: 2,8 x 3,2 m dydžio, 1,3 m aukščio (N54°53'42,5", E24°48'34,8") ir 1,1 x 1,9 m dydžio, 1,05 m aukščio (N54°53'52,8", E24°48'34,5"). Dešiniajame krante stūkso vaizdingas **Baltasis kalnas** (92 km, deš.; N54°53'08", E24°49'37"). Balto, geltono biraus smėlio kalvos ir upių pakrantės Lietuvoje paprastai vadinamos Baltakalniais (LVŽ 339).¹ 1385 m. kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymai šį kalną vadina Atožvalga: *Vndir eynem berge, der heiset Attasewalga* (plg. *atžvalga* „atsižvelgimas, atodaira“ – LKŽ I 455) ir papėdėje mini brastą. Prie jos – kryžkelė, kur tolimesnei kelionei buvo galima rinktis vieną iš Neries krantų, keliauti palei upę aukštyn ir žemyn (Die littauischen 1863, 693–694, 695). Vėlesniuose šaltiniuose minimas tiltas, jungiantis Mitkiškes su Kernave: *Стодола надъ мостомъ Миткишскимъ, который мостъ черезъ Велью бываетъ* (1590 m., AVK XVIII 81), senojo ir naujojo kelto vietos (TŽ XIII–4; BTY LXVII–4; Baliulis 2005a, 164).

Į **Valiukiškius** (89 km, deš.) mus pakvietė † Arvydas Jankauskas. Nuošalią vietą prie Neries menininkas *pasirinko* muzikos šventėms rengti, stovyklautojams ir keliautojams priimti. Mes vėl vakarą pasistiprinome bičiulių išvirta sriuba, įsikūrėme palapinių miestelyje – erdvioje

1

Gaidžiu vadinamas
Valiukiškių akmuo žvelgiant
iš pietų
(2007-06-28)

¹ Palyginimui, nuo pat ištakų Neries skardžiai ir atodangos buvo vadinamos Plikaisiais kalnais – bltr. *Лысая гара* arba lenk. *Łysa góra*.

paupio laukymėje. Prieš užmigdamas, kaip daugelį kartų, vėl sklaidau Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos knygą, mintyse rikiuoju rytojaus užduotis.

Birželio 28-oji išaušo debesuota, darbą pradėjome dulkiant lietui. Pirmasis mūsų kelyje – gražus, apylinkės gyventojams gerai žinomas, Gaidžiu vadinamas akmuo (plg. MVK 66).

II.

2007 metų
EKSPEDICIJOS
ŠALTINIAI

12

Gaidys stūkso už 4 m nuo kairiojo Neries kranto (N54°54'18,2", E24°48'26,5"). Tai 2,5 x 3,5 m dydžio (pailgas šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi), raudonos spalvos vidutinio rupumo granitas, jo viršuje nedidelė sueižėjusi plokštuma. Virš vandens kyšo 1,45 m akmens dalis, 0,95 m – po vandeniu (1 pav.).

Gaidžiais, Gaideliais vadinamų akmenų yra daugelyje Neries aukštupio, vidurupio ir žemupio vietų (plg. Švedai, Vileikos r.; Karmazinai, Vilniaus r.; Krėslynai, Jonavos r.). Iš pirmo žvilgsnio šie akmenys vienodais vardais tarpusavyje neturi nieko bendra, skiriasi jų dydis ir forma, padavimai pasakojami retai. Tačiau dėmesį patraukia pasikartojanti deminutyvinė pavadinimo forma *gaidelis*. Taip lietuvių kalboje dar vadinama valgomoji voveraitė (*Cantharellus cibarius*), gyslotis (*Plantago media*), paprastasis dalgutis (*Erodium cicutarium*), raguolė (*Delphinium*), javų gubos, šautuvo dalis ir kt. (LKŽ III 16). Vadinasi, bendru gaidelio vardu galėjo būti vadinami ir iš vandens kyšantys akmenys. Vagoje esančių akmenų sausa dalis yra akinamai balta ir iš tolo matoma. Neatmestina galimybė, kad tai buvo tam tikros Neries matuoklės – slūgstančio upės vandens ženklai, nelygu pirmieji gaidžiai, pranešantys apie auštantį rytą. Vėliau patyrėme, kad Neries lygio svyravimus pakrančių gyventojai iš tikrųjų sekė pagal vieno ar kito upės akmens matomą dalį (LTR 7685/1302, Laukysta; plg. Neris 2010, 91–92).

Gaidžiais, Gaideliais vadinami Neries akmenys taip pat gali būti susiję su senąja mitologija. Lietuviai tiki, kad nustatantis laiką gaidžių karalius, kuris kas rytą duoda ženklą angelams ridenti Saulę, gyvena tolimoje mitinės jūros saloje. Šiam gaidžiui pritaria visi likę Žemės gaidžiai! (plačiau žr. Vaitkevičienė 2001, 130).

Už 0,17 km į vakarus nuo Gaidžio akmens – nedidelė rėva (N54°54'18,7", E24°48'14,8"), netrukus pasiekiamo **Ardiškį** (87 km, deš.). Ieškome vietinių žmonių, sutinkame Arbočius, kuriems upė pažįstama ir *artima*. Tą patvirtina į tvorėlę prie namų atremti keturi spinningai. Nors daugelis su žvejyba susijusių tikėjimų jau pamiršti, pažvelgus į saugomus, *p a s t a t y t u s* spinningus (2 pav.) dingtelėjo mintis, kad vis dar paisoma senovinio draudimo žengti per meškere ir tinklą: *Meškere nereikia peržengt ir to tinklo nereikia peržengt. Atžengt vėl atgal reikia, kad žuvis kibytų* (LTR 7685/1360, Saleninkai), plg.: *Žvejai neleid žagyti savo tinklų, nes tiki žargymą nedaleisiant žuvis gaudyti* (JK 392 (Nr. 17); plg. Znamierowska-Prüfferowa 1937, 34; Швед 2009, 138). Apskritai lietuvių kultūroje negalima žargstyti daiktų, plg.: *Jeį žmogus peržengia per naują kokį nors daiktą, tas daiktas bus nedrūtas* (LTR 445/12, Punksas), *Neperženkt per virvę, nes nutrūks* (LMD I 782/9, Punksas), *Nereikia moteriškui per kačergų žergt, ba pečius blogai kūrinsis* (LTR 2430/225, Salakas) ir kt. Draudimas glaudžiai susijęs su valdžios, sėkmės, laimės dalybomis, kurias laimi pranašesnis arba *viršesnis*, kitaip tariant, esantis viršuje. Todėl nuotaka per jungtuves stengiasi užminti jaunikiui ant kojos, artojas – suarti kaimyno lauko

2

Spiningai prie Arbočių namų
gėlių darželio
(2007-06-28)

kraštą, žvejys – peržengti svetimas žvejybos priemonės... Ne mažiau įdomu tai, kad „negalima moteriai žargstyti per meškerę, bet pageidaujama, kad besilaukianti moteris peržengtų per žvejybai paruoštą tinklą“ (LTR 2416/242). Tad nėščia moteris, žengdama per tinklą, veikia palankiai – ne sau įgija, veikiau praranda, pasidalija, pripildo. Šis tikėjimas primena, kad prigimtinėje kultūroje vaikus tarytum žuvis pribuvėja gauda šaltiniuose, upėse ir ežeruose (*Žuvavau, žuvavau. Sugavau žuvytę...* – LEB 471), arba „Jei berniukas, tai ešeriukas, jei mergaitė – tai lydekaitė!“ sakoma latvių užkalbėjime, siekiant palengvinti gimdyvės skausmus (LLV 162–163).

Į penktą dešimtį įkopęs Pranas Arbočius patvirtina, kad prie Ardiškio Neryje yra Karstu (*Truna*) vadinamas akmuo. Nors tėkmei labai sunku priešintis, kelias minutes šiaip taip atsilaikome vienoje vietoje ir šį įdomų upės akmenį išmatuojame.

Karstas stūkso vagos viduryje, po vandeniu (apie N54°54'40", E24°47'52"). Tai pailgas, 1,2 x 2,1 m dydžio (platėja vakarų kryptimi) riedulys, nežymiai iškiliu viršumi. Anot vietos gyventojų, akmuo tikrai panašus į karstą.

Pasakojama, kad prie šio akmens buvo vandens atneštas „karstas su numirėliu ir užkliuvęs“ (LŽV: Ardiškiai, Musninkų vls.). Remiantis P. Arbočiumi, už 25 m į rytus nuo Karsto po vandeniu esantis plokščias akmuo nuo seno vadinamas... Paškevičiumi. Tačiau sprendžiant iš Žemės vardyno anketoje nurodomo *Poškevičiaus* dydžio – net 10 m³ – manytina, kad kitados šiuo vardu galėjo būti vadinamas ir kitas upės riedulys. Iš 1830 m. Musninkų dvaro valdų žemėlapių paaiškėja, kad Paškevičius – tai vieno šios vietos šeimininkų pavardė (*Ordziszki P a s z k i e w i c z a* – LVIA f. 526 ap. 8 b. 93; plg. *Ordziszki: Ajsza Niepilewska* – 1690 m., LM 80). Čia pat minėtinas unikalus iš netolimo Pigonių kaimo kilusio Didžiosios Kovos apygardos partizano Antano Paškevičiaus slapyvardis *Neries Akmuo* (Kasparas 1999, 204; Abromavičius ir kt. 2007, 589).

Šiandien dauguma pasakojimų ir padavimų iš Ardiškio mini Bareikas ir jiems priklausios sodybos šiauriniame pakraštyje žaliuojantį senolį ąžuolą.

Bareikų ąžuolas auga ant pirmosios viršsalpinės terasos, paupio laukymėje (N54°54'44,1"; E24°47'59,0"). Medis senas, drevėtas, šiek tiek apdžiūvęs, 5,8 m apimties (1,3 m aukštyje); išsišakoja į tris stambius kamienus (3 pav.).

Padavimai Ardiškio ąžuolą sieja su senąja religija ir piešia šventovės ąžuolų giraitėje paveikslą: „Senasis Bareika pasakojo, kad dar jo tėvai jam porinę, esą ten, kur dabar išlikęs vienas ąžuolas, buvo stabmeldžių šventovė. Buvo auksinis žaltys ir auksinė dievo Perkūno statulėlė. Jie buvo įkelti į ąžuolus. Atėjus krikščionims, šie stabai buvo užkasti po kažkuriuo ąžuolu“ (P. J. Petkevičienė, 62 m., kilusi iš Valiukiškių, gyvenanti Ardiškyje. U. V. Almonaitis, 1984 m. – LTR 7250/97; plg. LTR 4115/50; 4118/112). Šios šventvietės dalis – į šiaurę, šiaurės vakarus ir pietryčius nuo Bareikų ąžuolo išsidėstę pilkapiai. XIX a. viduryje pirmieji Kernavės tyrinėtojai – Vilniaus archeologinės komisijos pirmininkas Eustachijus Tiškevičius (1814–1873) ir Vladislovas Sirokomlė (1823–1862) aptiko juose degintinių kapų be jokių įkapių: *Nic w nich znaleść niemożna było, z czystego piasku usypane zawierały w zobie pokłady popiołu* (Tyszkiewicz 1840, 7v). E. Tiškevičius pamatė daugelį iškasinėtų pilkapių (*wiele z tych znalazłem rozkopanemi* – W 242) ir tyrinėjimų netęsė. Vėliau, pasakojama, Kernavės ponas ir klebonas čia atrado sidabrinių bei žalvarinių papuošalų, geležinių ginklų, žmonių ir žirgų kaulų (Tarasenska 1922, 583).

3

Ardiškio ąžuolas žvelgiant iš vakarų
(2007-06-28)

Į kelių kilometrų grandinę Kernavės, Valiukiškių, Ardiškio ir Dailidžių pilkapynus, iš viso kelias dešimtis V–XII a. pilkapių, sujungia senas panerio kelias (plg. *ciągnie się niewielkiemi przerwami pasmo nadzwyczaj licznych grobowych kurhanów* – W 242), kuris dažniausiai vadinamas Napoleono keliu. Pasakojama, kad prancūzai iš Gegužinės per Čiobiškį, Kernavę traukė į Maskvą, o šaltą žiemą sugrįžo (Tarasenska 1922, 582–583).

Žinoma, kad 1812 m. birželio 25-ąją Ardiškyje mėginta prancūzų puolimą sustabdyti, buvo sudegintas Neries tiltas (Ružancovas 1933, 25). Gali būti, kad žmonių atmintyje ši istorija persipynė su 1831 m. birželio įvykiais, kai panerio keliu į Vilnių, vėliau traukdamiesi, žygiavo Antano Gelgaudo sukilėliai: *Prie Ardiškių mušėsi rusai su paliokais ir prancūzais, atėjusiais paliokams talkon. Lenkų vadu buvo Gelgutis...* (LŽV: Strazdai, Musninkų vls.; plg. Medišauskienė 2008, 101). Įsimintina, kad praėjus šimtmečiui ir daugiau po visų šių įvykių, Kernavėje vis dar buvo pasakojama apie Didžiosios armijos kareivių plėšikavimą ir nuo jų besislapsčiusius, besiginančius vietos gyventojus (plg. Tarasenska 1922, 589; Kernavė 1972, 413–414).

Po valandėlės mes jau kairiajame krante, **Kmituose** (87 km, kair.). Kaimą su kitapus Neries esančiu Ardiškiu XX a. pirmoje pusėje jungė keltas (TLTŽ). Kmitai – vienas iš nedidelių kaimelių Neries vidurupyje, įkurtas prie Raišuvos upelio žiočių. Rolando Gustaičio duomenimis, prieš šimtmetį lenkais save laikančių kaimo gyventojų daugumą sudarė Mlečkos ir Pilipavičiai (KRGŽ 183). Tą patvirtino Kmituose aplankyta, aštuntą dešimtį baigianti Janina Naidzinavičiūtė-Mlečkienė. Iš Naravų kaimo kilusi Janina, kaip ir kitos dvi marčios lietuvės, su namų šeimininke turėjo išmokti kalbėti lenkiškai; vyras bei uošvis kalbėjo lenkiškai, tačiau mokėjo ir lietuviškai (*visas šitas kampelis, visi lenkiškai kalbėja* – LTR 7685/1141). Remiantis 1857 m. statistika, Kmituose gyveno lietuviai (Krupavičius 1919a), tačiau ilgainiui Paparčių parapija tapo mišria ir bažnyčioje įsivyravo lenkų kalba (Merkys 2006, 336).

Mūsų pateikė ją į Kmitus tekėjo su dideliu kraičiu rankšluosčių, staltiesių ir lovatiesių (4 pav.). Jų raštai, spalvos, audėjos darbštumas, rūpestingumas ir ypač – kalbėjimas, tartis, retkarčiais pasigirstantis dzūkavimas: *Ardziškės lenkiškai kalbėja...* arba *didziuliai akmenai...* priminė susitikimus su Stakliškių, Onušio ar Valkininkų močiutėmis. Kaip aš džiaugiausi! Ir tą akimirką atrodė, kad atsisveikinę su Vilniaus kraštu, perplaukę plačią Kazokiškių miškų juostą, mes pagaliau atradome Lietuvą, kurioje kalbama lietuviškai. Tačiau aš nežinojau, negalėjau nei pagalvoti, kad lenkų kalba, jos pėdsakai žemės vardyne, kalboje ir savimonėje mus lydės iki pat ekspedicijos pabaigos Kaune.

4

Janina Mlečkienė su viena iš daugelių
savo lovatiesių
(2007-06-28)

Besidalydama prisiminimais J. Mlečkienė sugrąžino prie potvynių temos: *Ir svirnas čia plaukė, ir šuva ant pasvirnės būdava pririštas loja, tvartas plaukia, vištos, gaidys gieda (...) kiek kartų matėm, baisu buvo, baisu. Nežinot, kap baisu* (LTR 7685/1156).

Pirmą kartą apie Neries potvynio tėkmės nešamus namus ir ant stogo giedančius gaidžius išgirdome dar Bieliūnuose (144 km, deš.), kai Helena Janavičienė mums pasakojo apie Neryje stūksantį Gaidelio akmenį: *I plaukė visas namas, i ant namo buvo gaidys – piatušok – ir jis kukarėkojo* (Neris 2013, 138). Vėliau dvi Vievio apylinkių pateikėjos Elena Klimaitė-Klimienė (g. 1925 m.), kilusi iš Karageliškių, ir Pranciška Luskevičiūtė-Klimienė (g. 1927 m.), kilusi iš Apskritos, dalijosi prisiminimais apie tai, kaip tėvai joms, mažoms mergaitėms, rodė Neries nešamus namus: *Namai plaukia, gaidys ant stogo gieda – visas kaimas Šiurmonių nuplaukė, baisu žiūrėt. Tai aš tada, prisimenu, stovėjau ir pirmą dantį išroviau* (LTR 7685/1082f). Pirmasis Elenai iškritęs dantukas padeda... datuoti šį potvynį. Šiandien sunku atsakyti į klausimą, ar tikrai 1931 m. pavasarį Neris nešė Šiurmonių (122 km, deš.) namus su gaidžiais, tačiau leidžiantis upe žemyn iki pat Jonavos šis pasakojimų motyvas yra visuotinai žinomas ir pamėgtas,² plg.: *A tej pasakoja, kad čia katrais trisdešimt antrais metais tai... čia va tiesiai už Neries kaimas yra, bet toks pažemesnėj vietoj, tai nunešė visą kaimą, tai, saka, supranti (...) šuva prie būdos, ant būdos sėdi, namų neša (...) ir gaidys ant stoga užlipęs. Ungi nunešė visų kaimų, nuplovė* (LTR 7685/1087, Paneriai, El.), *Trisdešimt pirmais, tai iš mokyklos (...) susirinkom ir basi bėgom prie Neries pažiūrėt, kaip namai plaukdavo Nerim (...). Čia geriau neįsivaizduokit, nes žinokit tikrai, čia tikra yra teisybė (...). Plaukdavo namai, būna, kad ir sakė, matydavo žmonės, kurie jau suaugę eidavo, ir gaidelis giedodavo ant stogo* (LTR 7686/763, Rusiai). *Kada gi, 1930 metais plaukė namai. Buvo taip ištvinę... ten nuo Vilniaus. Taip, saka, plaukė smarkiai tie namai (...) žydai susigaudė, turėjo įrankius (...) užsiiria, apsuka trosą aplink namą, inkarą įmeta (...) kai vanduo nusekė paskui ir liko tie namai, paskui susivežė žydai. Ir pasistatė Jonavoj* (LTR 7685/1359, Saleninkai).

1931-ųjų potvynio mastą liudija ne vien daugeliui įsiminusios, vandenyje skendinčio Vilniaus senamiesčio fotografijos, bet ir hidrometriniai matavimai. Neries debitas (nuotėkis) tuo metu buvo 15 kartų didesnis už vidutinį metinį (Kolupaila 1939, 115) ir potvynio dienos mis siekė pačią aukščiausią – 1690 m³/s – ribą (1941 m. – 1140 m³/s, 1956 m. – 1280 m³/s, 1958 m. – 1450 m³/s – Gailiūsis ir kt. 2001, 245; plg. Материалы 1861, 126; paneryje buvusi Laukagalių kaimo dalis ypač nukentėjo nuo 1876–1877 m. potvynių – LŽV: Laukagalai, Jonavos vls.).

Po pietų atsisveikinome su Kmitais ir lyjant tęsėme žygį. Visų nuostabai netrukus pavijome didžiausią ir lėčiausią Neries ekspedicijos plaustą. Kasdien krinant upės vandens lygiui Bliušio įgulai keliauti buvo vis sunkiau ir sunkiau. Tačiau mes kapitono Vlado Kasperavičiaus pakviesti tą kartą Neryje valandėlę galėjome pabūti po stogu (!) ir apšilti prie ugniakuro su puodeliu arbatos rankose. Pririštas prie Bliušio it kumeliukas sekė mūsų plaustas. Tai buvo vienintelė proga, kada galėjau ramiai pasikalbėti su Vladu, paklausinėti apie Nerį, akmenis, rėvas, ilgametę upeivio patirtį.

2 Nurodoma, kad per 1931 m. potvynį taip pat labai nukentėjo Kmitų (87 km, kair.) ir Panerių kaimų gyventojai (82 km, kair.) – KRGŽ 183, 191.

Kitapus Žiezmaros žiočių – **Dailidžių** kaimelis (84 km, deš.). Kiek į vakarus nuo jo iki XX a. 4 dešimtmečio būta Totorės ar Totorinės viensėdžio (3[астенок] *Татарка* – Общий 1847; 5 pav.). Petras Tarasenska tokiomis žodžiais aprašė Totorių brastą prie Dailidžių: *Čia supykusi Neris ant pastojusios kelių granito uolos metasi užesiu, aptaško putomis, bet nenuveikus, metasi dar kartą, kitą ir prabėga jas ir vėl nutyla* (Tarasenska 1922, 589). Akivaizdu, kad tai ne brastos, o rėvos aprašymas.

5

Totorės užusienis
Kernavės dvaro valdų plane (1847)

Totorės rėva (plg. MVK 66; N 166) prasideda žemiau Dailidžių, Neries posūkyje į šiaurę (ruožo viduryje – N54°55'20,9", E24°45'44,3"). Už 0,28 km upė krypta į šiaurės vakarus, jos vaga akmenuota ir srauni. Už 0,38 km nuo šios vietos šniokščia dar viena nedidelė rėva (N54°55'40,3", E24°45'24,1").

Žmonės pasakoja, kad totorių kariuomenė, perėjusi Neries upę ir ten sustojusi poilsui. Už tai, kur perbrido upę, toji vieta ir vadinasi Tatarka. Ir taip pat vadinasi Tatarka, kur totoriai ilsėjosi (LŽV: Tatarka, Musninkų vls.). Žemiau Totorės rėvos prieš šimtmetį būta kelto per Nerį (BTY LXVII–3). Mes gi dairomės kairėn ir Paneriuose paliekame svetingąjį Bliuškę.

Paneriai, žmonių vadinami Panorais (82 km, kair.), įsikūrę ant antros viršsalpinės terasos, plačiame upės slėnyje. Jį raižo nedidelės griovos, į Nerį tekantys upeliai. Vaikščiodami nuo vienos sodybos prie kitos savo kojomis tuoj pajutome kokia ji, pirmosios Lietuvos Respublikos žemės reforma. Dauguma iki šiol lankytų kaimų Neries aukštupyje ir vidurupyje, Vilniaus krašte, buvo glaudūs, dažnai taisyklingo režinio plano, bendruomeniški. 1934 m. Panerių gyventojai išsiskirstė į viensėdžius, sodybos nutolo viena nuo kitos, nutilo. Šiandien kaime tvyranti ramybė susijusi ir su naujaisiais šeiminingais – Betliejaus Mergelės Marijos Ėmimo į dangų ir Šv. Bruno vienuolių, kuri pirmaisiais Nepriklausomybės metais čia sąmoningai pirko žemę ir mišką. Genovaitės Jurevičiūtės-Ciesiūnienės, šiandien vienuolynui priklausančios, negyvenamos sodybos ant Neries kranto šiaurinėje dalyje išliko nepaprasta šventvietė.

Ant netaisyklingos trikampės piramidės formos, 0,7 x 1,3 m dydžio, 0,9 m aukščio akmens (N54°55'39,5", E24°45'14,0") yra dvi viena šalia kitos 17 cm (kairioji) ir 22 cm ilgio (dešinioji) pėdos, nukreiptos į pietvakarius, pušyne esančių Pakalniškių pilkapių link. Atstumas tarp pėdų 14 cm, jų plotis 6–9 cm, gylis – 1–2 cm (6–7 pav.). Pasakojama, kad akmuo buvo minkštas ir po Žemę vaikščiojęs jaunas Dievas – Jėzus Kristus – čia paliko savo pėdas (LTR 6241/173).

6

Panerių akmuo su Dievo pėdomis
žvelgiant iš pietvakarių
(2007-06-28)

7

Panerių akmens įdubimai,
vadinami Dievo pėdomis,
žvelgiant iš šiaurės rytų
(2007-06-28)

Maždaug už 50 m į šr nuo akmens, alksnyne, trykšta šaltinis (N54°55'40,4", E24°45'16,4"), kurio vanduo apie 3–4 m ilgio pratau srūva rytų–pietryčių kryptimi (120°), į bevardžio Neries intako griovą ir buvo laikomas nepaprastu. Senasis sodybos šeimininkas Antanas Jurevičius eidavo čia praustis, gydyti pūliuojančių akių (LTR 6241/170).

Pranas Jurevičius mielai priima savo namuose, dalijasi prisiminimais apie Nerį ir pakrančių gyventojus. Patvirtina, kad dauguma jų namuose kalbėjo lenkiškai. Daugelis žvejoj, žinoma, dirbo žemę. Ji čia nederlinga, labai akmenuota: *Akmenų ne trūkuma, čia jų kaip avelių*, – taria Pranas ir prisimena, kad 1968 m., ardami Jurevičių žemę, kolchozo traktoriai išvertė akmenį su arabiškomis raidėmis ir 1646 m. data (Šaulys 1969). Deja, nei šis, nei pirmasis 1925 m. pas Panerių kaimo gyventoją Joną Jurevičių rastas totoriškas antkapis neatgaivino vietos gyventojų atminties: į devintą dešimtį įkopęs pateikėjas, turintis totoriškos kilmės pavardę (KRGŽ 190), sakosi žinąs *apkapčiuotus* prancūzų kapus – Pakalniškių pilkapius (pagal atsitiktinius radinius šie pilkapiai su degintiniais kapais datuojami V–VI a.), tačiau nieko negali pasakyti apie Panerių totorius ir jų kapines.

Panerių ir aplinkinių kaimų totorių istorija siekia dk Kazimiero Jogailaičio valdymo metus, kai apie 1500 m. totoriaus Erustano sūnui Kurmančiukui jis paskyrė trijų kaimų žemes

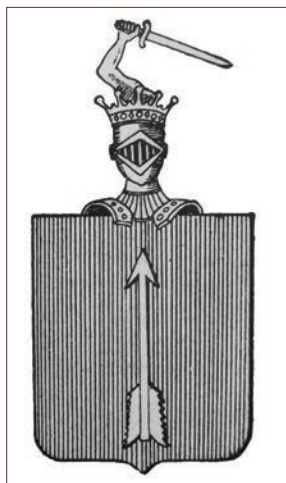
prie Neries. Ilgainiui ten atsirado Panerių Kurmančikai, Paparčių Kurmančikai ir Lemučionių Kurmančikai, kur kelis šimtmečius vyravo Kurmančiuko vaikaičiai Aziulevičiai (Dziadulewicz 1929, 36–37; plg. KRGŽ 185, 190). 1590 m. kuopinio susirinkimo Bekštonyse aprašymas ir 1690 m. padūmės mokesčio sąrašas rodo, kad kilmingų totorių (žemvaldžių ir tų, kurie už savo žemę ėjo karinę tarnybą) gyventa minėtuose kaimuose ir kaimyniniame Antakalnyje, Mičiūnuose, Eiriogaloje, Dainavoje, Ardiškyje (AVK XVIII 81; ML 77, 80). Su Sulejmanu *Narwa*, kitaip *Niewra*, iš Panerių Kurmančikų (ML 80) sietinas Niauriškių kaimo pavadinimas, žinoma, minėtina čia pat esanti Totorės rėva.

Iš XVII a. istorijos šaltinių matyti, kad Panerių Kurmančikų savininkai daug kartų keitėsi (plačiau žr. KRGŽ 190). 1699 m. Trakų paviato totorių vėliavininkas Dovydas Murza Baranovskis testamentu užrašė pinigų sumą mečetei (Kričinskis 1993, 160, 175), prie kurios veikė totorių kapinės. Vėliau ariant tą vietą buvo išversti minėti totoriški antkapiai. Totorių kapai neaptveriami, tačiau neretai apdedami lauko akmenimis, visuomet turi du antkapius: didesnį akmenį mirusiojo galvūgalyje, mažesnį – ties kojomis; mirusysis laidojamas galva į vakarus. Iki XVI a. Lietuvos totorių antkapiai buvo be užrašų, ankstyviausieji kilę iš 1626, 1668, 1675 m. (Kričinskis 1993, 220). Taigi 1646 m. datuotas antrasis Panerių antkapis, kuris, nepatvirtintais duomenimis, šiandien saugomas Trakų istorijos muziejuje, yra vienas seniausių. Ant jo iškaltas užrašas, remiantis kraštotyrininku Vladu Šauliu, lietuviškai skamba ir yra rašomas taip: „Nėra dievo be alacho, Muchamedas yra alacho pasiuntinys, Ismailas – Alacho ir jo amžinumo musulmonų valdovas“ (Šaulys 1969) (8, 9 pav.).

8

1968 m. Panerių kaime rastas
totorių antkapis
(1969)

9

Totorių Aziulevičių herbas

1925 m. Povilas Pakarklis (1902–1955), Vytauto Didžiojo universiteto senovės istorijos specialybės studentas, į Kauno miesto muziejų atvežė pirmojo Panerių antkapio įrašo kopiją. Rusijos mokslų akademijos mokslininkai tą įrašą tuo metu išvertė taip: „Vardan Dievo

maloningo gailestingo. Nėr Dievybės be Dievo. Muchamedas Dievo pasiuntinys“ (plg. Kričinskis 1993, 221). Be to, P. Pakarklis iš Panerių gyventojų girdėjo padavimą, kad netoli antkapio radimvietės buvo totorių miestas; ten randama plytelių ir šukių (Turkų 1925). Žvalgydami šią tiksliau nelokalizuatą vietą 1994 m. archeologai rado XVII a. keramikos šukių, koklių fragmentų (Balčiūnas ir kt. 1994, 288). Tačiau paskutiniai žodinės istorijos liudijimai apie Panerių totorius, matyt, buvo užrašyti apie 1935-uosius. Tuo metu pusamžis Andrius Čiulada iš Pakalniškių papasakojo apie Panerių kaimo totorius, kurie eidavo prašyti duonos pas Paparčių kleboną. Už javus totoriai atiduodavo žemės sklypelius, klebonas juos perduodavo Pakalniškių kaimo gyventojams. Todėl ilgainiui Panerių kaimo žemė susimaišė su Pakalniškių (LŽV: Panorai, Žaslių vls.). Tuo pačiu metu buvo užrašytas ir iš esmės *priešingas* pasakojimas apie tai, jog Paparčiuose kitados gyveno totorių kunigas, kuriam priklausė didelis Panerių žemės plotas. Pas jį totoriai ateidavo prašyti išmaldos ir pagalbos, kunigas jiems duodavęs po žemės sklypelį ir liepdavęs dirbti. Taip kitados Panerių kaime apsigyveno totoriai (VAK 26/350).

Prieš atsisveikindami su Paneriais smalsumo vedami aplankėme vieną uždariausių Lietuvoje – Aušrinės Marijos vienuolyną. Prie įėjimo į bažnyčią (N54°55'21,6", E24°45'26,0") turėjome galimybę pabendrauti su vienuole. 1950 m. Prancūzijoje įkurtos vienuolijos vienuolynai šiandien veikia visame pasaulyje. Juose gyvenama ir meldžiamasi po vieną, studijuojama Biblija ir teologija, liturgijoje – daug bizantinių elementų. Panerių vienuolynas įkurtas 1994 m., jame gyvena trylika (knygos rašymo metu – 16) vienuolių lietuvių ir prancūzių, po vieną latvę, lenkę, vokiečių (10 pav.). Į klausimą apie Nerį, ką ji reiškia, vienuolė atsako, jog upė joms kalbanti apie Dievą. Neries tėkmė kartu yra niekur neskubantis laikas, ramybės vieta...

10

Susitikimas su Panerių vienuole
(2007-06-28)

Nurimus lietui giedresnė ir mūsų nuotaika, kiek pradžiūsta apranga, apavas. Ekspediciją tęsiamė susikaupe, manau, tam turėjo įtakos ir susitikimas su pamaldžiomis vienuolėmis, ir baltų religijos šventvietės. Artėdami prie **Lapelių** kaimo (81 km, deš.) pamatome dar vieną akmenį su pėda, kuris laikomas Marijos apsireiškimo vieta. 1993 m. vasarą šio akmens nesėkmingai dairiausi nuo kairiojo Neries kranto, tad juo didesnis šiandienos atradimo džiaugsmas!

Akmuo su pėda stūkso Neries vagoje, apie 0,4 km į šiaurės vakarus nuo G. Ciesiūnienės sodybos, apie 25 m nuo dešiniojo upės kranto (N54°55'50,9" E24°45'05,5"). Tai vidutinio rupumo raudonos spalvos, netaisyklingo keturkampio formos, 1,4 x 2,2 m dydžio (pailgas pietryčių–šiaurės vakarų kryptimi) granitas, kuris virš vandens iškilęs apie 35–40 cm (visas aukštis – apie 1,45 m). Pietrytinė akmenis dalis aukštesnė, čia susidariusi apie 50 x 60 cm dydžio, natūraliai plokščia aikštelė, joje – 12 cm ilgio, 1,5–4 cm pločio pėda, pirštais nukreipta į rytų pusę (į krantą) (11 pav.). Kartais pateikėjai nurodo, kad ant akmenis yra dvi nevienodai ryškios Švenčiausiosios Mergelės Marijos pėdos (LTR 6241/171).

11

Lapelių akmuo su pėda
žvelgiant iš šiaurės vakarų
(2007-06-28)

Apie Pakalniškių akmenį Neryje, už dešimties metrų nuo kairiojo kranto (N54°55'55,2", E24°44'38,2"), pasakojimų nėra, tačiau jis išsiskiria savo dydžiu. Vidutinio rupumo rausvo, netaisyklingo trikampio formos granito kraštinės prie pagrindo yra 2,4 m, 2,7 m ir 3 m ilgio. Virš vandens kyšo 1,1 m akmenis dalis (visas aukštis – 1,8 m) (12 pav.). Galbūt tai *Arklys* – akmuo, kurį 1935 m. Neries pakrantėje nurodė Paparčių mokytojas Jonas Jakštas (LŽV: Pakalniškiai, Žaslių vls.). Žemyn upe – dvi didelės salos, čia pat ir Olkupio (< **Alkupio*) žiotys. Trumputis upelis – kairysis Neries intakas – skiria Pakalniškius nuo Mičiūnų, iš vakarų į jį remiasi Kaukaro kalnas. Sakmės ir pasakojimai apie šią šventvietę nukelia mus į laikus, kada baltų religijos dievybės virto piktosiomis dvasiomis arba užleido vietą Švenčiausiajai Mergelei; čia taip pat plačiai pasakojama apie paslėptus pinigus (LTR 6241/175–179).

12

Pakalniškių akmuo žvelgiant iš rytų
(2007-06-28)

Lobių motyvas vyrauja ir padavimuose apie **Budelių** kaimo (78 km, kair.) piliakalnį, vi-suotinai vadinamą Skarbu (N54°55'48,5", E24°41'03,0"). Nors ne kartą buvo mėginta, niekam ten turtų rasti nepavyko. Kartą atlaikęs ant piliakalnio mišias Paparčių (kitų teigimu, Žaslių) klebonas neturėjo kuo užgesinti žvakių, todėl užkeikti pinigai vėl žemėn prasmego (Tarasenska 1922, 579–580; LŽV: Budeliai, Žaslių vls.; LTR 4118/32; ŽA 39–40). Molinio verpstuko dalis, lipdytos keramikos šukės grublėtu paviršiumi iš piliakalnio papėdėje esančios senovės gyven-vietės datuojamos III–V a., piliakalnio gynybiniai įtvirtinimai yra būdingi kovų su kryžiuo-čiais laikotarpiui. Neatmestina, kad retas ir neįprastas piliakalnio pavadinimas Skarbas, kuris šiandien sutampa su lenkų *skarb* „turtas, lobis“, slepia Parbaus – XIII a. kunigaikščio iš Neries žemės – vardą (*Parbusse de Nere* – Gudavičius 1998, 165). Nuo aukšto ir vaizdingo piliakalnio pylimo tolumoje matyti Kernavė (Avižonis 1927, 19–20).

Sodybvietės šiaurinėje Budelių piliakalnio papėdėje mena Lietuvos partizanus. Edvardo Kanevičiaus sode, paneriu vedančio lauko kelio šiaurinėje pusėje, vienas greta kito yra du atviri akmenų ir plytų mūro rūšiai (N54°55'57,2", E24°41'06,1"). Pasakojama, kad viename iš jų (matyt, šiandien esančiame vakarų pusėje, 2 x 2 m dydžio), kitados įrengtame po gyvena-muoju namu, 1945 m. yra buvęs Lietuvos Laisvės armijos 5-ojo rajono (vėliau – Didžiosios Kovos apygardos) vadas Jonas Misiūnas-*Žalias Velnias* (KRGŽ 235; Grinkevičiūtė ir kt. 2008, 102). Jo bendražygis, apygardos štabo viršininkas, karininkas ir mokytojas Aleksandras Zap-kus turėjo *Piliakalnio* (!) slapyvardį (APP III 705; LKP VII 78) bei pasižymėjo Budeliuose įvykusiose kautynėse.

1945 m. birželio 27 d. Pranas Raudeliūnas NKVD dalinio kariams parodė tris Neries pakrantėje įrengtus bunkerius, viename jų tuo metu vyko *Žalio Velnio*, *Piliakalnio*, apygardos vado adjutanto Juozo Kacevičiaus-*Dagilio* ir štabo sekretoriaus Zigmo Rudžio-*Smilgos* susiti-kimas su vietos partizanų būrio vadu Vaclovu Karecku-*Jovaru*. Paskutinis į bunkerį, kurio vie-ta iki šiol nenustatyta, atskubėjo Motiejus Bulauka-*Kolumbas*. Sulyginus saugumo dokumen-tus su M. Bulaukos (1922–2000) prisiminimais, užrašytais Nepriklausomybės metais, atrodo, kad pirmasis nuo kulų žuvo *Dagilis*, po akimirkos *Piliakalnis* griebęs už vamzdžio išplėšė priešui iš rankų pro bunkerio langelį įkištą automatą. Netrukus į bunkerį įskriejo granata, tačiau ir ją *Piliakalnis* sugebėjo išsviesti laukan. Krito du rusų kareiviai ir bunkerio šturmas baigėsi. Partizanai pasitraukė per bunkerio angą ir atsarginį išėjimą, tačiau apšaudyti iš de-šiniojo Neries kranto išsisklaidė, pasislėpė ir, matyt, laukė nakties; toliau iš apsupties veržėsi grupelėmis. Auštant *Jovaras* ir *Smilga* susikovė su priešais paneryje stovėjusioje pirtyje, ji po granatos sprogimo užsiliepsnojo. Apdegęs *Jovaras* buvo atpažintas pagal asmens dokumentus, *Smilgos* palaikai, kaip rodo Vidaus reikalų liaudies komisarui Juozui Bartašiūnui adresuotas pranešimas, buvo klaidingai palaikyti *Žalio Velnio* kūnu. Beje, bunkeryje NKVD kariai atrado du partizanų vadų krepšius su svarbiais dokumentais: įsakymais, nurodymais, šifrais ir kito-mis žiniomis (LYA f. K–1, ap. 3, b. 1734, l. 19–22; APP III 745–748; LKP VII 78–80).

Anuomet apygardos štabo apsaugos būriui vadovavęs Benediktas Trakimas-*Genelis* prisi-mena: *Bunkerių ir jokių slėptuvių neturėjome (...) nors be jų labai didelis nuovargis, turi nuolat keliauti ir kiekvieną dieną keisti buvimo vietą* (LKP VII 78). Būtent tai minėtų kautynių isto-rijoje kelia nuostabą – *Žalio Velnio* vadovaujami partizanai vengė bunkerių, jais nepasitikėjo ir visų istorijos šaltinių yra vaizduojami keliaujantys iš vienos vietos į kitą. Lieka neatsakyta į

klausimus, kas partizanus 1945 m. privertė įrengti tris bunkerius Neries pakrantėje Budeliuose ir kuo išskirtinis ten įvykęs susitikimas.

Dar prieš pasiekdama Budelius Neris daro staigų vingį į šiaurės vakarus – tai vienas iš daugelio jos *nartų*, Lazaukos vietovė (*w dole Karczma Łozowka* – 1784 m., TVD 457v; plg. LŽV: Budeliai, Žaslių vls.). Atgal bloškia stiprus vėjas, vėl lynoja. Vidury Neries sutikome Liudviką Giedraitį, pasikalbėjom, pasiguodėm. Trijų maišelių pakuotėje jis išsaugojo sausus degtukus ir, Jurasiaus džiaugsmui, galėjo jam pridegti cigaretę.

Kairėje netrukus matyti **Padalių** (Padalijos) kaimo (76 km, kair.) pušynas, laikomas prancūzų kapais (plg. Tarasenska 1922, 580), šalimais šiaurės–pietų kryptimi plytinčioje aukštumoje yra senovės gyvenvietė (N54°56'28,4", E24°40'57,9"). 1996 m. žvalgomųjų kasinėjimų metu čia rasta daug akmens amžiaus (mezolito – vėlyvojo neolito) titnago radinių, III–V a. lipdytos keramikos šukių lygiu ir grublėtu paviršiumi, akmeninis verpstukas; apžiestos keramikos šukės datuojamos II t-mečio pradžia (Girininkas 1998, 450; Kurilienė 2009, 56–57). Padalių laukuose į pietvakarius nuo senovės gyvenvietės yra rastas siauraašmenis pentinis kirvis ir ietigalio įmova iš šioje vietoje buvusių Rytų Lietuvos kultūros pilkapių (Kurilienė 2009, 325, 327) (13 pav.). Pastaraisiais metais Arūnas ir Dalė Žongolai dirbdami žemę prie savo sodybos rado 20 cm ilgio ietigalį aštuonbriaune įmova su skylute vinutei iš suardyto degintinio kapo (14 pav.).

13

Padalių laukuose
rasta ietigalio dalis

14

Prie Žongolų sodybos Padalių
kaime rastas ietigalis

Nuo Padalių Čiobiškis ranka pasiekiamas ir keliaujantiems vandeniu, ir sausuma. Automobilus per Nerį čia kelia senovinis keltas (N54°56'52,8", E24°40'28,8"). Tačiau mums

paskutiniai kilometrai iki nakvynės vietos tapo tikru iššūkiu. Pučiant stipriam priešiniam vėjui šešiese plaustą vos ne vos plukdėme 3,1 km/h greičiu. Toji kova išbandė valią, kantrybę ir pareikalavo visų jėgų. Tad prie Padalių kelto sugrįžau jau Neries ekspedicijai pasibaigus, rašydamas šias eilutes.

II.

2007 metų
EKSPEDICIJOS
ŠALTINIAI

24

Medinė Padalių kelto aikštelė (platforma) – 7,55 x 9,2 m dydžio, ji pastatyta ant dviejų metalinių valčių, apjuosta 1 m aukščio tvorele. Tarpai priešingose kelto pusėse keleiviams įeiti, automobiliams įvažiuoti 3,9 m pločio. Aikštelėje taip pat yra 2,5 m aukščio kartuvės primenantis įtaisas 20 cm skersmens mediniam volui įstatyti; volas liečiasi su tarp dviejų upės krantų įtemptu lynu – kardeliu. Abiejuose Neries krantuose keltui skirtos medinės priplaukos, keltas kelia 5 t krovinį (šis prilygsta dviem lengviesiems automobiliams arba sunkvežimiui) ir yra vairuojamas dviem vairais (15–16 pav.).

15

Padalių keltas
žvelgiant iš šiaurės vakarų
(2014-05-01)

16

Medinis kelto rėmas su volu,
kurį liečia tarp dviejų upės krantų
ištemptas lynas (kardelis)
(2014-05-01)

1784 m. topografinis Čiobiškio (Leopanarų) parapijos aprašymas jau mini Padalių keltą, pastatytą ant dviejų didelių valčių (botų): *Prewóz z dwóch Batów przez rzeką Wilią*. Čia vedė keliai iš Vilniaus (Kernavės), Musninkų ir Ukmergės (Gelvonų) dešiniajame Neries krante; kairiajame – keliai iš Kauno (Gegužinės), Žaslių ir Paparčių (TVD 459–461v). Vėliau keltas

ne kartą minimas XIX a. – XX a. pradžios įvykių fone (plg. Maksimaitienė 1969, 155–156; Sliesoriūnas 1974, 172). Tiesa, ne visada aišku, ar kalbama būtent apie Padalių keltą. XX a. pradžioje žemiau jo dar veikė Čiobiškio dvaro keltas, kurį aptarnavo Napoleonas Vasiliauskas (LTR 7686/725).

Palyginimui, 1782 m. Neries keltas Nemenčinėje (196 km, deš.) buvo apie 16 x 25 m dydžio ir galėjo per upę kelti 20 arklių (Gajewski 2007, 145–146). Matyt, tai buvo surištų rąstų plaustas, kuris nuo vieno upės kranto į kitą plaukė su kardeliu. Pavadinimas *kardelis* „žilvitinė [= iš žilvičio nupinta] virvė“ (Piškinaitė-Kazlauskienė 1998, 52; plg. *karda* „iš medžių žievės daroma juosta, vartojama kam pinti“ – LKŽ V 271) dažnai minimas istoriniuose Neries keltų aprašymuose lenkų kalba, plg.: *K o r d e l d o p r z e w o ż e n i a w e d w ó c h m i e j s c a c h p r z e r w a n y i z w i ą z a n y* („Kardelis, naudojamas perkėloje, dviejose vietose nutrauktas ir surištas“ – 1748 m., Antaviliai, Vilniaus r.; Gajewski 2007, 7), *P r o m n a r z e c e W i l i i n a k o r d e l u* („Keltas Neryje, su kardeliu“ – 1791 m., Punžonys, Vilniaus r.; Gajewski 2002, 50–51). Ilgainiui plaustas buvo pakeltas ant dviejų pontonų arba valčių (Dauguvoje – nuo XIX a., žr. Dreiblate 2000, 130), žilvičių kardelį pakeitė lynas, tačiau šios konstrukcijos keltai veikė taip pat kaip iki tol – upės srovės nešami jie judėjo sulig virš upės ištemptu kardeliu (plg. Petrulis 1943; Bilenšteins 2007, 330). Nėra tilto, reikia kelto – moko naujausiųjų laikų Padalių kelto istorija: 1912 m. Čiobiškyje galų gale imta statyti medinį tiltą, tačiau prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui rusų kariai tiltą susprogdino. Netrukus vokiečiai tiltą atstatė, bet karui pasibaigus jis sunyko (1924 m. tiltas dar pažymėtas – *Padalijos* 1939). Nuo 1935 m. dviejų Padalių kaimo gyventojų – Jurgio Dzeventausko ir Andriaus Raudeliūno iniciatyva per Nerį kėlė keltas (už 3 tūkstančius litų jį pagamino vienas Jonavos dailidžių – Buchaveckas 2005, 737). 1944 m. rudenį Raudonosios armijos inžinieriai atstatė Čiobiškio tiltą, keltas su dviem granatų pramuštom skylėm tuo metu nenaudojamas gulėjo ant kranto, kol 1946 m. potvynio vandenys jį kažin kur nuplukdė (LYA, f. K–1, ap. 58, b. P-16709, l. 70v–71). Po pertraukos, 1956 m. J. Dzeventauskas įkalbėjo Neries kolūkio pirmininką Alfonsą Kanapinį atgaivinti keltą, prie kurio Žaslių turgaus dienomis nusidriekdavo vežimų eilės (Grinkevičiūtė ir kt. 2008, 101). Šiandien automobilių eilės prie kelto susidaro Vėlinių dienomis. Šioms šventėms praėjus keltas yra ištraukiamas, paruošiamas žiemai ir darbą vėl pradeda pavasarį po ledonešio.

Keliaujant į **Čiobiškį** (75 km, deš.) iššūkiu tapo ne tik kelionė prieš vakarų vėją, bet ir čia laukianti nakvynė remontuojamame internatinės mokyklos pastate. Be elektros, be vandens, vien kiaurai kaulus smelkianti drėgmė. Atsidūrę tokioje padėtyje mes daugelį kartų gailėjomės priėmę šį nakvynės pasiūlymą, kita vertus... temo, nebeturėjome jėgų ką nors pakeisti.

Laimė, birželio 29-oji išaušo šviesesnė, linksmesnė – su gimtadieniu pasveikinome ir lauko gėlių vainiku apvainikavome Laurą. Oras buvo palankus tęsti ekspedicijos darbą, tad nuo ryto leidomės tyrinėti miestelio.

Šiauriniame Čiobiškio pakraštyje – dvylika vienas greta kito Rytų Lietuvos pilkapių (viduryje – N54°57'23,4", E24°39'13,5"). Žmonės pasakoja, kad čia palaidoti prancūzų kariai (LTR 7685/1281), tačiau 1963–1964 m. archeologinė ekspedicija, vadovaujama Reginos Volkaitės-Kulikauskienės, atrado X–XI a. degintinius kapus, kurių skaičius svyravo nuo

vieno (pilkapyje E) iki septynių ar net trylikos (pilkapyje B) (17 pav.). Tyrinédama áštuonis už 0,5 km į áiaurés vakarus, Rusių Rago pakraátyje esančius pilkapius (N54°57'30,6", E24°38'51,3") ta pati ekspedicija aptiko X–XI a. áirgų kapus, kiekviename pilkapyje po vieną (18 pav.; pilkapiuose C ir G áirgai buvo sudeginti) (Zabiela 2005, 128–135).

17

Čiobiáskio pilkapio B pjūvis
rytų–vakarų kryptimi (1964)

18

Rusių Rago pilkapyje H aptiktas
áirgo kapas 1 (1964)

1528 m. Radvilų dokumentai pirmą kartą mini Čiobiáškį (*Tiabiszki* – Malczewska 1985, 57, 163). Panašaus amžiaus 5,65 m apimties senolis ážuolas dar áaliuoja Neries pakrantėje už Čiobiáskio mokyklos (N54°57'18,4", E24°38'56,5"). Akmens ir ankstyvųjų metalų laikotarpio gyvenvietés bŭta smėlyne į rytus nuo Musés ir Neries santakos. Čia esančiuose daržuose Virgilija Guogienė surinko, išsaugojo áimtus XVI–XX a. áiestos keramikos, áiek tiek lėkščių, dubenų, keptuvių áukių, deáimtį plokáštinių ir puodyninių koklių dalių, geležies álako, stiklo lydinių, taip pat rado Jono Kazimiero áilingą, geleázinį pentinį pleišto formos kirvį, akmeninį tinklo pasvarą, kalvio darbo spynos dalį, vinių ir kitų radinių. Beje, Musés žemupyje prieš santaką su Nerimi vaikai besimaudydami rado 4,7 x 10,5 cm dydžio, 3,8–5,4 cm aukáčio nu-gludintą akmeninį kirvį su skyle kotui (19–21 pav.) (plg. LAA 25 (Nr. 42), 115 (Nr. 177)).

Istoriniai áaltiniai áią vietą vadina Čiobiáskio kaimaviete, plg.: *Czabiszki Wieś – Końcem do Mussy nad rzeką Wilią w Samym Rogu* (TVD 456v). Dvaro, miestelio bei parapiinės baányčios, kuri turėjo atskirą – Leopanarų – pavadinimą, bŭta už upelio, vakarinėje Musés pakrantėje: *Kościół Leoponarski na Gurze w Samym Rogu, przy nim Dwór nad samą Wilią oboką, a z niego*

19

Akmens amžiaus, kaip manoma, mezolito laikotarpio titnaginiai dirbiniai, rasti Neries ir Musės santakoje

20

Musės upelyje rastas akmeninis kirvis

21

XVI–XVIII a. kokliai; viduryje viršuje – Konstantino Vainos Jasieneckio (Čiobiškio valdytojas 1690 m.) herbo dalis

na Wschód przez Rzekę Mussą do Wilij wpadaiącą Wies Czabiszki („Leoponarų bažnyčia – ant kalno [Musės ir Neries santakos kyšulyje], prie jos dvaras Neries pakrantėje, nuo jo į rytus, už Musės žiočių, Čiobiškio kaimas“ – 1784 m., TVD 457; plg. TVD 458); tyrinėjant šią vietovę, rasta šiek tiek XVII–XX a. radinių (Vaškevičiūtė, Dakanis 2008).

Istorinę *Leoponarų* pavadinimą turėjo ne tik Čiobiškio bažnyčia bei parapija, bet ir Liaukiškių palivarkas Neries pakrantėje (79 km, deš.). Tai perša mintį, kad pirmosios, manoma, XVII a. medinės koplyčios arba bažnyčios pastatymas Čiobiškyje sietinas su jėzuitais – Liaukiškių valdytojais, plg.: *Leoponary alias Lewkiszki po Exjezuickie* (1784 m., TVD 454;

plg Baliulis 2005b, 172–173; Švogžlys 2005, 602). XIX a. pirmoje pusėje mūrinės Šv. Jono bažnyčios statyba Čiobiškyje jau rūpinosi Jonas Krizostomas Pilsudskis. Jis šeimininkavo ir tuo pačiu laikotarpiu sukurtame klasicistinės architektūros dvare, kurį prie Neries ir Musės santakos nuo ledo lyčių saugojo originalus plytų mūro ledlaužis. Plaukdamas Nerimi K. Tiškevičius grožėjosi rūmų architektūra ir, kaip daugelis vėlesnių autorių, buvo įsitikinęs, kad juos suprojektavo žymusis Laurynas Gucevičius (W 245).³

1918 m. Čiobiškio dvaras, palikęs 80 ha žemės branduolį, valdžios buvo išdalytas. Pilsudskiai, po jų valdę Filipovai liko tik vietos gyventojų prisiminimuose bei sėkmėse. Rūmuose įkurta valstybinė vaikų prieglauda ir šios vietos paskirtis per šimtmetį nesikeitė. Tik šiuo metu Čiobiškio specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai jau uždaryti.

Čiobiškio dvaro sodyba, paversta vaikų namais, glaudžiai sieja senąją Lietuvos istoriją su naujausiąja, mat 1945 m. pavasarį kumetyno kairiajame sparne veikė... Didžiosios Kovos apygardos partizanų štabas. Begalinis pasitikėjimas savo jėgomis ir drąsa, neretai virstanti įžūlumu, būdinga pirmiems partizaninio karo metams, plg.: *Čia gi buvo, taip sakyti, tos Didžiosios Kovos apygardos... buvo tokia respublika, kur nelabai kas atvažiuodavo* (LTR 7685/1275). Kovotojai puolė miestelius, areštines, pašto skyrius, spirito varyklas, rengė diversijas geležinkelioose, planavo banko apiplėšimą Kaune. Trumpai veikusi J. Misiūno-Žalio Velnio vadovaujama Didžiosios Kovos apygarda buvo viena geriausiai organizuotų. Teigiama, kad 1946 m. vasarą jai priklausė 2086 legaliai ir nelegaliai gyvenantys asmenys, iš kurių 836 kovojo su ginklu rankose. Apygarda turėjo du gydytojus, esant reikalui naudojosi lengvuoju automobiliu, dviem motociklais ir 117 dviračių! Ginklų arsenalą sudarė 48 kulkosvaidžiai, 667 automatai ir šautuvai, 253 pistoletai (Aleksna 1999, 58–59).

Pirmosiomis 1945 m. vasario dienomis Stasio Misiūno-Senio vadovaujami Lietuvos Laisvės Armijos 5-ojo rajono štabo Organizacinio skyriaus nariai įsikūrė dviejuose Čiobiškio kumetyno, tuo metu dar vienaaukščio pastato, palėpės kambarėliuose (22 pav.). Ten juos lankė

22

Čiobiškio dvaro kumetynas
žvelgiant iš pietų
(2014-05-01)

³ Čiobiškio bažnyčios ir dvaro ansamblių autorystė iki šiol nenustatyta.

artimieji, seserys ryšininkės, vyko susitikimai ir pasitarimai. Vasario 16-ąją buvo išleistas Jono Markulio-*Vaiduoklio* redaguojamo partizanų laikraščio *Laisvės keliu* pirmasis numeris. Tačiau kovo 27-ąją, Didįjį penktadienį, devyniolikmetis prieglaudos auklėtinis Kazys Snieginis čia atvedė Musninkų NKVD karius. Remiantis prisiminimais ir pasakojimais, partizanus apie apsuptį perspėjo Janina Marcinauskaitė-*Neužmirštuolė*, tačiau pasitraukti suskubo tik Kazys Surmilavičius-*Klevelis* ir Adomas Lapinskas-*Uosis*. Netrukus jie žuvo Rusių Rago kaime – K. Surmilavičius sausumoje, o sužeistas A. Lapinskas metėsi į patvinusią Nerį ir dingo vandenyje (upės pakrantėje juos mena paminklas – N54°57'21,6", E24°38'36,9").

Nežinodami apie išdavystę, prieglaudoje likę partizanai nutarė slėptis ir apsaugoti nuo pavojaus vaikus. Gynėsi Juozas Marcinauskas-*Pluta* ir tik supratęs, kad padėtis be išeities, nusišovė. Tuomet J. Markulis ir Mykolas Tveraga-*Aras* metė granatą, kurią rusų kareivis sugriebė ir sviedė atgal. Po šio sprogo abu partizanai žuvo. Sužeistas S. Misiūnas buvo suimtas, vėliau kartu su J. Marcinauskaite nuteistas, o Česlovo Pavasario-*Milžino* slėptuvės kareiviai neatrado. Į priešų rankas pateko daug partizanų turto: rašomoji mašinėlė su popieriaus ir kalkinio popieriaus atsargomis, radijo siųstuvas, du radijo imtuvai, po du mundurus, milines, kompasus, trys planšetės, taip pat 1040 *červoncy*, lietuviška palapinė, penki pistoletai, šautuvas, įvairūs medikamentai (LYA f. K-1, ap. 58, b. 8706/3, t. 1, l. 6–15, 43v, 146–147v; t. 2, l. 32, 63; APP III 584–586, 781; IV 561–562). Artimieji su kun. Liudviko Puzono pagalba J. Marcinausko, M. Tveragos (apie N54°57'18,7", E24°39'24,4"; 23 pav.), J. Markulio ir K. Surmilavičiaus kūnus palaidojo Čiobiškio kapinėse.

23

M. Tveragos-*Aro* (kairėje) ir
J. Marcinausko-*Plutos* (dešinėje) kapai
Čiobiškio kapinėse
(2010-08-23)

Į Čiobiškio dvarą vedančioje Vilties gatvėje sutikome septintąją dešimtį baigiantį Pranciškų Čiburį, kuris mus veikiai sugrąžino prie žuvų ir žvejybos temos. Pateikėjas gimė Klaipėdos krašte, 1939 m. šeima pasitraukė į Musninkų valsčių, senelio gimtinę. Pokario metais Čiobiškio mokytojas Grybauskas P. Čiburį pamokė, kaip Neryje žvejoti su *keltu*. Lazdyno meškerykotis, didelė sena ritė, neįprastas savadarbis žvejybos įtaisais ir... kartu su Pranciškumi traukiame prie Neries, norėdami savo akimis pamatyti, kaip visa tai veikia.

Žinoma, tokios progos nepraleidžia, mus atlydi, stebi, aiškinasi ir prisiekęs ekspedicijos žvejys Liudvikas.

*Vidury upės, jeigu yra sekluma, kėkštas koks, krūmas, kelmai, reiškia, žuvys prie jo tupi. Su meškere nenuėisi ir išbaidysi su valtim, jeigu plauksi. O šitaip labai puiki žvejyba ir viskas akivaizdu, kada ima, kada ne (...). Vadinamas keltu pas mus, viena lentelė tikrai yra ir ji eina į aną pusę upės. O kadangi yra pririštas valas, tai pavadėlį [su kabliuku ir plunksna. – Vait.] gali pakabinti kur tik nori – pasakoja P. Čiburys (LTR 7685/1181; *Ir kuo srovė didesnė, tuo jis, jeigu laikai įtempęs, tuo labiau jį neša į aną pusę* – LTR 7685/1183). P. Čiburio pagamintas keltas skirtas rudeninei salačių, šapalų žvejybai nuo dešiniojo kranto. Tai į vieną galą smailėjanti 92 cm ilgio, 27 cm aukščio lentelė. Ant viršutinės jos briaunos įtvirtinti ir į šalis, vienoje linijoje, atlenkti du 60 cm ilgio sparnai (24 pav.). Vieno sparno gale nedidelis plūduras, kito – spiningo valas.*

24

Liudvikas Giedraitis (kairėje)
ir Pranciškus Čiburys (dešinėje)
su žvejybos priemone,
vadinama keltu
(2007-06-29)

Atidžiai aprodęs keltą P. Čiburys mums atneša ir jo pirmtakes – paties gamintas, seniai ne-naudojamas žvejo *rogutes*, kurias vėliau perdavėme Neries parko lankytojų centrui Dūkštose. Šios rogutės – iš dviejų tokio pat dydžio, viena šalia kitos stovinčių, viela sujungtų medinių lentelių. Valas prie jų buvo tvirtinamas ne per vidurį, kaip kelte, bet arčiau priekio; vienu metu ant vandenyje panyrančių rogučių valo kabinami penki – šeši pasaitėliai su neskęstančia žąsies arba laukinės anties plunksna. Priešinga kryptimi tekančios srovės įtempta tokia „muselė“ vandens paviršiuje šokinėja lyg žiogas ir masina salačius (LTR 7685/1181; plg. Neryje taip buvęs sugautas net 12 kg salatis – Adamonis 1996, 129).

Anot Ričardo Adamonio, visi šie upių aitvarai Neries vidurupyje, leidžiantis nuo Čiobiškio, paplito apie XX a. 6 dešimtmetį, kai buvo pradėta masinė ričių gamyba ir daugelio žvejų rankose atsirado spinningai (LTR 7685/1426; plg. LII ES 1647, 86v; Piškinaitė-Kazlauskienė 1995a, 89; 1998, 45–46).

Greitai bėgo laikas tyrinėjant iki tol nepažintus žvejybos būdus. Tuo metu savo prisiminimais su Lina, Jurasiumi, Gražina ir prie jų prisidėjusia Vida Girininkiene dalijosi šimtametė čiobiškietė – dar tolimais 1914-aisiais Ustronės kaimelyje gimusi Stefanija Pavasarytė. Šviesi,

nuoširdi pateikėja kartu yra religinga ir kūrybinga. Su malonumu iš atminties deklamuoja eiles, kurių dvasia primena senus eilėraščius, skirtus vaikams, ar kokius kitus populiarius, lengvai įsimenančius didaktinius kūrinus:

Buvo kalvis Jonas Krienas,
Kalė geležis per dieną.
Kaustė arklius ir vežėčias,
Taisė plūgus ir akėčias.

Užsidirbo saują litų,
Nusipirko krūvą plytų,
Pasimūrijo namus
Ir gyveno sau ramus.

Tik netyčia vieną kartą
Jonas tarė: „Ar man verta
Visą dieną kalvėj kepti
Ir ant duonos taukus tepti?

Aš norėčiau dumt į miestą
Ir ant kumpio tepti sviestą.
Tenai darbo bus mažiau,
Vien gyvenčiau tai gražiau.“

Taip nutaręs Jonas mūsų
Nenusiskutė nei ūsų.
Jisai nieko nežiūrėjęs
Dumt į miestą tarsį vėjas.

Ir aukštai ant Žalio kalno
Gavo butą kaip ant delno,
Vaikštinėja sau kaip ponas,
Mūsų Krienas, mūsų Jonas
(...) LTR 7686/736

Iš neturtingos šeimos kilusi Stefanija jaunystėje tarnavo Laikinojoje sostinėje, taigi ir Žalio kalno vaizdiny jai, matyt, žinomas, suprantamas. Artima pateikėjai ir Neris, iš vaikystės išnyrantys prisiminimai apie čiuožinėjimą ant užšalusios upės ledo: *Ant Neries ir teip pakalnėj, ant ledo aš labai mylėjau (...). Prisirišimą prie leda turėjau. O paskui jau dirbau, jau Kaune, jau didelė buvau, tai ten, būdavo, su reikalais, būdavo, pro tą čiuožyklą (...) pasižiūriu ir jiems pavydžiu, oi gerai jiems!* (LTR 7685/741). Vėliau patyrėme, kad potraukis čiuožti buvo pažįstamas ne vien Stefanijai, bet ir aplinkiniuose kaimuose užaugusiems vaikams. Antai devyniasdešimtmetė Stefanija Krilavičienė iš Rusių kaimo prisimena: *Mokėjau čiuožt, čiuoždavau. O kokios gi mano pačiūžos buvo? Klumpės, apkaltos geležėlė (...)* vielom tokiom storom. Ir aš čiuoždavau, čiuoždavau, kaip vėjas čiuoždavau, nuo vieno kranto iki

kito kranto čiuoždavau, ir pritūpus, ir sukinėjuosi, ir kaip dabar čiuožikai kaip jau būna, tai labai jau man įdomu, sakau, kokie jie laimingi, kaip jie moka, sakau, o man kaip buvo gera (LTR 7686/764).

II.

2007 metų
EKSPEDICIJOS
ŠALTINIAI

32

Į klausimą apie tapatybę Stefanija Pavasarytė (25 pav.) – gražią lietuvišką pavardę turinti pateikė – atsako netikėtai: *Ja Pulaczka od przyrody. Moja ojcowia po polsku, jak narodziłam się tylko po polsku gadajo (...). I mama, i ojciac, i on litewska, ale oni po polsku. Oni swojaj ziemi nia mieli, chodzili po arendach, po dworach i tego oni po polsku też gadali* („Nuo gimimo – aš lenkė. Mano tėvai tik lenkiškai kalbėjo (...). Motina ir tėvas lietuviai, tačiau kalbėjo lenkiškai. Jie neturėjo žemės, nuomojo, tarnavo dvarininkams, todėl ir kalbėjo lenkiškai“ – LTR 7686/742). Stefanijos žodžiai išskleidė viltį, puoselėtą keliaujant iš Kernavės, kad Čiobiškis bus persmelktas iš Kauno sklindančios lietuviybės. Be menkiausios abejonės, šiame krašte ji buvo puoselėjama ir *apginta*, plg.: „XIX a. pabaigoje – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Čiobiškio bažnyčioje nesigirdėjo didesnio triukšmo su lenkais. Anksti ir ramiai čia įsigalėjo lietuviybė, nes ir parapija yra be priemaišų, grynai lietuviška“ (Švogžlys 2005, 602; plg. *Šitas kraštas dar nespėjo sulenkėti* – LTR 7685/1278, Laukysta). Tačiau tenka pripažinti, kad Čiobiškyje lenkų kalbos židiniai kilo ir ruseno.

25

Pasakoja Stefanija Pavasarytė
(2007-06-29)

1857 m. visoje Čiobiškio parapijoje lenkais save laikė tik šeši klebonijos ir septyni ligoninės gyventojai (Krupavičius 1919b; plg. Anonim 1898, 16–17), tačiau dvaruose ir šalia buvusiuose kaimuose padėtis sparčiai keitėsi. Antai Astruvkos dvare, į šiaurės vakarus nuo Čiobiškio, XX a. pradžioje buvo kalbama lenkiškai (plg. Giedraitis 2008, 15). 1935 m. mokytojas Juozas Martinaitis apie Kasparų kaimą prie Zūbiškių rašė, kad žmonės ten kalba „lenkuojančiai ir gudiškai“ (LŽV: Kasparai, Žaslių vls.), o Litviniškėse šlėkta save laikantys Drumsčiai, Meškauskai lenkiškai namuose kalbėjo ir meldėsi dar XX a. viduryje – antroje pusėje (LTR 7685: 1191, 1193, 1227).

Vis dar pučiant, nerimstant vakarykščiam vakariui, leidžiamės upe žemyn iki **Litviniškių** (73 km, kair.). Čia ieškome, savo akimis norime pamatyti žvejus – juos šiandien tiek daug kartų minėjo aplinkiniai. Tačiau matant vieną po kito negyvenamus namus be gyvybės nuotaika subjūra. Matyt, ir liktume nusimineję, jei ne atsitiktinis susitikimas ant kelio. Šiandien negaliu pasakyti, ar automobilį sustabdė mūsų – mokslininkų – pulkelis, ar vairuotojas sulėtino greitį ir kažko pasiteiravo. Greitai paaiškėjo, jog aštuoniasdešimtmetis Stanislovas Meškauskas ir į šeštą dešimtį įkopusi Danutė Drulienė, nors ne žvejai, bet bitininkai, gali atsakyti į daugelį mums rūpimų klausimų. Sustojome ant kelio būreliais apie Stanislovą bei Danutę (26 pav.) ir po pusvalandžio jau buvome kuo nuoširdžiausiai *susibičiuliavę*. Būtent bičiuliais pasijutome paskatinti, už ekspedicijos darbą apdovanoti pavasarinio medumi. Mūsų pateikėjai laiko, sunku patikėti, 92 bičių šeimas!

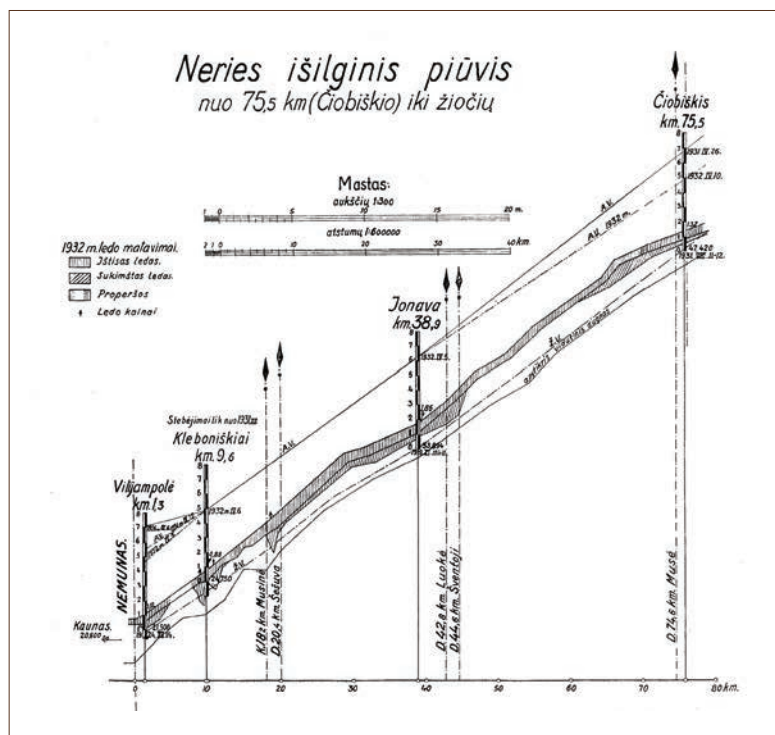

26

Susitikimas su Danute Druliene iš Litviniškių
(2007-06-29)

Litviniškės yra vienas iš tų Neries vidurupio ir žemupio kaimų, kurie kūrėsi ant nederlingos, vietomis akmenuotos, vietomis smėlėtos dirvos, plg.: *Puszcza po dolach koło Wilij iest Borowa, y grunta Są piaszczyste, y nieużyteczne* („Miškas Neries slėniuose – šilas, dirvos smėlio, nederlingos“ – 1784 m., TVD 459), *Labai prasta, labai labai labai prasta. Jau žemė, tai ką jau čia ir kalbėti, jau labai...* (LTR 7685/1213, Rusiai). Negalėdami pragyventi iš žemės arba jos neturėdami, kaimo gyventojai imdavosi kitų verslų, labai dažnai ir žvejybos. Antai čiobiškietis Juozas Plaščiauskas (1902–1968) turėjo šeimą, penkis vaikus ir vertėsi žvejyba. Kas dieną, taip pat ir šeštadieniais eidavo žuvauti, o žiemą imdavosi batsiuvystės (LII ES 1647, 83–84), plg.: *Čia žemės yra prastos. Smėlis, neišsiversdavo. O amatininkai išsiversdavo, va toks kaimas* (LTR 7685/1392, Skaruliai). *Mūsų kaimas tai buvo daugiausia tokie žvejai. Iš to tiktai vertęsis, gyvena (...)* „Litviniškių gatvėla – tai labai bagota: žuvis gauda, bučius stata ir bažnyčias nema-ta“ (LTR 7685/1197).

Už žvejybą Neryje iki Antrojo pasaulinio karo, matyt, buvo mokamas nustatyto dydžio mokestis (plg. LTR 7592/1189). Litviniškių, kaimyninio Padalių kaimo, Čiobiškio bažnytkaimio žvejai žvejojo įvairiomis priemonėmis ir būdais, dauguma jų mums jau žinomi: išplaukus ledams ir vėliau, vasaros naktimis, kai žuvis nemato tinklo, žvejų pora už medinių rankenų plukdė *suvatą* – apie 4 m ilgio tinklą su pagilėjimu – duobe. *Nuvažiuojam 3–4 km aukštyr ir plaukiam į pakalnę* – lyg nuo didelio kalno tekančią upę savo metu Motiejus Drumsa (g. 1900 m.) iš Litviniškių įsivaizduodavo Nerį (27 pav.). Nedidelėmis judriomis valtimis smailiais galais Litviniškių žvejai pakildavo iki Budelių (78 km, kair.) ir leisdavosi plukdydami *suvatą* iki Žūbiškių (68 km, kair.) (LII ES 1647, 84v, 88; LTR 7685/1205). *Trūbica* – tai apie 7–12 metrų ilgio, apie dviejų metrų aukščio tinklas, kuris gali būti ir plukdomas, ir statomas (LII ES 1647, 87).

27

Išilginis Neries pjūvis (nuolydis) ruože
nuo Čiobiškio iki žiočių

Kai pražysdavo „patys mažiausi rugiai“ Neryje, apie 50–80 cm gylyje, apie 2 x 2 m plote žvejai pripildavo baltų žvyro akmenėlių ir pastatydavo nedidelę akmenų tvorelę (*tik žymu, kad vanduo ritas*). J. Plačiauskas atsigulęs ant kranto laukdavo, kol žuvis išlauks, tada griebdavo graibštą (*samtį*) ir bėgdavo užtvirti kelio atgal (LII ES 1647, 85, 87; kartais vietoje samčio buvo statomas venteris). Šiaip samčiu, dar vadinamu *retiku*, arba *čerpoku*, buvo žvejojama kur arčiau kranto, žolėse ar į Nerį tekančiuose upeliuose (LTR 7685/1206; plg. LTR 7686/769); iš karklų vytelių buvo pinami bučiai (LII ES 1647, 88v).

Vasaros antroje pusėje, rudens naktimis, į Nerį buvo metama net iki 15 penkių–šešių metrų ilgio metinių (*šniūrų*), kurių kiekvienas turėjo penkis–šešis pavadėlius su kabliukais (*kriūkeliais*). Ungurius tokiu būdu žvejojo ant juodžemio kirmėlių – *graužų*; ant varlyčių labai kibo ūsorai (LII ES 1647, 87v; LTR 7685/1197). Šalnomis prasidėjus buvo luokijama, kitaip sakant, einama *ant lučnės* – žvejoti žeberklais, pasišviečiant virš valtės pakeltu iš geležies pagamintu degančių dervokšlių krepšiu (LTR 7685/1198). Šiame Neries vidurupio ruože pastarasis buvo vadinamas: *kuchnia* (LTR 7685/1163, Paneriai), *lučnia* (LTR 7685/1198, Litviniškės), *krepšiu* (LTR 7685/1292, Laukysta), *žarovnia* (LTR 7685/1311, Guniai) arba *kuknia* (LTR 7685/1354, Saleninkai).

Žvejybos būdų aprašymas būtų neišsamus, jei nutylėtume po Antrojo pasaulinio karo paplitusį žuvų sprogdinimą. Vieni suirutės metais sudėjo tinklus, kiti sprogdino pramogai: *Karo metu sprogdino. Kai 1941 m. traukėsi rusai, jie paliko mašinų su granatom, „kiaušinine“ vadindavom. Nusivežam dėžę Lazaukon, vyresni meta granatą kur atvojin duobėn, kur giliau, o mes mažesni gaudydavom, kur negilu, rankom* (LII ES 1647, 86–86v, Padaliai; Piškinaitė-Kazlauskienė 1995b, 62; plg. *Paskui po karo čia labai sprogmenis mėtė į vandenį, sprogdino žuvį. Glušino sau. Ūsorių daug pagaudavo, užglušino. Žiobrių* – LTR 7685/1355, Saleninkai). Blieka paminėti, kad K. Tiškevičiaus laikais apie Nemenčinę (196 km, deš.) sielininkai buvo kaltinami kažkokiais nuodais išnuodiję daug žuvų: *Ilość ryby w rzece Wilij zmniejszała znaczenie z powodu, jak mnie to powiadano, iż flisowie, płynący po tej rzece, rzucaną otrutą wygubili ją znacznie* (W 90).

Kaip iš žuvies pragyventi? Tam taip pat reikia pastangų. Pirmiausia, surasti pirkėją; antra, sugauti žuvį jos nesužeidus; trečia, parduodamą žuvį, ne vieną, ne dvi, o keletą ir daugiau kilogramų, išlaikyti gyvą. Daug metų Lietuvoje pirkėjas, kuris dideliais kiekiais *nuolat* pirkto žuvį, buvo žydas (plg. Рыболовство 1907, 197–199). Skirtingai nei lietuviams, kuriems kada ne kada per šventes reikia lydekos arba lašišos, pelekus ir žvynus turinčios žuvys yra reikšminga žydų valgiaraščio dalis. Pasakojama, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą Litviniškes, Panerius ir net Mitkiškes nuolat lankė žydų pirkliai iš Jonavos! Jie paprastai atvažiuodavo ketvirtadienio rytą, Nerimi atplaukdavo laivas žuviai išgabenti (LII ES 1647, 87v): *Atplaukdava tokioj (...) bačkos tokios padaryta ir kai kas vandens inpila (...) čia upelis, tai in tą upelį sudėdavo tą žuvį, kiek prigaudydava ir užsidengia, ir pastata, ir atvažiuoja jau ar dviejų dienų... bet gyva žuvis. Ir paskandina, toks kaip krepšys toksai išpintas. Ir atvažiuoja, ir paima* (LTR 7685/1194). Antai čiobiškietis J. Plaščiauskas žuvis laikydavo Nerin pamerktoje medinėje dėžėje, kurioje tilpdavo apie 10 kg žuvies, ir laukė atvykstančių žydų. Arba, pasiskolinęs iš Radzevičiaus arkli (už jį taip pat atsilygindavo žuvimis), šeštadienio išvakarėse vežė gyvas žuvis tam tikrose vonelėse į Žaslius. Kai skubiai prireikdavo pinigų duonai, tai žuvis dviem krepšiais po 5 kg į Žaslius nešė J. Plaščiausko žmona arba vaikai (LII ES 1647, 83v; Piškinaitė-Kazlauskienė 1995b, 59).⁴

Pasakojama, kad už kilogramą didesnių žuvų žydai mokėjo po litą, už mažesnių – po 50 ct (LII ES 1647, 87–87v). Kiti žuvis skirstė į geras ir prastas. Taigi už kilogramą ūsorių, kuojų,

⁴ Jei tiesa, tai savo metu Pilsudskiai žydus iš Čiobiškio išvarė ir 1935 m. škaloje gyveno vienintelis jų palikuonis (LŽV: Čiobiškis, Musninkų vls.).

šapalų, buvo mokama po 2 ct, o už geresnės žuvis, tokias, kaip vėgėlė, – net iki 5 litų (LII ES 1647, 83v). Būdavo, Litviniškių žvejai per savaitę uždirbdavo po 50 litų, bet ne kiekvieną (LII ES 1647, 88; plg. rugių centneris tuo metu kainavo 8 Lt).

Paskutines dvi dienas klausydamasis mūsų pateikėjų Kmituose, Paneriuose, Čiobiškyje, Litviniškėse, vėliau Rusiuose, Žvagakalnyje, Guniuose pastebėjau, kad čia atsirado ir yra dažnai vartojama sąvoka p a n e r y s, plg.: *Visi, panery katrie gyveno, tai pažvejodavo* (LTR 7686/729, Čiobiškis), *Mūsų Gegužinės parapija vadinasi, bet va šitas mes panerys, va šitas va, tai mumį gi guda is ir vadina* (LTR 7685/1211, Rusiai), *Motina ateina nat čia pas mumį, verk-dama paneriu* (LTR 7685/1325, Guniai). Šie ir daugelis kitų pavyzdžių patvirtina faktą, kad Neries pakrančių kaimai yra savotiška atskira gyvenamoji vieta, matyt, pievų, laukų, miškų ir sodybų, esančių prie upės, ruožas. Jis, matyt, nenutolsta nuo Neries, neišėina už jos slėnio ribų (28, 29 pav.), plg.: *Mama jau ne nuo... ne iš paneria (...). Tėvelis buvo Žvagakalnis, a motinos – Musninkuose, Pamusių dvaras... kaimas. Jau Musninkų valsčių, Pamusių kaimas. A mama atėja tį pagal Nerį* (LTR 7685/1518).

28

Valiukiškiai, Musninkų sen., Širvintų r.,
iš paukščio skrydžio (iš šiaurės)
(2007-04-06)

29

Neries slėnis ties Kernave
(1940 m. gegužės mėn.)

Pagrindo šioms tyrinėjimams teikia ir istoriniai dokumentai. Antai XVI a. Šilonių dvaro ginčai dėl žemės rodo, kad kairiajame Neries krante apie Zūbiškes buvo vietovė (*obręb*), tam tikras teritorinis vienetas, turintis Rodų Panerių pavadinimą: *W Ponarach Radowie...* (1561 m.), *Ponary-Radow...* (1565 m. – Šilonių 1807, 72v).⁵

⁵ Plg.: *W Ponarach z Litewska zwanych, a po Polsku nad Wileyskich – w powyżey opisanym Obrębie* (Šilonių 1807, 72v).

Iki šiol *panerys*, kartais tariamas sykiu su *užneriu*, reiškia šį – esamą, pateikėjo gyvenamą Neries krantą. Litviniškėse ant kelio šnekučiuojantis su Danute Drulienė iš jos lūpų nu-skambėjo būdingas pavyzdys – vaikystės laikų posmelis, adresuotas dešiniojo Neries kranto gyventojams:

Užneriokai paneriokai – panery gyvena.
Uogas renka, grybus renka ir iš to gyvena.
LTR 7685/1190

II. 5. Vidurupis
nuo Žeimenos iki
Gegužinės

37

S. Krilavičienė iš Rusių panašų posmelį pavadins vaikų erzinimais (*koliojimais*):

Užneriokai raganiokai vijo katę kaip gyvatę,
Kai pavijo, tai prarijo, kai pagavo paragavo...
Kai pagavo paragavo, kai pavijo tai prarijo.
LTR 7686/788

Bronius Verkauskas iš Laukystos prisimins: *Mes kaspariškiečius gudais vadindavom, jie mus – užneriokais. Visi čia tie to kaimo žmonės, kadangi pavardės dažnai yra vienodos, tai vieni kitus visaip pravardžiuodavo* (LTR 7685/1277).

Iš pirmo žvilgsnio nerimti, vaikiški žaidimai, pasierzinimai ir pravardės yra įsidėmėtinas, tirtinas reiškiny (30, 31 pav.). Apie Kernavę panašus susipriešinimas tarp Neries krantų buvo grįstas politine ir iš jos kylančia tautine nesantaika tarp Lietuvos Respublikos ir Lenkijos

30

Žaidžia Rusių Rago kaimo vaikai
(1936)

31

Rusių kaimo vaikai ir jų giminaičiai
(2007-06-29)

okupuoto Vilniaus krašto gyventojų (Neris 2013, 81–82). Tačiau nuo Panerių kaimo prie Paparčių, kai Pranas Jurevičius mums lyg tarp kitko pasakė, kad Lapelių kaimas yra *užnery* (plg. LKŽ XVII 668; ŽA 39; Kerbelytė 2005, 31), ši sąvoka Neries ekspedicijoje skambėjo vis dažniau. *Užneriokais* buvo vadinami tiek dešiniojo, tiek kairiojo Neries kranto gyventojai (plg. *Mės užneriokai buvom pas juos. A jie – pas mumį* – LTR 7685/1316) ir man ramybės nedavė mintis, ar tai nebus atėję iš senų istorinių laikų. Bent jau iš XVI a., kai LDK raštinės dokumentuose

pirmą kartą išnirio dešiniajame Neries krante esančios Vilniaus vaivadijos šiaurinės dalies pavadinimas Užneris (*Zawilie*), o Maišiagala, Kernavė, Ukmergė, Anykščiai, Užpaliai, Pienionys ir Brėslauja buvo imta vadinti Užnerio dvarais (plačiau žr. Wojtkowiak 2005, 17–20; plg. Baranauskas 2002, 5–6; Kiaupienė 2009, 62).

Skirtį tarp dviejų Neries krantų gyventojų pabrėžia faktas, kad šiame ruože skiriasi jų kalba: kairiajame krante kalbama pietų aukštaičių tarme, o dešiniajame – rytų aukštaičių vilniškių (upe aukštyn nuo Čiobiškio), rytų aukštaičių širvintiškių (apie Čiobiškį) ir vakarų aukštaičių šiauliškių (žemyn nuo Čiobiškio) (LKA 1). Dešiniojo kranto gyventojai turėjo būdingą įvardį *anus*: *Diedukų toksai žodis buvo: „Anus, saka, taip sakė man...“ – nu va toksai dar. Čia senelių senelių. Jau mūs laiku jau taip nesakydavo nieks* (LTR 7685/1519, Žvagakalnis), *Anus – jų priežodis tokis būdava. A n u s. (...) Kas ką kalba, tai anus sakydavo (...). Visokiausių jie... jų kalba... nu, lietuviška, bet jie tenais va, jau Širvintų rajonas, jie biškį tokį akcentą turi kitokį. Ne taip kaip mes* (LTR 7685/1190, Litviniškės). Čiobiškiečiai kairiojo kranto gyventojus nuo būdingo *kap* vadino kapukais (Norkaitienė 2011, 44), plg.: *Jo, užneriokai, mes juos vadinom. Tai pas juos k a p, t e p. Va teip. O pas mumį ne, mūsų trumpesnė kažkaip tai kalbam. O jie: ot, žinai, tep oi, vat kap buvau nuvėjęs tenai, kur... Nu atseit tokia kalba* (LTR 7685/1316, Guniai).

Turimais duomenimis, XIV a. pabaigoje Neries vidurupis jau buvo siena, šiaurėje skirianti Trakų kunigaikštystę nuo Vilniaus. Iki šiol Neris yra administracinė riba. Kita vertus, valstybės suskirstymas į kunigaikštystes, vaivadijas, pavietus, valsčius ar rajonus ne visuomet sutapo su padėtimi vietoje, šių ribų dažnai nepaisė žemėvalda. Pavyzdžiui, iki XVI a. Užnerio, užneriokų valdų dar buvo ir kairiajame Neries krante apie Paparčius (plačiau žr. Wojtkowiak 2005, 61–62). Dėmesį taip pat patraukia tos panerio parapijos, kurių kaimai buvo ir kairiajame, ir dešiniajame Neries krante. Antai 1784 m. Čiobiškio parapijai kairiajame krante priklausė: Budeliai, Skėriai, Savarinė, Mazalevščizna, Padaliai, Lėliai, Litviniškės, Rudžiai, Surveliai ir Rusiai (TVD 455).

Dauguma **Rusių** kaimo (71 km, kair.; 32 pav.) gyventojų XX a. pirmoje pusėje – sunkiai galą su galu suduriantys mažžemiai, plg.: *Rusiokai labai biednai jie gyveno. Po kelis tenais, kiek po du, po tris hektarus, vat, biednas labai kaimas* (LTR 7685/1192), *Mažžemiai čia, skaitosi, biedniokai mes esam. Esam ir dabar dar tokie* (LTR 7685/1213). Atrodo, didesnis Bulaukų ūkis, 25 ha; tačiau Jonas Bulauka – savanoris, Nepriklausomybės kovų dalyvis, vėliau partizan, slapyvardžiu *Savanoris* (APP III 745; 33 pav.). Rusių kaimo kapinėse partizanų, jų rėmėjų: Justino Vilkevičiaus-*Krūmo* (1918–1946), Antaninos Arbočienės (žuvo 1946 m.) ir kitų kapai.

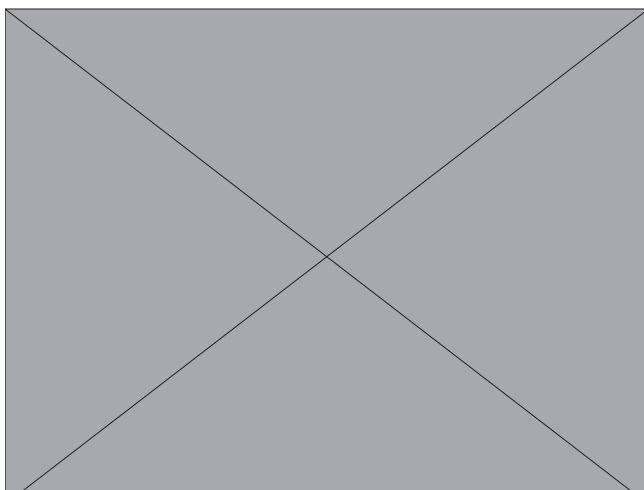
Rusių labiausiai iš mūsų laukė Jurasius. Dar Kmituose išgirdome apie kaimą vaizdingame Neries slėnyje, kurio gyventojai kalba *gudiškai*, ir ši naujiena tuoj pat sukėlė mūsų susidomėjimą. Ar gali būti, kad gudiškai, arba paprastai (*po-prostu*), kalbama taip toli nuo Vilniaus, o jeigu taip, tai iš kur ši sala Kauno krašte atsirado, kokia jos istorija?

Į pastarąjį klausimą pirmoji mums atsakyti suskubo Veronika Suslavičiūtė-Umbrevičienė. Prisistačius, kad esame Neries ekspedicijos, plaukiančios iš B a l t a r u s i j o s nariai, į septintą dešimtį įkopusi pateikėja gyvai prakalbo: *Mes gi žinokit, vaikai, va, kaip kalbėja mano seneliai, proseneliai, kad čia bielarusiai užgyveno, kadaise sėlius plukdė Nerimi į Kauną, turbūt į Kauną nuo Vilniaus ar kur čia, nuo Belarusijos tuos sielius. Nu, jūs turbūt neįsivaizduojat, jūs*

32

Rusių kaimo sodybos žvelgiant iš pietų
(2007-06-29)

33

Astruvkos apylinkės. Jonas Bulauka-Savanoris (pirmas iš kairės), ryšininkė Elena Penkauskaitė-Bulaukienė (antra iš kairės), Motiejus Bulauka-Kolumbas (dešinėje) (1957)

jaunesnė karta. Tokie su... nu, rąstai sudėlioti ir žmonės plukdė juos Nerimi. Tai, saka, belarusiai būk tai juos... čia apsigyveno, panelių rado šitam krašte, tai toks padavimas. Panelių rado šitam krašte, apsigyveno, ir mes kažkur tai esam lyg tai belarusiškų... kokia tai yra mūsų šaknys (LTR 7685/1211; plg.: Sako, su sieliais plaukdami išplaukė čia, prie Neries, ir apsigyveno čia. Ir įsikūrė šitas kaimas, ir pasivadino Rusiais – LTR 7686/758). Eidami iš vieno viensėdžio į kitą girdėjome vis tą patį pasakojimą apie Nerimi (bltr., vard. Вяля) atplaukusius gudus sielininkus, apie tai, kad Rusiuose (bltr., vard. Русяны) gyventa Arbočių, Baušų, Grinkevičių, Gulbickų, Radžiukų, Ramonų, Suslavičių ir Tatarūnų, kurie giminiavosi su kituose Palomenės

seniūnijos kaimuose – Lomeniuose, Neprekštoje, Svirplionyse, taip pat Jačiunuose ir Kaspariškėse – gyvenančiais gudais (LTR 7685: 1126, 1137, 1192, 1230; 7686/785 ir kt.).⁶ Aplinkiniai *rusiokus* – Rusių gyventojus – nuo seno vadino gudais. Jie priėmė lietuvišką pavadinimo formą, pridūrė galūnę *y* (*zydac + ы*), tačiau patys save laikė ir tebelaiiko lietuviais, plg.: *Niekas nelaikė save gudais, niekas nelaikė, tik kad buvo išmokę gudiškos kalbos, tai buvo. Bet gudais savęs niekas nelaikė* (LTR 7686/758; plg. *Apie Gegužinę gūdai, jie kitoniškai kalba* – LKŽ III 692).

Antanas Suslavičius, 82 metų senolis, kurį namuose aplankė Jurasius su Gražina, tvirtino tą patį: *Усё раўно мы не беларусы, мы – літоўцы (...). Мы літоўцы называемся, але толькі такі разгавор быў. [А чаму літоўцы Вас гудасамі, гудамі называюць?] Гудасамы? З-за то, што па-гудаску гаворым. Па-беларуску гавора – гудасы. Па-гудаску гаварылі* („Mes vis tiek ne baltarusiai, mes – lietuviai (...). Mes lietuviai, tik mūsų tokia kalba. [Kodėl lietuviai Jus gudasais, gudais vadina?] Gudasais? Už tai, kad gudiškai kalbame. Baltarusiškai kalba – gudasai. Gudiškai kalbėjo“ – LTR 7685/1126). Su kokia nuostaba pažvelgė, kaip nudžiugo pateikėjas, kai Jurasius prabilo jam artima, *gimta* baltarusių kalba! Juk šiandien tik kiemo šuo klusniai klauso gudiškai tariamų šeimininko žodžių, komandų. Antanas – paskutinis Rusiuose mokantis ir kalbantis gudiškai: *Чакай... яшчэ назад... дванаця гадоў назад, то яшчэ тутака сасед жыў адзін, то – па-беларуску. То мы сойдземся абодва, ну то і ён жонку мае з другой вёска, то таксама па-літоўску гаварылі, а мы абодва сойдземся, ну то як бы адразу заговорым па-літоўску, а потым штосьці не выходзя якое слова па-літоўску гаварыць, ну то зара ўпхнём якое слова па-беларуску. Як упхнём адно слова, тады гаворым па-беларуску абодва* („Palauk, prieš dvylika metų dar gyveno kaimynas, su juo pasikalbėdavome baltarusiškai. Susieisim, būdavo, (jis taip pat turėjo žmoną iš kito kaimo, taip pat kaip aš namuose lietuviškai kalbėjo), susieisim abu, pradžioje, būdavo, kalbam lietuviškai, paskui koks žodis užkrenta, tai įterpiam baltarusišką. Kai įterpiam vieną, tada imsim abu kalbėtis baltarusiškai“ – LTR 7685/1238). Iš pasakojimo paaiškėja ir Rusių kaimo gudų likimas – lietuvės marčios nesimokė, nekalbėjo gudiškai, vaikai buvo auklėjami lietuviškai (LTR 7685/1229). XX a. 3-čio dešimtmečio karta, taigi gimusieji nepriklausomoje Lietuvoje, ėmė kalbėti lietuviškai (plg. APP III p. 754-755).

Apie gudų atsiradimą Rusiuose A. Suslavičius pasakoja iš esmės taip pat kaip kiti, tik nukelia šiuos įvykius į baudžiaivos laikus: *Як плыты гнали во Вяйлэй. Ну і тутака во паны прылабунілі тутака іх і давай тут рабіць зямлю. І асталіся гэта так. Гэта так во баілі як было* („Kuomet sielius plukdė Nerimi. Ponai prikalbino juos [gudus sielininkus. – Vait.], ir pradėjo žemę čia dirbti. Ir pasiliko. Taip pasakojo“ – LTR 7685/1232), *Яны тут, паны, прылабунілі беларускіх і тутака абжыліся так. І ад даўнейшых часаў так і жылі. Старыя людзі так баілі нам* („Jie, ponai, prikalbino baltarusius ir jie čia apsigyveno. Ir nuo seniausių laikų gyveno. Seni žmonės mums taip pasakojo“ – LTR 7685/1126). Senovinį pateikėjo tariamą žodį *прылабуніць* sunku tiksliai išversti, bet jo reikšmė tikriausiai artima lietuvių *prilabinti* – „prikalbėti, įraginti“ (LKŽ VII 7).

⁶ Remiantis 1795 m. duomenimis, Rusiuose taip pat gyveno po vieną Genciausų, Černiausų, Krupskų, Belskų, Žurauskų, Kiškučių ir Zubrickų šeimą (Paulauskas 2005; plg. Rusių 1931).

Iš Baltarusijos atplaukusių gudų motyvas nėra unikalus. Remdamasis tėvo ir iš Rusių kaimo kilusios močiutės pasakojimais kraštotyrininkas Antanas Paulauskas rašė apie tai, kad po karų ar ligų Žūbiškių dvarininkui stigo baudžiauninkų ir jis ėmė kalbinti nakčiai prieš Žūbo rėvą sustojusius sielininkus iš Gudijos, pažadėjo kiekvienai šeimai po valaką žemės (Paulauskas 1994, 7). Mičiūnų kaimo (80 km, kair.) gyventojas A. Gradeckas pasakojo, kad jų giminė taip pat kilusi iš Baltarusijos: *Mano pradiedas plukdė Nerimi sielius, čia apsižiūrėjo paną ir pasiliko* (KRGŽ 186), plg.: *Sielininkai gudai pas mūsų gražias mergaites pasilikdavo nuo seno* (LTR 7685/1305, Laukysta). Sielininko gudo vaizdinys gyvas ir prisiminimuose, ir sakmėse, plg.: *Gudai plukdydavo sielius (...). Gudiškai šnekėjo jie*. [Nebūdavo, kad apsigyvendavo namuose?] *Ne, nebūdavo, nežinau to, tik plukdydavo, sako, sielius. Burtininkai jie buvo. Užburia, sūrį padaro juodą iš balto, paskui vėl baltą padaro* (LTR 7685/1367, Saleninkai). Sunkiausia nustatyti, kada ir iš kur Nerimi atplaukė Rusių kaimo vyrai.

Iš XVI a. dokumentų matyti, kad tuo metu Rusių kaimo laukai ir pievos buvo skirtingo dydžio, išsidėstę be aiškos tvarkos – tai būdinga senovinei žemėvaldai, kuri kyla iš lydiminės žemdirbystės laikų. Minsko, vėliau Žemaičių, Trakų kašteliono,⁷ Šilonių dvaro valdytojo Mikalojaus Tolvaišos kaime žemės – įsiterpusių lyg šachmatų lentoje laukų – turėjo ir jo brolis Faltynas: *Za Wsią Rusią y po Obopu! Oney były Szachownice Foltyna Talwoysza zwane Ponary-Radow y Gierzodziški* (Šilonių 1807, 74), taip pat Jonas Raginskis (Šilonių 1807, 80), Ona Kabylinkienė (AVK XXX 184). Nuojauta kužda, kad kaimą, galbūt dar senąją *lauką*, kitados sudarė viensėdijos, vadinamos jų šeiminių vardais (plg. pavadinimus Giržadiškės, Vidrynė, Aleksandrynė). Rusius galėjo įkurti bajorai arba jie savo metu buvo minėtų ūkių nuomininkai, plg.: *Okolicy... Wsi Rusi* (1565 m.; Šilonių 1807, 74; plg. ten pat, 80). 1590 m. Rusiuose gyveno Vaitiekaus Žūbo ir Jokūbo Kurklinskio valdiniai (*поданные*), atskirai nuo jų minimi keltininkai (*перевозники* AVK XVIII 81) (34 pav.). Su pastarąja tarnyba gali būti susijusios laisvės, apie kurias 1628 m. kalbama tuometinio Šilonių dvaro valdytojo Adomo Tolvaišos ir

34

Rusių kaimo kelto per Nerį vieta žvelgiant
iš šiaurės vakarų (Žvagakalnio aukštumos)
(2014-10-11)

⁷ Žr.: Wolff 1885, 65, 109, 143.

jo žmonos Marinos Vilniaus evangelikų reformatų Sinodui skirtame dovanojimo akte: *Wies Rusie, y z poddanymi w nim osiadlymi, w wolnym szafunku swym zostawuiemy* („Rusių kaimą su jame gyvenančiais valdiniais paliekame laisvai šeiminkauti“ – Adam 1628, 1v). Padėtis iš esmės pasikeitė 1635 m. – našlė Marina Tolvaišienė Faltyno Tolvaišos vaikaičiui Stanislovui testamentu užrašė Rusius su valdiniais, jų žmonomis ir vaikais, žeme, prievolėmis ir prie Rusių esančiu Neries keltu: *Siolo nazwanoe Rus (...) z Poddanemi Zonami y Dziećmi Ichtych Gruntami powinnościami nad Rzeką Wilią, y z Przewozem przez Rzeką Wilią pod Tą Wsią będący* (Šilonių 1807, 75v).

Šioje istorijoje, atidžiai ją nagrinėjant, nematyti nei gudų, nei juo labiau *rusėnų* (plg.: *Nuo Žubiškių dvarininko Zaleskio pravardžiavimo vergų rusiais, rusianais* – 1935 m., LŽV: Rusiai, Žaslių vls.; *Nu kažkas tai nuo rusų turbūt, nuo žodžio rusai* – LTR 7686/758; plg. Seibutis 2002, 79). Gal tik 1597 m. dokumente kalbama apie Jurką Tkačių (*Юрко Тькач*), Faltyno valdinį, kuris buvo neteisėtai įkurdintas ant O. Kabylinskienės žemės (AVK XXX 184). XVIII a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje Rusių gudai – tai katalikai, besimeldžiantys lenkiškai ir net, kuo sunku patikėti, lietuviškai (LTR 7585/1236; plg. Paulauskas 1994, 7). Tuo metu jie buvo susitelkę, ribojami slėnyje įsikūrusio kaimo erdvės. 1931 m. Rusiuose būta 458,7 ha žemės, kurią valdė net 55 šeiminkai! (Rusių 1931; LTR 7685/1233). Gali būti, kad ši, *naujoji* Rusių kaimo gudų istorija prasidėjo prieš tris šimtmečius.

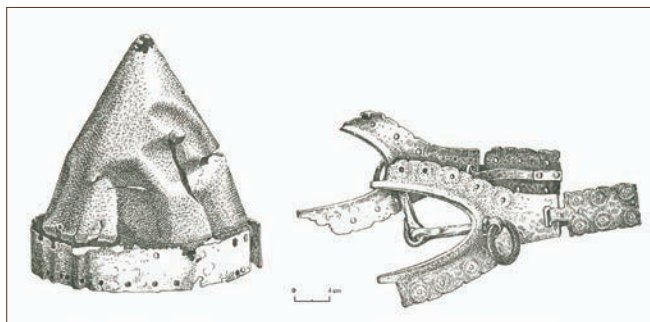
Po 1710 m. maro – *Powietrza Morowiego czyli Zarazą Opiniowią* – Rusių apylinkės ištuštėjo. Antai Šilonyse liko penki gyventojai, o Butkūnuose – vienas. Putriškių kaimas liko tuščias, 1719 m. jame apsigyveno Navikas (galbūt Naujokas): *Wies Putreszany Pusta, tam teraz Osiada przybył Nowik, który wziął Kartę slobody do lat Trzech...* (Šilonių 1807, 83, 83v, 86). Apie kitus kaimus duomenų nėra, tačiau minėtina, kad 1748 m. padėtis Šilonių dvare vis dar buvo blogesnė nei iki maro (Šilonių 1807, 131).

Padavimai, primenantys pasakojimus apie gudų įsikūrimą Rusių kaime, žinomi iš įvairių Lietuvos vietų, plg.: *Kada pavietrė 1710 metais viešpatavo, tik viename Vilniuje numirė apie 100 000 žmonių, o kaimai ir miesteliai liko pūsti. Man seniai pasakojo, kad iš visų šalių keliavo žmonės, kad užpildytų žemę, o tos vietos, kur buvo anksčiau kaimai, pavirto giriomis, nes nebuvo gyventojų (...). Tada atkeliavo daug žmonių iš Maskolijos ir apsigyveno Žiūruos, Būdvičius ir Padvarius. Dėl to tuos tris kaimus ir dabar vadina: Žiūrai – gudeliai, Būdvičiai – gudeliai ir Padvariai – gudeliai, nes juose gyveno gudai (...). Nuo tų gudų ir pavardės – Vosylius, taip pat ir Paežerių valsč. kaimas Baziliai, nes ten gyveno gudas Bazilius (Pilviškių sen., Vilkaviškio r. – IP 16), Kai Gudijoj kilo maras, žmonės bėgo į miškus, į tankius miškus ir ten kūrėsi. Taip ir apsigyveno vidury miško kelios šeimos gudų, kuriems žmonės davė Gudalių pavardes. Jie kirto miškus, plėtėsi laukus, dirbo žemę. Iš Jano kilo Janavičiai, Gudalai tapo Gudeliais, kaimas pamažu augo (Gilučiai, Elektrėnų sav. – Šakienė 2009, 80). Matyt, gudai iš katalikiško krašto (nežinomos Vakarų Baltarusijos vietovės) ištuštėjusiuose Palomenės apylinkių kaimuose, taip pat ir Rusiuose, apsigyveno ne anksčiau kaip XVIII a. pirmoje pusėje. Ilgainiui jie užkuriomis atėjo ir į kitus, netolimoje kaimynystėje buvusius kaimus.*

Buckūnų kaimo senelis Antanas Matačiūnas pasakojo, kad sielininkai į Rusius atplaukė nuo Smurgainių, nors kur jie yra jis nežinojo; Sobalevskis kilęs nuo Smurgainių, Vyšniavo kaimo, tvirtino, kad jų krašte buvo tokių pačių pavardžių kaip Rusių kaime (*Suslavičius* –

Suslov, Arbočius – Gorbač, Žurauskas – Žuravel), ir sakė, kad vaikystės metais ten per vestuves senos moterys dainavo lietuviškai! Todėl, A. Paulausko nuomone, į Rusius kitados kėlėsi ne gudai, o „gudiškai kalbantys (arba tą kalbą mokantys) lietuviai“ (Paulauskas 1994, 7; 2005).

Šiaurinė Rusių kaimo dalis tarp Neries ir Zūbiškių kelio – pušimis apšodintas smėlynas. Apie 1921 m. P. Tarasenska šioje pustomo smėlio lygumoje aptiko daugelį akmens amžiaus titnago radinių, laivinių kovos kirvių, lipdytų ir žiestų puodų šukių, viduramžių papuošalų, ginklų. Tarp jų dėmesį patraukia unikalūs šalmai ir XIV a. žaslai (35 pav.): *Ant smėlio po visą lauką išmėtyti žmonių kaulai, kiti čieli, kiti jau sutrupėję. Yra keletas ugniaviečių, prie kurių radau susiliejusią gabalų žalvario ir stiklo. Daug čia pririnkau daiktų ir dalių jų jau sulaužytų. Radau dalis žalvario apyrankių, kryžiukų, kankaliukų, auskarių, geležies peiliukų, sagų, iečių ir įdomų senovinį šalmą su kirtimo žymėmis ir kamanas su šoninėmis pasidabruotomis ir pagražintomis ornamentu skardimis* (Tarasenska 1922, 584), *Visam smėlyno plote (...) guli krūvelėmis šukės, titnago skaldiniai, kapų akmenys; kai kuriose vietose yra žymių buvusių ugniaviečių. Ypatingai daug Rusių sėdyboje šukių, kartais tebegulinčių krūvomis toje vietoje, kur buvo piemenų sudaužyti puodai* (Tarasenska 1924, 308; 1925, 18, 23; LAA 70 (Nr. 294), 176 (Nr. 1055); Rimantienė 1996, 217, 241). 1929 m. vasarą kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas šioje vietoje rado nepaprastą žalvarinį žiedą, kurį 1936 m. asmeniškai padovanojo vyskupui Kazimierui Paltarokui (Švogžlys 2005, 602–603). Matyt, senienų rinkėjai apie Rusių smėlyną žinojo ir jį lankė (plg. VAK 26/424; Reikėtų 1936), Antrojo pasaulinio karo metais šią vietą kasinėjo Čiobiškio mokytojas Juozas Četrauskas ir, kaip pasakojo šių tyrinėjimų dalyvis B. Verkauskas iš Laukystos, rado antkaklę, įsimintiname vyro kape – kalaviją (LTR 7685/1283).

35

Šalmai ir žaslai iš Rusių archeologinės vietos

Deja, tikslių duomenų apie Rusių radimvietę vis dar trūksta (Vaitkevičius 2008, 505, 507; Kurilienė 2009, 66, 215, 231). Peršasi išvada, kad skirtingų laikotarpių paminklai – akmens amžiaus stovyklavietė, vėlyvojo neolito kapai, Rytų Lietuvos pilkapiai (vėjo išpustytų pilkapių vieta – N54°58'16,8", E24°35'47,9"), viduramžių degintinis kapinynas ir naujųjų laikų kapinės – Rusių smėlyne yra ne vienas greta kito, o sutelkti toje pačioje, per šimtmečius vėjo ir žmonių ardomoje vietoje. Ji buvo laikoma švedų karių kapinėmis (VAK 26/429; Sakalas 1938), ilgainiui padavimuose įsivyravo prancūzai – apie tai žino dauguma Rusių gyventojų, jų vaikų ir vaikaičių!

Istoriniai dokumentai liudija, kad 1812 m. birželio 26-ąją pulkininkas Potiomkinas iš Čiobiškio pasiuntė 48-ojo rusų šaulių pulko kuopą, kuri priverstė prancūzų dragūnus pasitraukti iš Litviniškių ir Rusių (Ružancovas 1933, 25). Šis prancūzmečio pasakojimas apima ne vien tik Rusius. Antai Razmaune vadinamoje Zūbiškių dvaro pievoje įvyko tariamas rusų ir prancūzų karvedžių susitikimas dėl paliaubų, šių kariuomenių mūšis (LŽV: Zūbiškės, Žaslių vls.). Apie Gireliškyje gyvenusį Štandalį – aukštą, stambų vyrą buvo kalbama, kad jis čia užsiliko nuo Napoleono laikų (LTR 7685/1305, Laukysta).⁸ Dešiniuoju Neries krantu, laukais ir miškais veda knygoje jau minėtas Napoleono kelias, Žvagakalnyje esą stovėjusi Napoleono kariuomenės žvalgyba (VAK 65/84). 1784 m. topografiniame Čiobiškio (Leoponarų) parapijos aprašyme pasakyta, kad jis esąs smėlėtas ir vingiuotas, veda per kalnus, vietomis – per pelkes: *Droga... Gurzysta mieyscoma blotnista piaszczysta y kręta* (TVD 456, 459). XIV a. antros pusės kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose kelias vadinamas Neries vardu ir šis pavadinimas į tekstą buvo įrašytas lietuviškai! (*an der Nergin kele* – Die littauischen 1863, 693) (36, 37 pav.).

Neries kelias labai senas, jis vienmetis su Rytų Lietuvos pilkapiiais, kurie išsidėstę abipus jo Kernavės miške, Valiukiškiuose, Ardiškyje, Dailidėse, Čiobiškio miestelio pakraštyje, Rusių Rago ir Žvagakalnyje Archeologiniai tyrinėjimai rodo, kad šie pilkapijai pakelyje buvo pilami nuo V iki XII a., juose laidojami sudegintų mirusiųjų palaikai, užkasami paaukoti žirgai (plačiau žr. Vaitkevičius 2007). Beje, šalia kelio Rusių Rago kaime ir Laukystos viensėdyje surasti XIII–XIV a. lietuviškų ilgujų lobiai (Dukša 1981, 112; Vaitkevičius 2008, 503; plg. Лухтан, Ушинскас 1988, 98).

36

Neries kelias pakeliui iš Žvagakalnio į Rusių Ragę
(2014-10-11)

37

Neries keliu – į Rusių Rago pilkapių tyrinėjimus
(1964)

⁸ Plg.: Vienas sužeistas prancūzas slėpėsi Cesiūno namuose. Išvyko į Prancūziją 1813 m. rudenį (LŽV: Bartasiūniškiai, Musninkų vls.).

Dešinėje, ten, kur Neris riečia kilpą ir suka į vakarus – **Žvagakalnio** kaimas (70 km). Čia stūkso Žvalgos, kitaip dar vadinamas Žvalgų, kalnas (N54°58'32,4", E24°36'57,7"). Pirmasis iš tyrinėtojų dėmesį į šią vietą atkreipė Konstantinas Avižonis: *Iš šios vietos matomos labai tolimos apylinkės. Iš Žvalgos kalno ugnimis žinia apie priešų užpuolimą lengvai galėjo būt perduota Budelių piliakalniui, kuris nuo Žvalgos Kalno aiškiai matomas ir nuo kurio matoma jau pati Kernava* (Avižonis 1927, 17–18). Pasakojama, kad Žvalgos kalne buvo paslėpti ir užkeikti dideli turtai: auksas, sidabras ir ginklai. Anksčiau čia klaidžiodavo liepsnelės, drąsuoliai mėgino lobius atrasti. Požeminiai keliai iš Žvagakalnio vedė į Kernavę (Sakalas 1938; plg. LŽV: Ostruvkos dvaras, Gelvonų vls.). Pastarasis padavimų motyvas susieja dvi 16 km atstumu viena nuo kitos nutolusias, tokioje pačioje geografinėje padėtyje – Neries kilpų-nartų smaigalyje – esančias vietas. Abi Neries pakrančių atodangos stačios ir aukštos, vienodai vaizdingos, vadinamos *Atožvalgos* ir *Žvalgos* vardais. Istorinė šių Žvalgos kalnų reikšmė abejonių nekelia. Netiesiogiai ją liudija XIV a. kryžiuočių kelių į Rytų Lietuvą aprašymai, ten esantys priešistorinių ir ankstyvųjų istorinių laikų paminklai. Beje, keletas Atžvalgomis vadinamų kalvų yra Žemaitijoje, apie Laukuvą, Plungę, Barstyčius ir Žemaičių Kalvariją (LVŽ 213).

Žvagakalnio kaimo pakraštyje, Viljanavoje – Astruvkos dvaro valdoje – esančio Žvalgos kalno papėdėn veda istorinis Neries kelias. Neries ir Melnytėlės santakoje stūkso menamo piliakalnio pylimas (N54°58'30,5", E24°37'14,2") ir sraunaus upelio nuplautos aikštelės liekanos (Zabiela 1995, 261). Kaimynystėje, šiaurės kryptimi griovos dugnu kyla paslaptingas senkeli (38 pav.), o Neries pakrantėje yra krantinės žymės ir prieplaukos vieta (N54°58'27,6", E24°37'14,7"). Iki XX a. vidurio čia veikė Astruvkos dvaro (Melnytėlės) keltas: *Ir čia visi važiuodavo labai, gausiai važiuodavo per tą keltą, važiuodavo į Čiobiškius, į Gelvonus (...). Švento Jono šventė – didelė šventė Čiobišky. Čia Gelvonuose aštunta rugsėjo – Gelvoninė, Dievo Motinos Švenčiausios Mergelės Marijos šventė (...). Tai čia, būdavo, tas kelias, kai prasideda, tai visas kilometras vienas prie kito, pastotys stovi su arkliukais, laukia, kada perkels, kada keltuvininkas... kelia keturias pastotes, iš karto gali kelti* (LTR 7686/787; plg. LŽV: Ostruvkos dvaras, Gelvonų vls.; TLTŽ). Toje pačioje vietoje arba netoliese per Nerį kitados kėlė Šilonių dvaro (Tolvaišių) keltas, plg.: *В Русях, в повете Троцком лежахомъ, недалеко реки Вели и перевозу руского* (1597 m., AVK XXX 182), vėliau jis jau vadinamas Čiobiškio vardu (Šilonių 1807, 72).

38

Senojo kelio vieta Žvagakalnio kaime, Melnytėlės upelio žemupyje
(2014-09-14)

Žvagakalnyje būta svarbios kryžkelės, iš kur rytų kryptimi, ir dešiniuoju (per Čiobiškį, Kernavę), ir kairiuoju Neries krantu (per Dainavą) buvo galima pasiekti Vilnių. Vakarų kryptimi keliauta į Upninkus, toliau siekta Ukmergė arba Kėdainiai. Tiesa, XVII a. Šilonių dvaro dokumentuose kalbama apie du – senąjį ir naująjį Kėdainių vieškelius, vedančius pro Eiriogalą, Vilkakiemį: *Gościnciem Starym Kieydańskim (...) dosięgnie Gościniec Nowy Kieydański* (Šilonių 1807, 28v; plg. Paulauskas 2013, 52). Neatsiejamą Žvagakalnio kelių mazgo dalis – senovės lietuvių pilkapiai. Kitados jie paženklino, apribojo ir protėvių vėlėms padedant per amžius saugojo šią vandens ir sausumos kelių kryžkelę.

1964 m. vadovaujant R. Volkaitei-Kulikauskienei buvo tyrinėjama trijų dešimčių pilkapių grupė, esanti tarp Žvagakalnio ir Rusių Rago. Dviem akmenų vainikais apjuostame pilkapyje buvo rasti net 4 VI a. degintiniai kapai, į sampilą įkastas lipdytos keramikos puodas (Zabiela 2005, 135–136). Rengiant spaudai šią Neries ekspedicijos knygą pakeliui į Žvagakalnį aptiktas dar vienas 12 m skersmens, 1,8–2 m aukščio pilkapis Neries kelio pietinėje pusėje (N54°58'18,5", E24°37'37,3"); nuo Melnytėlės žiočių jį skiria vos keli šimtai metrų. Vakaruose, ant Žvalgos kalno, prie Neries kelio, yra supiltas 8 m skersmens, 0,6–0,8 m aukščio pilkapis (N54°58'33,0", E24°36'58,5") (39 pav.), XX a. 4 dešimtmetyje čia dar būta pilkapyno: *yra supilti šeši kalneliai (kapčiai), ariant juose išariama žmogaus kaulų* (LŽV: Ostruvkos dvaras, Gelvonų vls.). Toje pačioje vietoje rasta akmens amžiaus radinių (LAA 81 (Nr. 383).

39

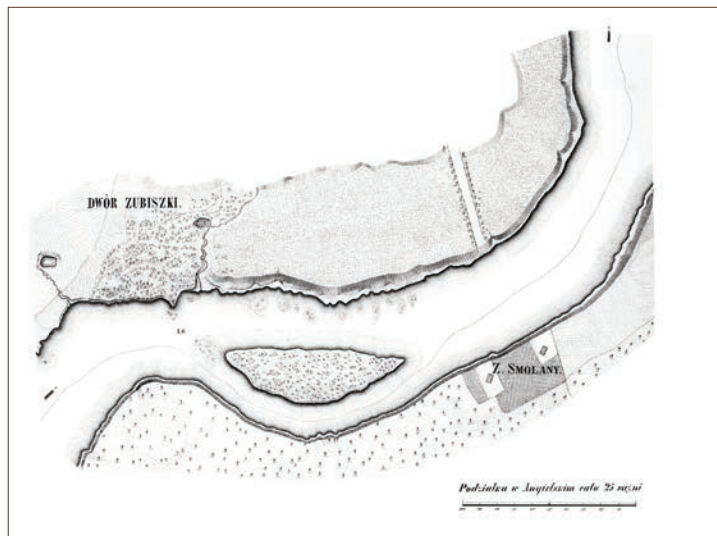
Prie Neries kelio supiltas
pilkapis (dešinėje)
(2014-09-14)

Šiandien Žvagakalnis – pamiršta, nuošali, sunkiai pasiekiamą vieta, kuri sutraukia vien daugelį žvejų. Čiobiškietis Edvardo Šalkausko žodžiais tariant, Neries užutėkis (*buchta*) ties Žvalgos kalnu esanti jų Meka!

Mes vargdami, irdamiesi prieš stiprų vakarų vėją, pasiekėme **Zūbiškes** (68 km, kair.), tačiau ilgam nesustojom. K. Tiškevičius čia aplankė dvarininką, artimą savo bičiulį Antaną Zaleskį, kartu su juo svečiavosi pas dėdę Martyną Zaleskį Paparčiuose ir tik po dviejų dienų tęsė kelionę į Kauną (W 246–247). Prabėgus keleriems metams už dalyvavimą 1863 m. sukilime broliai Antanas ir Ignotas Zaleskiai buvo ištremti į Sibirą, o Zūbiškių dvaras sekvestruotas, jo valdytojai kelis kartus keitėsi. 1937 m. dvarą nupirko Vanda Pileikienė, kuri čia pastatė spirito varyklą. Vėliau čia veikė Anykščių vyno gamyklos cechasis (KRGŽ 174). Iš dvaro sodybos išliko medinis rūmų pastatas, klojimas, perstatyta spirito varykla ir jos sandėlis, senojo parko medžių.

Ankstyvoji Zūbiškių istorija paini, bet labai įdomi. Iš XVI a. dokumentų nuorašų matyti, kad čia buvo bajorų Vaitiekaus Mikalojaičio, Tamkevičiaus, Eidžiotų, Zūbo, Zubavičiaus, Jono Stanislovavičiaus žemė. Jų laukai buvo išsimėtę lopais tarp kitų tarsi šachmatų lenta (*szachownice*), vietovė vadinta Eidžiotais, arba Zūbiškėmis (*Eydziatowszczyzny czyli Zubiszek* – 1558 m.), Rodais (*w Radowie dziś Zubiszkami zwanym* – 1598 m.), Zubavičių Paneriais (*Folwarczyk nazwany Ponary Zubowiczowski* – 1629 m.) (Šilonių 1807, 52v, 72–72v). Galimas daiktas, kad Zūbas šeimininkavo pakrantėje ties viena iš dvylikos didžiųjų Neries rėvų. Upė čia sunkiai graužėsi per Pietų Lietuvos pakraštinius morenininius gūbrius, išplovė, išnešė smulkias žemės daleles ir paliko stambius riedulius (Kudaba 2004, 193).

Zūbiškių rėva, vadinama Zūbu (Zub – W 247), arba tiesiog Ropa (iš lenkų *ropa* „rėva“), šniokščia Neriai staiga pasukus šiaurėn apie 0,19 km akmenuotame ruože (pradžioje – N54°58'28,1", E24°34'43,6"). Čia upė susiaurėja, tėkmė srauni, XIX a. viduryje – XX a. pirmoje pusėje arčiau dešiniojo kranto būta didelės salos (žr. Tyszkiewicz 1859, 8; plg. TLTŽ) (40 pav.), kuri šiandien – jau sausumos dalis.

40

Zūbo rėvos planas (1857)

Žemiau Zūbo rėvos dešinėje – Smėliankos viensėdis. Šioj vietoj būta *Natokų dvaro*. Per vieną iš karų tas dvaras sunaikintas, kaip spėjama, greičiausiai per prancūzmetį (...). Dvaro buvimo žymės: užtinkama žemėje pamatų plytų. Ties dvaru buvo keltuvas, kurio žymės – anapus Neries privažiavimo kelias prie keltuvo, o iš šios pusės būta smuklės (karčiamos) (LŽV: Smėlianka, Gelvonų vls.). Neries kelto vietą mini ir K. Tiškevičius (W 248), ji gali būti atsargiai siejama su istoriniais Zūbiškių tilto paminėjimais (plg. Sliesoriūnas 1974, 331).

Neriai kryptant į vakarus, dešinėje buvo Gireliškių viensėdis (3. *Герявлишки* – ВТУ LXVII–3; *Gėreliškis* – TLTŽ), upėje – Gireliuku vadinamas akmuo (LTR 7685/1274; plg. MVK 67).

Gireliukas stūkso prie kairiojo Neries kranto, tarp kitų upės akmenų (N54°59'06,4", E24°34'03,1"). Jis vidutinio rupumo, raudonos spalvos, netaisyklingo trikampio formos granitas; kraštinių ilgis prie pagrindo: 2,4 m, 2,7 m ir 3,7 m. Virš vandens kyšo 1,25 m aukščio (aukštėja į šiaurės vakarų pusę), po vandeniu – likusi 1,1 m akmens dalis (41 pav.).

41

Gireliuku vadinamas akmuo
žvelgiant iš šiaurės vakarų
(2007-06-29)

Viensėdžių grandinę dešiniajame Neries krante tęsia **Laukysta** (65 km, deš.). Matyt, visų šių ir kaimyninių viensėdžių gyventojai nuo seno turėjo su Nerimi ir jos pakrančių miškais susijusių darbų, tarnybų. Kitapus upės Kaspariškėse įkurta Neries ekspedicijos stovykla jau kvietė, šurmuliavo. Tačiau sustojimas Laukystoje, apsilankymas Verkauskų sodyboje buvo reikšmingas, paliko įsimintinų įspūdžių. Ir dabar, rašydamas šias eilutes, negaliu atsistebėti, kaip tokiam mažame viensėdyje gali sutilti tiek daug mūsų istorijos. Kaip vietinis žmogus geba tuos pėdsakus saugoti, nori jais dalytis, o apie *savo* gyvenimą pasakoja taip, tarsi jo prisiminimai būtų kaip Neries ir net visos Lietuvos istorijos pasakojimas!

Prieš kelerius metus čiobiškiečiai žvejai dešiniajame Kamajos krante ieškojo sliekų, o rado... akmeninį kirvį su skyde kotui.⁹ Į aštuntą dešimtį įkopus Bronius Verkauskas vaikystėje į vakarus nuo namų, šlaitelyje, rado ir tėvui atidavė keturis ar penkis lietuviškus ilguosius. Deja, tolesnis jų likimas nežinomas (LTR 7685/1279). Šiandien lobio radimvietėje – sena gili žvyruobė, kurios rytiniu pakraščiu prie Neries veda lauko kelias.

Pastaraisiais metais į rytus nuo namų, ant antrosios Neries terasos, mišku apsodintame laukelyje, nuotekų šulinio vietoje (N54°59'21,3", E24°33'38,9"), B. Verkauskas rado siauraašmenį pentinį kirvį ir peilį. Abu dirbiniai, šiandien jau saugomi Kernavės archeologinės vietovės muziejuje, yra puikios būklės, kilę iš degintinio kapo (42, 43 pav.). Matyt, šioje vietoje būta V–VI a. Rytų Lietuvos pilkapių.

1930 m. vasario 16-ąją gimęs, lietuviška dvasia tėvų ir mokytojų auklėtas pateikėjas mums priminė lietuvių laisvės kovą, noriai ir gyvai dalijosi prisiminimais apie pirmąją Lietuvos Respubliką, Antrojo pasaulinio karo metus, partizaninį karą. Laikas neprailgo, pasakojimas apie 1941 m. birželį vokiečių puolamus Raudonosios armijos karius šiurpino (LTR 7685/1274), apie 1944 m. liepą iš Vilniaus į Kauną Nerimi plūstančius pabėgėlius –

⁹ Plg. 1933 m. rasta Kamajoj briedžio ragas už 400 m į ŽR nuo kaimo, gerokai metų Kamajoj išbuvęs (LŽV: Diršonys, Gelvonų vls.).

42

Laukystos pilkapių vieta žvelgiant
iš pietryčių
(2007-06-30)

43

Peilis ir kirvis iš Laukystos

stebino (LTR 7685/1298). B. Verkauskui ne kartą teko per Nerį kelti Didžiosios Kovos apygardos vadą J. Misiūną-*Žalią Velnią* ir jo partizanus, Laukystos viensėdis – labai patogi vieta: *Jiems čia patogų būdavo ta Laukysta, upeliu ateiti, o paskui čia ta Kamaja [tolyn. – Vait.], reiškia... nes jie taip ratu sukosi* (LTR 7685/1275).¹⁰

Ir vėliau partizanai Motiejus Rudis-*Lazdynas*, Pranas Bulauka-*Kumštis*, Bronius Krilavičius-*Liepa*, Bernardas Arbočius-*Liepsna*, Adolfas Kindaravičius-*Jurginas*, Adasis Matačiūnas-*Diemedis* lankėsi Laukystos viensėdyje pas Verkauskus. 1947 m. birželį pušyne netoli jų namų Boleslovui Arbočiui-*Balsui* ir jo žmonai Leokadijai Paškauskaitei-*Birutei* buvo įrengtas bunkeris, tačiau iš baudžiamosios bylos ne visai aišku, ar jis buvo naudojamas (LYA f. K–1, ap. 58, b. 40325/3, l. 45, 276v–277v). 1948 m. vasario 16 d., remiantis sulaikyto partizano B. Arbočiaus

¹⁰ Čia reikia pridurti, kad partizanus nuolat masino ir kaimynystėje esanti Žūbiškių spirito varykla. Vien tik Vlado Marcinausko-*Tauro* būrys nuo 1945 m. gruodžio iki 1946 m. balandžio ją apiplėšė šešis kartus, pagrobė 2280 l spirito, 6 t rugių, 8 t miežių ir 0,5 t avižų (LYA f. K–1, ap. 58, b. P-16709, l. 16).

parodymais, buvo areštuotas mūsų pateikėjo tėvelis Bronius Verkauskas, kuris kankinamas ir tardomas savo kaltės nepripažino, tačiau buvo nuteistas dešimčiai metų kalėti Sibiro lageryje (LTR 7685/1276) (44 pav.).

Broniaus Verkausko ir kitų kaltinamųjų
baudžiamosios bylos pirmasis tomas

Nuo Laukystos viensėdžio iki nakvynės vietos **Kaspariškėse** (65 km, kair.) – vienas rankos mostas. Ekspedicijos stovykla įsikūrė prie Laukystos žiočių, ten pat, kur XVI a. viduryje gyventa gyvenvietė įkūrėjo – malūninko Frydricho Kasperavičiaus (*Frydrych Kasperowicz*), vėliau būta Mikalojaus Tolvaišos dvaro, po jo – viensėdijos. Šios šeimininkas, laisvas žmogus, vardu Kazokas (*Kozak*), saugojo Šilonių dvaro girią. Beje, su giria dokumentai sieja antrąjį Kaspariškių pavadinimą *Zaborze*, kuris į lietuvių kalbą galėtų būti verčiamas kaip Užušiliai (*Kasperyszki, w Swoim Czasie zwane Zaborzem* – Šilonių 1807, 74; *na Zaborzu gdzie Bor iest nad Rzeką Wilią* – Šilonių 1807, 52v). Ilgainiui Kaspariškės tapo Žubiškių dvarininkų Ratinskių valda (Šilonių 1807, 56v, 57v, 66).

Stovykloje turėjome progą pabendrauti, pasikeisti naujienomis ir netgi aptarti ekspedicijos knygos planą su kaišiadoriškiais bičiuliais Olijardu Lukoševičiumi, Jonu Bačiuliu, Rita Janušaityte, truputį padainavome ir pašokome. Gražus ekspedicijos dalyvių būrys pasveikino Laurą gimtadienio proga ir visi drauge ragavome tortą „Napoleoną“. Tiek šiandien apie didįjį karvedį girdėta! Svarbiausia, ir Laurą traukte traukė istoriniai pasakojimai, net menkiausios užuominos. Ekspedicijai pasibaigus jie įkvėpė parengti straipsnį *Istorijos refleksijos prie Neries* (Valauskaitė 2008).

Birželio 30-osios rytas toks pat, kaip daugelis iki tol: pusryčiai, daiktų pakavimas, įgrįšęs, nesibaigiantis orą leidžiančio plausto pūtimas ir dar daugybė kitų rūpesčių. Pagaliau leidomės į kelionę, tačiau šįkart trumpą. Vėl patraukėme pas B. Verkauską į Laukystą (45 pav.). Čia žvalgėm, deja, be ženklėsių rezultatų, lobio radimvietę ir pilkapių vietą, vaišinomės šviežiu medumi ir skania arbata. Nepajutome, kaip greitai bėga laikas, ir aš supratau, kad nuo kelionės, nuolatinio yrimosi mus nejučia jau baido nuovargis. Ekspedicijos darbo dienos

45

Bronius Verkauskas gimtojoje sodyboje
(2006-07-03)

pradžia, laikas iki pietų ir popietė dabar prabėgdavo sausumoje, o atstumą iki nakvynės vietos šiaip taip įveikdavome vakare, temstant. Tądien nakvynės vietą žemiau Šventosios žiočių pasiekėme po vidurnakčio – kaip niekada vėlai.

Palyginimui, 1857 m. K. Tiškevičiaus ekspedicijos dalyviai dirbo taip pat įtemptai: upės pakrantėje, šalia laužo įrengtą palapinių stovyklą keliautojai dažniausiai palikdavo trečią valandą ryto. Vidurdienį pietaudavo, dvi valandas ilsėdavosi ir keliaudavo toliau. Sustodavo jau saulei leidžiantis. Tada K. Tiškevičius rūpindavosi praėjusios dienos darbo protokolo rašymu; vėliau jis prisimins: *Viena tos kelionės diena buvo panaši į kitą, nes tiksliai, minutėmis, kone iki grasumo, žiūrėjau, kad būtų laikomasi mano instrukcijoje numatytos tvarkos* (Griškaitė 2009, 91–92).

Sugrįžimas į Laukystą buvo ne tik malonus, bet ir reikšmingas. *Man upė kaip svajonė*, – šie nuostabūs žodžiai ir pokalbis su Broniumi apie Nerį, gyvenimą ant jos kranto padėjo dar geriau pažinti upę ir jos ryšį su vietiniu žmogumi. Įsimintini ledonešio vaizdų prisiminimai iš pateikėjo vaikystės: *Ledonešis – didelė šventė!* Paprastai jis prasidėdavo naktį, buvo užkuriamas laužas. Vaikai, tėvai ir seneliai ėjo stebėti, kaip upė vaduojasi iš ledų (LTR 7685: 1299, 1302; plg. *Абычна ён хадзіў ноччу (...). Абычна мы хочам паглядзець* – LTR 7686/330, Rimšenentai; *Bėk bėk bėk, pasižiūrėk, sako, su žemėm ant kranto ledai lenda* – LTR 7685/1513, Mastekiai; Neris 2010, 88–89).

Nerį išvaro, tai ledus suvaro ant kranto. O paskui sakydavo, kad septintą dieną Neris pasikels, ledus susirinks. [Tai reiškia, tuo metu ji būna pakilus, išmeta ledus, o tada...] – *Taip, jinai pakyla ledus varant, jeigu kur nors susigrūda, jeigu pradeda varyti iš aukščiau, o dar apačioj stovi. Tai tada ir labai pakyla. O paskui į septintą dieną, kaip jau būna ledai visi išėję, pavieniai, tada vanduo pasikelia surinkti ledus* (LTR 7685/1305; plg.: *Po trijų dienų, saka. Susirenka upė. Parinkdinėja ladus, saka. Ladus parinkdinėja, užtvino vanduo dar didesnis.* [Po trijų dienų?] – *Nu, keturių, po trijų ištvinsta vanduo* – LTR 7685/1358, Saleninkai).

B. Verkausko pasakojimuose Neris – vandenys, jų galia – primena būtybę ir, nebijau iš-
tarti, dievybę; kas dar kitas pasaulyje pasižymi tokia nepaprasta jėga? Šis išpūdis labai stiprus,
įstrigęs ne klausantis garso įrašų namuose ar skaitant tokius pasakojimus. Jis buvo juste jun-
tamas Laukystoje. Prie tos minties, vaizduotėje virstančios reginiu, vėliau ne kartą sugrįžau ir
padedamas B. Verkausko bei kitų pateikėjų supratau, kad kartais jie kalba apie pačią Nerį (plg.
Neris pasikels), kartais – apie jėgą iš šalies (plg. *Nerį išvaro*). Ji, regis, gali būti kaip nematoma
milžiniška ranka, arba mitinė lydeka, uodega įskelianti Neries ledą, juntama taip pat ir kaip
stiprus vėjas, šiaušiantis upės vandenį.

Beje, nuo 1859 iki 1878 m. ledonešio pradžia Vileikoje būdavo apie kovo 20 d., Vilniuje –
apie kovo 21 d., Kaune – kovo 18 d.; anksčiausiai ledai pajudėjo 1868 m. vasario 21 d., vėliau-
siai – 1860 m. balandžio 14 d. (Материалы 1861, 126) (46 pav.). XX amžiuje ledonešis Vilniuje
buvo šiek tiek ankstesnis – prasidėdavo apie kovo 17 d. (Gailiušis ir kt. 2001, 232–233)

46

Neries potvynis apie Žubiškes
(XX a. 4-asis dešimtmetis)

Su Laukysta ir jos šeimnininku atsiveikiname pakiliai. B. Verkauskas atminčiai foto-
grafuoja, o mes stovėdami ant plausto sutartinai iškeliam irkslus ir sušunkam: Valio! Ne-
trukus pasiekiame **Putriškių** kaimą (64 km, kair.) – tai dar viena bajorų valda kairiajame
Neries krante. Istorinės Putriškių pavadinimo formos, plg.: *Sioło Putroszany* (1628 m.), z *Pi-
etruszanamy* (1700 m.), *Петрушаны* (XIX a. vid.) atsargiai gali būti siejamos su Andrejumi
Petroškevičiumi (*Andrei Pietraszkiewicz* – 1565 m., Šilonių 1807, 72v). Vėliau kaimas tapo
Tolvaišių nuosavybe ir 1628 m. sausio 15 d. buvo padovanotas Vilniaus evangelikų reformatų
Sinodui (Adam 1628, 1v). Iš metais vėliau sudaryto inventoriaus matyti, kad čia buvo 7 val-
akai, kiekvieną jų perpus dalijosi du broliai Vilkeliai (*Wilkiel*), du broliai Jateikos (*Joteiko*), du
broliai Matačiūnai (*Mataciun*), du broliai Čebatoriūnai (*Czobotarun*), du broliai Tamulioniai
(*Tomulewicz*), broliai Baniulevičius ir Staniulis (*Baniulewicz z bratem Staniulem*), o taip pat
Tijūnas (*Ciwun*) bei Pilipavičius (*Filipowicz*) (Inwentarz 1629, 4).

Putriškių prieigose mus pasveikino Putriumi vadinamas akmuo.

Jis stūkso arčiau kairiojo Neries kranto (N54°59'27,6", E24°33'01,8"). Tai vidutinio rupumo, raudonos spalvos, dvišlaitės palapinės formos, 1,3 x 2 m dydžio (pailgas šiaurės vakarų– pietryčių kryptimi) granitas. Virš vandens kyšo 0,55 m dalis, po vandeniu – 0,9 m. Nuo Putriaus Neries srovė stiprėja, vaga suka dešinėn ir maždaug už 0,16 km (N54°59'33,1", E24°32'57,8") – dar vienas vidutinio rupumo, raudonos spalvos, netaisyklingo trikampio formos, 1,7 x 1,9 m dydžio (pailgas šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi) granitas; virš vandens kyšo 0,45 m akmens dalis, po vandeniu – 1 m. Šioje vietoje upė išplatėja, viduryje esančią seklumą tėkmė aplenkia iš kairės. Tai devintoji iš eilės didžioji Neries rėva, vadinama Laukysta (Laukista – W 248), arba Ropa (47 pav.).

47

Laukystos rėva ir akmuo,
vadinamas Putriumi
(pažymėtas strėle)

Laukysta – istorinis rėvos vardas, sutampantis su kairiojo Neries intako ir viensėdžio dešiniajame krante pavadinimais, plg.: *Daley na Zachód Zaścianek Łaukista nad Rapą na Wilij zwaną Łaukista y na przeciw Rzeczki Łaukisty z drugiey Strony naprzeciw do Wilij wpadajjącej* („Toliau į vakarus – Laukystos viensėdis prie Neries rėvos, vadinamos Laukysta, kitapus Laukystos upelio, įtekančio į Nerį“ – 1784 m., TVD 457v). K. Tiškevičiaus duomenimis, Putriškių žvejai kitados nuomavo šį Neries ruožą, o sugautos lašišos užtikrino jiems pilną (W 248).

Aprimusi upė už 0,36 km vėl smarkauja, šniokščia. Pakeliui į Gunių prie dešiniojo Neries kranto (N55°00'04,0", E24°32'25,3") stūkso 2,7 x 3,2 m dydžio stambiagrūdis raudonas granitas. Virš vandens kyšo 1,25 m jo dalis, likusi po vandeniu – 0,6 m. Čia pat Vėgėlės (ist. Lietaukos – *Литавка*) žiotys ir ant šio upelio juosiamo nedidelio kyšulio (*rago*) pasitinka **Gunių** viensėdis (63 km, deš.; *Гуны* – TŽ XII–3; *Gūnija* – LTR 7685/1282). Keliaujame ieškoti senolio ažuolo, apie kurį girdėjome pasakojant Laukystoje, bet dėmesį tuoj pat prikausto kupli, kvapniais žiedais apsikrovusi liepa.

Gunių liepa auga dirvonuojančiame Neries pakrantės laukelyje, Dabravolskių sodybos prieigose (N55°00'10,0", E24°32'21,2") (48 pav.). Medis šakojasi į tris pagrindinius kamienus, vienas iš jų nudžiūvęs, 1,3 m aukštyje yra 5,5 m apimties.

48

Gunių liepa žvelgiant iš rytų
(2007-06-30)

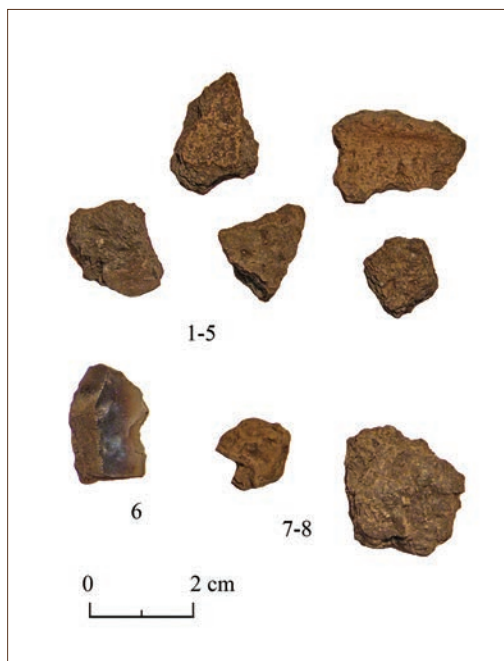
Į vakarus nuo liepos juoduojanči kurmiarausių žemė rodo, kad ant šios viršsalpinės terasos gyventa žmonių, kitados būta daržų. Vėliau išgirsime pasakojimą apie plukdyti į Kauną paruoštos medienos, ne tik rąstų bet ir eglinių popiermalkių, sandėlius (LTR 7685/1310). Kartu su nedidelėmis plytų duženomis pastebime lipdytos keramikos trupinių, kurie būdingi senovės gyvenvietės kultūriniam sluoksniui. Nutariame šią vietą patyrinėti ir kuriam laikui apsistojame.

Gunių senovės gyvenvietės pietiniame–pietvakariniame pakraštyje (N55°00'10,6", E24°32'22,7") ištyrę 0,5 x 0,5 m dydžio šurfą, nustatėme, kad po 8–10 cm storio paviršine velėna slūgso vidutiniškai 45 cm storio juodos, vietomis pilkos žemės sluoksnis su nedidelėmis kaimiškos žiestos ir priešistorinės lipdytos keramikos šukėmis (49–50 pav.). Šioje žemėje taip pat rasta: smulki patinuoto stiklo šukė, plytų duženų, geležies šlako gabalėlių, titnago nuoskalia ir trys akmenys, iš pažiūros gludintu paviršiumi. Įžemis – rudas smėlis su žvyro priemaiša.

49

Archeologiniai tyrinėjimai Gunių
senovės gyvenvietėje žvelgiant iš rytų
(2007-06-30)

50

Lipdyta keramika (1–5),
titnago nuoskala (6) ir
molio tinkas (7–8),
rastas Gunių senovės gyvenvietėje

Neries ir Vėgėlės santaka nuo seno traukė žmones. Senovės gyvenvietė, remiantis lipdytos keramikos šukėmis, datuojama I t-mečio pirmąja puse. Naujaisiais laikais prie seno paneurio kelio – matyt, to paties *Nergin kele*, kurio istoriją prisiminėme Ardiškyje ir Žvagakalnyje – būta nedidelio kaimo arba viensėdijos. Šiandien pakeleje rymo senasis Gunių ažuolas.

Apie 35 m aukščio, 5,25 m apimties (1,3 m aukštyje) medis auga prie nedidelės kryžkelės kairiajame Vėgėlės krante (N55°00'10,4", E24°32'43,0"). Išilgai ažuolo kamieno – žaibo kirčio žymė; maždaug 4 m aukštyje į medį įkelta, kelio pusėn atgręžta medinė atvira koptylėlė su Nukryžiuotoju.

Nuo 1941 m. Guniuose gyvenanti Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, kilusi iš Žvagakalnio, tvirtina, kad Napoleono vardu ažuolą praminė vietos eigulys. Tačiau kryželis – *seniai, nuog seniai, nuog seniai*. Tikriausiai jis saugojo praeivius nuo šmėklų – pasakojama, kad vakarais prie ažuolo buvo girdimas rūbų velėjimas, regimos čia užkastų nekrikštytų vaikų vėlės: *Vėlėja. Nu nieka, nu tyku, nieka nebuva girdėt, vakaras, naktis, jau mės čia (...) mama sako, pažiūrėk, paklausyk (...) kaip vėlėja, atrodo, kad vo rūbus, kaip va, seniau, taigi dabar tai neplauna, kaip seniau tom kultuvėm, tai taip tuf-tūf, tuf-tūf, tuf-tūf girdėt naktį. O tie, saka, kaip jau čia, kaip tarnava panos, tai vaikų buva tenai prikavota...* (LTR 7685/1308; 7686: 792, 793).

Remiantis latvių tautosakininku Sandžiu Laime, vakare, saulei nusileidus skalbiančios raganos (Lietuvoje jos paprastai vadinamos laumėmis – Vėlius 1977, 96–97) yra glaudžiai susijusios su vėlėmis ir vaizdiniais apie jų pomirtinį būvį. Padavimuose, sakmėse, tikėjimuose vėlės gali užimti ir skalbėjo, ir skalbiamojo vietą (plačiau žr. Laime 2011, 84–89, 130–135), tačiau retai pasakojama apie skalbinių velėjimą po šventais medžiais. Kita vertus,

Gunių ąžuolas (51 pav.) auga Vėgėlės upelio pakrantėje, kažkur netoliese trykšta neužšalantis šaltinis. Ten Didžiojo Ketvirtadienio rytą, saulei nepatekėjus, Gunių gyventojai ėjo praustis (LTR 7685/1333); belieka pridurti, kad Didysis Ketvirtadienis siejamas su vėlėmis, ši diena Velykų išvakarėse buvo vadinama Vėlių velykomis! (LKŽ XVIII 629).

51

Gunių ąžuolas žvelgiant iš šiaurės vakarų
(2007-06-30)

D. Dabravolskienės prisiminimuose mirusieji minimi ir kaip istorinių įvykių, Antrojo pasaulinio, jį sekusio partizaninio karo dalyviai ir aukos. Atrodo, tais nerimo, pavojų kupiniais metais Neris buvo ir viltis, galimybė išsigelbėti, ir pražūtis, neįveikiama vandens riba, nusikaltimų pėdsakus slepianti gelmė. Antai 1941 m. birželį vokiečių kulkosvaidininkai iššaudė per Laukystos rėvą besikeliančius Raudonosios armijos karius, jų lavonai ilgai gulėjo ant Neries akmenų (LTR 7685/1274; plg. LTR 7685/1319), o mūsų pateikėja prisiminė tragišką Alekso Sapitavičiaus (1923–1946), kilusio iš Žvagakalnio, žūtį. Jaunuolis buvo nušautas ir įmestas į Nerį, kitų pasakojimu, jis pats ištrūko iš Gelvonų stribų rankų ir šoko į upę, tačiau išsigelbėti neįstengė, buvo pašautas. Motina apie tai nieko nežinojo, blaškėsi, vis ieškojo sūnaus. O jis prisisapnavo D. Dabravolskienės dėdei Antanui ir sapne tarė: „*Antanai, pasakyk mano motinai, kad jinais neieškotų. Aš tenai, kur nušovė, tį ir guliū*“. *Trečią dieną tenai paėmė nat iš Rusių laivelius ir rada jį toj pačioj vietoj, tiktai toliau paneštą in Neries* (LTR 7685/1325; plg. APP III 744). *Prašykit Dievą, kad jum netektų teip, kas būdava, kaip buva strošna*, – tokiais žodžiais pateikėja baigė istorinį pasakojimą ir nejučia pravėrė maldų, tikėjimų pasaulio duris.

Išėję per jas išgirdome D. Dabravolskienės (52 pav.) pasakojimus apie nepaprastą Šv. Agotos duonos galią, apie blogas akis, žmonių ligas, jų gydymo būdus ir daugelį kitų *zababonų* (LTR 7685: 1323, 1330, 1339). Pažymėtina, kad pateikėjos mama užkalbėdavo rožę:

Szedł Pan Jezus przez góry,
Przez góry Jeruzolimskie,
Miał w ręku trzy róży:
Jedna łami, druga koli, trzecia niknie.
Znikn`i i ty w imieniu Pana Jezusa Chrystusa.

(„Ėjo Ponas Jėzus per kalnus,
Per Jeruzalės kalnus,
Rankoje laikė tris rožes:
Viena laužia, antra duria, trečia – nyksta.
Pono Jėzaus Kristaus vardu pranyk ir tu“).

52

Lina Sokolovaitė (kairėje) ir Domicelė
Tatarūnaitė-Dabravolskienė (dešinėje)
(2007-06-30)

Apeiga, kurios metu tris kartus pakaitomis buvo sakomas šis užkalbėjimas ir trys „Sveika Marija“ (iš viso trys užkalbėjimai ir devynios „Sveika Marija“), kartota tris kartus iš eilės – ryte, vakare ir trečią kartą kitos dienos ryte (LTR 7685/1324). Į klausimą, kodėl užkalbėjimas D. Dabravolskienės mamos lietuvių krašte buvo sakomas lenkų kalba, pateikė ją nieko aiškaus atsakyti negalėjo: *A nežinau, taip jau mama, taip kalbėdava lenkiškai. Išverst in lietuvišką... labai kažkaip tai... neįdomu.* Bėlieka pridurti, kad užkalbėjimo siužetas krikščioniškas, keliaujantis ir plačiai daugelyje Europos šalių žinomas (seniausias variantas užrašytas 1429 m. prancūzų kalba – LU 378–379).

Žemiau Gunių Neries krantai žemi, ties **Bučionimis** (62 km, kair.) upė krypsta į vakarus. Čia pirmą kartą pastebime atodangas su tamsiais molingais sluoksniais (N55°00'42,7", E24°31'33,7"). Remiantis K. Tiškevičiumi, šiose apylinkėse žemė sumišusi su mergeliu – klinetine nuosėdine uoliena: *Ziemia tutaj po obu jej stronach mająca pokłady gliniane, niekiedy pomięszane z marglem, natury najczęściej szarej* (W 249). V. Dvareckas, kalbėdamas apie Neries pakrančių atodangas Žūbiškių apylinkėse, aprašo šokoladinės spalvos juostuotuosius molius, kurie susiklostė virš moreninio priemolio (Dvareckas 1961, 75–77). O mes, Neries ekspedicijos nariai, priversti pripažinti, kad Žūbiškių–Gegužinės ruože upė keičiasi, šių pokyčių daug ir įvairių.

II. 6. Vidurupis virsta žemupiu – nuo Gegužinės iki Šventosios

II.

2007 metų
EKSPEDICIJOS
ŠALTINIAI

58

Artėdama prie Gegužinės Neris platėja – viena po kitos įteka Laukysta, Kamaja, Vėgėlė, žemiau Gegužinės – Lomena. Upės tėkmė rimsta, daugėja salų. Erdvus Neries slėnis, kurio plotis vietomis siekia trijų ir daugiau kilometrų, yra sausesnis ir derlingesnis nei anksčiau. Daugiau (dažnesni) ir didesni čia šienaujamų pievų plotai (plačiau žr. W 248–249; N 139–140; Kudaba 2004, 192).

Iš Vandos Vaiseckienės Gegužinėje bene paskutinį kartą nugirdome dešinįjį Neries krantą vadinant *Užneriu*, o jo gyventojus – *užnerokais* (LTR 7686/806). Pokalbis su Neries pakrante sutikta pateikėja, kilusia iš Tartoko kaimo, buvo neilgas, bet išraiškingas: *Mės lietuviški lenkai – čia gimęs, čia viską (...). Nu kaip kas moka, tai pašneka ir lenkiškai, kaip nuo senų, kokia močiutė ar kas, pašnekam. Mano tėvas buvo, tai šnekėdavo. Jis nelabai mokėjo, motina mano lietuviška, o mes jau biškį...* (LTR 7686/805). *Osīnūvka, Kozlūvka, Kaplica...* vienas po kito vardijami lenkiškos kilmės apylinkių vietovardžiai patvirtina, kad čia jau ataidi apie Kėdainius, Jonavą skambanti lenkų kalba. Remiantis statistiniais duomenimis, 1912 m. Gegužinės parapioje gyveno 4288 žmonės, iš jų 1453 – lenkakalbiai (Laurinavičius 1995, 11; plg. Чекомонас 2001, 80–81).

Istorinė Gegužinė plyti kairiajame Neries krante trijų kilometrų ruože (plg. TŽ XII–3; SGP II 548). Sena Gegužinė ten, kur Beržė įteka į Nerį, kitapus – Gegužinės palivarko vieta. Nauja **Gegužinė** (61 km, kair.) – Neries ir Bošės santakoje, susitelkusi apie parapinę Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčią, kurios istorija sena ir paini.

53

Senoji Gegužinės bažnyčia,
pastatyta 1852 m., nugriauta 1933 m.
(XX a. pradžia)

Kai 1520 m. pastatyta pirmoji Gegužinės bažnyčia per 1655 m. karą buvo sudeginta, vietos dvarininkas, Kauno vėliavininkas Ernestas Korfas ją perkėlė į Naują Gegužinę. Protestuodamas prieš tokią savivalę klebonas E. Korfui iškėlė bylą, tačiau nei tada, nei vėliau bažnyčia nebuvo sugrąžinta. Senojoje vietoje, ten pat, kur šiandien yra Bučionių kapinės (N55°00'38", E24°29'33"), pastatyta koplyčia, jos varpas įkeltas į seną ažuolą (KRGŽ 145). 1852 m. E. Korfo bažnyčios vietoje iškilo nauja medinė šventovė, kuri XIX–XX a. sandūroje parapijiečiams jau buvo per maža ir reikalavo remonto (53 pav.). Todėl Neries ir Bošės santakoje pradėta naujos bažnyčios statyba. XX a. 4 dešimtmėti ši didinga lauko akmenų mūro Gegužinės bažnyčia baigta statyti kun. N. Švogžlio-Milžino (1899–1985) pastangomis (54 pav.). Paminėtina, kad kelių kryžkelėje, prie kryžiaus Bošės upelio pakrantėje (N55°00'33,3", E24°30'09,7"), būta šulinio, kurio vandenį tikintieji labai vertino, gėrė, patys prausėsi ir pasisėmę į butelius vežė namo artimiesiems. Dabar tyras vanduo semiamas iš Jono Lelio vardu pavadinto šaltinio D. Sabonienės sodybos prieigose (N55°00'34,5", E24°30'11,8").

54

Su kun. Nikodemu Švogžliu-Milžinu prie naujosios Gegužinės bažnyčios.

Pirmoji iš kairės

Ona Paulauskienė (1904–1987),

trečioji iš dešinės klūpo –

Elena Paulauskaitė

(apie 1935)

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Gegužinės klebonas kun. Steponas Rudžionis (1890–1949) aktyviai rėmė Lietuvos Laisvės armijos 5-ojo rajono (vėliau – Didžiosios Kovos) partizanus, įstojo į jų gretas, gavo *Vėjo* slapyvardį ir buvo paskirtas 2-ojo bataliono vadu. *Aš buvau organizacinis vadas, bet ne veiksmų vadas*, – 1946 m. liepos 2 d., susipažinęs su kaltinamąja tardytojų išvada, rašė S. Rudžionis. Tiesa, partizanus rėmė, ryšininkavo ne tik Gegužinės, bet ir Upninkų klebonas Kazimieras Tutinas, Paparčių klebonas Petras Valatka, Kernavės klebonas Zenonas Baužys, Musninkų klebonas Alfonsas Ažubalis, slapyvardžiu *Dobilas*, Čiobiškio klebonas L. Puzonas, (LYA f. K–1 ap. 58 b. 7865/3, l. 209). Areštavus S. Rudžionį Gegužinės bažnyčios altoriaus spintelėje (*в иконостасе*) buvo surasta daug įvairių įsakymų ir dokumentų, palėpėje – radijo imtuvas, pistoletas, trys dešimtys šovinių ir dvi tautinės vėliavos, kurių viena buvo perplėšta pusiau (LYA f. K–1 ap. 58 b. 7865/3, l. 8). Kas žino, galbūt perplėštoji vėliava susijusi su pirmąja sovietine okupacija. Tuomet per vieną iš švenčių Gegužinėje buvo liepta iškabinti raudonas vėliavas. Kadangi jų čia niekas neturėjo, nuo trispalvių buvo plėšiama ir kabinama raudonoji juosta... (LTR 7685/1301).

Sena **Gegužinė** (60 km, kair.) įsikūrusi Beržės ir Neries santakoje, prie vienos iš daugelio rėvų. Šiandien ji vadinama mums gerai pažįstamu, lenkišku žodžiu *rapa*. Čia būta Baronu, t. y. Avinu, vadinamo akmens, kuris Neries upeiviams ir sielininkams kėlė daug

rūpesčių, plg.: *Prisimenu gerausiai tai Baronas vienoj vietoj, nugara išlindęs, tikrai kaip barono* (LTR 7592/1188). Anot Bliušio kapitono, tas pats grėsmingas akmuo rėvos vartuose dar vadinamas Juoduoju Avinu (*Czarny Baran* – Kasperavičius 2011, 51).

Gegužinės rėvoje (pradžią – N55°00'58,6", E24°28'13,9") srauni Neries tėkmė krypteli dešinėn, aplenkia upės viduryje susidariusią žvyringą seklumą. Kiek žemiau, viduryje upės stūkso vidutinio rupumo, melsvos spalvos, 1,7 x 2,2 m dydžio (pailgas šiaurės–pietų kryptimi) granitas. Virš vandens kyšo 0,8 m dalis, po vandeniu – 1,1 m.

Nors Gegužinė prie seno Vilniaus kelio, plg.: *Droga publiczna wileńska – do Kiejdan, jadąc przez miasteczko Giegużyn* (1784 m. – Wizytacja 2001, 602), *Отъ м. Яново... тянется на Егужинъ виленская дорога, сопровождаемая болотистыми лесами* (Афанасьев 1861, 171), Gegužinės gyvenimas sukosi ir apie Nerį. Antai didysis kunigaikštis Aleksandras (1492–1506) Gegužinės dvarą su Perelozų dvareliu ir visais kitais nuo seno Gegužinei priklausančiais dvareliais (*именье, двор на имя Кгекужинъ и з дворцомъ Перелазы, и со всеми дворцы здавна прислухающими к тому имению Кгекужину*) ir visais žmonėmis padovanojo Trakų vaivada Grigui Astikui ir jo žmonai, įpėdiniams vaikams. 1511 m. šią privilegiją patvirtino Žygimantas II Senasis. Kartu G. Astikui buvo suteikta teisė Gegužinėje statyti pilį, miestą ir kiek reikės karčiamų, leista rengti turgus ir rinkti muitą. Takišiumi pertvortoje Neries vietoje (*на езу... на реце на Вели*) muitą nuo seno rinko Mordosas ir visi ankstesni Gegužinės dvaro laikytojai (*за пана Мардаса и далеи, бировали на томъ езу мыта*). Kiekvienas praplaukiančio prekinio, nesvarbu, didelio ar mažo, laivo šeimininkas dvarui mokėjo 2 grašius, o jo tarnas – 2 pinigėlius arba duonos kepalą už tą sumą. Už keltą buvo mokamas sutartinio dydžio muitas (LM 25, 169–171). Iš 1542 m. akto sužinome apie keturis Gegužinės dvaro naudai žvejojančius žvejus: Kuževičių, brolius Milevičius ir Matevičių (Jablonskis 1934, 13).

Prekybos sąlygas, muito mokesčius ir muitines prie Neries glaustai apžvelgė K. Tiškevičius (W 52–59; plg. Jablonskis 1934, 82; Žilėnas 1995, 104; Samalavičius 2011, 141), tačiau ši tema sudėtinga ir tebėra neišsemta. Įdomus faktas, kad 1680 m. aukščiau Gegužinės, prie Laukystos žiočių, prieš Neriai užšalant sustojęs Vilniaus miestiečio pirklio Stepno Bahaleiso (*Boholeysc*) strūgas su įvairiomis prekėmis iš Karaliaučiaus buvo išgrobstytas ir sukrautas į kelias dešimtis pastočių, vadovaujant kunigui, Šilonių reformatų bažnyčios pamokslininkui Pauliui Žarnovecui (*Żarnowiec*). Anot jo, Pridotkais vadinamas Kaspariškių laukas ir Neries krantas, kur sustojo strūgas, nuo seno priklausė Šilonių, o ne Zūbiškių dvarui (Šilonių 1807, 77–77v). Tai, kas čia iš pirmo žvilgsnio panašu į plėšikavimą, gali būti ir senovinė teisės nuostata – sustojai mano žemėje, man priklauso mokestis, turtas arba jo dalis.

Istorinis Gegužinės ir už 3 km į šiaurę esančių Perelozų ryšys labai svarbus. Čia į Nerį srūvanti 11,7 km ilgio **Lietauka** (58 km, deš.; plg.: *nad ruczajem Latowka* – 1784 m., Wizytacja 2001, 596) yra Gegužinės valdose, todėl bandymas iš jos pavadinimo kildinti mūsų šalies vardą yra glaudžiai susijęs su ankstyvąja Gegužinės istorija.

Vandenvardžio, su kuriuo būtų galima sieti Lietuvos vardą, ieškota nuo XX a. pirmosios pusės. Lietauką (55 pav.) atrado kalbininkas Kazmieras Kuzavinis: „Apkeliavęs tos upės apylinkes ir vietoje apklausęs daug paupio gyventojų patyriau, kad liaudies šnekamąja kalba ši upė dabar vadinama taip: Letáuka arba Letāvka (visu paupiu) ir Litāvka (kai kurie Pereložų kaimo gyventojai senbuviai rusai) (...). Tarmiškuosius hibridus *Letāvka*, *Litāvka*, *Letáuka* (< *Letava*) transponavę į dabartinę literatūrinę kalbą, gauname: Lietavą (...). Tuo būdu kraštavardis *Lietuva* yra senas lietuviškas žodis, kilęs iš hidronimo *Lietava*“ (Kuzavinis 1964, 9; plg. Vardynas 1963, 92). Tyrėjo žodžiais tariant, upelio pavadinimas *Lietavą* – sudurtinis žodis, kilęs iš fiziografinio termino **lieta ava* „išsiliejančioji upė“, o vandenvardis *Leitą* yra sudaiktavardėjusi dalyvio *lieta* forma (Kuzavinis 1967, 137; plg. Zinkevičius 1994; Karaliūnas 1995, 67–70).

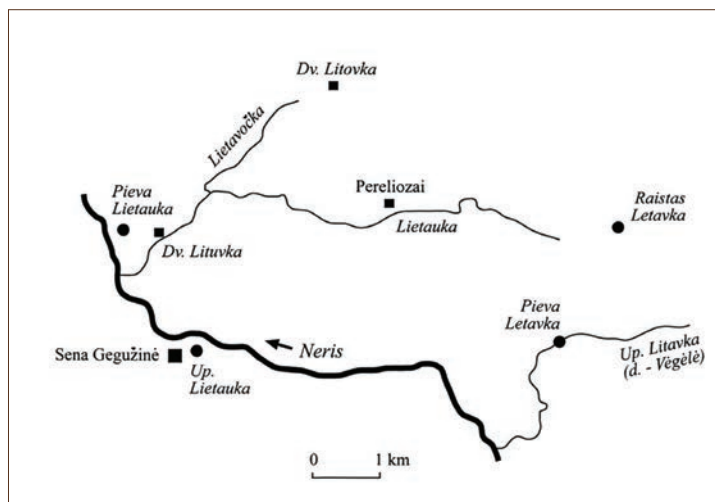
55

Lietaukos upelio žiotys
žvelgiant iš vakarų
(2007-06-30)

XIII a. rytinių kaimynų metraščiai Lietuvos vardu (*лѣтва*) vadina etnosą, kraštą ir kariauną, plg.: *лѣтва... людие Миндоговѣ*. Apie kunigaikštį susitelkusi kariauna – *léitā*, *lietuvā* arba *lietavā* – buvo svarbiausia ankstyvosios Lietuvos valstybės karinė, socialinė, ūkinė ir politinė institucija, kuri garantavo didžiojo kunigaikščio valdžios plėtotę ir stiprinimą (plačiau žr. Karaliūnas 1995, 74–76, 83–85; Dubonis 1998, 92–93). 1511 m. valdovo privilegija G. Astikui rodo, kad Gegužinės dvare ir Pereložų dvarelyje taip pat buvo leičių (*леити* – LM 25, 170). Anot A. Dubonio, XV a. – XVI a. pirmosios pusės šaltiniuose dar matomi *amžinieji* – senieji, sėslūs, tėvonių žemę valdovo dvare turintys leičiai ir naujieji – ateiviai valstiečiai, kurie įsilieję į leičių gimines laikinai įgijo šios visuomenės dalies prievolės ir teises. Minėtu laikotarpiu leičiai jau sparčiai nyko, įsiliejo į valstietiją, bet daugelyje vietų jų tarnyba tebebuvo daugialypė: nuo žemdirbiškų paslaugų iki karinių – kovos žirgų ristūnų auginimo, kelio tarnybos, palydos.

Būdinga, kad leičiai gyveno atskirais kaimais, gyvenvietėmis, kurios būdavo vadinamos ir jų vardu. Kartais tos gyvenvietės sudarydavo nedidelį teritorinį-administracinį vienetą, pavyzdžiui, Leičių (Lietuvos) vaitiją Anykščių valsčiuje, Leitkapių lauką Viduklės valsčiuje ir kt. (Dubonis 1998, 21–40). Nėra abejonės, kad į Nerį srūvanti Lietauka, kitaip dar vadinama Perelazka, trumputis jos intakas Lietavočka, XIX–XX a. sandūros topografiniame žemėlapyje pažymėtas Lietuvėlės dvaras (dv. *Лутувка* – BTY LXVI–2) mena Gegužinės dvaro leičius,

jų gyvenvietę (plg. Dubonis 1998, 43–44) (56 pav.). Č. Kudaba atkreipė dėmesį, šis svarbus faktas tikslintinas, kad Vėgėlės upelis, tekantis pro Keižonis ir Gunius, XX a. pradžioje taip pat vadinamas Lietauka! (*P. Летаўка* – TŽe XI–17–Г).¹¹

56

Lietauka ir giminingi vietovardžiai
Senos Gegužinės–Perelozų apylinkėse

Yra pagrindo manyti, kad šioje vietoje ar kitur dešiniojo Neries kranto ruože ilgai galėjo gyvuoti teritorinis leičių vienetas – Lietuva, kurią savo kronikoje paminėjo Vygandas Marburgietis, aprašydamas 1390 m. kryžiuočių ir dėl valdžios kovojančio Vytauto žygius. *Per Nergam in Lithwaniam* – per Nerį į Lietuvą atžygiavo kryžiuočiai. Perėjęs į Lietuvos krantą – *transeuntes in litore Lithanico* – Vytautas, veikiausiai su žemaičių kariais, atvyko jiems į pagalbą, užėmė Maišiagalą, o paskui Kernavę (Die Chronik 1863, 641; plg. Vygandas Marburgietis 1999, 198).

Šioje vietoje minėtina ir Motiejaus Strijkovskio Lietuva dešiniajame Neries krante – *Littus tubae*, – kurią prasti žmonės, anot 1582 m. Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronikos autoriaus, nemokėdami lotynų kalbos, vadino *Lituba*, paskui *Lituva*, o ilgainiui – *Litva*. Būtent ten ant Neries kranto Kernius įkūrė pirmąją gyvenvietę ir pilį – Kernavę (*W tejże Litwie Kiernus napierwszą ossadę i zamek założyli zbudował* – BRMŠ 505–506, 539).

¹¹ Dar minėtina *Letavka* – labai šlapias, retai kada išdžiūstantis, krūmais apaugęs raistas abipus Letavos upelio, apie 15 ha (LŽV: Dienovidžiai, Gelvonų vls.); *Letavka* – lygi, šienaujama pieva abipus Letavos upelio, apie 2 ha (LŽV: Keižonys, Gelvonų vls.); *Lietauka* – lygi pieva 1 km į rytus nuo viensėdžio, 4 ha (LŽV: Kosmočizna (Gegutės), Gelvonų vls.); *Nadletavka* – buvusi eiguva, vėliau vadinta Ivanauskienės lauku, į šiaurės vakarus nuo Perelozų, 5 ha. „Vienkiemio vardas kilo nuo to, kad jis buvo prie Letaukos (senosios upelio)“ (LŽV: Nadletavka, Gelvonų vls.). Pastaroji pastaba apie „senąją Letauką“ (Lietavočkos upelį, deš. Lietaukos intaką?), užrašyta iš Vyšniaulaukio gyventojų Jono Muleronkos svarbi, tačiau neaiški.

Priešais Lietauką, kairiajame Neries krante – **Lomenos** žiotys (58 km, kair.). 1784 m. Gegužinės parapijos topografinis aprašymas rodo, kad istorinis ties Kaišiadorimis prasidedančio upelio pavadinimas yra ne Lomena, o Laumena (*Łowmiana*) – iš lietuvių mitinės būtybės vardo *laumė* (Wizytacja 2001, 602; plg. *uf der Lamen* – Die littauischen 1863, 692). Kairiajame Laumenos krante stūkso vaizdingas Koplyčia (*Kaplica*) vadinamas Tartoko piliakalnis (N55°01'07,4", E24°26'49,7"). Šio kaimo pavadinimas mena Jonavos dvarininkų – grafų Kosakauskių malūną-lentpjūvę (lenk. *tartak „lentpjūvė“*): *Most wygodny nad rzeką Łowmianą, na której i tartak jm. Pana Kossakowskiego* (1784 m. – Wizytacja 2001, 602). Be abejonės, lentpjūvė susijusi su medienos verslu, prekyba, iki pat Skarulių, Užsalių besitęsiančiais Gaižiūnų miškais, plg.: *Puszcze największe są z sosnowego drzewa, zdatnego do budowli i splanu, mianowicie począwszy od miasteczka Giegużyna, aż do Skorul („Giria, joje daugiausia pušų, tinkamų statybai ir plukdymui, nuo Gegužinės iki pat Skarulių“, 1784 m. – Wizytacja 2001, 602), Miškai gi stambūs, senobiniai buvo. Va, kur „Azotas“ dabar pastatytas, toks miškas buvo, kad jūs žinotumėt! Pušys va tokios vat! [po metrą skersmens. – Vait.]* (LTR 7685/1402, Skaruliai). Dešiniajame Neries krante – iki Šventosios plyti Gegužinės miškai, čia taip pat pasakojama apie miško verslą: *Seniau šio [Šeparnės. – Vait.] vienkiemio rajone buvo dideli miškai, kuriuos pirkė pirkliai; jie turėdavo asmenis, vadinamus š e f a r i a i s, kurie visus miško pirkimo reikalus vesdavo, tvarkydavo* (LŽV: Šefarnė, Gelvonų vls.).

Nesibaigiančių miškų krašte žmonių reta, riba tarp istorinių Vilniaus ir Trakų kunigaikštysčių, vėliau vaivadijų, pavietų, Vilniaus ir Kauno gubernijų, o šiandien – apskričių, netrukus paliks Nerį ir ves šiaurėn (W 252). Su šia administracine riba baigsis Vilniaus vyskupija. Nemokėdamas lietuviškai K. Tiškevičius nepastebėjo tarmių kaitos, tačiau aprašė iš Blai-vybės sąjūdžio lauko kylantį akivaizdų skirtumą tarp Vilniaus ir Kauno vyskupijų gyventojų – pastarieji jau buvo išsivadavę iš girtuoklystės: *Mijałem jedne po drugich nadbrzeźne wioski; wszystkie wyzwolone już od zgubnej wady pjaństwa* (W 252–253).

Belieka pridurti, kad 1387 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Jogailos privilegijoje broliui Skirgailai Neris nuo Vokės žiočių (141 km, kair.) vadinama sena šiaurine Trakų kunigaikštystės siena – *по Вельи внизъ такожъ по старый рубежъ* (Jakubowski 1907, 45; plg. AVK XXX 150–151). Aprašant tą pačią kunigaikštystės sieną Nerimi aukštyt sakoma, kad riba nuo Liepinykų (istorinis Skarulių pavadinimas) iki pat Vokės einanti kitu, t. y. dešiniuoju krantu: *отъ Лепиниковъ по той стороне Вельи вверхъ алижъ и до Ваки*. Gali būti, kad Vilniaus ir Trakų kunigaikštysčių, o K. Tiškevičiaus laikais – Vilniaus ir Kauno gubernijų riba paliko Nerį ne vienu, o keliais kilometrais žemiau Kernaviškių. Toji vieta iš esmės atitiktų Skarulių, Gegužinės (Kauno vyskupijoje) ir Upninkų parapijų (Vilniaus vyskupijoje) sandūrą tarp Venecijos ir Ruklos dvarų kairiajame, tarp Saleninkų ir Vanagiškio kaimų – dešiniajame Neries krante.

Neries biografijai taip pat reikšmingas didžiojo kunigaikščio Kernavės dvaro pėdsakas – dešiniajame krante esantis **Kernaviškių** kaimas (55 km, deš.; *Kiernowiszki* – Wizytacja 2001, 594). Nuo Kernavės jį skiria daugiau kaip 30 kilometrų atstumas.

Gegužinės ir Liukonių valdų apsupti Kernaviškiai iki pat XIX a. vidurio buvo Kernavės dvaro kaimas, vėliau – palivarkas (Общий 1847; Ф. Керновишки – БТУ LXVI-2) (57 pav.). Tai paaiškina ir jo pavadinimo kilmę, nes istorinių teritorinių, administracinių, ūkinių vienetų nutolusios dalys dažnai turi tokius pačius arba panašius pavadinimus. Palyginimui, valdovo dvarui Merkinėje priklausiusios girios pakraštyje, prie istorinės ribos su Perlamo giria, yra Merkinės kaimas (Mierkinie – Wiśniewski 1965, 66).

57

Kernaviškių kaimas Kernavės dvaro valdų plane
(1847)

XVIII a. antrojoje pusėje Kernaviškiuose gyveno Kernavės kalvio brolis Kondrotas su šeima (*Kondrat Kowala Brat Kiernowskiego... Chłop Wieczysty podany*), bajoras Tamošius Skitelis su šeima (*Tomasz Skitała... Siedze na Boiarstwie*) ir girioje – kampininkas Jonas be šeimos (*Jan Kentnik... siedze w pustce ni czynszu, nieplaci ni roboty nie idzie* – Inwentarz 1789, 17). Visi jie vadinami karaliaus žmonėmis (*Ludzie Krolewscy*), tad kas žino, galbūt jie susiję su ankstyvosios Lietuvos valstybės istorija ar net šių apylinkių leičiais.

Apie gyvenvietės senumą netiesiogiai liudija dvi mažos, plačiau netyrinėtos Rytų Lietuvos pilkapių grupės į rytus nuo kaimo ir **Krivičiai** – viena iš dvylikos didžiųjų Neries rėvų. Rėvos vardu istoriniai dokumentai kartais vadina ir patį Kernaviškių kaimą: *Деревня Керновишки или Кривичи* (Планъ 1825; plg. *Wies Krywicze o Mił Pięc od Kiernowa* – Inwentarz 1789, 17). Šiandien sunku paaiškinti kodėl, tačiau gali būti reikšminga, kad vietų vardai su šaknimi *kriv-* lydi ir senąją Lietuvos sostinę Kernavę (rytiniame miestelio pakraštyje yra *Kriveikiškis*), ir Kernaviškius, kurie įsikūrė prie Krivičių rėvos (*Krywicze* – W 251, *Krywicy* – Tyszkiewicz 1859, 10; *Кривичи* – Матеріалы 1861, 126).

Rėvos prieigose, arčiau dešiniojo kranto stūkso stambiagrūdis, raudonos spalvos, netaisyklingos trikampės piramidės formos, apie 2,5 x 2,6 m dydžio granitas (N55°01'59,7", E24°26'52,0"); virš vandens kyšo 1,1 m akmens dalis, tokia pati ir po vandeniui (58 pav.). Akmens viršuje iškalta 2,5 cm skersmens apskrita skylė, antra – pietrytiniame šone. Tėkmė palaipsniui stiprėja, prie kairiojo kranto – viena prie kitos dvi salos, Neris susiaurėja ir prasideda rėva. Netrukus dešinėje sala, nuo kranto ją skiria siauras pratakas, kuriame guli keturios didelio akmens skeveldros (N55°02'19,4", E24°26'47,4"). Žemiau salos upės tėkmė vėl stiprėja, dugnas akmenuotas. Neriai kryptelėjus į šiaurės vakarus, apie 25 m nuo kairiojo kranto stūkso dar vienas apie 1,3 x 2,1 m dydžio akmuo (pailgas šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi).

K. Tiškevičius Krivičių rėvoje mini akmenis, vadinamus Sarna (*Duży kamień, Sarną nazwany, na środku rzeki leżący*) ir Kunigu (*Naprzeciwo tej wioski, ku prawemu brzegowi rzeki, leży duży kamień, Księdzem zwany* – W 252). Valant riedulius iš Neries vagos minėti akmenys, matyt, buvo suskaldyti.

58

Krivičių rėvos prieigos
žvelgiant iš pietų
(2007-06-30)

Prie **Padaigų** kaimo (53 km, deš.) į Nerį srūva trumputis *Alkos ravelis* (apie N55°03'06", E24°26'30"), Alkos vardu buvo vadinama 2 ha pieva jo aukštupyje (LŽV: Padaigai, Gelvonų vls.; VK, 1978 m.). Matyt, kitados šventvietė plytėjo Neries pakrantėje ir apėmė mišku apaugusią slėnio aukštumą, bet apie tai, deja, jau niekas negali papasakoti.

Padaigų piliakalnis, vadinamas Smailu kalnu, arba Pile, ir jo papėdės gyvenvietė (N55°03'31,3", E24°25'28,9") iš seno traukė lobių ieškotojus, tačiau archeologų nėra plačiau tyrinėti (plg. *Ten yra auksinis grabas su pinigais* – LŽV: Padaigai, Gelvonų vls.). Vakaruose, Neries slėnyje, plyti Vanagiškio pilkapynas (N55°03'27", E24°24'53"), kuriame rasta VIII–X a. degintinių kapų su įvairiomis įkapėmis (Butėnas 1998).

Padaigų pakrantėje Neryje – keletas iki šiol nematytų geležinių valčių, skirtų keltis iš vieno kranto į kitą. Matyt, jos priklauso vis kitam savininkui, vis kitos sodybos šeiminkui. Virš upės įtempti lynai, maždaug 15–18 m ilgio pasaitu su skrituliu gale prie jų prisegtos valtys. Vieną atidžiai apžiūrėjome ir išmatavome.

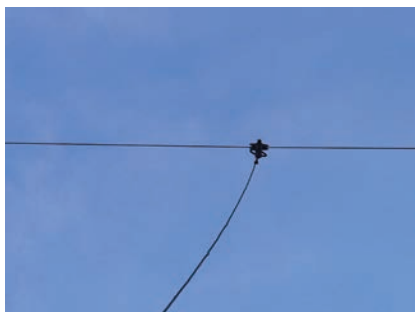
Valtis suvirinta iš 2–3 mm storio skardos lakštų, 6,3 m ilgio, 1,4 m pločio (plačiausioje vietoje), bortai – 0,55 m aukščio. Suoliukas – valtės viduryje, dar po vieną kelevį gali sėdėti

galuose; čia pat padėta 2,7 m ilgio medinė kartis ir 1,4 m irklas (59, 60 pav.). Prisiminus senus ir jaunus Neries pakrančių gyventojus, kurie lig šiol per upę keliai medinėmis valtimis be jokių lynų (žr.: Neris 2010, 120–121; 2012, 31–32; 2013, 43), peršasi mintis, kad valtys-keltai su pasaitais yra naujovė. Neatmestina, kad ji susijusi su kariškiais, kurie sovietmečiu į Ruklą važiavo iš visos Sovietų sąjungos ir galėjo vadovautis savo patirtimi. O sąlygos virinti, konstruoti, tobulinti buvo geros, visos reikalingos medžiagos kariniuose daliniuose – lengvai prieinamos. Šį įspūdį sustiprina, skirtą tarp iki tol niekur Neryje nematytų keltų ir senųjų valčių pabrėžia netoliese esančio Saleninkų kaimo (45 km, deš.) pavyzdys. Remiantis juo galima tvirtinti, kad valčių pasirinkimą ir naudojimą lemia ne vien savininko galimybės ir lėšos. Tai glaudžiai susiję su upės pažinimu ir baimės pojūčiu. Nėra abejonės, kad tas, kuris bijo, renkasi geležinę valtį, jos lynas, lyg miesto troleibuso laidai ar kiemą saugančio šuns grandinė, neleidžia nukrypti nuo kelio, prilaiko. Kas kita *vietinis*, prie upės, su upe užaugęs. Medinėmis valtimis kasdien per Nerį į mokyklą keliai Saleninkų vaikai ir jaunuoliai. O juos įamžinęs Rimanto ir Julijos Gruodžių dokumentinis filmas „Upė“ (2009) ir Lietuvoje, ir užsienyje sulaukė didelio susidomėjimo, buvo ne kartą apdovanotas.

59

Keltas per Nerį tarp Ruklos ir Padaigų
(2007-06-30)

60

Kelto detalė – skritulys ant lyno
(2007-06-30)

Rukla (51 km, kair.) šiandien mažai kam primena karaliaus Mindaugo sūnaus Ruklio vardą, su kuriuo gyvenvietės pavadinimą sieja ankstyvosios Lietuvos valstybės tyrinėtojai (plg. Gudavičius 1984, 72–73; 1998, 142; Dubonis 1998, 76–77). Naujaisiais laikais Ruklos dvare Ruklės ir Neries santakoje šeimininkavo grafai Kosakauskiai, čia veikė vandens malūnas,

spirito varykla, keltas (61 pav.). Ten pat, matyt, būta medinės Gegužinės parapijos koplyčios (SGP IX 959; BTY LXVI–2; Wizytacja 2001, 603). Žemiau dvarvietės šniokščia nedidelė rėva (pradžioje – N55°03'27,3", E24°23'00,4"), o Neries ir bevardžio upelio santakos kyšulyje stūkso Koplyčkalniu vadinamas piliakalnis (N55°03'22,3", E24°22'45,6"). XX a. antrojoje pusėje jis atsidūrė karinio miestelio teritorijoje, aikštelėje buvo iškasta duobė, ant pylimo pastatytas sandėlis, papėdėje – garažai.

61

Keltas per Nerį prie
Ruklos vienkemių
(1933-07-05)

1997 m. suardytos Ruklos piliakalnio dalys ištirtos (vad. Gintautas Zabiela), padarytas pylimo pjūvis. Nustatyta, kad molio pylimas, kuriame surasta 23 cm skersmens, 2,3 m gylio stulpavietė ir raguočio kaulas, supiltas vienu metu, spėjama, XIV amžiuje. Ant pylimo tuomet stovėjo stulpinės konstrukcijos stebėjimo bokštas (Zabiela 1998, 114). Tyrinėjimų rezultatai patvirtino mintį, kad tose vietose, kur Neris daro staigų, statų posūkį, kaip ir žemiau Kernavės (*Atožvalga*) ir Čiobiškio (*Žvalgos kalnas*), kitados buvo stebima aplinka, *žvalgytasi* (plg. Luchtanas 1990, 196). Minėtinas čia ir vos žemiau Ruklos piliakalnio esančios, Griuvakalniu vadinamos atodangos, dar žinomos Čiužų vardu (дв. Чуже – BTY LXVI–2), aprašymas: *Galima drąsiai tvirtinti, kad čia – viena pačių gražiausių Lietuvoje vietų. Vertikalūs molio šlaitai, kurie kartais iš 40 metrų aukščio griūva į upę; žmonės bijo plaukti arti to šlaito, kad neužgriūtų. Į visas puses stebuklingi vaizdai. Neries panorama retai kur kitur taip plačiai matoma* (Kolupaila 1929, 8; plg. LŽV: Čiužai, Jonavos vls.; MVK 68; N 142) (62 pav.).

62

Griuvakalniu vadinama atodanga ties
Čiužais (1929 m. rugpjūčio mėn.)

Per Neries ekspediciją ilgiau dairytis Rukloje neturėjome galimybės. Laukė tolimes kelias iki nakvynės vietos prie Lokės žiočių, o dar Vytautas Damaševičius telefonu pranešė, kad būtinai turime sustoti Saleninkuose, įrašyti Romualdo Griniaus pasakojimus.

Po ilgos pertraukos prie kairiojo Neries kranto pastebėjome nedidelį Ruklos arba Venecijos kaimo žvejų takišį. Įsiminė prieš kelias dienas matytas Mičiūnų pakrantėje (80 km, kair.); panašus Stepono Kolupailos ir Antano Žmuidzinavičiaus ekspedicijos nuotraukoje įamžintas prie Žubiškių (Kolupaila 1929, 8).

Galų gale pasiekėme dvi dideles salas, vieną greta kitos, kurios paaiškina **Saleninkų** (45 km, deš.; *Solenniki* – TVD 462v; *Salenykai* – TLTŽ) pavadinimo kilmę. 1997 m. šias apylinkes žvalgiau, tačiau dėmesį buvau sutelkęs į Velnio akmens paieškas (jis stūksa į pietryčius nuo kaimo, Ilgupiu vadinamo klonio šlaitelyje) ir nepastebėjau arba nesupratau, kokia vertinga *visuma*. Atokiame Neries ir Šventosios tarpupyje sunkiai pasiekiamas Saleninkų kaimas tebėra režinės struktūros, daugelis pastatų – tradicinio plano, statybos ir puošybos. Kaimo ryšys su Nerimi atspindi senovinę gyvenseną: *Salininkai iš viso vienintelis kaimas mūsų rajone, kur senų sodybų gonkos į upę nukreiptos. Reiškia, žvejų kaimas. A vo Rukla, ten aukščiausias kaimas, tvartai ir šiukšlės visos į upės (...). Čia jau grynai žemdirbių. A žvejys namus statosi į pagrindinį savo maitintoją. Salininkų kaimas tuo pasižymėjo. Nu ir buvo u ž k i e t ė ė žvejai* (LTR 7685/1436, Jonava).

Devintą valandą vakaro Saleninkų prieplaukoje (N55°04'30,8", E24°22'01,6") mus pasitiko Vytautas, visi kartu apžiūrėjome valtį ir patraukėme į kaimą. Iš viso prieplaukoje buvo keturios valtys, trys iš jų – ekspedicijoje dar nematytos formos: ilgos, siauros ir žemos. Ypač dėmesį atkreipė Saleninkų valčių galai. Jie buki, smailėja ir grakščiai kyla. Atrodo, kad valtės korpusas išriestas. Ir tikrai, žvelgiant į vieną ištrauktą, ant sekumos apverstą valtį matyti, kad jos dugnas lygus, tačiau ne plokščias, o į galus nežymiai išlenktas! (63, 64 pav.) Tokia valtį Neries vandens paviršiumi labai gerai slysta (plg. *Гарбаты, дно ўжо такое гарбатае, каб лягчэй хадзіла. Бо еслі прама, цяжало па Вяльлі надта тады. А як чуць ужо яно прыгнёнае, тады намнога лягчэй ідзёт на вадзе* – LTR 7685/211, Trapalava).

Dokumentinis filmas „Upė“ (2009) fiksuoja, kad saleninkiečiai įpratę per Nerį keltis plačiomis smailianosėmis valtimis aukštais kraštais – *botais*. Jų per praėjusias dvi savaites daugiausia ir matėme: *Stumiamas irklas ir vairuojamas irklas. Kada prisikrauna – leidžiasi žemyn, tai su tuo trumpu irklu. O kada varo valtį prieš srovę, tai su tais stumiamais. Tai taip ir būdavo ir toli girdisi – „čiukšt“, „čiukšt“, kai taip duria irklą šitą, net girdisi. Pasižiūri – jau atplaukia su valtim [botu. – Vait.]. Iriasi pakraščiu. Nes paprastai irklas nuo kranto būna, kada stumies, o ne nuo gilumos. Ir kai vienu patraukimu, kada perkeli irklą ir pavairuoja tą valtį, kad srovė nenukreiptų. O leisdavosi – jau tada srove leisdavosi* (LTR 7685/1433, Jonava); *Šitas botu vadindavo, kur toksai yra... [plokščias dugnas, smaili galai. – Vait.]. O tą, kur išlenktos lentos – luotu vadindavo (...). Ir buvo dar išskaptuotos tokios, išvedeguotos valtys (...) dinga jos, dabar nėra jau, išsiklasavoja* (LTR 7685/1354, Saleninkai), *Vadina dušėhubka, tuos gi... luotelius tuos. Luoteliai. [O kodėl taip vadino?] – Nugi, vaikai, čianai va per porą delnų tikrai tokie krašteliai, nei galy, nei nieka. Ir dugnas, nu atsėdai ir plauki, kaip ramu* (LTR 7685/1315, Guniai).

Aiškėja, kad *dušėhubka* – tai pagrindinis Neries žvejų luotas arba luotelis (priklausomai nuo dydžio), išskaptuotas iš storos drebulės, tuopos ar pušies. Pirmą kartą šį pavadinimą išgirdome žemiau Smurgainių, Bujakų kaime (287 km., deš.) ir jis lydėjo iki pat Kauno (plg.: *Ловятъ*

63–64

Dušegubkos formos valtys
Saleninkų prieplaukoje
(2007-06-30)

65

Dušegubka vadinamas luotas iš
Ožkinių (Vilniaus m.)
Lietuvos nacionalinio muziejaus
ekspozicijoje
(2002)

наши рыбаки рыбу на маленьких лодочках „душегубках“ маленькими снастями – Деделев 1893, 133). 1928 m. viena Neries *dušegubka* Marijos Znamierovskos-Priuferovos rūpesčiu iš Ožkinių (dabar – Vilniaus m.) pateko į S. Batoro universitete įkurtą Etnografijos muziejų, vėliau papildė Lietuvos nacionalinio muziejaus fondus (LNM EM 4241). Unikalus luotas lygiu, net žvilgančiu paviršiumi yra rudos spalvos, vietomis pajuodavęs, bukais nusklambtais ga-lais, plokščias. Jis 4,7 m ilgio, 47 cm pločio viršuje ir 35 cm – dugne; sienelės 2,5–3 cm storio, 7–8 cm – galuose. 23–24 cm gylio luoto viduryje – dvi pertvarėlės, viskas pagaminta iš vieno medžio masyvo (65 pav.), plg.: *Buvo bajavi medžiai, stori, dviese vos apkabint. Ir iš tų*

medžių jau ten tie meistrai, būdavo, tokiais va, užlenktais kirvukais, kauptukai vadinosi, jie ištašydavo luotas tas, luotai. Tai luota buvo žvejybinė valtis. Jinai lengva, gali vienas ją paimt ant pečių ir nešt. Ir labai patvari tarp visų tokių žolelių, nendrių tenai, vsio, ji labai tyliai eina be jokio garso, jinai lengva. Ir žuvis nesibaidydavo (...). Tokios panašios kaip kanojos (...) išsmaluodavo su medžio smala, eglių smala. Virdavo, išsmaluodavo, kad nepermirktų, nepūtų. Kiekvieną pavasarį remontas, o žiemą ištraukdavo į klojimą (...). Uvažali jak jaika. Davala ona žyčia im. Jo duona. A jei neturi luoto, jau ne toks žvejys tu (LTR 7685/1402, Skaruliai; plg. Эта дышазыбкі маленькія такія чаланкі былі. Рыбацкія – LTR 7685/496, Morkonys).

Ėmus dušegubkos formos valtis gaminti iš lentų, jos toliau buvo naudojamos žvejų ir senų įpročiu vadinamos luotais, luoteliais, čiułnomis, plg.: Čiułnom čia vadino (...) kai vadinamos iš trijų lentų (...) trupučiuką bortai eidavo į vidų (...) kiekvienam tam luote du irklai – vienas stūmimo irklas, ilgas, apkaustytas, o kitas – vairavimui. Jei, tarkim, leidies pasroviui, tau nereikia stumtis, tik pavairuot, tai sėdi sau. Ir čia suoliukas būdavo, bet suoliukas neprikaltas, uždedamas ant borto. Ir šiaudų ant dugno, ant kelių atsiklaupęs ir ant to suoliuko atsisėdęs (...). Kodėl neprikaltas suoliukas? Jei apvirsdavai (o apvirsdavo tai labai gerai), kad nereikėtų likt – juk taip kojų neištrauksi, jei suoliukas bus prikaltas (...). Ir kada irkluoji, ir stumies prieš srovę, tai stovi šitam gale. Kad priekis pasikeltų (LTR 7685/1433, Jonava). Luotai iš lentų, tokie pat kaip Saleninkų prieplaukoje (plg. luotelius – N 131; Piškinaitė-Kazlauskienė 1998, 181, 187), nors savo forma ir savybėmis visiškai panašūs į dušegubkas, buvo už jas stabilesni, turbūt todėl neteko dušegubkos epiteto.

Nevažinėjama režinio kaimo gatvė (ulyčia) užžėlė, šiandien per Saleninkus vingiuoja siaurutis takelis (66 pav.). Mano žvilgsnį prikaustė virš įėjimo į erdvią dvigalę gryčią kabanti balta emale dengta lenta su užrašu Š[vietimo] M[inisterija], Santakų pradžios mokykla. Čia tikrai trumpam sustojo laikas, arba per paskutinius dešimtmečius jis bėgo kitaip. Taip, kad sovietmečiu aplinkiniai ir valdžia nepastebėjo nei dailaus Vyčio raudoname fone, nei... paties kaimo. Kitapus Neries iškilo azotinių trąšų gamykla, o apie Saleninkų gyventojus pamiršta: Juos iškėlė va, iki Romo [šiaurinę kaimo galą, kur prieškaryje, senajame Upninkų kelyje veikė keltas. – Vait.], o čia jau jūs gyvenkit. Tai galėjot visą kaimą iškelt. Juk kaip eina tie visi dūmai, ta visa smarvė, tie nuodai, taigi mes irgi tą patį uostom! Tai gerai, kad ta nitrofoska po tos avarijos... va jau dvidešimt metų bus kovo dvidešimto, kaip ta avarija didelė buvo čia, kaip ta bačka

nuvirtus buvo amoniako. Tai va, tas cechą užsidarė. O kai ta nitrofoska dirbo, taigi b a l t o s tvoros, b a l t i daržai, obuoliai ar daržovės, viską turi plaut! Balta balta būdavo. Taigi ne tiek tom daržovėm, kiek ir žmogui kenkia (Upė 2009).

Azoto, šiandien „Achemos“ gamykla, tai ne vien aplinkos tarša, tvorų, vaisių ir daržovių spalva. Tai su aplinka, žeme ir dangum nederantis vaizdas, *baisus* triukšmas, kuris pasiekia nuošaliausią kampelį, drebina žmogaus kūną ir, regis, prasiskverbia į pačią širdį.

Vytautas, nešinas vaizdo kamera bei stovu, lydi pas Romualdą Grinių, 75-erių vietos gyventoją, su kuriuo šiandien jau praleido kelias valandas ir atsisveikindamas sutarė dėl susitikimo su mokslininkų įgula. Sutarė ir kad žadins Romualdą, nors ir būtų vėlus metas. Tokios patirties neturėjau, nuogaštavau, kad tyrėjams taip elgtis nedera. Greitai paaiškėjo, kad klydau. Ilgokai beldus į langą šeimininką pavyko prikelti, jis atvėrė duris ir maloniai pakvietė susėsti ant suoliukų jaukioje atviroje namų verandoje. Likusieji mus apstojo iš kiemo pusės ir galėjo taip pat gerai *girdėti* pateikėją, kaip ir aš. Prietemoje, vėliau sutemus, nieko kito daryti nė nereikia. Kiti pojūčiai ir pastangos neturi reikšmės, tuo metu nereikalingos. Retkarčiais vis pažvelgdavau į šviečiantį diktofono skydelį, kartais paklausdavau, pasitikslindavau ir toliau mėgavausi šiuo susitikimu.

Kiekvieną kartą sutikęs, kalbindamas pateikėjus, kurie dalijasi prisiminimais ir pasakojimais su didžiausiu noru ir nuoširdumu, jaučiuosi nepaprastai, laimingas ir pakylėtas. Džiaugsmas susijęs su *atradimu* ir mintimis apie tuos, kurie ieškos, norės šiuos pasakojimus girdėti rytoj, po metų, praėjus dešimtmečiui skaitys knygoje paskelbtą tekstą. Tai glaudžiai susiję su mūsų kultūros turtų gausinimu, vertybių išsaugojimu ir sklaida.

Kokia laimė, kad Romualdai visuomet rūpėjo senovė, žmonės, vietos ir radiniai. Jo tėvas taip pat buvo *istoriškas*, nuoširdžiai rūpinosi Šventojoje surasto medinio luoto išsaugojimu (LTR 7685/1362). Svarbiausia, nuo vaikystės Romualdo tėvelis Adomas Grinius klausėsi, vėliau pasakojo ką matęs ir girdėjęs, plg.: *Būdavo, dar mano tėvo tėvas vaikas buvo, pasakoja* (LTR 7685/1353), *Labai, būdavo, tėvas pasakojo* (LTR 7685/1361).

Krašto istorijos schema Romualdo lūpose gili ir gana nuosekli. Ją pradeda pasakojimas apie Velnio akmenį, nuostabi sakmė (*pasaka*) apie žeme vaikščiojantį Dievą (LTR 7685/1350). Aiškiai juntama skirtis tarp kultūros iki ir po krikščionybės įvedimo – pustomame viduramžių kapinyne tarp daugelio įvairių radinių (*kokie karoliukai, guzikėliai, sagutės kokios, špil'kos*) nebuvo rasta nei vieno kryželio, jokio kito krikščionybės simbolio (LTR 7586/1361; KKA 65). Tada eilė švedams ir prancūzams. Pastarųjų pasakojimas Saleninkų kaime ypač gyvas ir, atrodo, tikras: *Iškirto eketį, į eketį mūrktą prancūzų kareivį, nukirta, saka, pirštus ir pastūmė. Iš mumį, saka, darei šposus, dabar mes iš tavį* (LTR 7685/1362).

XIX a. laikotarpis dar kupinas prisiminimų apie 1863 m. sukilimą (*metėžį*), baudžiąvą, rekrūtus, žydus prekeivius, sielininkus ir upeivius. Neries paveikslas pateikėjo atmintyje taip pat gyvas, įsimintinas. Romualdas prasitaria, kad jau vaikystėje mėgo sėdėti ant upės kranto: *Čia buvo Smetonos laikais, ačiū Dievui, vaikiukas buvau. Kokių penkių metų, keturių, aš atsimenu. Aš sėdžiu čia va, ant kranto, sala nebuvo apaugus krūmais. Plika, būdavo, užsemia vanduo,*

ledai neduoda užaugt krūmām... (LTR 7685/1354). Praeis dar keletas minučių ir Romualdas, lyg koks šimtmetis išminčius, tars: *Upėj plaukia ir plaukia vanduo. Plaukia ir plaukia visą gyvenimą* (LTR 7685/1367). Koks džiaugsmas, kokia laimė ant Neries kranto sutikti žmogų upės tėkmėje matantį savo gyvenimą, galintį ir gebantį glaustai ištarti pačius talpiausius žodžius, liudyti, *apsakyti* upę – nesibaigiantį, neaprėpiamą, neišmatuojamą laiką.

Aiškindamas, kur yra Katilų raistas, prie Saleninkų ribos su Vanagiškio kaimu, R. Grinius ištaria žodžius *ten į rytus, į pietryčius ten... į rytus, į Vilniaus pusę* (LTR 7685/1385) ir leidžia manyti, kad Neris yra ne tik jo gyvenimo laikrodis, bet ir kompasas. Remiantis juo nebaisu, neįmanoma paklęsti, pagrindinės pasaulio kryptys nustatytos ir aiškos, nutolę miestai priartėja.

Su Saleninkais atsisveikiname visiškoje tamsoje, pasikeisdami apgraibomis šiandien paskutinį kartą pripučiamo plaustą. Pasišviesdami telefonais tikriname daiktus ir imamės irklų. Vidury su vaizdo kamera įsitaisto Vytautas, atidžiai stebi mūsų kelią. Neries tėkmė srauni, prieš pasitinkant **Šventąją** (44 km, deš.) – dvi didelės salos ir šniokščia rėva (pradžioje – N55°05'08,8", E24°21'28,8"). K. Tiškevičius ją vadina Salupe: *Przy ujściu rzeki Świątej do Wilij znajduje się mala rafa, Solupą nazwana* (W 251), Steponas Kolupaila – Žirgu (MVK 68). Vytauto Didžiojo Karo muziejuje saugomas 1930 m. čia rastas 19,1 cm ilgio, 7,2 cm pločio, 4,85 cm aukščio (ties ašmenimis – 5,3 cm) laivinis kovos kirvis (67 pav.). Gautų eksponatų knygoje nurodoma, kad jis surastas Neryje prie Tarasavos¹² kasant akmenis plentui ir po ketverių metų buvo įsigytas iš Alfonso Gudo už 2 litus (plg. LAA 109 (Nr. 74)).

67

Neryje prie Tarasavos (Balandėlių)
rastas laivinis kovos kirvis
(VDKM 183)

Žemėn, rečiau vandenin paaukoti vėlyvojo neolito – bronzos amžiaus akmeniniai ir titnaginiai kirviai (plg. Brazaitis, Piličiauskas 2005, 88) liudija pasaulyje plačiai žinomą mitą apie Žemę apvaisinantį Griausmavaldį. Tikėta, kad akmeniniai ir titnaginiai kirviai – *Perkūno*

¹² XX a. pirmojoje pusėje Tarasavos palivarkas buvo pavadintas Balandėlių kaimu (TLTŽ).

kulkos – krinta į žemę iš dangaus ir pasižymi nepaprastomis savybėmis, gydo, stiprina sveikatą (Johanson 2009, 156–157; plg. Balys 1937, 181–185).

Šventosios vardas ir padavimai apie jos žemupyje skambantį nuskendusį Skarulių bažnyčios varpą (Karaliūnienė 1991; plg. Kasperavičiūtė-Karaliūnienė 2005, 31; Skarulių bažnyčios varpai aidai apie 10 km – LTR 7685/1398b) rodo, kad santaka nepaprasta, kupina šventumo. Sekant padavimais, jis galėjo reikštis ir kaip nepaprastos vandens savybės, ir kaip istoriniai Lietuvos krikšto atgarsiai (plg. Vaitkevičius 2006, 603–604), ir kaip varpo skendulio skambesys, aidėjimas. Paskutinįjį vaizdinį lietuvių tautosaka susieja su Šventosios žiotyse stūksojusi Eržilo akmeniu (*W samem ujściu rzeki Świątej do Wilij, kamień Żerebiec* – W 285; plg. RLKŽ I 246). Antai mįslėje užmenama: *Sužvinga žvingulis, sutrinka trinkutis, unt aukšta kalna su sidabra galvu* (Varpai) (Vaitkevičienė 2001, 90).

Čia pat minėtina kilometru žemiau Neryje buvusi Kumelės rėva (N 145, 167); ties Laukagaliais dar pamatysime Juodos Kumelės akmenį. Taip prieš akis iškyla nuostabus, niekur kitur nežinomas Neries ir Šventosios santakos vaizdinys – kumelis (Šventoji) skuba pas kumelę (Nerį). Sutinka ją, glaudžiasi, *susilieja* (68 pav.).

Pačiu slėpingiausiu laiku, vidurnaktį, atsidūrę Neries ir Šventosios santakoje nuostabios harmonijos, apie kurią savo knygoje kalba K. Tiškevičius (*szmer i szelest biegnącej z impetem po kamieniach rzeki Świątej, najpiękniejszą harmonią napawa* – W 251), deja, neišgirdome. Čia kaimynystėje veikia „Achemos“ gamykla ir iš jos sklindantis nuolatinis dundesys primena judriausią pasaulyje geležinkelio stotį. Mirguliuojančia šviesa mūsų nakvynės vietą žemiau Šventosios žiočių azotinių trąšų gamykla dar ir nušvietė. Pakrantė dumblina, apžėlusi; Vytis su bičiuliais padeda ištraukti plaustą, krante pasitinka susirūpinusi, laukimo išvarginta Daiva – ji su sūnumi lydės iki pat Kauno.

II. 7. Žemupys nuo Šventosios iki Kauno

II.

2007 metų
EKSPEDICIJOS
ŠALTINIAI

74

Po santakos su Šventąja Neris persimaino (plg. N 143–144). Upė plūste plūsta, ji kaip niekada iki tol vandeninga ir plati, krypsta į pietus–pietvakarius. Vagoje randasi didelių, gilių duobių, kurias mėgsta šamai (Деделев 1893, 134; plg. LTR 7685/1446). Pasikeičia, regis, Neries spalva ir net vandens temperatūra: Čia iš Achemos šilto vandens kolektorius įeina, tai šamai labai mėgsta prie šilto vandens būt. Net ir žiemą neužšąla jau nuo čia (LTR 7685/1414). Liūdna girdėti, tačiau žmonės atvirai kalba ir apie šio Neries ruožo taršą: *Būdavo, ganom karves ten palei tą Gojų, palei upę, kai karštą dieną, tai upė buvo tokia švari, kad mes ten gerdavom vandenį iš jos. Taip, aš pats gėręs. An tiek švaru buvo. A žuvų kiek, oijai! (...). A dabar – įlendi iki kelių – smala! Reikia bėgt kažkur karšto vandens ir muilo ieškot. Viduruku dar yra žvyro tokio, žinai, švaraus, bet vis vien d u m b l a s e i n a. | An tiek užtersė jau, neįmanoma* (LTR 7685/1449).

Paminėtina, kad Šventosios žemupyje, dešiniajame Neries krante, rytų aukštaičių širvintiškių tarmę keičia vakarų aukštaičių šiauliškių. Apie permainas savo ruožtu liudija senoviniai sudurtiniai gyvenviečių pavadinimai su *-gala*, tokie kaip Batėgala, Kurmagala ir kiti. Rytų Lietuvos pilkapių vietą Neries žemupyje jau užima Vidurio Lietuvos plokštiniai kapinynai, siejami su aukštaičiais, nors vieningos nuomonės dėl šios genties kilmės ir likimo nėra.

Ankstų liepos 1-osios rytą prapliupo liūtis ir visiems keliautojams sukėlė didelių nepatogumų. Pusryčiauvome kaip visada, po devynių, tačiau pristigo laiko prie **Lokio** upelio žiočių (42 km, deš.) esantiems Gudžionių (N55°05'43,8", E24°19'35,6") ir Lokėnėlių piliakalniams (N55°05'41,3", E24°19'51,3"). 1998–1999 m. buvo iširta griūvanti pastarojo piliakalnio, vadinamo Žvalgakalniu, dalis. Po pylimu rastas trumpalaikės Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietės (I t-mečio pr. Kr. antra pusė) židiny, apdėtas akmenimis, keletas stulpaviečių. Nustatyta, kad piliakalnio pylimas iš molio buvo pilamas ir kuolais, stulpais bei rąstais tvirtinamas tris kartus, paskutinįjį – kovų su kryžiuočiais metais. XIV a. tvirta medinė Lokėnėlių pilis ir jos papilys Gudžioniuose gynė Lokio žiotis, galbūt ir ten įsikūrusį uostą (Zabiela 2000, 140).

Čia minima Kumelės rėva (MVK 68; N 145), su ja galbūt sietinas stambiagrūdis raudonos spalvos, 2 x 2,2 m dydžio, 0,9 m aukščio (0,2 m dalis – po vandeniu) granito akmuo prie dešiniojo Neries kranto (N55°05'32,0", E24°19'44,5").

Kairėje, praplaukus „Achemą“ – **Skarulių** bažnytkaimis (41 km, kair.). Lietus galų gale nurimo, į krantą lipam žemiau Jonavos pietinio aplinkkelio tilto, netoli nuo Taurostos ir Pramonės gatvių sankryžos, prie 30 m ilgio, 5–6 m pločio, 1,5–2 m gylio griovos (N55°05'04,1", E24°18'41,4") (69 pav.). Čia į krantą buvo velkama Nerimi atplukdyta statybinė mediena – Jonava garsėjo amatininkais, dailidėmis ir staliais. XIX a. antrojoje pusėje – XX a. viduryje jų gyventa ir Skaruliuose, smėlio dirvos negalėjo visų išmaitinti (LTR 7685/1392; plg.: *Небольшое бедное местечко Скоруле* [263 gyv.] – Афанасьев 1861, 171). Kartu su staliais Skaruliuose gyveno ir žvejai, kalviai, skardininkai, akmens tašytojai, tačiau mūsų kelias šiandien netikėtai atvedė į... varpininkų šeimą: *Iš tos gryčios visi varpininkai išeina. Čia ir diedukas*

69

Vieta Skarulių pakrantėje, kur iš upės į krantą
buvo velkama mediena
(2008-08-18)

buvo varpininkas, ir tėvas, ir brolis, dabar – antras brolis. Va taip va, eina visa ta pakalienia (LTR 7685/1388). Šiais žodžiais pasakojimą savo namų kieme pradėjo į septintą dešimtį įkopus skarulietis Česlovas Autukas. Lina tuo metu užkalbino kaimynystėje gyvenančią jo seserį Ireną.

Česlovas prisipažino, kad nemoka taip gražiai virvėmis išstampyti varpų kaip brolis Marijonas, todėl užlipęs į varpinės viršų imdavo varpą už širdies. Nuo kurtinančio garso, kuris vėliau gali visą savaitę ausyse skambėti, varpininkas saugodavosi vata užsikimšdamas ausis. Skarulių Šv. Onos parapija savo varpininką išlaikydavo taip pat kaip ir kunigą. Už tam tikrą užmokestį, paprastai sutartą, varpais buvo skambinama kam numirus, paskui per laidotuves, po keturių savaičių, metų. Žinoma, skambinti reikėjo ir per didžiąsias šventes, prieš kiekvienas mišias; sekmadienį – du kartus (LTR 7685/1398b).

Galbūt padėtis bendruomenėje, varpininkų pareigos ir susijusi atsakomybė lėmė, kad Autukai buvo ištikimi Skaruliams, *išliko*. Pradėjus 1962 m. statyti „Achemos“ gamyklą jie tarsi prisiglaudę prie XVII a. pirmojoje pusėje pastatytos bažnyčios mūrų ir jos stebuklingo Dievo Motinos paveikslo (W 253; Skrinskas 1999, 244–245), išsaugojo gimtuosius, dar senelio statytus namus. Tėvelis, vėliau mama priešinosi kiek galėjo ir liko gyventi Skaruliuose: *Paskuiėjau kovodamas per visas instancijas. Atkovojaui tą namuką, įsiteisinau, žemę išpirkau (...). Man nežiūrint tos gamyklos, nežiūrint kas čia ta valdžia daro, man savo, glavna, išlaikyt tėviškę i viskas. Aš užsispyriau i vsio! Dabar jau dokumentai kišenėj, tai aš nieko nebijau* (LTR 7685/1389). *Stovi dabar teršikas. | Reikėjo kurortą [toj vietoj daryti. – Vait.]* (LTR 7685/1449).

XX a. devintąjį dešimtmetį į Jonavą buvo iškelti Skarulių, Meištonių bei Gudžionių (dešiniajame Neries krante) kaimų gyventojai. Gavęs butus, išmokas už žemę, dažnas jų vėliau gailėjosi, pergyveno „ir ant kapų išėjo iš to sielvarto“ – prisimena Irena Autukaitė-Barakūnienė. *Mama nėjo iki galo (...). Mama sako: „Aš išseisiu tik už [kapinių. – Vait.] tvoros, o niekur*

niekur“; – sako, – aš į tuos kiauliamygius tai n e i s i u. Jai buvo keista, kad čia kiauliamygiai, čia sėdi... virtuvė, valgo žmonės, o tualetas... čia už durų i sėdi ten. Tai koks čia, sako, gyvenimas (LTR 7686/813).

Iš pirmo žvilgsnio toks Jonavos daugiabučių palyginimas su kiaulių tvartais netikėtas. Tačiau jis tikras ir talpus, liudija apie vejamo iš savo vietos žmogaus pyktį, apmaudą ir kartu panieką valdžiai, naujam gyvenimo būdui. Belpa pridurti, kad iki XX a. Skaruliuose ir kur ne kur apylinkėje dar buvo galima pamatyti *kurna gryčia* vadinamų dūminių pirklių: *Jie sėdi, nebuvo jokių ligų, apsidūmindavo. Atnešdavo šventų žolelių, vo kaip, per Žolines, vo, kaip šventydavo, ten verbas, va. Sukūrendavo, vot, parūkydavo tuos namus. Ir ilgai gyvendavo – pikta dvasia negyveno* (LTR 7685/1399; plg. Kasperavičiūtė-Karaliūnienė 2005, 38–39).

Skarulių religingumas glaudžiai susijęs su lenkiška savimone. Mūsų pateikėjas Č. Autukas (70 pav.) atvirai prisipažįsta: *Aš pase lietuvius, a daugiau dūšioj – lenkas. [– Kodėl?] Todėl, kad man... mano šaknys daugiausiai... nu, mes pripratę prie lenkų tokių... tradicijų daugiau* (LTR 7685/1398b). Po ilgos pertraukos prie Neries vėl pamatėme taip stipriai, visuotinai išreikštą kataliko–lenko tapatumą, plg.: „Žemaičių vyskupijoje, nežiūrint, kad tai senoji Lietuva, [Neries. – Vait.] pakrančių gyventojai lenkų kalbą supranta ir ja su valstiečiais galima susikalbėti visoje to krašto dalyje“ (*W dyecezyi żmudzkiej, pomimo iż tu jest stara czysta Litwa, nadbrzeżni jej mieszkające polski język rozumieją i nim się z ludem prostym rozmówić można w całej tej części kraju* – W 259).

70

Pasakoja Česlovas Autukas
(2007-07-01)

Naujaisiais laikais Skarulių gyventojai buvo „žydai, lietuviai ir netgi kalvinai“ (Деделев 1893, 121), XX a. pirmojoje pusėje Skarulių parapija, teigiama, buvo labiausiai lenkiška visoje Vidurio Lietuvoje (Karaš ir kt. 2001, 58, 60; plg. Jankauskas 2010, 34). 1927 m. apie tai kultūros ir visuomenės veikėjas Stasys Tijūnaitis (1888–1966) rašė: *Jau senokai (20 metų) girdžiu, kad Skaruliai – grynai lenkiška parapija, todėl bažnyčioje nesą lietuviškai nei giedama, nei pamokslų sakoma. Bet iš tikrųjų yra visai atvirkščiai: tai lietuviška parapija su maža priemaiša sulenkėjusių lietuvių. Teisybė, Skarulių parapijoje bažnyčios mokytojų ir dvarininkų smarkiai dirbta lietuviams nutautinti, nemaža žmonių tikrai sufanatizuoti, su kuriais kartais jau sunkoka tauriai susikalbėti, tačiau lietuviai neišnyko. Parapijoje yra kaimų, kaip, pav., Salininkai*

(230 gyventojų), kur lenkiškai visai nešnekama. Sulenkėję tėra tiktai du kaimai: Skaruliai (bažnytkaimis) ir Maištonys. Bet ir juose lietuviybė neišdilus (Cit. pagal: Jankauskas 2010, 41).¹³

Visur, kur kalbama lenkiškai, ekspedicijos dienomis galėjom išgirsti vietoje *Neries* sakant *Vilija*. Ir šis pasirinkimas neretai yra įsitikinimas, kad tik vienas iš dviejų upės vardų esąs tikras. Su nuostaba, truputį šypsodamiesi Skaruliuose klausėmės, kaip Irena mus tikino, kad sovietmečiu *Vilija* (lenk. *Wilia*) buvo „raudonskūrių perdirbta“ į *Nerį* (LTR 7686/834); Česlovo žodžiais tariant, – perkrikštyta poetės Salomėjos *Neries* vardu. *Mes visi va, mano amžiaus ir prieš tai senukai niekados nepavadindavo tą upę Nerim. Vilija. Vilia* (LTR 7685/1394).¹⁴

Paminėtina, kad 1935 m., rinkdama Skarulių bažnytkaimio vietų vardus, mokytoja Elena Jančaitytė lankėsi ir pas Vladą Autuką, Česlovo ir Irenos senelį. Žemės vardyno anketoje lietuviški vietovardžiai suskamba lyg tolimiausias Skarulių varpų aidas, jų vos keli: *Kumpyna* (pieva), *Lapi* (pieva), *Paviliški* (pieva), *Taurostova šnur* (žemės ruožas). Keletas vietovardžių kilę iš gudų arba rusų kalbos, antai: *Čichunka* (kalnas už geležinkelio), *Nasup* (pylimas), *Ručei* (tiltelis), *Vijamka* (pakalnė), o vyrauja lenkiški pavadinimai: *Dudatki* (pieva), *Dvorna gura* (kalnelis), *Jezorak* (ežerėlis), *Kontne šnur* (žemės ruožas), *Loza* (miškas), *Palenka* (aikštelė), *Pšipatkova mugilki* (kapeliai), *Plac* (daržas) bei kiti (LŽV: Skaruliai, Jonavos vls.). Ir svarbiausia vieta – upelis, kairysis *Neries* intakas, prie kurio kitados kūrėsi, išaugo ši gyvenvietė, buvo vadinamas *Lipka* (plg. BTY LXVI–2). Upelis galėjo turėti lietuvišką pavadinimą *Liepelė*, arba *Liepupe* (plg. Vardynas 1963, 93), bet ne *Lankį*, kaip jis šiandien vadinamas.

Jau 1387 m. Trakų kunigaikštystės ribų aprašyme paminėti *Ленинику* (Jakubowski 1907, 45). Šis pavadinimas paraidžiui turėtų būti verčiamas kaip *Liepinukai*, atkuriamas kaip *Liepininkai*, arba *Lieponys*, atsižvelgiant į kitą Trakų kunigaikštystės vietovę, tarp Rūdiškių ir Valkininkų buvusį valdovo dvarą (plg.: 1542 m.: *Прислав лепенушкии* – Jablonskis 1934, 15). Beje, Č. Autukas žino istorinį vietos vardą, kurį apie XVI a. pabaigą – XVII a. pakeitė Skarulių pavadinimas. Gali būti, kad šalia Lieponių buvęs Skarulių laukas (*поле Скорульске*) davė vardą giminei, o ne atvirkščiai, kaip buvo manoma iki šiol (Jankauskas 2010, 18–19).

Nuo dieduko čia girdėjęs, man tėvas pasakojo, kad čia Skaruliai seniau nesivadino. Čia va ta vieta labai kadaise buvo miškai. Aplamai miškai. Kai tuos miškus pjovė ir naudojo kaip statybinę medžiagą viskam. Ir po to, iš pradžių tą... išpjovė tuos miškus, apsigyveno žmonės, vadinosi Lipniakų kaimas (...). Vienas dalykas su liepom surištas. Antras dalykas nuo tos kalbos, nuo to vardo kaimo dėl to, kad tekėjo per tą kaimą tokia upeliukas, vadinosi lenkiškai *Lipka*

¹³ Nuostabą kelia ir glumina 1889 m. žinia, kad Skarulių gyventojai esą gudai, apsupti apylinkių lietuvių: *Ludność białoruska śród otaczającej ze wszech stron ludności litewskiej* (SGP X 703). Ar Lenkijos karalystės geografinio žodyno autorius suklaidino faktas, kad Kėdainių, Radviliškio krašte lietuviai lenkalbius pravardžiuodavo gudais (plg. Karaš ir kt. 2001, 70), ar lenkų kalba paneriais, apie Jonavą plito pagal tą patį scenarijų kaip Vilnijoje – lietuvių kalba užleido vietą gudų kalbai, o įkandin sekė lenkų.

¹⁴ Palyginimui, ištrauka iš Senosi Gegužinės kolhozo steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1949 m. sausį, pasisakymų: *Žinau, kaip mes savo naująjį kolektyvą turėtume pavadinti. Imkime ir pavadinkime jį vardu žmogaus, kuris su tokia meile ir širdingumu dainavo apie mūsų mielą upę Nerį, tai būtų Salomėjos Neries vardu* (Laurinavičius 1995, 23; plg. *Dėstydam 1937–1940 m. Kauno III gimnazijoje lietuvių kalbą ir literatūrą, poetė mokiniams aiškino, kad jos slapyvardis – upės vardas* – Mačiulis 2011, 343).

(LTR 7685/1393). *Aš galvoju, kad ir ta mūsų liepa va, čia nuo tų laikų. Jinai jau... aš va toks va buvau, jau jinai buvo tokia*, – taip gražiai su Skarulių senove Česlovas susieja gimtoje sodyboje augančią liepą.

Liepa auga šiaurės vakarinėje Č. Autuko sodybos pusėje, prie tvartelio kampo (N55°04'46,0", E24°18'41,5") (71 pav.). Medžio kamienas ištrūnijęs, 3 m apimties (1,3 m aukštyje). Pasakojama, kad Antrojo pasaulinio karo metais rusų kareiviai liepoje iškirto dvi dreves ir iškopinėjo du kibirus medaus.

71

Senoji liepa Č. Autuko sodybos pakraštyje
žvelgiant iš vakarų
(2007-07-01)

Į pietryčius nuo Skarulių bažnyčios esančios akmens amžiaus stovyklavietės, pilkapių ir kaimavietės (viduryje – N55°04'31,0", E24°18'25,4") tyrinėjimai pradėti 1999 m. ir su pertraukomis tęsiasi iki šiol. Sunkiomis sąlygomis tiriant ardomą archeologinių vertybių kompleksą buvo rasta vertingų akmens ir ankstyvųjų metalų laikotarpio – vėlyvojo paleolito, mezolito, vėlyvojo neolito, bronzos amžiaus pradžios titnaginių radinių, keletas degintinių kapų su įkapėmis, priešistorinė žirgo galvos ir kojų auka suardytų VII–X a. Rytų Lietuvos pilkapių vietoje, tūkstančiai žistos buitinės keramikos šukių ir kitų pavienių XVIII–XX a. radinių: darbo įrankių, monetų, kulkų (Marcinkevičiūtė, Šatavičius 2011; 2013; plg. VAK 11/95–103). Nuostabą kelia faktas, kad smėlynas – *Smiltyne* bei *Prancūzkapiai*s vadinamos bendros Skarulių ganyklos Neries slėnyje (Šventosios senslėnyje) – buvo toks talpus! Čia aptikta ir pačių pirmųjų krašto gyventojų, Svidrų kultūros atstovų radinių, ir istorinio Skarulių kaimo ūkinių duobių. 1938–1940 m. Konstantinas Jablonskis su dukra Rimute žvalgė į šiaurės rytus nuo bažnyčios esantį smėlyną ant pirmosios viršsalpinės Neries terasos (viduryje – N55°05'02,6", E24°19'07,8"), ten rado daug įvairių akmens ir bronzos amžiaus radinių (Jablonskytė 1941; LAA 71 (Nr. 306).

Atsisveikinę su Skaruliais prie plausto grįžom pakiliai nusiteikę. Tarp „Achemos“ gamyklos ir Jonavos miesto, tarp gatvių, kelių ir geležinkelių atsidūrusi Neris mums vėl atrodė *sava*,

nes visa, ką išgirdome pasakojant, buvo artima ir brangu. Šie šilti įspūdžiai neišblėso – tikslindamas duomenis vėliau du kartus sugrįžau pas Č. Autuką. Jis nieko negalėjo pasakyti apie Žemės vardyno anketoje įrašytą Šv. Petro akmenį ir Kumelę Neries vagoje (LŽV: Raunopolis, Jonavos vls.), tačiau prisiminė Bobą, sakydamas *Babski kamień* ir nurodydamas apytikslę to didelio, plokščio, vandens apsemto akmens vietą Neries viduryje (N55°04'54", E24°18'21") (72 pav.). Kairiajame krante, priešais akmenį būta Skarulių moterų paplūdimio: *Ateidavo, žinot, kai karštos dienos, po rugiapjūtės, po šienapjūtės, ten išsimaudydavo, viską, pailsėdavo, smėliukas buvo toks. Kaip Palangoj ten buvo toks smėliukas!* (LTR 7685: 1440, 1441); vyrų paplūdimys – kiek aukščiau, ten, kur dabar upę kerta aukštos elektros įtampų linija.

72

Moterų paplūdimys Skarulių pakrantėje
žvelgiant iš šiaurės rytų; Neries viduryje
po vandeniu – Boba vadinamas akmuo
(2008-08-18)

Paminėtina, kad Neryje, kaip ir kitose Lietuvos upėse, buvo maudomasi nuo Šv. Jono (birželio 24 d.), rečiau – nuo Sekminių arba pirmą kartą sugriaudus: „Kai vanduo pašventintas, tada jau visą laiką maudomės. Anksčiau iki Šv. Jono nesimaudėm“ (*Woda wyświęcona wtedy (...) potem to już kąpim się cały czas. Kiedys to tylko do Jana nie kąpali się* – LTR 7685/555, Buivydžiai; plg. *Бада пасвєнчана і тады можна купацца* – LTR 7686/457, Malyje Sviranki). „Pirmą kartą reikia išsimaudyti per Sekmines. Tuomet, kai perkūnas užgriaudžia, sudrebina žemę, auga žolė, taip pat galima eiti maudytis“ (*Pierwszy raz trzeba jak Zielona Świątki. Ona jak po waszemu, jak ponia, Siakminias, tedy trzeba iść (...). Bywa kiedy jak grzmot nie bywa, nie grzmi, potem zagrzmi, też tedy, ziemia strzensa, wtedy trawa rośni, nu i wtedy możysz iść i kompać sie* – LTR 7686/540, Pugainiai; plg. *Kol dar nei kartą negriaude, tai nemažna maudytis, ba da undą yra labai nesveikas* – LTA 1515/12, Rokiškis, cit. pagal: TK; Balys 1993, 206–207).

Skaruliuose per Sekmines kunigas su procesija eidavo iki koplytėlės Gojaus miške (dabar toje vietoje pastatyta gamykla), šventindavo Neries vandenį. Iki Sekminių žmonės nesimaudydavo, nes tikėjo, kad besimaudančius gali įtraukti *Upinė boba* (!), prie jų prikibsiiančios ligos (Kasperavičiūtė-Karaliūnienė 2005, 67).

I septintą dešimtį įkopusi I. Autukaitė-Barakūnienė prisimena, kad plaukti ji išmoko Nerįje ant ryšulių (*kūlių*) iš pakrantės augalų: *Padarydavo tokius iš žolės, iš šiaudų tokius kūlius, ant to kūlio užsigula (...). Tokia žolė buvo, jinai kaip pustuščia tokia būdavo, prie upės priaugę krantai tokie tos žolės, tai priraudavo, surišdavo su vyte, skaitosi. Aš išmokau taip plaukti* (LTR 7686/842). Šis vaikų plaukimo būdas Neries vidurupyje – visuotinis, žinomas nuo pat Vilniaus, plg.: „Anksčiau Neries pakrantėje [tokia žolė. – Vait.] augo. Padarysi du ryšulius, juos suriši ir vaikas plauks pliušku-pliušku. Du ryšuliai, virvelėmis juos perriši, ant pilvo guliesi ir plauki. Per Nerį, atgal. Ta žolė žalia, žydi tarsi svogūnas“ (*Na Wilii ranej byli. Zrobisz takie pęczki dwa, zwiążesz, no i też taki mały był i pluś-pluś, popłył. Rozumie, takie pęczki o dwa i sznureczkami przepasziesz, i na brzuch lożysz sie, i popł`ył. Przez Wilia, naz`ad. (...). Taka zielona, zielona taka jak cebula wrodi wykwiwszy* (LTR 7685/1061, Pugainiai; *po metru, żeby można było siąści* – LTR 7685/1052, Saidžiai; *teraz nie ma nigdzie jego, wikswa jaka* – LTR 7685/1032, Smigliai).

Laukagalių kaimo aukštumose (40 km, deš.) stūkso vaizdingas Jonavos apylinkių piliakalnis, vadinamas Kryžakalniu (N55°05'04,3", E24°18'12,3"). Apie piliakalnį ir ten pastatytą kryžių kitados vieni pasakojo, kad „švedai ar prancūzai savo vadą palaidoję ir kepurėmis supylę; kiti – kad jis yra nuo Vytauto laikų ir buvęs stebėjimo punktas“ (LŽV: Laukagaliai, Jonavos vls.). Paneryje, prie buvusios Autuko sodybos, yra Kumele, arba Juoda Kumele vadinamas akmuo (LTR 7685/1414) (73 pav.).

Akmuo guli ant dešiniojo Neries kranto, apie 2 m aukščiau upės (N55°04'47,8", E24°18'03,2"). Tai žemėmis apneštas stambiagrūdīs raudonos spalvos su juosvomis priemaišomis granitas (*kai aplydavo, ta Kumelė būdavo juoda*); matoma akmens dalis 1,4 x 2,1 m dydžio (pailgas upės tėkmės kryptimi), 0,7 m aukščio.

Iš tolo boluoja **Jonavos** stogai (39 km, deš.), miesto prieigose po ilgos ilgos pertraukos – tiltas per Nerį. Dar 1869–1871 m. pastatytas pirmasis medinis geležinkelio Romnai–Liepoja tiltas. 1873 m. šalia iškilo keturių tarpsnių metalinis tiltas, o pirmojo mediena panaudota geležinkelio stoties statybai. Ilgainiui ten išaugo Jonavos dalis, vadinama Stotimi, o jos gyventojai – stotiškiais (Adamonis 2013, 70). 1903–1904 m., pagal Petro Vileišio¹⁵ projektą, Jonavos geležinkelio tiltas per Nerį buvo pritaikytas pašto traktu Sankt Peterburgas–Varšuva vykstančioms kariatoms, vežimams ir pirmiesiems automobiliams, o kaimynystėje pastatytas naujas dviejų strypinių santvarų, 148,4 m ilgio geležinkelio tiltas. Per Pirmąją pasaulinį karą šis buvo rusų išsprogdintas, vėliau iš dalies atstatytas (Nakas, Prunskus 2001, 75–78; Adamonis 2013, 52). Baigiantis Antrajam pasauliniam karui besitraukdami vokiečiai abu tiltus, vadinamus atitinkamai Geležinkelio ir Plento tiltų vardais, išsprogdino (Miškinis 2009, 165). 1948 m., panaudojus trofėjines medžiagas iš Vokietijos, buvo atstatyta viena geležinkelio tilto juosta (Kebeikis 2004, 77–78) (74 pav.).

74

Jonavos geležinkelio tiltas žvelgiant iš rytų;
priekyje – senojo geležinkelio tilto, vėliau
pritaikyto pašto traktui, atrama
(2007-07-01)

Nuostabą kelia Jonavos geležinkeliečio sūnaus Ričardo Adamonio pasakojimas apie tai, kad mama jį po šiuo tiltu pagimdė: *Nuėjo vartyt šieno, pradalgių. Ir prirėmė (...). Nu ką, jinai palindo... po tiltu – pavėsis, nu šešėlis nuo tilto, ir pradėjo šaukti. Sargybinis pamatė, geležinkelį kur saugoja, nubėgo... čia dabar tai žmonių pilna, o tuščia buvo, čia nieko nebuvo (...). Nubėgo pas Bagdonavičių, sako, šaukia: „Adamonienė gimdo“. Tas kol nubėgo pas Vasiliauskienę, kol Vasiliauskienė atbėgo – aš jau buvau gimęs* (LTR 7685/1437). 1932-ųjų vidurvasarį gimti ant Neries kranto – gal čia Ričardo laukė pati lemtis! Po ketverių metų tėvelis Ričardui į rankas davė meškerės vytelę, jis Neryje sugavo pirmąją žuvį ir, mūsų susitikimo metu prisipažino daugelio knygų apie žvejybą autorius, „jau neatstojau“ (LTR 7685/1438).

¹⁵ P. Vileišis mėgo pasirašyti slapyvardžiu *Neris, Nėris Petras* ir pan. (žr. Mačiulis 2011, 526).

Praėjus metams po Neries ekspedicijos R. Adamonį (1932–2014) aplankiau jo bute Jona-voje. Ilgai draugiškai šnekučiomės ir prisiekęs žvejys atsakė į visus klausimus apie tai, kas, kur ir kaip anksčiau žvejojo. Svarbu, kad Ričardo prisiminimai gražiai dera su 1857 m. grafo K. Tiškevičiaus, 1893 m. popo A. Dedelevo aprašymais, 2007 m. užrašytais pasakojimais. Aiškėja, kad šiame Neries ruože iš seno buvo lydekų, aukšlių, ešerių, kuojų, meknių, vėgelių, ungurių, nėgių, karšių, karosų, žiobrių, strepečių, gruzlių, salačių, lašių (*vadina pas mumįs kriuku* – LTR 7685/1355) ir šamų (Деделев 1893, 134).¹⁶ Esą tik 1890-aisiais Neryje pasirodė nauja žuvis – ūsorius, žmonių vadinamas husaru (*зусаръ*), bet žvejybos verslas dėl mažėjančių žuvies išteklių tuo metu jau menko. *Upė nėra tokia [tinkama. – Vait.] labai stambiom žuvim, srauni upė (...). Iš tokių stambiausių žuvų tai lašiša, kuri ateidavo. Pagrindinė žuvis, kas būdavo, ūsoriai, šapalai, žiobriai pavasarį, irgi ateiviai. O vietiniai – šapalai, ūsoriai, lydekos, kuojos, karšiai* (LTR 7685/1432; plg. *Buvo ūsoriai, karšiai, kuojos. Buvo vėgelių, ypač prieš Kalėdas jos neršia (...). Nu i buvo tokių visokių smulkių: gruzliukų, ten kur jau dabar dingęs (...). Tokie jie labai skanūs – su kiaušiniene kept. Ant lašinukų – paspirgini, uždedi, paskrudini, ant viršaus kiaušininės – čia buvo karališkas valgis* – LTR 7685/1396, Skaruliai).

XIX a. viduryje – pabaigoje labai pelningas buvo takišys Neryje ties Jonava, apie kurio atsiradimą, karališkąją privilegiją jokių tikslesnių žinių nėra (W 258). Iki šiol kur ne kur Neries vidurupyje ir žemupyje galima pamatyti mažus takišius – *tvoreles*, arba *atėzdus* prie upės kranto: *Saka, nukala atėzdu. Ateina – randa ir žiobrių, ir kelbukų, ir ūsorių inlenda, ir vėgėlė inlenda (...) pastato bučių iš vytelių nupintą (...) venterius paskui statydavo, megzdavo iš siūlų. Kuojelių rasdavo, kuojų daug. Pavasarį* (LTR 7685/1356, Saleninkai) (75 pav.). R. Adamonis

75

Žvejų tvorelė Neryje prie Mičiūnų kaimo,
Paparčių sen., Kaišiadorių r.
(2007-06-28)

¹⁶ Žiobriai originale paminėti du kartus – *вымба* ir *цырта*; neaišku, kokia žuvis pavadinta *мякла*.

prisimena, kaip žiemą tokiose vietose buvo gaudomos nėgės (*minagai*): *Kada nėgės eina, tai eketės. Tvoreles statydavai, išpintas iš vytelių, iš šakų. Ir bučių statydavo. Prieš Kalėdas ypatingai taip. Ir pilna ten, atnešdavo, kamuoliais susisukę minagai tie cypia net* (LTR 7685/1430). Be bučiaus, žvejų plačiai naudoti kiti rykai: samtis (*cak*), plukdomieji tinklai suvata ir vedėja, metinys (*непемет*) (Деделев 1893, 133).

Ledams išėjus, upei plūstant, žvejai plukdydavo 10–20 m ilgio trisienį tinklą *trūbicėlę* (LTR 7685/1427). Tada jau metas metiniams, kitaip vadinamoms ūdoms (*šniūrams*). *Kas yra šniūrai? Nu, dešimt kabliukų ant pavadėlių. Čia akmuo, čia akmuo, ir pavasarį vijūnus... vingilius kabindavo, ant kiekvieno kabliuko – po vieną vingilį, paskui jau rugpjūčio mėnesį šližius (...). Vadina vijūnais, faktiškai mokslškai jie vingiliai. O šližiai tai yra žuvelės, juos kabindavo, tada ūsoriai labai gerai kibdavo* (LTR 7685/1424; plg. Piškinaitė-Kazlauskienė 1995a, 88). *Tik ledai išėjo, trupučiuką nukrito, grįžta į vagą vanduo – viskas. Šniūrinikų pats geriausiai metas, būdavo! Dar vėgėlės kibdavo, ūsoriai, šapalai, žiobriai – ir tie vingilių imdavo, taip kad buvo sezonas didelis* (LTR 7685/1427).

Kalbėdamas apie žvejus Ričardas juos skirsto į *šniūrininkus* ir *vedėjininkus*. Pirmieji šeštadienio pavakarę ant Neries dugno nutiesdavo ūdas ir sekmadienio rytą žuvį patiekdavo užsakovams. Antrieji žuvaudavo vakarais, tarp dviejų luotų plukdydami *vedėiką*, plg.: *Su dviem valtelėmis išskobtom iš rąsto – vienas vienoj sėdi, kitas kitoj ir ten pirštais užkabinę už to tinkliuko laikydavo, jausdavo, kada žuvis atsitrenkia į tą tinkliuką* (LTR 7685/1458; *velka tinklų su tom valtim, mažytėm tom* – LTR 7685/1354, Saleninkai). Taip sugauta žuvis per naktį buvo laikoma varžose (Adamonis 2013, 60). Nors ir *šniūrininkai* ieškodami masalo, vėliau mesdami metinius, ir *vedėjininkai*, plukdydami tinklą, dėdavo daug pastangų, gali būti, kad skirtingi žvejybos būdai buvo susiję su žvejybos intensyvumu, verslu. *Šeštadienį statydavo vakare, iš ryto sekmadieniais traukdavo. Tai sau pasigaudavo, parduodavo dalį, žinai, kai kurie specialiai pardavinėdavo, kiti nedarbo niekur, arba namuose ką darė, sakau, staliais dirbdavo namuose sau* (LTR 7685/1435). Žinoma, kad XIX a. pabaigoje Jonavos ir apylinkės žvejų buvo 130 (metinis jų uždarbis – apie 6500 rublių), tačiau tik dvi dešimtys žvejų vertėsi vien žvejyba. Likusieji nuolat ieškojo papildomo uždarbio (Деделев 1893, 134).

Žvelgiant į žvejybą ne vien kaip į pragyvenimo šaltinį, bet ir kaip į papildomą uždarbį ar pomėgį, dėmesį patraukia faktas, kad Jonavoje žuvis buvo gaudoma meškerėmis jau XIX a. pabaigoje (Деделев 1893, 133). Vėliau, pirmosios Lietuvos Respublikos metais, taip žvejojo vietos geležinkelio tarnautojai, plento darbininkai, staliai, kiti amatininkai. Skirtis tarp žuvų gaudymo tinklu ir meškere – pamatinė, ji ne tik pabrėžia, koks svarbus yra žvejybos mastas, bet ir paryškina žvejybos prigimtį, padeda lengviau atrasti jos vietą kultūroje.

Ekspedicijos dienomis iš R. Griniaus lūpų Saleninkuose išgirdome seną, patį seniausią žvejybą nusakantį žodį *žūti* (*žūsta, žuvo*) ir jis reiškia būtent tinklų plukdymą, vilkimą: *Žūsta, būdav, žūsta, vilkt tinklus reikia, sako, žūst* (LTR 7685/1356; plg. *Žūt vadinasi, kai ribokai žūsta, o brist – tai kai bradiniu ar tribrada savo reikalam* (Salakas), *Žvejeliai žuvo, žuvelių prižuvo* (Dusetos) – LKŽ XX 996–997). Meškerėmis kilbukus paprastai žvejojo vaikai,

nusiviję valą iš balto arba širmo arklio uodegos (76 pav.). *Kas su meškerėm žuvauja, tas žuvies neturi. Gal kas katei ir prisigaušo (...). Mes su botagais gyvulius ganydavom, o jie dabar žuvis gano* (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995b, 48–49; plg. *Meškere mes nemeškeriavom. Kam ta meškerė?* – LTR 7685/1091, Kryžkelis). Ilgainiui vaikų pavyzdžiu sekė miestiečiai, darbininkai ir amatininkai (plg. Jakubowski 2012, 177), kartais kunigai, sugrįžusieji iš užsienio. Jiems žvejyba buvo *kitoks* užsiėmimas, dažnai – laisvalaikis. Tai ir kėlė likusios visuomenės dalies, kuri nepoilsiaudavo, nuolat dirbdavo, nepasitenkinimą: „Tik paskutinis valkata sėdi prie upės! Eik prie darbo!“ (*Последний брадзяга только сидит на рэчке! Ідзі работу рабіць!* – LT 7686/485, Daunoriškės).

76

Valas iš arklio ašutų.
Poledinei žūklei naudojo
Gaveikėnų žvejai, Ignalinos sen. ir r.
(2013-09-17)

Pavasari žiobriams gaudyti skirtų pabarų – akmenų aptvarų – būdavo prie kiekvienos panerio sodybos, – tęsia pasakojimą R. Adamonis. *Balandis, gegužis, birželis, net liepos dvylik-tą dar kartais būdavo žiobrių neršiančių* (LTR 7685/1423). Šiaudais iškloję vežimus žiobrius į Jonavą vežė Neries žvejai iš Zūbiškių, Ruklos, Saleninkų, taip pat iš Jurkonių – Šventosios žemupio. Buvo įprasta žiobrius pardavinėti po šešias dešimtis – kapomis, tarsi kiaušinius (LTR 7685/1428). *Labai skanūs jie rūkyti. Sūdydavo kaip silkes, žiemai prislėgdavo su akmeniu, bač-koj, ir naudojom kaip silkę. Žiobrių buvo daug, tiesiog... ant meškerių pagaudydavom neblogai. Tiesiog uždedi masalą, slieką raudoną, ir pagaudydavom* (LTR 7685/1396, Skaruliai).

Rudenį vėl šniūrai, vėl tinklai. Paskui jau rudenį, taip rugsėjo mėnesį jau prasideda žeberklavimas, su žeberklais (LTR 7685/1429). *Luokiji, būdavo, ugnį pritaiso, tokį kuknia vadina, iš vielos nupinta, čia prikala, pritvirtin an kota, prie tos skrynelas kur. Ir stovi su žeberklais, šviečia, ir matosi. Rudenį vanduo šviesus. Matosi, žuvis stovi, naktį miega. Žeberklais duri i nuduri – brūkšt, nuduria – brūkšt į tą valtį (...). Ūsorius, vėgėlė papuola ir lydeka papuola, nuduri didelę (...). Nu ir bakst, užveria ant žeberklu (LTR 7685/1354, Saleninkai). Iki 50–60 kilogramų prika-podavo ūsorių. Nes ūsorius (...) tamsi naktis (apsiniaukusi) tai stovi pagal ūgį, eilėmis tokiom. Jo, tik spėk įdurti. Įduria – ir iš karto į bortą, ten ranka nenuiminėjai, į bortą nukrapštai, kad kristų į valtį (LTR 7685/1421; pagrindiniai gi upėj ūsoriai ir buvo – LTR 7685/1445).*

Ūsorius ypač noriai pirkto žydai. Jie sudarė Jonavos gyventojų daugumą (XIX a. viduryje 1215 iš 1560, o to paties amžiaus pabaigoje 3069 iš 3350 – W 256; Деделев 1893, 129), tad paklausos būta didelės. Žuvis siūlyta restoranuose (*pas Tilką, pas kitus farširuotas ūsorius tai*

1836 m. nutiesus traktą Sankt Peterburgas–Varšuva (*uocce*) gyvenimas Jonavoje atgijo (žr. Pleckevičius 2007, 36–40). Tačiau susisiekimo sąlygas su Daugpiliu, Jelgava, Ryga ir daugeliu kitų miestų sunkino tai, kad Jonavoje per Nerį reikėjo keltis vienu iš keturių keltų. Valdiško kelto vietoje (dabar – J. Ralio g.) vokiečių kariai Pirmojo pasaulinio karo metais pastatė laikiną tiltą; 1930 m. iškilo medinis tiltas ant sijų (Miškinis 2009, 160).

Jonavos vežėjai suklestėjo per Krymo karą (1853–1856 m.), kai visos Rusijos imperijos prekės į Prūsiją ir atgal buvo gabenamos per Lietuvą. Padėtį iš esmės pakeitė 1871 m. nutiestas geležinkelis Romnai–Liepoja. Nors jis išplėtė susisiekimo galimybes, Jonavos vaidmuo sumenko. Nerimi buvo plukdoma vien mediena (78 pav.). Nors laivybai labai trukdė nuolat nuo smėlio besikeičiantis Neries laivakelis (farvateris) ir daugybė povandeninių akmenų, vien 1892 m. pro Jonavą į Kauną praplaukė 5000 sielių, kurių vertė siekė 750 000 rublių (Деделев 1893, 126). Dalis medienos buvo skirta vietinėms lentpjūvėms: *Jonavoj buvo trys lentpjūvės žydy. Ir tose lentpjūvēse... ten visa ta pakrantė būdavo, net nuo Lokio iki čia, va, Varnelės upelio, būdavo, stovėdavo sieliai, prie kranto pririšti. Ir palengva, reiškia, išardo vieną, į lentpjūvę sutempia arkliais, ir vėl, kitą paleidžia taip. Taip, būdavo, visą vasarą čia sieliai stovėdavo* (LTR 7685/1420).

78

Neries pakrantė ties Jonavos geležinkelio tiltu; matyti sieliai, tulumoje paupyje – žydy šventės *Tashlich* dalyviai (1936)

XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje sielius Nerimi į užsienį plukdė žydai ir lietuviai, bet daugiausia – sentikiai. Prie Jonavos įsikūrusiai Rimkų bepopėi sentikių bendruomenei priklausė ne mažiau kaip keli šimtai tikinčiųjų (Афанасьев 1861, 502; SGP III 423; Potašenko 2001, 643). Matyt, XVIII a. pabaigoje sentikiai iš Pskovo, Naugardo, Kuršo ir Šiaurės rytų Lietuvos vietovių Jonavą pasiekdavo Šventąja, vėliau pašto traktu. Daliai sentikių būdinga tai, kad jie pavieniui ir šeimomis keliauja iš vienos vietos į kitą, ieškodami kuo geresnių sąlygų (Афанасьев 1861, 503; Корецкий 1863, 31–32). Taip pat minėtinas faktas, kad XIX a. pabaigoje sentikių jaunuomenė ieškodavo sau poros nepaisydama geografinių atstumų. Per prekymečius, kartais turgaus dieną, per Užgavėnes, Didžiąją savaitę, apie Švč. Trejybę į Jonavą

suvažiudavo šventiškai pasidabinusios sentikių šeimos iš įvairių Kauno, Vilniaus gubernijų vietovių, Daugpilio, Rygos ir aikštėje prie kareivinių dalyvaudavo šventėje (*проводы*), kur susipažindavo su jonavičiais. Kartais naujos sentikių poros buvo sutuokiamos jau tos pačios dienos vakare! (Деделев 1893, 139–140).

Sentikiai laivavedžiai (*бурлаки стырники*) pavasarį, rečiau vasarą, apsiimdavo Nerimi plukdyti sielius ir, esant ramiam nevėjuotam orui, per savaitę uždirbdavo nuo 10 iki 20 rublių. Ilgainiui iškirtus miškus šio verslo apimtys sumenko ir laivavedžiai vasarą vos sudurdavo galą su galu, žiemą pasitikdavo be jokių santaupų, todėl turėjo dirbti vežėjais, sargais medienos pramonėje, prekiauti žuvimi (Деделев 1893, 132–133).

Sentikiai jonavičių atmintyje – žvejai. R. Adamonis pasakoja, kad Vanka Gavrilovas ir kiti apylinkės sentikiai nuolat žuvavo prie Gelbėtoju (*Celitel'*) vadinamo akmens: *Amžinai prie to akmens gaudydavo (...) apie dešimt metrų nuo kranto ir po vandeniu. Ir už jo, visada kaip už akmens, sukūriukai gaunasi* (LTR 7685/1413). Žvelgiant nuo dešiniojo kranto šis netaisyklin-gos dvišlaitės palapinės formos akmuo, stūksantis skersai tėkmės, atrodo apie 40 m pasidavęs į Neries vidurį (N55°04'00,3", E24°15'40,7") (79 pav.). Apie šioje vietoje Jonavos žvejų pamėgtą akmenį, vadinamą Maitintojo (*Karmitel*) vardu, ekspedicijos metu papasakojo Č. Autukas: „Čia visa Jonava... Klaus, kur eisim žvejoti? [Atsakys. – Vait.] Prie Maitintojo. Akmuo m a i t i n o žmonės“ (*Tu wszystka Janowa, nu gdzie pójdzim ryba łapać? Koło Karmiciela. Kamień k a r m i ł ludzi* – LTR 7685/1408), *Prie to akmens buvo labai daug žuvies. Tai jie mesdavo šniūrus ten ant nakties ir jie pagaudavo prie to akmens daug žuvies, i vadindavo, kai buvo sunki laikai (buvo, žinai, pokario čia, ir žmonės tiesiog ir badavo), tai va, tas akmuo juos ten ir maitindavo (...). Senis buvo, sako: „Va čia mes maitindavosi“* (LTR 7685/1439). Ir šių pasakojimų turinys, ir Gelbėtojo–Maitintojo išvaizda labai primena Apskritos viensėdžio (120 km, kair.) akmenį Neryje, vadinamą Karvute. Duomenys rodo, kad jis glaudžiai susijęs su senovės baltų pasaulėžiūra, žemiškų gėrybių, maisto pertekliaus vaizdiniais (plačiau žr. Neris 2013, 67–68).

Už 0,4 km nuo Maitintojo, ties Jonavos valymo įrenginiais, Neries viduryje stūkso dar vienas didelis, melsvos spalvos, netaisyklingos palapinės formos, maždaug 1,8 x 1,8 m dydžio akmuo. Virš vandens jis iškilęs 0,55 m, po vandeniu – 0,65 m dalis. K. Tiškevičius prie kairiojo kranto mini Aliejaus pirklių (*Olejnik*) ir XIX a. viduryje jau susprogdintą Aleksiejų (*Aleksiej*) (W 285). XX a. pirmojoje pusėje kažkur čia per Nerį kėlė keltas (TLTŽ). Netrukus dešiniajame krante, priešais Varpės upelio žiotis, aukštyn šauna raudonų plytų mūro kaminas **Rimkų** plytinės vietoje (36 km, deš.; N55°03'47,1", E24°14'10,0") (80 pav.).

80

Rimkų plytinės kaminas
žvelgiant iš pietryčių
(2007-07-11)

1799–1800 m. Jonavos inventoriuje jau paminėta už miesto esanti sugriuvusi plytinė (Miškinis 2009, 145). Apie plytinę, buvusią tarp Jonavos ir Rimkų, kalbama senų žmonių pasakojimuose: *Pirmasis plytoms dirbti užvedimas buvo įrengtas apie 150 metų atgal [apie 1785 m. – Vait.] Mejerovičiaus* (LŽV: Plytinė, Jonavos vls.; Це[л]ельня – TŽ XII–3; *Vnk. Plytinė* – TLTŽ). Nuo 1920 m. miesto valymo įrenginių vietoje veikė Perevoznikų plytų fabrikas, keramikos dirbtuvė, kurios gaminių išsaugojo Povilas Timofejevas, kilęs iš Rimkų, dabar gyvenantis Jonavos pakraštyje. Anot jo, į vakarus nuo šios vietos, Neries pakrantėje, kolūkio metais veikė plytinė, gaminusi plytas bei čerpes.¹⁷ Ją ir mena plytų degimo krosnies kaminas prie senojo kelio iš Jonavos į Vandžiogalą.

Paminėtina, kad dar XVIII a. antrojoje pusėje Neries pakrantė buvo tokia pelkėta ir miškinga, kad jokio vieškelio čia nė nebūta (*Droga do Wędziagoły, nieregularna i nie mająca gościńca żadnego dla błot grząskich i ciasnin przez lasy* – Wizytacja 2001, 763). Todėl neverta, matyt, stebėtis, kad Žemės vardyno anketoje iš Rimkų kaimo minimi net penki šioje apylinkėje veikę plėšikai ir galvažudžiai: Naumas, Ankudinovas, Konocha, Ivančinas, Timohinas. *Prieš 1914 m. buvo čion gan didelis miškas ir kelias buvo gan pavojingas* (LŽV: Rimkai, Jonavos vls.; plg. Iš Karmėlavos 1901, 36).

¹⁷ Iš tikrųjų XIX a. pabaigoje šioje vietoje pažymėtos dvi plytinės (plytų degimo krosnys?) (žr. BTY LXVI–2).

Žemės vardyno anketoje Neries pakrantėje, prie kelio Jonava–Vandžiogala taip pat paminėtos dvi plytinės: *Plytinė Cegelnia* (maža plytinė, 5 ha) ir *Plytinė Cegelnia* (didelė plytinė, 2 ha) (LŽV: Rimkai, Jonavos vls.).

Kurmagalos kaimo (34 km, deš.) prieigose – vienas didžiausių šių apylinkių riedulių, deja, nežinomu vardu.

Akmuo yra prie dešiniojo Neries kranto (N55°03'47,1", E24°14'10,0"), stambiagrūdis, raudonos spalvos, plokščias, 2,6 x 4,25 m dydžio (pailgas šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi), 0,8 m aukščio (po vandeniu – 1,3 m dalis). Viršuje, rytų pusėje – aikštelė su įduba, kurioje renkasi vanduo (81 pav.)

81

Kurmagalos akmuo
žvelgiant iš vakarų
(2007-07-01)

Čia pat iš aukštumon įsirižusios griovos į Nerį iš dešinės srūva trumputis Šventupis. XX a. pirmojoje pusėje šiuo vardu buvo vadinamas ne tik upelis, bet ir griova (apie 8 ha) bei dvaras, vėliau – Jurgio Sadausko viensėdija (дв. Швентупе – БТУ LXVI–2; LŽV: Šventupis, Jonavos vls.). Galbūt kitados šventomis buvo laikomos upelio versmės, vanduo srūva rytų–pietryčių kryptimi. Galbūt su Šventupiu buvo tapatinama šventai saugoma, nepažeidžiama žemės riba? 1387 m. dlk Jogailos privilegija Skirgailai rodo, kad tuo metu Kurmagala buvo šiauriniame Trakų kunigaikštystės pasienyje: „Nevėžiu aukštyn, per Labūnavą, Aristavą, iš ten iki Kurmagalos“ (По Невяжи вверхъ Лобунов Арвистова пяди, а отъ тя алижъ до Хурмоголы – Jakubowski 1907, 45). Kas žino, gal vienodai svarbios buvo abi Šventupio reikšmės; toje pačioje linijoje, Trakų kunigaikštystės pasienyje, netoli vakaruose buvusiame Laikiškių kaime taip pat minima Šventupė (LŽV: Laikiškiai, Jonavos vls.).

Kurmagala susijusi su už 12 km į pietvakarius esančia Karmėlava (18 km, kair.) – istoriniu administraciniu centru. Panašiai skamba kaimo pavadinimas: Курмягола (Карта 1812/1843), *Kurmėgala* (LŽV: Kurmėgala, Jonavos vls.) ir žinomas faktas, kad iki XIX a. pirmosios pusės Kurmagala buvo Karmėlavos seniūnijos kaimas, Karmėlavos parapijos šiaurinis pakraštys, plg.: *Na Koniagołę, wieś od starostwa kormiałowskiego* (1784 m. – Wizytacja 2001, 762), *Kaimas ėjo baudžiaivą Karmėlavoje. Dirbo tris dienas savaitėje. Žmonės vadindavo Tridieniai* (LŽV: Kurmėgala, Jonavos vls.). „Lietuviai – žemdirbiai ir žvejai, o rusai – kailiadirbiai“ – pažymėjo Lenkijos karalystės geografinio žodyno autoriai (SGP IV 921), o kalbininkas Valerijus Čekmonas nepagrįstai spėjo, kad XX a. pirmojoje pusėje lenkiškai kalbėjusi Kurmagala galėjo būti bajorkaimis (Чекмонас 2001, 85).

Kurmagalos kaimo senojoje dalyje pietinėje Jonavos kelio pusėje – sena Steponavičių sodyba. Virš įėjimo į svirną – nedidelė įstiklinta koplytelė su Nukryžiuotoju. Anksčiau ji buvo

viename sodybos medžių. Lionginas Steponavičius pasakoja, kad prie jo namų Neryje, po vandeniu (apie N55°03'26", E24°12'27"), yra didelių akmenų pora. Didesnis, esą, panašus į kiaušinį, vadinamas Auksiniu (*Złotnik*),¹⁸ mažesnis – Sidabrinis (*Srebrniak*) (LTR 7685: 1473, 1477).

Ir Kurmagalos akmenys, ir daugelis kitų riedulių šiame Neries ruože yra išplauti iš moreninių aukštumų – šiaurėje vakaruose dunksančio Kulvos kalvagūbrio pakraščio. Pasi-
galynėjusi, neįveikusi kalvagūbrio, Neris netrukus bus priversta pasukti į pietus, Kauno link. Pakeliui, ties senuoju Bartonijų karjeru, nedidelė srauni rėva (N55°03'26,4", E24°11'07,2") (82 pav.), o 1,2 km žemiau, prie **Pabartonijų** kaimo (31 km, deš.), ją seka netaisyklingo ke-
turkampio formos, 2,05 x 2,1 m dydžio, 0,45 m aukščio (po vandeniu – 1,5 m dalis) riedulys priešais Želmenos upelio žiotis (N55°03'15,1", E24°10'01,2").

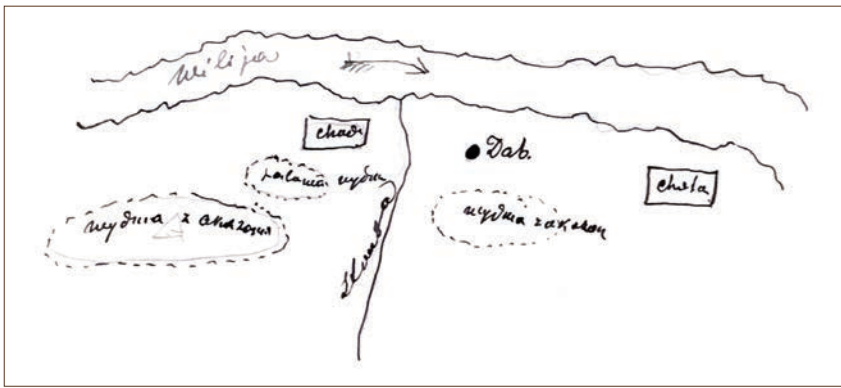
82

Kurmagalos rėva
ties senuoju Bartonijų karjeru

Dešiniajame Želmenos krante, Neries slėnio *Smiltynėje*, yra Prancūzų kapais vadinamas kapinynas (LŽV: Pabartoniai, Jonavos vls.). Jis nebūtų patraukęs mūsų – Neries tyrinėtojų dėmesio, jeigu ne faktas, kad šią vietą dar 1909 m. žvalgė žymus Lietuvos archeologas Tadas Daugirdas (1852–1919). Šios vietos schema ir, deja, sunkiai įskaitomas radinių aprašymas lenkiškai rašytame tyrėjo dienoraštyje leidžia manyti, kad kalbama apie vieną ir tą pačią vietą: „Žemiau Kurmagalos, Fedaravičiaus žemėje, smėlėtoje Neries pakrantėje radome daug... keramikos su bronziniais papuošalais, su dviem monetom neperskaitomais užrašais, titnago skeveldromis... sudegintais kaulais... žmonių dantų“ (Dziennik 1888, 71) (83 pav.). Praėjus kelioms dešimtims metų K. Jablonskis Pabartonijų Smiltynėje rado neolitui būdingų titnago radinių, gludinto titnaginio kirvelio dalį, bronzos amžiaus lipdytos keramikos (LAA 60 (Nr. 225); plg. LAA 23 (Nr. 27)).

Akivaizdu, kad Pabartoniuose, taip pat kaip ir Čiobiškio, Rusių smėlynuose, Skarulių Smiltynėje ir daugelyje kitų panerio vietovių, viename plote telkėsi visiškai skirtingų laikotarpių archeologiniai radiniai – nuo akmens amžiaus titnaginių dirbinių iki monetų.

¹⁸ Gali būti ir Auksinas, reiškė „senovės pinigas, auksinė moneta“.

83

Pabartonių archeologinė vieta (1909)

Rastąsias Pabartoniuose pagrįstai galima laikyti išpustytų XV–XVII a. griautinių kapų įkapėmis (apie tokį kapinyną žinoma kitapus Neries, Bartonių kaime – Ivanauskas 2001, 37).

Reikšmingas, iki šiol mažai žinomas 1909 m. balandžio 16–18 d. Neries ekspedicijos faktas: Tadas Daugirdas, lydimas Vladislavo Pšibituvaskio (*Przybytuwaszki*)¹⁹ iš Kauno nuvyko į Jonavą, ten susitiko su žymiausiu to meto mūsų piliakalnių tyrinėtoju, lenkų kilmės gydytoju Liudviku Kšivickiu (1859–1941) ir trijulė, žvalgydama Neries pakrantes, valtimi nusileido upe žemyn iki Kauno (Dziennik 1888, 68–75).

Žemiau Pabartonių viena paskui kitą šniokščia dvi nedidelės rėvos (N55°03'13,0", E24°09'48,4" ir N55°03'19,5", E24°09'13,8"). Iš vagos vidurio į kairįjį Neries krantą ištraukta dešimtis stambių akmenų byloja, kad rėvos šiame upės ruože buvo valomos. Ilgesniems susitjimams, pakrančių tyrimams neturime laiko. Šiandien jį skaičiuojame labai kruopščiai ir tikimės, kad nakvynės vietą pakaunėje pasieksime dar su šviesa. Beje, Č. Kudaba Neries žemupiui nuo Jonavos skyrė vos dešimtį puslapių ir pripažino, kad čia „nedaug matome naujienų, kurios žadintų norą išlipti, apžiūrėti“ (N 149). Grafo K. Tiškevičiaus pasakojimas nuo Zūbiškių taip pat stokoja detalių, originalių žinių ir netgi nuoseklumo. Antai apie Neries santaką su Šventąja (44 km, deš.) knygoje kalbama anksčiau nei apie didžiąją Krivičių rėvą (55 km), kuri klaidingai nukelta į Jonavos apylinkę (39 km, deš.) (W 251).

Tai, kad daugiau plaukiame, nei žvalgome pakrantes, kelia monotonijos pojūtį ir net tam tikrą nuobodulį. Erdvė, pastebiu, pilna irklų teškėjimo, upės bangavimo ir šniokštimo, vieno kito garso iš šalies. Juste justi, kaip trūksta žodžių – pasakojimų, tikėjimų, sapnų. Kaip svarbu kalbinti ir klausytis, *išgirsti* žmones nuo Neries krantų! Tokiu metu Laura pradeda sekti pasakas ant daiktų sėdinčiam mano sūnui ir plaustą apima kitokia nuotaika. Tokia, kur susitinka vaikystės prisiminimai, šiandienos moksliniai tyrinėjimai ir mintys apie tai, kas bus po ekspedicijos, kaip gyvensime, kai ji baigsis. Rytoj – paskutinė žygio diena.

¹⁹ Nenustatytas asmuo, galbūt dailininkas, vitražistas Vladislavas Pšibitnevskis?

Lydimi pasakų pasiekiami **Šabūniškių** kaimą (29 km, deš.). Laumės griova paneryje – istorinė kelto vieta (N55°03'23,3", E24°09'02,9") (84 pav.). Patogi geografinė kelto padėtis šiame dideliame Neries vingyje buvo svarbi kryžkelė, iš kur kitados buvo keliaujama į Šėtą, Vandžiogalą ir Jonavą (plg. *Przewóz przez Wiliją* – 1784 m., Wizytacja 2001, 636). XIX a. viduryje – XX a. keltininko sodyba ir žydo karčiama buvo visuotinai vadinama Laume, arba Laumene (*Karczma i przewóz Lamianka* – W 282; *Vnk. Laumė* – KKA 64; TLTŽ; plg. *Palaumė* „Neries dalis prie kelto“ – LŽV: Lomenkė, Jonavos vls.).

84

Istorinio Laumės (*Lomenka*)
kelto vieta žvelgiant iš pietų
(2007-07-01)

Laumės revas prasideda už 0,9 km į rytus nuo XIV–XVII a. Skrebinų kapinyno, sodų bendrijos „Paneriai“ pietvakariniame pakraštyje (N55°03'34,5", E24°08'36,4") ir už pusės kilometro pasiekia Nerį. Nors šiandien ši vieta dažniau vadinama *Raganų slėniu*, padavimai tikrai kalba apie laumes – mitines lietuvių sakmių būtybes, tiksliau vandens dievybes, kurios paupiuose ir paežerėse pasirodo saulei nusileidus, o pranyksta prieš saulėtekį: *Labai senai laumės-mergaitės vakarais prie mėnulio šviesos iš Laumės revo eidavo maudytis į Nerį* (LŽV: Mardošiškės, Jonavos vls.).

0,2 km žemiau Laumenės, **Batėgalos** kaimo (28 km, deš.) pradžioje, pasitinka nedidelė rėva (N55°03'20,0", E24°08'41,6"), kaimui baigiantis šniokščia dar viena (N55°02'46,3", E24°07'36,6"). Kur ne kur matosi iš upės vidurio į kraštus nuvilkti akmenys. Čia pat dešinėje, dabar jau krante, iš po žemių kyšo smaili stambiagrūdžio raudono granito riedulio, nuo seno vadinamo Valiūnu, viršūnė (N55°02'44,3", E24°07'27,0"). Kokia šio vardo kilmė, ar Valiūnas yra dievybė (plg. Svobiškėlio *Valiulį*, Molėtų r.), ar asmenvardis, atsakyti labai sunku. Žinoma, kad *Valiūnas*, taip pat ir kitos giminingos lietuvių pavardės *Valionis*, *Valiokas*, *Valys*, paplitusios ir apie Jonavą, Kėdainius (LPŽ II 1152–1153).

Į aštuntą dešimtį įkopęs Vincas Keraitis, nuo 1959 m. Jonavoje gyvenantis žvejys, prisiminė, kaip rajono gamtos apsaugos draugijos pirmininkas Zinys vienos ekskursijos metu akmenį šiame Neries ruože vadino, neatmestina paties išgalvotu, Velnio vardu: *Atseit Velnias nešė per upę ir neįstengė pernešti, numetė jį* (LTR 7685/1455). Tačiau padavimą taip pat ir galbūt net labiau pamatuotai reikėtų sieti su šiandien bevardžiu, valstybės saugomu geologijos

paminklu Neryje ties Batėgalos ir Mykoliškių kaimų riba, maždaug už kilometro į pietus nuo Valiūno, plg.: „Už Betėgalos... Čia Mikuliškių kaimas, Betėgala tenai“ (LTR 7685/1455).

Akmuo stūkso apie 20 m nuo dešiniojo Neries kranto (N55°02'12,6", E24°07'09,5"). Tai stambiagrūdis, raudonos spalvos, netaisyklingos formos, 3,6 x 5,3 m dydžio (pailgas šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi), iškiliu viršumi, 1,05 m aukščio virš vandens (po vandeniui – 1 m) riedulys (85 pav.). Kiek aukščiau jo, ties sala, kunkuliuoja sekli ir ypač sauni rėva (pradžioje – N55°02'32,8", E24°07'27,5").

Istorinis Salupių viensėdis kairiajame Neries krante (TLTŽ) leidžia spėti, kad ši upės vieta galėjo būti laikoma Salupės rėvos pradžia.

85

Mykoliškių akmuo
žvelgiant iš pietų
(2007-07-01)

Kaimo pavadinimo (plg. 1385 m.: *bis czu Byalgindorffe... von Byalgin* – Die littauischen 1863, 694; 1784 m.: *Betegoła* – Wyzycja 2001, 636; LŽV: *Betėgala*, Jonavos vls.) kilmę gaubia nežinia. Jau kelios kalbininkų kartos nesėkmingai mėgina įminti vietovardžių su priesaga *-gal-* paslaptį, nustatyti jų reikšmę. Nors vieningos nuomonės iki šiol neprieita, atrodo, kad daugelis Lietuvos gyvenviečių pavadinimų su priesaga *-gal-*, ypač Vidurio Lietuvoje, yra sudurti iš kokio nors asmenvardžio ir sando *gala* (*galas*) (Vanagas 1996, 187–192; Karaliūnas 2005, 134; Taluntytė 2007). Taip ryškėja ir *galas* reikšmė – tai *Ario* (Ariogala, Raseinių r.), *Daukšio* (Daukšiogala, Pasvalio r.), *Tendžio* (Tendžiogala, Raseinių r.), *Vandžio* (Vandžiogala, Kauno r.), *Vyto* (Vytogala, Šilalės r.) gyvenamoji vieta arba kraštas (plg. Ragauskaitė 2014, 68–73). Paminėtinas Eigirgalos (Kauno r.), esančios kiek į vakarus nuo Neries dešiniojo kranto, pavyzdys. XVIII a. antroje pusėje šiame bajorkaimyje gyveno ir Kasparas, Kazimieras bei Mateušas Eigirdai (*Ejgird* – Wyzycja 2001, 638; plg. ML 144).

Batėgalos vardas (istorinė forma *Betėgala*, plg. Betygalą, Raseinių r.) bus kilęs iš asmenvardžio **Betys* arba *Bėčius* (LPŽ I 218). Tačiau vietos gyventojai kaimo pavadinimo kilmę seniai pamiršo. Praėjusiame amžiuje Batėgala buvo siejama su... botais (lenk. *bat*) vadinamomis valtimis: *Kai kryžiuočiai kariavo su lietuviais, jie plaukdavo laivais „botais“ Nerimi. Prie Betėgalos kaimo Neryje yra daug akmenų. Jie nebegalėdavo toliau plaukti. Nuo to ir įgijo kaimas vardą Botagala, o vėliau Betėgala* (LŽV: Batėgala, Jonavos vls.).

Žemiau Batėgalos šniokščia pavojinga **Salupės** rėva (25 km; *Solupie zaścianek... nad rzeką Wiliją* – Wizytacja 2001, 642; *Солупе* – ТЖ XII–3). Pirmą Neryje pamatė salos pakrantę, tuoj pat pasigirdo upės šniokštimas. Dešiniajame krante – į nykstančią Mykoliškių dvaro sodybą vedanti liepų alėja, netrukus prasideda ir rėva (N55°02'32,8", E24°07'27,5") (86 pav.). Neryje dvi didelės, net 15 ha ploto salos. Dešinioji, vakarinė, vagos pusė ypač srauni ir akmenuota, šis upės ruožas tęsiasi du kilometrus, iki pat sodininkų bendrijos „Posūkis II“ kairėje (*upėje Andriuškonių rėva – vad. Zobara, tik prie deš. kranto* – MVK 69).

Mažieji Žinėnai (24 km, deš.) – paskutinis Jonavos r. kaimas, kurio vardą kelis pastarusius dešimtmečius garsina piliakalnis ir į Nerį griūvantis jo šlaitas-atodanga (aikštelės vi-duryje – N55°01'10,1", E24°06'25,0") (87 pav.).

86

Salupės rėva žvelgiant
iš šiaurės
(2007-07-01)

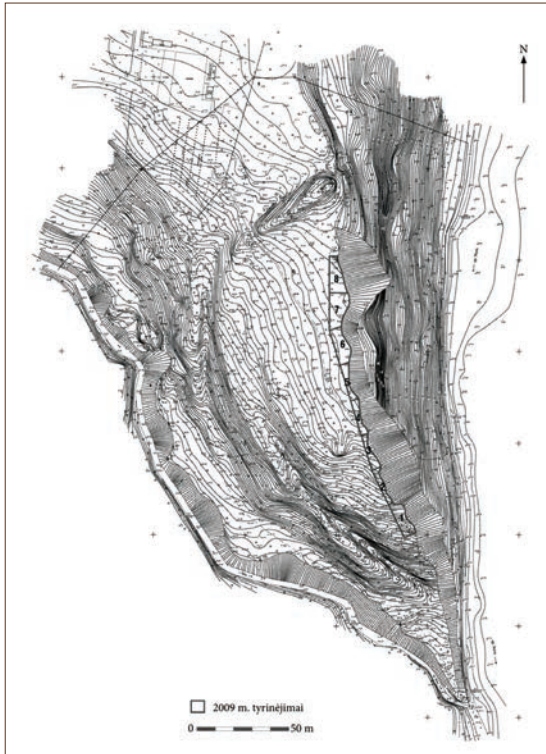
87

Atodanga – į Nerį
griūvantis Mažųjų Žinėnų
piliakalnio šlaitas
žvelgiant iš rytų
(2007-07-01)

Dažnai archeologinės ir kitos kultūros vertybės, patekusios į valsčių, vėliau rajonų ribų sandūrą, lieka nežinomos, nes nepriklauso nei vienai, nei kitai administracijai. Matyt, taip buvo ir ši kartą, nes 1935 m. į Valstybės archeologijos komisijos apskaitą įtrauktas piliakalnis Petro Martinaičio žemėje (VAK 11/149–151) per sovietmetį nė karto nebuvo žvalgytas. Reikėjo

sulaukti Atgimimo, kad 1988 m. vasarą žalieji pakiltų į Ekologinį protesto žygį, o istoriko Vytenio Almonaičio vadovaujamo Giliuko būrelio žygeiviai, mano jaunystės draugai † Aras Baniulis ir Giedrius Okunis ieškodami vietos, iš kurios galėtų stebėti Svilonių stovyklavietėje surengtą mitingą, skirtą Lietuvos istorijos problemoms (!), atrastų didžiausią Jonavos krašto ir viso panerio piliakalnį (Almonaitis 1989). Iki tol ši vieta Kulvos moreninio kalvagūbrio pietiniame pakraštyje valstybės buvo saugoma ir keliautojų lankoma kaip Andriuškonių atodanga. XX a. trečiajame – ketvirtajame dešimtmetyje šias apylinkes atrado išskylaujantys Kauno gyventojai, skautai, keliautojai. Matyt, su jais ir reikia sieti piliakalnio pylimo papėdėje archeologų rastas, kitados čia atminčiai paliktas Latvijos (1922 m., 10 santimų) ir Lenkijos (1923 m., 20 grašių) monetas (Mačiulis, Zabiela 2011, 98).

Kiti negausūs 2009–2010 m. archeologinės ekspedicijos (vad. G. Zabiela) radiniai, plynis kultūrinis sluoksnis ir gynybiniai įtvirtinimai yra datuojami XIV amžiumi. Tačiau klausimas, kam buvo skirtas piliakalnis, kurio aikštelės plotas prilygo Medininkų pilies kiemui, o galingi žemių įtvirtinimai (vienas iš pylimų yra net 75 m ilgio, 18 m pločio, 4 m aukčio) galėjo saugoti ir miesto branduolį, lieka atviras (Zabiela 2010, 88–89; 2011, 94) (88 pav.). Kapinyno paieškos buvo nesėkmingos, tačiau dėmesio verta T. Daugirdo pastaba, kad iš Stavidvario (23 km, deš.) į įvairius muziejus pateko vertingų archeologinių radinių (Dziennik 1888, 69).

88

Topografinis
Mažųjų Žinėnų piliakalnio
planas su pažymėta 2009 m.
tyrimų vieta

1384 m. kryžiuočių kelio į Trakus ir Vilnių aprašymas pakeliui iš Varlupos į Paparčius mini Svilonius (*von Warlow bis czu Swelanen* – Die littauischen 1863, 695). Šiandien tai kaimas kairiajame Neries krante; ties Salupės rėva iš seno buvo keliamasi per upę

(1784 m.: *Žyniany, wieś... z przeprawą przez Wiliją* – Wizytacija 2001, 642; plg. Mykoliškių keltą – TLTŽ). Paminėtina, kad ir Svilonyse yra *Pilsupė* – pieva su šaltiniu (LŽV: Svilonys, Jonavos vls.), o Mažųjų Žinėnų piliakalnis vietos gyventojų vadinamas *Pil'ma* (Almonaitis 1989). *Pylimas* lenkiškai kalbančių vietos gyventojų, matyt, buvo iškreiptas, kaip ir daugelis kitų apylinkių vietovardžių, pvz.: *Mulinia* (< **Molynė*, lyguma), *Zaroist* (raistas), *Žemališka* (dirvos ir pievos) (LŽV: Žinėnai, Jonavos vls.), *Balandyška* (ariama žemė), *Gėndruvė* (< **Gandruvė*, šienaujama bala), *Pugiry* (ariama žemė) (LŽV: Andruškonys, Lapių vls.), *Kastynia* (pieva), *Šluit* (< **Šlaitas*, pieva), *Žvyrinka* (žvyruobės) (LŽV: Drąseikiai, Lapių vls.), *Bučumbalia* (pieva ir dirbama žemė), *Paliepitia* (buvusi upelio vaga), *Pikelnia* (piliakalnis) ir kt. (LŽV: Šančiai, Lapių vls.).

Mažųjų Žinėnų viensėdis prie Šlėnos upelio įkurtas XX a. pradžioje, istorinis jo pavadinimas – *Kaukazas* (plg. *дв. Кавказ* (*Hof Kankas*) – TŽe; LŽV: *Kaukazas*, Jonavos vls.). Nors ši vieta kartais be pagrindo buvo vadinama *Kauku* (plg. VAK 11/149), baltų religijos šventvietė šioje apylinkėje tikrai buvo. Ją mena per **Stavidvarį** (23 km, deš.) tekanti Šventupė, kurios pavadinimo kilmė aiškinama taip: *Kunigą vežę su Šv. Sakramentu pas ligonį ir arkliai pasibaide, kunigą išvertę ir sudaužę indą* (LŽV: Andruškonys, Lapių vls.). Motyvas Lietuvoje visuotinai žinomas: kunigas paskęsta, o Švč. Sakramentas arba kryželis – išplaukia. Padavimas visuomet siejamas su *Šventupiais* ir *Šventežeriais*, aiškina jų pavadinimų kilmę (plg. Vaitkevičius 2006, 303–304, 341–342). Pagrįsta manyti, kad skenduolis kunigas – aukštos padėties, *šventas* asmuo, kuris užėmė baltų vandenų arba konkretaus vandens telkinio dievybės vietą (LLV 148–149).

Pabrėžtina, kad šioje apylinkėje kalbama ir apie baltų religijos žynius. 1364 m. sausį kryžiuočiams Šatijų kaime (*Seten*), esančiame už 5 km į pietvakarius nuo Stavidvario, pavyko sučiupti „šventą vyrą“ (*sanctum virum* – Vygandas Marburgietis 1999, 123). Čia pat minėtinas *Žinėnų* kaimo, esančio už 2 km į šiaurę nuo Stavidvario, pavadinimas, kilęs iš asmenvardžio *Žinys*, *Žynis*, arba liet. *žynys* – „dvasininkas, aiškiaregys, burtininkas“ (LPŽ II 1336).

Šiandien Stavidvario šventvietės erdvę išplečia 0,25 km žemiau Šventupės žiočių, arčiau **Krėslynų** kaimo (22 km, kair.), esantis didžiausias riedulys Neryje ir visose kitose Lietuvos upėse. Paprastai jis vadinamas Gaideliu, rečiau – Gaidžiu: „Prieš Druskelės rėvą akmuo Gaidelis“ (*Pietuszok* – W 285; MVK 69). Tik T. Daugirdas Krėslynų akmenį vadina Avinu: *Dopływamy do dużego kamienia w środku rzeki nazywa się on Baranem i jest tak wysoki że go woda nigdy nie zatopia całkowicie* („Priplaukiame didelį akmenį upės viduryje, kuris vadinasi Avinu ir yra toks aukštas, kad jo niekada vanduo neapsemia“ – *Dziennik* 1888, 69).

Akmuo stūkso 30 m atstumu nuo dešiniojo Neries kranto (N54°59'49,1", E24°05'57,0"). Tai stambiagrūdhis (rapakivis), ledų nugludintas raudonos spalvos, netaisyklingos formos, 4,7 x 4,7 m dydžio, 4 m aukščio (matuojant nuo upės dugno) riedulys, kuris aukštėja ir smailėja pietvakarių kryptimi. „Iš toliau primena gaidžio skiauterę“ (Linčius 1990, 119–120; 1994, Nr. 135) (89, 90 pav.).

Už 0,1 km dešinėje – nedidelė sala, netrukus prasideda Druskelės rėva (*Truskołka* (< liet. *Druskelė*) – W 284; *Rapa* arba *Traskelka*, *Druskelka* – LŽV: *Drąseikiai*, Lapių vls.).

89

Gaideliu vadinamas
Krėslynų akmuo žvelgiant iš šiaurės
(2007-07-01)

90

Gaideliu vadinamas
Krėslynų akmuo žvelgiant iš pietų
(XX a. 3–4 dešimtmečiai)

Dauguma padavimų apie Gaidelį panašūs. Pasakojama apie sielininkus ir jų kasdienybę, plg.: *Iš Baltarusijos girių plukdydami sielius prie Gaidžio, arba Gaidelio, sielininkai sustodavo pietauti, nakvoti* (LGP 58), arba gaidys, anot padavimų davęs vardą šiam upės akmeniui, yra panašus į tą mitinį gaidį, kuris vienas žino laiką ir skelbia apie artėjantį saulėtekį: *Nu ir velnis būva sugalvojis kažką tai – nēr žinios. Bet jis nakties metu tempė baisiai didelį akmenų – ten nežmoniškas akmuo. Nu i benešdamas, čia kaip yra už vot Karmėlavas – tarp Karmėlavas ir tarp Jonavos – matyt, jau dvylikų valandų prieja, gaidys užgiedoja, jis tų akmenų mete i prapuola tesiog Nerin. I dabar jis Nerį ten gūli. Dabar tas akmuo i vadinasi Gaidelis. I da tam akmenį yra inspausta pėdu, bet pėda kažkaip tai labai neznaimi – toki gal gyvulia, bet greičiau atroda, kad žmoga. Pirštai tai nežymūs, bet tik matasi, kad pėdu kokį tai inspausta* (LTR 5094/76). Upninkiečio Vytauto Ragulio (g. 1913 m.) padavimo pabaiga būdinga padavimams apie akmenį nešantį Velnią (nutrenkęs akmenį jis išspaudžia ženklą) ir svarbi, norint atsakyti, kodėl Gaidelis yra senųjų šventviečių lauke. Pėda ant akmens, nesvarbu, regima ar tik įsivaizduojama, yra žymė ant dievų, protėvių kelio, vieta, kur galima kirsti pasaulio ribą, patekti į požemį ar dangų, pasiekti bet kurį Žemės kraštą (LLV 96–97).

Paminėtina, kad Balys Buračas, 1944–1954 m. mokytojavęs Karmėlavoje, užrašė ir padavimo apie Krėslynų Gaidelį nuotrupą: *Kartą milžinas metęs akmenį kaip trobą nuo Turžėnų km. piliakalnio ir įmetęs į Nerį* (Buračas 2001, 130). Vadinasi, akmuo kitados buvo siejamas ne su Velniu – piktąja dvasia, o su milžinais, kurie gyveno iki žmonių pasirodymo ir sukūrė visą mus supantį pasaulį (plačiau žr. Greimas 1990, 218–237). Jų buveinėmis šiose apylinkėse buvo laikomi Karmėlavos, Šančių ir Lepšiškių piliakalniai. Kai reikėjo, milžinai dalijosi vienu kirviu (Kežinaitis 1958, 122; Buračas 2001, 130).

Gaidelis – tik vienas iš vardų turinčių akmenų tarp Krėslynų ir Stavidvario. Kitų padėti šiandien sunku nustatyti, tačiau minėtina ir netgi su mūsų Gaidžiu sietina Višta (*Kúra*) bei Rabokas (*Róbak*). Abu šie akmenys yra paminėti Neryje „prieš eigulio sodybą“ (LŽV: Stavidvaris, Lapių vls.) (91 pav.). Ties Drąseikių kaimu upėje minimi *Várpa* vadinami akmenys, deja, kitų duomenų apie juos nėra (LŽV: Drąseikiai, Lapių vls.).

91

Neris ties Stavidvariu
žvelgiant iš pietryčių
(1937)

Piatuszok ir *Kura*, Turžėnų pakrantėje buvusi *Cygà* (Ožka), dešiniojo Neries kranto ruožai, vadinami *Kašėvar* ir *Kudašiška*, Masteikių pakrantėje buvusi *Karaulka* – tai gudų arba rusų kalbos pėdsakas. *Jie žvejų pramanyti; prie krantų, kai šildydavosi žvejoję ir valgį gamindavosi, tai juos Kašėvar, Kudašiška pavadinę rusai žvejai* (LŽV: Stavidvaris, Lapių vls.; plg. *būdavо rusų vietinių* – LTR 7685/1500). XIX a. vidurio statistika iškaltbi – nuo Jonavos iki Kauno po kelis – kelias dešimtis sentikių gyveno daugelyje viensėdžių, kaimų ir bajorkaimių (žr. Корецкий 1863, 4–7). Nėra abejonės, kad Stavidvario ruože vienu metu su rusiškais gyvavo lietuviški vardai, plg. *Raudania* arba *Rybaluvka* (LŽV: Stavidvaris, Lapių vls.), deja, ne visus juos suskubta užrašyti ir juo labiau išsaugoti.

Pro *Karaulka*, dar ir *Krivulka* vadinamą krantą plaukdami, už Neries akmenų užkliuvę sielininkai šaukdavę *Karaul’* (LŽV: Masteikiai, Lapių vls.). Matyt, Stavidvario *Kudašiška* taip pat buvo vieta, kur iš upės sklido vienas ir tas pats upeivių šūksnis, tačiau jo paaiškinimui dar reikia nustatyti, kuri laivo arba sielio dalis buvo vadinama *uuuuka*. Ji lietuvių kalboje reiškia ne tik kankorėžį, bet ir gumbą, gunklą, gumbrą (RLKŽ II 593; plg. priešakinį irklą-vairą sielininkai tvirtindavo ant gumbrų (*gumbry*) – dvišakio medžio arba perskeltos ir kuolais sujungtos kaladės – Neris 2013, 50). Stavidvario *Kašėvar* pažodžiui reiškia košės virimo vietą.

K. Tiškevičiaus pasakojimas ir 1857 m. ekspedicijos patirtis paaiškina, kad Raudonės – iš eilės vienuoliktos didžiosios Neries rėvos prieigose upeiviai sustodavo poilsio arba tiesiog būdavo priversti laukti, nes pučiant vėjui joks laivavedys į Raudonę nedrįso plaukti: *Najmniejszy*

wiatr w powietrzu gdy się znajduje, żaden sternik do niej wchodzić się nie ośmieli (W 259). Grafas keliolika valandų prie Šešuvos žiočių laukė, kol nurimo vėjas, tuo metu pėsčiomis tyrinėjo apylinkę.²⁰ Minėtina, kad XVIII a. antrojoje pusėje paneryje ties Karmėlava veikė vietos klebono smuklė (KDV 286, 287).

Upės ruožė žemiau Druskelės, apie **Turžėnus** (20 km, kair.) buvo galima ne tik ilsėtis, stiprintis ir laukti gero oro. Iš Stavidvario, Drąseikių ir Šančių iki XX a. antrosios pusės čia buvo keliamasi į Karmėlavą (kelto vieta – N54°59'21,2", E24°05'36,3"; plg. W 259). Prie istorinės perkėlos vietos Turžėnų krante veikė kalkių degykla. Kalkakmenius Neries pakrančių gyventojai daugiausiai rinkdavo rugpjūčio mėnesį, kai vanduo upėje nusekdavo ir nuskaidrėdavo. Plaukdavo didele valtimi – botu į rėvas arba upės pakrantes, nesvarbu aukštyn ar žemyn pagal tėkmę. Ten lenktomis dviejų – trijų pirštų šakėmis (*kanapiekomis*) rinko kalkakmenius: *Braido, arba iš valtys, kur negali pasiekt, bet vanduo skaidrus, tai jisai... ten vienas kalkakmenis būdavo, pakiša po juo ir pakelia. Ir į valtį, ir į valtį* (LTR 7685/1415, Jonava). Valtį kraudavo pilną, plaukdavo upe žemyn arba ją prieš srovę traukė krantu einantys arkliai (LTR 7685/1490, Masteikiai).

Neries pakrantė apie Turžėnus iki šiol masina žvejus. Matyt, čia ilsisi žuvys, įveikusios didelę, sraunią Raudonės rėvą. Ir Neries ekspedicijos dieną, plaukiant upe žvejys nuo kairiojo kranto mūsų akyse spiningu pagavo didelę lydeką!

Be didelių nuogastavimų įplaukėme į **Raudonę** (19 km; apie vidurį – N54°59'05,1", E24°05'00,9") (92 pav.). Laivų ir sielių tykantys pavojai, kuriuos 1857 m. vaizdingai aprašė K. Tiškevičius, jau praeityje, plg.: „Dėl kiekvieno, net mažiausio nukrypimo nuo kelio, laivas

92

Raudonės rėvos planas
(1857)

²⁰ Kalnas Neries ir Šešuvos santakoje kartais vadinamas piliakalniu (Buračas 2001, 130), tačiau ši vieta iki šiol nežvalgyta.

sudūžta į akmenis“ (*Za każdym, aby najmniejszym zboczeniem z tej drogi, statek się o kamienie rozrąca* – W 261). Tėkmė rėvoje vidutinio sraunumo; sala, kitados dalijusi upę ir Raudonės rėvą į dvi dalis – Vėžį (*Rak*) prasidedant salai dešinėje ir Triukšminguosius (*Šúmaki*) – kairėje (LŽV: Šančiai, Lapių vls.), jau seniai virto Šančių pakrantės dalimi. Mažai kur matyti akmenų, tik kairėje prie kranto stūkso, matyt, iš upės vidurio išvilkti rieduliai: 2,2 x 3,7 m dydžio, 1,2 m aukščio virš vandens (1,3 m dalis – po vandeniui) (N54°58'59,5", E24°04'35,5"), 2,5 x 3,2 m dydžio, 0,6 m aukščio (1,2 m dalis – po vandeniui) (N54°58'58,6", E24°04'29,8"), 2,3 x 3,2 m dydžio, 0,5 m aukščio (0,9 m dalis – po vandeniui) (N54°58'58,1", E24°04'27,8"). Kas žino, galbūt kuris nors iš jų yra Ožka (*Cygà*), kuri Žemės vardyno anketoje paminėta ties Turžėnais: *Neries vidury akmuo; pailgas, supleišėjęs iki pat dugno, granitas; apie 2 m* – LŽV: Stavidvaris, Lapių vls.).

1784 m. topografinis Karmėlavos parapijos aprašymas jau mini Raudonės viensėdį užusienyje dešiniajame Neries krante (*Rowdanie* – Wizytacja 2001, 642). *Raudania* arba *Rybaluvka* buvo vadinama pakrantė kairėje nuo Stavidvario tolyn link Drąseikių, Šančių (apie 12–30 ha; LŽV: Stavidvaris, Lapių vls.). Vietos pavadinimo kilmė gali būti siejama su *raudėmis* – anksčiau taip buvo įprasta vadinti kuojas (LKŽ XI 248; Vanagas 1981, 274; plg. Virbickas 1986, 46) arba, nors ir sunku tai pagrįsti, su *raudōne* „dideliu verksmu, raudojimu“ (LKŽ XI 258), taigi su nelaimėmis rėvoje, patirtais nuostoliais ar prarastomis prekėmis; K. Tiškevičius pateikia kelis tokius pavyzdžius (W 259).

93

Masteikių brastos vietos
(juodi apskritimai dvisluoksniame
topografiniame žemėlapyje)

Taip pat svarbus faktas, kad tie, kurie nenorėjo arba negalėjo mokėti už keltą Stavidvaryje aukščiau ir Masteikiuose žemiau Raudonės rėvos (1784 m. per Nerį čia buvo keliamasi botais: *przeprawa najczęściej na batakach* – Wizytacja 2001, 644–645), brido per Nerį ties Raudonės rėvos sala. Apie brastą kalbama Žemės vardyno anketoje: *Karmėlovska drożka* (= Karmėlavos kelias) – *apie 2 km ilgio; nuo vieškelio per Survilos žemę ir Bačiumbalę iki Šančių salos... seniau*

eidavo pėsti į Karmėlavos bažnyčią (LŽV: Drąseikiai, Lapių vls.; plg. LTR 7685/1512). Brastą ties Šančių sala dar žymi XX a. ketvirtojo dešimtmečio karinis topografinis žemėlapis M 1: 25 000 (TLTŽ; vakarinė dalis N54°58'59,6", E24°03'54,3", rytinė – N54°58'57,4", E24°04'18,8") (93 pav.). Galimas daiktas, ten pat per Nerį buvo važiuojama vežimais, tačiau tam reikėjo patirties ir žinių – pasakojama, kaip kartą buvo gelbstimas arklys ir nepavyko išgelbėti skęstančio vežimo... (LTR 7685/1493).

Apie **Masteikius** (18 km, deš.) – didelis ir senas apgyvendinimo židiny. Neries slėnio aukštumose įrengtas Šančių piliakalnis, vadinamas Pikelnia (N54°59'29,9", E24°03'26,8"). Netoli jo rasta akmens ir bronzos amžiaus titnago, keramikos radinių (LAA I 30 (Nr. 51). Į pietvakarius nuo Lepšiškių piliakalnio, vadinamo Batarėja (N54°59'15,1", E24°02'39,8"), ant pirmos viršsalpinės terasos plyti dvi didelės senovės gyvenvietės, vadinamos Ginėnų vardu. Jose rasta I t-mečio – II t-mečio pradžios lipdytos keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi, o žistos keramikos šukių amžius pagrįstai gali būti siejamas su šalia kaimo kapinių esančiu Masteikių viduramžių kapiny. 1993–1994 m. archeologiniai tyrimai (vad. Algirdas Varnas) parodė, kad šioje vietoje laidojama jau nuo senų laikų. Apie VIII–IX a. mirusieji buvo deginami, XIII–XIV a. toje pačioje vietoje buvo kasamos duobės aukojamiems žirgams, įrengtas kolektyvinis sudegintų mirusiųjų kapas. Griautiniai kapai kilę iš laikotarpio po krikščionybės įvedimo (plačiau žr.: Varnas 1994; 1996).

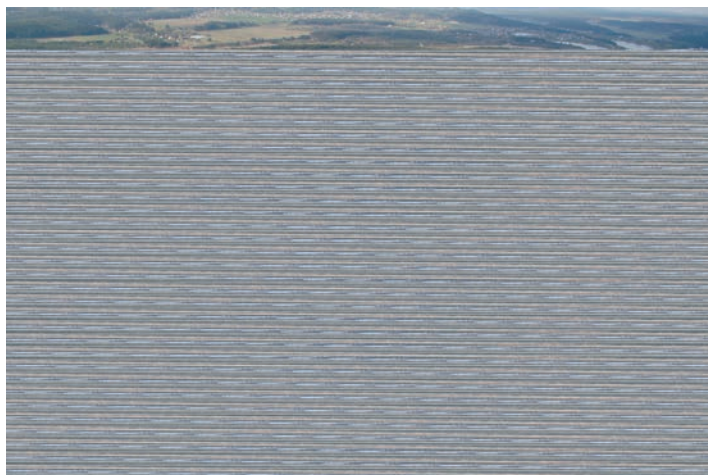
Septintą dešimtį baigiančią masteikiškę Genovaitę Šumskaitę-Jaščemskienę aplankiau 2007-ųjų rugpjūtį – praėjus mėnesiui po ekspedicijos. Buvo gera sugrįžti prie pažįstamų ir artimų temų, svarbiausia, prie Neries. Pateikėjos ryšys su upe glaudus ir įsimintinas: *Kiekvieną rytą turi ant kranto nueit pasižiūrėti. Ko ten? Nu t r a u k i a vis vien, vat. Atsikeli ir... ir einam, ar tau reikia, ar nereikia, eini ir pasižiūri... Kai[p] vanduo – ar pakilęs, ar nusėdęs, ar nu... nu taip va, nu įdomu, nueini sau, pasižiūri, pasigrožėji ir... (LTR 7685/1509). Su nuostaba klausiausi ir pasakojimo apie tai, kaip iš ledų išsivadavusi Neris į dešimtą dieną dar kartą paplūsta: *Viskas tada vėl pakyla, sako: „Jau čia baltarusiškas vanduo ateina“ – jau didelis (...). Vėjai tokie pakildavo ir tas vanduo jau kildavo tada (LTR 7685/1496; plg. į septintą dieną – LTR 7685/1305, Laukysta; į trečią arba ketvirtą vanduo pasikelia surinkti ledų – LTR 7685/1358, Saleninkai). Ne mažiau įdomu, kad pateikėja skiria Šventosios ledų, plaukiančių Nerimi, skambesį: *Tiesiog girdisi toksai skambesys jų: Dzin-dzin-dzin-dzin-dzin-dzin-dzin, tiesiog toks įdomus. Čia jau aš tai tiksliai girdėjau, tai jau galiu paliudyti visiem, kad skambėdavo tie ledai. Vanduo didelis, o jie sau palei krantą plaukia netoli, tai ir girdėtis. Ir stovi, ir klausai (LTR 7685/1496), palyginimui: „Iš Baltarusijos plaukė žalias ledas (...). Ten visiškai kitoks ledas. Mūsų ledas baltas, o ten – žalias, toks tamsus“ (Ale zielonyj ad Bielarusi szoł (...). To tam zupelnie inny lod. Naszy lod biala tamten zielony, ciemny taki – LTR 7686/330, Vilkinė).***

Kalbėdama apie tautiškumą G. Jaščemskienė jį sieja su kalba, bet nesureikšmina: *Kalbu taip: ateina lietuvis – kalbu lietuviškai, ateina čia vietiniai – kalbu lenkiškai, nu ką jie man. Tai čia nesunku. Rusiškai, nu. Kaip moki, taip kalbi, jokio skirtumo man nėra. Reikia – lietuviškai. Jeigu Lietuva, kalbam lietuviškai (LTR 7685/1510; plg. Чекомонас 2001, 74). Pateikėjos prisiminimai pribloškia – lietuvių kalbos, Genovaitės teigimu, niekur nereikėjo. Nei ji, nei jaunesnioji sesuo, apie 1950–1960 m. lankiusios pradžios mokyklą, nemokėjo nei žodžio lietuviškai! (LTR 7685/1486).*

Iki šiol lenkiška Kauno krašto ir Vidurio Lietuvos gyventojų savimonė kalbininkų pirmiausia buvo siejama su bajorais (*ślękta*). Daugelis jų nuo XIX a. antrosios pusės namuose ir viešumoje kalbėjo lenkiškai (Чекмонас 1994, 158; Turska 1995, 8; plg. Zielińska 2002, 22–30, 45–46). Tačiau ir 1897 m. pirmasis Visuotinis Rusijos gyventojų surašymas (Адомавичюте 1994, 121–123), ir 1916 m. vokiečių administracijos statistika, kuria remiasi bei kurią apmąsto Liaudos bajorų palikuonis rašytojas Česlovas Milošas, rodo, kad dauguma Vidurio Lietuvos gyventojų gimtąją laikė lietuvių, o ne lenkų kalbą (atitinkamai 85 ir 7 proc. – Miłosz 1992, 205).

Kaip rodo lietuvių kalbos vartojimo istorija Vilniaus vyskupijoje (plačiau žr. Merkys 2006, 332–377), didelės reikšmės kalbai, savimonei turėjo bažnyčia. Ir Karmėlavos parapija, kuriai priklausė Masteikiai, XX a. pradžioje garsėjo lenkiškomis pažiūromis: *Vyskupo buvo leista giedoti bažnyčioj kas trečią šventę. Lenkai sukėlė triukšmą. Po naujų tyrinėjimų lietuviams tapo paskirta kas ketvirtoji šventė. Bet ir dabar lenkai lietuvių dienoje riksmiais lietuvius užveikia* (Karmylava 1909; plg. *Karmėlava – ypač, irgi lenkai* – LTR 7685/1486; *pu pol'sku tu Karmėlova cała gadała ranei teras małaz'oš pu litefsku* – Karaš ir kt. 2001, 403).

Ilgainiui Neries krantas nutolo nuo **Karmėlavos** (18 km, kair.), tačiau ne visam laikui. Per potvynius upė, būdavo, išsilieja ir vėl skalauja miestelio šlaitus: *Nuo kalno Karmėlavos kaip pasižiūri, tai kaip m a r e s tiesiog!* (LTR 7685/1513). Vietos istorijos pradžios reikia ieškoti Neries slėnio aukštumose, prie Rykštynės upelio esančiame piliakalnyje (N54°58'26,5", E24°04'00,5") (94 pav.), kuris rašytiniuose šaltiniuose vadinamas dvaru, pilimi, kartais „Naująja pilimi“. Antai 1387 m. dk Jogailos privilegijoje pasakyta: „Naują pilį prie Neries kitapus

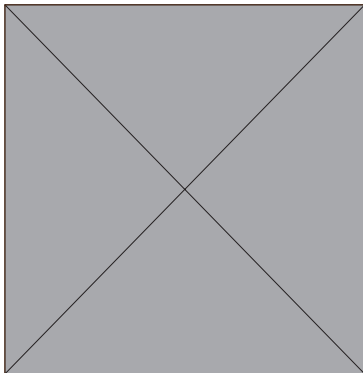
94

Karmėlavos piliakalnis, Neries pakrantė
iš paukščio skrydžio (iš pietų)
(2007-04-25)

Šatijų pastatėme broliui kunigaikščiui Skirgailai“ (*Такожъ Новый городъ на Вельи противъ Шатеевъ поставили есьмы князю Скиргайлу брату своему* – Jakubowski 1907, 45). 1388 m. kryžiuočiai puolė Skirgailą Visvaldės pilyje (*Wyssewalde*; Vygandas Marburgietis 1999,

193–194). Šis faktas ir 1393 m. Visvaldės (*Wissewal*) paminėjimas už pusės mylios į vakarus nuo Raisto (*Die littauischen* 1863, 692; plg. Didžiojo Raisto kaimą, Jonavos r.) leidžia istoriniu Karmėlavos pilies vardu laikyti *Visvaldę* (Baranauskas 2003, 97). Pavadinimo reikšmė *visa valdanti (pilis)* patvirtina vietos svarbą (plg. *po pilimi buvę didžiausi urvai, kurie tęsėsi iki Vilniaus ir Kauno* – VAK 13/58) ir aukštą valdytojo padėtį – pagal minėtą privilegiją Jogaila krikščionybę priėmusiam broliui Skirgailai patvirtino teises į Trakų kunigaikštystę ir kitas sritis, taip pat suteikė naujų valdų (plačiau žr. Jakubowski 1907).

Tiesa ar ne, bet pasakojama, kad apie 1885 m. Salupės dvaro nuomininkas Skirgaila (!) su tuščiu vežimu važiavo ir ties Karmėlavos kalnu pajuto, kad arklys vos vežimą betraukia: *Iki kalno viršaus tik keletas žingsnių beliko ir žmogus atsigrįžo pamatyti, kas yra su jo vežimu. Atsigrįžęs pamatė savo vežime gražiai apsirėdžiusią ponį, kuri jam pareiškė, kad be reikalo atsigrįžęs, nes jei ligi kalno viršaus nebūtų atsigrįžęs, tai jį ir jos užkeiktą turtą būtų išvežęs į šį pasaulį* (LŽV: Eiguliai, Kauno m.; *Čia esąs užkeiktas dvaras. Tame dvare gyvena labai graži karalaitė. Kas jos vardą įspės, tai tas dvaras išeisias į viršų ir tą karalaitę būsianti jo* – LŽV: Karmėlava, Pažaislio vls.; IP 63). Negalima atmesti galimybės, kad gražios ponios arba karalaitės vaizdinys, nors žinomas ir kitose Lietuvos vietovėse, Karmėlavoje turi ryšį su Barbora Radvilaite – jai Žygimantas Augustas užrašė šią valdą (SGP IV 404). Likę padavimai apie piliakalnį – *Užkeiktą pilį* – pasakoja, kad ten esanti skylė arba durys, o požeminis tunelis veda į Lapių dvarvietę, iš jos – tolyn į Kauną: *Byt tak'i nu p'il'is zrobony on s tego ot našego s tego iak zamku šed du Łop tunal iest pud V'il'ia zrubony teras može on začerpenty moža tam na v'em'i ii šet aš du Kovna* (Karaš ir kt. 2001, 406). Padavimuose tvirtinama ir tai, kad piliakalnio aikštelėje yra mūro statybos liekanų (*rusų valdžia darė kasinėjimus ir atrado daug senoviškų griuvėsių* – LŽV: Eiguliai, Kauno m.). Atsižvelgiant į tai, kad Karmėlava buvo seniūnijos centras, pilies vietoje XV–XVII a. galėjo stovėti dvaro rūmai arba kiti sodybos pastatai (plg. VAK 13/58; Kežinaitis 1958, 122). 1975–1977 ir 1998–2005 m. archeologinė ekspedicija (vad. Kristina Rickevičiūtė) ištyrė į vakarus nuo piliakalnio buvusias to paties laikotarpio kapines (Rickevičiūtė 1995; 2012; plg. Ivanauskas 2001, 83–84). Prieš trečiąją Abiejų Tautų Respublikos padalijimą 1792 m. kovo 17 d. Stanislovas Augustas Karmėlavos miestui suteikė Magdeburgo teises ir herbą, kuriame puikuojasi dvi Neries laiššos (LM 556, 90–92; plg. VAK 13/62) (95 pav.). 1835 m. Karmėlava atsidūrė trakto Sankt Peterburgas–Varšuva pakelėje, Turžėnuose prie Šešuvos iškilo pašto stotis (plačiau žr. Pleckevičius 2007, 30–32), tačiau miestelis su 190 gyventojų ir toliau buvo vadinamas skurdžiu (*бедное местечко* – Афанасьев 1861, 171).

95

Karmėlavos herbas
savivaldos privilegijoje
(1792)

Neries viduryje, kiek žemiau Karmėlavos – tik vienas didelis akmuo (N54°58'46,5", E24°03'30,5"). Tai rausvas, netaisyklingos formos, 2,2 x 2,7 m dydžio, 0,75 m aukščio (po vandeniui – 1,3 m dalis) apskaldytas granitas. Už posūkio, Masteikių pakrantėje (N54°58'48,7", E24°02'52,2") – raudonas, netaisyklingo keturkampio formos, plokščias, net 2,4 x 3,7 m dydžio, 0,5 m aukščio (po vandeniui – 0,7 m dalis) *Šilansų akmuo*. Šalia jo dar du akmenys, tėkmė čia sraunesnė, gali būti, kad ir upė žemiau akmenų gilesnė. Matuodami šią vietą pamatėme tarp akmenų ištemptą tinklą, bet ilgesnis sustojimas tuoj pat atkreipė žvejų dėmesį. Dešiniajame krante prisistatę du jaunuoliai atvirai pyko ir reiškė savo nepasitenkimą. Filomena jiems atsakė tuo pačiu, erzino, bet pažvelgę į laikrodžius (buvo jau devinta valanda vakaro) greitai tęsėme kelionę.

Artėjant prie **Pelenių** kaimo (17 km, kair.) Neryje po vandeniui yra dar vienas panašus akmuo – Plokščiasis (*Plaščiakas* – LTR 7685/1498; apie N54°58'46", E24°02'38"). Čia pat buvo Karvė (*Krova*) vadinama vieta (LŽV: Pelainiai, Pažaislio vls.). To pat vardo akmuo išsprogdintas dar 1853 m. šalinant kliūtis nuo upeivių kelio. Anot K. Tiškevičiaus, darbas buvo atliktas atmestinais: susprogdinus Karvę, rėvoje liko už jos buvęs kitas akmuo ir tėkmė šioje vietoje tik sustiprėjo.²¹ Panerio gyventojai, Karvės skeveldras praminę Veršiukais, kiekvienam linksmi apie tai pasakoja (*Po rozerwaniu go prochem zostaly szkodliwe jeszcz je go odlamki, krore sie Cielętami nazywaja* – W 266, 285). Mums svarbu, kad ten pat, kur išnyra Karvės vardas, kalbama ir apie žvejybą. Antai dvarininkas Strumila valdžiai leidus žemiau Karvės įrengė tokį patį takišį laišoms gaudyti, kokį K. Tiškevičius ekspedicijos dienomis matė Jonavoje (W 262). Tame pačiame Neries ruože kalbama ir apie žiobrių (*cyrta*) gaudymą (SGP V 722).

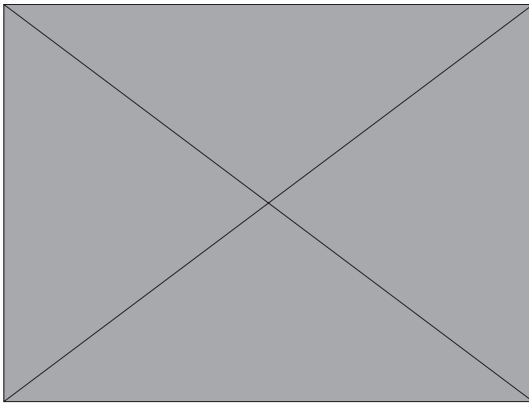
Aukščiau Pelenių Neryje vardus dar turėjo duobės, pramintos Šamine (*Samuvka*; akmenuota, nedidelė), Margeliu (gili, akmenuota, apie 15 m²) ir Mylimąja (*Kachani*; akmenuota, apie 20 m²), o ties kaimu plytėjo Vanagu vadinamas upės ruožas (apie 150 m). Leidžiantis žemyn stūksojo Oželis (*Mikita* – didelis, smailia viršūne; plg. MVK 70, apie N54°58'16", E24°00'47") ir Vilkas (vidutinio dydžio akmuo, po vandeniui). Du dideli rieduliai stūkso prie dešiniojo Neries kranto, tačiau jų vardai nežinomi.

Pirmasis akmuo (N54°58'41,6", E24°01'27,4") smulkiagrūdis, melsvos spalvos (žilas), net 2,5 x 4,9 m dydžio (pailgas rytų–vakarų kryptimi), 1,6 m aukščio (po vandeniui – 0,7 m dalis), aukštėja į vakarų pusę; iškalta duobutė sprogmėnims. Pietvakarinis akmens kraštas apskaldytas, šiaurės rytų pusėje po vandeniui guli akmens skeveldra (96 pav.).

Antrasis akmuo (N54°58'37,5", E24°01'20,2") stambiagrūdis, raudonas, 2,4 x 2,55 m dydžio, 1,3 m aukščio (po vandeniui – 1,5 m dalis).

Šių dviejų Neries akmenų aprašymas – paskutinis dienos darbas. Toliau būta upės ruožo, vadinamo *Barin*, kuris gali būti verčiamas pažodžiui (rus. *барин* – „ponas“), arba pagrįstai siejamas su artėjančia paskutiniąja didele Avino rėva (*Baran*).

²¹ S. Kolupaila šią rėvą vadina Rykštynės vardu, o Karvės rėvą lokalizuoja 0,7 km žemiau Pelenių kaimo, 0,5 km į šiaurę nuo Žversos žiočių. Anot jo, Veršiukais buvo vadinama rėva ties Žversos žiotimis (MVK 69; plg. KKA 62; N 167).

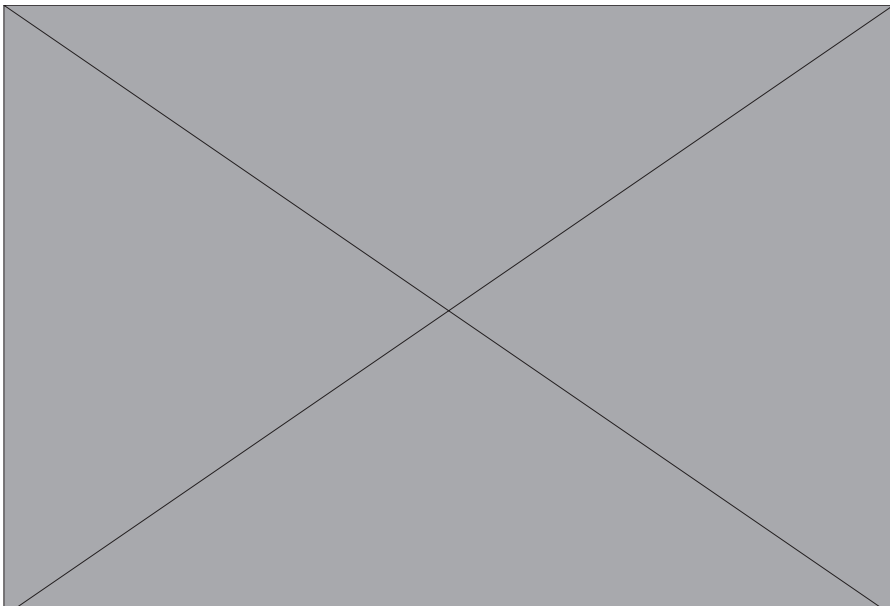
96

Pelenių akmuo
žvelgiant iš šiaurės
(2007-07-01)

Aiškiai girdimas stovyklos šurmulys iš Pilėnų miško kairiajame krante. Tikriausiai šios vietos pavadinimas tikslesnis ir labiau istoriškas nei šalia esančio Pelenių kaimo (plg. 1784 m.: *Pielańce* – Wyzitacja 2001, 640; 1857 m.: *Pilańcy* – W 285). *Pilonys*, arba *Pilėnai* sietini su *Visvaldės*, vėliau Karmėlavos pilimi, nuo kurios nutolome dar tik kelis kilometrus.

Paskutinį vakarą daugelis žygeivių kartu praleido prie laužo, linksmi nusiteikę, skambant gitaros akordams. Liepos 2-ąją, pirmadienio rytą, į darbą – į Trakus išskubėjo Linutė. Sunku buvo skirtis, tačiau į senąją Kauną iškeliajome be jos. Tyrimams ir net sustojimams laiko neturime, esą miesto vadovai vidurdienį nori mus sutikti, pasveikinti, apdovanoti.

Iš upės dairomės į **Lapių** krantą (16 km, deš.), kuriame – dar XVI a. įkurto dvaro parkas, Lackių rūmų griuvėsiai (plačiau žr. Žalnierius 1998). 1639 m. Minsko, vėliau Žemaičių kašte-

97

Lapių bažnyčios valdų planas (XX a. 3 dešimtmetis)

lionas, o nuo 1643 m. seniūnas Jonas Alfonsas Lackis su žmona Joana Tolvaišaitė pastatė parapinę Šv. Jono Krikštytojo bažnyčią (pagoniškos šventyklos vietoje – SGP V 722), nes patvinus Neriai būdavo sudėtinga pasiekti Karmėlavą. Klebonui Lackiai skyrė visapusišką išlaikymą (97 pav.), tačiau iškėlė sąlygą, kad jis mokėtų lietuvių kalbą, rūpintųsi sielovada, melstųsi už fundatorius ir kas savaitę po trejas mišias atlaikytų. Sekmadieniais ir šventadieniais turėjo būti laikomos giedotinės mišios, lietuviškai sakomas pamokslas (Kamuntavičienė 2006, 17). Vėlesnė parapijos istorija plačiau netyrinėta, bet apie 1920 m. dauguma, net 80–90 proc., Lapių parapijiečių save laikė lenkais (Zielińska 1999b, 12) ir, kaip prisimename iš masteikiškės G. Jaščemskienės pasakojimų, kalbėjo tik lenkiškai (plg. Karaš ir kt. 2001, 410). Anot Lapių parapijos klebono Roberto Gedvydo Skrinsko, ir šiandien dar yra senelių, kurių vienas brolis lenkas, kitas – lietuvis (Skrinskas 2008, 111).

Po ilgos pertraukos arčiau kairiojo Neries kranto stūkso didelis riedulys (N54°57'57,4", E24°00'13,1"). Tai stambiagrūdis, raudonas, netaisyklingos formos, 2,4 x 3,1 m dydžio (pa-ilgas rytų–vakarų kryptimi), 0,5 m aukščio akmuo (po vandeniui – 1 m dalis). Šiame ruože, Neries viduryje paminėtas Kalpoku (*Kalpak*) vadinamas daugiau kaip 2 m³ dydžio akmuo (LŽV: Vaistariškiai, Pažaislio vls.; plg. *kalpokas* – „veltinė kepurė; sena skrybėlė“ LKŽ V 120). Priešakyje – dvyliktoji didžioji Neries rėva – **Avinas** (13 km; MVK 70).

Visuotinai vartojamas šios rėvos pavadinimas *Baran* – slavų kalbų atitikmuo (W 284; *Baran* – rėva (*rafa*), apie 200 m ruožas – LŽV: Vaistariškiai, Pažaislio vls.). Žemės vardyno anketoje dar įrašytas Triukšmingasis akmuo (*Szumak*) – per 1,5 m³ akmuo rėvoje, apie 20 m nuo dešiniojo Neries kranto, kurio dėl aukšto vandens lygio nebūdavo matyti. Pačiame Avino rėvos viduryje būta apie 15 x 20 m duobės, vadinamos pažodžiui Ūdra (*Wydra*), ir per 1,5 m³ dydžio Šukių (*Szukie*) akmens. Ir viena, ir kita vieta, jų pavadinimai, gali būti siejami su upei-vių sunkumais arba patirtais nuostoliais. Antai žodis *wydra* posakiuose dažnai netenka pirminės reikšmės, lydimas tam tikro nusivylimo ar nesėkmės ženklo, plg.: *Ni pies, ni wydra* – „Nei šis, nei tas“, „Nei velnias, nei gegutė“ (LLKŽ 895). Pavojingos rėvos viduryje buvusio Šukių akmens pavadinimą taip pat sunku kitaip paaiškinti, kaip tik sudužusiais laivais, prarastomis prekėmis ir produktais.

Avino rėvos vietą šiandien galime nustatyti tik su paklaida (viduryje – apie N54°57'47,4", E24°00'00,1"). Sprendžiant iš K. Tiškevičiaus brėžinio, rėva tęsėsi iki nežymaus tėkmės kryptelėjimo kairėn, kur upė lenkė nedidelį aukštumos kyšulį. Už jo plytėjo atviras, ariamas ar ganomas panerio laukas. 1935 m. pusamžis Mykolas Kreivis iš Vaistariškių jį pavadins Stobaunyčia (*Stabownica* – tarp Neries ir miško; dirbama žemė prie graužo, apie 4 ha). Čia seniau *s t a b d y d a v e p l u k d o m u s N e r i m i s i e l i u s* (LŽV: Vaistariškės, Pažaislio vls.).

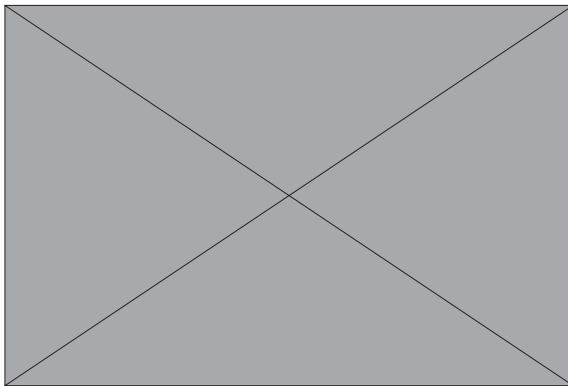
Čia pat dešiniajame krante – Veiseistės žiotys ir istorinio Lankiškių kaimo vieta (*Łankiszki* – Wizytacja 2001, 638; *Ланкууку* – TŽ XII–3; Skrinskas 2008, 79). Apie 15 m nuo dešiniojo kranto tarp Vaistariškių vietovardžių yra paminėtas Valiuku (*Walukas*) vadinamas apie 1 m³ akmuo, kuris buvo matomas tik smarkiai nusekus upei. Dėmesį patraukia jo padėties ir vardo panašumas su Batėgalos (28 km, deš.) pakrantėje esančiu *Valiūnu*. Gal šie pavadinimai sietini su liet. *valiūnas* arba *valiūkas*, „kas turi daug valios, laisvės, tinginys, išdykėlis, padauža, palaidūnas“ (LKŽ XVIII 29). Pavojų keliančių akmenų vardai irgi gali būti taip aiškinami.

Vaistariškiai (12 km, kair.; *Боѣцмерушукі* – TŽ XII-3) – istorinė Kauno parapinės Švč. Mergelės Marijos Gimimo (Šv. apaštalo Petro ir Povilo) bažnyčios valda. 1503 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras patvirtino klebono teisę į Vaistariškes ir Biruliškes (Kamuntavičienė 2006, 3). Per 1654–1667 m. karą Vaistariškių dvarą,²² sugriovė Maskvos kariuomenė 1680 m. žemė buvo išdalyta valstiečiams, jie atleisti nuo prievolių, tačiau kasmet turėjo mokėti 100 lietuviškų kapų grašių (Kamuntavičienė 2007, 75).

Ties kaimu šniokščia nedidelė rėva (N54°57'10,3", E23°59'03,2"), kuri gali būti susijusi su upės dugne paklotu dujotiekiu, arba darbais tiesiant per Nerį aukštos elektros įtampos linijas – jų čia net trys. Į Žemės vardyno anketą įrašytas dėl aukšto vandens lygio nematomas akmuo Aludarys (*Pivovar*). Jo dydis per 1,5 m³, 15 m nutolęs nuo dešiniojo kranto. Žemiau minimas Lokys (*Niedźwiedź*) – daugiau kaip 1,5 m³ dydžio riedulys, per 20 m nuo dešiniojo kranto ir dėl aukšto vandens lygio taip pat nematomas. Beje, Lokį mini ir K. Tiškevičius: *Za rafą Baran – kamień Niedźwiedź* (W 285). Paskutinis Vaistariškių akmuo – ties Duburio, arba Vimbaro upokšnio žiotimis (apie N54°57'04", E23°58'50") smėliu užneštas, per 1 m³ dydžio Judokas (*Ju'dak*) (LŽV: Vaistariškiai, Pažaislio vls.). Upės pakrantėje dar viena Stobaunyčia (*Stabownica*). Pasakojama, kad čia buvo stabdomi sieliai (LŽV: Kleboniškės, Pažaislio vls.).

Duburyje, kaip pasakojama, pasirodančios raganos, o šalia esančiame Duburiukyje – velnias, jojantis ant margos ožkos, paklaidinąs žmones, užmigusiems „apsukąs į priešingą šoną galvą“ (LŽV: Naujasodis, Pažaislio vls.). Tokios ir panašios sakmės išpėja, kad priartėjome prie vietos su gilia, matyt, dar ikirikriščioniškąja praeitimi. Istoriniais laikais ji buvo įsupta piktųjų dvasių skraistėn.

Duburys skiria Vaistariškius nuo **Naujasodžio** kaimo (11 km, kair.; *Vnk. Nausėdai* – TLTŽ), kur, praėjus porai metų po Neries ekspedicijos, aukštumos kyšulyje archeologas G. Zabiela žvalgė iki tol nežinomą piliakalnį (N54°56'54,4", E23°58'30,0"), būdingą I t-mečio – II t-mečio pradžios laikotarpiui (98 pav.). Netaisyklingo keturkampio formos, 9 x 45 m dydžio piliakalnio aikštelę iš pietryčių saugo 1,5 m aukščio pylimas, kuris išorėje leidžiasi į 1 m gylio gynybinį griovį.

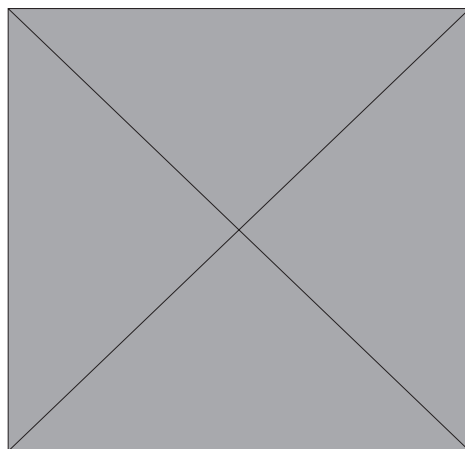

98

Naujasodžio piliakalnis
žvelgiant iš pietų–pietvakarių
(2009-11-10)

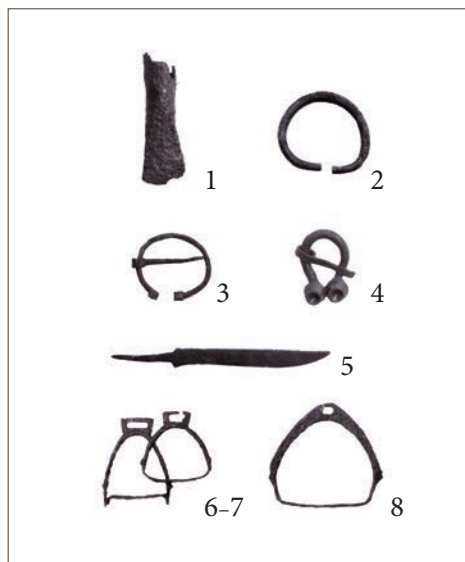
²² Matyt, tuo pačiu Vaistariškų vardu buvo vadinamas Kleboniškis, plg.: „Dvarą, vadinamą kleboniškuoju, o liaudies kalba – Vaistariškėmis“ (*Item curiam communiter nuncupatam plebanalem, vulgariter vero Wojsztaryszki*, 1503/1782 m. – KDV 39).

Kiek žemiau Naujasodžio, kitame Neries krante – Lapienės upelio žiotys ir literatūroje plačiai žinoma archeologinė vieta į rytus nuo **Radikių** bajorkaimio (11 km, deš.) kapinių. Akmens bei bronzos amžiaus titnaginiai ir akmeniniai dirbiniai, virvelinės ir nežymiai brūkšniuotu paviršiumi keramikos šukės buvo randamos smėlyne dešiniajame Lapienės krante (Jablonskytė-Rimantienė 1965). Ten pat rastas įmovinis bronzinis kirvis, II–VI a., IX–XIII a. įkapių iš suardytų žmonių ir žirgų kapų. XIII–XIV a. čia buvo laidojami sudegintų mirusiųjų palaikai, o 1959 ir 1967 m. archeologinių tyrinėjimų metu (vad. Kazimiera Gabriūnaitė ir Juozas Antanavičius) rastas vienas griautinis VI–VII a. ir 103 XIV–XVI a. kapai (Dzennik 1888, 74; VAK 11/215–219; LAA III 94) (99, 100 pav.). 1529 m. Žygimantas II Senasis Radikių valdą (*Radikowczyzna*) užrašė Karmėlavos klebonui (Kamuntavičienė 2006, 8), vėliau Radikiai vadinami bajorkaimiu: *Radyki* – *okolica szlachecka* (Wizytacja 2001, 640), *Ок. Радыки* (TŽ XII–3; plg. Briggs 2005, 199–202).

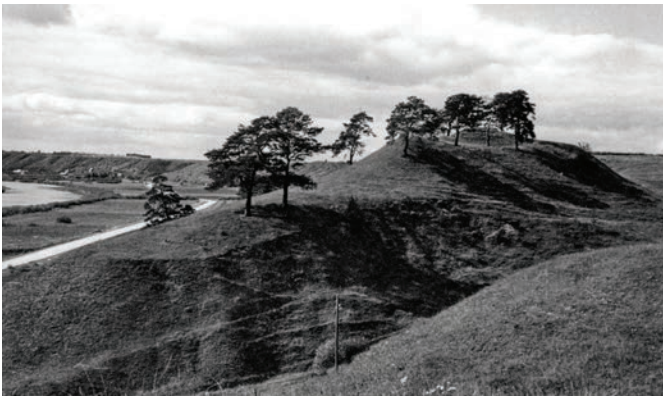
99

Radikių archeologinė vieta
žvelgiant iš rytų
(1938-04-28)

100

Radiniai iš Radikių
(I t-metis – II t-mečio pradžia):
1) įmovinis kirvis,
2) apyrankė,
3–4) pasaginės segės,
5) peilis,
6–8) balnakilpės
(1, 5–8 – geležis,
2–4 – žalvaris; be mastelio)

101

Lontainių piliakalnis žvelgiant iš rytų
(1942 m. liepos mėn.)

Už 0,8 km į vakarus nuo Radikių kaimo kapinių Neries pakrantėje būta Peklos viensėdžio (MVK 70). Čia pat aukštyn kyla **Lontainių** (10 km, deš.) piliakalnio šlaitai (N54°57'41,8", E23°56'51,9"). Nors Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai aikštelėje buvo įrengę 4,3 x 6,3 m dydžio slėptuvę su kulkosvaidžių šaudymo angomis (Pocius 2005, 164), tai vienas vaizdingiausių ir plačiausiai tyrinėtų Neries žemupio piliakalnių. 1872 m. kaimyninio Kleboniškių kaimo vardu jį mini vysk. Motiejus Valančius. 1909 m. Lontainių piliakalnį žvalgė T. Daugirdas su L. Kšivickiu, pastarasis vėliau be žymesnių rezultatų čia ir kasinėjo (LPA I 326). Ne kartą piliakalnį žvalgė, matavo P. Tarasanka, fotografavo B. Buračas (2001, 170–173) (101 pav.). Įsimintina judviejų 1942 m. liepos 18 d. ekspedicija vokiečių okupacijos sąlygomis. *Kiek daugiau žmonių susirinkus ant [Kleboniškių. – Vait.] keltuvo, perkeliama visi vandens jėga su didžiuoju keltu per upę. Ant kelto paklausiu vieną senutę apie piliakalnio senovę pasakojimų (...). Sako, ant to piliakalnio senovėj stovėjusi bažnyčia. Ten ant kalno būdavo aukojami šunės. Sako, kalne buvusioji bažnyčia ir nugrimzdusi į žemę* (LTR 4911, 65–67; *Pasakojama, kad piliakalnyje senovėje buvusi pagonių bažnyčia. Toje bažnyčioje žmonės juodus šunis atnašaudavo* – VAK 11/192; *kai joje žmonės nesimeldę, bažnyčia išgriuvusi* – LŽV: Lontainiai, Lapių vls.).

Aukojamų šunų motyvas lietuvių padavimuose retas, tačiau žinomas. Antai apie Kartuvų pievą Palaukių kaime, Panevėžio r., pasakojama: *Labai seniai pavasarį žmonės toje vietoje rinkdavosi kažin kokių apeigų atlikti, kurių metu būdavo kariamas šuo* (LŽV: Palaukiai, Subačiaus vls.; plg. *Šuneliškių kalnu* vadinamas vienas iš Kauno m. piliakalnių Vieškūnuose).

2008 m. archeologinių tyrimų metu (vad. Algirdas Žalnierius) nustatyta, kad Lontainių piliakalnyje yra susidaręs 10–30 cm kultūrinis sluoksnis su lipdyta keramika grublėtu ir lygiu paviršiumi, naminių gyvulių ir medžiojamų žvėrių kaulais, kai kuriais kitais radiniais (Žalnierius 2009). Į pietus nuo piliakalnio iki pat Neries plyti apie 2 ha senovės gyvenvietė; po sąnašinės žemės storyme čia slūgso iki 85 cm kultūrinis sluoksnis su lipdyta keramika grublėtu paviršiumi (datuojama I t-mečio antra puse). Senovės gyvenvietėje į šiaurės vakarus nuo piliakalnio, apie 1,4 ha plote plyti apardytas 20–70 cm kultūrinis sluoksnis, įžemyje rasta ūkinių duobių, atvirų ugniaviečių, stulpaviečių ir kuolaviečių. Spėjama, kad ši gyvenvietė galėjo būti įkurta apie XIII–XIV a. (Žalnierius 2002b).

Kairiajame Neries krante priešais Lontainius – Kauno priemiesčiai (102 pav.). Tarp miškų įsikūrusį **Kleboniškį** (9 km, kair.) su Lontainiais nuo seno jungė keltas (BTY LXVII–1; TLTŽ). Akmens amžiaus stovyklavietės, plg.: *Kampe Kleboniškių miškelio matyti didelė smėlynė, kurioj žymu buvusios akmens amžiaus gyvenimo žymės. Čia matyti pilkas žemės sluoksnelis, kuris susidaręs mišką paverčiant gyvenamąja sodyba. Yra titnago skiltelių* (LTR 4911, 65–67) iki šiol plačiau nežvalgytos. Nuo XV a. pradžios visame panerio ruože nuo Pelenių iki Kleboniščio plytėjo Kauno parapijos valdos (KDV 39, 69–71; plg. Kamuntavičienė 2007, 75; Kiaupa 2010, 116). Prie Kleboniščio palivarko (*Folwark Plebaniszki* – KDV 65; *Plebanischki* – Carte 1790) buvo įsikūręs netaisyklingo plano kaimas. 1782 m. Kauno parapijos klebonas nupiešė skurdaus šios vietos gyvenimo paveikslą: „Palivarkas visame plote su kaimais, kur gyvena 10 ūkininkų, turi ne daugiau kaip 8 valakus ariamosios žemės, ir toji pati smėlinga; kita apaugusi mišku ir nieko nevertais spygliuočių brūzgynais (...). Ypač Pelenių ir Kleboniščio gyventojai visai neturi pievų, todėl, nelaikydami gyvulių, duoną kasmet perka“ (KDV 65, 67).

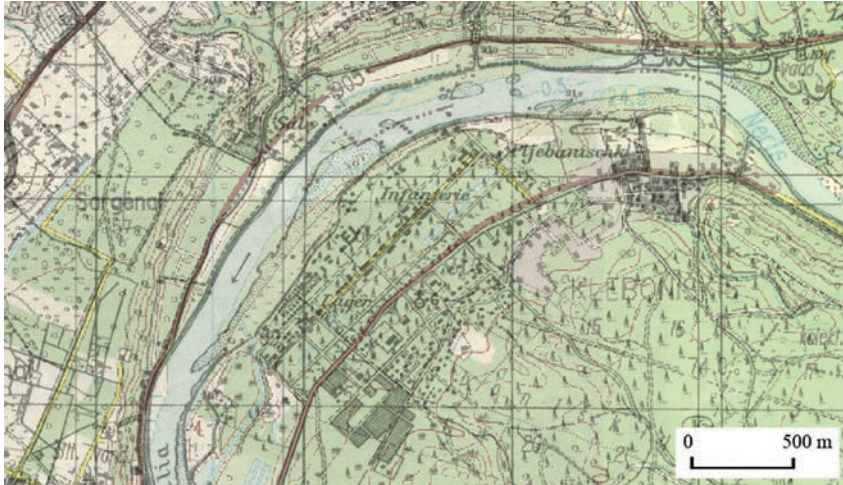
102

Šiuolaikinės sodybos Neries pakrantėje
ties Naujasodžiu, Karmėlavos sen., Kauno r.
(2007-07-02)

Klebono karčiama stovėjo atokiau nuo kelio, prie Neries. 1784 m. ten pat dar būta pono Valadkevičiaus ir Rumšiškių seniūno karčemų (Wizytacja 2001, 654). Pastarajam priklausė takišys (*jaz*) Neryje, kuris pagrįstai gali būti siejamas su iki pat XX a. vidurio šioje upės atkarpoje buvusia brasta (apie N54°57'17,6", E23°55'26,1"). XVI a. vidurio Kauno miesto Tarybos knygos rodo, kad kitados takišys buvo ne tik žvejybinė užtvara, bet ir vandens muito rinkimo vieta. Dėl muito prie takišiaus, kuris lotyniškame akte lietuviškai vadinamas *persėda*: *in perszeda Velie* (1557 m.), *in perseda Velye* (1559 m.), vykdavo smarkūs ginčai. Antai Jurgis Demeras ir Stanislovas Gradovskis skundė Tarybai Joną Honą, kurio tarnas jų laivus sulaikė prie takišiaus ir neteisėtai reikalavo po kepalą lietuviškos duonos už leidimą plaukti toliau. Atsakovas sakėsi nieko apie tai nežinąs (KMAK 50, 104–105, 331, 357). Atkreiptinas dėmesys, kad duona yra senovinė, už pinigų senesnė upeivių mokesčio forma (Dubonis 1998, 77). Palyginimui, laivavedžiai duona turėjo atsilyginti vienas kitam už pagalbą gelbstint nukentėjusias vytines (Meilus 2007, 370).

Belieka paminėti, kad Kauno parapijos bažnyčios klebonui buvo skirta ir kas dešimta bet kurios rūšies žuvis iš Neries takišio (*Item decimum piscem de omni genere et obstaculo, quod est in Vilia* – KDV 39).²³ 1647 m. Abiejų Tautų respublikos Seimo nutarimu ši dešimtinė pakeista 200 lenkiškų auksinų ir 6 lašišomis (Kamuntavičienė 2007, 67–68).

XIX a. antrojoje pusėje Kleboniščio karčiamos vietoje ir visoje Neries kilpoje plačiai įsikūrė Kauno tvirtovės įgulos 28-osios pėstininkų divizijos stovykla (*Lager* – LŽV: Kleboniškės, Pažaislio vls.). Žinoma, kad 1906 m. Kauno tvirtovėje buvo dislokuoti trys šios divizijos pėstininkų pulkai: 109-asis Volgos, 110-asis Kamos, 111-asis Dono (Orlov 2007, 87–88). Stovyklos, kur vasarą vykdavo kariuomenės mokymai ir pratybos, būta tikro, taisyklingo plano miestelio su maldos namais, kareivinėmis, šaudyklomis (103 pav.).

103

Kauno tvirtovės įgulos stovyklos planas
(dvisluoksnis topografinis žemėlapis)

Pastaba 1680 m. Kauno parapijos inventoriuje apie tai, kad Vaistariškių valstiečiai dėl kariuomenės stovyklavimo negalį sumokėti nustatyto dydžio mokesčio (Kamuntavičienė 2007, 75), leidžia manyti, kad kariai šią vietovę Kauno prieigose buvo pamėgę iš seno.

Salos ties Kleboniškiu davė pavadinimą **Salijų** kaimui (8 km, deš.; *Cane* – TŽ XII–3). Iš viensėdžio išaugusiame kaime nuo 1862 m. gyveno rusų sentikiai (Brigys 2005, 205; plg. Корецкий 1863, 7). Tą patvirtina vietovardžiai: *Dolgochvost* (kelelis), *Volči jama* (ariama žemė), *Padkrižom* (kalnas) ir kiti. 1934 m., platinant kelią prie Pakryžės kalno, buvo surastas ir pas vietos gyventoją Jafitchijų Krivoščenką saugomas, kaip pasakojama, sušalusį prancūzų karių durtuvą (LŽV: Saliai, Lapių vls.). Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo Salius išgarsino *ab* pagrindinė spaustuvė. 1980–1997 m. (nuo 1990 m. – teisėtai) ji veikė Birutės ir Vytauto Andziulių sodyboje, po šiltnamio (Pogrindinės 2005; LIV 292–293).

²³ XVIII a. antrojoje pusėje takišys priklausė Rumšiškių seniūnui, o Rumšiškės – istorinė Kauno seniūnijos dalis (plg. Akt Inwentarza 1738, 469v).

Panerio gyvenvietės: Saliai, Kleboniškis, Radikiai dar kartą Lietuvos dėmesį prikaustė per 2010 m. pavasario potvynį, kai naktį iš kovo 21-osios į 22-ąją ledų sangrūdos prie Neries salų žemiau Salių kaimo patvenkė upę ir vanduo staiga užliejo kelius, namus, sodybas, automobilius (Širvinskas, Žirlienė 2010). Antai Radikių sodininkų bendrijoje „Krantas“ iš 300 sodybų tą naktį buvo apsemta net 80: *Naktį apie 2 valandą prabudome nuo neįprasto triukšmo. Vanduo jau buvo apsėmęs garažą ir staigiai kildamas beveik pasiekė kambarius. Kiemas patvino iki poros metrų. Mus apėmė baimė – išsigandome, kad galime nebesulaukti ryto* – taip patirtais išgyvenimais su „Lietuvos ryto“ žurnalistais dalijosi Radikių gyventojai Vaclovas ir Nijolė Sūnilaičiai (Trainys 2010). Jų išpūdžiai labai panašūs į senųjų Neries pakrančių gyventojų prisiminimus, plg.: *Aš jau nemaža buvau, nu kur ten, išlėkėm, žiūrim, kad vanduo čia eina, su žeme tiesiog į krantą varo (...). Br-br-br-br-br-br – gabaliukais tokiais. Kambarį guli ir girdisi: Bū-bū-bū-bū – laužo, bū-bū-būch, tiktai. Tokie po metrą, po pusantro ledai* (LTR 7685/1513, Masteikiai). XX a. pirmojoje pusėje Nerį ne kartą tvindė jos ledų sangrūdos ties salomis Mykoliškių – Salupės ir Salių – Kleboniščio ruože. Antai 1932 m. sangrūdų aukštis siekė 3 ir daugiau metrų, tiek pat ledo dar būta po vandeniu (Merkys 1934, 152).

Tarsi nujausdama artėjančią potvynį, paskutinėmis Neries ekspedicijos dienomis mūsų mokslininkų įgula ne kartą stebėjosi, kaip drąsiai prie upės, ant pirmosios viršsalpinės terasos ir net pačioje salpoje kuriamos sodybos, statomi namai. Pirmi prie Neries, taip a r t i upės dar sovietmečiu atsirado kolektyviniai sodai. Jų grandinė abipus Neries tęsiasi nuo Jonavos iki Kauno. Sodų kūrėjus – didmiesčio gyventojus, darbininkus ir tarnautojus – dar mena kai kurie bendrijų pavadinimai, pvz., *Dailininkas* (matyt, dailės gaminių kombinato „Dailė“ kolektyviniai sodai), *Inkaras* (Kauno gumos gaminių gamyklos sodai) ir kiti. Po Nepriklausomybės atkūrimo sodų sklypai dažnai buvo perkami, parduodami, sujungiami, daugelis vasarnamių virto visus metus gyvenamais namais, o jų šeimininkai kasryt važiuoja darban į Kauną arba išėję į pensiją ramiai sau leidžia dienas. Tokių sodybų pastebimai padaugėjo nuo Drąseikių (22 km, deš.).

Nauji šiuolaikiniai namai glaudžiai susiję su ekonominio pakilimo laikotarpiu išaugusia nekilnojamojo turto paklausa. Sklypai ant Neries kranto greitai virto statybų aikštelėmis. Bendrieji planai daugelyje panerio vietų taip pat numatė mažaaukščių gyvenamųjų namų ir komercinės paskirties pastatų statybą; laikytasi vien nuostatos, kad 28 metrai virš jūros lygio yra riba, kurios Neris neįveikia (plg. 30 m altitudė sutampa su Kleboniščio gatvės ašimi, tolyn šiaurės kryptimi žemės paviršius žemėja, o pietų – aukštėja).

2010 m. pavasarį žmonės prisiminė panašaus masto 1977-ųjų potvynį (Širvinskas, Žirlienė 2010, 4), prieš jį buvo 1946-ieji (Trainys 2010, 4). Nesunku suskaičiuoti – kas tris dešimtis ramaus gyvenimo metų į užmarštį grimzdo visa griauunančių ledonešių vaizdai (104 pav.). Geologas Valentinas Baltrūnas, 1998–1999 m. Nemuno pakrantėse surengtos kompleksinės Raigardo slėnio ekspedicijos vadovas, ne kartą pasakojo, kad potvynių baimė tvyro apie 25 metus. Kitaip tariant, kol pasikeičia karta. Išgąsdinta potvynio, nuvyta nuo kranto ji dažniausiai nesiartina prie upės, o po kurio laiko įkandinė jos ateina sekanti karta.

104

Apsemtos panerio sodybos
(2010 m. kovo mėn.)

Žemiau Klebonišio Neries pakrantėje – Eigulių vandentiekio stotis (N54°56'44", E23°55'17"). Tai istorinė, pirmoji Kauno vandenvietė, kun. Juozo Tumo-Vaižganto pašventinta 1928 m. vasario 28 d. Anuomet atliktų darbų vertė siekė 56812,16 Lt: Neries pakrantėje, vandeninguose žvyro sluoksniuose kas 50 metrų Karaliaučiaus firma E. Bieske AG išgręžė 10 gręžinių, kurių vanduo buvo surenkamas į 3 m skersmens, 15 m gylio šulinį. Iš čia siurbliai vandenį tiekė į miesto vandentiekio stotį Aukštaičių gatvėje, Žaliakalnyje (Eigulių 2008). Kauno vandentiekis, tuo metu bendro 14 km 392 m ilgio, pradėjo veikti 1929 m. gruodžio 15-ąją, sekmadienį. Pirmiausia Ministro pirmininko Juozo Tūbelio vadovaujamas ministrų ir Kauno miesto tarybos narių pulkas išpuoštu garlaiviu „Vilnius“ atplaukė į Kleboniškį, iškilmingai perkirpo juostelę prie siurblynės (*mašinų namo*) durų ir susipažino su vandenviete. Tuomet visi grįžo į Rotušės aikštę, kur stiklinę vandens iš pirmojo miesto šulinio hidranto į Kauno piliečių sveikatą išgėręs burmistras Jonas Vileišis pasakė: „Ne tik tyras, bet ir skanus!“ (Kau-nas 1929). 1930 m. kauniečiai suvartojo 388,4 t m³ vandens (vidutiniškai 1,05 t m³ per parą) ir šis skaičius kasmet augo. Elektrą tiekė miesto, vėliau – Petrašiūnų elektros stotis (1937 m. vandenvietėje pastatyta dyzelinė elektros stotis buvo naudojama kaip atsarginė). 1944 m. va-sarą, traukiantis frontui, Eigulių stotis ir Žaliakalnio rezervuaras buvo išsprogdinti. Prasidėjo ilgas, sudėtingas stoties atstatymo darbas, miesto vandentiekio plėtra. Šiandien Eigulių van-dentiekio stotis aprūpina vandeniu Vilijampolės, Sargėnų, Šilainių ir Domeikavos gyventojus (Eigulių 2008).

Su šiuo Neries ruožu siejamas dar vienas, tačiau neįgyvendintas Pirmosios Lietuvos Res-publikos laikų projektas – Neries hidroelektrinės. Jai buvo ieškoma vietos apie Kleboniškį, Lontainius (MVK 70).

Artėdami prie Klebonišio tiltų (105 pav.) kairėje pastebime nedidelį takišį. Antrasis, nors nėra iš tolo neprilygsta istorinėms žuvų užtvarams, įrengtas žemiau tiltų, dešinėje. Ten pat ant Neries kranto ir keturios pašiūrės, kiekviena su kėde arba suoliuku. Žvejai su spiningais rankose stoviniuoja atokiau.

105

Klebonišio tiltai žvelgiant iš šiaurės
(2007-07-02)

Du vienas šalia kito pastatyti Klebonišio tiltai jungia Eigulius su **Sargėnais** (7 km, deš.), plačiąja prasme – Vilnių su Klaipėda. Iki XIX a. vidurio kažkur čia Neryje būta Paco akmens (W 267; plg.: *Przeciw wioski Siergan był kamień Pac rozerwany prochem* – W 285). Grafas K. Tiškevičius atkreipia dėmesį, kad Paco plike vadinamas ir vienas pirmųjų Neris akmenų Vileikoje (Neris 2010, 91–92). Tačiau šiandien sunku atsakyti, ar Sargėnų akmuo turėtų būti siejamas su Kauno seniūnu Mykolu Antanu Pacu (1754–1800), ar kuriuo kitu šios garsios didikų giminės atstovu. XIX a. Sargėnų dvaro sodyba (N54°56'08", E23°54'26") ir plytinė priklausė Macianskiams, apylinkėje gyveno bajorai (1784 m.: *Sorgiany okolica* – Wizytacja 2001, 662; Brigys 2005, 234–235).

Labiausiai Sargėnus išgarsino 1938 m. kovą Neris pakrantėje, prie Krapiko žvyrdubės (viduryje – N54°55'45", E23°54'34"), pradėti priešistorinio kapinyno tyrinėjimai. Iš viso 1938–1941 m. Vytauto Didžiojo karo muziejaus ekspedicija (vad. Jonas Puzinas) Sargėnuose rado 343 I–II a. griautinius ir 35 IX–XIII a. degintinius kapus (VAK 11/226–258; LAA III 101; Michelbertas 1986, 44–54).

Archeologas Eugenijus Jovaiša ilgai ieškojo atsakymo į klausimą, kodėl apie 50–200 metų Sargėnuose bei kituose Vidurio Lietuvos kapinynuose palaidotų vyrų ir moterų galvos buvo kreipiamos priešingai: daugumos moterų kapai Sargėnuose orientuoti taip, kad galvūgalis būtų rytuose, taigi nukreiptas į Nerį (apie 90°–120°), o vyrų – vakaruose, nukreiptas nuo Neris (apie 270°–300°). Pagal jo hipotezę, įtakos tam galėjo turėti Saulės kultas. Analizuojant Saulės tekėjimo kryptį nustatyta, kad I–III a. laikotarpiu daugiausia mirusiųjų kasmet buvo palaidojama nuo vasario pradžios iki kovo pabaigos ir per spalį iki lapkričio pabaigos (Йовайша 1989; Jovaiša 2002, 8–10). Šis tyrimas ir jo išvados kelia daugelį sudėtingų baltų genčių pasaulėžiūros ir demografijos klausimų, į kuriuos šiandien sunku, dažnai neįmanoma

atsakyti. Sykiu stebina ir ramybės neduoda klausimas, kodėl laidojama taip *žemai* ir taip *arti*, vos per 20–40 m nuo Neries. Kodėl buvo laidojama slėnyje, būtent ten, kur aukštumos atsi-
traukia nuo dešiniojo upės kranto ir atsiveria viršsalpinės terasos erdvė. Nežau per tūkstantį
metų Neris netvino, ar pakrančių gyventojai potvynio nebijojo ir laikė jį svarbiu, tiksliau būtų
sakyti, *reikšmingu*. Daugelį kartų ekspedicijos dienomis girdėjome pasakojimus apie kasmeti-
nį potvynį ledonešį ir ypač jo pradžią, kurią paskelbia nerštui pasiruošusi lydeka uodegos galu
įskeldama ledą (106 pav.). Stebėti upės *gimimo*, gėrėtis juo su ypatinga šventine nuotaika dar
XX amžiuje rinkosi jauni ir seni (Neris 2010, 88–89; plg. Nedzinskaitė 2009, 238).

106

„Pradėjus Nerio ledui eiti“
(1931-04-19)

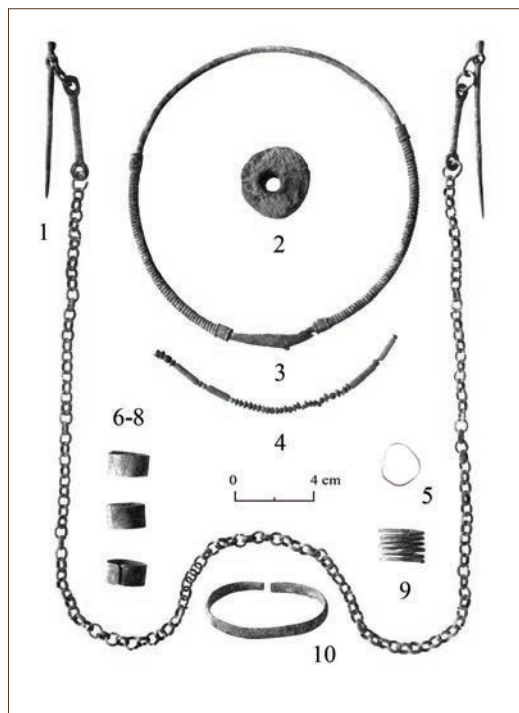
Rašydamas šiuos žodžius negaliu neprisiminti dėdės – Petro Beitnaro pasakojimo, kaip
jis 1942 m. kovą su vyresniu broliu Juozu Prienuose, paplūdusiame lediniame Nemune, pin-
tine gaudė... mano mamą Mariją Agnietę. Ji, žinoma, gimė namuose. Tačiau tai, kaip ir kodėl
pribuvėja išprašė vaikus, sutampa su gimstančios ir gimdančios upės vaizdiniu prigimtinėje
lietuvių kultūroje.

Paplūdusi upė, potvynio vandenys su didžiausia jėga neša tolyn, *plukdo*. Niekas nepa-
sakys, iš kur ir kodėl kilo paprotys Sargėnų kapinyne laidoti skobtiniuose karstuose (Mi-
chelbertas 1986, 48), tačiau jų panašumas į senuosius luotus akivaizdus. Jiems stinga tik ilgio,
plg.: [Kapo 357(II)] *karsto ilgis 130 cm, plotis 50 cm. Karsto galai apvalūs, kiek siaurėjantys.*
Karsto sienų storis 3–4 cm (...). Beskutant gilyn, karsto kontūrai pradėjo siaurėti. Atpreparavus
visą kapą, paaiškėjo, kad būta skobtinio karsto (...). Kaulai suspausti, nes karsto būta nepla-
taus (...). Darant skersinį kapo pjūvį pasirodė, kad karsto dugnas yra apvalus (Puzinas 1941,
8–9).²⁴ Svarstant apie karsto ir luoto ryšį reikšmingas gali būti faktas, kad priešistoriniai kapai
Sargėnuose statmeniu orientuoti į Nerį.

²⁴ Belineka paminėti, kad šiame karste, apie kurio dangtį nėra jokių duomenų, su geležiniu smeigtuku ir
įmoniniu kirviu buvo palaidotas mirusysis su „didele pailga skylė“ neužaugusiais kraštais viršugalvyje
ir dar viena „nedidele ovaline skylute“ dešiniajame pakaušio kaule.

Tęsiant potvynių temą atkreiptinas dėmesys, kad upės dumblo maitinama žemė gerai dera. Apie tai netiesiogiai užsimena ir J. Puzinas pradėdamas tyrinėjimus: [*Sargėnų*] *kapinyno vieta visai lygi, iš seno ariama. Dirvožemis yra labai riebus, po juo prasideda rusvos spalvos smėlis ir pagaliau graužas* (Puzinas 1941, 1).

Panašus kitapus Neries, kairiajame upės krante, buvusio priešistorinio **Eigulių** (6 km, kair.) kapinyno aprašymas (Puzinas 1938, 2). Atrodo, kad nustojus laidoti dešiniajame krante, Sargėnuose, persikelta į kairįjį krantą. 1935, 1937 ir 1938 m. tyrinėjant Eigulių kapinyną rasti 47 griautiniai ir 4 degintiniai IV–VII a. kapai (LAA III 36) (107 pav.). Pirmuosius kapus savo sklype, žvyruobėje, (apie N54°55'54", E23°54'56") atrado Lietuvos savanoris Juozas Gudžinskas (VAK 13/28–51).

107

Kai kurios Eigulių kapinyno moters kapo 46 įkapės (III–IV a.):

- 1) smeigtukai,
- 2) kabutis,
- 3) antkaklė,
- 4) vėrinys,
- 5–9) žiedai,
- 10) apyrankė
- (1, 3, 5–10 – žalvaris,
- 2 – ragas,
- 4 – stiklas)

Eigulių kapinyno kaimynystėje, kaip ir Masteikiuose ir Radikiuose, – istorinių laikų kapinės. Jų prieigose K. Jablonskis daugelį metų žvalgė, o 1948, 1952–1953, 1957 m. Valstybinio istorijos muziejaus ekspedicija (vad. Rimutė Jablonskytė-Rimantienė) tyrinėjo akmens ir bronzos amžiaus stovyklavietes. Čia rasta seniausių apgyvendinimo pėdsakų, daugelis titnaginių, akmeninių radinių, virvelinės ir nežymiai brūkšniuotu paviršiumi keramikos šukių bei keletas židinių (VAK 13/9–12; Яблонските-Римантене 1959; LAA I 43–44).

Į pietryčius nuo Eigulių kapinių, kuriose ilsisi ir panerio tyrinėtojas, archeologas, rašytojas pulk. P. Tarasenko (1892–1962), būta Eigulių palivarko (apie N54°55'46", E23°55'32"). 1738 m. Eiguliais (*Eygule*) vadinamas 6 valakų Kauno ekonomijos kaimas. Anuomet jame gyveno: Kazimieras Kuberis (*Kuber*), Motiejus Valionis (*Walonis*), Jonas Poceika (*Paceyko*), Jurgis Nereika (*Nereyko*), Jurgis Augustonis (*Augustonis*), Blažiejus Urbonavičius (*Urbanowicz*), Motiejus

Račius (*Racius*), Jurgis Kreivis (*Kreywis* – Akt Inwentarza 1738, 472; plg. *Ejgule* – Wizytacja 2001, 652). Tačiau ankstyvoji Eigulių istorija prasideda, matyt, ten pat, kur Neries slėnio aukštumoje stūkso piliakalnis (N54°55'00,8" E23°54'53,7"; 108 pav.), XX a. pirmojoje pusėje vadintas Juozapavičiaus kalnu (LŽV: Eiguliai, Kauno m.). Į rytus ir pietryčius nuo piliakalnio, apie 1,5 ha plote, plyti papėdės gyvenvietė. Ją tyrinėjant rastas XIV a. kultūrinis sluoksnis su lipdytos ir žiestos keramikos šukėmis, molio tinku (LPA I 300).

108

Eigulių piliakalnis
iš paukščio skrydžio
(iš šiaurės rytų)
(2007-04-25)

109

Eigulių tiltas
žvelgiant iš pietryčių
(iki 1925 m.)

Nuo 1379 m. rašytiniai šaltiniai ne kartą mini Eigulius ir Eigulių pilį (*Egullen, Egollen* – Baranauskas 2003, 80). 1382 m. birželį pilis buvo išgriauta, igula ir gyventojai žuvo nuo ginklo arba užtroško ugnyje; nelaisvėn paimti du žymūs bajorai (Vygandas Marburgietis 1999, 178, 179).

Eigulių pilis, kaip daugelis kitų senovės lietuvių pilių paneryje, buvo pastatyta prie rėvos, kiek aukščiau jos. XIX a. vidurio topografiniame žemėlapyje prie dviejų viena šalia kitos kairiajame krante stovinčių karčiamų lengvai pažįstamas ir staigus, rėvoms būdingas upės susiaurėjimas (apie N54°54'48,3", E23°54'32,4"), vagos kryptelėjimas į pietvakarius ir išplatėjimas su sala vagos viduryje. Šiandien šios Neries rėvos likusi tik žymė žemiau Eigulių tilto. Pirmojo pasaulinio karo pradžioje medinį tiltą, pavadintą Heinemano vardu (*Heinemann Brücke* – TŽe), čia pastatė vokiečių inžinieriai (*Lindendorfbrücke* – Kebeikis 2004, 82) (109 pav.). Baiminantis griūties, tiltas buvo uždarytas 1925 m., o 1926 m. vasarį pradėtas ardyti,

nuogaustaujant, kad pavasarį plukdomas su potvynio vandenimis nenugriautų Vilijampolės tilto (Kolupaila 1926, 94). 1983 m. Eigulius su Vilijampole sujungė naujas gelžbetoninis tiltas. Čia kuriam laikui sustojo visi Neries ekspedicijos dalyviai – į santaką norėjome plaukti kartu. Pats vidurdienis, gražūs debesys, retkarčiais pasirodo, kaitina saulė. Vaišinamės paskutiniais saldainiais „Lino žiedas“ ir gražiais žodžiais minime mūsų Liną. Linksmi šnekučiuojamės, laukiame komandos plaukti. Feliksas Žemulis, specialusis „Lietuvos žinių“ korespondentas, kartu keliavęs nuo pat Neries aukštupio, ima paskutinį interviu (žr.: Žemulis 2007). Širdyje – džiaugsmas, tvyro pakili, šventiška, svarbiausia – pasididžiavimo kupina nuotaika.

Iki santakos liko vos keli kilometrai. Apleista **Vilijampolės** pakrantė (3 km, deš.) niekuo nesiskiria nuo kitų: prie upės pirmiausia atsiduria tai, kas nereikalinga, prieglobstį randa atstumtieji. Tam tikra prasme panaši visa Vilijampolės, kur iš Kauno buvo vejami žydai, istorija.

1652 m. LDK didysis etmonas Jonušas Radvila savo valdose ėmė kurti Vilijampolės, kitaip Vilijopolio arba Vilijanburgo miestą, kvietė atvykti pirkliaus ir amatininkus. Faktiškai Vilijampolė įkurta 1663 m., kai buvo išmatuotas jai skirtas 11 valakų ir 25 margų stačiakampis plotas – kvadratinė aikštė su aštuoniomis iš jos kampų vedančiomis gatvėmis (Miškinis 1973, 30). Vilijampolė išaugo, kai 1676 ir 1682 m. aktais Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Jonas III Sobieskis uždraudė žydams gyventi ir prekiauti Kaune (SGP IV 528). Žinoma, kad ir 1753 m. trys Kauno kahalo atstovai LDK vėliavininko Jeronimo Radvilos prašė leidimo įkurti Vilijampolės Slabadoje miestą (*aby na Słobodzie Wiliopolskiej było założone Miasto*) bei leisti jame apsigyventi Kauną turintiems palikti žydams. 1788 m. Vilijampolėje buvo 209 žydų dūmai, o 1790 m. visame Kaune – tik 17 (Urbaitytė 2004, 118–119; plg. KDV 88–89). Per XIX a. Vilijampolėje daugiausia gyveno žydų darbininkų ir amatininkų. Turtingesni tuomet ir visais laikais geidė gyventi Kaune, Senamiesčio gatvėse. Beje, Vilijampolė iki pat 1919 m., kai buvo prijungta prie Kauno, turėjo savivaldą.

Turgus buvo Senamiesty, kur pilis dabar, va, visi suvažiuodavo ir lenkiškai kalbėdavo. Ir žemaitiškai, ir aukštaitiškai, visko ten girdėt būdavo. Mes „a“ anei „b“ nemokėjom, kol pramokino (LTR 7685/1486, Masteikiai). „Aplinkui buvo lenkiški kaimai. Lietuviškų čia prie Kauno nebuvo, jie – Žemaitijoje. Čia visi kalbėjo lenkiškai“ (Dookoła byli wsi polskie. Litewskich tu koło Kowna nie było. Litewskie były na Żmudzi. Tu wszystkie mówili po polsku, Šatijai, Lapių sen. – Zielińska 1999a, 255). „Visur buvo lenkai, Kaune labai daug gyveno lenkų: Šančiuose, Viliampolėje, Žaliakalnyje“ (Fšysko iedno bylo Polakuf, barzo dužo f Kovne bylo Polakuf, iak Šaučy, V'ilampol'a, Žel'ona Gura – Karaš ir kt. 2001, 31).

Remiantis statistinėmis žiniomis, 1897 m. Kaune gyveno 22,7 proc. lenkų, 1923 m. – 4,5 proc., 1970 m. – 1 proc., 1989 m. – 0,6 proc. arba 2500 gyv. (Zielińska 1999b, 12). 2011 m. surašymo duomenimis, Kaune liko 0,27 proc., arba 1136 lenkai.²⁵ Seka visuotinai žinoma išvada – kalba ne visuomet reiškia tautybę, plg.: *Mės lietuviški lenkai* (LTR 7686/805, Gegužinė), *Aš pase lietuvis, a daugiau dūšioj – lenkas* (LTR 7685/1398b, Skaruliai), *Pul'aki l'itefsk'e* (Karaš ir kt. 2001, 49; taip pat žr. Чекомонас 2001, 83).

Permainingame XX amžiuje tautybė buvo ir manipuliuojama. Antai 1944 m. „Kauno rajone“ buvo 6814 lenkų, užsiregistravusių išvykti į Lenkiją, nors, 1942 m. surašymo duomenimis, visoje Kauno apskrityje buvo tik 2100, o mieste – 900 lenkų (Kairiūkštytė 1993, 288–290). Plg.: „Buvau ir lietuve, buvau ir lenke, suprantate. Buvau lietuve, visi lietuviai. Paskui pasakė, kad lenkus veš į Lenkiją, tai aš iš karto pasidariau lenkišką pasą [su įrašu „lenkė“. – Vait.]“ (*I bylam L'itv'inka, i bylam Pul'acka, rozmaiice. Bylam L'itv'inka, fšys'ka L'itv'ini, potym puv'azel'i, že Pul'akuf puv'ožo do Polšy, ia iedna L'itv'inka, ia ras, pasport зроб'ilam polsk'i*, Vandžiogala, Kauno r. – Karaš ir kt. 2001, 51).

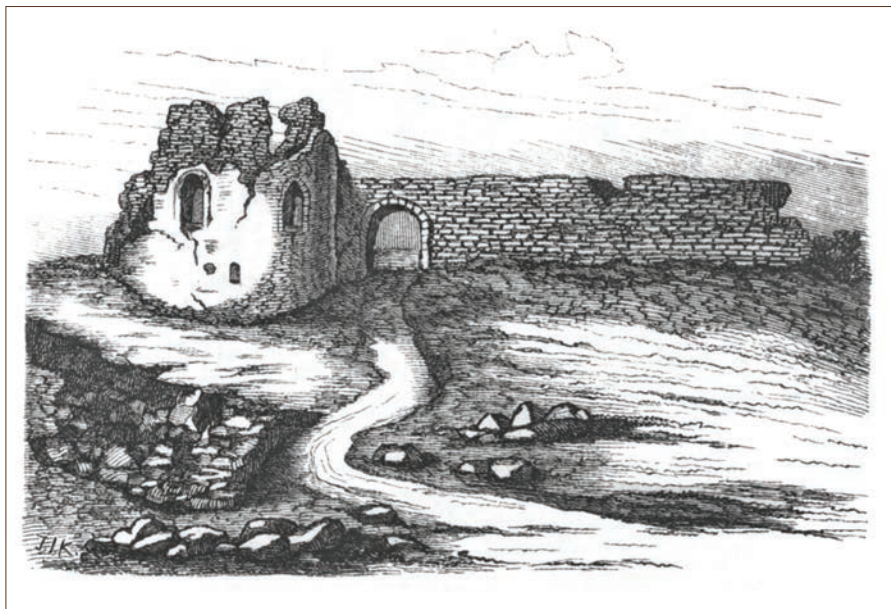
Belieka pridurti, kad dauguma Kauno krašto lenkų kalbėjo mišria, mažai į lenkų panašia kalba: *Daugiausiai kalbėdavo savo ta kaimiška kalba, lenkiška kalba, tokia pusiau lenkiška. Nu tokia, kaip sako, žargonas toks ten* (LTR 7685/1392, Skaruliai), „Lenkų, kokia čia lenkų kalba – mišrainė (...) mes maišom rusiškus žodžius, lietuviškus ir lenkiškus“ (*Taka polska, iaka tu polska, mėsanka (...) my mėsamy i rusk'e slovy, i l'itefsk'e i polsk'e*, Šėta, Kėdainių r. – Karaš ir kt. 2001, 65). Palyginimui, archeologė R. Jablonskytė, 1939 m. tyrinėjusi prie Viliampolės prigludusį Veršvų kapinyną, išgirdo Kauno priemiesčio darbininkus kalbant: *Proše do vidura, Pšines viedrukas s vandenasem, Autobusas nepšijezdzaje* ir pan. (Rimantienė 2010, 94).

Pagrindinės lietuvių nutautėjimo priežastys įvardytos: bažnyčia, dvaras, miestas. Jų įtaka ir reikšmė priklausė nuo kultūros bei visuomenės raidos, istorinių vietos aplinkybių. Neries žemupyje – Kauno krašte ir miesto prieigose lenkų kalba įsigalėjo XIX a. antrojoje pusėje, tarp gimusių 1850–1875 m. ir 1875–1900 m.: *Skaruliškiai baigia jau iš lietuystės nertis, o į lenkiškumą lįsti: seniai dar ir tarp savęs lietuviškai tebsneka ir tebemeldžias, jaunuomenė jau su noru lenkiškai žveguoja, lietuviškosios savo bočių kalbos jau daugumas gėdžias, nors dar tebsupranta* (Iš Skarulių 1901, 34). *Visame Eigirgalos pradžios mokyklos rajone gyventojai kalba tik lenkiškai. Su seniais beveik visai negalima lietuviškai susikalbėti. Jaunimas, su mažomis išimtimis, lietuviškai moka* (1935 m. – LŽV: Eigirgala, Lapių vls.). *Kaimo gyventojai kalbėję tik lietuviškai, o dabar – lenkiškai. Dar yra senelių, mokačių lietuviškai* (LŽV: Kleboniškės, Pažaislio vls.).

²⁵ Panašus santykis ir Kauno rajone – 0,25 proc. arba 340 gyv. lenkų.

Minėtini ir 1938–1939 m. pirmojo Lenkijos karo atašė Kaune įspūdžiai: *Dvidešimt laisvo gyvenimo metų savo valstybėje lietuvius pakeitė. Tik vyresnioji karta dar gyvena lenkų kultūros prisiminimais ir dar gerai prisimena lenkų kalbą* (Mitkiewicz 2002, 93). Kitokie Lietuvos lenkų reikalai. Jie, nuo dvarininkų iki paprastų juodadarbių, iki šiol, nepaisant šovinistinių Lietuvos valdžių persekiojimų, išsaugojo ryšius su lenkų kultūra ir papročiais – tęsia savo prisiminimus Leonas Mitkevičius ir liudija, kad prie lietuviškos šaknies – kalbos, savimonės, kultūros pirmieji grįžo, ją kūrė ir plėtojo Kauno gyventojai. Tolimesnėse apylinkėse tam reikėjo daugiau laiko. Daugelį kartų minėtuose Skaruliuose, Lapėse lietuviškas pamaldas vėl imta laikyti tik praėjus dešimtmečiui po Nepriklausomybės paskelbimo (LKB 142; Jankauskas 2010, 40–41).

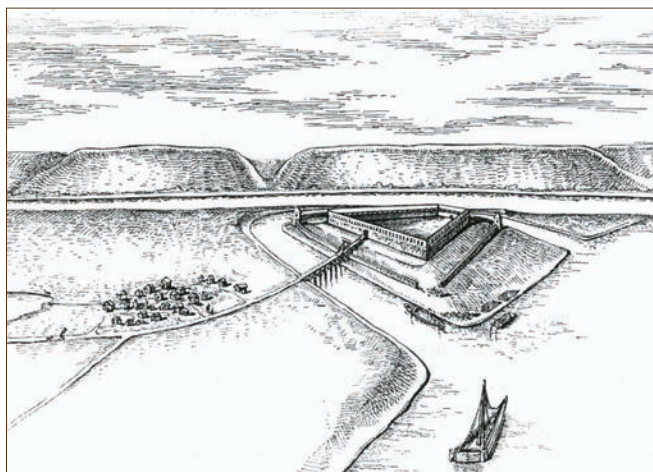
Eik į Kauno pilies griuvėsius ir kask. Rasi geležines duris. Tas duris atidaryk, tada Tavo Tėvynė bus laiminga – žadinamos ir kylančios Tėvynės vaizdinys pasakojimuose apie **Kauno pilį** (1 km, kair.; 112 pav.) pats ryškiausias! Iš pirmo žvilgsnio skirtingus padavimus ir sakmes apie požeminį urvą, geležines duris, sapne pasirodančią karalienę Boną ir karalaitę Gertrūdą, miegančią kariuomenę sieja vienas – laisvos ir laimingos Lietuvos motyvas, arba viltis, kad Tėvynė pabus iš miego, vėl bus gyvi jos garbingi valdovai ir narsūs kariai (LLV 234–235), plg.: *Jei tu pasakytum, kad jau laikas, tai iš po žemės išeitų užkeikta kariuomenė ir mūsų Tėvynei laisvę iškovotų. Bet kadangi tu pasakei, kad reikia dar palaukti – ta kariuomenė turės laukti, kol ateis jos valanda* (LTR 407/40, Lapių vls.), *Ateis valanda, kada mes [Lietuvos kariai. – Vait.] iš po žemės išeisime. Tada rusų valdžios nebus* (LTR 407/39, Lapių vls.; IP 64–65).

Garsas apie šlovingą praeitį, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vytauto Didžiojo pasakojimas įkvėpė Nepriklausomybės kūrėjus, 1918 m. Lietuva *atgimė*. Po ilgai trukusių sovietinės okupacijos metų kauniečius ir visą Lietuvą dar kartą žadino 1988 m. rugpjūčio 2 d. prie Kauno pilies surengtas Ekologinio protesto žygio dalyvių mitingas.

1857 m. liepos 4-osios vidurdienį, lankydamasis šioje vietoje grafas Konstantinas Tiškevičius, be mažiausios abejonės, taip pat jautė simbolinę Kauno pilies reikšmę. Pilies, visos senosios Lietuvos istoriją žymusis archeologas ir istorikas pavadino epopėja, palygino ją su kūnu, paženklintu krauju, ugnimi, nelaimėmis ir didžios tautos šlove: *Dzieje tego zamku i Litwy calej, to wielka epopea narodowa, to obszerne tło przeszłości, napiętnowane krwią, ogniem, nieszczęściami i sławą wielkiego narodu* (W 269–270). Prieš akis K. Tiškevičiui iškilo slėnyje augusi šventa giraitė ir ten kurstoma amžinoji ugnis. Taip, tai sustingęs, plačiai žinomas ir dažnai kartojamas senovės lietuvių religijos vaizdinys. Kažin, ar kalbėdamas apie jį šį kartą, pabaigęs Neries ekspediciją, K. Tiškevičius nenorėjo pabrėžti, dar kartą priminti, kad savo jėgas skyrė, kitaip tariant, – *pašventė* senovės Lietuvos pažinimui ir garbei.

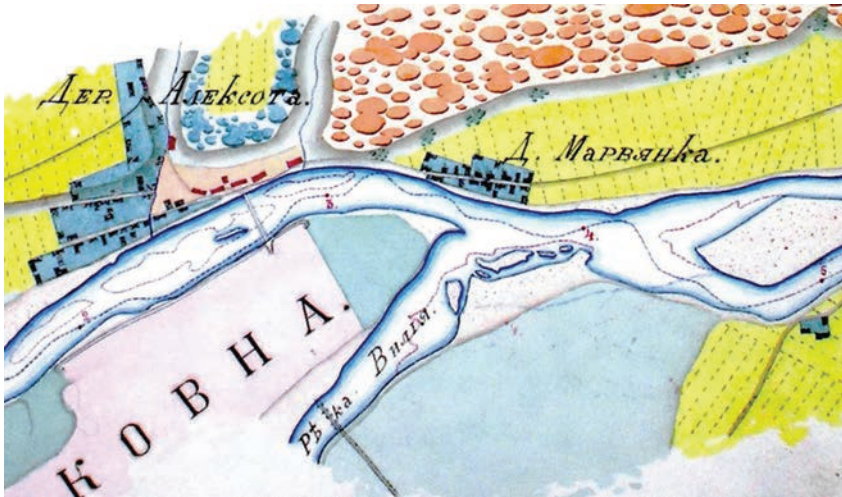
Kauno piliavietėje išliko 1,8–3,5 m kultūrinis sluoksnis, kurio storymė gynybiniame griovyje siekia net 10 m! XIV–XV a. rašytiniai šaltiniai ir archeologiniai piliavietės tyrinėjimai leidžia teigti, kad 1361 m. senovės gyvenvietės vietoje pastatyta pirmoji Kauno pilis. Tai buvo akmenų ir plytų mūro apie 5,2 ha dydžio aptvarinė pilis su 2,5 m storį ir, spėjama, 12 m aukštį siekiančiomis sienomis. Pilį juosė 40–65 m pločio gynybinis griovys, pripildytas Neries vandens. Ant vidinių griovio šlaitų būta pylimo ir mūrinės priešpilio sienelės su dviem bokštais; apie 20–25 m ją skyrė nuo pilies mūrų (113 pav.). Deja, 1362 m. balandį po atkaklių kautynių Kauno pilis krito (Žalnierius 2002a; Kiaupa 2010, 36–38). A. Žalnieriaus nuomone, apie 1396 m. pirmosios pilies vietoje buvo pastatyti mediniai-moliniai įtvirtinimai, kuriuos 1401 m. rudenį sudegino pačių lietuvių įgula (Žalnierius 2004, 224–225). Neilgai trukus iškilo antroji mūrinė Kauno pilis, bastėja buvo pastatyta XVI a. pabaigoje. Gynybinę ir administracinę paskirtį Kauno pilis galutinai prarado XVII a. pabaigoje (Žalnierius ir kt. 2012). Kiek anksčiau pilies mūrus ėmė griauti Neris – 1611 m. vanduo paplovė vieną iš bokštų (Žalnierius 2010, 225).

113

Pirmosios Kauno pilies
rekonstrukcinis piešinys
(žvelgiant iš šiaurės rytų)

Prie Kauno pilies šniokščia paskutinė nedidelė Neris rėva (N54°54'06,7", E23°53'20,7"), dešinėje – sala. Prie Nemuno Neris priartėja labai sekli. 1857 m. tą patį pastebėjo ir K. Tiškevičius (*Wilja przed ujściem swym wszędzie jest bardzo mialką* – W 267). Neris žiotys ir daugiau kaip 450 m pločio Nemuno vaga žemiau santakos yra nuolat užnešama Neris smėliu (Kolupaila 1926, 92). Šios seklumos, virstančios salomis, Kauno istorijoje reikšmingos. Antai 1384 m. kryžiuočiai vieną iš tokių salų Neryje pavadino Marienverderiu, t. y. Marijos sala ir pastatė ten mūrinę pilį (plg. *Bi unsem husen Marienwerder of der Nerge* – Die Chronik 1863, 626, išn. 1683; taip pat žr. Vygandas Marburgietis 1999, 187). Suvieniję jėgas didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila kartu su Vytautu ir Skirgaila rudenį apgulė Marienverderį, pastatę tiltą su bokštais atkirto Nemuną, ėmė kasti po pilies pamatais ir tol svaidė akmenis, puolė, kol privertė kryžiuočius pasiduoti (Vygandas Marburgietis 1999, 189–192). Daugiau Marienverderio pilies istorijos šaltiniai nemini, ilgainiui nebeliko nė jos žymės. Tik po 1926 m. pavasario potvynio spaudoje pasirodė pranešimų apie „Neris dugnu skersai upę einančią akmeninę tvorą“, kuri gali būti tiek Kauno, tiek Marienverderio pilies, tiek vėlesnių statinių siena (VAK 13: 105, 106) (114 pav.).

114

Nemuno ir Neris santakos planas
(XIX a.)

Ten, kur salos ir seklumos, pavasarį susidaro ledų sangrūdos. Anot S. Kolupailos, dažniausiai keliomis dienomis anksčiau išėjęs Neris ledas lenda po Nemuno ledu, kaupiasi Veršvų seklumose žemiau santakos ir Nemuno vagą kai kuriose vietose užkemša iki pat dugno. Pradėjus kilti vandeniui, Kaune prasideda potvynis (Kolupaila 1926, 93). Vienas seniausių – 1715 m. potvynio aprašymas Kauno jėzuitų kolegijos istorijoje: *Pradėjus eiti abiejų upių ledams ir įvykus žemiau Kauno susikimšimui, kuris kaip didelė siena užtvenkė vagą, vanduo mieste taip išsiliejo, kad į Tėvų Pranciškonų [Vytauto] ir Bernardinų [Švč. Trejybės] vienuolynus ir bažnyčias galima buvo patekti tiktai laiveliais ir tai tik pro langus (...). Neris iki Šv. Petro bažnyčios [Bazilikos], Nemunas iki mūsų [Jėzuitų] kolegijos taip išsiliejo, kad didžiausioj miesto*

gatvė, vadinamoj Vilniaus gatve, upes tarp savęs vos 10 pėdų tesiskyrė (Potvynis 1935). Kaip rodo XX a. pirmosios pusės potvynių aprašymai, tai nebuvo išskirtinis įvykis. Antai 1906 m. kovo 8 d. iš Neries į Nemuną buvo galima valtimi nuplaukti Valančiaus gatve, tolyn Rotušės aikšte ir Aleksoto gatve, vedančia prie Nemuno (Kolupaila 1926, 91–92). Belieka paminėti, kad didžiausiais potvyniais Kauno istorijoje laikomi tie, kurių vandenys pakilo virš 6 m atžymos. 1936 m. vanduo buvo pakilęs iki 7,08 m, o 1946 m. – iki 8,57 m! (Vanduo 1936; Kupscytė 2012, 156, 160–162) (115 pav.).

115

Apsemtas Kaunas žvelgiant iš pietvakarių
(1926-03-06)

Tolumoje jau matau Nemuną. Jo vanduo tamsus, kitokia tėkmė, bangavimas. Santakoje šurmuliuoja nemažas pasitinkančiųjų būrys, ten įžiūriu Algimantą Jucevičių, Valdą Kasperavičių, ekspedicijos marškinėliais pasipuošusį Kęstutį Navicką. Vieni mojuoja, šaukia, kiti atsiliepia. Čia pernelyg seklu, tad iš plausto tenka išlipti, vilkti jį į krantą. Tuoj puolu į Giedriaus Kuliešiaus – sūnėno glėbį, čia pat Vikenė, visi fotografuojamės. Vanduo šiltas, pasiraite kelnes basi einam į santakos kyšulį (116 pav.). Čia atvedė Neries kelias, čia jis baigiasi. Priešakyje – į vakarus srūvantis lėtas, tylus, nepažintas Nemunas. Dviejų didžiausių upių *santaka*, o iš tikrųjų čia teka šimtų ir tūkstančių upelių vanduo iš daugelio rytų baltų kraštų.

Pirmąjį dieną, kai Kameno kaime sulipome į plaustą ir leidomės į žygį nė manyti nenumaniau, kas manęs laukia, kokia ji, mūsų Neries. Šiandien viskas kitaip. Upė – artima ir neapsakomai brangi. Ekspedicijos dienomis ir dabar pažįstu jos nuotaiką, regis, žinau, ką ji galvoja. Tiesa, kartais dar jaučiu liūdesį, skausmą dėl nuodų ir žaizdų – taršos, statybų. Visada pasidžiaugiu dėl sugrįžtančių žuvų, prižiūrimų pakrančių, pažintinių takų ir kiekvieno lietuvių kultūros ir istorijos tyrimams reikšmingo atradimo. Dėl *visko*, kas kyla iš Neries, su ja susiję, ir džiugina sielą.

Pasilenkiu, Neries vandeniui rūpestingai apsiprausiu, patrinu veidą, kaktą. Taip, kaip įpratęs, kaip visada darau prie mūsų šventų šaltinių. Apima jausmas, tvirtas žinojimas, kad čia

115

Nemuno ir Neries santakoje
jau atsisveikinus su Gražina
(2007-07-02)

šventovė. Atsargiai su ja galima sieti Gojų – XVI–XVIII a. šaltiniai tuo pavadinimu vadina santaką (Sabakonienė 1980, 43; plg. *Gojus* – lyguma už Kunigų seminarijos, 2 ha; LŽV: Kaunas). K. Tiškevičius mini, kad Gojus buvo iškirstas XV a., statant bernardinų vienuolyną ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčią (W 272). Beje, šioje bažnyčioje buvo 1617 m. sausio 17 d. įsteigtos Kauno Šv. Angelo Sargo laivavedžių, taip pat ir sielininkų, brolijos išlaikomas Šv. Angelų altorius. 1647 m. minėtos brolijos įstatus valdovas patvirtino kaip vieno iš daugelio amatininkų cechų (Meilus 2007, 359–364).

Iš santakos būriu žygiuojame prie pilies, čia nuoširdžiai pasitinka, sveikina Kauno vicemerą Stanislovą Buškevičių, pasižymiu knygelėje – kelios minutės po pirmos nuskamba Bliušio varpas ir žygis baigtas. Algimantas žygeiviams dovanoja atminimo medalius, padėkos raštus. Mums, mokslininkams, plaustu rūpintis nereikia, jį kažkas žadėjo parvežti. Praėjo dar keletas akimirkų, pilies kiemas ištuštėjo. Mūrų pavėsyje vaišinanės ledais, netrukus namo iškeliauja Inga ir Laura.

Jaučiuosi tarsi surengęs ekspediciją į Žemės vidurį, lyg atradėjas, kurį kelionėje lydėjo palankus likimas, besišypsanti Laimė. Mėginau tą jausmą apsaityti Feliksui, kažin, ar pavyko. Šiandien žinau, kad turi praeiti šiek tiek laiko, kitaip tariant, reikia nutolti ir vėl sugrįžti. Tada lengvai atrasi pačią *svarbiausią* vietą.

Per paskutinius septynerius metus srauniai bėgo mano gyvenimo ir Neries tėkmė. Šiandien pasiekęs Kauną, baigdamas šią išsitiesusią ekspediciją, sugrįžtu ten, iš kur prieš daugelį metų su kuprine ant pečių išėjau. Pakeliu akis į Perkūno aikštės ažuolą, praveriu gimtųjų namų vartelius, apkabinu išsiilgusius Tėvelius. Pačiais gražiausiais žodžiais Jums, Mama ir Tėti, dėkoju už tai, kad auklėjote ir auginote, palaikėte ir kaip galėdami padėjote!

Surengti 2007 metų Neries ekspediciją paskatino noras dar kartą patirti tai, apie ką nuoširdžiai, gražiai ir patraukliai rašė grafas Konstantinas Tiškevičius (1806–1868). Išgyventi tai, ką patyrė K. Tiškevičius per Neries ekspediciją, pakartoti jo kelionę – tai pagarba, taurus ritualas. *Kartojame* tai, ką bijome prarasti, pamiršti, ką norime išsaugoti. Neries ekspedicija pakartota siekiant to paties – prisiminti K. Tiškevičiaus nuopelnus, jo asmenybę, mokslinius tyrimus ir kūrybinį palikimą. Žinoma, ne mažiau svarbios kitos priežastys. Pirma, lietuvių archeologai, juolab istorikai, kalbininkai ir tautosakininkai seniai pamiršo ekspedicijas laivais; kita vertus, skirtingai nei XIX a. – XX a. pradžioje, daugelis šiuolaikinių ekspedicijų apsiriboja kuria nors viena siaura sritimi. Nors vieną Neries ekspediciją nuo kitos skiria 150 metų, jas abi vienija *kompleksiniai* tyrimai.

Vienu kartu drauge su mokslininkų įgula perplaukęs Nerį turėjau galimybę pamatyti tikrą jos dydį, be jokio mastelio, aprėpti įvairovę. Įsitikinau, kad upės skirstymas į ruožus pagal teritorinius ir administracinius vienetus yra dirbtinis. Kultūrinių panašumų bei skirtumų schema kitokia, sudėtingesnė. Neries ištakos Biagomlio girioje apgaubtos savitais mitologiniais vaizdiniais, toliau – jos aukštupio ruožas iki santakos su Naročia (366 km, deš.) ir perėjimas į vidurupį ties Daniušava (330 km, deš.). Vidurupys, plytintis nuo Daniušavos iki santakos su Šventąja (44 km, deš.), pagal gamtinę ir kultūrinę aplinką dar skirstytinas į ruožus iki santakos su Žeimeną (213 km, deš.), Vilniaus (165 km, kair.), Kernavės (93 km, deš.), Gegužinės (60 km, kair.). Žemupys prasideda sulig Šventosios santaka.

Pakartotinis Neries tyrimas nuo ištakų iki žiočių – tai iššūkis ir kartu puiki proga sujungti į vieną atskirus jos ruožus, Lietuvos ir Baltarusijos valstybinės sienos skiriamas dalis. Nors Neries pakrantes iki 2007 m. ekspedicijos žvalgiau ne kartą, niekada nieko panašaus nebuvau patyręs. Svarbu pabrėžti, kad matymas iš Neries kartu reiškia susitapatinimą su tiriamu dalyku. Lyg tirtum pats save! Plaukdamas ir banguodamas kaip upės tėkmė, skirtingai nei stebėdamas nuo kranto, neatsilieki nuo laiko tėkmės. Į upės kultūrą, į upę kultūroje imi žvelgti iš upės žiūros taško.

Į keturias knygas sudėta įvairių 2007 m. Neries ekspedicijos šaltinių – krašto aprašymų, matavimų, daugybė tekstų ir vaizdų su paaiškinimais, išvalgomis, tyrinėjimais, kurie brėžia ateities tyrimų gaires, įrodo tarpdalykinės prieigos pranašumus ir svarbą.

Baigdamas dar kartą glaustai, atidžiai pasirinkdamas žodžius, stengiuosi išryškinti pagrindinius Neries bruožus. Iš vietovardžių, padavimų ir tikėjimų Neris išnyra kaip mitinis veržlus žirgas (kumelė), kaip visus maitinanti karvė. Nuo ištakų iki pat žiočių upė nepraranda, bet, priešingai, saugo ir kaupia šventumą. Ypač tose vietose, kur vyksta tėkmės, greičio, krypties pokyčiai, kur įsilieja didieji intakai. Neries versmės Biagomlio girioje gaubia šventumo skraistė – mitas pasakoja apie stovintį akmenį ir tekančią vandenį, apie dievus – vyrą ir moterį, jų sąjungą kaip būtiną sąlygą upei atsirasti. Senosios religijos dievų vietą užėmė Šv. Stepanas,

arklių globėjas (jis švenčiamas gruodžio 26 d.) ir kankinė Akilina, karvių globėja (minima birželio 26 d.).

Skirties tarp dviejų Neries vardų reikia ieškoti kažkur apie Viallios ir Naročios santaką (*Vialla* iki, o *Neris* – už santakos). Tačiau šiedu pavadinimai veikiami gudų, lietuvių, lenkų kalbų gali *mainytis*. Pirminė *Vialla* (*Вяля, Вялля, Вяльля*) ir *Neris* reikšmė sutampa – ta, kuri mezgama arba mezgančioji, neriama arba *n e r i a n č i o j i* (liet. *nerti* „megzti“). Tikra tiesa, Neris nuo pradžių iki pabaigos narsto kilpas, skiriasi vien jų dydis ir tankis. Žemiau Daniušavos pasiekusi pirmąsias ir vėliau daugelį kitų aukštumų, upė ieško kelio, būdo kliūtims įveikti. Šiose vietose dažnos rėvos – seklūs, akmeningi ruožai. Dvylika didžiųjų Neries rėvų – simbolinis skaičius, sietinas su upeivių pasaulėžiūra, senaisiais vaizdiniais.

Dauguma rėvų turi vardus, jie rodo, kad Neris sudaryta iš dešimčių ir šimtų mažesnių vietų. Jos, viena vertus, yra senovinis žemėlapis, svarbi keliautojų žinijos dalis, kita vertus, liudija tvirtus upės saitus su sausuma, viensėdžiais, kaimais ir jų gyventojais; prie rėvų dažnai būta brastų. Taip Neries erdvė prasiplečia, apima nebe vien vagą, krantus, bet ir pakrantės ruožą, gyvenvietes. Tai *p a n e r y s*, glaudžiai susijęs su gyvenamosiomis vietomis, žmogumi. Nuo Vilniaus ima ryškėti jo ribos – tai viename krante, tai abipus Neries plytintys slėniai. Beje, šiame ruože ieškoma svarbios senovės lietuvių žemės – kunigaikštis Parbus iš Neries minimas kaip vienas karaliaus Mindaugo tarybos narių.

Tiksliausiai panerį apibūdina topografinė padėtis – tai apgyvendinti, dirbami, ganojami, šienaujami sausumos pakraščiai, kurių plotas sutampa su žemai plytinčio slėnio ribomis. Kitaip tariant, tai apačioje esantis, paskutinis laiptelis pakeliui į už vandens ribos esantį pasaulį. Pabrėžtina, kad toldamas į vakarus Neries kelias taip pat veda *žemyn* – tą rodo srauni tėkmė ir nuolydis.

Ir kitas, po vandeniu esantis, gyvūnijos ir augmenijos pasaulis yra kupinas gyvybės. Žuvis, kaip prigimtinėje kultūroje medus, obuoliai, grybai ar uogos, laikomos dovana, ir ją priimančias žmogus įsipareigoja su kitais dalytis, tokiu būdu užtikrinti skalsą. Bene vertingiausias Neries augalas – vandeninis vėdrynas, į paupius ir pačią upę sutraukiantis karves, gausinantis pieną.

Pasakojimai ir sakmės apie skenduolius žmones, daiktus byloja apie Neries paslaptį. Žvelgiantys į ją vandens paviršiuje mato... savo atspindį. Kas kita – sapnai, kuriuose kartais pasakojama apie tai, kas yra *po* vandeniu. Vis dėlto arčiausia gelmių – žvejai. Jie naudojami saviu Neries luotu, dėl nestabilumo vadinamu žudiku (*dušegubka*), ir vėlyvą rudenį, tamsiomis naktimis, su ugnimi juo leidžiasi ieškoti prie dugno prigludusių lašių, vėgėlių, ūsorių. Tad pagrindinis žvejų tikslas – žūklė. Net ir vandens žmogui iš Razdorų kaimo, kaimynų vadinamam Bebru, kuriam vanduo yra *savas*, pakanka vien žuvų ir juodojo ažuolo, išgriebto iš upės dugno. Sielininkai ir upeiviai taip pat pažįsta Nerį tiek, kiek reikia kelionės sėkmei užtikrinti.

Žiemą vandenų pasaulio riba tampa ledu, jo paviršių išraižo pačiūžų žymės, keliai ir takeliai. Pastarieji ženklinami egliašakiais, kaip ir per šermenis, kai mirusiųjų pasaulis priartėja ir jais žymimas ten vedantis kelias. Išėjusieji vandens keliu mirusieji, jų gyvybę pasiglemžę dievai nuo

seno maldomi duonos auka: pasroviui leidžiamas ir Neryje gramzdinamas duonos kepalas su įstatyta degančia žvake. Duonos taip pat aukota prie upės ištakų stovinčiam Stepanu vadinamam akmeniui, plaukiant per pirmąją – Pasisveikinimo – rėvą; iki piniginio mokesčio duona upeiviai atsiskaitydavo muitinėse.

Neris kupina neišmatuojamų galių, ištikus metus kaubtos jos, prasiveržia per pavasario potvynį. Kažin, ar požiūris, esą upė gydo, stiprina arklius, karves, laikytinas sutapimu. Neries pakrantėse trykštančių šaltinių vanduo palaiko žmonių gyvybę, gaivina, gražina; tą gali patvirtinti kauniečiai, kurie iki šiol geria Neries vandenį. Toks *susiliejimas* su upe svarbus, ji pavirsta žmonių gyvenimo, laiko atspindžiu. Savo amžių imama sieti, vertinti pagal įvykusį Neries pokytį – iš jaunos gražios ji virto sena nepatrauklia ir net atstumiančia. Tai iš dalies atsako į klausimą, kodėl mūsų tėvų karta nusigrėžė nuo upės, *tolo*.

Neris turi ir kitokių galių, susijusių su tikėjimais, pažiūromis ir jų *kaita*. Kitados būriais čia buvo pakrikštyti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojai, į vandenį panardintas krikštijamas sentikių kūdikis buvo priimamas į bendruomenę, per *Tashlich* šventę prie Neries traukė Jonavos žydai. Svarbiu žmogaus statuso pasikeitimu laikytinos ir vestuvinių, pirmiausia jaunamartės, apeigos prie Neries akmenų, ruošiantis į sutuoktuves ar grįžtant iš jų.

Neris buvo ir dar ne kartą bus mokslininkų akiratyje: matuojamas upės ilgis, gylis, nustatoma vandens cheminė sudėtis, tarša; nagrinėjama Neries istorinė reikšmė ir jos vaidmuo kultūroje. 1857 ir 2007 m. ekspedicijos padėjo tvirtus kompleksinių tyrimų pagrindus. Surinkta ir paskelbta daug vertingų duomenų apie upę, gyvenimą krante. Atskleista nežinomų senosios ir šiuolaikinės kultūros, gyvensenos, savimonės bruožų, praturtinti baltų religijos ir mitologijos aruodai.

Ekspedicija nutiesė tiltus, parodė kelius prie Neries, neretai į patį jos vidurį. Nuostabu, ten, kur sukas verpetai, ten kyla ir mano – tyrėjo, keliautojo, *atradėjo* jausmai bei pojūčiai. Ekspedicijos dienomis nešamas Neries jutau jos tėkmę ir bangavimą, panerio žmonių kasdienio gyvenimo pulsą. Nesiliauju stebėtis, kokia talpi Neris, kiek daug ji prisimena, gali papasakoti ir parodyti, kokia ji *gyvybinga*! Dar daugiau – ji neatskiriama nuo mūsų valstybės sostinių, liete s u s i l i e j u s i su Lietuva, teikianti tautai įkvėpimą, veržlumą ir galią.

Trumpiniai

Institucijos

- KŠM – Kaišiadorių muziejus.
 KTU – Kauno technologijos universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius.
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas.
 LII ES – Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas (nurodomas bylos numeris).
 LIIR – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Rankraštnas.
 LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas.
 LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių tautosakos rankraštyne.
 LNB – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius.
 LNM EM – Lietuvos nacionalinio muziejaus Etninės kultūros skyrius.
 LTR – Lietuvių tautosakos rankraštnas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (nurodomi rinkinio ir saugomo vieneto numeriai).
 LTRFt – Lietuvių tautosakos rankraštno fototeka.
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.
 LVIA SA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Senųjų aktų rinkinys.
 LVGA – Lietuvos centrinio valstybės archyvo Vaizdo ir garso dokumentų skyrius.
 MAB – Lietuvos Mokslių akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių skyrius.
 VDKM – Vytauto Didžiojo Karo muziejus.
 VUB – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.

Literatūra

- APP – *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*. Sudarė, nuotraukas ir archyvinę medžiagą parengė R. Kaunietis. Vilnius, t. 3, 2001; t. 4, 2004.
 AVK – *Акты, издаваемые Виленского комиссією для разбора древнихъ актовъ*. Вильна, 1891, т. 18; 1904, т. 30.
 BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. XVI a.* Sudarė N. Vėlius. Vilnius, 2001, t. 2.
 KDV – *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.* Sudarė ir parengė V. Jogėla. Vilnius, 2001.

- KRGŽ – R. Gustaitis. *Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas*. Kaišiadorys, 2001.
- LEB – *Lietuvių etnografijos bruožai*. Red. A. Vyšniauskaitė. Vilnius, 1964.
- IP – *Istoriniai padavimai*. Spaudai paruošė J. Balys. Chicago, 1949.
- JK – *Juodoji knyga*. Surinko J. Basanavičius. Vilnius, 2004.
(Nurodomas kūrinio numeris).
- KKA – Avižonis K., Kolupaila S., Končius I. *20 kelionių po Kauno apskritį*. Kaunas, 1937.
- KMAK – *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564*. Parengė D. Antanavičius, lietuviškas santraukas parengė L. Plankis. Vilnius, 2013.
- LAA I – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas / 1. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai*. Red. R. Rimantienė. Vilnius, 1974.
- LAA III – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas / 3. I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai*. Red. R. Rimantienė. Vilnius, 1977.
- LGP – Isokas G. *Lietuvos gamtos paminklai*. Vilnius, 1995.
- LIV – Vaitkevičius V. Baltrūnas V. *Lietuva. 101 įdomiausia vieta*. Vilnius, 2009.
- LKA – *Lietuvių kalbos atlasas. Leksika*. Vilnius, 1977, T. 1 (nurodomas žemėlapių numeris).
- LKB – Misių K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios. Žinynas*. Vilnius, 1993.
- LKP VII – *Laisvės kovotojų prisiminimai*. Sudarė, nuotraukas ir archyvinę medžiagą pateikė R. Kaunietis. 2010, kn. 7, d. 2.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1941–1999, t. 1–19.
- LLKŽ – Vaitkevičiūtė V. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas. Słownik polsko-litewski*. Vilnius, 1994.
- LLV – Vaitkevičius V., Vaitkevičienė D. *Lietuva. 101 legendinė vieta*. Vilnius, 2011.
- LM 25 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*. Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. Vilnius, 1998.
- LM 556 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 556 (1791–1792). Viešųjų reikalų knyga 35*. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, E. Rimša. Vilnius, 2005.
- LPA – *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Sudarytojai Z. Baubonis, G. Zabiela. Vilnius, 2005, t. 1–3.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*. Vilnius, 1985, t. 1; 1989, t. 2.
- LU – *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Sudarė, parengė ir įvadą parašė D. Vaitkevičienė. Vilnius, 2008.
- IVŽ – *Lietuvos vietovardžių žodynas. A–B*. Vilnius, 2008, t. 1.
- LŽV – *Lietuvos žemės vardynas. 1935–1937 m. užpildytos anketos saugomos Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje* (nurodomas adresas).
- ML – *Metryka Litewska. Rejesty podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1690 r.* Opracował Henryk Lulewicz. Warszawa, 2000.
- MVK – Kolupaila S. *Mūsų vandens keliai*. Kaunas, 1938 (2 leid.).
- N – Kudaba Č. *Nerimi*. Vilnius, 1985.
- RLKŽ – *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*. Sudarytas, panaudojant spausdintą ir rankraštinę medžiagą, kurią surinko J. Baronas. Vilnius, 1967, t. 1–2.
- SGP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1881, t. 2; 1882, t. 3; 1884, t. 5; 1888, t. 9; 1889, t. 10.

- TLTŽ – *Tarpukario Lietuvos topografiniai žemėlapiai*. Parengė R. Girkus, R. Šlinkšis, B. Aleksandravičius. Vilnius, 2010 [DVD].
- TVD – [Topografinis Vilniaus dekanato aprašymas 1784 m.]. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3504.
- TŽ – [Topografinis XIX a. vidurio Vilniaus ir Kauno gubernijų žemėlapis M 1: 126 000. Nurodomas lapo numeris]. MAB.
- TŽe – [Topografinis XIX–XX a. sandūros žemėlapis M 1: 21 000. Nurodomas lapo numeris]. (Kartografinis J. Žikulino rinkinys).
- VAK – Valstybės archeologinės komisijos archyvas (nurodomas bylos numeris ir lapai).
- VK – Abėcėlinė vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje. (Nurodomi vietovardžio užrašymo metai).
- ŽA – *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė B. Kerbelytė, iliustracijas parengė V. Vaitkevičius. Vilnius, 1999.
- W – Tyszkiewicz K. *Wilija i jej brzegi. Pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym*. Drezno, 1871.
- BTY – *Военно-топографическое управление* [XX a. pirmos pusės topografinis žemėlapis M 1: 42 000; nurodomas žemėlapių lapo numeris]. (Kartografinis R. Girkauskas rinkinys).

Abromavičius S., Kasparas K., Trimonienė R. 2007. *Didžiosios Kovos apygardos partizanai*. Kaunas.

Adam 1628. [Adam Mikołajewicz Talwoiŝ... 1628 m. sausio 15 d.]. LNB f. 93–1342.

Adamonis R. 1996. *Plėšriųjų žuvų gaudymas*. Kaunas.

Akt Inwentarza 1738. *Akt Inwentarza Ekonomiji Kowienskiej w Powiecie Kowenskim leżącej*. LVIA SA 3774, 469–485.

Alekna V. 1999. *Užė žalia giria. Sovietų prievarta ir laisvės kovos Širvintų rajone 1940–1953 m.* Vilnius.

Almonaitis V. 1989. Didi Mažųjų Žinėnų senovė, *Jonavos balsas*, kovo 30 d.

Anonim 1898. Obszar języka litewskiego w gub. Wileńskiej, *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, t. 3, 3–72.

Avižonis K. 1927. *Kelios istorinės Lietuvos vietos*. Kaunas.

Balčiūnas J., Dakanis B., Strazdas A. 1994. Archeologijos paminklų žvalgymas 1992 ir 1993

metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 278–292.

Balys J. 1937. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose, *Tautosakos darbai*, t. 3, 149–238.

Balys J. 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius.

Baliulis A. 2005a. Iš Kernavės praeities, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*. Vilnius, 153–172.

Baliulis A. 2005b. Iš Čiobiškio praeities, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*. Vilnius, 172–176.

Baranauskas T. 2002. Kur buvo Lietuvos žemė? *Lituanistica*, Nr. 2, 3–18.

Baranauskas T. 2003. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis, *Lietuvos archeologija*, t. 24, 57–106.

Bilenšteins A. 2007. *Latviešu koka iedzīves priekšmeti*. [Iš vokiečių kalbos išvertė] L. Kazeniece. Rīgā, t. 2. (1 leid. originalo kalba – 1918).

Brazaitis Dž., Piličiauskas G. 2005. Gludinti titnaginiai kirviai Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, t. 29, 71–118.

- Brigys J.** 2005. 1922 metų žemės reforma Domeikavos krašte, *Domeikava*. Sudarytojas A. Pocius. Kaunas, 176–252.
- Buchaveckas S.** 2005. Čiobiškio keltas – technikos paminklas, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*. Vilnius, 737–738.
- Buračas B.** 2011. *Lietuvos piliakalniai*. Sudarytojas G. Grižas. Vilnius.
- Butėnas E.** 1998. Vanagiškių pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1997–1998 metais*. Vilnius, 138–142.
- Carte** 1790. *Carte einer zwischen dem Njemen und der Wilia gelegenen Landstriches im Gros Herzogthum Litthauen*. 1: 150 000. KTU f. 109. (Berlyne saugomo žemėlapiu juodai balta reprodukcija).
- Die Chronik** 1863. Die Chronik Wigands von Marburg, *Scriptores Rerum Prussicarum*. Herausgegeben von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke. Leipzig, Bd. 2, 429–662.
- Die littauischen** 1863. Die littauischen Wegeberichte, *Scriptores Rerum Prussicarum*. Herausgegeben von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke. Leipzig, Bd. 2, 662–708.
- Dreiblate G.** 2000. Daugavas pārceltuves, *Daugavas raksti. No Daugavpils līdz Pļaviņām*. Rīga, 128–141.
- Dubonis A.** 1998. Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai. Iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius.
- Duksa Z.** 1981. Pinigai ir jų apyvarta, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*. Red. R. Volkaitė-Kulikauskienė. Vilnius, t. 2, 83–129.
- Dvareckas V.** 1961. Neries slėnio Lietuvos TSR ribose geomorfologinė sąranga, *Geografinis metraštis*, t. 4, 65–95.
- Dziadulewicz S.** 1929. *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*. Wilno.
- Dziennik** 1888. *Dziennik badań archeologicznych od 1 Stycznia 1888 roku Tadeusza Dowgirda*. VUB f.1–f.398.
- Eigulių** 2008. [Be aut.] Eigulių vandentiekio stotis, *Kauno vandenys*. Prieiga per internetą: http://www.kaunovandenys.lt/lt/vandenys/bendroves_istorija/eigulių/. [Žiūrėta 2014-11-04].
- Gailiušis B., Jablonskis J., Kovalenkoviėnė M.** 2001. *Lietuvos upės. Hidrografija ir nuotėkis*. Kaunas.
- Gajewski M.** 2007. *Historie z okolic Wilna*. Wilno.
- Giedraitis L.** 2008. Žodžiai nuo Neries, *Liaudies kultūra*, Nr. 1, 9–15.
- Girininkas A.** 1998. Nauji archeologijos paminklai Kaišiadorių rajone, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 449–452.
- Greimas A. J.** 1990. *Tautos atminties beiėskant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago.
- Grinkevičiūtė A., Gustaitis R., Karvelytė-Balberienė V.** 2008. *Vadovas po Žaslius*. Kaišiadorys.
- Gudavičius E.** 1984. Bandyamas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikėčių valdas, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, ser. A, t. 3, 69–79.
- Gudavičius E.** 1998. *Mindaugas*. Vilnius.
- Inwentarz** 1629. *Inwentarz spisania Maiėtności Szylanskiei Fundowanei na zbor Wilenski (...)*. [1629]. LNB f. 93–1400.
- Inwentarz** 1789. *Inwentarz Starostwa Kiernowskiego (...)* Roku 1789 (...). LVIA f. 525 ap. 8 b. 1517.
- Iė Karmėlavos** 1901. [Vargo Bitelė] Iė Karmėlavos, *Tėvynės sargas*, Nr. 2–3, 35–36.
- Iė Skarulių** 1901. [Vargo Bitelė] Iė Skarulių, *Tėvynės sargas*, Nr. 2–3, 34–35.
- Ivanauskas E.** 2001. *Monetos ir žėtonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850*. Vilnius.
- Jablonskytė R.** 1941. Akmens amžiaus stovykla Skaruliuose (Jonavos vls., Kauno apskr.), *Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis*. Kaunas, t. 1, 1–18.

- Jablonskis K.** 1934. *Istorijos archyvas* / 1. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Kaunas.
- Jablonskytė-Rimantienė R.** 1965. Radikių (Kauno raj.) akmens amžiaus stovyklos, *Lietuvos TSR Mokslių akademijos darbai*, ser. A, Nr. 1, 33–45.
- Jakubowski J.** 1907. Opis Księstwa Trockiego z r. 1387. Przyczynę do badań nad ustrojem Litwy przedchrześcijańskiej, *Przegląd historyczny*, t. 5, zes. 1, 22–47.
- Jakubowski T.** 2012. *Wilno w grafice. Katalog rycin z Zakładu zbiorów ikonograficznych Biblioteki Narodowej*. Warszawa.
- Jankauskas V.** 2010. Iš Skarulių dvaro, miestelio ir parapijos istorijos, *Skaruliai*. Vilnius, 15–47.
- Johanson K.** 2009. The Changing Meaning of ‘Thunderbolts’, *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, Vol. 42, 129–174.
- Kairiūkštytė N.** 1993. Vilniaus krašto gyventojų sudėties pokyčiai 1939–1946 m., *Lietuvos Rytai*. Sudarė K. Garšva ir L. Grumadienė. Vilnius, 281–298.
- Kamuntavičienė V.** 2006. Kauno dekanato bažnyčių raida XV–XVII a., *Lituanistika*, t. 68, Nr. 4, 1–22.
- Kamuntavičienė V.** 2007. Kauno Šv. Petro ir Pauliaus parapija XVII a., *Kauno istorijos metraštis*, t. 8, 65–84.
- Karaliūnas S.** 1995. Lietuvos vardo kilmė, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. 35, 55–91.
- Karaliūnas S.** 2005. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius, t. 2.
- Karaliūnienė R.** 1991. Ką mena Jonavos rajono vietovės, *Jonavos balsas*, 1991 m. kovo 14, 16 d. (Nr. 31, 32).
- Karaš H., Rutkowska K., Geben K., Užinskienė W.** 2001. *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia. Sytuacja socjolingwistyczna. Cechy językowe. Teksty*. Warszawa-Wilno.
- Karmylava** 1909. [Be aut.] Karmylava, Viltis, lapkričio 4 (Nr. 128), 4.
- Kasparas K.** 1999. *Lietuvos karas*. Kaunas.
- Kasperavičius V.** 2011. Nemunas: kaip tapti upės atminties kapitonu? *Rambynas*, nr. 1, p. 45–56.
- Kasperavičiūtė-Karaliūnienė R.** 2005. *Mano gimtinė gyva atmintyje (Sunaikinto Skarulių kaimo atminimui)*. Jonava.
- Kaunas 1929**. [Be aut.] Kaunas jau susilaukė skanaus ir sveiko vandens, *Lietuvos aidas*, gruodžio 16 d. (Nr. 287), 5.
- Kebeikis H. A.** 2004. *Žvilgsnis į Lietuvos tiltus. Iš Henriko Adolfo Kebeikio kolekcijos*. Kaunas.
- Kerbelytė B.** 2005. *Etnologinės medžiagos rinkimo metodikos*. Kaunas.
- Kernavė** 1972. *Kernavė*. Red. komisijos pirmininkas V. Milius. Vilnius.
- Kežinaitis P.** 1958. *Kauno apylinkės*. Vilnius.
- Kiaupa Z.** 2010. *Kauno istorija* / 1. *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*. Vilnius.
- Kiaupienė J.** 2009. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėlyvųjų viduramžių istorijos kraštovaizdis: laikas, erdvė, žmogus, *Lietuvos istorija*. Vilnius, T. 4, 20–176.
- Kolupaila S.** 1926. Šių metų Kauno potvynis, *Kosmos*, Nr. 2–3, 91–110.
- Kolupaila S.** 1929. Išilgai Neries, *Naujas žodis*, Nr. 17, 7–8.
- Kolupaila S.** 1939. Turniškių hidroelektrinė stotis, *Technika ir ūkis*, Nr. 5, p. 113–117.
- Kričinskis S.** 1993. *Lietuvos totoriai. Istorinės ir etnografinės monografijos bandymas*. Iš lenkų k. vertė T. Bairašauskaitė. Vilnius.
- Krupavičius M.** 1919a. Medžiaga etnografinėms mūsų sienoms nustatyti, *Lietuva*, gegužės 13 d., 3.
- Krupavičius M.** 1919b. Medžiaga etnografinėms mūsų sienoms nustatyti (Tąsa), *Lietuva*, gegužės 14 d., 2.
- Kudaba Č.** 1978. Kaip surasti Lietavos upelį? *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 8, 36.

- Kudaba Č.** 2004. Iš Žubiškių praeities, *Žemės giedra*. Vilnius, 192–197. (Perspausdinta iš *Mokslas ir gyvenimas*, 1968, Nr. 4).
- Kupscytė S.** 2012. Didieji upių potvyniai Kaune XX a. 3–4 dešimtmečiais, *Kauno istorijos metraštis*, t. 12, 155–190.
- Kurilienė A.** 2009. *Kaišiadorių rajono archeologijos sąvadas*. Kaišiadorys.
- Kuzavinis K.** 1964. Lietuvos vardo kilmė, *Kalbotyra*, t. 10, 5–18.
- Kuzavinis K.** 1967. Lietuvių upėvardžiai lie-(lei-), *Kalbotyra*, t. 17, 135–137.
- Kviklys B.** 1991. *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*. Vilnius, t. 2. (2 fotografuotinis leid.).
- Laime S.** 2011. *Raganu tradicija Ziemeļaustrumu Latvijā*. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga.
- Laurinavičius J.** 1995. *Gegužinė. Straipsnių rinkinys*. Kaišiadorys.
- Linčius A.** 1990. *Ataskaita už mokslinį darbą „Svarbiausių Lietuvos geologijos paminklų mokslinis įvertinimas ir tvarkymo kryptys“*. Vilnius.
- Linčius A.** 1994. *Lietuvos geologijos paminklai ir draustiniai*. Vilnius.
- Luchtanas A.** 1990. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje ir jos apylinkėse, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*. Vilnius, 193–196.
- Mačiulis J.** 2011. *Lietuviškųjų slapyvardžių aiškinamasis žodynas*. Vilnius.
- Mačiulis M., Zabiela G.** 2011. Mažųjų Žinėnų piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 96–99.
- Maksimaitienė O.** 1969. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.* Vilnius.
- Malczewska M.** 1985. *Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku*. Warszawa–Poznań.
- Marcinkevičiūtė E., Šatavičius E.** 2011. Skarulių pilkapių vietos tyrimai 2009–2010 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 103–113.
- Marcinkevičiūtė E., Šatavičius E.** 2013. Skarulių pilkapių vietos tyrimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*. Vilnius, 23–26.
- Medišauskienė Z.** 2008. Istorijos verpetuose, *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės*. Sudarė V. Vaitkevičius ir A. Žikutė. Vilnius, 79–115.
- Meilus E.** 2007. Vilniaus ir Kauno upeivių brolių (cechų?) privilegijos XVII a., *Praeities pėdsakais. Skiriama prof. dr. Ziganto Kiaupos 75-mečiui*. Vilnius, p. 359–380.
- Merkys V.** 1934. *Vandens keliai*. Kaunas.
- Merkys V.** 2006. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.*, Vilnius.
- Michelbertas M.** 1986. *Senasis geležies amžius*. Vilnius.
- Miłosz Cz.** 1992. *Tėvynės ieškojimas*. Vertė A. Grybauskas, A. Kalėda, A. Sverdiolas. Vilnius.
- Miškinis A.** 1973. Vilijampolės būta savarankiško miesto, *Statyba ir architektūra*, Nr. 3, 30–31.
- Miškinis A.** 2009. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės / 4. Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*. Vilnius.
- Mitkiewicz L.** 2002. *Kauno atsiminimai (1938–1939)*. Iš lenkų kalbos vertė R. Žepkaitė. Vilnius.
- Nedzinskaitė Ž.** 2009. „Vilija – Lietuvos vandenų valdovė“. *Neris lotyniškuose XVII–XVIII a. literatūros kūriniuose, Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 7, 237–242.
- Neris** 2010. Vaitkevičius V. *Neris. 2007 m. ekspedicija*. Vilnius, t. 1.
- Neris** 2012. Vaitkevičius V. *Neris. 2007 m. ekspedicija*. Vilnius, t. 2.
- Neris** 2013. Vaitkevičius V. *Neris. 2007 m. ekspedicija*. Vilnius, t. 3.
- Norkaitienė M.** 2011. *Vietovardinių asmenų pavadinimų (katoikonimų) žodynas*. Vilnius.
- Ochmanskis J.** 1996. Kitų etninių grupių Lietuvos gyventojai XIII ir XIV a., *Senoji Lietuva*.

Iš lenkų k. vertė R. Griškaitė ir O. Mickevičiūtė. Vilnius, 63–87.

Orlov V. 2007. *Kauno tvirtovės istorija 1882–1915*. Kaunas.

Padalijos 1939. *Trakų apskrities, Žaslių valsčiaus, Padalijos kaimo vienasėdžiais išskirstymo planas, sudarytas 1939 metais Žemės Tvarkymo Departamento matininko Šarkausko Vlado*. LCVA f. 1250, ap. 4, b. 19/385.

Paulauskas A. 1994. *Zūbiškės* [Rankraštis]. KŠM (neinv.).

Paulauskas A. 2005. *Rusių, Kaspariškių, Jočiūnų kaimai ir tų kaimų gyventojai* [Rankraštis]. KŠM (neinv.).

Paulauskas A. 2013. *Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos*. Vilnius.

Petrulis J. 1943. Santeklių dvaro keltas, *Gimtasai kraštas*, Nr. 31, 299–302.

Piškinaitė-Kazlauskienė L. 1995a. Žvejyba metiniais Lietuvos vidaus vandenyse XX a. 3–9 dešimtmetyje, *Lietuvos istorijos metraštis* / 1994. Vilnius, 73–93.

Piškinaitė-Kazlauskienė L. 1995b. Lietuvos žvejai XX a., *Mūsų kraštas*, Nr. 2, p. 46–67.

Piškinaitė-Kazlauskienė L. 1998. *Žvejybos istorijos apybraižos*. Vilnius.

Piškinaitė-Kazlauskienė L. 2000. Žvejų vieta Lietuvos kultūroje, *Liaudies kultūra*, Nr. 6, 18–30.

Pleckevičius J. 2007. *Nuo Kauno iki Daugpilio senuoju pašto traktu*. Vilnius.

Pocius A. 2005. Domeikava Pirmojo pasaulinio karo audrose. Kaizerinės okupacijos sunkmetis, *Domeikava*. Sudarytojas A. Pocius. Kaunas, 147–175.

Pogrindinės 2005. Pogrindinės spaustuvės „ab“ veikla (1980–1990). Vytauto Andziulio ir Birutės Vidauskaitės-Andziulienės atsiminimai. (Užrašė Aušra Nomeikaitė), *Kauno metraštis*, t. 6, 229–246.

Potašenko G. 2001. Sentikiai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius, 635–654.

Potvynis 1935. [Be aut.] Potvynis Kaune prieš 220 metų, *Rytas*, vasario 27 d. (Nr. 48), 5.

Puzinas J. 1938. 1935, 1937 ir 1938 m. *Eigulių kapinyno (Kauno raj.) kasinėjimų ataskaita*. LIIR f. 1, b. 1131.

Puzinas J. 1941. *Sargėnų kapinyno 1938–1941 m. tyrinėjimų dienoraštis*. [Kaunas, 1941]. LIIR f. 1, b. 377.

Ragauskaitė A. 2014. „Krašto“ samprata lietuvių kalboje, *Liaudies kultūra*, Nr. 2, 64–74.

Reikėtų 1936. [Be aut.] Reikėtų apsaugoti senovės kapus, *XX amžius*, liepos 31.

Rickevičiūtė K. 1995. Karmėlavos kapinynas, *Lietuvos archeologija*, t. 11, 73–103.

Rickevičiūtė K. 2012. Karmėlava Old Cemetery According to the 1998–2005 Excavation Data, *Archaeological Investigations in Independent Lithuania 1990–2010*. Eds. G. Zabiela, Z. Baubonis, E. Marcinkevičiūtė. Vilnius, 170–175.

Rimantienė R. 1996. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius (2 leid.).

Rimantienė R. 2010. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus. Pluoštas archeologės prisiminimų*. Vilnius.

Rusių 1931. *Trakų apskrities, Žaslių valsčiaus, Rusių kaimo žemės vienkiemiais išskirstymo planas, padarytas 1931 metais Žemės Tvarkymo Departamento Matininko Matuko Petro*. LCVA f. 1250 ap. 4 b. 17/572.

Ružancovas A. 1933. Iš prancūzmečio pradžios Lietuvoje. (Medžiaga kai kurių vietovių istorijai), *Savivaldybė*, Nr. 6, p. 24–27.

Sabakonienė B. 1980. Kauno senamiesčio gatvėvardžiai XVI–XX a., *Architektūros paminklai*, t. 6, 43–49.

Sakalas J. 1938. Čiobiškio ir Žvalgakalnio paslaptis, *Sekmadienis*, spalio 16 d. (Nr. 42), p. 42.

Samalavičius S. 2011. Vilniaus žuvininkų cechas, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*. Vilnius, p. 139–141.

Seibutis A. 2002. *Etninės paleogeografijos pradmenys. Baltiškųjų kraštavardžių kilmės mįslės*. Vilnius.

Skrinskas R. G. 1999. *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*. Kaunas.

- Skrinskas R. G.** 2008. *Lapių Šv. Jono Krikštytojo parapija*. Lapės.
- Sliesoriūnas F.** 1974. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*. Vilnius.
- Šakienė O.** 2009. *Ar meni tų ažerų? Elektrėnų krašto tautosaka*. Parengė O. Šakienė, V. Vaitkevičius, A. Leskauskaitė, L. Sungailienė. Vilnius.
- Šaulys V.** 1969. Įdomus radinys, *Kultūros barai*, Nr. 7, p. 74.
- Šilonių** 1807. [Šilonių dvaro bylos dėl žemės ribų su kaimyniniais dvarais 1535–1807 m. dokumentų nuorašai. 1807 m. sausio 11 d.] LNB f. 93–1390.
- Širvinskas T., Žirlienė I.** 2010. Patvinusi upė smogė stipriai ir staigiai, *Kauno diena*, kovo 23 d. (Nr. 65), 4–5.
- Švogžlys N.** 2005. Čiobiškio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios ansamblis [pagal kun. N. Švogžlio-Milžino rankraštį parengė S. Buchaveckas], *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*. Vilnius, 601–603.
- Taluntytė N.** 2007. Geokultūrinis Nevėžio su-regiono kraštovaizdis, *Česlovo Milošo žemė*. Kaunas, 10–14.
- Tarasenka P.** 1922. Ieškojimai Neries ir Šventosios santeiklyje, *Mūsų senovė*, t. 1, kn. 4/5, 574–590.
- Tarasenka P.** 1924. Panerio pirmąsios kultūros sėdybos. (Nuo Kernavės iki Kauno), *Kultūra*, Nr. 7/8, 299–310.
- Tarasenka P.** 1925. *Gimtoji senovė (ieškojimas, pažinimas ir apsaugojimas)*. Šiauliai.
- Tyszkiewicz E.** 1840. *Kiernow i Troki*. MAB f. 31–1326. (Straipsnio, tais pačiais metais paskelbto leidinyje *Tygodnik Peterburski*, rankraštis).
- Tyszkiewicz K.** 1859. *Atlas raf głównych na rzece Wilji. Zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857 roku przez Konstantego Hrabiego Tyszkiewicza i przez tegoż złożone w Wileńskim muzeum w 1859m Roku. Pisał J. Szantyr*. VUB f. 29–197 (nurodomas rėvos numeris).
- Tory A.** 2000. *Kauno getas: diena po dienos*. Iš anglų kalbos vertė L. Judelevičius. Vilnius.
- Trainys V.** 2010. Pavasarinio potvynio įkaltais tapo ir žmonės, ir jų turtas, *Lietuvos rytas*, kovo 23 d. (Nr. 65), 1, 4.
- Turkų** 1925. [Be aut.] Turkų miesto ženklas Lietuvoj, *Lietuva*, lapkričio 5 d. (Nr. 249), 5.
- Turska H.** 1995. *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*. Vilnius.
- Urbaitytė R.** 2004. Kauno miesto santykiai su žydais XVIII amžiuje, *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, 83–148.
- Vaitkevičienė D.** 2001. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius.
- Vaitkevičius V.** 2006. *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*. Vilnius.
- Vaitkevičius V.** 2007. Examining the Layout Tendencies of East Lithuanian Barrows, *Colours of Archaeology. Material Culture and the Society*. *Interarchaeologia*, vol. 2, 117–125.
- Vaitkevičius V.** 2008. Neries ekspedicija, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*. Vilnius, 502–507.
- Valauskaitė L.** 2008. Istorijos refleksijos prie Neries, *Šiaurės Atėnai*, balandžio 18 d. (Nr. 889), 10.
- Vanagas A.** 1981. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius.
- Vanagas A.** 1996. *Lietuvos miestų vardai*. Vilnius.
- Vanduo** 1936. [Be aut.] Vanduo Kaune butus apsemė apie 8.000 žmonių, *Lietuvos aidas*, kovo 15 d. (Nr. 122), 1.
- Vardynas** 1963. *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Vilnius.
- Varnas A.** 1994. Masteikių kapinyno 1993 metų tyrimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 178–184.
- Varnas A.** 1996. Masteikių kapinyno (Kauno r.) tyrimai 1994 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius, 138–141.

- Vaškevičiūtė I., Dakanis B.** 2008. Čiobiškio miestelio žvalgomieji tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*. Vilnius, 462–464.
- Vėlius N.** 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*. Vilnius.
- Virbickas J.** 1986. *Lietuvos žuvys*. Vilnius.
- Vygandas Marburgietis** 1999. *Naujoji Prūsijos kronika*. Vertė R. Jasas. Vilnius.
- Wiśniewski J.** 1965. Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV wieku do połowy XVII wieku, *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*. Białystok, 51–138.
- Wizytacja** 2001. *Wizytacja dekanatu kowieńskiego z 1782 r. przez biskupa Ignacego Jakóba Massalskiego*. Parengė V. Jogėla. Vilnius.
- Wojtkowiak Z.** 2005. *Lithuania Transwilnien-sis saec. XIV–XVI podziały Litwy północnej w późnym średniowieczu*. Poznań.
- Wolff J.** 1885. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*. Kraków.
- Zabiela G.** 1998. Ruklos piliakalnio tyrinėjimai 1997 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 112–114.
- Zabiela G.** 2000. Lokėnėlių piliakalnio tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, 138–141.
- Zabiela G.** 2005. Čiobiškio ir Rusių Rago pilkapynų tyrinėjimai 1963–1964 metais, *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*. Vilnius, 127–139.
- Zabiela G.** 2010. Mažųjų Žinėnų piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 88–94.
- Zielińska A.** 1999a. Elementy języka litewskiego w polszczyźnie Kowieńskiej, *Acta Baltico-Slavica*, t. XXIV, 253–261.
- Zielińska A.** 1999b. O polszczyźnie na Litwie Kowieńskiej, *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 9, 11–32.
- Zielińska A.** 2002. *Polska mniejszość na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*. Warszawa.
- Zinkevičius Z.** 1994. Lietuvos vardas ir leičiai (laičiai), *Lituanistica*, Nr. 4, 146–151.
- Znamierowska-Prüfferowa M.** 1937. Folklor rybaków, *Ethnographica*, zes. 1, s. 31–37 (nurodomas kūrinio numeris).
- Žalnierius A.** 1998. Mažųjų Lapių dvarvietės žvalgomieji tyrinėjimai 1996 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 330–332.
- Žalnierius A.** 2002a. Pirmoji Kauno pilis, *Kauno istorijos metraštis*, t. 3, 7–36.
- Žalnierius A.** 2002b. Lentainių piliakalnio papėdės gyvenvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 73–75.
- Žalnierius A.** 2004. Kauno piliavietė XIV a. antroje pusėje – XV a. pradžioje, *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, 205–227.
- Žalnierius A.** 2009. Lentainių piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 95–97.
- Žalnierius A.** 2010. Kaunas Castle, *Archaeological investigations in Independent Lithuania. 1990–2010*. Eds. G. Zabiela, Z. Baubonis, E. Marcinkevičiūtė. Vilnius, 218–225.
- Žalnierius A., Puškorius A., Pukienė R.** 2012. Kauno pilies rytinis gynybinis griovys, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*. Vilnius, 221–239.
- Žemulis F.** 2007. Kelionė upe suartino lietuvių ir baltarusius, *Lietuvos žinios*, liepos 13 d. (Nr. 157), 20–21.
- Žilėnas V.** 1995. Vilniaus miesto prekybos bruožai XVI ir XVII šimtmeityje, *Mūsų praeitis*, Nr. 4, p. 90–130.

Адомавичюте И. 1994. О языке и национальном самосознании жемайтской шляхты, *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 7, 121–127.

Афанасьев Д. 1861. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Ковенская губернія. Санктпетербургъ.

Деделев А. 1893. Местечко Яново. Опыт историко-статистического описания, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1894 год*. Ковна, 121–141.

Карта 1812/1843. Карта Виленской губерніи Ковенскаго уезда составленная 1843 года. LVIA f. 526, ap. 7, b. 5428.

Корецкий П. И. 1863. О раскольникахъ въ Ковенской губерніи, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1863 год*. Ковна, 3–46.

Лухтан А., Ушинскас В. 1988. К проблеме становления Литовской земли в свете археологических данных, *Древности Литвы и Белоруссии*. Вильнюс, 89–104.

Матеріалы 1861. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами генеральнаго штаба. Виленская губернія. Санктпетербургъ.

Общий 1847. Обицій планъ казеннаго имения Керновъ Виленской Губерніи и Уезда составленъ 1847 г. LVIA f. 525, ap. 2, b. 275.

Планъ 1825. Планъ Казеннаго Имения Кирновишекъ или Кривичъ къ Староству Кирновскому принадлежащая (...) 1825^{мѣ} году (...). LVIA f. 526, ap. 7, b. 251.

Рыболовство 1907. *Рыболовство и рыбодство въ Сѣверо-Западномъ краѣ* (Ковенская, Виленская и Гроденская губерніи). Подъ редакціей Н. Ю. Зографъ и Ю. Н. Зографъ. Москва.

Чекмонас В. 1994. К проблеме польского национального самосознания на литовско-славянском пограничье, *Granice i pogranicza. Język i historia. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Warszawa, 27-28 maja 1993 r.* Warszawa, 157–164.

Чекмонас В. 2001. Польский язык в Йонавском районе Литвы (социолнгвистические заметки), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 10, 71–91.

Йовайша Э. 1989. Мировоззрение балтов по данным пространственного ориентирования и внутреннего устройства погребении центральной Литвы I–IV вв., *Vakarų baltų archeologija ir istorija. Tarprespublikinės mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 92–107.

Швед И. 2009. Традиционные верования белорусов, связанные с рыболовством, *Социальные и эстетические нормативы традиционной культуры*. Москва, 138–142.

Яблонските-Римантене Р. 1959. Стоянки каменного века Эйгуляй, *Вопросы этнической истории народов Прибалтики*. Москва, 11–31.

Valiukiškiai, Musninkų sen., Širvintų r. **1**
Kmitai, Paparčių sen., Kaišiadorių r. **2–5**
Paneriai, Paparčių sen., Kaišiadorių r. **6–16**
Pakalniškiai, Paparčių sen., Kaišiadorių r. **17**
Čiobiškis, Širvintų r. **18–32**
Litviniškės, Žaslių sen., Kaišiadorių r. **33–40**
Rusai, Palomenės sen., Kaišiadorių r. **41–60**
Žūbiškės, Palomenės sen., Kaišiadorių r. **61**
Laukysta, Čiobiškio sen., Širvintų r. **62–65**
Guniai, Upininkų sen., Jonavos r. **66–80**
Gegužinė, Palomenės sen., Kaišiadorių r. **81–82**

Vanagiškis, Upininkų sen., Jonavos r. **83**
Saleninkai, Upininkų sen., Jonavos r. **84–98**
Santaka, Upininkų sen., Jonavos r. **99**
Laukagaliai, Jonavos sen. ir r. **100–103**
Skaruliai (ist. k.), Jonavos sen. ir r. **104–121**
Jonava **122–144**
Rimkai, Kulvos sen., Jonavos r. **145**
Mykoliškiai, Kulvos sen., Jonavos r. **146**
Masteikiai, Domeikavos sen., Kauno r. **147–158**

Santrumpos

LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas
Vait. – Vykinto Vaitkevičiaus pastaba

I. B. – Inga BUTRIMAITĖ¹
G. G. – Gražyna GOLUBOWSKA
U. K. – Ugnė KABELKAITĖ
F. K. – Filomena KAVOLIŪTĖ
K. R. – Krystyna RUTKOWSKA
L. S. – Lina SOKOLOVAITĖ
J. U. – Jurasis UNUKOVIČIUS
V. V. – Vykintas VAITKEVIČIUS
L. V. – Laura VALAUSKAITĖ

apskr. – apskritis
g. – gimė
įr. – įrašė
k. – kaimas
r. – rajonas
saug. – saugoma
sen. – seniūnija
šfr. – iššifravo

El. – Elektrėnų sav., Vilniaus apskr.
Jn. – Jonavos r., Kauno apskr.
Kn. – Kauno r. ir apskr.
Kš. – Kaišiadorių r., Kauno apskr.
Šrv. – Širvintų r., Vilniaus apskr.

¹ Per ekspediciją – Kovalenkaitė (Vait.).

Padavimų, pasakojimų ir prisiminimų publikacija yra parengta laikantis geografinio principo, leidžiantis upe žemyn nuo Kernavės iki Kauno. Visa šioje knygoje skelbiama tautosaka yra svarbi kompleksiniams Neries tyrinėjimams, upės pakrantėse esančių kaimų istorijos ir ten gyvenančių žmonių kultūros pažinimui.

Pasakojimus baltarusių kalba iššifravo dr. Jurasis U n u k o v i č i u s, lenkų kalba – dr. Krystyna R u t k o w s k a, lietuvių kalba – Ugnė K a b e l k a i t ė ir Laura V a l a u s k a i t ė. Knygai tekstus atrinko ir sugrupavo V. V a i t k e v i č i u s. Kalbinę tekstų redakciją (šifruotos medžiagos sulysinimą su garso įrašais) atliko K. Rutkowska ir V. Vaitkevičius, santraukas parengė V. Vaitkevičius.

Rengiant šiuos tekstus spaudai, laikytasi nuostatos, jog tai yra visais požiūriais autentiškas mūsų laikmečio kalbos ir kultūros tyrimų šaltinis. Kartais iš pirmo žvilgsnio nereikšmingos pateikėjų pasakojimų vietos ir tyrėjų jiems užduoti klausimai leidžia visiškai tiksliai sekti vykusio pokalbio ir, svarbiausia, pateikėjo minčių eigą.

Prireikus, tekstai ir jų pateikėjų metrikos papildyti paaiškinimais ir pastabomis. Visi kiti tautosakos komentarai ir kontekstai, taip pat vietos, apie kurias kalbama padavimuose, yra aprašytos ankstesniuose šios knygos puslapiuose (žr. p. 11–128).

1. [Akmuo, vadinamas Gaidžiu]

Ten bus, kaip vadinasi... Gaidys. Jo. Ten daleidžiam, aš tai ten nebuvo, ale kai man mano amžiną atilsį tėvukas pasakojo, jis ten kaip kadaise iš Vilniaus į Kauną tuos, vadinasi, plytus* varė – rąstus surištus. Ir tenai kaip varo, tai sako, toj vietoj, sako, kur ten tas Gaidys, ten, sako, visada išardo tos... išardytos būna plytos. Jeigu papuola šita, ten jie ten... nu, yra iš vienos pusės, ir iš kitos pusės, tai jeigu papuola, daleidžiam, Gaidžio – tai jau viskas, jau ten išardo kaip reikiant tas. Ir paskui jie plukdo ant... ant kranto, ir ten tada taiso tuos, daleidžiam, plytas.

– *Tai jis yra už Mitkiškių?*

– Tas Gaidys? Net ten prie Šešionių,** ten už Mitkiškių, ten prie Šešionių. Ten už Mitkiškių paskui jau bus Šešioniai. Šešioniai ten bus.

– *Bet jūs jo nematėt, ar vidury upės?*

– Ne, nemačiau, tai turbūt kad vidury, jeigu, daleidžiam, iš vienos pusės ir iš kitos pusės galima buvo jo pralenkt, nu, jo iš... išvengt, kad jis ne, šita, neišardytų tuos.

Grabijolai, El. – Boleslovas Čilius, g. 1950 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* U. K. Saug. LTR 7686/699.

* Lenk. *plyt* „plaustas, sielis“

** Šešonių k., Paparčių sen., Kaišiadorių r.

Kmitai, Paparčių sen., Kaišiadorių r.

2. [Apie kalbą]

– O aš lietuviškai turėjau išmokyti.

– *Tai šeima vyro lenkiškai kalbėjo?*

– Lenkiškai.

– *Namuose?*

– Namuose, čia va, lenkiškai kalbėjo ir viskas.

– *O Jūs už kelių kilometrų ir Jūs jau nekalbėjot?*

– Ir mes jau lietuviai buvom.

– *Jau lietuviai.*

– Lietuviai mes buvom jau. Lenkiškai nekalbėjom.

– *O tai nuo ko tas priklausė?*

– Nu, aš nežinau. Čia va visas šitas kampelis, visi lenkiškai kalbėjo.

– *Kurie kaimai?*

– Nu, čia va va, kitoj pusėj, Ardžiškės čia va, lenkiškai kalbėjo. I čia va Kmitai, i paskiau Lemucionys lenkiškai kalbėjo čia toliau.

– *O Valiukiškės?*

– Ir Valiukiškės lenkiškai kalbėjo tenais toliau.

- *O Dailidės?*
 - Dailidės, tai čia taip buvo pusė lenkų, pusė lietuvių.
 - *O Kernavė, kaip Jums atrodo? Ar...*
 - Nu, Kernavė tai daugiau lenkų, daugiau lenkų ten. Kernavė tai ten lietuviškai mažai kas kalba. Dabar gal daugiau jau atvažiavusių.
 - *Tai kaip čia? Nuo ko čia tas priklausė? Juk čia irgi buvo Lietuva...*
 - Nu, aš neįsivaizduoju. Man anyta, tai va. Aš kai atėjau, tai aš gi lietuviškai kalbėjau, bet ji neisimokina lietuviškai. Lenkiškai kalbėja visą laiką. Jau tėvas ma... jau mana vyra, tai kalbėja lietuviškai, kalbėja. Ir vyras mana lietuviškai kalbėja, o jinai... ir visas marčias buva, trys marčias, ir visos lietuvės buva! Ir nei viena, ne... neiš... neišmoka lietuviškai kalbėti. Nekalbėja. Nu, gal nenorėja, nežinau.
 - *O čia grynai lenkiškai kalbėjo?*
 - Dai, kur čia grynai!? Lenkės kai atvažiuoja, nu, žinoma, susikalbi, nesakysi, kad nesusikalbi, čia va, buva mana, jau išeina, uošvia broliai išvažiavę Lenkijan, tai kai atvažiuodava, tai lenkiškai kalbėdava, tai aš susikalbėjau. Nes... nu, nesakysi, nu, gal kokį žodis tenai ir ne...
 - *O gal sakydavo, kad paprastai kalbėjo ten, kaip? Po prostemu?*
 - Čia tai jau čia pusė... pusė... pusė... pusė lenkų, pusė gal tų visokias kalbos čianai susigaudyta.
- Kmitai, Kšd. – Janina Naidzinavičiūtė-Mlečkienė, g. 1928 m., kilusi iš Naravų k., nuo 1965 m. gyvena Kmituose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1136.

117

J. Mlečkienės lovatiesių raštai
(2007-06-28)

118

J. Mlečkienės prieverpstė
(2007-06-28)

3. [Neries potvyniai]

– *Prie Jūsų atminties?*

– Taip, taip. Ir svirnas čia plaukė, ir šuva ant pasvirnės būdava pririštas loja, vištas... tvartas plaukia, vištos, gaidys gieda, va... čia va, kiek kartų, matėm, baisu buva, baisu. Nežinot, kap baisu.

– *O bijodavot paskęsti?*

– Nu, tai aišku. Aš nuėjau prie Neries ir mes gi laivu turėjom, tai mano gi jau vyra tėvas, aš nuėjau... bėk, saka, greitai, ba tave apsems, saka, nespėsi. Labai kyla greitai, a jis laivan ir plaukia, va čia va, kraštu ir atplaukė, nat va čia, mūsų pirtis stovi, čia va, prie pirties (mūsų pirtis buva jau apsemta tadu) nu ir va čia, va čia va, šitas va visas klioniukas, visas, nat va čia, prie šitų va medžių, prie mūsų nama, tai buva vanduo. Baisu buva, mes negalėjom kiton pusėn jau kelią praeiti, tik su laivu plaukėm. O taip tai... per du kartus. Taip tai nebuvo daugiau. Dabar jau ne, jau ne, nekyla tiek vanduo.

Kmitai, Kšd. – Janina Naidzinavičiūtė-Mlečkienė, g. 1928 m., kilusi iš Naravų k., nuo 1965 m. gyvena Kmituose. *Jr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1156.*

4. [Neris anksčiau ir dabar]

Anksčiau būdava (dar prie vokiečių buva) tokie plaskai, labai paiki, kalniukas toliau būdava, o dabar tiesiai jau krinta, viskas pasikeitė, v i s k a s! Čia va... va, kur va, čia, va dabartės, va čia tiesiai, kur buva pervažą,* buva tokie trys akmenai dideli dideli, va čia va, stovėja, tai aš darėjau ten rūbus plaut, viską. O dabar nei viena nėra. O kur jie dingio, nežinia... ir laivu čia plaukiojo ir vis, ir neužkabina, nė nieka. Ir gilų gilų čia dabartės. Nei viena akmenia nėra. Didžiuliai, didžiuliai...

– *O dėl ko taip pasikeitė?*

– Nu, kas, kas čia žina, kas čia, vanduo gal čia iš... išplovė kur nors ir nu... nusirita pašonėn, žinai. Čia nesuprasi.

– *O pakrantės tokios pat dumblėtos buvo anksčiau?*

– Ne visur. Ne visur. Būdava, kad ir dumblėtų, bet va čia, va va, tai buvo nedumblėtos, kur šitie akmenai buvo, tai labai gražu buvo inteit. Dabar va mes pasidarėm va čia, tai laivas mūsų stovi prie Neries ir tokis laiptelis padaryta. Nu, tai... ir tai labai pasikeitė. Ir status kalnas koks tai pasidarė, viskas. Labai daug pasikeitė.

– *O vanduo daug švaresnis buvo?*

– Nu, žinot, kaip būdava jau pakilus labai Neris būdava, tai ne... nepasakyčiau, kad švarus buva. O taip tai švarus buva, nuveini rūbų plaut, tai, menu, plauni, tai ten žuvytės kur mažos plaukioja, viskas matytis būdava. O dabar nematyti. Dabar nėra to jau.

– *O žuvies daug buvo?*

– Oi, anksčiau buvo. Buvo. Dabar tai jau nėra. Nėr dabar jau.

– *Gal bėgdavot žvejojot vaikystėj? Ar broliai?*

– Ne. Mano tiktai va, aš kai atėjau, tai jau išeina, tėvas vyra. Oi, žvejoja jisai! Ir didelių žuvų sugaudava labai. Va, čia upelį šitam būdava upėtakių, labai daug buva. O paskui tai apžiūrėja čia jauni, tai ateidava su žeberklais, išmušė viską. Labai jau... ne, dabar nėra žuvų ir nėra šitam upelį žuvų. Ir Nery – nėra. Nesugauna, va čia, va. Jie kai kada gauda, ale, kad nesugauna nieka.

119

Karstu (Truna) vadinamas Neries
akmuo (viduryje, po vandeniu)
žvelgiant iš vakarų
(2007-06-28)

Kmitai, Kšd. – Janina Naidzinavičiūtė-Mlečkienė, g. 1928 m., kilusi iš Naravų k., nuo 1965 m. gyvena Kmituose. *Jr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1153.*

* T. y. perkėla

5. [Apie žvejybą]

Kai išsilies vanduo, tai čia, kai nupuola, tai tokiose d[u]obelėse ir lieka, ir žuvų likdava, nu, tai eidavam ir tikrindavam tas d[u]obelas. Tai sugaudavom didelių, tai oi, didelių va, likusiai.

Kmitai, Kšd. – Janina Naidzinavičiūtė-Mlečkienė, g. 1928 m., kilusi iš Naravų k., nuo 1965 m. gyvena Kmituose. *Jr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1155.*

Paneriai, Paparčių sen., Kaišiadorių r.

6. [Akmuo su raidėmis]

Čia vienas [akmuo. – Vait.] su raidėm buvo pas mumį. Tai išeina, lyg ant akmeno raidės iškalta. Nu tai čia ėja ėja iš Vilniaus studentai, nu ir pasiėmė muziejun. Tai vat. Akmeniuką (...).

Apie šitą akmenį, ką mės... mūsų... an mūsų sklypo buvo, tai išeina pasiėmė... pasiėmė studentai. Ir atvažiavo iš Vilniaus ir pasiėmė jį, tai vat. Su raidėm. Tai koks tai užrašas buvo, perskai-tyt jau ne lietuviškai. Paminklas koks tai buvęs.

– *Tai Jūs jį išarėt? Kaip jį aptiko žmonės?*

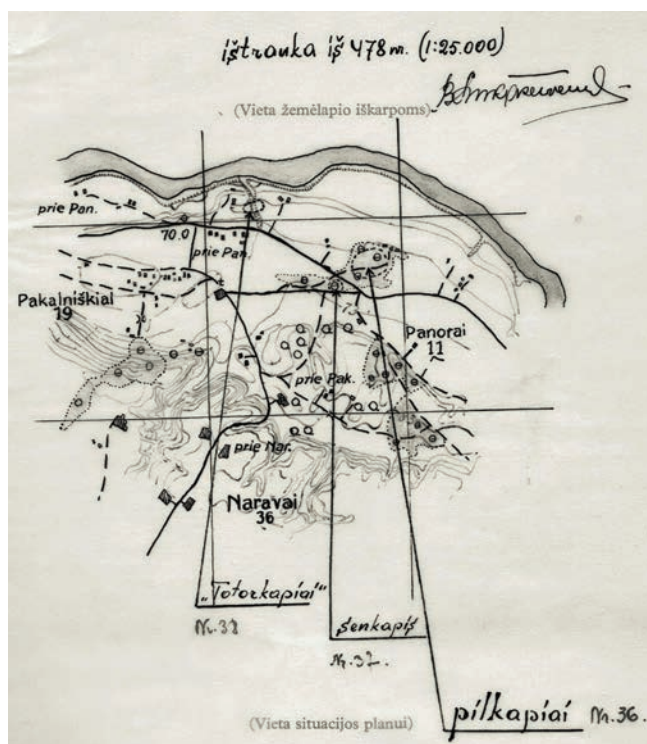
– Traktorius išarė.

– *Traktorius?*

– Mch. Jis jau buvo apvertęs jau. Bet išarė. Nu toks, taip buvo...

– *Tai laikraščiai rašė, bet ar žmonės minėjo, kad totoriai čia gyveno?*

– Nu, tai... ne čia, ne čia negirdėt buvo, kad nepasakoja.

120

Panerių (Panorių) archeologinių vietų schema
(1935)

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B.,
L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1158.

7. [Upės vardas]

Neris. Neris vadinasi.

– Kodėl žemėlapyje rašo Vilija?

– Vil... Vilija tai lenkiškai, Vilia. Kaip čia... Vilija. Vo... nu, tai gal Vilija tai lenkiškai išeina,
ar kaip. Čia – Neris. Neris, kaip jau to... šitą upę, kaip aš menu jau. Tai va.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B.,
L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1160.

8. [Ledonešis]

– Kaip ledonešis atrodydavo?

– Baisu, cha cha. Kelia tik in... į viršų, žemę arda, viską, vanduo jau pakilęs būna. Nu, tai
sulaužo jau. Atėjo pavasaris, daugiausia vat, kovas menėsi ir... sušyla oras, vanduo pakyla ir lauža.

– O nesakydavot, kad kažkurią dieną jau turi... gal kokia šventa diena buvo, kad jau ledai
turi eiti?

- Nu, tai nesakydavom, kad jau žinia, kad jau laužys. Matytis, retas toks jau le... ledas, jau. Praretėjęs nug saulės, tai va.
- *Bet vis tiek kažkokiu momentu jis pradeda jau tada... kaip Jūs išgirdavot, ar pamatydavot?*
- Nu, ir... kartais ir išgirdavom, kaip ūžia, kai laužo.
- *Į ką panašus tas garsas?*
- Nu, užimas toksai. Užimas. Tai va.
- *Greitai ateidavo? Jūs girdit garsą ir žiūrit, kad upė dar stovi...*
- Nu, tai jau, kad ne... garsas kai būna, tai jau upę jau lauža, tai jau tada ladai veržiasi į viršų. Būna, kad vat sulauža, ir dar susispiria, tai vat. Susispiria, vėl stovi. Nu, kol, kai jį vėl pajudina vanduo. Tai vat...

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1178.

9. [Neries potvyniai]

- *Kaip upė pasikeitė?*
- Nu, vanduo bėga ir keičiasi. Tai krantus plauna, tai an Neries salos darosi, nu, tai va. Sudėjimas. Čia, kaip aš dar mažas buvau, tai didelis potvynis buvo. Menu, prisimenu, ir pastatai plaukė. Plaukė pastatai.
- *Kokie pastatai?*
- Namai. Nu, ir... ir ar namas, ar svirnas, ar kur. Va taip.
- *Kur jie nuplaukdavo? Kaip juos žmonės sugaudydavo?*
- Nu, tai žmonės ir nesugaudydavo. Gal kas gal ir sugaudavo dėl savo namų, a jau kano nuplaukė, tie jau tie ir nesugaus, nu kur. Tai jau aš tikrai, menu pats. Prie Neries gyvenom ir menu – didelis potvynis buvo. 1929 metais va taip, panašiai. Tai vat.
- *Tai sakė ir gaidžiai plaukė, ir šunys...*
- Nu, tai šitą dalyką, tai aš ne... nepastebėjau, cha cha cha.
- *O tai kaip vanduo? Žmonės gerdavo vandenį iš upės, nebijojo?*
- Nu, tai gerdavo gal kas, nu, bet čianai jau retas, mažai kas gerdavo.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1157.

10. [Apie gyvulius]

– *Nebuvo tokios mados karves ginti prie Neries, kad maurų, žolių būtų?*

– Buvo. Buvo ir ėdė. Aš pats mačiau. Išaina, inlenda karvė į maurus, iš Neries ir ėda.

– *Tai čia dar senoj Lietuvoj, ar ir sov...?*

– Senoj. Senoj, prieg Smetonai dar.

– *O kolūkių laikais?*

– O kolūkių laikais tai paneriais ir neganėm. Ganyklos didžiausios buvo. Senai... nu, tai senai žmonės tai ganė, išaina. Ne... ne... ne kažna karvė, matai, yra tokių karvių, kad tenai neėda. Taip tai maurus ėdė.

– *Pienas nuo to buvo kito skonio, ar panašus?*

– Kaip mana karvės, tai neėdė, tai aš ir... ir negaliu pasakyt.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. *Jr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1177.*

11. [Žiobrių gaudymas]

Kadai žiobriai eidava, nu, tai žvyra pripili, paskiau duobelą iškasi tokią, čia kuolą inmuši, čia žvyrą pripili, paskiau tokis venteriuokas iš siūlų padarai, va, ant lankelio... va toki... toki lankeliai va... apvalus, apsodini, pastatai. Čia skylutę padarai žuviai inlįst, nu, ir gaudava. Kad nerštas, tai nueini iš ryta, tai pusę... pusę to venteria būna ir daugiau kada. Tai vat... gaudavom taip, aš su su... labai jau... ger... gera, neblogas taip žuvis. Dideli toki pirmieji kap aina, va, tokie dideli, žiobriai skaitos.

– *Po 20 centimetrų?*

– Nu, va, tai vat. Papulsta, va visokias žuvis. Ir vansočių, ir šapalų, bet mažiau. A žiobriai, tai jau jie per nerštų, tai jau labai jau. Tai va.

– *Tai kurios pačios pirmos būdavo žuvys?*

– Nu, tai šitėj javiniai, skaitosi, kap java žydi. A da šalta būdava, vandenin reikia gi, duobę iškast, a tai, kad turėtum tokius rūbus, cha cha cha, matai kaip.

– *Kas tie javiniai, tai šiti žiobriai?*

– Žiobriai, nu, toki tamsūs, juodi, šmik šmik, tiktai laksta, kaip nuveini, ant pabarų, iš ryta, tai apie kojas, kojam užmini. Rankam pagauni, išmeti, tai va, kaip žvejai.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. *Jr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1162.*

12. [Ant lučnės]

Ai, čia kaimynai, tai kitaip žuvava.

– *O kaip?*

– Aš tai... mes taip nežuvavom. Va, uždega laužus, sukuria tokį smalėkų. Nu, ir ant lučnės ėja. Toki žeberklai yra. Nu, ir in rudenį jas muša, kai ja... a žuvis stovi, kaip šviesa. ... [?] būna.

– *O lučnė buvo tokia? Lučnia? Kur smaliakai šitie buvo?*

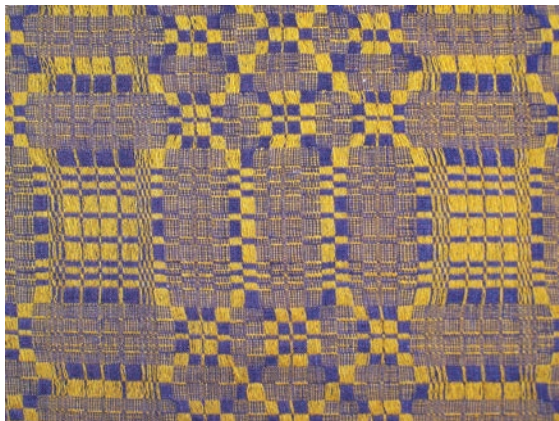
- Kuchnia tokia padaryta, ji... iš gelažiaus. Prie laiva... prie laiva pritvirtina.
- *Tai kaip vadinosi? Kuchnia?*
- Nu, tokia... tokios geležys tokios, nu... kuchnia, lyg kuchnela. Nu, tai ten sudeda smalėkų ir tokių, kai dega tokie smalingi. Nu, ir labai gi šviesu.
- *Tai tą žvejybą vadindavot lučnia?*
- Lučnia, nu, lučnia...
- *Tai tą pačią procesą vadindavot va taip? Tą žvejybą naktinę?*
- Nu, nu... Ant lučnės, saka, nuėja. Tai va. Tai taip žuvaudava.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1163.

13. [Žvejyba metiniais]

Šniūrus mėtydava, tokia... nu, ir tokiu laiku, in rudenį daugiausia, varliukes an kriūkelių užkabina ir meta ant Neries. Daug tokių jau kriūkelių, nu, ir mėta ant Neries. Nu, ir iš ryta nuveina su kriūku, ištraukia ir žiūri, tai vat.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1164.

122

P. Jurevičiaus lovatiesių raštai
(2007-06-28)

14. [Žvejyba bučiais]

- *O bučiai, ar buvo tokie? Bučiai, bučy?*
- Bučiai? Buva, buva bučių. Gaudydava su bučiais.
- *O kaip?*
- Nu, tai bučiai iš vytelių, iš vytelių tokių. Žinau, bučiai iš vytelių.
- *Ar darydavo tokias sienutes iš akmenų upėje, ar taip tik, paprastai? Kur statydavo tuos bučius?*
- A, bučius irgi... išeina, užkabini už... virviuke užkabini už kur ir čianai da, bučin tan akmeniukų, kad neplauktų, pridedi, kad skandintų. Va. Bet tai mažai.

Su venteriais iš siūlo jau daugiausia. Daugiausia taip gaudydavo. Tai vat.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. *Saug.* LTR 7685/1165.

15. [Žvejyba tinklais]

– *Jums girdėta trihūbica?*

– Triūbica?

– *Trihūbica...*

– Trihūbica? Pas mumį tai triūbica vadina. Triūbica vadina tokia jau. Katrie jau žuvava, dviese reikia, vienas su laiveliu ir kitas. Užkabina ir... ir plaukia. Nu, tai triūbica. Ant Neries blo-gai, akmenų yra (...).

– *O tai ta triūbica tai... koks tas tinklas, kokio ilgio jisai?*

– A, tai tį didelis plotis... plotis kaip va... aukščiau, daugiau kaip in sieną. Plotis... tinklas pla-tus toksai. Kaip sulauža Nerį gauda tada daugiausia, kaip sulauža Nerį, kai upę sulauža pavasarį. Tai va. Vasarą tai negauda.

Paneriai, Kšd. – Pranas Jurevičius, g. 1921 m., vietinis. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. *Saug.* LTR 7685: 1166, 1168.

123

Pasakoja Pranas Jurevičius
(2007-06-28)

16. [Apie valtį]

– *O valtį kaip vadindavo?*

– Valtį? Laivas.

– *Laivas?*

– Laivas. Paprasčiau, tai botas vadina, cha cha cha.

– *Botas?*

– Nu, botas ar laivas.

– *O čiulna?*

– Čiulna, tai toksai... čiulna tai... čiulnelis išeina toks mažiukas. Išeina viena lankele iš...

šone, ir kita. Nu, ir važiuoja. Išeina pavandeniu. Galima dviese persikelt, bet pavojinga. Išvirs gali greit...

– *O dušėhubka?*

– Dušėhubka? Ne, ne... ne... nežinau.

– *O gal čaika, toks žodis girdėtas ar ne?*

– Čaika? Nu, tai čia jau pavadinimas, čia čaika, nu, tai irgi laivelis vadina čaika.

Pakalniškiai, Paparčių sen., Kaišiadorių r.

17. [Pakalniškių pilkapiai, vadinami Prancūzų kapais]

Čia va, šitam miške, tai buva apkapčiuota. Ale čia prancūzų.

– *O kas prancūzų? Kapai?*

– Nu, kapai... kad kapai tenai buva per karų, žuvį tenai.

– *O koks ten karas? Kas čia kariavo su kuom?*

– Nu, tai, dar pirmas karas kai buva, tai aš neprisimenu.

– *O ką žmonės kalbėjo?*

– Tai nu ką, nu, nieka. Išeina čia žuvį kariai. Čia šitas miškas, išeina, apkapčiuota aplinkui, kad jau čia žuvį kariai, tai va. Nu, aš... tai žinau šitą dalyką, kaip žmonės kalba.

– *O tai gal sakė, kur čia yra Napoleono kelias?*

– Napoleono kelias. Ne, nežinau šita dalyką. Aš jau pragyvenęs, bet jau sunku...

Čiobiškis, Širvintų r.

18. [Užniarokas]

Užniarokas, to tak, to tak... tu žaž juž był, jaželi z tej strony Polak, to tam po litewsku gada, to na tamty stronie ježeli chto, to tam – *užniarokas*. A tam druga i znow jak, i przezwana.

– *A klumpiami czy nazywali?*

– A! Nu nazywali, słyszałam. Polaki na Litwinow, pogani te.

Pojachalim do Wilna juž, možna była, tutaj wo jak zrobiła sia po wojnie, do Kalwarii, była *žež okupuota* tutaj, była dužo lat odłonzona Wilna *žež*, nia možno była. A potam jak zrobiło sia juž možno, to juž pojachalim do Kalwaria, a tam druga idzi, juž te naszy Litwiny, modlim sia my, tu po litewsku, a tam juž... o mōwi, widzisz, Litwini, ale widzisz pugani umiejo modlić sie [juokiasi].

– *A czemu ich nazywali pogania?*

– Bo Litwini kiedysči byli pogani. I Polacy byli pogani, ale Polacy ochrzčili sie raniej, dužo raniej i potym Litwin ożenił sie z Polaczko, i wtedy *wałdowy*, znaczy te, nu i zato tak o zmiaszali sie.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. *Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. L. V. Saug.* LTR 7686/744.

19. [Pamusiokai, padaliokai]

- *Užnerokai, tai kas tokie?*
- Tai kas tokie? [Juokiasi] užnerokai, nu.
- *Jeigu kitoj upės pusėj gyvena?*
- Jeigu ateina, būdava, labai susirenka ant šitų... ant vakaruškų tenai, ant atlaidų bažnyčion, i bernai susimuša. Pamusiokai* čionai, a tenai – padaliokai** ir va... Arba jau vakaruškos kitą kartą būna čia, tai iš ten ateina, tai va, sakau, užne... Šiandien, saka, bus vakaruška pas tą ir tą, pas tokį ir pas tokį. Ale, saka, užnerokai bus, ateis su armoniku, muzikantas ir „Uch!“, „Ach!“ – armoška ant pečių [juokiasi].
- *Tai nemėgdavot užnerokų?*
- Mėgdavo, ale, nu, kaip ten...
- *Bernai mušdavosi?*
- Ne tai nemėgdavo, visaip buvo... kai blogai pasielgia, tai nemėgdavo, kai gerai, tai.. kasdienišškai gi, kasdieninis gyvenimas.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. *Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. L. V. Saug.* LTR 7686/745.

* Iš Pamusių k., Širvintų r.

** Iš Padalių k., Kaišiadorių r.

124

Svečiuose pas Stefaniją Pavasarytę
(2007-06-29)

20. [Anus jų priežodis]

- [Užneriokai paneriokai –] panery gyvena. Uogas renka, grybus renka ir iš to gyvena.
- *Užneriokai paneriokai...*

- Panery gyvena, grybus renka, uogas renka ir iš to pragyvena.
- *Tai jūs čia taip ant jų?*
- Nu, mes ant jų taip dainuodavom, a jie vėl... kaip... nu, jie, tai a n u s jų priežodis tokis būdava. A n u s.
- *Anus?*
- A n u s. Kas ką kalba, tai anus sakydavo. Va, pavyzdžiui, tokis medinis, va kaip yra, iš... tokia, kaip vadina sabarkas. Va, tokis iš medžio, kaip kopūstus deda, tokia bačka medinė, tai vadinas sabarkas, daleiskim. Pas mus... mes – statinė. Visokiausių jie... jų kalba... nu, lietuviška, bet jie tenais va, jau Širvintų rajonas, jie biškį tokį akcentą turi kitokį. Ne taip kaip mes.
- *Tai užneriokai?*
- Nu [juokiasi].

Litviniškės, Kšd. – Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1190.

21. [Iš S. Pavasarytės šeimos istorijos]

Mano tėvas, mano mamos tėvas buvo keltininkas pas Čiobiškio dvarininką. Keltininku buvo ir gyveno, buvo, atskirai. Čia buvo dvaro keltas, žemiau biškį, čia kur yra sklypelis, ir dabar stovi ale tik laivelis, tenai brolis mano gyvena.

- *Tai kaip buvo vardas jūsų brolio?*
- Ne brolis, mano mamos tėvas dar tiktai.
- *Kaip jo pavardė ir vardas?*
- Vasiliauskas Napoleonas.
- *Jis visą laiką keltininku dirbo?*
- Ne, ne visą laiką, ale paskutiniu laiku, kada [Pirmasis] karas buvo, kada jie... apsivedė jau. A tadu kaip karas kilo, tai jie (tėvas) buvo paėmę žemę, nuomavo, kaip anksčiau nuo dvaro daug tenai su kitais, ir ten Liaukiškius, ir kitus, ir tenais Padvarius, o paskui karas kaip kilo, tai viskas vo (...).

Dėl to kai paskui tėvelis kaip grįžo iš karo, tai pasipylė jai vaikai, o tėvas... tėvai... įdomiausia man, kad tėvas grįžo, reiškia, o mama kaip viskas ten subyrėjo, tą nuomavo žemę, tai mama atėjo čia pas tėvą, a keltininkas jau čia ir lika, užtai kad dvaras... nu, reiškia, išbėgioja, šitie jau ponai tenai, viską, a žentas lika, ir ten ta sodybėlė, 3 hektarai žemės, ir toji žemė lika, ir dabar toji žemė mūsų. Tai va tik tiek tos žemės ir buvo mano tėvų. A mama grįžo, reiškia, pas jį – pas savo tėvą, ir tėvas kaip grįžo jau rado mamų čia, tada atėjo jau toji Lietuvos nepriklausomybė, ir priskyrė šitų žemių jau nuosavybėn.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7686: 725, 727.

125

Čiobiškio dvaro rūmai žvelgiant iš šiaurės vakarų
(2007-06-29)

22. [Leisdavo sielius]

Viskas, kas buvo tokio paprasto, viskas. Ale ka ne... būdavo sielius labai leisdavo tuo Neriui, plukdydavo medžius labai. Sielius... priveža medžių daug tų, paskui plukda i daro sielius, i tadu, būdavo, kad ir sudūžta tie sieliai. Į Kauną sielina tuos... medžius. O paskui žmonės grįžta pridavę tenai. Priduoda, kur reikia. A dabar viskas mašinom. A anksčiau viskas va, vandeniu.

– *O kuriose vietose suduždavo tie sieliai?*

– A buvo šitas... nuo karo tiltas buvo padarytas, ten kur šita, ir buvo kaip kur rapai tokie, ant upės, kad labai akmenų dideli. Ir tokie va, nu labai... tai kaip užeidavo, tai kartais užsikabindavo už tų akmenų. Ale čia pas mus tai buvo šita... padarytas tiltas vokiečių, kai buvo karas. Rusų... neatsi... žodžiu, kai karas prasidėjo, tai padarė tiltą va čia vot, kur keltas tas buvo, kur sakau, kel-tininkas tas gyveno. A paskui vokiečiai bėgdami ištraukė tų tiltų, sudegina. Išnaikina. Nu ir irgi, ka ten iš medžio buva ir lika tokie stulpai. Tai dar ir mes patys ten, būdava, kai leidinėjamės, tai kartais užvažiuojam ant tų stulpų su laiveliu. Vieną kartą nuvažiuom, aš lydėjau mamą savo ir kitą moterį, a jinai stovėjo sau drąsiai, kaip aš važiauvau, tiktai „Pukt!“ vandenin. Kaip ten susi-griebė, kad ant polių, ir išsigelbėjom.

– *Kaip tuos sielininkus vadindavot?*

– Nu plytnikai, plytnikai. *Plytnyki* – daugiausia lenkiškai kalbėjo čia pas mus.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. *Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. L. V. Saug.* LTR 7686/731.

23. [„Dabar niekas Nery neina maudytis“]

– *Kaip ji buvo, ir kaip dabar Jums? Ar jinai... ar visai nepasikeitė?*

– Nu, gal jinai... gal nebent, sakyt, susiaurėja, nebent. Pirmiau tai dar šiek tiek atsimenu, kad tenai buva medinis tiltas, ten va už tilta, tas pavaras... dar yra dabar ženklai, poliai buva. Dabar... nu, sakyčiau, kad kiek susiaurėja, nebent tokiu būdu. Taip tai...

– *Bet vanduo ar švaresnis, ar...*

– Ai! Buva vanduo buva, buva mano laikais buva švarus. Dabar matot, kad dabar Nery niekas neina maudytis, būdava eidavom maudytis Nerin, dabar Musėn visi eina. Labai nešvari.

– *Kada taip pasidarė?*

– Čia kada... pasidarė tarybiniais laikais čia taip... Smetonos laikais buvo... per Nerį plauki, buvo poliai va... kur buvo medinis tiltas, tai būdavo poliai matyt. O dabar kad tį baisus dalykas, užaugęs. Būdavo einam tik Nery maudytis, Mūsėj nebuvo ką. Dabar niekas Nery neina maudytis, tik Musėj.

Čiobiškis, Šrv. – Edvardas Šalkauskas, g. 1925 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1180.

24. [Pramogos ant Neries ledų]

Pačiūžas čiuoždavom, patys pasidarydavom [juokiasi].

– *Ant upės čiuoždavot?*

– Arba lenta kokia nors tenai.

– *O kur čiuoždavot su pačiūžom?*

– Ant leda, ant Neries.

– *Neries?*

– Nu. Ant Neries ir taip pakalnėj, ant ledo aš labai mylėjau. Nežinau, kažkaip turėjau prisirišimą. Prisirišimą prie leda turėjau. O paskui jau dirbau, jau Kaune, jau didelė buvau, tai ten, būdavo, su reikalais, būdavo, pro tą čiuožyklą, kur tą... čiuoždavau... jau ten reikia. Nu, ir dabar jauni žmonės, tai... aš pasižiūriu ir jiems pavydžiu, oi gerai jiems!

– *Kas darydavo jums pačiūžas ir iš ko?*

– Iš medžio.

– *Iš medžio?*

– Iš medžio pagaliuką padarei, o paskui dratą ten dededi [juokiasi] ir tokios pačiūžos. Ir knygoje buvo, į mokyklą kai ėjom dar eilėraščius... :

Berniukas... (...) bėgu lyg pasiutęs.

A kaip malonu ir jauku, kai pareini nuo laukų,

Ir širdulė smarkiai plakas, ir skaityti geriau sekas.

– *O kas čia rašė tuos eilėraščius, čia jūsų kūrybos?*

– Ne, buvo parašyta mokyklos knygoje.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7686/741.

126

Ažuolas senolis Neries pakrantėje žvelgiant iš
šiaurės rytų
(2014-10-11)

25. [Apie vietos gyventojus]

– *Kas čia anksčiau gyveno: lietuviai, lenkai ar gudai?*

– A visokių buvo. Daugiausia tai lietuviai, paprasti. A kaip jie apsigyveno, tai jau nežinau iš kur tie kaimai atsirado (...). Gudų daugiausia tai Rusiuose buvo, ten. Rusiuose tai tenai gudai. O čia dzūkai, zanavykai [juokiasi]. Čia Dzūkija daugiausia anoj pusėj, ogi į aną pusę, in Kaišiadorių. O tenai tai...

Aš gi nebuvau ni koks mokslinčius, ni kokia načialnikė nebuvau. Aš tik dirbau prastai, jau mes gyvenom... ar žuvis gaudė, aš vis sakiau, dažnai ir dabar pašneku, kad kur tos žuvys pasidėjo dabar, ir veisina tas žuvis, ir viską, ir tų žuvų... o tada ir žvejojo tie žmonės, ir kai jie tenai... luotelius tokius nedidelius turėjo, sietus. Būdavo, leidžiasi ir leidžiasi ten žvejot. O laikyt tai turėjo tokias varžas, vadinosi. Tokios dėžės padarytos, skylė prigręžta, kad ten vanduo vaikšiotų, nu ir stiprios jos buvo, ir priešais stulpai pritaistyti, prirakinti, viska. Ir pardavinėja. Žydai... ir veždavo jie patys, ir žydai atvažiuodavo čia pas juos, nupirkdavo tas žuvis, žmonės taip vertėsi. Nu, tai buvo galima, taip ir buvo.

– *O Litviniškėse vien žvejai gyveno?*

– Nu, ka... ne, ne vien žvejai, gyveno ir taip kaimo žmonės, ir kiti.

– *Jie ypatingai daug žvejojo?*

– Ale tiktai tie rusiokai...* visi, panery katrie gyveno, tai pažvejodavo. Ypač pavasarį, rudenį, kai galim. A tenai nebuvo, ni girdėt nesigirdėja, kad tenai reikėjo kokių leidimų ar ko, nu, tai žmonės taip jau tvarkėsi ir viskas, patys sau.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7686/729.

* Rusių kaimo gyventojai

– *Jūsų atminime taip visada buvo nedaug žuvies? Ar kažkada anksčiau buvo daug ir vėliau dėl kažkokios priežasties – mažai?*

– Anksčiau buvo tai daugiau čia žuvies, aišku, ir visur gi buvo anksčiau, bet chemizacija kai praėjo, tai pamažėjo. Nu, Nery labai turėjo didelę... įtaką, kai buvo... jau daug, prieš dešimt metų kokių turbūt, kai buvo užteršta Neris, tai čia jų praplaukė turbūt tonom negyvų žuvų. Nueini, tai per minutę suskaičiuodavom kokių plaukia ir didelių gražių žuvų negyvų po... per minutę iki 50 galima buvo suskaičiuot.

– *Tai čia avarija buvo?*

– Taip, kai buvo avarija. Kai buvo.

– *Tai kuri čia buvo?*

– Nu, čia kažkur prie Vilniaus, tenai kažkas, tepalai. Nebeatsimenu jau dabar, kur čia kas, buvo išaiškinta.

– *Apie kelintus metus čia buvo?*

– Tai kad aš bijau dabar sumeluot. Dešimt metų tai jau maždaug, prieš dešimtmetį kokį, bet tai jau ne... nelabai jau senai. Nu, vat dabar šiek tiek žuvų... jeigu ne „elektrikai“, būtų daugiau. Nu, ir čia žuvį... mum Nerį pastoja kelią šiek tiek elektrinės. Va, ir Kauno ta elektrinė.

Čiobiškis, Šrv. – Edvardas Šalkauskas, g. 1925 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1189.

27. [Žvejai „elektrikai“]

– *Kaip čia keičiasi, ar nesikeičia viskas...?*

– Žuvų šiuo laiku padaugėjo vėl šiek tiek, jeigu „elektrikai“ nedirbtų, matyt, būtų sąlygos žuviai geresnės. Dabar problema yra „elektrikų“. Tie kai praplaukia su akumulatoriais (...), žūsta ir vabaliukai, ne tik žuvis, ir pasitraukia žuvis neturėdamos maisto, vabaliukų nėra, nėra kuo maitintis, ir pasitraukia iš tos zonos. Yra problema. Va.

– *Tai čia ar vietiniai, ar atvažiavę?*

– Daugiau yra vietinių, bet profesionaliai dirba daugiau ten, nuo Kernavės pusės, kur atsėdę ir kalėjimus jau yra. Va. Ir toliau, kiek žmonės sako, kad jie praplaukia... kad jie praplaukia – matosi. Irgi kartais plaukia upe, po jų plaukimo žuvelių pilna negyvų kraštuose. Nu, o daugiau aš nežinau kas.

Čiobiškis, Šrv. – Pranciškus Čiburys, g. 1938 m., kilęs iš Klaipėdos krašto, nuo 1942 m. gyvena Čiobiškyje. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1185.

28. [Žiobrių gaudymas]

– *O žiobriai... gausiai jų čia ateina, kaip?*

– Šįmet buvo užėję daugiau, bet dabar palyginus su ankstesniais metais... anksčiau, būdavo, į Musę kai užplaukia, tai dugno nesimato. Skersasnukiai taip pat užplaukdavo, tai nu... nesimato

dugno, akmenį didesnį meti, reiškia, ir nudauždavo, būdavo, vaikai su akmenimis, nes nėra jam kur nukrist. Dabar nebėra jau šitaip. Labai savotiška žuvis. Jeigu vat toks juokingas atvejais, kaip gaudyt žiobrius. Ką jie daro? Jums įdomu? Gal įdomu.

Išvalo jie su kaulais nerštavietę, paruošia žvirgždą – gražų žvyrą ir ten, reiškia, deda ikrus. O žvejai, ir mes taip pat irgi vienu laiku anksčiau kaip žvejodavom, nereikia... ant kabliuko meškerės užkabini perlono gabaliuką, raudoną perlono gabaliuką, nebūtinai raudoną, bet... kad matomas būtų, ir įmeti. Pasirodo, mokslininkai yra... Vokietijos turbūt mokslininkai ištyrę, kad jie nekimba, o jie valo savo nerštavietę! Paima tą įkritisį perlono* gabaliuką arba jeigu ten bus... ir neša iš nerštavietės. A kadangi yra kabliukas, tai užsikabina [juokiasi]. Reiškia ir, būdavo, ir man teko gaudyti, pasigaudavom, bet nežinojom logikos, kaip čia yra, kodėl jie ne ant slieko, o ant to perlono. Perlonas paprasčiau, suprantat, jis lieka ir lieka, slieką tai nugraužia. Tai va.

Čiobiškis, Šrv. – Pranciškus Čiburys, g. 1938 m., kilęs iš Klaipėdos krašto, nuo 1942 m. gyvena Čiobiškyje. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m.

Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1187.

* Porolono

127

V. Vaitkevičiaus rankose –
Pranciškaus Čiburio žvejybos
priemonė, vadinama rogutėmis
(2007-06-29)

29. [Žvejyba „rogutėmis“]

– Rogutėm gaudyt tokiom.

– Kaip?

– Nu, toks prietaisiukas yra. Kai[p] rogutės, kurios kaip kelto pavidalu, plaukia pačios, įtempus valą, plaukia į kitą pusę upės. Va, Jūs tokio daikto ne...

– Tai dviem reikia stovėti?

– Nereik, o kaip tik vienas gali žvejoti anoj pusėj upės. Aš turiu, yra keltas, dar vadinamas keltu pas mus, kur viena lentelė tiktai yra, ir ji eina į aną pusę upės. O kadangi jis yra pririštas valas, tai pavadėlį gali pakabinti, kur tik nori. Reiškia, vidury upės, jeigu yra sekluma, kėkštas koks, krūmas, kelmai, reiškia, žuvis prie jo tupi. Su meškere nenuėisi ir išbaidysi su valtim, jeigu plauksi. O šitaip labai, nu, labai puiki žvejyba ir viskas akivaizdu, kada ima, kada ne. Jūs norit pamatyt vieną iš tokių prietaisų, pavyzdžiui?

– Nu, įdomu.

– Įdomu būtų.

– *Tai skiriasi rogutės nuo tų...?*

– Skiriasi.

Aš nežinau, gal aš turiu ir tą, ir tą dar parodyt. Rogutės labai senos... senai, daugumoj labai naudojo žmonės čia Nery rogutes. Bet ant jų kabindavo, rudenio, kada eina salačiai, šelviai vadinami ūkiškai. Tai prikabindavo po penkis – šešis pavadėlius, reiškia, ir žąsies, anties (laukinių ančių) plunksnų ant kabliuko trišakio. Kodėl žąsies ar anties? Žąsies dar baltos būna, bet anties daugiau laukinės, jos yra riebios, tai tos plunksnos neskęsta su kabliuku ir kai traukia, atrodo, kad žiogas šokinėja, tai pribėga žuvis ir, reiškia, tą žiogą griebia. Būna kartais net labai įdomu, nes salačiai žiogą kartais ar žuvytę mažą trenkia su uodega, išmeta į viršų, reiškia, ir tada apsisukę krentančią surija. Būna, ir į kabliuką šitaip trenkia. Uodegą įtrenkia į kabliuką [juokiasi].

Ten viskas yra akivaizdu, kai gaudai tokiu būdu. Matai, kada vejasi žuvis tokiu būdu, kad išsižioja, žiūrėk jau ir [juokiasi] apčiaupia visą kablį su ta plunksnyte. Nu, čia gaudyt... aš tai gaudau šapaliukus šitaip ir ant vieno pavadėlio, kaip sakau, vidury upės, kur gilumoj, tarp žolių yra ertmikė, užleidi, šokinėja ten, patampai. Nu, kai parodysiu Jums, matysit.

– *Tai čia toks kaip aitvaro principas panašiai.*

– Taip.

– *Laikai, o ten gale tokia kaip lentelė išeina?*

– Tai aš Jums parodysiu, jeigu Jūs neskubat. Čia keletą minučių.

Čiobiškis, Šrv. – Pranciškus Čiburys, g. 1938 m., kilęs iš Klaipėdos krašto, nuo 1942 m. gyvena Čiobiškyje. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1181.

30. [Žvejyba „keltu“]

– Prieš srovę jis lekia. Prieš srovę. Kuo srovė stipresnė, tuo jis toliau lekia. S t i p r i a u.

– *Ir pamatėt, kad užkibo žuvis, reiškia...*

– Nu, ką, tada aš jį susuku, prisitraukiu taip, kaip paleidau, taip prisitraukiu. Bet prisitraukti yra sunkiau, nes dar ir žuvis priešinasi, ir prieš srovę reikia stipriai varyt. Bet gaudymo būdas yra geras, kadangi turint omeny, jeigu gaudau gilumoj upės, pavyzdžiui, kur kokių 10 metrų nuotolis, tai valo yra labai daug, ir čia paprastai griebia tokios stipriai žuvys. Tai valas, tai amortizuoja, ir ant 0,1 valo, reiškia, gali išsitraukt kelių kilogramų, tenai žuvį, nes ji nenutraukia, visas valas, reiškia, laisvai pasiduoda ir tas... ta valtelė pasiduoda laisvai.

– *Tai čia rogutės?*

– Ne, ne, čia keltu vadinavom.

– *Keltu?*

– Aha. Rogutės aš jau turbūt išmečiau, neberadau dabar greitom. Ten kai[p] rogučių tipo... Jūs keltą matėt, va pas mus kur yra?

– Na...

– Tai va, ir... ir rogutės to tipo. Dvi lentelės sukaltos, eina va šitaip va, dvi lentelės, ir tik kai ži... reiškia, valas įtvirtinamas yra ne per vidurį, o prieky daugiau. Kai daugiau į priekį, į priekinę pusę, va, pavyzdžiui, jeigu dvi yra, va čia, tai vidurys būtų čia, tai va, valas yra čia, reiškia. Tai jį, reiškia, lenkia į čia ir srovė jį varo į priekį. Uodegą tą stumia ir jis lekia dideliu greičiu į priekį.

– O jų pranašumai prieš šitą keltą? Ar jos specializuotos...?

– Pranašumą gal turi šitas, kadangi jis vienas ir jis yra aukštesnis, jeigu žolės ar kas. Va jis ne... rogutės eina visai... viršus būna, nu, vos ne su vandens lygiu. O čia vis tiek jau virš vandens va, ypač eina tie sparneliai pakankamai aukštai. Čia jau naujadaras rogučių [juokiasi].

Čiobiškis, Šrv. – Pranciškus Čiburys, g. 1938 m., kilęs iš Klaipėdos krašto, nuo 1942 m. gyvena Čiobiškyje. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1182.

128

P. Čiburio žvejybos priemonė,
vadinama keltu
(2007-06-29)

31. [Apie „keltą“]

– Ir dabar prie Neries, ir anon pusėn Neries paleidžiu. Vienas. Jis tenai yra, o aš čia.

– Jis pagal srovę gi plaukia?

– Prieš srovę. Ir kuo srovė didesnė, tuo jis, jeigu laikai įtempęs, tuo labiau jį neša į aną pusę.

– Jei dar vienas bus iš tos pusės?

– O kam jam, kam reikalingas dar vienas žmogus, jeigu jis [„keltas“] atstoja žmogų. Va, aš jį galiu nuvaryti į aną pusę, jis išlips į sausumą, net tenai kitoj pusėj.

Nu, be reikalo Jūs čia mane... [pateikėjas fotografuojamas]. Nu, tai... tai jį galima nu, iš principo, jeigu labai jau domitės, galim gi nueit į Nerį ir va, staigiai pamatysit, kaip jis lekia ten Nery.

– O kam ta uodegytės išpjova?

– Čia... jis daromas kuo lengvesnis, kad būtų, ir vanduo nesūkuriuoja. Jeigu bus skersas, tai paskui kunkuliuoja vanduo už valtį, kai plaukiat juk, vanduo kur-kur-kur. A va čia toks aptakumas, aptakumo dėlei šitas, ir va šičia va, smailas padarytas, kad nebūtų pasipriešinimas, suplotas galas.

Čiobiškis, Šrv. – Pranciškus Čiburys, g. 1938 m., kilęs iš Klaipėdos krašto, nuo 1942 m. gyvena Čiobiškyje. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1183.

– *Atsimenat, ar eidavo naktį vyrai žvejoti?*

– Teip, ant lučnės, varydavo, naktį. Laivi prisitaiso tokių ugniakurų tenai ir kūrena ugnį, ir leidžia, kur toli nusivaro į viršų, į kalną, paskui leidžiasi pamažu ir ugnis kūrenasi, ir pamato, ir bado tenai tas žuvis, ir sugauna [juokiasi]. Žvejodavo teip.

PRIEDAI

160

Šniūrus mesdavo ant nakties. Ant šniūrų pri... prikabinta šitų kabliukų, taigi ilgas toks. Ant galų akmenai užrišti, paskui kas čia dar... tie šniūrai, an to šniūro ten masalas koks, ar sliekas tenai, ką tenai turėdavo, kai ką. Daugiausia tai sliekai, mažos žuvytės. Ir užveria, o paskui... paskui čia galima, tai užmeta ir pasižymi, katroj vietoj. O paskui ant rytojaus anksti rytą ateina su kabliu (o šitas, vo šitas, tai žydų škala buvo, vo, šitas va namas) ale paskui jau, kaip žydų jau nebuvo, kitas... toks kavolis toks, tai būdavo tos žuvys... anksti rytą tai jau nusirengia ir greit va tuos šniūrus. Paskui jau pasidarė, kad jau pradėja draust, tai vis tiek, ant savo jisai.

Čiobiškis, Šrv. – Stefanija Pavasarytė, g. 1914 m., kilusi iš Ustronės vs. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7686/730.

Litviniškės, Žaslių sen., Kaišiadorių r.

33. [Apie kalbą]

– *O lenkiškai... senieji?*

– Va, jo* tėvai lenkiškai kalbėjo, pavyzdžiui. Va, čia šituose namuose (mes tai pirkę šituos namus) tai grynai lenkiškai kalbėjo. Tėvas jo buvo Amerikoje 10 metų išvažiavę, va. Tai tarpusavy lenkiškai. Jis tai biškį moka lenkiškai kalbėti [juokiasi]. Brolis jo, dar iš vaikystės laikų. Poterius, teta buvo motinos sesuo jo tai, sakė, poterius kai mokino lenkiškai ir kalbėdavo lenkiškai. O bažnyčion eidavo irgi Čiobiškin – lietuvių bažnyčion. O iš mažumės lenkiškai mokė. Lietuvių... irgi mokyklon ėjo, gimnazijon jau jisai.

Litviniškės, Kšd. – Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1191.

* Šalia stovinčio Stanislovo Meškausko iš Litviniškių.

A čia va, įėjot, buvo malūnas padarytas didelis, va... vanduo varė tą malūną, čia va, kaip praėjot, va, dabar tai, kai kolūkio laikais išardė tą malūną ir va, liko tik griuvėsiai. Pastatai buvo, kluonas labai dydelis, daug arklių turėja, viską atėmė viską, ir va, išardė, išdarė ir... ir liko.

– *Į tą malūną žmonės atvažiuodavo, kam reikėjo susimalt?*

– Tai jų nuosavas tas malūnas ir... ir kaip jie lenkai, tai pagrinde tiktai šlėktas priiminėja, kas tik lenkiškai kalba, a su kitais labai... labai buvo tokie... nu, protingi žmonės ir tie lenkai, gi saka, tai jie daugiau tokie myli kur turtingesnius žmones, jie buvo turtingiausi Litviniškių kaime, tai labai mažai kam maldava. Pagrinde tiktai pažįstamiems, kur va taip va. A mala, apsimokėt neturėja kadaise už ką, va. Tai daugiausia atvažiuoja, kam sumala, tai reikia tada, atidirba už tai, kad sumala. Va.

– *O kiek hektarų turėjo tas ūkis?*

– Va čianais, va? 18 hektarų žemės.

– *O tie lenkų tos šlėktos, tai čia buvo tokių aplinkui? Buvo?*

– Nu, jo tėvai, pagrinde, mano mamos mama, mano bobutė irgi, čia jau labai bendravo.

– *Kokios pavardės?*

– Drumstienė jos buvo pavardė. Tai čianais, jau jie krikšto tėvai, kūmavosi kaip kadaise, tai čia kūmai jau labai gi... draugiškai jie čia gyveno. Nu tai su ja labai, sakė, draugavo čianai. Paskui dar čia Surveliai* čia yra, kažkokie tai lenkai.

Litviniškės, Kšd. – Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1193.

* Kaimo Kaišiadorių rajone pavadinimas

35. [Žvejybos verslas]

– Jie pagrinde tiktai žuvis ir gaudė visi. Visi pagrinde žuvava.

– *Ir Rusiai, ir Litviniškės?*

– Gal Litviniškės pagrinde, apie Rusius tai ne, nepasakysiu. Visi va, ir jo tėvai, ir mano die-dukai, visi. Ir čia va, kur gyveno, ir tam va, namely, visi visi, pagrinde, tik vien žuvim. Atvažiuo-davo žydai, atplaukdavo. Ir supirkdinėja žuvį.

– *Atplaukdavo?*

– Taip.

– *Iš kur jie atplaukdavo?*

– Iš Jonavos sakė. Atplaukdavo tokioj nu, bačkos tokios padaryta ir kai kas vandens inpila, tik kokios skylės yra iš pintų, bučiai yra, kaip tie vadindavosi, tai čia upelis, tai in tą upelį sudė-davo tą žuvį, kiek prigaudydavo ir užsidengia, ir pastata, ir atvažiuoja jau ar dviejų dienų... bet gyva žuvis, ir paskandina, toks kaip krepšys toksai išpintas. Ir atvažiuoja, ir paima. A kiek moka, tai jisai gal žina, aš tai nežinau tiksliai, kiek mokėdavo tie žydai.

– *Įdomu, tiek žemės turėjo, kada jie žvejojo?*

– Tai samdydavo. Kas turėja pinigų kadaise, tas... gaspadorius...

– Žemę dirbo samdiniai, o patys žvejojo?

– Taip taip. Nu, jis pats... pagrinde jau gaspadorius nežvejoja, bet tai čia jau... ne po vieną gi gyvena. Taigi, kaip giminės, tai broliai, seserys, va kaip seniau gyvendava. Gerai kaip dabar atskirai, vienas su kitu mažai bendrauja, o anksčiau taigi taip nebūdava. Bendrai gi gyvendava visi. Arklių daug laikė ir avių daug laikydava gi.

– Tai... o kaip čia valdžia nedraudė, čia? Buvo nekontroliuojama žvejyba?

– Draudė. Va, kaip jo tėvus taigi norėjo išvežt, slapstėsi. Žemę...

– Dėl žvejybos, žuvies?

– Dėl žuvies anksčiau ne, nieks nedraudė. Tiktai kaip jisai daug turėja žemės, jį norėja išvežt.

Litviniškės, Kšd. – Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1194.

36. [Pagrinde tokie žvejai buvo]

Mūsų kaimas tai buvo daugiausia, pagrinde, tokie žvejai buvo. Iš to tiktai vertęsis, gyvena, kaip sakyti, Litviniškių kaimas, tai – „Litviniškių gatvėla – tai labai bagota: žuvis gauda, bučius stata ir bažnyčias nemata“ [juokiasi]. Kalbėdava.

Tai va, jie pritaiko tokias, jie skrynias turėdava, per savaitę. Tų žuvis leisdava, nei tį kas rakinėdava jų, nei te nieka, i niekas nevogdava, kad dabar kas taip, aš nežinau kas. Papasakok, kaip tau lydeka įkando, tu ten... *

Dar vaikas neįmitęs, dar vaikas, karves ganėm, tai aš, matyt, paimsiu, ranką inkišęs tenai jas pagaudysiu, tai čia kaip griebė už pirštą lydeka, tai oi! kraujai apėja.

Tai žydas kaip vien iš Jonavos su laiveliu važiuoja kalnan, keliu veža su arkliais, a paskui pakalne į Nerį, plaukdava iki Jonavos. Jau žino, kur šitie rybakai visi, tai jau toks tenai... pašaukia juos, daeina ir pardavinėdava tas žuvis. Vardai žydų, dar prisimeni? * Aš tai neprisimenu.

– Kiek mokėdavo, brangiai?

– Nu, kas taip litas ir pusantro lito už kilogramą mokėdava. Tai tiktai iš to labai... gal buvo labai žuvies daug, o jai tada su trūbicom, su tokiais tinklais gaudydava, su šniūrais rudenį, ant tokių varlyčių ūsoriai labai imdavosi, nu, tai jie prigauda, tai ten... nu, tik iš to ir padarydava centą, čia žemė prasta buvo. Tai čia nieko parduot negalėdavai, čia kad laikydava ten kokią.

Litviniškės, Kšd. – Stanislovas Meškauskas, g. 1925 m., vietinis, ir Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1197.

* Įsiterpia Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse.

130

Neries pakrantė
apie Žubiškes
(XX a. 3–4 dešimtmečiai)

37. [*Ant lučnės*]

– *Žeberklais ar mušdavo?*

– A! Jo! Mušdava, mušdava.* *Ant lučnės vadindava.*

– *Ant lučnės?*

– Lučnė. Aha, ant lučnės, su žeberklais. A paskiau tai jie, jie sužeidžia su žeberklais, paskiau sugalvoja tokiais, nu, tokius retikėlius pasidarė, tai inkiša ir gyvą ištraukia. Jau nereikėjo mušti... žydai gi neiima muštos.* Aha, neima, tik sau valgyt jau, nu, buvo labai...

– *O pradžioj, kai prieky valtės geležinį tokį padaro...*

– Taip, taip – lučnia vadindava, tik degė šituo, kur važiuodava sma... smalėkų čia pušynan, ten iš kelmų tokių va, prisikirsdava ir laively... prisikapoja, čia deda in ugnį, juos kūrena ir mato-sis viskas apačioj vandeny.

– *Tai tuos geležis, tą tokį vadina lučnia?*

– Nu, tai ta lučnia.

– *Lučnia?*

– Mch. „Ant lučnės eisim“ [juokiasi]. Menu, aš labai norėjau eiti, tėvai neleida, saka, da išvirsi laivelis, prigersi kur. O man labai norėjosi kartu gi su jais.

Litviniškės, Kšd. – Stanislovas Meškauskas, g. 1925 m., vietinis. *Jr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. L. V. Saug.* LTR 7685/1198.

* Įsiterpia Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse.

38. [*Žvejyba tinklais*]

– Nu, va, triūbica buvo, nu, tinklai vadino, triūbica, ir paskiau – suvatas. Tokia suvata buvo su dvejais luotais, va tokia. Rankena, ir daugiau tokių jau...

– *Kokios rankenos?*

– Medinės.

– *Medinės?*

– Aha, su jom labai sugaudydava. Bet dviese reikia.

Retikas dar buva... retikas, čerpokai vadindavosi dar. Žuvaut. Pastatai, kur upelin, kur arba po krūmais, retikai padaryti. Vienas baida, kitas sauga.* Nu, tai su jos irgi sugaudavai. Arba maurai, kur va žolė, pastato, žuvys ten laikosi. Tai vienas pastato, tai kitas eina baida. Ir... ir... ir aš pats dar gaudydavau [juokiasi].

– *Tai čia tokia žvejyba su varovais?*

– Nu, taip, su varovais jau reikia. Aha. Arba jeigu vienas, jau su luotu pastatai, tai reikia iš toliau tokią... tokį... pagrabaška, sakydavo, tai paima, baida tuose krūmuose, kad nubėgtų.

– *O kas ta pagrabaška?*

– Nu, tokia... šaka, kažgi kas.* Nu, tokia padaryta jau, medinė tokia.

– *O kas ant jos galo?*

– Nu, ant gala nieko. Pagrabaškos dar buva kitokios, kur traukdava šniūrus, tai ant gala buvo... buvo tokia iš vielos tokios padaryta, iš vielos. Kur va šniūrai, kaip inmeti vandenin, žiūri kur, tai paskiau ryte... iš vakaro įmeti, o ryte reikia traukti tuos šniūrus jau anksti. Tai tas... ta pagrabaška, va plaukia laivelis, a tu trauki, kaip tiktai užkabini už šniūra, tai persuki ir ištrauki [juokiasi].

Labai įdomus, ir aš gaudiau irgi. Labai smagu, imdavosi, pagaudavom didelių žuvų. Lydekas...

Litviniškės, Kšd. – Stanislovas Meškauskas, g. 1925 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. *Saug.* LTR 7685: 1205, 1206.

* Įsiterpia Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse.

39. [Apie žvejybą]

– Tai pagal... pagal... pagal orą, pagal orą ir pagal vėjas va, jeigu tiktai šiaurys ar ką, jau žuvys taip nekimba. Daugiausia kur va, žiūri, koks yra oras, kada lietukas palija, jau viskas – žuvys labai jau kimba tada.

– *Jau pasibaigus lietui?*

– Taip, pasibaigus lietui, jau jos tada labai jau gerai kimba, nu.

– *O dieną naktį?*

– Dieną naktį, taigi mesdavom šniūrus, tai tiktai naktį ir kabindavosis, ir žvejojot gali naktį gerai, vis tiek jos imdo žuvys.

– *O iki dvyliktos, vidurdienio ar po?*

– Daugiausia anksti rytą. Iš ryta jau skuba žvejai ir visi. Tik anksti rytą, arba in vakarą jau paskiau. In vakarą.

– *Tai jau tekėjus saulei ar dar netekėjus?*

– Dar netekėjus, prieš saulės tekėjimą, a dar vidudienį taip jau nekibdava, jau eina žvejai namo [juokiasi]. Taip. Mch.

Litviniškės, Kšd. – Stanislovas Meškauskas, g. 1925 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. *Saug.* LTR 7685/1208.

- *Jeigu einate į žvejybą ir moterį sutinkat, tai geras ženklas ar blogas?*
– Nu, kas tį žina. Šita tai neteko girdėti. Kad moteris, tai turėtų geras būt, neblogas gal [juokiasi]. Ne.
– *Kad, sako, negalima šnekėti su niekuo einant, ar žuvies valgyti negalima prieš žvejybą?*
– Ne, taip tai negirdėjau tokių, ne, kad negalima. Vot prie Neries, kai jau žvejoji, tai negalima kalbėti, reikia tyliai, ba žuvys labai klausą turi, prie... prie... a taip tai, kai eisi keliu, tai nieka [juokiasi]. Ale prie Neries tai jau tyliai reikia.
– *Turi klausą žuvys?*
– Oho, kaip turi!
– *Kaip ji čia turi?*
– Nu, kaip... turi klausą, jeigu tiktai va, ką nors išgirstų, tiktai prakalbėk ar ką, tai tik ir duoda ir neriasis. Jo... ir mato labai irgi.
– *O pati, pati pirma žuvis, va sugaunat, ar metuose pati pirma, gal sakydavo, kad paleisti reikia?*
– Ne, jeigu tik paleisi, ištrūka, tai jau žinok, kad ir daugiau nesugausi, skaito, pasako. Jau tep vengiam jau šito dalyko palaist arba kaip tik ištraukia ją, ištrūksta, tai jau tada sako, jau dabartės, sako, tai praneš jau ji ir nelabai kibis.
– *Jau kitoms praneš?*
– Praneš, aha. Tai kad taip ir būdavo, žinot, būdavo.

Litviniškės, Kšd. – Stanislovas Meškauskas, g. 1925 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685: 1209, 1210.

Rusiai, Palomenės sen., Kaišiadorių r.

131

Rusių archeologinė vieta (tolumoje, apsodinta
pušimis) žvelgiant iš pietų
(2007-06-29)

41. [Rusių archeologinė vieta]

Jis [mokytojas Juozas Četrauskas. – *Vait.*] čia mus buvo atsivežęs ir mes čia... ten tokia smėlynė, ir mes ten kelis radom, reiškia, tuos palaidotus žmones iš... iš... iš ankstesnių, kaip sakyti, ten jau aš dabar nebegaliu pasakyti, kokie, kokio laikotarpio, bet... bet, reiškia, ten jau keli šimtai arba daugiau metų. Seni palaidojimai, pagal tuos visus ten radinius, pagal tuos ten...

PRIEDAI

166

– *O kokius ten pamenat metalinius radinius?*

– Nu, apykaklė buvo, reiškia, buvo... mums labai keista buvo, didžiausią įspūdį padarė tai vienas toks, reiškia, vyriškas kapas ir kardas surūdijęs geležinis buvo. Gana ilgas. Tai ten mums ten direktorius tas, jis gi ir istoriją, geografiją dėstė, tai jis ten rinko tuos dalykus, mokyklos muziejėlių kažkokį buvo, tai vat čia toje vietoje yra tas... tas... tas palaidojimas.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1283.

42. [Apie kaimą]

Gudai daugiausia žinot, kai pavažiuosit, vadinasi kaimas Rusiai. Čia dabar vis tiek dar Jums pakeliui iki Kauna. Rusiai. Tai ten gudai.

– *O kodėl ten gudai?*

– Aš nežinau ir iš kur jie buvo tenai.

– *Ir gudiškai kalbėjo?*

– Jo, kalbėjo ir gudiškai. Mano teta... mano teta tenai buvo, giminės. Aš kai nueidavau, tai jų namuose gudiškai kalbėja.

– *O dabar?*

– Dabar tai mažiau jau. Dabar nėra. Visi, žinai, seni jau išmirę, jauni likę, tai jie tenai žinai...

– *O kokios ten pavardės buvo tame kaime?*

– Arbočiai buvo, Suslavičiai tenai buvo. Daugiausia čia panery, tai Suslavičiai gyveno. Pas-kui Ramonai buvo tenai, Baušai buvo.

Kmitai, Kšd. – Janina Naidzinavičiūtė-Mlečkienė, g. 1928 m., kilusi iš Naravų k., nuo 1965 m. gyvena Kmituose. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1137.

43. [Rusiai ir jų gyventojai]

– Čia va tas, va, kur namas matosi, toks lyg mėlynas, tai jau tą Rusiai. Jau tą bus rubežius, nu, va, čia in tą galą paeisit ir kelias bus, vat vienas in čia, a kitas – in čia. Tai čia Litviniškės baigsis ir prasidės Rusiai. Kaip va eisit, po kairėj sudegęs bus namas (...).

– *Kas tie gudai, kokios pavardės?*

– Nu, pagrinde Arbočiai. Tai gal koki šeši ar septyni, pagrinde Arbočiai visi. Suslavičiai. Ir Suslavičiai.

– *Kuo jie užsiimdavo? Žemę dirbo ar žvejojo, ar kažkokie... pintines pynė?*

– Nu, buvo tokis Arbočius vienas. Tai jisai kašikus pindava, pagrinde, pindava kašikus ir pardavinėja žmonėm.

– *Žemės jau tokios labai neturėjo?*

– Mažai, čia rusiškai labai biednai jie gyveno. Po kelis tenais, kiek po du, po tris hektarus, vat, biednas labai kaimas Rusiai.

Litviniškės, Kšd. – Danutė Drulienė, g. 1952 m., kilusi iš Ukmergės, nuo vaikystės gyvena Litviniškėse. *Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1192.*

132

Pasakoją Veronika
Suslavičiūtė-Umbrevičienė
(2007-06-29)

44. [Čia mes biedniškai vadinomės]

Nu, čia žemės tai yra nedaug. Čia mes b i e d n i o k a i vadinomės, 3 hektarai. Aš gavau paveldėjimą iš savo senelių, iš tėvelio – 3 hektarai, 66 arai. Nedaug žemės.

– *O kaimynai?*

– Ir kaimynai čia po nedaug turi žemės. Čia 7, kitas vėl 3 ir kitas 3, a kitas tai toliau 7 hektarai. Nu ne ne, mažąžemiai čia, skaitosi, biedniškai mes esam. Esam ir dabar dar tokie.

– *Bet žemė čia jau prasta tokia?*

– Labai prasta, labai labai prasta. Jau žemė, tai ką jau čia ir kalbėti, jau labai...

– *O ką augindavo?*

– Rugiai dera labai, rugiai visuomet. Va, matot, kaip mūras stovi, kur pasėti rugiai. Rugiai, nu, kaip kolūkis buva, tai jau viskas labai derėjo ir kukurūzai ir rugiai, ir miežiai, viskas. O dabar tai trąšų reikia, žinot, reikia žemę gi turėt su kuo dirbt, nu, tai vat, bus ir žemė kaip žemė. Ir smėliukas dera, kai buvo laikai, kaip tokie, kur gerai žemė, buvo gerai kuo įdirbt. Ir dabar ūkininkai turi kuo įdirbt, tai įdirba ir...

Rusiai, Kšd. – Veronika Suslavičiūtė-Umbrevičienė, g. 1945 m., vietinis. *Įr. V. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1213.*

45. [Užneriškai raganiškai...]

– *O jūsų nevadindavo užnerokais?*

– Taip.

Užneriokai raganiokai vijo katę kaip gyvatę,
Kai pavijo, tai prarijo, kai pagavo paragavo...
Kai pagavo paragavo, kai pavijo tai prarijo [juokiasi].

Koliojimasis toksai.

– Čia *Jum sakydavo, ar Jūs sakydavot?*

Gal ir mum sakydavo, bet mes... aš atsimenu, kad mūsų... mūsų taip (...).

Užneriokai raganiokai vijo katę kaip gyvatę,
Kaip davijo... kaip sugavo paragavo, kaip davijo, taip prarijo.

– *Dažnai būdavo, kad pasikoliojat?*

– Nu, kaip vaikai buvom. Čia gi ne suaugusių, čia vaikai kada būdavom, kada ganydavom, kada sustikdavom.

– *Ką vadindavot užneriokais?*

– Už Neries kas gyvena [čiobiškiečius].

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m. Įr. L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/788.

46. [Apie kalbą]

– Šita tai žinau, kad tenai daugumoj buvo gudiškai šnekama.

– *Gudiškai?*

– Taip. Vat šitą tai žinau Rusiuose.

– *Dar Jūsų atminime?*

– Mano atminime. Bet žinau, kad katrie gyveno, kiek pažinau savo draugus, tai gudiškai kalbėjo. Bet, nu, pavyzdžiui, ateidavo bažnyčion, tai lietuviškai, bet namuose gudiškai kalbėjo.

– *Bet jie... katalikai?*

– Taip katalikai, bet gudiškai... daugumoj gudiškai kalbėjo.

– *O kokios ten pavardės buvo paplitę?*

– Buvo... štai kaip... nu, kad ir... tų pavardžių, tai aš jau dabar, žinot, pometis jau (...).

– *O Litviniškėse, kas tenai?*

– Litviniškėse tai lietuviškai kalbėja čia iš pažįstamų. Čia tai lietuviškai, tiktai Rusiuose kalbėja gudiškai. A čia – lietuviškai.

Čiobiškis, Šrv. – Edvardas Šalkauskas, g. 1925 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1179.

47. [Aš vienas likau kaime gudas. Visas mūsų kaimas buvo gudai. Mes ne baltarusiai, mes lietuviai. [Kodėl baltarusiškai kalbate?]] – Tai nuo senovės. Iš Baltarusijos plukdė sielius Nerimi. Taip tie baltarusiai čia atsirado. Čia buvo, kaip pasakyti, baudžiavinė santvarka. Seniausiais laikais ponai čia apgyvendino baltarusius – taip seni žmonės mums pasakodavo. Baltarusiškai dar

kalbėjo toliau, už Palomenės – Lomeniuose, Svirplioniuose. Taip pat Kaspariškėse – ten buvo iš Rusių į žentus išėjusių. Dabar jau neliko.

Mes lietuviais save laikome, tačiau tokia kalba mūsų. Gudai, nes gudiškai kalbame.]

– А ці многа тут людзей, каторыя па-беларуску гавораць?

– Ужо цяперака нямаш.

– Ну, вот Вы. А яшчэ хто?

– Ужо я такі адзін астаўшыся тут у вёсцы, што так магу. А так, то ў нас уся вёска была гудасы.

– А як Вы сябе называлі?

– Сябе як называлі? Ну, як мы называлі...

– Літоўцы ці...

– Мы літоўцы называлі. Усё раўно мы не беларусы, мы – літоўцы.

– А чаму па-беларуску гаворыце?

– Ну, тутка было гэта, відаць, ад даўней. Тут з Беларусі гналі платы Вяйлёй. Ну, то тутака зыйшліся гэтыя беларусы тут. Тут была гэта... як гэта сказаць... *баўджава* так сказаць. Як тут?

– Прыгон?

– Ну...* то тады гэтыя... яны тут, паны, прылабунілі беларускіх і тутака абжыліся так. І ад даўнейшых часаў так і жылі. Старыя людзі так баілі нам.

– А гаварылі па-беларуску тут усе?

– А па-беларуску. Дык я з малянкосці то па-літоўску і не гаварыў.

– А ў якіх вёсках гаварылі? Во, тут – у Русянях. А яшчэ дзе?

– Дзе болей?

– Па-беларуску.

– Па-беларуску гаварылі Ламяні, Свірplyні. Па-беларуску гаварылі. Там яны далей – за Паламенем, тамака. То тамака тожа дзве вёскі там былі, што па-беларуску гаварылі. Ну, тут яшчэ Каспарышкі яшчэ тут, з Русянь там пашоўшы ў зяці былі. Там троху гаварылі па-руску... па-беларуску.

– А цяпер ці засталося такіх людзей, каб па-беларуску гаварылі?

– Цяперака нямаш ужо такіх людзей тутака.

– А католікі былі ці праваслаўныя?

– Католікі. Католікі тут таксама так як і літоўцы. Мы літоўцы называемся, але толькі такі разгавор быў па-руску.**

– А чаму літоўцы Вас гудасамі, гудамі называюць?

– Гудасамы? З-за то, што па-гудаску гаворым. Па-беларуску гавора – гудасы. Па-гудаску гаварылі.

Rusiai, Kšd. – Antanas Suslavičius, g. 1925 m., vietinis. Įr. J. U., G. G. 2007 m. Šfr. J. U. Saug. LTR 7685/1126.

* Baltarusių kalbos žodžio *прыгон* „baudžiava“ nesupranta.

** Па-беларуску.

133

Antanas Suslavičius – paskutinis gudiškai
kalbantis Rusių kaimo gyventojas
(2007-06-29)

48. [Apie Rusių gyventojus]

– *Girdėjom, kad šitame kaime daug gudų gyveno, ar tiesa?*

– Mano šeimoj nebuvo... buvo gudai mano seneliai tikrai. Mano mama buvo lietuvė. Ir mes, va, pažiūrėkit, yra kiti truputį kalba, truputį guduoja, truputį k a ž k a s galūnėse, ar kažkas kitaip. Mano šeimoj, mano mama buvo... seneliai mano tai taip, jie kalbėjosi tarpus... senelė buvo lietuvė, senelis jau čia šito kaimo buvo, jis buvo gudiškai daugiau kalbėjo, bet visi mokėjo, visi kalbėjom šeimoj lietuviškai. Nu tikrai kartais į kaimą, kaip jau išeina senelis su savo draugais, tokiais kaip jisai, tai jisai pakalbėdavo gudiškai. Bet namuose tai buvo pas mus lietuviška šeima.

Jie ir meldėsi... jie meldėsi tai lenkiškai. Giedorius buvo mano senelis, eidavo į laidotuves giedot. Tai jau giedodavo senelis... senelis mirė 83 metų. Tai jis, būdavo, taip kartais būdavo net taip jau jis buvo, kada per miegus užgieda ir gieda Rožančių, ir giesmes. Gieda ir jo netrukdyk, jis viską atgieda, o mes klausomės vaikai, kaip senelis gieda lenkiškai poterius:

Ojczy nas, który w niebie,
Swienc się imie Twoje,
Bonc wola Twoja,
Przyc królestwa Twoje,
Jak w niebie tak i na zemi.
Daj nam chleba powszednego
I odpuść nam nasze winy,
Jak my odpuszczymy swoim winowajcom,
A zbaw nas od złego.
Amen.

O taip. Dar moku senelio... bet mūsų šeima buvo lietuvė. Ir aš va dabar, mirė mano draugė neseniai, kaip tik pradžioj birželio, tai jau ji daugiau, pas ją šeimoj ir lenkiškai kalbėjo, tokia Drėgvienė tokia, girdėjot, ten tiesiog nuo Antano, to Suslavičiaus Antano, kaimyno, tai ji daugiau, šita kaimo, šita gudiška, o mūsų šeima buvo daugiau lietuvė.

Ot palaukit, čia kuriais metais, aš neatsimenu, ar pereitą vasarą, ar užpereitą pas mane irgi buvo atvažiuavę studentų daug. Buvo išvedė mane į kapines, parodyt kur partizanai žuvę yra, kapinėse palaidoti. Bet čia buvo šeima jau tokia mašina, nu, jau jūs kaip studentai, tai į ekskursija važinėjat, ten buvo ekskursija (...).

– O sakysit, gyventojai ar vadino save gudais?

– Vadino.

– Save?

– Nu, ne taip jau, kad vadino, bet nieko nesivaržydami ir šnekėjo nesivaržydami, ir taip kažkaip buvo tokia...

– Gal sakydavo – aš lenkas?

– Ai ne ne, nebuvo nei lenkas, visi buvo Lietuvos... vis tiek Lietuvos pilietybė buvo, visų buvo Lietuvos pilietybė. Bet kad gudais ten sakytų, kad aš ten gudas – ne, nebuvo.

– O gal Jus vadindavo iš kito upės kranto, ar Litviniškių kaime vadino jus gudais?

– Nu, tai taip bendrai ant kaimo sakydavo, kad gudai. Rusių kaimas – gudai, bet tai buvo gi nepasakysi seneliui, tai anksčiau ir buvo tokia gudiška labiau, bet... bet sakau, sakau, kad taip jau kad kaimas nebuvo taip visai sugudėjęs.

– O seneliai save gudais laikė?

– Nelaikė. Niekas nelaikė save gudais, niekas nelaikė, tik kad buvo išmokę gudiškos kalbos tai buvo. Bet gudais savęs niekas nelaikė.

– O gudas tai tas pats kaip baltarusas?

– Nu, taip, baltarusas. Baltarusas. Sako, kad čia taip kažkada kažkokia šeima kažkada ir buvo apsigyvenus ir kažkas... kažkada, labai seniai, turbūt sako su sieliais plaukdami išplaukė čia, prie Neries, ir apsigyveno čia. Ir įsikūrė šitas kaimas, ir pasivadino Rusiais.

– O kodėl Rusiais?

– Nu, kažkas tai nuo rusų turbūt, nuo žodžio *rusai*, kad... nežinau gal. Kažko jau daug ko ir pamiršau, daug ko ir negaliu jau pasakyti.

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. *Įr.* L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. *Šfr.* U. K., K. R. *Saug.* LTR 7686/758.

49. [Aplinkiniai gudų kaimai]

– Čia gudų daug buvo?

– Buvo.

– O kur dar?

– Čia... bet jau jie išnykę, va Jačiūnai, juose buvo. Lomeniai, girdėti tokie? Negirdėti? Lomeniai irgi čia kaimas, irgi baigia nykt. Tai dar... dabar gi jau viskas, seni žmonės mirė, tie, kurie gudiškai kalbėjo, dabar viskas jau lietuviškai.

– Tie žmonės, kurie gudiškai kalbėjo, buvo gudai?

– Nu, kokie jie gudai buvo. Jau jie gali... gal... kas nors kažkada buvo iš gudų, bet visi buvo lietuviai, visi gi Lietuvoj gimę čia, gal kažkokie nežinau... visos pavardės lietuviškos buvo. Kiek aš žinau, pavyzdžiui mūsų: Arbočiai, Suslavičiai, Tatarūnai, Baušai, Gulbickai.

– Kuo skyrėsi gudai nuo lietuvių?

- Kalba skiriasi. Kalba skiriasi. Gal buvo ir papročiai kažkokie.
- *O kokie?*
- Kad aš neatsimenu jau. Jau aš ką ir minėjau, tą pamiršau. Jau tiek metų pragyvenau, žino-
kit, daug daug daug pamiršau.

Rusiai, Kšd. – Stefaniya Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. *Įr.* L. S., J. U., I. B.,
L. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7686/785.

134

Pasakoja Stefaniya Baušaitė-Krilavičienė
(2007-06-29)

50. [Atvažiuodavo žydai]

Atvažiuodavo žydai, labai atveždavo muilo, silkų.

– *Iš kur jie atvažiuodavo?*

– Iš Žaslių atvažiuodavo. Pas mus iš Žaslių atvažiuodavo. Buvo vienas vardas Jutka, vienas vardas Kainas.

– *Į Litviniškes irgi važiuodavo žydai?*

– Į Litviniškes važiuodavo. Buvo Jutkos sūnus Irška, važiuodavo irgi, atvažiuodavo. Kaip atvažiavo jie pas mus, palauk, iš kur čia atvažiavo, ir mano tėvelis pašarvotas... miręs... ne šituose namuose, kiti namai dideli buvo, mūsų kaimo vietoj, atvažiavo: „Ui, ui, Bauša Macai, ui, ui, ui, cėbie nema, Bovša Maciej“.

Geraį sugyveno jis su jais. Jis, nu... jis nesiginčydavo, būdavo, sako... jis ateina ką pirkť, jis nesiginčia. Pasako kiek: „Ui, Bauša Macai, počekaj, počekaj“, – jie lenkiškai... tarptautinė jų kalba buvo lenkiška. Žydai, pavyzdžiui, miesteliuose lenkiškai kalbėdavo. Lenkiškai kalb... nu, atvažiuodavo, pas mus lietuviškai kalbėdavo.

Žydiškai mes nemokėjom.

Rusiai, Kšd. – Stefaniya Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. *Įr.* L. S., J. U., I. B.,
L. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7686/775.

51. [„Čia bielarusiai užgyveno“]

A jūs dar norit, kad aš čia pakalbėčiau ir kad... kad... ne, ne, taip tai nenoriu! Dar ką nors negerai pasakysiu. Nejunkit, gal aš dar pašnekėsiu ką nors ne taip, dar juoksis paskiau kas nors, kai paklaus.

– *Ne, mes plaukiam iki Kauno kartu su baltarusiais, Tiškevičiaus ekspedicija...*

– A! Nu tai va! Baltarusiai. Mes gi žinokit, vaikai, va, kaip kalbėja mano seneliai, proseneliai, kad čia bielarusiai užgyveno, kadaise sėlius plukdė Nerimi į Kauną, turbūt į Kauną nuo Vilniaus ar kur čia, nuo Belarusijos tuos sielius. Nu, jūs turbūt neįsivaizduojat, jūs jaunesnė karta. Tokie su... nu, rąstai sudėlioti ir žmonės plukdė juos Nerimi. Tai, saka, belarusiai būk tai juos... čia apsigyveno, panelių rado šitam krašte, tai toks padavimas. Panelių rado šitam krašte, apsigyveno, ir mes kažkur tai esam lyg tai belarusiškų... kokia tai yra mūsų šaknys.

– *Tai čia seniai taip buvo?*

– Nu senai, jau čia senai! Jau daug! Jau mano tėvelis taip sakė, o jau tėvelis irgi jau jisai, kaip sakant, šitų kraštų gyventojas, nu va taip.

– *Ar jie čia pripažino, kad belarusiškos šaknys, ar ne?*

– Taigi žinokit, jie gi kalbėja belarusiškai! Kalbėjo netgi belarusiškai! Gudiškai. Mes vadinam gudiškai, tai mano tėvelis, mano dėdė ir... ir va, su kaimynais čia aplinkui visais, visi gudiškai kalbėja. Nu, tai va, mumį taip, žinokit, gudais ir vadina. Nu a kaip čia yra iš tikrųjų...

– *Jau aplinkiniai gudais vadina?*

– Gudais vadina. Nu, vat iš toliau, kad jau čia gudai gi, kalba gudiškai ir viską. Nu, tai va, aš tokių padavimų tik ir tegirdėjau iš savo tėvelių, nu, ką aš žinau, kaip ten iš tikrųjų.

– *Čia buvo tiktai vienas toks kaimas?*

– Nu, tai ne! Toksai kaimas, kur tik gudiškai kalbėjo, tai ne vienas buvo kaimas, ne! Ir ne ne, ir Lomeniai, čia aš tai žinau, mano čia giminių buvo. Ir Lomeniuose gudiškai kalbėjo, ir va čia va toliau.

– *Kas toliau? Ten...*

– Koks čia kaimelis, palaukit. Kaspariškės, bet dabar tenai jau nieko nėra, ten viskas iš... jau iškelta, jau senesnė karta jau pasi... išmirus.

– *Kaspariškės?*

– Išmirus ta senes... senesnė karta.

– *Zūbiškės?*

– Zūbiškės, tai ten tokių nėra. Tik va čia pas mūsų kaime, tai tik dar vienas toks Suslavičius, ant kalna, virš 80 metų senelis, tai jis irgi gudiškai moka kalbėti ir va čia tokia pavardė, tokia pati, Suslavičius. Tai vat, man irgi būtų įdomu, gal čia pas Jumi istorijoje, dar kas nors įdomiau yra surašyta.

– *O Butkūnai?*

– Butkūnai ant kalniuko, va čia už miško.

– *Bet ar gudiškai?*

– Ne jau ten ne. Ne.

– *O Litviniškės?*

– Litviniškės irgi ne, bet va šiti Suslavičiai mūsų visi, tai čia, saka, kad būk tai atkeliavę belarusių yra, nu va, palikuonys, kaip saka. Nu, ką aš žinau.

– *O Rusių Ragas, kur kitoj pusėj?*

– Rusių Ragas, tai jau kitoj pusėj Neries jau. Čia va ties Litviniškėm, kitoj pusėj Neries vadinasi Rusių Ragas.

– *O turėjot ten giminių tenai?*

– Mes? Mes tai giminių, tai kokia ten mūsų giminės, mano giminės tai Juknonyse, pavyzdžiui, pa mamos pusės, tai Juknonyje kaime. Čia va, už Neries į tą pusę.

- *Tai, kad vienodas pavadinimas Rusiai ir Rusių Ragas, tai Jums atrodo...*
- Man tai atrodo nieko nereiškia, pavyzdžiui, nu ale tai Rusių Ragas kodėl tai, nu, tai va, čia istorija turi... jau istorikai šitą reikalą turi spręst.
- *O tai Jūsų parapija?*
- Mūsų Gegužinės parapija vadinasi, bet va šitas mes panerys, va šitas va, tai mumį gi gudais ir vadina. Ką mes žinom.
- *O Litviniškės?*
- Litviniškės tai jau ne!
- *Jau buvo palei Nerį. Čiobiškio parapija.*
- Čia Čio... ne, Litviniškės tai jau Paparčių parapijai d a b a r. O kaip seniau, tai aš nežinau, kam buvo, bet seniau tai... šita dabar tai Paparčių parapijai priklauso. Litviniškės sakiau, už ru-bežio, tiktai va, ten kitas kaimas. Jau čia kaip buvo kolūkiai, tį ir kolūkis buvo kitas, ir viskas. Aš galvoju, o kas čia dabar eis.
- *O tai kaip, kaip va tie gudai, ar jie žemę dirbo, ar jie žvejojo?*
- O tai dievai žino, gal tik ir žvejojo, žinokit, ar sielius plukdė. Man tai atrodo, kad tėvelis mano taip sakydavo. Jie sielius plukdė, tuos Nerimi rąstus. Tai vadinasi sieliai. Ir jie plukdė tur-būt iš Belarusijos gal kur, ar iš Vilniaus, nu, nežinau iš kur jie plukdė, bet Nerimi plukdė žemai. Ir būk tai, taip pat atsikėlė koks tai vienas kitas, nu, žinot va, gal kur šaknys, vot tai būtų įdomu žinot, kur mūsų šaknys, gal iš tikrųjų, kur ne čia, ne mes nesam lietuviai.

Rusiai, Kšd. – Veronika Suslavičiūtė-Umbrevičienė, g. 1945 m., vietinė. *Jr.* V. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1211.

135

Rusių kaimo kapinės
žvelgiant iš pietų
(2007-06-29)

52. [Neries keltas]

- *Atsimenat sielininkus?*
- Jums aš apie sielninkus daugiau papasakočiau, ką aš Sibire mačiau, sielininkus.
- *O čia?*
- O čia... nu atplaukdavo... Neries sieliai, plaukdavo. Nu, ką aš dabar, vaikas dar buvau, tai ką aš ten prisimenu. Būdavo sieliai, būdavo čia ir keltas per Nerį pereiti, persikeldavom per Nerį,

eidavom į Čiobiškį, į bažnyčią, čia arčiau. Mūsų parapija – Gegužinė, bet Gegužinė mum toliau. Tada niekas čia mašinų neturėjo, arkliukais tiktais važiuodavom, kas turėjo, kas galėjo. O čia arčiau persikeldavom, dabar kilometras iki Neries mum būdavo, iki to kelto.

Buvo čia keltas, buvo toks Bulatovas keltininkas, to Astraukos pono, to Dziaatlavo giminaitis. Ir buvo čia keltas įkurtas, čia jis turėjo ir žemę nusipirkęs, tokį rėžą keliui padaryt, čia va nuog šito kelio iki Neries. Tas kelias. Ir čia visi važiuodavo labai, gausiai važiuodavo per tą keltą, važiuodavo į Čiobiškius, į Gelvonus. Į Čiobiškius – į atlaidus, švento Joninė. Švento Jono šventė – didelė šventė Čiobišky. Čia Gelvonuose aštunta rugsėjo – Gelvoninė, Dievo Motinos Švenčiausios Mergelės Marijos šventė. Jie važiuodavo. Važiuodavo į Gelvonis. Tai čia būdavo tas kelias, kai prasideda, tai visas kilometras vienas prie kito, pastotys stovi su arkliukais, laukia kada perkels, kada keltas, kada keltuvininkas... keltuvininkas kelia 4 pastotes, iš karto gali kelti ant kelto. Nu, telpa jam ir tiek neskenda, ir taip va... pakol perkelia visus, tai vot tiek.

– *Kokia pavardė keltininko?*

– Bulatovas.

– *O kiek kainuodavo persikelt?*

– Kainuodavo turbūt, aš jau dabar ir neatsimenu, pėsčiam persikelt 20 centų, o persikelt turbūt ar litas gal.

Rusiai, Kšd. – Stefaniya Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. Įr. L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/787.

53. [„Nuo lokių gindavos su spragilais“]

Kad Napoleonas ėjo, tai pasakodavo. Jau čia daug daug pragyventa, jau mano labai jau čia, ir daug visokių čia... kaip čia meškos gyveno, kaip čia... kaip čia Napoleonas, kaip čia... kaip čia, daug ko pasakodavo, bet jau viskas labai... žinot, jau aš gyvenu dabar 86-tus metus. Tai jau daug per... jau daug mano jau pamiršta, daug pamiršta, aš visko negaliu prisimint, jau dabartės kas man buvo pasakota, kas šnekėta. Kaip čia jaučius ganydavo, kaip čia lokiai. Kaip nuo lokių gindavos su spragilais, kaip čia smėlynas, va čia, kur tas miškas, tai dar atsimenu, dar aš kaip ganiau, tai vo čia, kur dabar miškas, va čia, prie Neries, tai čia buvo smėlis, toks vėjo nešamas, vėjo nešamas smėlis, o paskiau jį kažkaip... kažkas pamėgino apsodint, biškį primeta šakų, užpusto, ten sodina medelius, nu ir visgi nugalejo tą smėlį, visgi išaugo... išaugo miškai, miškas dabar.

Dabar grybautojai iš miesto atvažiuoja. Atvažiuoja iš Jonavos, tai visą laiką, kaip čia grybautojai iš... net ir iš Kauno, būna, atvažiuoja. Pasikeitė dabar viskas.

Rusiai, Kšd. – Stefaniya Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. Įr. L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/760.

54. [Neries potvyniai]

– *Gal atsimenat ledonešį?*

– Atsimenu. Ledonešis trisdešimts trečiais, 1933 metais buvo taip, rodos, na, palaukit, irgi, dar... palaukit, dar gal rodos trisdešimt pirmais, gal 1931, o jau žinai, vaikelį, jau čia jums dabar gerai neatsimenu. Tai iš mokyklos, čia va, čia kaimo vieta, buvo mokykla, susirinkom ir basi bėgom

prie Neries pažiūrėt, kaip namai plaukdavo Nerim. Plaukdavo namai. Čia geriau neįsivaizduokit, nes žinokit tikrai, čia tikra yra teisybė. Buvo Neries pilni... pilni krantai, lygi su krantais vanduo buvo, lygi su krantais ir jau spalvos... spalva buvo tokia r u d a, tokia ne... tokia nešvari. Plaukdavo namai, būna, kad ir sakė, matydavo žmonės, kurie jau suaugę eidavo, ir gaidelis giedodavo ant stogo, ant stogo tupėdamas, išlikęs dar.

Buvo ir mano giminių... čia prie Gegužinės apsemti buvo namai irgi jie prie Neries gyveno, žuvų prinešė, sako, atvažiavom jau, sugrįžom, sako, jau po to ledonešio, prinešta žuvų namuose, tiktai kepk, sako [juokiasi]. Nu, ką tu padarysi, visko buvo. Buvo, prisimenu ledonešį, labai baisu buvo. Toks užimas tiktai vandens buvo baisus, nuo vandens čia net girdėjosi, girdėjosi.

Dar aš turbūt... gal jau čia, gal jau čia, dar laukuose gyvenau, buvo kaimo vieta, apie šimtą namų mūsų kaimas buvo, gal daugiau. Ir vaikų daug buvo mūsų... mūsų mokykloj. Mūsų vieno, mūsų vieno kaimo – Rusių, musėt buvo kokie 33 vaikai.

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. Įr. L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/763.

136

Lietuvos kariuomenė
Gegužinėje
(XX a. 4 dešimtmetis*)

55. [Ledonešis]

Visai kitoniškos buvo žiemos, ką Jūs! Čia mes tai jau prie Neries gi kaip gyvenam, tai kiekvieni metai, būdavo, Neris stovi, būdavo tokių metų, kad stovi iki šešto... balandžio, vienus metus stovėjo Neris, tik tada sulaužė ledus. O taip.

– *Apie kurią dieną, gal... gal kokią apie Juozapą? Kada panašiai išeina jau?*

– Nu, ledonešiai visa gi būdavo, bet šito tiksliai tai aš Jūsų nepasakysiu, tik žinokit, dabar va čia, va tokios žiemos būna, va šituo va tarpu, reiškia kokiam vasario mėnesiui. Nu, daleiskim, sustoja gruodį, žiūrėk, vasario mėnesį ir nuvėja ledas jau, ir sulaužė, atodrėkis, jau sutirpo ledas ir nuvėjo. Ir vėl sustoja. Būna gi ir taip. Vo, ir vėl stovi. Nejudą. Visokių gi žiemų būdavo.

– *O po geros žiemos, ledonešis laukdavot vaikai, to...?*

– Einam gi žiūrėt, kaip Neris, kaip eina, grumiasi ledai, kaip laužo paneria čia šituos krūmus, va, visokius medžius, tik treška, kaipgi neisi pažiūrėt? Kaipgi? Visuomet, net iš kaima būdavo atbėga žmonės pasižiūrėt ledonešio, o dabar gi nėra kam kaime. Čia gi tuščias kaimas,

* Galbūt Vilniaus grąžinimo Lietuvai dienomis?

žinokit, aplinkui va vasarotojai tik gyvena, visas gryčias aplinkui va ratu, tai vasarotojai, atvažiaavę iš miesto, nusipirkę.

– O kaip išgirsdavot, kad jau eina? Kaip?

– O kaipgi neišgirsi? Kitąkart iš po nakties, nuveini jau ir nėra leda jau, jau Neries nėra. Būna ir taip. O kaipgi ne? Išgirstam, jeigu namie būni.

– Į ką panašus tas garsas?

– Nu, toksai traškėjimas, lyg užimas kažkoks tai va taip va, va taip nu, kaip ledas eina, labai labai. Neteka bent Jum matyt, neteka...

– Tai vanduo jau būdavo iškilęs?

– Nu, kaip pasakyt. Tada jau kaip prasideda, jau pradeda laužyt, mes vadinam laužyt Nerį, tai vanduo būna pakeltas ir ledas visas būna pakeltas, vanduo... vandens turbūt ten daugiau po apačia pasidaro, nu, ir taip.

– Bet kai pradeda jau skilti, jau neša tas lytis jau, ir taip vat ir eina, ir eina, ir eina?

– Taip.

– Tolyn grumdo tokį?

– Tokį grumdosi, grumdamiesi ir eina ten žemyn, a ten žemyn žmonės vargsta su tais... žemumose tose, palei kur... ten potvyniai pasidaro.

– O gal juokaudavo, gal sakė, kad čia lydeka uodega muša ledą?

– Nežinau, ne [juokiasi].

– Nebuvo tokio posakio?

– Ne, nebūdavo. Ne. Gal ir būdavo, bet bent aš tai neatsimenu tokių dalykų. Tada eidava, žinau, kaip mano senelis, ne senelis, bet tėvelis gyvena ir dėdė, tas, kur mėgo žvejot, tai jisai imdavo tinklalį tokį, čerpokėlį vadinamą, ir eidava pažvejot iš pa... iš po leda, kaip ledas nueina. Tai matyt, gal būdavo žuvies, ar kaip.

Rusiai, Kšd. – Veronika Suslavičiūtė-Umbrevičienė, g. 1945 m., vietinė. Įr. V. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1219.

56. [„Čiuoždavau, čiuoždavau“]

– O laukdavot ledonešio, sakydavo, kad kažkurią dieną turi pajudėt ledai?

– Žinodavo seneliai, bet mum dar ne tas galvoj buvo, dar, žinot, mes buvom vaikai. Mes... mum ne tas dar galvoj buvo, kad ledonešis. Nes va, čia buvo kloniai, aš mokėjau čiuožt, čiuoždavau. O kokios gi mano pačiūžos buvo? Klumpės, apkaltos šitais... tokiom geležėlėm, vin... tokiais storais, vielom tokiom storom, ir aš čiuoždavau, čiuoždavau, kaip vėjas čiuoždavau, nuo vieno kranto iki kito kranto čiuoždavau, ir pritūpus, ir sukinėjusi, ir kaip dabar čiuožikai kaip jau būna, tai labai jau man įdomu, sakau kokie jie laimingi, kaip jie moka, sakau, o man kaip buvo gera, kaip aš, būdavo, čiuoždavau.

– Tai čiuoždavot žiemą per upę?

– Čiuožinėdavau... k l o n i s toks buvo, čia va, mūsų, čia dar klonis toksai buvo, į vieną pusę... kaln... nuokalnis ir į kitą pusę, dar čia ir prieš Nerį dar, dar prieš Nerį, ir čia buvo tokis klonis, ir čia, kur mės gyvenam, ir būdavo vandeniui užpila, kada būna tokis jau lietus rudeninis, užpila, pribėga to, prilija to lietaus, subėga vanduo i tuos klonius, o paskui šaltis užspaudžia, užšąla, tai

tada čiuoždavom. Arba pasiimdavom rogutes, paskui įsitempdavom, už... prisirišdavom prie laz-
dų, prisitaisydavom paklodę, ir nešdavo vėjas. Mum labai buvo smagu, kada mus vėjas nešdavo
per... kada būna slidu, nuslidintas ledas, mus nešdavo, su tos... tom... su tom rogutėm.

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. Įr. L. S., J. U., I. B.,
L. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/764.

57. [Susitikimas su vilku]

– *Ar čiuoždavot ant Neries?*

– Ai, nėjau čiuožt ant Neries. Buvau išgąstį paskui turėjus jau... jau paaugus jau turėjau iš-
gąstį, užtat kad buvo anapus Neries pas siuvėją siuvausi, buvau ir... prieš Kalėdas, prieš Kalėdas...
buva laikas prieš Kalėdas. Ir, šita, einu aš ten tai puse dar Neries, ir jau man reikia pereit per Nerį,
ir matau, kad žybt-žybt, žybt-žybt, žybt-žybt dvi akelės – vilkas eina. Eina vilkas ir jo akys – dvi
žalios šviesos. Ir jau žybt-žybt, žybt... sustabterna biškį ir vėl eina į mane, jau mane baimė paėmė
labai. Aš persikėliau, nėjau, ne toj vietoj, kur eina... kur eina per Nerį, jau perėjau tiktai pieš mane
tokia juoda dėmė netoli buvo, ir išgąstį turėjau, bet suspėjau dar pasukt iš tos vietos biškį aukš-
tyn, kur balta, baltas ledas, ir perėjau per Nerį laimingai. Laimingai perėjau ir žiūriu, kad jau šitoj
pusėj jau Neries, mat jau užėidinėja. Nakties jau metas, vakaras jau, vakaras, tamsu, kalėdinis
laikas – trumpos dienos. Nu, tai ką gi darysi? Pasižiūrėjau, matau... matau namus pažįstamus ir
parėjau. O dar toli, dar ten beveik, dar ten tik prie Litviniškių netoli, į tą pusę, dar man per lau-
kus čia paskui pareit reikėjo. Bet jau aš tada paėmiau tada jau, kaip žinojau, žinojau, kaip reikia
pareit, nebuvo dar labai pripustyta daug sniego, ir parėjau laimingai namo, bet išgąstis dar buvo
manyje visą laiką, kai tas, tas žvėries matymas. Žvėrys pereidavo pro mus. Nu, dabar tai daugiau,
daugybė šernai pereina, šernai, a tada dar labai, labai...

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. Įr. L. S., J. U., I. B.,
L. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/766.

137

Neris ties Rusiais
žvelgiant iš šiaurės
(2007-06-29)

– *Tai jūs žinojot, kurioj vietoj reikia pereiti per Nerį žiemos metu?*

– Taip, apžiūrėdavo vyresni žmonės ir nustatydavo, kur stipresnis ledas, apžiūrėdavo, kur jau maždaug stipriau jis, būdavo, suveina. Net tie ledai ir būna, kad taip pasidaro, kad jie... kad jie gali kur taip susikimšt, kad ir gali pasidaryt tokius ne... būna taip pasidaro, kad reikia jam užšalt, tarp tų, tarp tų gabalų ledų dar reikia užšalt. Tai va, jisai, tai ten matyt... matyt aš ir pamačiau gal tą vietą, kur reikia, kur buvo jis užšalęs, juodas. Ten j u o d a s ledas, o kur ledas... kur ledas ne-užšalęs, kur ledas gabalais – tai baltas, net snieguoti jo kraštai. Jisai susibruka ir tokiais kraštais. Ir jis kaip susibruka, būna net tokiom eilėm.

Kaip aš buvau Rusijoje, kaip Jenisiejus užšąla, kaip jis susiduria su... Jenisiejus su Angara. Angaros... Angaros vanduo žalias, kaip stiklo kantas, kur nupjautas. Toks žalias Angaros, ir toks jos ledas. O Jenisiejaus vanduo gelsvas. Vanduo gelsvas, ir ledas toks gelsvas. Dabar kada teko man eit, kur mes buvom, tai buvo 3 kilometrai Jenisiejus pločio. Kada teko man eit per Jenisiejų, ainu, einam einam einam einam per Jenisiejų, skersai, kiton pusėn, kitoj pusėj vadinasi kaimas Zaimka. Ir ten buvo parduotuvių tokių, kur mum reikėdavo (mes ir savo parduotuvę turėjom) tai... sakau, kas čia dabar yra, kodėl čia pasikeitė spalva ledo. Tai man pasakė, kad sako ir vanduo. Ten jau kurie vietiniai, kurie jau seniai viską žino, čia ir vanduo toks yra, ir toks ledas.

– *O Neries vanduo, ar toks kaip anksčiau?*

– Neries vanduo... Neries vanduo buvo skaidrus... toks skaidrus, būdavo, kad man rodos spalvos jis neturėjo. Ir man rodos, kad jis nei buvo žalias, nei buvo toks... lyg melsvas truputį, toks buvo man rodos, Neries toks buvo. Nebuvo ledas nei geltonas, nei žalias.

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. *Įr.* L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. Saug. LTR 7686: 767, 768.

59. [Neris žiemą]

Į penktą klasę, į šeštą, į septintą. Taigi kėlėmės per Nerį. Dabar manęs niekas neišvartų [juokiasi]. Ledas eina, ižas ir mes važiuojam. Mergaitės, keliamės. Ale jau... nu, taip... ale jau kaip jau visai Neris prie sustojimo, tai tada pasamda tėveliai mum gyvent va čia, nu, va, ties Čiobiškėm pas... nu, pas moteris tokias. Tai mes tį pabūnam, pakol Neris sustoja, paskui kaip Neris sustoja, tai vėl... tada vėl keliaujam į mokyklą. Taip. Ledonešis... visokių buva.

– *Anksčiau būdavo storesnis ledas buvo negu dabar?*

– Eikit! Visai kitokios žiemos būdavo, ką Jūs kalbat?

– *Dabar jau nebegalima būtų į mokyklą taip vaikšiot?*

– Nu, aš nežinau, va, pavyzdžiui šimet tai kaž, ar galima, ar... ar ėja kas per Nerį, kaip sustoja Neris. Buvo sustojus, bet nežinau, ar kas vaikščiojo.

– *Jums ar nebūdavo anksčiau, kad nėjot į mokyklą, negalėjot pereiti?*

– Nu, žinot, gal taip ir nebuva. Taigi darė... kad pasamdydava čia kambarėlį pabūt, pakol Neris sustoja, pakol jau visai neįmanoma. Nu, o paskui vėl važinėjam, pavasaris vėl su valtimi, ir važinėjam.

Rusiai, Kšd. – Veronika Suslavičiūtė-Umbrevičienė, g. 1945 m., vietinė. *Įr.* V. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1219.

Mano senelis buvo žvejys. | Toks buvo žvejys naminis tiktai. Tiktai nuveidavo pažvejot. Anksčiau negindavo, pažvejot su tokiu samčiu. Su tuo samčiu niekas nedrausdavo. Jis nuveidavo, arklį ganyt panerin nusivesdavo, ir... ir tų žuvų parsinešdavo: lydekų, paskui... ko čia dar... tokios kur... unguriai, ungurį parnešdavo, mum įdomu būdavo labai pažiūrėti. Lydekų, ungurių, dar kažkokių, strimelių kažkokių. Nu, tokių dabar... taip biškį atsimenu.

PRIEDAI

180

Rusiai, Kšd. – Stefanija Baušaitė-Krilavičienė, g. 1921 m., vietinė. *Įr.* L. S., J. U., I. B., L. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7686/769.

Zūbiškės, Palomenės sen., Kaišiadorių r.

61. [Iš Zūbiškių ir apylinkės istorijos]

Čia Zūbiškės, spirito varykla, dar atsimenu, kaip plukdė Nerimi, reiškia, Nerimi plukdė tuos didelius raudonus indus, va, tai... tai... tai čia tas Zūbiškis yra. Nu, va čia Smėlianka, čia šitoj pusėj irgi kaimelis sunaikintas, čia va tas krepšininkas Šiškauskas iš čia kilęs, jo senelis Penkauskas buvo, jis ir ten tas Penkauskas, jo senelis buvo geras kalvis, su mano tėvu mokėdavo padaryti... nu, šaunųką, iš ko galima iššauti.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. *Saug.* LTR 7685/1284.

Laukysta, Čiobiškio sen., Širvintų r.

62. [Laukystos lobis]

Esu radęs tų lietuviškų pinigų su trim įkirtimais, su dviem įkirtimais, bet žinoma, tėvui atidaviau, aš nežinau, kur jis juos padėjo. Kokius kelis.

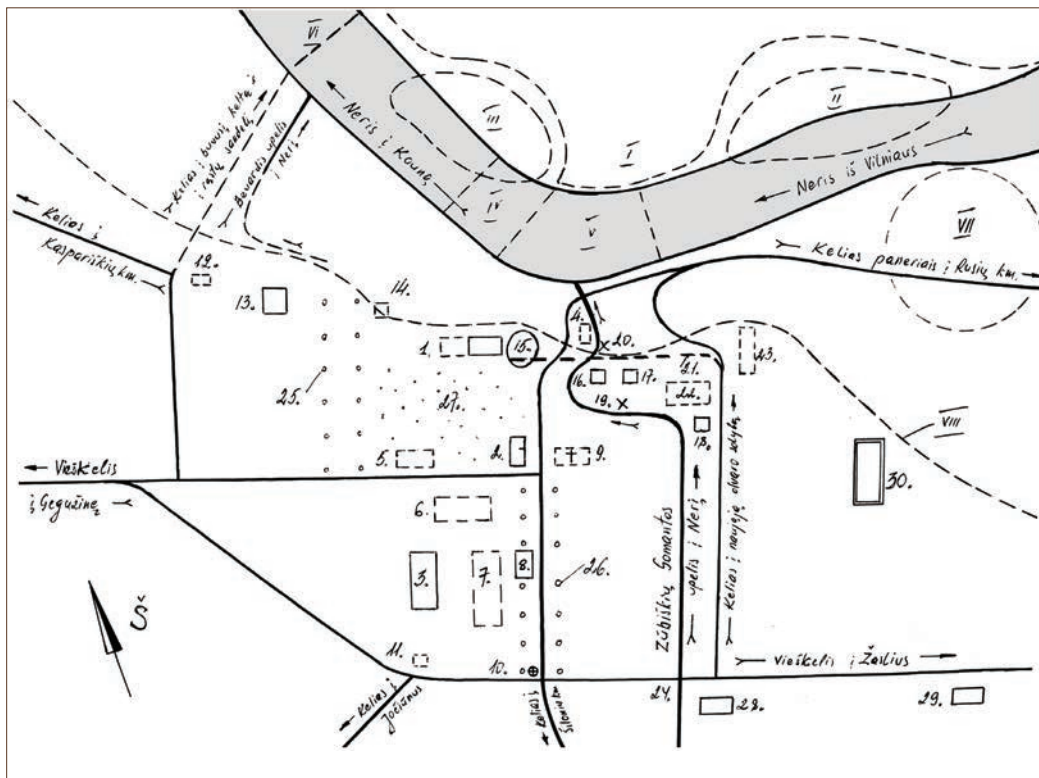
Paskui... paskui esu radęs, reiškia, vadindavom Perkūno kulkom, nežinau, iš ko ten tas yra, toks, kaip pirštas, vienas galas smailas, ir jų ten buvo visas... visas... nu, griovy tokiame.

– *O tų... tų sidabrinių, kiek jų pamena? Vienas, du, trys...*

– Aš kokius ten turbūt 4 ar 5 esu radęs, ir tėvas juos pasiėmė, aš nežinau, sakė, ar policininkui pasakė, ar kaip ten buvo, žinot, tai tada man buvo gal ten 9 metai, ar kiek, bet jau į mokykląėjau, jau žinojau, kad lietuviški pinigai.

Į mokyklą buvau nusinešęs, čia mokytoja buvo Lapinskienė tokia. Tai jinai... reiškia... vaikiai... gi prasidėdavo tos... rytmetį rytmetine malda ir... „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Ir paskui, atsimenu, kaip Klaipėdą atėmė vokiečiai, tai mums atrodė, kad iš mūsų pačių ką nors atėmė, nes mokė... mokytoja nusivedusi į šitą... į savo ten kambarį, reiškia, kitam gale, kur mokykla, ir ten klausėm to Hitlerio ten to... rėkavimo, ji mums versdavo. Tai va.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. *Saug.* LTR 7685/1279.

Zūbiškių dvaro sodyba apie 1940 m.: I. Kyšulys tarp dviejų buvusių salų. II. Buvusi aukštutinė sala (plaukdami sielininkai ją palikdavo kairėje). III. Žemutinė sala, užpilta 1931 m. potvynio. IV. Rėva – lyg povandeninis akmenimis grįstas tiltas. V. Pavieniai dideli akmenys. VI. Kelto vieta (čia keltas buvo ir apie 1945–1950 m.). VII. Senovės gyvenvietė, archeologų žvalgyta 1990-aisiais. VIII. Neries slėnio antrasis slaitas, buvusių salų kontūrai.

1) dvaro gyvenamasis namas; 2) svirnas (su pilioriaus vidinėje pusėje iškalta 1830 m. data);

3) klojimas (su iškalta 1863 m. data; sudegintas); 4) vandens malūno vieta (kolchozo pirmininko pirmasis gyvenamasis namas);

5) dvaro darbininkų namas; 6) tvartai; 7) antrasis klojimas;

8) antrasis darbininkų namas; 9) bažnytelės (koplyčios) vieta (koplyčia uždaryta 1886 m. birželio 23 d.);

10) beržo su kryželiu vieta; 11) rūšio vieta (spėjama karčiama);

12) karčiamos vieta; 13) spirito varykla; 14) ledainės vieta;

15) dvaro kūdros vieta; 16) kolchozo pirmininko antrasis gyvenamasis namas; 17) kolchozo pirmininko trečiasis gyvenamasis namas;

18) obuolių supirkėjo namas; 19) žydų antkapio radimvietė;

20) raudonų plytų mūro griuvėsiai; 21) antrasis dvaro gyvenamasis namas; 22) kolchozo pirmininko kelias; 23) antrieji dvaro tvartai;

24) tilto vieta; 25) liepų alėjos vieta; 26) topolių alėjos vieta;

27) dvaro sodas-parkas; 28) perkeltas antrasis dvaro darbininkų namas (Nr. 8); 29) Paulauskų sodyba; 30) Zūbiškių mokykla

139

Laukystos lobio radimvietė žvelgiant iš pietų
(2007-06-30)

63. [Vaikų erziniimai]

– Erziniimai...

– *Tikrai?*

– Mes kaspariškiečius gudais vadindavom, jie... jie mus – užneriokais. Visi tie... visi čia tie to kaimo žmonės, kadangi pavardės dažnai yra vienodos, tai vieni kitus visaip pravardžiuodavo.

– *Sako Kaspariškėse kažkada lyg buvo gudų?*

– Nei vieno nežinau, aš čia visus pažinojau.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1277.

64. [Apie gyventojus ir kalbą]

Čia tie, čia yra kitas tiek įdomus dalykas apie šitą vietą. Va, Kaspariškiai, o ten toliau – Kaspariškėliai. Čia yra Bobriškiai – Bobriškėliai. Žinot, tas mažybinis, žinot, kaip atsiranda?

Kai yra daug vaikų, tai kokį nors nenaudėlį, arba panelę, kuri vaiką susigriebė anksčiau negu reikia, tai dalį kaimo atidalindavo ir ten mažus sklypelius duodavo, ir todėl mažybiniu vardu juos pavadindavo, ne to kaimo pavadinimus, reiškia.

Šitas kraštas dar nespėjo sulenkėti, nu, tų svetimybių daug buvo, bet... bet... bet reiškia, nebuvo čia... artimiausias, kur... kur sulenkėjęs, tai Žasliuose, ten susimušdavo bažnyčioj vokiečių laikais. Kokia kalba giedot. Tai... tai vokiečiai gal būdavo suinteresuoti ten, kad supriešinti žmones. Bet šiaip mokyklose aš čia, ir Kaišiadoryse, ir... ir...

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1278.

140

Atsisveikinimas su
B. Verkausku
(2007-06-30)

65. [Į Kauną – Neries keliu]

Kadangi mes buvom giminės tolimi, man reikėjo važiuoti į Kauną (stojau į Kauno politechnikumą, Kauno Aukštesnioji technikos mokykla tada dar vadinosi, mūsų direktorius dar buvo Antanas Gavelis – Lietuvos kariuomenės pulkininkas), tai kaip nuvažiuoti į Kauną? Žinot, kaip mes tada važinėjom? Nueini į Kaišiadoris ir ant laiptelių traukinio, ko taip žiūrit nusigandusios, toks važinėjimas buvo. Tai į... sieliai plaukia, kadangi mes, reiškia, matyt, kadangi nekilo abejo- nių, kad kas nors atsitiks, nei tėvam, nei man tuo labiau, man tai bent tik nuotykis. Tai... tai... tai aš sėdau ir nuplaukėm su jais. Nu, ką, nuėjau, padaviau dokumentus, paskui grįžom su kokia pakeleivine gal mašina, gi nebuvo kitokio transporto.

Bet... bet tie sieliai, čia... čia va aukščiau buvo rišami ties mumi, tas Raveliai vadinasi, tai čia... čia... čia, reiškia, dabartės, man už kitą, už mišką, už kitur grąžina, tai va čia buvo Granš- čizna, tai tos Granščiznos savininkas buvo Chatkevičius toks, keistuolis, nu, tokis kaip paprastai žmones nedasimokę, tai jis darė amžiną variklį, tai mano tėvas jam visokias ten geležis lankstė [juokiasi]. Nu, jo tėvas, jo tėvas buvo dvarininkas, reiškia, Vladikiškių dvaras, prie Kaišiadorių, ten pardavė paskui. Bet jis labai įdomus žmogus buvo, jisai paėmė 1938 metais, sako, vis tiek rusai ateis, atims, tai pardavė savo dvarą ir čia keliems nupirko žemės, o paskui jisai Širvintų ligo- ninė mirė, dar su savim vežiojosi tokią nuo šovinių dėžutę, tokią nedidelę, su auksiniais rubliais, tai, matyt, kokiai nors seselei ar gydytojui pasiliko.

– *Tiesiog su sieliais nuplaukėt?*

– Nu, o su kuo tada buvo galima nuvažiuoti? Ir dabar čia taip galvoju.

– *Tai kiek? Dienos užteko, ar poros prireikė? Poros?*

– Dvi naktis nakvojom ir trečią naktį, anksti ryte, prie Kauno, prie... nu, biškį aukščiau, maždaug apie tą vietą, kur dabar tas apvažiuojamas, reiškia, į Klaipėdą tiltas, tai maždaug ties ta vieta, ten sielius priimdavo.

– *Tai tie sieliai buvo skirti fabrikui? Ar statyboms?*

– Kirsdavo mišką, apvalius rąstus, surišdavo juos, laibgaliais į priekį su dviem, reiškia, dide- liais irklais ir ant viršaus to sieliaus būdavo palapinė, kur permiegot, jeigu lyja, padaryta iš nen- drių, ir plaukdavo. Tai šitie sėliai, jie maždaug iki kokių, iki kokių 1955 gal metų dar plukdydavo,

tai, sakykim, čia va tie Penkauskai, kur gyvena, mano ten... iš mamos pusės tolimi giminaičiai, tai jie po sielius važiuodavo iki Vileikos ir iš ten plukdydavo tuos sielius. Ir ne kiekvienas galėdavo atsistoti priekyje, todėl, kad reikia labai gerai žinoti, juk jie neturėjo locėjo, tuos, kuriuos turi jūrinykai šiuolaikiniai, arba ten kokių sestantų. Tai viską reikėdavo mintinai žinoti. Tą pačią Neris vagą.

– *Net apsimokėdavo į Vileiką važiuoti? Tai čia...*

– Tai iš ko gyventi?

– *Bet tai čia ir arčiau gi kirsdavo?*

– Ne, tai kirsti kirsdavo visam, bet mokėt atplukdyti. Aš kalbu apie tuos sielininkus, kurie buvo profesionalai, kurie tą Nerį žinojo visą, nu, kaip savo penkis pirštus, kaip žmonės sako.

– *O tai tas Penkauskas jau buvo iš tokių?*

– Nu, jie buvo trys. Jie turbūt kokie penki buvo broliai, dvi seserys. Tai vieną atsimenu 1938 metais į Braziliją išvažiavo, o kiti broliai plukdydavo tuos sielius ir nu, eidavo tų sielių karavanai, tai jie paprastai sėdėdavo prie pirmojo, prie pirmojo irklo, kuris, nu, laibgalį lengviau pasukti, tai... tai su tais sieliais, reiškia, jie viens paskui kitą, reiškias, plukdydavo. Nu, pasitaikydavo, kad ant akmenų užvažiuoja, būdavo avarija ar ten... paprastai gi, anksčiau tai tuos miškus supirkdavo žydai, o jie, nu, taip, samdydavo tuos, kuriems pasitikėdavo.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685: 1273, 1285.

141

Putriumi vadinamas
Putriškių akmuo žvelgiant iš rytų
(2007-06-30)

142

Laukystos rėvos planas (1857)

– O čia iš tų pavojingų akmenų čia apie Jus, kad būtų vardais...

– Čia va, anksčiau ant... toj pusėj Neries matėte akmenį, kai plaukėt, tas akmuo yra, reiškia, čia ant kalno buvo, kitoj pusėj toks aukštas kalnas, tai ten buvo Gireliškiai, va, tai ten tas buvo akmuo Gireliukas, jį taip vadino. Ir va, o... o čia apačioj, va bus, kairėj pusėj Neries, tai bus Putrius. Nes čia tas kaimas Putriškiai, kitoj pusėj Neries.

– Tai toli nuo čia?

– Nu, tai va čia, kur žaluma, tai to kaimo, va taip, prieš tą mano klevą, tai toj vietoj yra kaimo pradžia, bet tas kaimas... bet tas kaimas sudegė 1941 metais, kaip vokiečiai nuo to kalno pastatė kulkosvaidžius, o čia tą rėvą, kur jūs plauksit, čia buvo daugybė technikos paskandinta, tų miškų nebuvo, tai čia buvo tų kareivių nemažai, jie nuo kalno juos iš... nu, ir tą... rusai, norėdami prisidengti, uždegė tą kaimelį, tai jis visas suplekėjo. O čia mūsų buvo rūsysis, mes čia tame rūsyje, toks akmeninis rūsys, dabar iš to rūsio pamatai ten padaryti tam mano kitam namui. Tai... tai, reiškia, tas kaimas sudegė, nu, tai dabar žmonės išeja į vienkiemius, pasistatė karo metais, o šiaip čia... čia, reiškia, ta lyguma buvo, tai paskui, žinoma, mes čia visi, ir vaikai, ėjom ten tuos... tuos laidoti, tuos kareivius žuvusius, vokiečiai buvo du... du palaidoję, o paskui, kai jau kai Vokietijos reikalai prastai pasuko, tai įsivežė tuos žmones, nu, tuos kariškius du. Čia jų daug buvo palaidota, čia toj vat rėvoj, kuri prieš, nu, čia nebe... nebetoli, šitoj pusėj, tai čia, atsimenu, ant akmenų gulėjo, žinai, išpampę, baisus dalykas vaiko, vaiko psichologijai tą matyti nebuvo malonus dalykas.

– Tai tiesiog vanduo buvo atnešęs? Ar juos...

– Nu, tai... tai čia, matot, reiškia, Vilnių... Vilnių okupavo vokiečiai antradienį, o šičia kautynės buvo iš penktadienio į šeštadienį. Čia buvo tas Gaižiūnų poligonas, kur yra Rukloj, čia tas dalinys buvo ir jie čia papuolė į maišą ir visi paskui... nu, visi sakydavo, kad „Kak projechat' na Dvinsk?“. Nes tai buvo vienas kelias pasitraukti. Vieno dalinio, matyt, kažkokis tai karininkas atėjo pas mus čia, paprašė tėvo, gal turi šnapso, išgėrė stiklinę šnapso, pieno ir nuėjo nusiskandinti, nes vis tiek, reiškia... žinot, va mūsų, mūsų kartai tokių dalykų, kuriuos mes ten tuos matėm, tai... tai yra jie baisūs.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1274.

57. [Antrojo pasaulinio karo pabaiga]

Nu, čia, tarp kitko 1944 metais, birželio mėnesį, tai Nerimi plaukė labai daug lietuvių iš Vilniaus krašto, kurie traukėsi į Vakarus. Ant ko tik jie neplaukė! Nerimi jie traukė į Kauną ir... ir ar jie tolyn traukė Nemunu, šito nežinau, bet...

Aš sakyčiau, kad pro mus jų čia praplaukė, reikia sakyti, ne vienetais, o... ne dešimtimis, o... aš savo akimis tiek, kiek jų mačiau, jaunų vyrų ir moterų, tai galima sakyt, kad čia gal ir ne vienas šimtas.

– Tai čia buvo keturiasdešimt ketvirtų...

– Keturiasdešimt ketvirtų metų, tas dalykas praėjo birželio mėnesį, nes liepos tryliką, kaip

žinot, Vilnius [užimtas Raudonosios Armijos], o čia jie pasirodė na, liepos penkioliką. Čiobiškio tilto nespėjo susprogdinti (...).

Tai jie sustodavo, prašydavo... nu, pavalgyti, reiškia... aš atsimenu, mes kalbėdavom, nu, tai sako, rusai ateina. Dar aš atsimenu, kad paliko laikraščio (Kaune leido „Į laisvę“, o Vilniuj – „Ateitis“ ėjo), tai kai buvau su Bernardu Brazdžioniu susitikime, bet paskui nedrįsau paklausti, aš tik atsimenu gerai, kad vienam iš paskutinių, turbūt paskutinių tų numerių, kurį man paliko, tai buvo atspausdintas Bernardo Brazdžionio eilėraštis:

Rytuos dangus, kaip švinas,
Žemė, kaip kančia.
Veržiasi priešas ant minų,
Eina į čia.

Va, tokias posmas, toliau net ir neatsimenu. O tas Bernardas Brazdžionis – Vytė Nemunėlis, tai buvo toks mėgiamas mums.

– *Tai tiesiog Jums tie pabėgėliai paliko tą laikraštį?*

– Jie paliko tą laikraštį, nes aš pradėjau skaityti, mokytis tą eilėraštuką, va ir dabar dar posmą atsimenu.

– *„Ateity“ buvo išspausdinta?*

– Jo.

– *Jie net ir šeimom, kaip vežimais keliais važiavo, tai jie taip plaukė?*

– Taip, jie plaukė. Nu, vaikų ten vienas kitas buvo su valtimis, bet tai buvo žmonės, kaip aš suprantu, Jūsų amžiaus, tokie, nu... stipri... dar stiprūs, reiškia, žmonės.

– *Bet tai, tai aišku, pirmiausia valtimis, o...*

– Visaip plaukė. Ir automobilių šitose kamerose, surištos, ir tokį atsimenu puikiai.

– *Prisipūtę?*

– Prisipūtę. Su baidarėmis plaukė. Su valtimis.

– *Bet čia lietuviai, reiškia, kurie...*

– Lietuviai, visi lietuviškai. Jie kalbėjo, kad daugelis iš jų yra, reiškia, dirbę Klaipėdoj, paskui, kai Vilnių atidavė, tai pervaziavo, reiškia. Sakau, jauni, linksmi žmonės ir va, čia toje vietoje, mes su tėvu svarstėm, kad reiktų mums visiems važiuoti pasikinkius, bet mama kategoriškai atsisakė, ji čia gimė, sakė, čia gimiau, čia mirsiu, jeigu nori, vienas važ... bėk ar... dukterų neduosiu, sakė, su manim gali bėgt. Tėvas kaip jausdamas. Nu, gal jis čia dėl to, kad... kad jie čia... jis buvo pastatytas sušaudyti čia toj, reiškia, nuo rusų besitraukiančių. Gal jie tenai... jis čia nesigyrė, galbūt jie tenai, žinot, vyko mobilizacija, todėl, kad visi išgirdo Kauno radiją, apie nepriklausomybės atstatymą, tai vyrai galvojo. Nu, kas labiausiai žmones masino? Masino tai, kad savanoriai buvo gavę žemės. Mano tetėnas, vat vienas iš tų, kur čia rodžiau, Lissauskas Jonas, tai jis vis pasakodavo, kaip jie vijo rusus į Daugpilį, reiškia, sakė, mažiukai tokie, tai... kvailiodavo paskui, tai kiti eidavo juos surišdavo ir varydavo kažkur ten, vienu žodžiu, mainydavo ant lietuvių, taip [juokiasi].

Nu, jo. Tai paskui jo... jo anūkas Ukmergėj, kaip Kalanta susidegino, tai jis ten ant to, dabartės atstatė, Restitucijos paminklas, ten buvo kažkoks padarytas rusiškas, nu, ant to obelisko. Tai jis ten užrašė: „Bolševikai, lauk iš Lietuvos“. Tai kadangi buvo dar tik... šešiolikos metų nebuvo, tai jį ten prilupo ir paskui paleido. Bet jis turėjo mergaitę kažkokią, kuri turbūt buvo kažkokio

saugumiečio duktė, tai... tam berniukui tas baigėsi tragiškai. Todėl, kad jis važiavo į Vilnių ir kažkokia atsirado kariška mašina, jį pavežė, bet, reiškia, su ta mašina trenkė į medį ir jis užsimušė, nu, užmušė jį. Tokia provokacija.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1298.

143

Jonas Misiūnas
(pirmas iš kairės)
Lietuvos pasienio apsaugos
tarnyboje (1937)

58. [Didžiosios Kovos apygarda]

Partizaninis karas tai tos Didžiosios Kovos apygardos, reiškia, Jonas Misiūnas – Žaliasis Velnias, aš jį čia esu kelis kartus kėlęs per Nerį, nes jiems čia patogu būdavo ta Laukysta, tuo upeliu ateiti, o paskui čia ta Kamaja, reiškia... nes jie taip ratu sukosi, o ten aš tada Čiobiškio progimnazijoj mokiausi, kaip tos kautynės buvo Didįjį Penktadienį, reiškia, 1945 metais, tai tenai iš tos prieglaudos kažkoks berniukas nubėgo ir pas Musninkų stribus, atvedė juos ir... jie ten susirinkę buvo, ten vienas ar du žuvo, nu, vat, tai paskui mūsų tą progimnaziją uždarė, išvaikė, nes mokytojus areštavo. Ten būdavo... čia gi buvo, taip sakyti, tos Didžiosios Kovos apygardos buvo tokia respublika, kur... kur nelabai kas atvažiuodavo ir paskui Gelvonyse dar mokiausi metus, tai... tai tenai tokia slogi tuose miesteliuose buvo nuotaika. Todėl, kad žmonės buvo pasidalinę į... nes... nu, iš tos prastuomenės, žinoma, tų stribų gi, kai juos vadina ten, tai... o čia tai... tai... tai... paskui... todėl čia visi ištuštėjo tie kaimeliai, nes daugelyje... daugelį tų žmonių išvežė arba žuvo.

Va čia, iš šitos pusės (aš tada jau Kaune buvau) sesuo matė, kaip čia mūsų, jis dabartės yra palaidotas, palaidotas, reiškia, čia Stabintiškėse, kapinėse. Studentas toks buvo, mano tėvo pusbrolis, man atrodo, jis lėktuvą darė, o paskui, reiškia, čia va, ant to upelio kranto ir žuvo, reiškia, perplaukęs Nerį, bėgdamas. Tai čia tokių dalykų buvo daug baisių šitose apylinkėse. Užtai va čia tas kaimas yra toks Geršonių kaimas, praktiškai jis visas tuščias, vieni iš ten išvažinėjo, kiti ten, reiškia, nes tos pasekmės buvo sudėtingos čia.

Dar prisidėjo ir tokia situacija, va Gegužinė bus (...). Tai tas klebonas* ten buvo... tuos žmones, mobilizacinius planus sudarė, o paskui čia bažnyčioj kai surado, tai... tai... tai paskui labai daug žmonių... bet žinot tas... tas, reiškia, partizaninis karas, kuris buvo, jisai... žmonės buvo nepasiruošę. Aš kai skaičiau savo tėvo bylą (jis buvo Norilске dešimts metų) buvo Norilsko penkto Gorlago, reiškia, teisėjas, kartu su ten... vengru vienu, vienu amerikiečiu generolu, nes

rusai pasodindavo ir savus ten, sąjungininkus, kurie pakliūdavo ten. Tai, paskui, kai perskaičiau tėvo bylą, tai žinote tėvas po to viso kankinimo norėjo nusižudyti, reiškia, atgavo sąmonę. Tai jį nuteisė tenai, o... o tas partizanas, kuris įkliuvo kitoj Neris pusėj tenai, tai po jo tardymo, reiškia, jis ten į trečią dieną ant trisdešimts lapų visokią išpažintį pasirašė ir 26 žmones iš karto suėmė, o dar dvidešimčiai bylą užvedė. Tai, matyt, irgi gyvenimas geruoju nesibaigė, todėl kad ne visi atlaikydavo tuos kankinimus. Ir kas įdomiausia, kad paskui, kai tėvas grįžo antrą kartą, jie norėjo... norėjo, reiškia, dar išsiaiškinti, kur dingo tie karabinai, kuriuos aš remontuodavau. Bet kadangi tėvas neprisipažino, tai baigėsi tuo, kad... kad... kad jie prisipažino, Pabaltijo karinė apygarda, kad... kad... kad „priznanija ne dobito“ [juokiasi]. Tokiu rusišku posakiu. Tai taip įdomu buvo.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685: 1275, 1276.

* Steponas Rudžionis.

59. *[Man upė kaip svajonė]*

– *Kaip Jums atrodo upė Jūsų gyvenime, ar Jūs įsivaizduojat save be upės, kitoj vietoj?*

– Man upė kaip svajonė. Aš prie jos mėgstu vakare atsisėdęs paskaityt ar ką nusinešu prie...

– *Bėgdavot pavasarį žiūrėt, kai buvot vaikas, kaip ledonešis ateina?*

– Nu, jau ledonešis – didelė šventė. Ir... ir... ir mano vaikystėj, aš neatsimenu kuriais metais, man atrodo, kad gal trisdešimt aštuntais ar devintais, kad reiškia, buvo tiek apsemta, kad apačioj čia to pirmo namo, kuris prie pat Neris, tai su valtim jau plaukiojo, reiškia, toks potvynis buvo didelis. O šiaip ledonešio laukdavo visi čia, jau... nu... svarbiausia buvo, ne visuomet, kaip nori sustoja, tai tam, kad galėtum padaryti vaikščioti tai, į tas... nu... prišalusi prie... prie... reiškia, ledą, dėdavo kartis, kad prie jos apšaltų ir pasidarydavo tas toks lieptas. Tai vieną kartą į kailį gavau, nes bijojau įlūžti, tai reikėjo nu... nu... nueiti į ar Kaspariškes, ar Putriškius, tai atsiguli ir prašliauži, reiškia, plačiau. Nu, šiaip eidavom pradžioj kartį po pažastim pasidėję.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1299.

144

Neris ties Putriškėmis
žvelgiant iš rytų
(2007-06-30)

Tai ne tik tai laukdavom, bet užkurdavom laužą, jeigu jis [ledonešis] pradeda eiti. Naktį, tai eidavom tada pažiūrėti su šviesomis, reiškia, kaip jisai ten... nu, tokia galinga jėga. Aš nežinau, nu, kad ėjo tėvai, ėjo seneliai turbūt, ir mes eidavom, reiškia, pažiūrėti. O, žinoma, didžiausia atrakcija tai buvo tų žuvų pasigauti, kad ilgiau išgyventų, tai pastatydavo tokį didelį kubilą ir vandens pripildavo, ir ten tas lydekas įleisdavo, kadangi jos gi nesužeistos, tai jos ten gyvendavo... gal savaitę ir vis būdavo šviežios, reiškia, vat, tai jau čia tokia nu, atmaina, aš nežinau...

– *Tai jas tiesiog ledonešio metu pagaudavo?*

– Ledonešio metu vanduo pakildavo, va, ten tokia duobė buvo, tai jų tenai, jos pasislėpdavo arba, arba va Kamajor, reiškia, tai... nu, jos ieškodavo kur atabrady.

– *Jau artėja ledai, tai kaip dabar, stovėdavot ant upės ir laukdavot?*

– Nu, ant kranto susėdi ir vanduo pakildavo, l... lytis išnešdavo į krantą, reiškia...

– *Jūs išgirdavot? Pirma žinia, tai garsas ateidavo ar...?*

– Nu, aš nežinau, ar... ar... ar garsas... paprasčiausiai jau jausdavo. Todėl, kad turi... reiškia... upė prieš ledonešį pakyla, ir žinom, kad jau negalima, reiškia, prie kranto priėti, tai jau tada jis bus, bet... jau greitai. Nes šiaip tai tas vidury ledas neslidus, o mes čiuožinėdavom... tų pačiužų tokių gerų, žinoma, kaip dabar, neturėjom, tai iš kibiro pasaito pasidarydavom ten ant kokios klumpės, reiškia, nu, jis toks su tokiais rėveliais tokiais būdavo, tai va tokias pasidarydavom ir čia čiuoždavom.

– *Tikrai?*

– Jo, nes būdavo labai slidus gražus ledas, ypač kaip atlydys būna, tai jisai su... reiškia, iš naujo užšąla ir tada, sakykim, keli šimtai metrų lygus gražus, blizgantis ledas.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1302.

61. [Septintą dieną Neris pasikels]

Nerį išvaro, tai ledus suvaro ant kranto. O paskui sakydavo, kad septintą dieną Neris pasikels, ledus susirinks.

– *Tai reiškia, tuo metu ji būna pakilus, išmeta ledus, o tada...*

– Taip, jinai pakyla ledus varant, jeigu kur nors susigrūda, jeigu pradeda varyti iš aukščiau, o dar apačioj stovi. Tai tada ir labai pakyla. O paskui į septintą dieną, kaip jau būna ledai visi išėję, pavieniai, tada vanduo pasikelia surinkti ledus.

– *Reiškia, dar nežymiai, truputį vos...*

– Gerokai pakyla, gal metru...

– *Ir jau surenka nuo pakrančių...*

– Jo, surenka nuo pakrančių. Nu, ne visus, bet didumą.

– *Labai įdomu! O per septynias dienas dar tuos...*

– Nu, tas nespėjo ištirpt [ledas], jis dar čia guli, tos lytys.

– *Aha. Labai įdomu. Ar aš blogai išgirdau, ar Jūs sakot Neris neria? Neria...*

– Nu aš atsimenu, klausdavau, o... o kaip sugalvojo vardą Neriai. Nu, vaikai klausdavo pas bobutes. Nu, sako, Neris gi va, neria tarp visų.

- *Taip sakydavo...*
- Taip sakydavo. O čia, sako va, Neris ropoja per ropą Putriškių. Taip iš vaikystės aš atsimenu tokį sakymą, čia ne... ne... ne aš jį sugalvojau.
- *Bet Neris, tas vardas taip... ar sakydavot upė, ar Neris dažniau?*
- „Upė“ mes n i e k u o m e t nesakydavom.
- *Niekuomet.*
- Niekuomet nesakydavom. Kamaja – tai Kamaja, Laukysta – tai Laukysta, bendrinio vardo „upė“ tokio ne... neatsimenu, kad būtų buvę.
- *Einu į Nerį, buvau Nery...*
- Taip, einu per Nerį, kelsiuos per Nerį. Maudžiausi Nery. Ne Neris, o Niaris.
- *Niaris?*
- Niaris, -i a- mes sakom. Rašom... rašom tai Neris, tai čia literatūra, o mes gyvu žodžiu sakom Niaris. Girdisi -i a-.
- *Niaris neria, labai įdomu... O apie Štandalį sakydavo, kad jis užsilikęs?*
- Sako, kad jis nuo Napoleono užsilikęs.
- *O kaip Jum atrodė, jis gal buvo ten kažkokio kito gymio? Išsiskyrė ar...*
- Aukštas stambus vyras. Mergaitės buvo tokios pačios, kaip ir visos mūsų čia vietinės.
- *Tai Jūs... apie tai išėjo kalba, nes sakot, kad upė vis atplukdydavo svetimšalių visokių...*
- Nu, taip sakydavo, kad... kad... kad ten Bučionyse yra užsilikęs gudas, reiškia. Va tokios... tokios kalbos, reiškia, atsimenu šnekėdavo.* Bet vėliau paskui... kitiems... kitiems... ten vat ant kalno vienas, jį vadindavo Soroka, reiškia, tai kas čia „šarka“, ar kas čia?
- *Taip, šarka.*
- Jo.
- *Ar tai buvo pravardė, ar...?*
- Nu, sako, kad jam prisegė tą pavardę, todėl, kad jis nežinojo, kaip šarką vadinti, tai [juokiasi]. Tai vat, tai toks vienas.
- *O ižo pasirodymas buvo įvykis rudenį?*
- Nu... kaip ižas pradėdavo eiti, mes žinojom, kad, reiškia, Neris nebūtinai pas mus sustos, tai pradėdavom šaldyti tas kartis, kad padaryti užtvarą.
- *Kad tiltas atsirastų ir greičiau į kitą pusę...*
- Kad atsirastų, nu, jo... nes... interesas yra į... į Gegužinę ir čia pas kaimynus nueiti, tai... tai va, nes... o šiaip tai reikėdavo keltis, valtėlę siaurą turėjai ir per ją keliesi su tuo, su tuo... atsistumdamas tą... tą ižą. Nu, tai žiūrėdavom, gražu, kaip jisai eina, bet... bet bandėm žuvauti ižo metu, ne... nepagaudavom žuvies, kaip nors, taip, kaip ledonešio metu.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1305.

* „Sielininkai gudai pas mūsų gražias mergaites pasilikdavo nuo seno“ – vėliau pridurs pateikėjas.

Žvejyba rudenį naktį, ant valtės būdavo toks ant tokio ilgo koto, geležinis toks krepšys supintas, jame primesdavo, reiškia, tokių dervuotų pagalių, užkurdavo, kad šviestų, o paskui, nu, dabartės tai prieš žeberklavimą griežtai prieštaraujama, bet man atrodo, kad nu... Dievo dovaną valgyti žmogui nėra nuodėmė. Tai jis išsirinkdavo, reiškia, kurią... nes jos guli galva prieš srovę ir pelėkai biškį juda, kad nenuplauktų. Prie žemės lydekos, paskui vadindavo ūsoriai, jos kitaip dar, turbūt iš gudiško vansoriais vadindavo, tą žuvį, tai pasismeigi tiktai... aš, atsimenu, tai mane mokė, bet labai sudėtinga, nes tas... nu, spindulius laužia, tai atrodo, kad tu ten duri, bet duri pro šoną, iki išmoksti. Reikia išmokti. Tai tas, atsimenu, mane mokė ten tie senesni žmonės, kaip reikia išmokti nudurti tą.

– *Kaip tą pintinę vadindavo, kur sudėdavo, nepamenu?*

– Tą dalyką vadino krepšiu, bet senoliai sakydavo eina ant lučnės. Nežinau, ką tai reikštų (...). Sakydavo eina ant lučnės. Bet šiaip krepšiu vadino.

– *Tai čia rudenį daugiausia?*

– Jo, rudenį.

– *Sakykite, prašau, gaudydavo su tokiom rogutėm nuo kranto...*

– Čia... čia yra jau pokario laikų. Žuvis gaudyti su tokiu ilgu numegztu retu... irgi jį vadino ir čerpoku, ir samčiu. Ir jisai turėjo kūlį tokį siauresnį gale, dalį, ir va taip, sulenktas, reiškia, lankas, skersinis padėtas, ir su ilga kartim, ir paskui... bet čia tada... ypač kada ledai eidavo, tas žuvis varydavo va, į upelius, nu, tai užgriebi ir trauki į save.

– *Taip iš viršaus, taip jau...*

– Jo, iš viršaus ir tuo, reiškia, ant peties pasidėjus, trauki ir paprastai smulkmė ten nepapuldavo, o papuldavo jau stambios, ir lydekos ten, ir... raudės, ir... ešerys kartais papuldavo. Ešerys baikštesnis, lydekos kažkaip drąsesnės, sakydavo.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1292.

Tempdavo ne dvi valtis, o su ilgu tas... tas, reiškia, tinklas buvo gal kokių 20 metrų ilgio ir dar virvės, reiškia, nu, kaip va, vadelės (tas va, kur vadelioja, reiškia), tai vienas atsistodavo ant kranto, kitas su valtim lėtai užplaukdavo, ir tada traukdavo į tokią vietą, kur buvo švarus Neries krantas, kad gražiai, reiškia, ne ten, kur... nebuvo taip ajerais apžėlę, o kur švarus krantas, ir ten ištraukdavo, kad tas, kad tas tinklas galėtų eiti pažeme, tai taip, taip žvejodavo (...).

Bet mes žvejodavom kitu būdu, pavyzdžiui, buvo bučiai. Tuos bučius pastatydavom va, tokiose, kur tarp akmenų, reiškia, tai tas bučius, tai yra va gal va, pus... nu, gal pusantro metro iš vytelių, vienam gale jis yra smailas, o paskui ten yra toks, kaip piltuvai į vidurį. Tai tenai varlytę parišdavom kartais, bet jos nelabai reikėjo. Ir dažniausiai tai žiobriai ateidavo, reiškia, bet ir kitokių žuvų pasitaikydavo. Vieną kartą, žinau, kad aš nuėjau ir negalėjau parnešti – tiek daug jų ten buvo prilindę.

– *Bet specialiai kokių perkalų nedarydavot, tiesiog žiūrėdavot, kad būtų...*

– Rasdavom natūraliai vietą ir jį... prie jo buvo du tokie krepšiai, ten įdėdavai akmenis prie žemės, kad sugebėt pritraukt, kad jis būtų vietoj savo, nejudėtų. O... o čia toj Kamajoj tai buvo labai daug vėžių. Vėžiaudavom. Dar mano ant kurio piršto dar yra, nes aš, kaip jis man įsikibo, aš vidury dar vandenį bandžiau nutraukti ir... ir jis va, čia man, atrodo, kažkur tai buvo [randas]. Čia tų vėžių, d i d e l i tokie vėžiai, gražūs būdavo. O paskui, matai, jie prapuolė, kai pradėjo čia tręšti tuos laukus.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1295.

64. [Apie Nerį ir pakrantes]

Iš po akmenų žuvis rinkdavo, o... o taip, reiškia, labai švarus vanduo buvo, skaidrus. Ir nebuvo apžėlę. Nu, ir dėl dviejų priežasčių – laikė žmonės gyvulius, viskas būdavo nuėsta, o dabar tas, absoliučiai... aš va, priėmiau tokį žmogų, pastačiau jam trobelę, kad jis gyventų ir buvau nupirkęs ožkas. Tai pasismaugė, ir sakiau, negalima leisti didelę žolę. Paskui... paskui kralikų, paskui buvau karvę nupirkęs. Jis karvę užleido pagal tvarkaraštį, o ne tada, kaip ji atrodo, tai žinot, tokie dalykai atsitinka. Nenori žmonės dabartės dirbti sunkaus darbo. Todėl užsodinau, va miškas auga, čia užsodinau, ten ant kalno, užsodinau. Čia mano 26 hektarai tos žemės, tai pasodinau 10 hektarų miško ir dar galbūt. Bet jau... jau dabar nebelabai turiu sveikatos.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1286.

65. [Irašymas į pusbernį]

Iš pradžių nuo krašto, o paskui... o paskui per Nerį eidavom, perplauki į vieną pusę, kadangi nuneša vanduo. Tai paskui anuo krantu eini, ir... ir čia, tai kokius tris kartus perplaukt per Nerį buvo jau... nu, mažų mažiausiai, kad jau pusberniu pripažint [juokiasi].

– *Čia jau buvo kaip įrodymas?*

– Jo, kaspariškiečiai čia labai didžiudavosi, kad jie geri plaukikai jau tai. Tai... tai žinau, kad jis pradėdavo nuo ten ir... (vienas, neatsimenu dabar, koks jo vardas), bet žinau, kad jis perplaukdavo čia, ten, ten ir ten, reiškia jisai du kartus atsidurdavo šitam šone.

– *Tai jau čia labai...?*

– Taip, geras plaukikas buvo.

– *Kiek maždaug metų sulaukę drįsdavo plaukti per Nerį?*

– Aš plaukiau maždaug kokių trylikos – keturiolikos metų, jau nebijojau.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1297.

Guniai, Upininkų sen., Jonavos r.

66. [Gunių ažuolas]

Čia pas mane yra... prieš porą metų radvilėnai čia ėjo tais Napoleono takais, tai, būk tai, jie kalbėjo man, kad... kad jis ten ties ta vieta Napoleonas persikėlė, ir čia tuo pakrančiu važiaavo, reiškia, maždaug už 2,5 kilometro yra toks didelis ažuolas, jis parašytas Napoleono... didelis Napoleono ažuolas, maždaug ten apie 1,5 diametro, ten 25 metrų aukščio, reiškia. Tai čia, atseit, Napoleonas šita puse traukėsi, paskui jisai nenorėjo* apeiti Kauną, jis pasuko per... per Upnikus, reiškia, ten į... arčiau Prūsijos. Tai tas ažuolas... tiktai, kad dabartės išknisinėta... nu, čia mišką vežė, tai ir... nes tie keliukai pakraščiu buvo labai... labai... labai tvarkingi buvo.

– *Ir dabar tas ažuolas yra...*

– Ažuolas tebestovi ir ta lentelė tebestovi jo...

– *Tai negirdėta, prie kurio jis buvo priskirtas kaimo?*

– Ten, reiškia, dabar tas va čia, yra pirmas... vienkiemiai du buvo, tai jų nėra, tai jie Diršonių kaimo, o paskui Padgūnija vadinasi, ten toliau Gūnija, Padgūnija yra, tai nežinau, kodėl toks keistokas pavadinimas. Čia yra iš tų sulenkėjusių pavadinimų, vat ant kalno Granščizna, yra tokie pavadinimai. Paskui čia Šafarnė yra, kaip sakyti, tuščia vieta jau dabar, tai tas ažuolas yra prie to up... intako. Kai baigsis rėva, tai toje vietoje.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* L. V. Saug. LTR 7685/1282.

* Turi būti „norėjo“.

67. [Gunių ažuolas]

Gera priminei, taigi jau jie čianai, nežinau, jau irgi turistai kažkokie tai... ir čia eigulys va pas mumi yra, dabar va bus, tai jau tas ažuolas, kur storiausias, tai va čia pas mus vienas sode yra. Bet jau jis nuvedė tenai, kur va aš šneku, kad kryžius buva, nuvedė tenai, nu, i pasakė, kad Napoleona, tai, a kaip tenai, iš kur. Mes atvažiaavam, jį teip radam i dabar toks pats, i nieka čia įdomaus nėra. Nu, galit paeiti, čia netoli, ir pažiūrėsit. Čia eigulys tas pasakė, tai teip ir vadina.

146

Į Gunių ąžuolą įkelta koplytėlė
(2007-06-30)

– *O kaip Jūs vadindavot tą ąžuolą?*

– A nieka, niekas tau, kas tau vadina, kad ne...

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1318.

68. [Gunių ąžuolas]

Nežinau, vaikai sakė čia, praminė jį, nieka čia ypatinga nebuva jam, vaikai, aš gi čianai nug dvylika metų gyvenu, dabar jau va aštuoniasdešimt beveik. Ir kryžius tiktai prie jo buvo prikaltas. Prie to ąžuolo, tokia koplytėla.

– *Kuriais laikais?*

– Nu, 1941 mes čia atvažiavom. Anksčiau gal truputį, metais gal kokiais. Nu, tai tą šnekėdava kadai, kad tai vaidenasi čia pa tuo ąžuolu. Girdėjom, kaip vėlėja moterys, kaip čia jau. Sėskit, jūs pavargę labai. Nu, tai, o teip nieka čia, nu, ypatinga...

– *O kas vaidenasi tenai? O kas, sakot, vaidenasi?*

– Vėlėdava vakarais, va kur (...). Vėlėja. Nu, nieka, nu, tyku, nieka nebuva girdėt, vakaras, naktis, jau mės čia, klajimas čia buvo, buvo budinkai* tokie. Nu, tai mama sako, pažiūrėk, paklausyk (mes buvom nuėję tenai, klajiman paklot, pas mumį rugius šienavom), paklausyk, saka, kaip vėlėja, atrodo, kad vo rūbus, ką nu, kaip va, seniau, taigi dabar tai neplauna, kaip seniau tom kultuvėm, tai taip tuf-tūf, tuf-tūf, tuf-tūf girdėt naktį. O tie, saka, kaip jau čia, kaip tarnava panos, tai vaikų buvo tenai prikavota... nu, pakavota. Nu, žinai, čia dvaras buvęs anksčiau.

Nu, a tas ąžuolas tai yra ir dabar, tiktai tų koplytėlių kažkas tai nuėmė, tai mano vyras dar, duok Dieve dangų jam, sutaisė te biški i tų mūkelių prikalė i vėl yra. Va, galit paeit, netali va čia, per ravą ir pamatysit. A taip nieka čia ypatinga.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1308.

* pastatai

69. [Gunių ąžuolas]

Dabar tai jau mano diedukas pastatė. Paėmė kas ir nuvagė. A kam reikėja, ar tenai gal ar toji statula, Marija klūpėja pa... ir kryžis buva, nu, i mūka, toj gi mūkela prikalta, ale kam paėmė, i kas. Gal tenai kažkam ta buva i įdomi.

– *Kodėl statė ten tą mukulę?*

– Čia nežinau. Mes jau atvažiuom, čia radom. Seniai, nuog seniai, nuog seniai čia toj. A paskiau paėmė kas pavogė, a ko pavogė tai ne, nežinom.

– *O prie Jūsų dar būdavo, kad girdėjo ką nors prie to ąžuolo?*

– Taip ne, negirdėjom mes, sakau tik vienąkart vakari tai velėja rūbus kas, bet naktį taigi niekas. Nu, tą gal, nu, tikrai... prisiduot tai neprisidavė, nu, tikrai girdėjom, i motina mano girdėja, ale kad teip daugiau, nu, to ne. Tik taip sakydava, saka nekrikštytų vaikų prikavota, i tadu rodosi vakarais (...). Aš tai netikiu.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. U. K. Saug. LTR 7686: 792, 793.

147

Pasakoja Domicelė
Tatarūnaitė-Dabravolskienė
(2007-06-30)

70. [Gunių šaltinis]

Tai kad būtų švaru namuos... ir va, jeigu yra kur ne... šašai tenai kokie ar kas, tai mes vadinam Čystas četvergus, jau kaip seniau. Tai reikia iš ryta atsikelt, be saulutės, į šaltinį nuveit, kur bėga vanduo ir nusipraust. Tai čia tai buvo tokia kalba. Ir namus, tai jau ketvirtadienį, tai jau

švaru, kad būtų, išneša pagalves, kaip seniau tvoras tos užtvėrta medinės, pagalves sudeda, kad iš... išvedint namus. Nu, a gal čia patarlė, ka tiktai žmogus isi... susitvarkytų, nu, teip, sėdi sėdi apsikak... kaip mieste, tai mieste, a kaip kaime, taigi visko gi. Visokių šukšlių, gyvulius laikai, taigi visko yra, nu. Tai jau Čystam četvergi...

– *O gal į upę bėgo maudytis gal?*

– Ne, Nerin tai nežinau, bet va, kur šaltiniai yra, tai jau saka...

– *O kaip parinkdavo? Kaip šaltinį parinkti?*

– Nu, tai kaip. Va čia pas mumi čianai yra kampi, va čia tuom ravu paeiti, tadu i galėsit išeiti, mūsų karvės dar dvi pririšta. Kampi yra šaltinis, tai jau jis visų laikų iš tenai bėga i niekad neužšla žiemų. Verčiasi, tai nug žemės šla a tenai iš kranta to... jau dabar tai... tai kurgi, nu, kiek metų dabar ten, tenai jau duobė tokia gaunasi, kaip kadu ir šernai ateina pasimaudyt tenai tan šaltinin. Tai mes bidonų buvom pastatę.

– *Akių negydo?*

– Nežinau, ne, čia tokiuose tai sakau, tiktai kad skaita Čystam četverge tai reik...

– *Į kurią pusę turi bėgti vanduo, nesakė? Ar in Saulę, in rytus nesakė?*

– Ne ne ne, nesakė, ne. Nu, tai kad daugiausia in čianai, gi čia va mūsų, i toj Kamaja yra, va pravažiavot, i čianai dar bus.

– *Jūs prausiatės ne Vėgėlėj?*

– Vėgėlė, ana gi eina čianai va, kur ejot dabar nėra, neplaukia.

– *Tas šaltinis va taip ateina į Vėgelę [iš vakarų]?*

– Iš to kranta [iš rytų]. Čia va, netoli, jeigu eisit panerin, tai galit rast.

– *Anoj pusėj?*

– Va va va va čia, va šitam pačiam ravi, bidonas yra inkasta. Tai seniau, kaip mės čia atvažiavam tiktai, tai buva tokie laveliai padaryta iš alksnia, ir iš to šaltinia visų laikų vežiodavam su bačku vandenį, šulinia nebuva, mės patys tadu išsikasėm, šulinį čianai, labai irgi geras vanduo. A tenai iš to šaltinia važiodavam su bačku namon vandenį, a dabar tai užlaistas, neinam to vandenio imt, bet vis tiek jisai teka... yra šaltinis.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1333.

71. [Iš D. Dabravolskienės šeimos istorijos]

Vadindavosi gudai, nu, aš nežinau.

– *Mokat gudiškai?*

– Ne, nemoku. Nu, panašu in baltarusų, Reginute saka, kaip gudai. Nu, gudiška kalba, nežinai tu?

– *O skiriasi, kaip jūs sakot ruskiai?*

– Buvo rusų kaimas, bet dabar tai jau nėra. Yra dar keli, mūsėt, žmonės.

– *Bet ruskis ir gudas?*

– A ne, jau čianai skiriasi, čia staraviečių buvo, rusų. Gudai, man atrodo, kad baltarusiai. [Tėvelis] Tatarūnas gudas, Stasys.

– Kur tie gudai gyveno?
– Lomeniuose. Va čianai, va Neprėkšta ir už Neprėkštos kaimas buvo. Tata* iš Lomenių.
– Iš kur atsirado čia gudai?
– Nežinau, vaikas, iš kur gudai. A gudiškai dar gal... nu, gal jau nėra tokių senų. Tata buvo 1905 gimęs.

– O jisai dar mokėjo?
– Gudiškai? Mokėjo. Jie kaip suveina, nuvažiuoja į sava jau tą Tėviškę, dar braliai buvo, tai mokėja, kalbėdava gudiškai, papratįs. Nu, pas mumis lietuviškai. O čia tokių senių buvo, išmirę jau dabar, tai jie lenkiškai. Nu, ne taip, ne grynai. Nu, buvo varšavenka čianai, jau išeina marti šitos mūsų Zubkienės, tai tos gi, Dieve saugok, nesusi... nesuprasi, ką jinai kalba. Ne matyka, a spotyka, panie, padaj potyka – tenai motina mano stovi ir žiūri. Jaka potyka – atsigręžė, nu, kas tą per potyka, tada jau ana išėja, parodė, tą mateikėlį** paėmus. Jie kaip tai jau pa varšavsku, t i k r i lenkai, tik kitaip. O čia gi žargoniška tokia kalba.

– Ci razumejete po-belarusku?
– Po-belarusku nu... rozumiec to razumiem, a gadac to ne umiem. Mės lenkiškai, kaip juokiasi... juokdavosi, sako: „O! Ot, lenkas, jiednim galam privinzony, drugim pats velkasi“, – sakydavo.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7686/796.

* Tėvelis

** Lenkų kalba *motyka* „kauptukas“, iš čia tą pačią reikšmę turintis lietuvių tarmių skolinys *matikas*.

72. [Apie kalbą]

– Tėvai, sakot, gudiškai kalbėdavo?
– Tai tata kai sava... pas savus nuvažiuodavo, Lomenėsnan, tai tenai gudiškai, a namie tai lietuviškai.

– O kodėl namie lietuviškai?
– O tai kaip, o tai kam? Ne! Mes lietuviškai.
– O kodėl, jeigu pats gudas?
– Pats gudas buvo. Mama lietuvė buvo.

O va čia pas mumi gyveno Jeglinskis toksai, jau iš... pamiręs, tai jisai visų laikų lenkiškai, a jinai – lietuviškai. Ot rėkdava, rėkdavoda jisai... rėkdavo in jos: „Zo, durne, dūra“, – kaip lenkiškai, kad kam ana lietuviškai šneka.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7686/797.

148

Sapitavičių šeimos kapas Čiobiškio kapinėse
(2014-10-11)

73. [A. Sapitavičiaus žūtis]

[Ateina] vakari, kad valgyt duok. A iš kur ji, galvoji, turi ko duot? A kiti praneša, tai tadu atvažiuoja (iš Gelvonų pas mum važinėdava), nu, i tų berniukų... parėja jisai, nuvažiava, Gelvonosan, užsiregistravo, parėjo namon ir... ir kaip tik užpuola šitie... skrebai, atvažiavę ir nušovė jį. Nuvarė panerin, prie Neries, ir nušovė, jis Nerin inkrita ir ne... neišplaukė. Tai tadu jo motina buvo pas mumį, jinai čia atėjus, gi eina pakraščiais, kur atvajai, mes vadinam taip, yra sukasi tenai tuose (...).

– *Tą berniuką kuriais metais nušovė?*

– Nu, čia tais, kai buvo tokia suirutė strošna, tai tų nušovė, tai mama buva nat pas mumį buva atėjus, jis iš mūsų kaima buvo, Sapitaičiukas.*

– *Tai tyčia jį atvedė į panerį?*

– Jo! Aktiloska [?], sesuva buva jo ir mana babutę buva nuvarius prie Neries, nu, inskundė, kad va, žaliūkai ateina, saka, valgyt davė... duoda. Nu tai paėmė, a šitie atėja ir tų rada vaikų, jisai tik užsiregistravęs buva, mama davė valgyt, tai jis užlipė in pečių... kaip saka, vūn, jau ateina šitie gi skrebai, tai užlipė in pečių. Tai nusitraukė, dar sesuva nedavinėja, nuvedė panerin ir nušovė. Nerin jis ingriuva, tai motina ateina nat čia pas mumį, verkdama paneriu. Tai tadu susapnavo dėdė mano, sako: „Antanai, pasakyk mano motinai, kad jinai neieškotų. Aš tenai, kur nušovė, tį ir guliū“. Trečią dieną tenai paėmė nat iš Rusių laivelius ir rada jį toj pačioj vietoj, tiktai toliau paneštą in Neries. Saka, pasakyk – prisisapnuoja, matai.

– *O kas čia taip susapnavo?*

– Dėdė mana.

– *Dėdė.*

– A, išeina iš to paties kaima žmogus, berniokas buva.

– *Bet ne giminė?*

– Ne, labai jau buva jau... vaikas, pragyventa, tai pragyventa. Prašykit Dievą, kad jum netektų teip, kas būdava, kaip buva strošna.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvaga-
kalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.
2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1325.

* Aleksas Sapitavičius

74. [Apie sielius]

Čia sandėlys buvo, malkas vežioja, plyt... plytus.

– Čia pas Jus?

– Jo, pakrantėj va, kur dabar bulvės.

– Tai Jūsų atminime?

– Jo, dar popiermalkes skutiau pati [juokiasi] su tom... skobles tokias. Aglines, kur popier-
malkių sudeda, po 2 metrus buvo ilgia, tai skusdavom, tų žieve nuimdinėjam, o tas popiermalkes
vėl atgal štabelin dėjam. Makėja dar mum. Mana... vaike, gi aštuoniasdešimt beveik va... metai,
be metų aštuoniasdešimt, taigi laikas tai ilgas!

– Kiek Jums mokėdavo?

– Ai visaip! Gi eiguliai buvo, prižiūrėtojai buvo šitam sandėly. Tai tuom čia jam patika,
tam jau ponui, kad čianai... sielius varinėjo, suverčia kalades Nerin, suriša, vielos tį biškį, tokia
gniuhtlius vadindava, tuos pagalius. Nu, tai vyrai plaukdavo Neriu. Nat iš Čiobiškio pas mumį
čia atplaukdavo, iš čia ėmė ir varė... ar jie Kaunan. Sakau, kad pavargsit, tai tin kėdė – atsisėskit!

– Kas varinėdavo tuos sielius?

– Vyrai. Pa du in sielia.

– O iš kur jie buvo?

– Vyrai? A visi! Ir mano tata, ir čia Zinkevičius toks buvo... kad jau išmiris, kad nėra jau tų
senių.

– Apsimokėjo, kad jie taip...

– Vaikai, kaipgi neapsimokėjo, gyvent tai reikėjo. O iš ko gi gyvensi? Iš žemės sunku buvo –
čia smėlynas.

– O žvejot neidavo?

– Ne, jau čia žvejų tai nėra. Taip su meškerim tai nuveina, o taip tai ne.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvaga-
kalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.
2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1310.

149

Neries pakrantė ties
Guniais žvelgiant iš pietų
(2007-06-30)

75. [Apie popiermalkes]

– [Kada, pasakojate, čia ruošė] popiermalkes?

– Nugi prieg Lietuvai, kaip jau užėja, prieg rusai dar (...). Ilgai, čia gi labai buva daug tų malkų. Nu, vežė gi iš šitų... žmonėm uždėdava, būtinai, kad vot turi tiek i tiek išvežt, tai pas mumį nakvodava žmonės. Atvažiuoja... arklius... pašarą atsiveža, žiemą. Vasarą gi nevežė, ale žiemą tiktai žimos metu nakvodavo pas mumį. Vasarą atplaukdavo baržos, atitraukdavo kateris.* Aha, jau tadu jau pradėjo... jo jau tadu pradėjo važinėti.

– Į Kauną, į kurį čia fabriką?

– Turbūt į Kauną.*

– Aš... kur jie vežė, tai nežinau. Tuos sielius tai irgi Kaunan, sieliais vadindavam. Kaladžių suriša, pa kiek... kokių pa 10, pa 15, ale stori gi tie medžiai, ilgi! Ir tokiom gniutlom vadina tuos pagalius, suriša ir...

– Kaip?

– Gniutles tos, nu in sielius, kur rišdava. A jau nuog to ne...

– Tai Jūs vadinat kalade tokį vieną...

– Nu, rąstai dabar vadina, a kadai tai kaladėm vadindavom, a dabar rąstais. Rąstus tuos rišdava į ją...

– O kai suriša rąstus, tai kaip tą vadina tą?

– Lova.

– Lova?

– Mch. Lovom. Sieliai buva, tai tas jau visas sielis – kokios devynios lovos tos jau, ilgi tokie medžiai, ilgi! Ilgus rišdava. O teip nieka neteka daugiau įdomaus.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1320.

* Įsiterpia sūnus.

Kaip nueina Neris... nu, sulauža Nerį, būdava ana užšąla, i paskiau pavasarį, kaip sulauža, tai tokius retykus buvo padarius, maišus tokius trikamp... iš pradžių jisai siauras, o paskiau platus ir užveria in... nu, in kartį ilgą, tai kelbukus gaudydavom. O dabar nėra tų kelbukų, tokių plotkyčių* pagauna meškere.

– *O su žeberklais?*

– Ai... perplaukdava, tai i dabar pažiūrėk, kaip kadu va, dabar perplaukia ne su žeberklais, a su elektra. Dar geriau.

– *O kaip naktį būdavo seniau?*

– Naktį būdavo, su žeberklais gaudydavo seniai, tai su smalėkais. Žinai, pridara smalėkų, padaryta tokia žaraunia, vadinama in laiva.

– *Žarovnia?*

– Žarovnia, jo. Kol' teip sakai lenkiškai, jo? [juokiasi] Nu, ir in laivų prikala vienam gale, a dviejuos plaukia, vienas valtį valdo, a kitas žiūri vandenin. Tai ūsorių... rudenį, tik tai rudenį, kai vanduo švarus, o dabar ne, pavasarį, vasarų va, nebūna.

– *Kai Nerį laužydavo, tai gaudydavo žuvį?*

– Jau kai praplaukia ledai, būna labai didelis vanduo, tai tad su tuom... su... mės čerpoku jį vadinam, su samčiu tuom, tai pasemdavo kilbukų tų mažuliukų, taigi tį nebuvo dideli.

– *O lydekas?*

– Lydekas tai ne... lydekas, žinot, vienais, musėt, ar porą metų, tai eidavo, čia va tas upelis yra, tai eidavo net Keižonysnan** tuom upeliu, o dabar nėra, išdaužyta, Dieve mano! Iš kur tau jų dabar bus. | Eidavo, in pievą nat išeidavo lydekos. Tai dar, čia va bus dar žemiau, kur paplauksit, kaipgi Lau... čia Laukysta buvo, čia Vėgėlė pas mumį, va šita, a tad... ką gi, nežinau, kaip jie vadina tų upelį. Tai tenai būd... išeidava nat iš Neries. Nelabai čia toli, prie Kudrešių stotelai.

Gunia, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr: L. V. Saug. LTR 7685/1311.

* Kuojų

** Kaimas Upninkų sen., Jonavos r.

77. [Takas per Nerį]

Tvoros, tai tad padaro [per užšalancią Nerį] takų, pereina su luoma, ar su pagaliu drūtom, pereina, kad nelūžta, nu ir tadu einam. Takų vienoj vietoj padara, čia tas moment... tik nuo šaltnių tai atšildava labai.

– *O kaip tų takų padarydavo?*

– Nu, tai su pagaliu, eglutės šakučių, eglės primėtom, kad, žinot, kur. Nu, ir vaikščiodavom.

– *Sakykite, prašau, šita upės pusė, ana pusė, ar skyrėsi kalba?*

– Jo, užneriokai, mes juos vadinom tuos. Tai pas juos k a p, t e p. Va teip. O pas mumį ne, mūsų trumpesnė kažkaip tai kalbam [juokiasi]. O jie: ot, žinai, tep oi, vat kap buvau nuvėjęs tenai, kur... [juokiasi]. Nu, atseit, tokia kalba.

150

Eglišakiais
paženklintas takas
per Nerį
ties Saleninkais
(XXI a. pradžia)

- *O Jūs?*
- O pas mumį jau prasčiau kažkaip tai. Ai, visaip...
- *O jie kaip Jus pravardžiuodavo?*
- Nu, i mės užneriokai buvom pas juos. A jie – pas mumį.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1316.

78. [Apie valtį]

- Visokių buva, ir luoteliais vadinam, tokie be galų. A čianai tai laiveliai.
- *Ar nesakė dušėhubka?*
 - Sakė. Tai šituos vadina dušėhubka, tuos gi... luotelius tuos. Luoteliai.
 - *O kodėl taip vadino?*
 - Nugi, vaikai, čianai va per porą delnų tiktai tokie krašteliai, nei galų, nei nieka. Ir dugnas, nu atsisėdai ir plauki, kaip ramu.
 - *O kas vadindavo juos taip: dušėhubka?*
 - Nu, tai visi! Nu, kad ai, sako, va su dušėhubka važiavo ir prigėrė.
 - *Jūs tai sakot: luotelis...*
 - Nu, tai luotelis, kaip kas. Toj kalba lietuviška mūsų nevienoda. Mes irgi ne teip kalbam, kaip kiti žmonės. Va, pažiūrėt, pavažiuokit iki Ukmergės, jau tį visai kitaip – tį ūntis, nesaka antis, bet ūntis, pūntis, teip įdomiai. A mes teip.
 - *A bat tokį žinot? Batelis...*
 - Nu, batelis – tas pats, kaip laivelis. Batelis vadindava. Tai seni žmonės sakydava, a jau mės gi biškį jaunesni buvom, tai buvo jau laivelis, vadinam.
 - *O čiulna?*
 - Čiulna tai lenkiškai.
 - *O kas čia?*

– Batik, tai tas... botas, a čiulna, kiti vadina čiulnom, vadindava, tas pats, vis tiek, lenkiškai, ne lietuviškai.

– *Čaikos nežinojot?*

– Čaika, ne, ne...

– *O jūs suprantat lenkiškai kalbant?*

– Suprantu.

– *O kur Jūs išmokot?*

– A čianai namie, mūsų ponio lenkė buva.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. L. V. Saug. LTR 7685/1315.

151

Valtimi – per Nerį (1997)

79. [„Gandras atnešė“]

Gandras atnešė, žinai, kaip seniau [juokiasi]. Dabar pameluok vaikui, kad nori, pekla darosi. A pirma, tai ką jie, nabagai, žinojo? I klausėm, teip i buva. Nu, vo, iš kur gi tave atnešė? Iš Neries, ar tį... iš sožialkos, iš balos. Ir gerai buva.

– *Iš balos?*

– Nu, tai teip juokdavomės, sakydavom teip vaikam, nu, teip ir būdava, a kaip?

– *Ir iš Neries?*

– Iš Neries. Visaip meluodavom, kad...

– *O kaip Jums sakė? Iš kur Jūs?*

– Nu, iš Neries... iš sožialkos, mūsų sožialka gale kaimo buva, tai iš sožialkės babutė, sakė, va, atnešė tavį, pagavęs varlų tokių ir dabar auginu. Nu, juokdavomės. A dabar pašnekėk, kad nori vaikui.

A! Tie televizoriai. Saka, pasilaidįs vaikai dabar. A kas gi čia dabar dara tų pasilaidumų.

Pagalvokit Jūs, ką jie rodo, a?! Aina su pilvais, nagais. Pamatytum seniau, tai su pirštais užbadytų. Ar galima? Nemožna, negražu. Pačios savį parduoda mergos tos. Pfu! Jau čia tuom, tai jau strošnas daiktas. Jau aš būčiau nors kiek tam Seimi, tai aš išvaikyčiau visus (...). Ba tą padabna žmogaus nėra, ką jie dara.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1338.

80. [„Nuveina prie Neries...“]

– *Krikštydavo Neryje?*

– Krikštydavo, vaikas, tai šitus, katros va, ruskės tekėdava už lietuvia. Dabar aš savo vierų... išeina aš pereinu in... in rus... in lietuvia, tai ana paima škaplieris, rožončį ir nuveina prie Neries, ar tenai kur kokia upė, kad... viską perplėša sava nuog krūtinės, numeta ir peržengia, išeina jau dabar ir aš. Jeigu rusas in lietuvia, nu... in lietuvia eina, ruskia, tai jinai taip padara. A jeigu ruse-lis, tai jisai taip. Tai tada viera skaitosi kita. Jei jau būsi buvęs lietuvė, i tada jau būsi ruskė.

– *Kada taip darydavo?*

– Nu, kaip vestuvėm, nu, dabar stovėsi... turėsi berniuką, norėsi ženytis, nu, ir taip darydavo, jeigu jis gi... dabar tai kaip kas nori. O pirma, jeigu tėvas i motina nelais, taigi nenuveisi.

– *Kuriais laikais girdėjot, kad darė?*

– Nu, tai kaip mės, kaip seniau dar, mės... nu, kiek, kokių penkiolika metų buvom, tai darydavo čia. Čia rusai buvo, paskiau Melnytėloj buvo, ruselių šeimyna gyvena, paskiau Astraukoj buvo.

– *Ir nereikėjo jokios bažnyčios, jokių nieko?*

– Nu, tai tadų jau jie kaip sau nori, bet v i e r ū savo atsimest, kad jau va, tikybų savo, jau...

– *Atsimest to užtenka?*

– Jo, atsimest užtenka.

– *O kiti žmonės nežiūrėdavo kreivai, kad čia tu savo vieros atsisakei?*

– A tai ką... ką jie prižiūrės, tai, žinai, apšnekėdavo. Tai kam čia įdomu, labai pašnekėdavo, kad vat negerai, nu. Buvo buvo, čia tas tai buvo.

Ot, nereikia, nenori... a jam tėvai neleidžia tavį imt, jeigu tu lietuvė, a jisai ruselis, nu, vot i neparvesi namo. Nu, tai reikėjo savo vierų permint, skaita, peržengia tų rožančių ir škaplierius, ir pereina in jų vieros, tada jau rusų.

Guniai, Jn. – Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė, g. 1929 m., kilusi iš Žvagakalnio k., nuo 1941 m. gyvena Guniuose. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1348.

81. [Apie kalbą ir tautybę]

– *Kaip šnekat namuose?*

– A mes lenkiškai, lietuviškai.

– *Ir lenkiškai šnekat?*

– Mes lyg lenkiškai, ai, dabar pasimaisė jau [juokiasi].

– *Čia yra lenkų?*

– Nėra taip tokių, mės lietuviški lenkai – čia gimęs, čia viską, ir tėvai ne lietuviai. Taip vat šnekam, toliau pavažiavęs, už miško, va čia ištekęjus ten kur būna, tokia vadina Kaplica tokia. Už Lomenos yra tokia, Kaplyca tokia, nu lyg tokia... kalnas, toks apaugį miške, Kaplica vadinam tenai*.

– *Kodėl?*

– Paskui bus va, vienkiemis Osinuvka ten, Mikoliškių tokia vadina, Kozlůvka, ten tai pilna poligone pavadinimų, ten jau.

– *O kas ten per Kaplica?*

– Nu ten buvo nuo senų laikų ten, kokia Kaplica vadina.

– *Gal pasakojo, kad pradingus ten bažnyčia?*

– Nežinau, ten bažnyčia ne, tik ant senų kapų tai buvo bažnyčia, tai aš biškį menu, medinė, paskui pastatė šitą naują ten toliau, kur yra kapai va čia, paskutiniai, kai važiuoji, pirmutinė Bučionyse yra, Bučionių, a čia Senos Gegužinės.

– *Tai dar kartą pasakykit – čia gyvena lietuviai, lenkai...*

– Lietuviai daugiau čia, toki lenkai, čia lietuviai. Jau lenkai nelabai.

– *O anksčiau?*

– Ir anksčiau taip tokie buvo lietuviai. Nu kaip kas moka, tai pašneka ir lenkiškai [juokiasi], kaip nuo senų, kokia močiutė ar kas, pašnekam. Mano tėvas buvo, tai šnekėdavo. Jis nelabai mokėjo, motina mano lietuviška, o mes jau biškį. Aš mažai mokinęs tenai... pirmutinį lenkiškai kalendarį išsimokinau, paskui nuėjau į mokyklą, tai... antrą... tai jau ten... pirmą klasę pabaigiau, antrą i nemokinausi tenai. Buvau namie, kai buvau iš vaikų devynių, mama turėjo, tai reikėjo namuose žiūrėti vaikus, žemės turėjo tėvai.

– *Bet pati mokėjot lenkiškai?*

– Nu tokia lenkiškai, lietuviai lenkiškai bandėm, visaip mės maišėm.

– *O dabar dar pakalbat lenkiškai?*

– Nu vat tokia lenkiška... kalbam, nu co, co tam bardzo pogadac. Pujdem, tam jiadem, co robic, siano grabic, i co, to viešc siana (to vešc jau lietuviškai dadedam – vešt siana) nu tai visaip, dabar čia žmonės visaip, vieni lietuviškai, daugiausia lietuviškai, pasaka žodį...

Gegužinė, Kšd. – Vanda Jadzevičiūtė-Vaiseckienė, g. 1931 m., kilusi iš Tartoko, nuo 1951 m. gyvena Senoje Gegužinėje. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/805.

* Tartoko kaimo piliakalnis

82. [Pirmoji sovietinė okupacija]

O keturiasdešimtų metų, reiškia, tas vienas toks man įstrigo, įvykis tai... Gegužinėj, va, kurioj Jūs būsit, reiškia, ten krautuvė, nu, nedidelis tas miestelis ten buvo, nes buvo anksčiau Senoji Gegužinė, o paskui pastatė tą, ilgus metus statė, akmeninę bažnyčią, reiškia, Bučys man atrodo buvo tas statytojas. Paskui vėliau čia kunigavo tas, kur Kernavėj palaidotas Milžinas.

– Švogžlys...

– Reiškia, Švogžlys, tai jis čia tas koplytėles statė (bet dabar atstatė ne toj vietoj, jinai buvo prie pat Putriškių kaimo). Tai nuėjau į tą Gegužinę parsineš laikraštį, o tėvas prenumeravo „Lietuvos ūkininką“, „Iliustruotą pasaulį“, tokį biškį su paveiksliukais, mama ten „Mūsų laikraštį“ (buvo ten krikščioniškas), man ten kažkokie žurnaliukai buvo, reiškia, vaikiški. Tai... kokie penki buvo laikraščiai, ir aš gaunu penkis „Valstiečių laikraščius“, nes atiduoda, reiškia, už kiekvieną... Aš parnešęs niekaip nesuvokiau, kodėl? Nu, tai sako man tėvas:

– Matai, bolševikai teisingi, jeigu buvo penki laikraščiai, tai penkis „Valstiečius“ dabartės atidavė. Bet pradžioj, o paskui, o paskui, rodos, ten dar pradėjo davinėti rytinę „Darbo Lietuva“ buvo, ar kažkoks vietoj „Lietuvos aidas“ einantis laikraštis. Nu, va tai tokie, toks epizodas.

Ir paskui man labai toks įstrigo kitas dalykas, kažkokia šventė buvo, reiškia, kad reikėjo raudonas vėliavas pakabinti, o tų raudonų vėliavų dar neturėjo, tai geltoną ir žalią spalvą nuplėšė, o tos, reiškia, sulytos, apie telefono laidus apsisukusios, siauros juostos man taip varganai atrodė.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1301.

Vanagiškis, Upininkų sen., Jonavos r.

83. [Katilų raistas]

Dar Katilų raistas čia yra. Kaip užėja švedai ar Napoleono kariuomenė, skandino tuos katilus ten raiste tam. Taip pasakodavo, legenda tokia buvo.

– Tikrai, su pinigais?

– A ne, nežinau ar su pinigais, ar kaip, ar tuščius juos.

– *Ar toli tas Katilų raistas?*

– Ten prie Vanagiškio, prie Vanagiškio kaimo. Mūsų kaimas, i ten rubežius eina, Vanagiškio kaimas.

– *Bet miške jau?*

– Miškas dabar apaugęs tenai, i tas raistas jau išdžiūvęs, būdavo, pelkė. Būdavo, tėvas sako, kai vaikai buvom, ganydavom karves, ir surišam kartis ilgas ilgas... ir kemšam į tą raistą. Saka kokias tris kartis po dvylika metrų – penkiolika suriši, i dugną nesiekėm, saka, tam raiste, ant viršaus supasi, saka, durpės tos, nu.

– *O toli čia, jeigu keliu?*

– Ten, ten... ten į rytus, į pietryčius ten... į rytus, į Vilniaus pusę. Į Vilniaus pusę.

– *Kiek čia, kilometras?*

– Daugiau, mūsėt bus kokie trys – keturi kilometrai, per visą lauką [juokiasi].

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m. *Jr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1385.

Saleninkai, Upininkų sen., Jonavos r.

153

Saleninkų Velnio akmuo
žvelgiant iš rytų
(1997)

154

Saleninkų Velnio akmuo žvelgiant iš šiaurės
(1997)

– Žinote, čia Velnio akmuo toks yra?

– Čia ne Velnio akmuo, čia stovyla tokia. Stovyla (...). Va čia, netoli, buvom nuėjį.

– Ką kalbėjo apie tą akmenį, kokios legendos?

– Nieko čia nekalbėjo, kad čia skaitosi D i e v a s vaikščiojo. Dievas vaikščiojo čia, paskui tą... tą akmenį jisai praėjo. Paskui ten turtingas ūkininkas dirbo žemį (seneliu pasivertęs Dievas) nu, ir klaus jisai. Pora arklių, turtingas ten.

– Ką čia pasėjai?

– Kviečius.

– Ar užaugs kas tavo? – tį klausia Dievas, tas senelis.

– Aš i be Dievo žinau, ka čia užaugs!

O kitas su arkl... su jaučiu, a kuom jis aria, an arklo dirvą vieną.

– Padėk Dieve! – tasai senelis jam sako.

– Dėkui.

– Ar užaugs čia tavo kas? – saka.

Saka:

– Nežinau, kaip Dievas duos.

Ir atėjo čia į kaimą, sako, senelis, ir užėjo nakvynės paprašyt. Paprašė, priėmė jį. Biednas tas žmogelis buvo, neturėjo i valgyt daug ko, nieko.

– Eik, – saka, – išpjauk jaučiui šlaunį, – tas senelis. Jis galvoja, kaip čia bus, jautis man patį! Nuvėjo, išpjovė (eik, sako, nebijok!). Išpjovė tą jaučio šlaunį, pridarė valgyt tą jo šeiminiškė visko, papenėjo visus, jis pavalgė, tas senelis. Jau galvoja, iš ryto nuėjęs – ar gyvas tas jautis, ar ne. Nuėjo – kaip buvo jautis sveikas, taip ir yra, kaip buvo koja, taip ir yra, nu. Atsisveikino, paskui tas senelis, išėjo. Nuėja. Ten į vakarus nuėja [juokiasi]. Tai buvo legenda tokia, nui. Ir užėjęs ant to akmenio pailsėjo jisai tada tenai, pasėdėjo.

– Tas senelis?

– Tas senelis. O ten buvo Dievas, skaitosi, vaikščiojo. Ir viskas. | Paskui dar ten pievoj yra lanka tokia, upės lanka, nu. Tėvas man pasaką pasakojo. Sako, guli tinginys toj... ant dirvono, toj pievoj. Ir nori valgyt, ir prašo Dievo:

– Duok valgyt, duok!

Sako Dievas:

– Ar tingėsi?

– Netingėsiu, sako, dirbsiu viską!

Paskui išmetė jam kepaliuką duonos. Tas tingi paimt, koja siekia paimt tą duonos kepaliuką, tas kepaliukas – tolyn nuo jo. Vėl siekia su ranka – vėl tolyn. Vėl jisai siekia, jau atsiklaupęs siekia – vėl tolyn tas kepaliukas nuo jo [juokiasi]. Net seilę ryja, kaip valgyt nori [juokiasi]. Ir paskui tas jau atsistoja, griebt jį – tolyn, tasai strykt, kepaliukas, tolyn nuo jo! Tas vytyt, lėkt aplink dirvoną, ten vyt tą kepaliuką duonos! [juokiasi].

Taip išmiklino Dievas tą tinginį, paskui dirbo, netingėjo, viską darė gerai [juokiasi]. Nu, ir paskui atsisėdo, persižegnojo tasai tinginys, suvalgė tą kepaliuką, padėkavojo Dievui ir laimingai gyveno, ir dirbo, tada netingėjo [juokiasi]. Tokia pasaka buvo.

85. [Saleninkų kapinės, vadinamos Pagonių kapais]

Čianai pagonių kapai buvo, nu... ten gale kaimo, smėlynas toks buvo, vėjas labai, būdavo, neša tą smėlį. I čia buvo pelkė tokia, bala buvo, užnešė smėlys tą pelkę, nėra. Labai, būdavo, tėvas pasakojo. Kai tik vėjas pavasarį, vasarą, ir neša smėlį.

– *Tai tuos kapus ten atpustydavo, rasdavo žmones?*

– Žymu, atpustydavo i žymu, kai palaidoti tie karstai ir griau... griaučiai tie. Ir kalkių pilta ant tų lavonų, kad... suėsti kaulai, susisukinėję, nėra. An katrų žymu buvo. Kasos didelės labai buvo ir nebuvo jokio kryželio, nieko, tiktai... kokie karoliukai, guzikėliai, sagutės kokios, špil'kos. O teip nebuva jokia... jokios brostvos,* kai saka. Nebuva ant tų kapų.

– *Tai todėl pagonių, sprendžiat?*

– Tai kaipgi, tai, būdavo, saka, pagonių kapai. Senoliai taip pasakodavo.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1361.

* Iš lenkų *bractwo* „rožinis, škaplieriai ir kiti smulkūs religiniai daiktai“.

Tautosakos
tekstai

209

86. [Auksas dega]

Paskui čia, sakydavo, auksas degė kur tenai, kur tie pagonių kapai. Eina... eina tasai žmogus, žiūri – moteris stovi ir maišo su žarstekliu... su kažgerga žarijas maišo maišo. Artyn artyn, sako tas žmogus, tos moters nosis didyn didyn ir, saka, ir dingo. Ir dingo, nu.

Paskui dar čia Parievy buvo, irgi seniai pasakodavo, kad irgi... matė auksas degė. Nuo kokių laikų – nuo švedų ar nuo Napoleono laikų. Ir joja arklius ganyt, ten prie Šventosios, in pievos. Ir pamatė, kad ugnis kūrenasi. Jie užsižymėjo tą (broliai buvo), užsižymėjo tą vietą. Ir sugriža, pasiėmė kastuvus, nuėjo kast. Tį pradėjo vaidintis jiems! Tį pradėjo ožiai visokie, arkliai, šunys pult ant jų. Viskų išsiganda, metė kastuvus ir parbėga be sąmonės namo tie žmonės [juokiasi].

Nedavė, užkeiktas auksas buvo tenai, nu.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1351.

87. [Apie prancūzmetį]

– *Napoleonas ar ėjo čia palei Nerį, gal grįžo sušalęs?*

– Tai grįžo sušalęs, sako, ir darkėsi labai iš žmonių, čia iš vaikų. Aina Napoleono kareivis su šautuvu – paršiukas lekia per kaimą. Jisai nudūrė tą paršiuką, užsivėręs ant durtuvo neša. Paskui tas... vaikas eina, ir vaiką užsiveria ant durtuvo ir neša. Paskui sušalą, tie jau prancūzai, pralošė ten karą, grįžo atgal. Ir pa... lindo kur šilta, prie tvarto gi, prie gyvulių. Rado tvarte juos – už kau- niera, ir prancūzas „kalt“, „kalt“. Šalta, šalta – išeina. O tie – kaltas nekaltas, eik čionai!

Iškirto eketį, i eketį mūrktą tą prancūzų kareivį, nukirta, saka, pirštus ir pastūmė. Ir mumį, saka, darei šposus, dabar mes iš tavį [juokiasi]. Po ledu, eik po ledu, saka.

– *Čia į Nerį?*

– Nu, ten žemai, prie... prie siurblinės taip buvo. Būdavo ten tuos... ano galo ten kaimo tuos

155

Neries ir Šventosios santakos apylinkė
prancūzmečio išvakarėse
(XIX a. pradžia)

kaimynus ir vadindavo: „Francūzninkai, jūs [juokiasi]. Jūs išžudėt francūzus!” Nu, i daugiau nežinau nieka.

– Tai tokie žiaurūs?

– Žiaurūs prancūzai, saka, buvo užėj, nu. Darkėsi iš žmonių.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1362.

88. [Apie švedmetį]

– O švedai...?

– Švedai tai nežinau, ką jie čia darė. Buvo, sako, švedai irgi užėjė. Gyvulius atimdinėjo, viską, badą padarė žmonėm. Valgyt nebuvo ko. Viską varė į Švediją. Nerį... Nerį baidokus tuos, laivus atseit, atsivedė ir sukraudavo, ir plukdydavo į Baltiją. Į Nemuną, a Nemunu į Baltijos jūrą. Buriniais laivais nuplukdydavo. Tada gi upės didelės buvo, vandeningos, dideli laivai atplaukdavo buriniai čia.

– Ir čia, iki pat Salininkų?

– Taip taip, pasakodavo. Švedai, nu. Atplaukdavo. Upės buvo didelės. Ir čia vanduo, būdavo, užeidavo pavasarį net. Kaip paleidžia pavasarį. Nu, ten ant klonių eidavo vanduo.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1362.

– *Metėžmetį gal vadino?*

– Tasai buvo... metėžis, metėžis, pasakodavo tėvas. Metėžis eidavo, tada baudžiavą panaikino, visi visi kėlė buntus labai. Ir buvo baudžiava, atseit, tada.

– *Ar žmonės džiaugėsi, ar palaikė...?*

– Taigi nuvertė, tą baudžiavą panaikino paskui, ponas davė po valaką žemės. Taip pasakodavo mano tėvas.

– *O kai buvo baudžiava, kaip buvo?*

– Darkėsi iš žmonių, darkėsi. An katro užpyksta, neina į darbą ar ką, liepia įlipti į medį ir kukuoti. A tasai su šautuvu šauna, nu.

A paskui padaryta tokia gelda ir... išrengia nuogą tą vergą, jau žmogų, kuris prasikalsta, įdeda į tą geldą, užkiša lazdotėmis tokiom, kad jis nepasikeltų, ir nutaria, kiek jam rykščių reikia duot. Ir muša tą žmogų [juokiasi]. Taip pasakodavo mano tėvas. Kiek rykščių jam reikia duot. Ir viskas.

– *Ir čia taip buvo, Salininkuose?*

– Kaipgi, un Karionys ir vadina tuos... pievą tą, ten ponas darkydavosi iš jų.

– *Karionės?*

– Karionių pieva vadino. Pakardavo žmones ten, toj pievoj. Karionys vadinasi toj pieva ir dabar.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1364.

156-157

Santakų pradžios mokyklos
pastatas Saleninkų kaime
(2007-06-30)

– *Apie rekrūtus?*

– Rekrūtus pasakodavo irgi tėvas, ale silpnai aš atsimenu. Kad... imdavo kariuomenėn. Ant dvidešimt... tarnaudavo 25 metus kariuomenėj caro – teip pasakodavo.

– *Ar sugrįždavo?*

– Sugrįždavo... kurie užmiršę jau, nei tėvų, giminės išmirę, viskas. Neranda savų jau viskas. Kurie grįždavo, taip būdavo, nu. Nu, ir... taip i varga.

Tai dar labai biednas buvo či kaimas, lūšneliukės visai, tėvas pasakodavo, būdavo. Ir dūminės dar. Kurnom vadina. Kurnos grinčios, sako, kurna gryčia tenai. Dūminė – tai kurna gryčia. Paskui jau pradėja į Ameriką važiuot žmonės, tada prasigyvena. Pinigų atsiųsdavo, viską, pirkdavo žemę ir medieną pirkdavo, namus pasistatydavo gražesnius, va.

– *Tose pirkiose dūminėse gal, sakė, su gyvuliais gyvendavo?*

– Tai vienam gali būdavo tvartas, o kitam gali – namas, grinčia. Gyveno žmonės, ir asla būdavo. Asla ir nurūkį sienos būdavo, padaryta tokia skylė lubose, aukštini vadina. Ir ténai atidara tų aukštinių, tai rūksta dūmai. A kokį metrą vis tiek dar laikosi dūmai, kambary tam. Taip pasakodavo.

– *Bet jau jum neteko...?*

– Ne... būdavo dar viena, namelis ten, aš vaikas buvau, žinau, buvo dūminė dar. A paskui...

– *Tai tas žmogus mažai žemės turėjo?*

– Mažai žemės turėjo, aš nežinau. Ir... ir keltas buvo... čia ant Šventosios keltas, ant Neries buvo, tėvas pasakodavo. Ir žydai valdydavo tuos keltus. Žydai, jų nuosavybė buvo. Žmones perkeldavo.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1365.

91. [Apie sielius ir Nerimi plukdomas prekes]

Būdavo, sielius plukdo, senovės, ta Nerim. Nebuvo gi mašinų, reikėjo Nerim plukdyt medieną. Būdavo, dar mano tėvo tėvas vaikas buvo, pasakoja, nu. Kurapkom vadino tuos sielius. Korobki, kaip tį iš lenkiško (tada lenkiškai šnekėjo). Čia lietuviškai visą laiką šnekėjo mūsų kaimo. Vaikai, sako, mes bėgiojam tenai tuose, o kurapkos plaukia. Ir prekes plukdydavo ten i duoną, i miltus, viską, nu... ir prašom: „Korobka korobka ... [?] bokanku klieba nam“. Nu, tie numeta... numeta prie krašto priplaukę arčiau su tuo sieliu. Ir pasiimam, saka, ir valgom vaikai, džiaugiamės, kad davė duonos kepaliuką. Va. Čia carinės Rusijos laikais tas buvo.

– *Pirkliai plaukdavo tokie?*

– Kokie pirkliai, aš nežinau, ten iš Belarusijos ar iš Lenkijos tynai, iš Vilniaus kur plaukdavo, tie prekybininkai.

– *Į Kauną?*

– Į Kauną turbūt, dar kur toliau plaukdavo su tais sieliais.

– *Kokios čia yra rėvos, kokie akmenys yra, čia ties Jumis?*

– Nepavadinti jie, tie akmenys. Tas va, tada tarybiniais laikais pavadino, stovyla čia kur yra, tas akmuo, o kiti nepavadinti, nežinau, nėra tokių.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1353.

158

Vienas iš Saleninkų
kaimo svirnų
(2007-06-30)

92. [Upėj plaukia ir plaukia vanduo]

- Gal koks pasirodymas buvo upėje?
- Nebuvo upėj nieko. Upėj plaukia ir plaukia vanduo. Plaukia ir plaukia visą gyvenimą.
- Iš kur tas vanduo imasi?
- Ten iš Bielarusijos, pasakodavo tėvas, iš Bielarusijos [juokiasi]. Pinski balota – Pinsko raistai ten yra, ežerai, i susirenka. Iš ten išplaukdavo upė. I susidarydavo didelas upės tada. A tada vandenio daugiau buvo, būk tai, sako.
- Ar nepasakodavo, kad gudai atplaukdavo ir apsigyvendavo?
- Gudai plukdydavo sielius. Sielius tuos, gudai. Gudiškai šne... pa... šnekėjo jie.
- Nebūdavo, kad apsigyvendavo namuose?
- Ne, nebūdavo, nežinau to, tik plukdydavo, sako, sielius. Burtininkai jie buvo. Užburia, sūrį padaro juodą iš balto, paskui vėl baltą padaro [juokiasi].
- Kaip?
- Burtininkai užburdavo, kaip sako, čeraunykai. Nu, užburia. Pažiūri jis, pamarma ką, ir pasidaro juodas sūris.
- Tie gudai?
- Nu, burtininkai buvo. Paskui pamarma ką, vėl baltas kaip reikia sūris pasidaro. Taip buvo, tėvas pasakojo [juokiasi], burtus žinodavo.
- Tokius žodžius mar-mar...?
- Nu, kokius jie žino. Su piktai dvasia, skaitos, jie gyvena.
- Buvo tokios juodos knygos?
- Šnekėdavo apie juodas knygas, ale kad neprisiejo man matyt jų, skaityt. Būk tai turėjo čia

kur kaime, ale kad... slapta viską turėjo, tas knygas. Tį kur iš Vokietijos jie parsiveždavo. Nuplūkdavo sielius ir ten parduoavo, tam... Tilžėj, kur tas knygas [juokiasi].

– *Ir gaudavo tų knygų?*

– Tynai gaudavo, saka. Būdavo, tėvas pasakoja, gaudavo tie, kur troptais vadina sielius tuos. Nuplūkdė net į Tilžę, Vokietiją. Ir tenai priduooda juos, paskui gauna pinigų. Ir turtingi būna, vaikšto, ir nusiperka, kas jiems patinka. Matai, Tilžėj.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1367.

93. [„Užkietėję žvejai“]

– *Jūs sakote, kad Salininkai garsėjo?*

– Nu, Salininkai iš viso vienintelis kaimas... jo, vienintelis kaimas mūsų rajone, kur... senų sodybų gonkos į upę nukreiptos. Reiškia, žvejų kaimas. A vo Rukla, ten aukščiau kaimas – tvar-tai ir šiukšlės visos į upės... an upės kranto, praplauk, pamatysi. Čia jau grynai žemdirbių. A žvejys namus statosi į pagrindinį savo maitintoją. Salininkų kaimas tuo pasižymėjo. Nu, ir buvo užkietėję žvejai.

– *Tenai, Salininkuose?*

– Jo, Salininkų. Kaltas nekaltas – lišk po ledu, išsiaiškinsim paskui.

– *Kam taip sakydavo?*

– Nu, jei sugaudavo kokį nedorėlį, ir ką ten – lišk po ledu. Jei nekaltas, išplauksi. Jo, salininkiečiai buvo tokie.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. Saug. LTR 7685/1436.

– Iš tinklų, kuriais gaudė? Triūbica ar bradiniu, ar...?

– Samčiu vadino, toks samtis, padarytas iš siūlų. Tuom gaudydavo.

Paskui tinklas toks padarytas. Dvi tokios šatros, toj valty vienas sėdi i kitas, laiko ten. Šniū-riukas pritvirtintas prie tos kartėlas. Ir kitas turi tą ja... ir plaukia. Kai tiktai žuvis inlenda, jaučia, žuvis „bakst!“. Ir kelia tą tinklą, plympt, valtin įmeta tą žuvį, vėl plaukia, vėl. Užsiiria prieš srovį, užsiiria, vėl plaukia, tai primėto pilną tą skrynią valtios tos, dėžę, tos žuvies.

– Kaip šitą tinklą vadino? Vedėja gal?

– Tinklu vadino pas mus. Žūsta, būdav, žūsta, vilkt tinklus reikia, sako, žūst. Žūsta. Žuvaut reikia.

– Kaip aukštai užsikeldavo, kiek kilometrų?

– Ne, va čia netoli, pusę kilometro.

– Ir vėl grįžta tą patį vakarą?

– Ir vėl tą patį vakarą, ir vėl... prigauda žuvies. Ateidava pirkliai, būdava, žydai nuperka tą žuvį.

– Iš Jonavos?

– Jonavos žydai, būdavo, ateina. Tokias pintines d i d e l e s, aš vaikiukas buvau, užsidėjęs ant pečių nešasi, tokia medinė, su dviem viršais, tokios pintinės didelės [juokiasi].

– Tai gerai mokėjo jie?

– Mokėjo jie, aš nežinau, ką jie mokėjo tenai, litais mokėjo dar. Nuperka tą žuvį, jau paten- kinti žvejai, vėl gauda, nu.

– Buvo tokių, kad gyventų iš žvejybos tik?

– Buvo buvo, Jerulevičius gyveno, dar kiti gyveno. Nieka, tik iš žvejybos. Nu, giminės dar jam padėdavo, nu.

– Reikėdavo valdžiai mokėti už tai?

– Mokėdavo, rodos, kiek tenai... kelis litus, nežinau. Kas... kas gaudė žuvį.

– O, sakot, perkalas buvo. Tai darydavo tuos perkalus?

– Atėzdais vadindavo, atėzdais. Saka, nukala atėzdu. Ateina – randa ir žiobrių, ir kelbukų, ir ūsorių inlenda, ir vėgėlė inlenda.

– Tai kur inlenda? Į bučių?

– Į bučių, bučių, pastato bučių. Iš vytelių nupintą, bučius, gražiai taip.

– Daug kas darydavo?

– Daug! Mano tėvas darydavo bučius, paskui čia kaimynai darydavo visi. Ve... venterius paskui statydavo, megzdavo iš siūlų. Kuojelių rasdavo, kuojų daug. Pavasarį. Venteriuose. Nu, ir taip stūmėsi.

Žemė nederlinga buvo, reikėjo pragyvent žmonėm. A... mūsų kaimo, būdavo, saka, žmonės Jonavoj pas Majerkį sėdi restorani, išgeria, kaip žuvį parduoda. A kiti ten... nuo Upnikėlių, nuo Upnikų atėję pasižiūri Jonavoj, ir neturi pinigų, ir grįžta atgal [juokiasi]. O tie pabaliavoja, saka.

Paskui karčiama, dar čia pasakodavo tėvas, buvo, kelias į Vilnių buvo, ir ten toj karčiamoj užeidavo, žmonės gerdavo, tada jaučiais ardavo dar.

– Brač, užeisim, po kveterką padarysim. Užaina – gerai prisigeria, eina moterys ieškot jų paskui, kur girti tenai [juokiasi]. Taip būdavo.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685: 1356, 1357.

95. [Didžiausias laimikis]

PRIEDAI

216

– *Koks pats didžiausias laimikis? Kokia didžiausia žuvis?*

– Mačiau aš kada in seserį, velionis dabar, pereini va čia per upę, ir paskui grįžtu atgal su valtim tai va, kur žvejot padaryta tokia. Ir buvo tokia tvora užtvirta, žuviai gaudyt. Ir ten aš pasiūriau, žiūriu – stovi ar keturių metrų ar penkių žuvis. Nu, ir aš bakst tą valtį, brūkšt, ta žuvis apsisukė ir nuplaukė žemyn. Aš parėjau, žvejys toks Jerulevičius Antanas buvo, jam papasakoju. Jisai pasiėmė šakes ir nusiirė žemyn, ten Karinių pieva tokia yra. Tose... prie Karinių ir rado tą, kai vadina pas mumis kriuku. Kriuku vadina tą žuvį [juokiasi].

– *Kokia čia žuvis?*

– Lašiša. Tai svėrė ar 58 kilogramus, ta žuvis.

– *Kurie čia metai galėjo būti?*

– Čia buvo 1947–1948, tam tarpe. Aš paauglys dar buvau tiktai.

– *Tai daugiau tokių nebuvo Jūsų atminime?*

– Buvo... mano buvo, pagauna, ale mažesnių. Paskui po karo čia labai sprogmenis mėtė į vandenį, sprogdino tą žuvį. Glušino sau. Ūsorių daug pagaudavo, užglušino. Žiobrių.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1355.

160

Romualdo Griniaus namai
(2007-06-30)

Naudodavo žmonės žvejybai.

– *Jos dviejų rūšių...*

– A! Šitas botu vadindavo tą, kur toksai yra... o tą, kur išlenktos lentos – luotu vadindavo. O tą – *botas*. Ir buvo dar išskaptuotas tokios, išvedegutos valtys, nēr... din... dinga jos, dabar nėra jau, išsikasavoja.

– *O kurias vadino dušehubka?*

– Pas mus nebuvo dušehubkų, atrodo, tiktai tas išskaptuotos ir viskas.

– *Dėl ko jos skirtingos, kokios jų savybės?*

– Ta žvejybai, ana gi didesnė, botas tas, kur vadina, valtis. Didesnės išmieros. Paskui dar traukdavo tuos baidokus tokius čia su arkliais, žinau, paneriu. Botus didelius ir... plukdydava, malkų pakraudava, ten ką. Būdava, aš vaikiukas dar buvau.

– *Aukštyn upe?*

– Upe, va čia pakraščiu, arklius – keturis arklius užkinko, šešis. Pakraščiu. Vienas raitas sėdi ant arklio, vairuoja juos, kiti neduoda užkliūt tam botui dideliui [juokiasi], nu, baržai tai. Ir nusitraukia, ir nusitraukia aukštyn ten, kur jau malkų yra.

– *Ir tada pasikrauna...*

– Prikrauna ir plaukia su tom malkom, į Kauną ar kur.

– *Tai kuriais čia laikais prisimenat?*

– Čia buvo Smetonos laikais, ačiū Dievui, vaikiukas buvau. Kokių penkių metų, keturių, aš atsimenu. Aš sėdžiu čia va, ant kranto, sala nebuvo apaugus krūmais. Plika, būdavo, užsemia vanduo, ledai neduoda užaugt krūmam. Ir... tempė tą valtį pavasarį, kai didelis vanduo. Paskui ką dar Jums pasakyt?

– *O luotuose kaip žvejodavo? Ar tinklus statė su jomis?*

– Ir tinklu pastata, velka tinklą, su tom valtim, mažytėm tom. Ir... su ugni, vadina luokiji, būdavo, ugnį pritaíso, tokį kuknia vadina, iš vielos nupinta, čia prikalą, pritvirtin an kota, prie tos skrynelas kur. Ir stovi su žeberklais, šviečia, ir matosi. Rudenį vanduo šviesus. Matosi, žuvis stovi, naktį miega. Žeberklais duri i nuduri – brūkšt, nuduria – brūkšt į tą valtį, pilną... pilną skrynią tą, dėžę, prikrauna. Pribado žuvis.

– *Kur tą kuknią tvirtina? Gale?*

– Ne, čia gale, per vidurį, kur skrynela sukalta tokia, matei?

– *Tai tokią ant kojų ją pastato tokių?*

– Ne, toks supintas iš vielos, samtis lyg tai didelis, i ten prideda malkų – smalėkų ir dega tos malkos, ir švieč. Vandeny tada šviesu, matosi žuvis.

– *Tada vienas sėdi gale?*

– Vienas vairuoja valtį, kitas bado su žeberklais.

– *O tarp jų – ta kuknia?*

– Vidury.

– *Vidury, viens vienam gale, kits kitam*

– Nu nu, ir vairuoja vienas, kitas bado.

– *Tai kokias žuvis taip badė?*

– Ūsorius, vėgėlė papuola ir lydeka papuola, nuduri didelę. Nu. Pasakoja, vėgėlė tai aplink akmenį apsvyniojusi, apsisukusi miega. Nu, ir bakst, užveria ant žeberklu. Brūkšt, į tą valtį įmeta [juokiasi]. Va, kaip buvo.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1354.

97. [Ledonešis]

- *Kaip sakydavo, kada žuvies daugiausia, ar pagal mėnulį, ar pagal vėją, ar...*
- Nerštas kada būna, pavasarį daug žuvies, ir kai ledai išplaukia, daug žuvies pagaudavo.
- *Papasakokit, kaip tas ledonešis, ar laukdavot jo?*
- Vasaros laukia kiekvienas, kad sušiltų. Tada laužo ledus, jau ištvinsta vanduo didelis.
- *Ar bėgdavot žiūrėt?*
- Bėgdavom – net žemė, būdavo, dreba, ledai kai plaukia. Visą parą ledai plaukia Nery, būdavo. Taip nepraeisi visą parą, lig pat gala, kai pradeda eit. Kalnus sustata, griūna tie ledai, vėl susikemša, vėl kalnai, vėl verčiasi, verčiasi. Vanduo didelis ištvinsta, nu. Dabar nēr vandenio tokio. Dar pastatė Bielarūsijoje užtvanką, Kauni, tį kur Ukmergėj, dar kur, ir nēr didelio vandenio. Būdavo, didelis vanduo labai, nu.
- *Gal žmonės sakydavo, kad Neris ištvinsta, ar...?*
- Užtvina, saka, vanduo Nery, didelis. Ištviną.
- *O kai ledus išmeta į krantą, nesakė, po kiek dienų susirenka upė?*
- Po trijų dienų, saka. Susirenka upė [juokiasi]. Parinkdinėja ladus, saka. Ladus parinkdinėja, užtvino vanduo dar didesnis.
- *Po trijų dienų?*
- Nu, keturių, po trijų ištvinsta vanduo.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1358.

98. [Neries potvyniai]

Kada gi, 1930 metais plaukė namai. Buvo taip ištvinę... ten nuo Vilniaus. Taip, saka, plaukė smarkiai tie namai... prisiiriam su valtim, saka, ten Ruklos... užsiyrēm, prisiyrēm, ten prie to namo kai plaukia, jau žiūrėk jau čia. Jau čia tie Salenykai, jau čia į Šventąją nuneša [juokiasi]. Nu va.

A žydai susigaudė, turėjo įrankius, tuos namus.

– *Žydai?*

– Nu, jie turtingi buvo. Užsiiria, apsuka trosą aplink namą, inkarą įmeta ir išmeta tą namą ir... kai vanduo nusekė paskui, ir liko tie namai, paskui susivežė žydai. Ir pasistatė Jonavoje, nu.

– *Kurioj gatvėj?*

– Ką aš žinau, aš nebuvo an pasaulio gimęs, taip pasakojo. Žydai turtingi buvo žmonės, mokyti visi.

Saleninkai, Jn. – Romualdas Grinius, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1359.

161

Apsemtas Vilnius žvelgiant iš miesto elektrinės
(1931)

Santaka, Upininkų sen., Jonavos r.

99. [Apie šamą]

Ten, kur intakas yra, jau sueina Šventoji ir Neris – labai didelė duobė. Septynių metrų, intake, ten būdavo šamų. Šamų. Ten tokie broliai gyvena vaikystėje, tokie jau buvo paaugliai, tai šamą rado užplaukusį ant sekumos, matyt, vijosi ką nors, kokį grobį, a žuvį, a ką. Ir... šamą buvo su šautuvu nušovęs, ir nešė ant neštuvų net. Ant neštuvų. Tokia ten buvo kalba, kad jis svėrė virš septyniasdešimt kilų. O! Šamas! Prarydavo ančiukus. Kada žmonės va, gyvena palei upę, augindavo žąsų, ančių, o antys – prie vandens, jie tiesiog juos prarydavo. Žmonės nežinojo, kur jie dingsta, tie ančiukai, žąsiukai. Kol nepamatė, kad praryja šamai juos. Jie galvojo, kad vagiai vagia [juokiasi], o tokių buvo!

– O kurie čia laikai?

– Čia buvo... čia buvo laikai... kaip čia maždaug pasakius, gal kokie 1948 metai.

– Kad jie nušovė tą šamą?

– Jo jo jo, jie paskui atnešė tą šamą, darinėjo kai kokią kiaulę, supranti [juokiasi]. Aš žinau šitą, vo.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. Saug. LTR 7685/1446.

162

Neris ties Laukagaliais
(Juoda Kumele vadinamas
akmuo – dešinėje, paupyje)
(2008-08-18)

100. [Akmuo, vadinamas Juoda Kumele]

Čia prie Laukogalio, ten krante didelis toks riedulys pilkas, pailgas toksai, kepalo formos, tai jį Juoda Kumelė ir vadindavo.

– *O kur panašiai?*

– Laukagaliai va, šitam krante jisai, va. O čia, maždaug, jis ir yra. Va čia, Taurostos gatvė, va čia, velnias žino. | Va čia jis ir yra, čia krante [rodo žemėlapyje]. Ir dabar jisai matosi, kai ana puse važiuoji, tai matosi, pilkuoja. Pačiam krante, sausumoj.

– *Kaip sakot, Juoda...?*

– „Juoda Kumelė“. Jau, būdavo, jau šniūrininkai šneka: „Pastačiau prie Juodos Kumelės“, šniūrą, žinai. Arba vėl... „Kur sugavai?“. „Prie Juodos Kumelės“, va ten vėl kokia...

– *Ar kaip nors rusiškai, lenkiškai sakydavo?*

– Lenkiškai tai kaip, čia labiausiai lenkiškai ir šnekėdavo. Čiorna Kobyla. Čiorna Kobyla. | Pakui čia yra vienas irgi labai... Lokys, aukščiau Lokio, žemiau santakos su Šventāja, kai Neris posūkį daro ir Šventoji įteka, anoj pusėj, tai čia yra irgi prie kranto didžiulis didžiulis riedulys ant dugno, ir už jo [akmuo], tai ten būdavo jau, ir dabar visą laiką meškeriotojai.

– *Vardo nežinot?*

– Neturi, ne, vardo ne.

– *Kai nuo santakos apimsta upė ar tikrai, kaip Tiškevičius rašo, kad čia rėva prie Lokio?*

– Rėva yra aukščiau Lokio. Aukščiau Lokio, o čia šita pereina į gylį. Čia labai gilu yra, va molinas skardis toks nuplėštas yra, čia šamai laikosi. Čia iš „Achemos“ šilto vandens kolektorius įeina, tai šamai labai mėgsta prie šilto vandens būt. Net ir žiemą neužšąla jau nuo čia. Ir neužšąla jau nuo čia. Čia kolektorius valymo įrenginių tie jų ir aušinimo baseinai yra, aš ten dvylika metų dirbau, laikraštį leidau. [Juokiasi] gerai išstudijavęs visą „Achemą“.

A tą akmenį radot?

– Kuri?

– Šitą „Babskij kamien“.

– Jūs nepasakojot.

– Neradot? Va čia va, tiesiai va.

– Parodysit... kodėl „Babskij“?

– Nes ten, suprantat, jis toks plokščias, ir mes vaikai ant jo plaukdavom, kada nusekdavo upė, ten pagulėt. Va. Ir priešais jį būdavo moterų pliažas. Tai turbūt pavadinimas iš to [juokiasi].

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1440.*

102. [Moterų paplūdimys]

Kur ta įlanka va, tai buvo čia moterų pliažas.

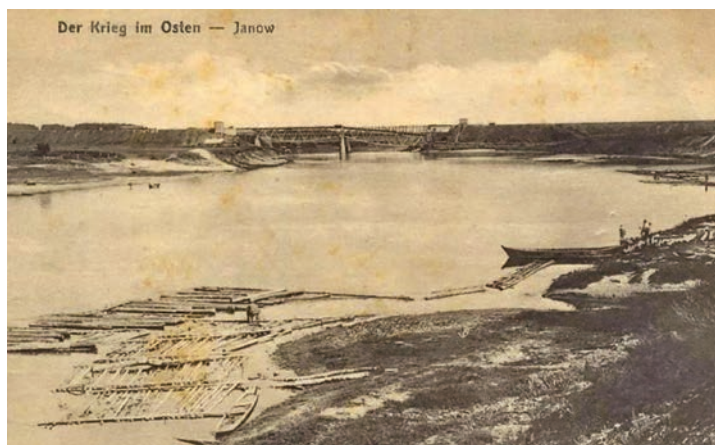
– Čia tarp tų krūmų?

– Jo jo jo, ta įlanka. Va, dabar jis aiškiau matosi, va va va, ten... matot, vanduo taip va, per vidurį, per vidurį, maždaug per vidurį. Arčiau, per vidurį, va va va, va va va, raibuliuoja ten, matot... va ties ta vieta. Iš dešinės ten visur lygu, o ten raibuliuoja, ties ta vieta [Bobų akmuo].

– Kada čia tos moterys ateidavo?

– Čia ateidavo, žinot, kai karštos dienos, po rugiapjūtės, po šienapjūtės, ten išsimaudydavo, viską, pailsėdavo, smėliukas buvo toks. Kaip Palangoj ten buvo toks smėliukas! O va čia va, kur mes stovim, buvo vyrų pliažas. Čia va, vyrų pliažas. Čia mūsų buvo pliažas, vyrai ateidavo, čia kaimo buvo tokia kaip poilsio zona [juokiasi]. Tų [elektros] stulpų dar nebuvo, paskui tuos stulpus čia. | Aišku, žolės nebuvo tiek, išpjauta, su dalgėm nušienauta, buvo tokia žolytė trumpa, kaip sode.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1441.*

163

Neris ties Jonava
Pirmojo
pasaulinio
karo metais

Apie sielius tai aš dar atsimenu, kaip plaukė sieliai. | Ilgi tokie, tiesiog karavanas.

– *Jonavoj ir buvo daug tų lentpjūvių?*

– Jo jo jo. Ir juos čia traukdavo, tuos sielius, ir žemyn leisdavo dar ten, į Jonavą, traukdavo turbūt, mano nuomone, ties... kažkur bažnyčia ten. Ištraukdavo. [Ties] Jonavos bažnyčia.

– *Tai čia beveik viskas vietoje – Pramonės gatvė... Kada nustojo sielius?*

– Nu nustojo taip maždaug... plaukti prieš mano armiją, taip kokiais maždaug 1959–1962 [metais], taip vat. | Mes dar, būdavom, mes ant tų sielių užlipdavom, kai jie čia stodavo pailsėt, dar nuo tų sielių žvejodavom. Gal žmonėm maisto gal pritrūkdavo, stodavo. Gal juos ir į Kauną net plukdydavo.

– *Į Vilijampolę?*

– Jo jo jo jo. Taip va. O čia vat, ta sodyba, sakau, Ratauto buvę. Ten va, buvo dar sodyba. Šiltnamiai matosi, namas dar stovėjo irgi. Dabar jau tą vietą nupirkę kiti.

– *Čia tiesiog su arkliu prieidavo?*

– Jo jo jo ir lenciūgais ar kokiom virvėm užkabindavo rąstą ir traukdavo, va. Čia, žinai, buvo gal ir gražesnė vieta, dabar užgriuvo, užlanko.

– *Ir čia sandėliuodavo?*

– Va čia, ant tos pievos gulėdavo, va. | Daug tų meistrų būdavo, gal ir namų statybai panau-dodavo tuos rąstus.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1444.

Skaruliai (ist. k.), Jonavos sen. ir r.

104. [Apie Skarulių atsiradimą ir pavadinimą]

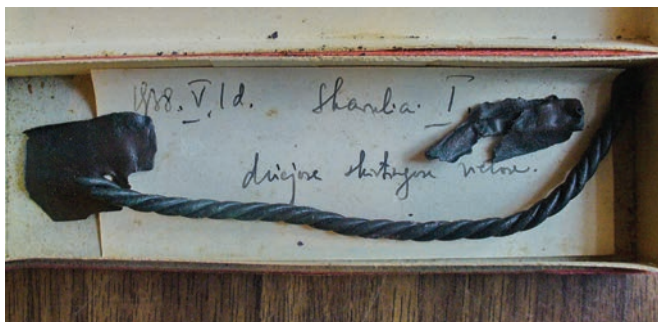
O dar apie tą istoriją. Nuo dieduko čia girdėjęs, man tėvas pasakojo, kad čia Ska... Skaruliai seniau nesivadino. Čia va ta vieta labai kadaise buvo miškai. Aplamai miškai. Kai tuos miškus pjovė ir naudojo kaip statybinę medžiagą viskam. Ir po to, iš pradžių tą... išpjovė tuos miškus, apsigyveno žmonės, vadinosi Lipniakų kaimas. Lipniakų. Kadangi, kai pagal kalbą, pagal viską tą tuos... tuos gandus daug liepų čia gyveno. Aš galvoju, kad ir ta mūsų liepa va, čia nuo tų laikų. Jinai jau... aš va toks va buvau, jau jinai buvo tokia. Daug metų. Tai čia Lipniakų kaimas. Vienas dalykas su liepom surištas. Antras dalykas nuo tos kalbos, nuo to vardo kaimo dėl to, kad tekėjo per tą kaimą tokia upeliukas, vadinosi lenkiškai Lipka. Nu, Lipka. Lipniakų kaimas, buvo Lipka. Po to, kai pakreipė jos vagą, čia melioraciją padarė, ten pakreipė prie geležinkelio daugiau ją, kad eitų. Jeigu jūs ten važiuosit, tai prieš geležinį tiltą matysit, kad toks upelis įteka į upę, į Nerį.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr.* V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1393.

164

Herbinis koklis su
Rapolo Zigmanto Skarulskio inicialais
ir 1678 m. data, rastas Skarulių dvaro
sodyboje

165

1938 m. gegužės 1 d. Skarulių pilkapių vietoje
rastos antkaklės dalys

105. [Apie Skarulius ir jų gyventojus]

A kaimas versdavosi ką? Kalvių daug buvo, stalių, net užsieny dirbdavo baldus. Staliai, kalviai, buvo skardininkai, buvo akmens tašytojai, darė, reiškia, akmenis ant kapų, tašė paminklus, nu, ir iš to vertėsi.

– Tai tokių, kad žemės ūkiu nelabai?

– Čia žemės yra prastos. Smėlis, neišsiversdavo. O amatininkai išsiversdavo. Va toks kaimas. Kaimas buvo didelis. Taip yra pagal visus duomenis... kažkur knyga, 125 ar 126 kiemai buvo. Prie Smetonos, prieš išgriovimą buvo. Ir jaunimo daug buvo. Šeimose ne mažiau 5–8 vaikai, vo. Penki – mažiausiai. Taip 8, 7, 6. Šeimos didelės buvo.

– Tai kas čia daugiausia gyveno? Lietuviai, lenkai?

– Tokie... lietuviai buvo tokie... atvažiuojantys. O daugiausiai kalbėdavo savo ta kaimiška

kalba, lenkiška kalba, tokia pusiau lenkiška. Nu, tokia, kaip sako, žargonas toks ten. Nu, su lenkais buvo galima ta kalba susikalbėt, bet... atvažiuojantys jau tokie, jau ir bandė, ir lietuviškai kalbėt, ir rusiškai kalbėt.

- *O gudy buvo?*
- O kaip suprast gudai?
- *Tokie kur po-prostemu kalbėjo?*

– Ne, turbūt nebuvo, nežinau.

– *O Gudžionys, tas kaimas?*

– Gudžionys – tai va, už upės.

– *Tai gal, išeina, jie gudai?*

– Ne. Gudžionys. Iš kur tas vardas čia kilęs, tų Gudžionių, negaliu vat pasakyti. Už upės. Ten gal kokių 10–15 namų stovėjo. O čia daug stovėjo.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr.* V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1392.

106. [Dūminės pirkios]

– *Vadindavo kurinyj dom [dūminių pirkų pavadinimas]?*

– Buvo. Va toj gatvėj daugiausiai, kai ėjo gatvė link geležinio tilto. Nebuvo kaminų. Atidarydavo tokią skylę prie pečiaus į aukštą ir ten dūmai eidavo. Buvo.

– *Jūs dar matėt tokių?*

– Matėm, matėm [juokiasi]. Vienu žodžiu, labai gerai lašiniai laikėsi. Tokiuose namuose. Kinziukai, kaip sako, kinziuki, po polskiemu.

– *Tai gal tik jie laikėsi gerai...*

– Jo, šiaudiniai stogai buvo.

– *Gal žmonės ilgiau gyveno tokiuose?*

– Aišku, ekologiška. Jie sėdi, nebuvo jokių ligų, apsidūmindavo. Atnešdavo šventų žolelių, vo kaip, per Žolines, vo, kaip šventydavo, ten verbas, va. Sukūrendavo, vot, parūkydavo tuos namus. Ir ilgai gyvendavo – pikta dvasia negyveno. Mergaitės tyresnės buvo, skaidresnės [juokiasi].

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr.* V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1399.

107. [Skarulių bažnyčia ir parapija]

Iš tos gryčios visi varpininkai išeina, va. Čia ir diedukas buvo varpininkas, ir tėvas, ir brolis, dabar – antras brolis. Va taip va eina visa ta pakalienia, va. Varpinei yra turbūt kokių... trys šimtai metų, bažnyčiai turbūt yra 500 metų, va. Nu, ir iš tos gryčios visi išėjo, va. Aš dabar rengiuosi čia tokį stulpą statyti. Atsiėmiau nuo valstybės visus dokumentus, įsiteisinau teisę, išsikovojau viską. Ir noriu taip biškį įamžinti visų tų... savo... kai sakant iš šaknų... i tokį stulpą varpininkų, vo.

Nu, ir kas toliau... toliau va čia stovėjo čia už krūmų, už tų alyvų, klebonija. Buvau toks nediedukas, turbūt kokių septynių metų, šešių. Klebonas laikėsi toj klebonijoje, stiprią galią turėjo jisai. Kadangi jeigu iš Skarulių leidimo klebono negaudavo leidimą, Jonavoj šliubą nebuvo galima

166

Skarulių parapijos pradžios mokyklos mokytoja ir
mokiniai su kun. Julijonu Šakeniu (1933)

paimt. Galia tokia buvo. I didelė parafija buvo Skarulių, siekė net Kulvos kaimą! Kulvos miestelį ar kaimą, kaip ten dabar. Kulva žinot kur? Toli ten, nuo Jonavos kažkur yra apie 12 kilometrų. Kulva, Gaižiūnai, į tą pusę va, Salenykai kaimas buvo, vat čia vat, už upės. Buvo plati parafija. Todėl visos parafijos kaip nu... diedukų pasakojimu tokią galią... statė bažnyčią.

Bažnyčia labai statyta senovinė medžiagom: kalkės, smėlis ir kiaušiniai. Cemento nebuvo! Maišė kiaušinius į tą kalkių smėlio skiedinį ir statė bažnyčią. Gana jinai stipri yra, nė vienas dar akmenukas neištrupėjęs, nei plytelė. Tik yra žymės – apšaudyta karo metu. Apšaudyta. Taip dar kieta jinai. Storis turbūt yra virš pusę metro, sienų. Rūsiai po visą bažnyčią, aš ten pats laipiojau, rūsiuose. Karstai dideli stovi.

– Kieno?

– Nu, kaip yra tokie apsakymai, kalbos... diedukas. Dieduko ten... yra tų žmonių, saka, kurie statė bažnyčią, karstai. Karstai kažkur apie du su puse metro ilgio.

– Mediniai ar cinkuoti?

– Mediniai. Nežinau, kokio medžio, bet aš kai buvau jaunas, kai dar laipiojau, buvo jie sveiki, tie karstai dar. Nu, aišku kauliukai ten matėsi, ten kaukolės matėsi. O tokia situacija.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1388.

108. [Skarulių varpai]

[Skarulių varpų skambesys girdėdavosi] už kokių 10 kilometrų.

– Tai tėvas su mama eidavo kartu skambinti?

– Jo, eidavo. Tėvas su mama. Paskui po tėvo mirties brolis skambindavo vienas, su vienu varpu didžiausiu, o po to brolio – sekantis brolis. Ir... aš tai su tom virvėm... virvėm tom ilgom nemoku iššampyti tuos varpus taip gražiai, kad skambėtų. Tai užlipdavau į viršų, imdavau už

varpo širdį ir su širdim skambindavau. Ta širdis va tokia vat, varpo. Tokio va, ilgio. Duodi į tą varpą (užsikemši ausis, žinoma, nes tau skambės apie savaitę ausyse) ir ten... teko skambint.

– *O kuo užsikimšdavot ausis?*

– Vata. Su vata.

– *O gal žinot, kaip liedavo tuos varpus?*

– Nežinau, čia jie lieti nežinau kur. Yra aprašymai tų varpų, yra ten iškaltos gražios... ten...

figūros, viską.

– *O senelis pats neliedavo?*

– Ne, jie atvežti. Daug metų. Prieš varpinės statybą tik girdėjau, kad varpai kabėjo kadaise ant medžių. O paskui pastatė varpinę, ir juos įkėlė į varpinę.

– *Diedukas pragyveno iš varpų skambinimo?*

– Jo. Buvo didelė parafija. Parafija buvo nežinau kiek kaimų, nu d i d e l e parapija buvo. Ir žmonės pamaldesni buvo, gal i dabar, bet ir anksčiau. Nu, išlaikydavo tuos bažnyčios tarnus, išlaikydavo. Tai už numirusius mišios, kai miršta, ir giedodavo, reikėjo skambint. Ir... nu, ir išgyveno iš to.

– *Tai diedukui atsilygindavo kaip – pinigais ar...*

– Ir pinigais, ir maistu, ir grūdais, visaip buvo. Kaip kas... kaip kas su kuo turėdavo.

– *Tai kaip žmonės duodavo, ne tai kad iš klebono...*

– Ne ne ne, žmonės duodavo. Paskui buvo tokia mada: prieš Kalėdas važiuodavo kalėdot, gal žinot. Tai vat. Kalėdodavo po tuos visus kaimus, irgi surinkdavo visko. Ir grūdų, ir mėsos, ir lašinių ten jau būdavo, kada jau pjaudavo paršus. Nu, žmonės pinigų neturėjo, bet maisto daugiausia, maisto. O jau Lietuvos laikais, jau dabar žmonės geriau gyvena, pinigais duodavo.

– *Tai kokiom progom skambindavot?*

– A visokiom. Ir šventom mišiom sekmadienį – du kartus, kiekvieną dieną šestą valandą buvo tos... poterių, poterių buvo varpo skambesys. Sako: „Einu an poterių paskambint“.

Nebūdavo jokios progos, o skambindavo poterių. Vakare jau, reiškia, baigiasi darbo diena, eidavo tėvukas skambint apie šestą valandą poterių, va. Nu paskui skambindavo už numirusius, mišias užpirkdavo, ketvirtines. Paskui... tos ketvirtinės, skaitosi, mėnesį numiršta žmogus, po keturių savaičių buvo atliekamos mišios. Tai tom mišiom skambindavo. Paskui metinėm mišiom skambindavo. Paskui eilinėm mišiom, dešimt, penkių metų. Visokių progų. Visą laiką, kai tik reikia į bažnyčią, mišios – meldžiasi kunigas, a tėvukas skambindavo varpais, pusę valandos prieš mišias.

– *O už mirusius kaip skambindavo, tai per mišias?*

– Jeigu numirė – jeigu sekmadienį numirė, nebuvo skambinta. Skambindavo pirmadienį. Nes buvo tvarka. Nes nebūdavo sekmadienį skambinama už numirusius. O skambindavo, daleiskim, pirmadienį ir visom kitom dienom.

– *Tai žodžiu tik numirus žmogui ateidavo?*

– Ateidavo, pasakydavo. Eidavo paskambint.

– *O kaip pranešdavo patį faktą, kaip paprašydavo?*

– Ateidavo žmogus, giminaitis to žmogaus, arba ten... brolis ar ten sesuo, arba ten kaimynas, pasakydavo, kad už tą, už tą. Mirė tokiam tokiam kaime. Tėvas jau maždaug visus tuos žmones, kur buvo parafija, jis pažinojo. Visus žmones. Ir už jį, už jo vėlę paskambindavo.

– *Taip paprastai pasakydavo, sakydavo, kad mirė?*

167

1670 m. nulietas Skarulių bažnyčios varpas

168

Žymaus varpų liejiko Jono Delamarso parašas ant Skarulių varpo

- Jo, mirė, prašau paskambint.
- *Ir kiek kainuodavo?*
- Kiek kas galėjo duot, čia nebuvo...
- *O jei neduodavo, nebuvo iš ko duot?*
- Neduodavo, i gerai i taip. Ir už vieną kiaušinį [juokiasi] – „Za jiedna jaika“.
- *O gal skiriasi melodija?*
- Skiriasi, ta skambesiu... melodijos taktika. Daleiskim, šventinėm dienom, tom... yra Kalėdom, Velykom – vienaip, poteries – skambesys kitaip. Vakarais. Atlaidų skambesys kitaip. Nes eidavo aplink bažnyčią procesijos. Po... po vieną kartą, per atlaidus – po tris kartus. Per Velykas, Kalėdas – irgi tris kartus. Aplink ėjo. Labai buvo procesijos geros, gražios, jaunimo daug. Nešdavo koronvijas. Korongvi po-polskiemu nazyvaietcia, tokios vėliavos. Labai... su gėlytėm, barstydamo po kunigų kojų gėlytėm. Jaunimo... nu, vienu žodžiu.
- *O dabar jau taip nedarot?*
- Daro, bet jau ne taip. Jau ne taip. Jau biškį kitaip.
- *Tai kaip tą melodiją išmokdavo?*
- Nu... jie turėjo... žinojo, kaip tos melodijos, kokiom progom.
- *O gal atsimenat?*
- Nelabai.
- *Gal, jeigu prietumėt prie varpo, suskambintumėt kokią melodiją?*
- Aš galiu pakviest brolių, jis suskambins jum. Čia va, gyvena su barzda, kai Šustauskas... [juokiasi]. Va, šitam name, jisai dabar užsiima.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šifr. I. B. Saug. LTR 7685/1398b.

– *Sakydavo, paveikslas stebuklingas Skaruliuose buvo?*

– Apie paveikslą... nu gal ir buvo, bet aš dar nieko nežinau apie tą paveikslą, o. Čia Šventos Onos bažnyčia. Atlaidai va bus, liepos... dvidešimt šešto, Ona, vardadienis tas jau šventos Onos, bet jis buvo... bus atkeltas, ryšium su Jonavos, tuo pačiu beveik laiku sutampa Jokūbo atlaidai. Tai po Jokūbo – sekantį sekmadienį bus Onos. Tai kažkur dvidešimt devintą turbūt liepos. Nu, susirenka daug žmonių.

– *Tai panašiai susirenka iš tų kaimų, kurie iškelti turbūt?*

– Jo jo, iš tų kaimų. Dabar kaimai yra trys iškelti į Jonavą – Skaruliai, yra... Maištonys, iškelti, va čia – Gudžionys už upės buvo kaimelis. Jie iškelti į Jonavą, pastatyti jiems namai ir sugrūsti visi žmonės į namus, o. A už sodybas jie biškį ten gavo, už žemės biškį gavo i... ten gavo butus.

– *Tai kaip čia jūs išlaikėt?*

– A mūsų va, šitas namas. Tiesiog... mamytė va, kapuose (mirė, jau devyniasdešimt... turėjo apie devyniasdešimt metų, aštuoniasdešimt devynis kažkur) ir tiesiog ateina agentai, sako: „Eisit ar neisit?“. Žinot, kaip žmogus užaugęs, atgyvenęs, čia viska jo ir jinai nenorėjo, priešinosi kiek galėjo ir neišėjo. Paskui mama jau mirė, paėmėm valdas į savo rankas (tėvukas anksčiau mirė, varpininkas buvęs). I... paskuiėjau kovodamas per visas tas instancijas. Atkovoju tą namuką, įsiteisinau, žemę išpirkau (žemė labai brangi, miesto ribos!). O, pavyzdžiui, kažkur trylika arų – sumokėjau dešimt tūkstančių. Nes... nėra žemės, kas tikrai po namu.

– *Tai jums labai svarbu būti, nežiūrint tos gamyklos.*

– Jo, man, nežiūrint tos gamyklos, nežiūrint ką čia ta valdžia daro, man, samo glavna, išlaikyt tėviškę i viskas. Aš užsispyriau, i vsio! Dabar jau dokumentai kišenėj, tai aš nieko nebijau.

Nu, čia pasmirdi, pasmirdi ta gamyklą, ypač kai vėjas, va, būna į tą pusę, kai va pavasari buvo čia porą kartų. Tokia rūkas, toks dūmas užeidavo. Nu, tai pasmirsta. Bet mes neišsigąstam. Laikom daržus, vo. Valgom. Tas tvartelis supuvęs, reiks rekonstruoti.

– *Kaip vanduo?*

– O vanduo... nedariau mėginius tuos, bandymus visus, bet geriam, nieko. Jūs galite patys paragaut. Neragavot?

– *Tai nebuvo kada...*

– Tai prašau. Čia daug yra kalba. Yra net... atvažiuodavo Ruklos kareiviai, rusai. Semdavo vandenį, pildavo į mašiną ir veždavo sau ten maitinti kareivius, vo. Tas labai šuliny yra senas. Šaltinių vanduo! I viskas.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1389.

110. [Kareivių vasaros stovykla]

Prie Neries namukai stovėjo, čia labai gražus kaimas buvo. L a b a i, ojai ojai! Kiek jaunimo buvo! Kokių grožybių darželių buvo, tiesiog va čia, kur „Azotkė“ pastatyta, tai buvo kareivių stovykla vasarojanti. Iš karto čia kaip rusai buvo, nu, tai Rusijos iš Kauno dalinys, kur stovėjo Kaune čia atostogaudavo, pratybos vykdavo, skaitosi. O paskui jau čia užimta... dar aš buvau mažytė,

eidavau ten, atvažiuodavo tos oficerų žmonos, tai mer... vaikus dabodavau, paprašydavo. Pieną nešiodavau, grietinę, mama turėjo karves, viską, tai nešiodavau, skaitosi, daržoves – kapeikos reikėjo. Mes šeši vaikai, tai būdavo kruopų atsinešu, tai duonos atsinešu, ten tokios forminės, jau skaitosi, vaikam buvo labai, makaronai buvo. Pokariniai tie laikai buvo – keturiasdešimt musėt septinti buvo, vo taip, šešti metai, va taip. Aš 1939 gimimo. O tie broliai tai jaunesni.

Skaruliai, Jn. – Irena Autukaitė-Barakūnienė, g. 1939 m. *Įr. L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/812.*

169

Azotinių trąšų
gamyklos statybos
pradžia
(1962)

111. [„Aš į tuos kiauliamygius neisiu“]

– *Pasikeitė aplinka, kai pastatė „Azoto“ gamyklą?*

– Kas pasikeitė? Tai aišku, gi matot, gyvenimas... man tai jis nereikalingas. Kas išėjo iš tų žmonių – dėl butų išėjo, o paskui jau gailėjosi. Daug išėjo ir... jau ir ant kapų išėjo iš to sielvarto, pergyveno labai. Mama nėjo iki galo! Jis ateidavo, prašydavo mamą, kad reikia išsikelti: „Močiu- te, nebijai?“ – sako. „A kodėl jūs pamidorus auginat? – sako, – gamykloj ir šeriat žmonėm, tai čia ne... nekenksminga? Ją nenukalbėdavo. Skaitosi, nenukalbėdavo. Ir mama sako: „Aš išeisiu tik už tvoros, o niekur niekur“, – sako, – aš į tuos kiauliamygius tai n e i s i u.

Jai buvo keista, kad čia kiauliamygiai, čia sėdi... virtuvė, valgo žmonės, o tualetas... tai ką čia už durų i sėdi ten. Tai koks čia, sako, gyvenimas. Nėjo mama. Taip i pasiliko. O paskui jau tas ėjo laikas ir jau nieks nejudino. Tai va, vienas namas ir kitas.

Skaruliai, Jn. – Irena Autukaitė-Barakūnienė, g. 1939 m., vietinė. *Įr. L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/813.*

112. [Gyvenimas Skaruliuose]

Rudenį vėlai, kai pradeda šalnų, jie pasitraukdavo. Palikdavo tik saugot keletą ten kareivių ir visi pasitraukdavo.

– *Kur ta gamykla, sakote, buvo miškas?*

– Miškas gražus, oi-oi-oi! Ten kurortinė vieta, būdavo ten tam miške. Taip būdavo viskas

sutvarkyta. Pradėjo gamyklą... statybom reikalinga buvo, plotai tie, ir iškirto mišką, paskui kaimą išskėlė.

– *Net ne vieną kaimą?*

– Išskėlė, už gamyklos dar buvo namai, už to miško, prie pat upės ten, va. Irgi buvo kaimas.

– *Gaila... netgi Gojus, sakydavo?*

– Gojus, Gojus, vadinosi. Kur ten, medžiai! Turbūt po 40 metrų ilgio buvo medžiai, dviese neapimsi, tokios pušys! A upė ten kokia... būdavo, ganom karves ten palei tą Gojų, palei upę, kai karštą dieną, tai upė buvo tokia švari, kad mes ten gerdavom vandenį iš jos. Taip, aš pats gėręs. An tiek švaru buvo. A žuvų kiek, oijai! Žmonės ten už Gojaus to, tai ten gyveno, tą vandenį valgyt virė, iš to... vandenį gėrė.

– *Sunku patikėt...*

– Vat sakau aš, aš tą žinau. Ir aš pats gėriau nuo jos, tą vandenį gėriau iš tos upės. Nu, paėmei, eini, visi akmenukai matyt buvo. A žuvies – vat įlendi iki kelių, pastovi, tai žuvys kaldavo mum kojas, jo. Grauzdavo kažkaip, griebdavo už kojų. A dabar – įlendi iki kelių – smala! Reikia bėgt kažkur karšto vandens ir muilo ieškot. Viduruku dar yra žvyro tokio, žinai, švaraus, bet vis vien d u m b l a s eina. | An tiek užteršė jau, neįmanoma. | Eidavom ten, uogų nešdavom, tiem kareiviam, latviam, estai ten buvo... lietuviai tokie paimti. Žinot, tokie geras pareigas jie užimdavo, gerus postus, tai juos paimdavo ten apmokymam trim mėnesiam, paskui gaudavo laipsnį ten serž... leitenanto, kapitono. Apmokymai. Ten buvo visas tas Gojus – palapinės. Gatvės tiesiog buvo pavadintos, padarytos, švara, nerasdavom net spygliuko, kiek buvo sutvarkyta. Nu, stovi dabar teršikas. | Reikėjo kurortą, o ypač toj vietoj kai intaką tą.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1449.

113. [Upės pavadinimas]

– *O kaip jūs upę vadindavot?*

– Neris. O jinai buvo ne Neris, o buvo V i l i j a. Nu, pažiūrėkit, kaip yra: „Vilnele, bėk į Viliją, o Vilija, į Nemuną“. Kas ją perdirbo? Kas? Raudonskūriai.

– *O kodėl Neris tada?*

– Tai va. Kai aš vaikas buvau, tai buvo Vilija. Taigi nuo Vilniaus kaip teka, taigi kokio daina yra Maironio. Neteisinga, aš čia prieš!

– *O kodėl tada Nerim pavadino?*

– Nu nežinau. Nerim. Neris, musėt ta, Salomėja Neris, turbūt. Ką aš žinau.

– *O vadindavo Vilija, ar dar kitaip?*

– Vilija! Vilija! Sako visą laiką... visą laiką mes, kaip skaitosi, eidavom maudytis būriais, iš vieno kiemo, iš kito kiemo, iš trečio: „Idiem na Vilia, idim na Vilia“.

– *Tai Vilija?*

– Vilija. Vilnelė. Vilnelė – tai iš Vilniaus.

Skaruliai, Jn. – Irena Autukaitė-Barakūnienė, g. 1939 m., vietinė. *Įr.* L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7686/834.

170

Vilniaus F. Dzeržinskio
tabako fabriko gamintos
cigaretės Neris (1958)

114. [Upės pavadinimas]

Ir apie Nerį mes dabar galim pakalbėt. Anksčiau mes tą nevadinom Nerim. O buvo V i l i j a. Mūsų šita upė... visi mes vadinom Vilia.

– Kur eisi? – sako. „Į Viliją“.

O, tipo, buvo perkri[k]štyta todėl, mano nuomone, tiktai, kad buvo pagal šitą poetę Salomėja Neris. Buvo perkrikštyta. Aš taip galvoju. Bet mes visi va, mano amžiaus ir prieš tai senukai niekados nepavadindavo tą upę Vil... Nerim. Vilija. Vilia.

– Vilia?

– Vilia. Va, va, va taip. Tai irgi yra čia perkrikštyta. O.

– O ką reiškia ta Vilia?

– Vilia, aš nežinau, ar čia nuo moters vardo, ar čia... nuo kokios legendos, šito nežinau. Bet aš buvau mažukas, ir mano tėvai ją vadino šitaip.

– O tėvai namuose kaip kalbėjo?

– Tėvai namuose... mano mama išeina iš Upnių, čia Upnikai, žinot? Tėvas tai čia yra vietinis, tarp Jonavos ir Skarulių, va, užaugęs. Nes čia dieduko namas statytas, viską. A kalbėjom – svečiai ateidavo, kalbėdavo lietuviškai, i mes lietuviškai. Vietiniai... nu taip lenkiškai, galima sakyti. Lenkiškai kalbėjom. Užtai mum mokykloj sekėsi sunkiai lietuvių kalba. Čia mokykla buvo va, tiesiai vat taip dvaras Skarulių. Skarulskis buvo. Ten mokykla buvo aštuonmetė. Mes eidavom į mokyklą.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1394.

115. [Neries potvyniai]

Aš atsimenu, kai buvo potvynis didelis, tai tą... skaitosi, Vilija plaukė ir pirtys, aš atsimenu, nulėkėm, tas krantas toks aukštas, i pirtis plaukioja, gaidys – ant pirties sėdi. O... o, skaitosi, ten vyresni žmonės ateidavo, aš vaikas buvau dar, sakė o Kaunas kaip apsemtas! Sakė, kaip užlietas Kaunas, kalbėdavo.

171

Irena Autukaitė-Barakūnienė
savo sodybos kieme
(2007-07-01)

- *Kada taip?*
- Čia tik po karo, po karo, dar HES'as* nebuvo. Po karo, prisimenu, vaikas buvau, tokių kalbų.
- *O ledonešį atsimenat?*
- Nu tai va, ledonešį... plaukdavo ledai, kada patvin... patvindavo, taigi nebuvo tos „Azotkės“, taigi kiek vandens ta „Azotkė“ ima, suma... sumažėjo.
- *Gal laukdavot ledonešio, vaikai, bėgdavot pažiūrėt?*
- Nu bėgdavom, aišku, kad bėgdavom, aišku.
- *O džiaugdavotės?*
- Tai įdomu buvo, pakyla upė, tai ką jūs.
- *Ir ką sakydavot?*
- Nu negaliu pasakyti, nežinau, neatsimenu.
- *O kaip vadindavot, ar ledonešis, ar kitaip?*
- Nu tiesiog potvynis buvo ir viskas. Pakildavo upės, lėkdavo, žuvis gaudydavo. Žinot, kad būdavo, kai pakildavo, net per kaimą upelis buvo, tokia Lipka vadinosi, skaitosi, ten iš tų miškų, iš visur. Ją nukry... nukry... ten buvo ežeriukai tokie, tai per kelią, atsimenu kai šiandien, buvo prieš Velykas, tai ten Goronskai, vaikai tie, pagavo didžiausią lydeką! Per kelią eidavo jinai į ten.
- *Tai būtent tuo metu, per potvynį.*
- Jo jo.
- *Tai gal tada lydekos kaip tik buvo?*
- Nu gal ir buvo, aš nežinau, o dabar, kaip tą „Azotkę“ pastatė, pakreipė viską, nieko nėra, neliko.
- *O kuriuo metu laukdavot ledonešio?*
- Kovo mėnesį būdavo, kai čia.
- *Gal per kokią šventę tikėdavotės?*
- Ne, čia kaip ateina pavasaris. Čia nuo pavasario. Jeigu vėluoja, skaitosi vėliau, o jeigu... jeigu ankstyvas pavasaris – anksčiau buvo. O sniego kiek būdavo! Kokios žiemos, atsimenu, būdavo,

virš tvorų buvo. Dabar nėra tiek sniego. Tiek sniego daug miškuose, viskas, tai kur pasidės? Vis-
kas į Vilią įtekėdavo, o dabar Neris, Neris.

Skaruliai, Jn. – Irena Autukaitė-Barakūnienė, g. 1939 m., vietinė. *Įr. L. S., J. U., I. B.,
L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686/836.*

* Kauno hidroelektrinės.

116. [Prasivardžiavimas]

Tautosakos
tekstai

233

Tai būdavo, šita, vieni ten koliojasi, kiti čia [juokiasi]. Kai vadindavo: „Laukogolske... (Lau-
kogoliai ten vadino) Laukogolske kuki, zarazeli suki“, – ten va taip, būdavo, bardavom... bar-
davom, tai gal vis viena, taigi susitikdavom mieste, taigi pažinodavom vienas kitus. Bet matai,
užaina vaikai, taip ir pradeda.

– *O dar kaip apsivardžiuodavo?*

– A neatsimenu aš, jau tie vyresni jau... o kaip aš augau, tai paskutinė karta labai buvo, labai
linksmai mes gyvenom, labai.

– *Per tą upę, kaip per gatvę?*

– Per upę tai brisdavo. Padarydavo tokius iš žolės, iš šiaudų tokius kūlius, ant to kūlio užsi-
gula ir užplau... a vyresni tokie vyrukai i taip išeidavo.

– *O iš kokios žolės?*

– A tokia žolė buvo, tokia... jinai kaip pustuščia tokia būdavo, prie upės priaugę krantai tokie
tos žolės, tai priraudavo, surišdavo su v y t e, skaitosi.

– *Gal taip mokydavosi ir plaukti?*

– Aš išmokau taip plaukti. Nu tai va, viskas.

Skaruliai, Jn. – Irena Autukaitė-Barakūnienė, g. 1939 m., vietinė. *Įr. L. S., J. U., I. B.,
L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7686: 841, 842.*

117. [Apie žvejybą]

Vertėsi žmonės per žvejybą. Nes prastos žemės, o visas tas žuvis... buvo vežama į Kauno
gatvę, žydeliams, cha cha cha [juokiasi]. Žydėliai gerus pinigų davinėjo, žmonės buvo patenkinti.
Ir vertėsi, va.

– *O sakykit, ar statėt tokias užtvaras, perkalus?*

– Statėm, lydekam. Ypač čia, va čia, kai upelis tekėjo, eidava lydekos neršt. Mes įkalam kuo-
lus, vieną praėjimą paliekam, ant tų kuolų užstatom tokį iš vytelių išpintą, tokį bučių. Vadina
bučiais. Ir į tuos bučius lydekai eidavo, o išeit buvo tokių labirintų, kad negalėjo išeit. Ir gaudy-
davom lydekas.

– *Tai čia tam upely?*

– Upely. Nu, a upėj tai su tinklais. Sietkom, tinklais, buvo leidžiama su ugnim lydeką nu-
durti.

– *O kaip vadino tą būdą?*

– Tą būdą... vadinosi, aš tai nežinau, kaip. Tiesiog valtis, ant to valtės galo buvo pritaiso-
ma tokia skarda, toj skardoj prikalta apačioj skylių, gerų malkų, smalėkų tokių, nuvažiuodavo į

mišką, prikapodavo iš kelmų pušies (jie labai gerai dega), pridėdavo malkų ant tos skardos, iriasi vienas viduriuku ir šviečia aplink tą vat, tą vietą, kur iriasi žmogus su valtim. O sekantis turėjo padaręs tokį žeberklą ant kokio ilgo koto, ant 3 metrų, ir matydavo, kaip ant dugno ūsoriai stovi naktį. Ir tą ūsorių čiupt su žeberklu. Nubadydavo ir į valtį, ir į valtį. Šita buvo nedraudžiama, nedraudžiama žvejot. Su sietka nebuvo draudžiama. Užtat kad didelius paimdavo, a mažukus paleisdavo.

– *Tai sietka kaip – stato ar tempia dvi valtys?*

– Pastato prie žolių, nu, ir... vaikai ten maudosi, ar patys suaugusieji užbaido juos. Ir buvo toks sietkoj klynas toks išpintas, ir ten įeidavo ir ten už žabtų žuvis užsikabindavo, atgal ir neištrūkdavo, ir likdavo jina tenai.

– *Garsūs Kauno žiobriai...*

– Taip, Kauno žiobriai, buvo ir čia daug žiobrių! Labai skanūs jie rūkyti. Sūdydavo kaip silkes, žiemai prislėgdavo su akmeniu, bačkoj, ir naudojom kaip silkę. Žiobrių buvo daug, tiesiog... ant meškerių pagaudydavom neblogai. Tiesiog uždedi masalą, slienką ten raudoną, ir pagaudydavom. Būdavo žuvies.

– *Kitų žuvų – ten nėgės...*

– Nėgių ne. Buvo ūsoriai, karšiai, kuojos. Buvo šitų... vėgėlių, ypač prieš Kalėdas jos neršia. Va, šitokių buvo. Nu, i buvo tokių visokių smulkių: gruzliukų, ten kur jau dabar dingęs, nėra. Retas dalykas pagaut, tokie jie labai skanūs – su kiaušiniene kept. Ant lašinukų – paspirgini, uždedi, paskrudini, ant viršaus kiaušininės – čia buvo karališkas valgis.

– *O ungurių būdavo?*

– Būdavo, bet nedaug.

– *O lašišų?*

– O lašišų? Ateidavo rudenį. Rudenį.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. Saug. LTR 7685/1396.

– *Koks didžiausias laimikis jūsų atminime?*

– Nu, mano atminime ūsoris buvo. Aš matuot turėjau su kuo, bet pasvert neturėjau. Buvo 76 centimetrai, sugauta su meškere. A svert neturėjau su kuo, kiek jis ten buvo. Nu buvo, va toks.

– *Bolen'...*

– Bolen'? Yra, jis ateina rudenį, kai jų nerštas. Emigruoja jie kažkur aukšty. I jų... pagaudavo juos 6–7 kilų. Dabar didelių nebuvo, nėra jau, daug labai... jų gaudymas eina. Didelių nepagauna. 6–7 kilų pagaudavo. Nu i laiša ten, retkarčiais papuldavo.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1397.

119. [Žvejyba „rogutėmis“]

– *Negaudydavo jų tokiom rogutėm?*

– Gaudydavo.

– *Papasakokit...*

– Ten rogutės padarytos – reikėjo jas dar mokėt juos padaryt, ištašyt, labai plonos, iš medžio pušies to... kad lengvas medis buvo. Prie vienos pusės pritaisydavo švino plokštelę tokią, kad tos rogutės kažkaip eidavo šonu. Tą švin... pakreiptas buvo į šoną vienas. Pritaisymas tokiu dvišakiu ir kai juos traukdavo ant spinningo, tokio standraus, su didele rite, tai jos eidavo ne į krantą, o eidavo daugiau prieš srovę ir eidavo daugiau jie... į vidurį upės. Tai yra toks.

Paskui nuo tos rogutių buvo pritaisyti trišakiai kokie 6–5. Ant tų trišakių buvo daromos iš... iš to, iš paukščio plunksnų tokios plunksnelės. Jos... kai ją traukdavo, jos taip šokinėdavo po vandeniu, tokiu ilgu pavadėliu. Ir boleniai* šitie va, griebdavo už juos. Kaip tik pagrobia, rogutės apsiverčia, ir po biškį traukdavo į save.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1398.

* Salačiai.

120. [Apie masalą]

[Kraujas – žuvis] priviliojantis dalykas toks...

– *Kas čia išmokė tokio?*

– Ai, čia nuo senų diedukų.

– *Kokios žuvys reaguodavo?*

– A visokios. Visokios.

– *Kiek laiko prieš žvejybą reikia įmest?*

– Nu... pusę valandos.

– *Su kokia koše maišyti?*

– Kruopų. Perlinių. Pačių tų... miežių išvirdavom. Pašerdavom su krauju. Sumaišydavom,

užmesdavom terbą į vandenį ir į tą vietą labai žuvis ateidavo. I šorai, visokia žuvis. Tik tai tu plėšrūnų nebūdavo, a taip balta žuvis ta.

– *Bet kraujo... tai retai turėdavot, o kai nebūdavo?*

– Džiovindavom. Džiovindavom. Tolesniam laikui kraują džiovindavom.

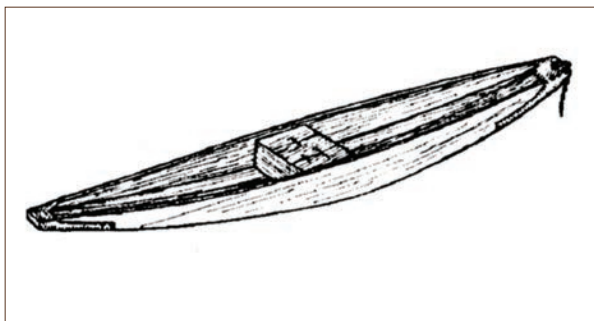
– *O iš kur gaudavot?*

– Iš tų pačių paršų. Kai paršų nedažnai pjaudavom, tai eidavom, kai mes jau vaikai, į skerdyklas. Prisipildavau bidonėliais to kraujo, buvo skerdykla Jonavoje. I... bet kokio kraujo, nesvarbu, karvės ar jaučio, ar ten. Bet kokio kraujo. Krauju. Labai ant kraujo, labai ateidavo žuvis. A jau nėra kraujo – miltelių. Mes džiovindavom kraują.

– *O gal sakydavo, kad pačią pačią pirmą žuvį reikia ar kunigui atiduoti...*

– Būdavo, žvejai. Kunigas užsako – žvejai atnešdavo kunigam žuvies. Atlaidai, daug suvažiuodavo kunigų ir tuos ten vaišindavo.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Jr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G.* 2007 m. *Šfr. I. B. Saug.* LTR 7685/1401.

173

Dušėgubkos formos valtis iš Bučionių, Palomenės sen., Kaišiadorių r. (XX a. antroji pusė)

174

Dušėgubkos formos valtys Neryje (XX a. 4-asis dešimtmetis)

121. [Apie valtį]

Pačios pirmiausios valtys... iš medžio tašydavo. Buvo bajavi medžiai, stori, dviese vos apkabinti. Ir iš tų medžių jau ten tie meistrai, būdavo, tokiais va, užlenktais kirvukais, kaupertukai vadinosi, jie ištašydavo luotas tas, luotai. Tai luota buvo žvejybinė valtis. Jinai lengva, gali vienas ją paimt ant pečių ir nešt. Ir labai patvari tarp visų tokių žolelių, nendrių tenai, visio, ji labai tyliai eina be jokio garso, jinai lengva. Ir žuvis nesibaidydavo.

– O kai baigia skaptuoti ir iš tų lentų dabar daro, tai jos irgi panašios?

– Ne, iš lentų jau kitokios formos būdavo, aš jas žinau. O skaptuota – kitokia forma. Tokios panašios kaip kanojos, būdavo, iš medžio skaptuotos. Ir išsmaluodavo su medžio smala, ten eglių smala. Virdavo, išsmaluodavo, kad nepermirktų, nepūtų. Kiekvieną pavasarį remontas, o žiemą ištraukdavo į klojimą ten, ar į tvartą, do gumna. Vedte taka slovo? Do gumna, visoko, podvešu i čebasia ona tam. Uvažali jak jajka [juokiasi].

– Tu lodku uvažali jak jajka?

– Uvažali jak jajka. Davała ona žyčia im. Jo d u o n a. A jei neturi luoto, jau ne toks žvejys tu.

– Buvo kas gamina, ar kiekvienas skyrium gamina?

– Maždaug jau kuris žvejys ir mokėjo ją pagamint. Buvo ir gabesnių meistrų, aišku, tam kaime.

Ir taip vertėsi, galiu pasakyt, ir žuvim, ir dar grybais. Daug grybų augdavo. Miškai gi stambūs, senobiniai buvo. Va, kur „Azotas“ dabar pastatytas, toks miškas buvo, kad jūs žinotumėt! Pušys va tokios vat!

– Po metrą?

– Jo. Ten stovėdavo... mano vaikystėj buvo toks... kareiviška stovykla, vasarinė. Ateidavo ir lietuviai, ir tie latviai, ir estai. Jie buvo paimami ant trijų mėnesių apmokymam. Ir jie vasarą tenais gyveno tame miške.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. I. B. Saug. LTR 7685/1402.

Jonava

122. [Akmuo Maitintojas, kitaip vadinamas Gelbėtoju]

Karmitel temu, že u tego kamienia bardzo duzo było ryby. Tam złapywali ryby duzo. Tu wyszyska Janowa, nu gdzie pójdzim ryba łapać? Koło Karmiciela.

Kamień k a r m i ł ludzi. A koło tego kamienia tam taka jama była wielka pod spodem i ryba tamaj żyła, trzymała się.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. Įr. V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. K. R. Saug. LTR 7685/1408.

123. [Akmuo Maitintojas, kitaip vadinamas Gelbėtoju]

Seni žmonės ten mano turbūt jaunystėj pasakojo, kad prie to akmens buvo labai daug žuvies. Tai jie mesdavo šniūrus ten, ant nakties, ir jie pagaudavo prie to akmens daug žuvies, i vadindavo, kai buvo sunki laikai (buvo, žinai, pokario čia, ir žmonės tiesiog ir badavo), tai va, tas akmuo juos ten ir maitindavo. Va. Maitindavo. Jis toksai nemažas akmuo. Dabar turėtų būti išlindęs jau jisai.

– Tai tie seni žmonės ne sentikiai?

– Ne ne ne. Čia... dabar taip pagalvojus pagal metus, jiems būtų jau virš šimto metų turbūt, virš šimto metų. Bet jau jų nėra, jau daugumos jų nėra.

– *Bet pavardžių nepamenu?*

– Nepamenu. Mes bachūrai buvom, ten va... paskui kai apsivedžiau, gyvenau tenais, Sodų gatvėj. Tai į tą pusę eidavau vis žvejot, dar juos sutikdavau. Bet jis jau... senis buvo, sako: „Va čia mes maitindavosi“. Nuo to akmens, va, maitinomės, o.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1439.

175

Gelbėtoju (*Celitel'*) vadinamas akmuo žvelgiant iš šiaurės rytų (akmuo – sulig vandens paviršiumi, nuotraukos viduryje) (2008-08-18)

124. [Akmuo Maitintojas, kitaip vadinamas Gelbėtoju]

Pečnykas, pečių statydavo, Šereika, va. Jis gyveno kažkur tai Gėlių gatvėj, man atrodo, Gėlių.

– *Tai iš to Šereikos Jūs esat girdėjęs?*

– Jo jo jo, jo jo jo. Tai jisai dar... dar nuo tų žmonių girdėjęs, ankstyvesnių savo amžiaus, vyresnio, va. Va šitaip. Kad, kadangi ten labai būdavo pagaudavo gerai žuvies. Žuvies. Nu, matyt, nu... ta žuvis mėgėja, būdavo, laikytis ten prie to akmens. Jie su valtelėm atplaukdavo, įmesdavo ten tuos vadinamus šniūrus. Šniūrai. Ten po kokį dešimt kablių šniūrai būdavo, kabliai dideli ir an vingylių gaudydavo. Vingylis žinai kas? Nu ir vot, paskui parduodavo į Kauno gatvę, tiem žydiukam, cha cha cha. Taip ir versdavosi žmonės.

– *O tai kas ten, ūsoriai ten kibdavo?*

– Jo, ūsoriai, ūsoriai. Nes pagrindiniai gi upėj ūsoriai ir buvo.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1445.

125. [Akmuo, vadinamas Gelbėtoju]

O čia tai... matot, čia tie šniūrninkai ir šitie, su vadeikom kur gaudydavo, tai jie visą laiką juk plaukdavo tarp akmenų, nes tarp akmenų žuvys stovėdavo. Tai jau vakarais, kada šešėlis ilgas, tai jie tarp akmenų traukdavo, nu... vadeikom vadinamom, dviem čiulnom plaukė ir tą tinkliuką traukė per tarpą. Tai jie visus tuos akmenis labai gerai žinojo, cha cha cha. Kiekvieną. Vienas dalykas, kad neužkabint, kitas – žuvį užtikt, taip kad...

– Gal aš per arti rodau, gal tikrai toliau?

– Per arti, man atrodo. Čia vat būdavo Vanka, toksai, Gavrilovas. Čia sentikių yra kaimas, čia šita... Rimkuose, ir paupy čia sentikių daug. Jis amžinai prie to akmens gaudydavo. Čia, žemiau plytinės, žemiau plytinės.

– Jis visai prie kranto ar truputį...?

– Nu, gal kokių... kokių... penketą... ne, daugiau bus – apie dešimt metrų. Nuo kranto ir po vandeniu. Ir už jo, visada kaip už akmens, sukūriukai gaunasi. Aš, tarp kitko, jį labai gerai įsiminiau, kadangi dar gimnazijoj mokėmės, maudėmės su merginom anoj pusėj. A viena buvo tokia labai azartiška plaukikė – kas perplauks. Plaukė ir pradėjo burbuliuot. Aš priplaukiau prie jos ir vilkau į šitą krantą. Ir jau taip jėgos išseko, jau galvoju, nu, nedaplauksiu (o ten prie kranto, prie plytinės, labai gilu ir stipri srovė, pagrindinis srautas buvo), jau... nu, nedatrauksiu aš jos. Leidžiu kojas – ir ant to akmens pataikiau, cha cha cha. Gera ant dūšios! Tai va, Celitel' buvo, cha cha cha.

– Bet kad kažkokį vardą turėtų neprisimenat?

– Girdėjau aš šitą, girdėjau. Kiekvieną... kiekvienas žvejys turėjo savo pavadinimus. Jie kai šniūrus stato, tai ten prie Juodos Kumelės, tai ten prie to Celitelio, tai prie vieno, tai prie kito – kiekvienas akmuo turėdavo.

– O jūs girdėjot, kad „Ucelytel“?

– Jo jo jo. Buvo toksai, girdėjau. Girdėjau. Tiktai kuri jie vadina, tai aš nežinau.

– Bet tai ar iš tų sentikių, ar taip iš žvejų, kurie žvejojo?

– Tai sentikiai dauguma buvo... buvo žvejai.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. Įr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1413.

176

Kauno krašto sentikiai
Pirmojo pasaulinio karo metais

126. [Apie kalkakmenių rinkimą]

Aš turiu ir knygas jo [Konstantino Tiškevičiaus], ir skaitau, žinai, bet negalėjau atsekt, kuris. Mat daugelį po jo praplaukimo, juk daugelį akmenų juk nusprogdino. Ir yra šitas nusprogdintas, kur prie... sakiau, pliažas tas, prie salos, va. Nes yra išgręžtos skylės ir buvo sprogdintas.

Tai daugelį jų... kadangi akmenį reikėjo. Taigi dar Smetonos laikais, jau pokario tai nebuvo... juk buvo specialiai Jonavoj va čia, tie akmenų rinkėjai, kalkakmenių rinkėjai turėdavo didelę valtį, varydavo, plaukdavo su valtim iš aukštyn, ant rėvų, kablius... ir kai vanduo rugpjūčio mėnesį nusekdavo, švarus, kalkakmenius iš dugno rinkdavo ir plukdydavo į kalkines. Čia būdavo, čia va kalkinė buvo, čia Jonavoj kelios kalkinės buvo krantuose, visur. Ir kalkes degindavo [rodo ranka].

– *Supirkinėjo?*

– Jo. Ir būdavo... vieną net kalkininką per audrą žaibas nutrenkė beplaukiantį upe. Nu, ką, jis vienintelis liko. O jie taip pasikraudavo, kad virš vandens va tiktai šitaip.

– *Dešimt centimetrų?*

– Jo, dešimt centimetrų! Varydavo. O tokios kaip kanapiėkos, mėšlą iš vežimo iškabint, lenktos, lenktos, iš pirštų, žinau, padarytos, iš dviejų pirštų arba trijų pirštų, ir va taip. Braidu, arba iš valtės, kur negali pasiekti, bet vanduo skaidrus, tai jisai... ten vienas kalkakmenis būdavo, pakiša po juo ir pakelia. Ir į valtį, ir į valtį.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Jr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1415.

127. [Apie sielius]

Geriausiai žinojo visus akmenis, jų pavadinimus sielininkai. Kurie sielius plukdė. Ten Gūnėse, Pagūnėse, Zūbiškėse miškus kirsdavo, nuridendavo rąstus iki vandens... faktiškai taip darydavo: suveždavo ūkininkai arkliais rąstus ant upės kranto, kada vanduo didelis pavasarį, tada nukerta atramas laikančias, rąstai surieda, suriša sielius ir plukdo. Tai jie labai gerai žinojo. Jonavoj buvo trys lentpjūvės žydų. Ir tose lentpjūvėse... ten visa ta pakrantė būdavo, net nuo Lokio iki čia, va, Varnelės upelio to, būdavo stovėdavo sieliai, prie kranto pririšti. Ir palengva, reiškia, išardo vieną, į lentpjūvę sutempia arkliais, ir vėl, kitą paleidžia taip. Taip, būdavo, visą vasarą čia sieliai stovėdavo.

– *Jūs prisimenat kuriuos laikus – po karo ar prieš karą?*

– Aš jau prieš karą dvi pradinės mokyklos klases baigiau. Taip kad prisimenu labai gerai, mano... mes gyvenom ant pat Neries kranto, o tėvas mano buvo geležinkelietis. Ir... valdiškam name geležinkeliečių gyvenom, kol savo pasistatėm.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Jr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1420.

128. [Apie žvejus ir žvejybą]

O tėvas meškeriotojas, ir dėdė meškeriotojas. Ir Ratautas – meškeriotojas. Jie plaukdavo rudenį su žeberklais ūsorių pabadyt. Drausta būdavo, draudžiama buvo ir Smetonos laikais.

– *Ar draudžiama buvo ir Smetonos laikais?*

– Taip! Žandarai gaudydavo, viską. O žydai labai pirkdavo ūsorius. Jonava buvo žydų miestas. Prieš karą buvo 5000 su trupučiuką gyventojų, pusę jų buvo žydai. Tai restoranuose, pas Tilką, pas kitus, tai jau farširuotas ūsorius tai buvo firminis patiekalas. Nu, tai tie vis plaukdavo [juokiasi]. Būdavo porą maišų per naktį. Dar vieną kartą mane paėmė, kad nebuvo... nė ten

karbidinių, nei kokių lempų, tiesiog smalėkų krepšys, pintas iš vielų priešais. Leidžia valtį skersą ir kurstai ugnį. Naktį kai plaukioji, tai visą laiką... vėjelio traukimas buvo prieš srovę. Tai iš ryto, kai išlendi iš valtios, tai visas suodinas [juokiasi]. Tai mane kurstyti ugnį buvo paėmę vieną kartą.

– *Laimikis geras būdavo?*

– Nu, paprastai tą, sako, žiuperinį maišą, kokių... iki 50–60 kilogramų prikrapodavo ūsorių. Nes ūsorius... naktį jisai stovi, jei mėnesėta naktis, nestovi, vaikšto. A tamsi naktis (apsiniaukusi), tai stovi pagal ūgį, eilėmis tokiom. Jo, tik spėk įdurti. Įduria – ir iš karto į bortą, ten ranka nenuiminėjį, į bortą nukrapštai, kad kristų į valtį, vėl durk. Nes jei bandysi sustabdyt valtį, ant seklių, rėvose, tai į gruntą pabandyk irklų užkabint. Pajus žuvys. Tai kapodavo ten, kaip už galvos „kaukšt“, nes ten geriausiai laikosi kaulas galvos, įkala ir... sakau, maišus. Tėvas iš ryto atveždavo maišą ir jie dalindavosi į tris dalis – dėdė, Ratautas Bronius ir tėvas. Taip kiekvienam po maišą išeidavo. Ir jau žydai atvažiuodavo iš ryto ir tą visą maišą... [juokiasi].

– *Su žydais nepasakodavo anekdoto, kad akmenų tom žuvim...*

– A, į pilvą? Nu, taip taip taip... „Oi, ponas, žuvis akmenį ėda?“ [juokiasi] – žydai klausia suradęs. „Žinoma“ – sako, taigi matai, kad ant dugno šliaužia ta žuvis, tai ką jinai ės. Tai daugiau nieko nėra, tai akmenį ir ėda. Kišdavo taip!

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. Saug. LTR 7685/1421.

177

Jonavos Kauno gatvė
Pirmojo pasaulinio
karo metais

129. [Apie žydus]

O žydai daugiausiai valgė žuvį. Čia daug žvejų gyveno kaime tam. Čia, ir ten – Salenykuose. Jie nešdavo žuvį jiems, parduodavo. Jie mėgėjai, žuvų labai daug upėj, kol tos chemijos nebuvo. Pagrindinė žuvis buvo ūsoriai, buvo ungurių, buvo šamų (šamas dar ir likęs biškį), bet buvo pagrindinė – ūsoriai. Juos labai mėgėjo ūsorius žydai, nes ūsoriai skanūs farširuoti. Jie mokėjo farširuot. Ten laikydavo ir... ir kavines tas, ir knaipes, kaip sako. Nu... teikdavo žuvį. Biškį paskui įsigudrino valstiečiai, pradėjo žydus biškį apgaudinėti [juokiasi], tokių šposų, sako, pagauna vyrai ir – ūsoriai stambūs, po penkis kilus, sako, įmesdavo jam į pilvą akmenų. Primesdavo, kad ūsorius daugiau sverdavo [juokiasi].

– Ajai, tu nekalbėk tokių dalykų!*

– Buvo, buvo tokie dalykai. Pagaliau jie sužinojo, žydai, apie tuos akmenis, ka įdėda. Rasdavo dažniau... ir, būdavo, sutinka tą žveją, sako, nu toks... toks, žinai, humoristinis... Sako, žiūrėk, sako, a žuvis akmenis valgo? A tas ir gudrus, mūsų valstietis, sako: A žydas žydą valga? [juokiasi].

Va, tai vot tokia čia s e n o b i n ė patarlė. Senobinė patarlė. Tai vat, tokia kaimo.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1391.

* Įsiterpia žmona.

130. [„A žyds žyda jie?“]

– *Žydus apgaudinėdavo?*

– Apgaudinėdavo, jo. Čia buvo ir iš mūsų kaimo tokių žmonių. Pagal svorį, žinot, o reikia kaip svorį dadėt – akmenų privarydavo [juokiasi]. O paskui ir jie suprato, žinai, išdarinėdami žuvį. Nu, ir supykdamo, daleiskim, pretenzijų keldavo ten, gatvėse, jau žinojo gi žydeliai. Nu, ir vot, keldavo. O jie atsikirsdavo tais žodžiais, sako, kaip tas žydas sako: „A ryba kamien jie?“. A tas jau žvejys sako: „A žyds žyda jie?“. Supranti? Lenkiškai supranti turbūt, va [juokiasi].

Tokie buvo, nu nesusipratimai, suėję ten turguose ar eidamas gatvėj. Kai dar man pasakojo senas žmogus, kaip tą gatvę, Kauno gatvę, jeigu lietuvis eidavo šaligatviu, žydas nustumdavo nuo šaligatvio – neįma... negalima buvo lietuviui eit šaligatviu. Vo, buvo tokie buvo laikai.

Tai man pasakojo, dar tas žmogus yra gyvas, o. Tai jisai šitą... nustumdavo tiesiog. Reiškia, jam nepridera eit šaligatviu. Skaitėsi, ta gatvė jų. Ypač ta Kauno gatvė jų, visi žydukai. Jo, bet jie, tie žydukai, jie tokie neblogi būdavo. Jeigu žmogus neturi pinigų ir eidavo pas jį pastoviai į parduotuvę, ir... jis duodavo tiesiog jam ant juodo sąrašo.

– *Įrašydavo į skolą?*

– Jo, į skolą. Sako, kada turėsi pinigų, atneši.

– *Bet jau su procentais?*

– Nu, turbūt. Bet, daleiskim, Kalėdų laikas ateina, Velykų, jau jeigu tu jo pastovus klientas, tos parduotuvės, to žydėlio, jis ant tokių švenčių padarydavo ar tau, ar žmonai dovanėlę. Buvo dar tokia jų mada. Dovanėlę.

Nu, buvo ir užkietėjusių žydų. Kad gaudavai tik nuo žydo, kai bačkoj būdavo silkės, tai tiktai nuo tų silkų rasalo gaudavai, dermai, supranti. Kai silkės išima, gaudavai to rasalo, atneša namo, lupynais bulvių prišutina ir su tuo rasalu, vo. Buvo pasninkas, žinot, ir nebuvo tos mėsos. | Gaudavai rasalo. O jeigu tu buvai visą metą pas jį, pirkai viską, jis šventėm tau dovanėlę. Nu, kokią ten medžiagos gabalą atrėždavo ten prijuostei arba skarelei. Nu, žydeliai, žinai, mokėjo pritraukt žmones.

Skaruliai, Jn. – Česlovas Autukas, g. 1945 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* I. B. *Saug.* LTR 7685/1447.

178

Jonavos Kauno gatvė žvelgiant iš vakarų
(2008-08-18)

131. [Apie žydus]

Mes tiktai, reiškia, pardavinėdavom obuolius. Mūsų buvo didelis sodas, čia prie Neries, tai atvažiuodavo, reiškia, tie iš Jonavos žydai, ir... ir jie, reiškia, pirkdavo vieną kriaušę ar vieną, nu... ne ant svorio, o medį pirkdavo. Apžiūrėdavo, kiek susiderėdavo, ir pirkdavo nuskintą jį, reiškia. Nu, va... O pas tėvą buvo... buvo mokiniai tokie. Vieną kartą tėvas išvažiavo į Jonavą parsivežti anglių, tas žydas, čia važiuodamas... jo ratas nusmuko, ten ašis nulūžo ar ką tai. Jie iš jo paėmė pinigų, prastai padarė darbą, neišmokę ir... ir jis vėl grįžo. Ir jie iš jo reikalauja tų pinigų. Jis sako aš gi čia tik buvau. Sako, iš kur mes žinom, čia buvo vienas žydas, o tu – kitas žydas.

Tai paskui kitą kartą jis atvažiavo, kai buvo tėvas, ir sakė, ui, tu gerai mokai amato, bet tu išmokyk dorą žmogų. Tai... tai tėvas paklausė, kiek jisai... jam dukart sumokėjo, grąžino tuos 5 litus ar kiek ten. Ir žinau, kad pakūrė tiems... tiems bernams pirtį už tokį, reiškia, jų darbą.

Laukysta, Šrv. – Bronius Verkauskas, g. 1930 m., vietinis. Įr. V. V., L. S., J. U., I. B., L. V., F. K., G. G. 2007 m. Šfr. L. V. Saug. LTR 7685/1293.

132. [Žiobrių gaudymas]

– Kokie Jonavos pagrindiniai žvejybos būdai?

– Buvo taip: gaudydavo, kada žiobriai eina, pavasarį. Čia „ant pabarų“.

– Kuris čia maždaug mėnuo?

– Taip balandis, gegužis, birželis, net liepos dvyliktą dar kartais būdavo žiobrių neršiančių.

Tai darydavo... buvo pagrindinis, sakau, kaip tie eskimai, sakau, „pabaras“. Žinai, kas čia toks, ar nežinai?

– Nu, stato tokius...

– Va taip, tarkim, srovė taip, tai daro taip, iš akmenų, o, bet ne... iš vandens neišlenda. Išdeda

tokią pasagos formos užtvarėlę, tokią, va, tokio aukščio, ant dugno, ir čia šviežio žvyro priberia. Čia baslį įkala, kad matytų naktį, kad nereikėtų... ir dabar žiobriai suveina čia. Tai naktį ateina, pastato, čia va samtį pastato, su kojom suvaro tą žiobrį. Vieną kartą aš pats esu ištraukęs tris šimtus dvidešimt vienu traukimu.

– Čia Nery?

– Nery, taip. Ir prie kiekvienos sodybos ant kranto, čia, kaip taisyklė, neleis... nedraudavo. Tai pabarai stovėdavo. Tai „pabaras“.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1423.*

133. [Apie žvejybą]

Žiobrių nerštas, kai būdavo, gegužės – birželio mėnesiais, darydavo pabarus iš akmenų. Ir gaudydavo su samčiu. Užstatydavo, ten, kur paliktas tas tarpelis, vienas laikydavo, kitas baidydavo, įlipęs ten. Teka ir man vieną kartą pabaidyt, tai aš išsigandau – tiesiog nebuvo kur kojos pastatyt, vien žuvis. Ant žuvies kojos stovi [juokiasi]. Tai dviese vos ant kranto ištempėm tą samtį, kiek ten žuvies! O dabar va žiobrių žymiai sumažėję, tų pabarų nieks nebedara jau, vienu žodžiu jie draudžiami yra, ir anais laikais, tarybiniais, čia drausdavo juos, bet... žuvies sumažėję. Nors dabar jau ir vanduo švaresnis, gal atsigauna po truputį jau upė.

Buvo ūsoriai dingę visai, dabar jau Šventojoj, ir Nery, kai kam jau pasitaiko laimė, sugauna. Bet retai, ūsoriai retai. Lašiša viena kita pasitaiko, pagauna rudenį, kai plaukia neršt, kurie turi licenzijas. Nu, yra... brakonierių yra. Elektrožūklė dabar. Ta elektrožūklė čia yra pats blogiausias dalykas, kadangi visą gyvybę naikina, ne tik žuvį – ir ikrus, ir... vienu žodžiu, visą gyvybę. Čia yra paskutinis dalykas jau, blogiau nėra, negali būt blogiau.

Jonava. – Vincas Keraitis, g. 1931 m., kilęs iš Maciūnų k., Traupio sen., Anykščių r., nuo 1959 m. gyvena Jonavoje. *Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1457.*

134. [Žvejyba metiniais]

Paskui irgi šniūrai. Žinai, kas yra šniūrai? Nu, dešimt kabliukų ant pavadėlių. Čia akmuo, čia akmuo, ir pavasarį vijūnus... vingilius kabindavo, ant kiekvieno kabliuko – po vieną vingilį, paskui jau rugpjūčio mėnesį šližius tuos, nu, žuvytės tokios tarp akmenų.

– Nėgės?

– Ne ne ne. Čia va tie vijūnai vadinami. Čia vadina vijūnais, faktiškai moksliškai jie vingiliai. O šližiai tai yra žuvelės, tai juos kabindavo, tada ūsoriai labai gerai kibdavo. Pavasarį tai šapalai ir ūsoriai. Šapalai ir ūsoriai, ant vingilių imdavo. Paskui, rudenį, ant kabliukų kabindavo varlikes, irgi ūsoriai. Pagrindinis šniūrų žuvis buvo ūsoriai.

– Juos pastato nakčiai?

– Pavakary pastato ir auštant ištraukia. Juos stato va taip, kaip srovė yra, tai stato taip, skersai srovės. Tas akmuo, vienas ir kitas akmuo, yra kilpa, užtraukiama ant šniūro. Čia iš žilkos pavadėliai būdavo, ir paskui reikia... aukščiausiai prie pastatyto nuplaukia ir stato prieš srovę, kad paskui leistis žemyn. O iš ryto nuplaukia prie aukščiausio, ir mentoriukas... žino jis jau, žiūri į

179

Žvejoja Ričardas Adamonis

krantą, įsidėmi orientyrą, užplaukia, užkabina, įtraukia, žuvį nuima, suvynioja šniūrus. Tai dar juokdavosi – Ignatavičius toks blogai primatė, tai, sako, nusižiūrėjo varną, tupintį ant kranto, ir pastatė šniūrą, ir negali rast, nes varnas nuskrido [juokiasi]. Būdavo, ir šaipydavosi.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. Įr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1424.

135. [Apie žvejybos būdus ir priemones]

– *O trigubica, sudėtingesni tinklai?*

– Trūbica. Nu, su trūbica daugiausiai gauda sietuvose. Kaip ir ežeruose, statomas čia tinklas. Tinklelis statomas, trisienis jisai, reiškia, vienas tankesnis tinklas ir iš šono – didelėm akim, plovu siūlu. Tai žuvis įstringa, pati įsikabina tenai, čia statomi tinkliukai.

Bradiniai. Nu, tai bradiniai čia žinomi – irgi ant dviejų karčių, braido mažuose upeliuose, galima ir didesnėse upėse tarp žolių, žinai, švendrynuose visokiuose ir nendrynuose, gali pabraidyt. Nu, ir ką – ir žeberklas, tolas po karo [juokiasi].

– *Bučius ar statydavo?*

– Jo jo. Žiobrius ir gauda irgi. Tai, tarkim, apie Kaišiadoris jie daro taip: parenka dugno vietą, kur truputį dar pakilimas yra, sraunumoj, irgi išberia žvyru šviežiu. Ir vieną bučiuką stato žemiau... pasroviui, kitą – aukščiau. Žiobriai plaukia, kai pagąsdina juos – kai mauna, tai arba į šitą, arba į šitą įlenda.

– *Kažkokių sienelių nedaro iš akmenų?*

– Ne, nedaro, nedaro.

– *Srove tiesiog orientuojasi?*

– Jo. Venterius statydavo. Nu, tie, tokie iš vytelių pinti. Irgi statydavo. Pavasarį statydavo, upelių žiotyse irgi statydavo. Taip pat vat Šventojoj labai daug statydavo šitokių venterių. Ties Jurkonim tenai.

– *O kur apie Čiobiškį aitvarai upiniai, kurių laikų tai išradimas? Rogutės?*

– Čia pokario metų, pokario metų. Čia maždaug atsirado jie 1955 metais, kai pasirodė spinningai. Nes... Smetonos laikais [juokiasi] ne kažin kiek tų, gal Lietuvoj dešimt ir buvo spinningų, anot Goštauto.* Pasirodė spinningai, tai va, su tais... ritės pasirodė faktiškai, Nevskije ritės buvo

tokios stiprios. Baslį, stiprų valą, rogutės, muselės kokios penkios šešios ir šelvius gaudė. Šelvius, šapalus gal, bet tai jau yra ne... ne tas senovinis būdas.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1426.

* Vytautas Goštautas – knygos *Meškeriojimo sportas* autorius.

136. [Apie žvejybos būdus]

– *Jeigu žvejybos sezoną apibūdintumėte, tai kada panašiai ledas išeina apie jus?*

– Būdavo anksčiau normalios žiemos, tai balandžio pradžioj išeidavo. A dabar tai nesustoja.

– *Kokios pirmos žuvys?*

– Pirmos kaip tik su venteriais, bučius tuos statydavo, bet būdavo nieks... dar žiobrių net nebūna atėję, dar nesiruošia neršt. Kai nesiruošia neršt, tai nelabai telkiasi, jos plaukioja gilesnėse vietose, dar maitinasi intensyviai. Žiobris – viena iš kvailiausių žuvų, kur neršdama maitinasi.

– *Ir tada kas?*

– Bučius paskui... va irgi... su plaukiojančiais, darydavo vietiniai ribokai tą trūbicėlę trisienę, irgi su luoteliu, ir pap... paplaukdavo. Taip pat irgi – pasikeldavo aukštyn, nu tą triūbicėlę, ten 10–15 metrų ilgio, nu 20 maksimum. Ir plukdo, plūdurus pripaišo ir gale plūdurą, irgi praplaukia.

– *Iš jos neišima žuvies – kiek patenka, tiek...?*

– Ne, patenka, mato, jau plūdurai arba jau jinai grimzta, tada ištraukia, nuima. Priplaukia prie kranto, nuima žuvį, vėl paplaukia. Tai vat šitais gaudydavo, kada vanduo didelis ir eidavo žuvys. Ir tada prasideda irgi, prasideda šniūrininkų metas. Pavasarį. Jo, tik ledai išėjo, trupučiuką nukrito, grįžta į vagą vanduo – viskas. Šniūrininkų pats geriausiai metas būdavo! Dar vėgėlės kibdavo, ūsorai, šapalai, žiobriai – ir tie vingilių imdavo, taip kad buvo sezonas didelis. Šniūrininkų labai daug būdavo. Kitą kartą, aš pats kai statydavau, yra tokios vietos, žuvys kur laikosi. Žuvis laikosi ten, kur jai geriau, kur maisto geriau yra. Jei tu vėliau, tarkim, statai toj vietoj, jau kitas galėjo būt pastatęs. Tai iš ryto pirmas atplauki, užkabini tris šniūrus... bet taisyklė buvo nerašyta: žuvį gali paimt, o šniūrą turi ištiest ant kranto ir palikt.

– *Bet gali paimt?*

– Nieks nedraudžia, bet dauguma neimdavo. Užkabindavo... priplaukia prie kranto, nuo savo šniūro nuima žuvį, o tą padeda ant kranto... o tuos pavadėlius įleidžia į vandenį, kad žuvis gyva liktų. Nu, ir atplaukia, pažiūri – nėra, praplaukia, nėra. Pažiūri – krante, mato, guli.

Taip kad labai taip jau... jei tiktai kuris pažeisdavo ... [?]. Susitarimas – svarbiausia. Ne, tai tvarkos nebus. Nereikėjo policijos spręst, nei draugiškų teismų, reiškia, išspręsdavo patys. Neraidai šniūro, žiūrėk ant kranto.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1427.

180

Žvejys Neryje ties Žvagakalniu
(2014-10-11)

137. [Apie žiobrius]

– *Toliau tada į vasarą...*

– Į vasarą paskiau aprimdavo, aprimdavo, kada... nu, tai vat, pabarai, kartais iki liepos pradžios ant pabarų eidavo, tai į Jonavą vežimais veždavo. Kūliniais šiaudais išklodavo vežimą ir priverčia tų žiobrių.

– *Ir tiesiog vežime...*

– Vežimais, tiesiog vežime, ypatingai iš Jurkonių – iš Šventosios veždavo, iš Zūbiškių, iš Salininkų, iš Ruklos. Tiesiog vežimais atbogindavo ir kapom pardavinėdavo.

– *Kapom?*

– Kapom. Šešiasdešimt žiobrių – tam tikra kaina [juokiasi].

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1428.

138. [Luokijimas]

– *Į rudenį tada kaip?*

– Rudenį vėl šniūrai, vėl tinklai. Paskui jau rudenį, taip jau rugsėjo mėnesį jau prasideda žeberklavimas, su žeberklais [juokiasi]. Nu, tai Smetonos laikais l e i s d a v o su ugnimi gaudyti, bet su samtuku – mažas samtukas ir, matai, ta žuvis stovi, tai gali užkabinti su tuo samtuku, tas nedraudžiama, kadangi tu jos nesužeidi. Nes su žeberklu – tai jie nedideli, va tokie ūsoriai stovi, tai taikai du iš karto vienu smūgiu, kad paimti, nes srovė tai neša valtį, nėr kada sugrįžt atgal.

– *Tokioj valty dviese paprastai?*

– Ne, kada žeberklauja, trise. Trise. Per vidurį ir galuose.

– *Kiek žeberklų – vienas ar du?*

– Žeberklų. Kiekvienas turi savo žeberklą. Kiekvienas turi žeberklą. Bet dar galuose jie dar

pareguliuoja plaukimą valtį, nes srovė vis vien pasuka. Taip kad po tris, daugiausia trys būdavo. Galima net buvo keturis sodinti. Jei užplaukia, plačiai stovi ūsoriai, tai keturiems užtenka dar.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1429.*

139. [Luokijimas]

PRIEDAI

248

– *O žeberklavimas dar buvo, kai Jūs atvažiavot į Jonavą?*

– Būdavo dar tais laikais.

– *Jie su ugnim...?*

– Su ugnim rinkdava tuos... smalėkai vadinami – smaluotos pušų, eglių šakos, kur smalos daug nutekėjusios, kur tais šviesdavosi ir su valtim leisdavosi.

– *Jie pirmagaly statydavo ar per vidurį?*

– Jie pasroviui leisdavosi, pirmagaly statydavo, prieky. Leisdavosi pasroviui upe ir netoli nuo kranta, viską apšviečia, mato, ir viens – su žeberklu.

– *Čia labiau į rudenį?*

– Daugumoj čia rudeniop. Bet kada nebūna mėnesiena. Mėnesiena kada nebūna. Kai mėnesiena, tada netinkama. Kada vat, mėnulia nėra, tuo laikotarpiu. Man neteka, aš su žeberklu ne... neplaukiojau.

– *O tinklus kokius naudodavo, kaip vadindavo? Ar tempdavo dviem valtim?*

– Tokių statomųjų tinklų jau nebebuva. Turėjo gal dar kur, vedeika čia vadina, ar kaip. Dviese, su dviem, valtelėm išskobtom iš rąsto – vienas vienoj sėdi, kitas – kitoj ir ten pirštais užkabine už to tinkliuko laikydavo, jausdavo, kada ta žuvis atsitrenkia į tą tinkliuką. Reikėdavo kelt tada. Tuo gaudydavo po truputį, bet jau mažai. Jau baigė išeit iš mados. Dabar jau apie tinklus upėj nebesigirdi.

Sakau, dabar blogiausias dalykas yra elektra, elektrožuklė. Nors ir baudžia, bet... nelabai kas juos gauda.

Jonava. – Vincas Keraitis, g. 1931 m., kilęs iš Maciūnų k., Traupio sen., Anykščių r., nuo 1959 m. gyvena Jonavoje. *Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1458.*

181

Dušegubkos formos valtis
Saleninkų kaimo
prieplaukoje
(2007-06-30)

– O žieminė žūklė?

– Žieminė irgi, kada minagai eina, nėgės. Kada nėgės eina, tai irgi eketės. Tvoreles statydavai, išpintas iš vytelių, iš šakų. Ir bučių statydavo. Prieš Kalėdas ypatingai taip. Ir pilna ten, atnešdavo, kamuoliais susi... susisukę minagai tie, cypia net.

Pavasarij, tarp kitko, Šventojų irgi taip pat po to bučius kai statydavo, tai darydavo prieš srovę taip: tvorelę va taip, statydavo trikampę, va taip tvorelę statydavo, čia srovė išeina [piešia], o čia va bučius. Čia – tvorelė, kuoliukai, įkaldavo į dugną. Žiemą irgi taip pat – iškirsdavo eketę, padarydavo tvorelę ir bučių statydavo čia. Tikrai minagams pasroviui darydavo, nes čia rišdavosi pasroviui... susipynę, neršto metu. Taip kad čia buvo taip.

O taip ypatingai čia žiemą tai ne ką čia padarysi. Ypatingai Nery, sraunioj upėj, tai ką ten, nei tinklą pakiši, nei nieko. Darydavo, dėdavo tinklą irgi, patraukdavo, bet tai... Monkės biznes, neapsimoka [juokiasi].

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. Įr. V. V. 2008 m. Šifr. U. K. Saug. LTR 7685/1430.

141. [Didžiausi laimikiai]

– Laimikiai Jūsų atminty didžiausi, vis tiek juk sekėte?

– Žinai, atvirai pasakius, ypatingų... nu, ką, šamų čia nėra (dabar yra, anksčiau – labai mažai buvo, vienas kitas būdavo). O taip 10–15 kilogramų ten lydeką pagauna, tai l a b a i jau reta, nu, ūsorį pagauna 5–6, 4, daugiausiai, dabar taip iki 3 kilogramų ūsoriai. Nu, mano tėvas yra pagavęs šapalą 6 kilogramų. Jis kai geležinkelietis, nuo tilto gaudė, kadangi geležinkelio tiltas, o Smetonos laikais buvo šalia plento tiltas, faktiškai senas geležinkelio tiltas buvo vienas ir kitas, tik tas palei plentą, tai arkliais kai važinėdavo, tai mėsą kiekvieną vakarą prižiūrėtojai šluodavo tiltą, nes... medinis grindinys buvo. Nu, tai šapalų buvo aibė. Tai jis nuo tilto gaudydamas pagavo 6 kilogramų. Dar sargybinis, žemaitis toks buvo, pamatė, kad tėvas velka, tai metė šautuvą, su visais batais į vandenį ir įkėlė į krantą [juokiasi].

– Kurie čia metai buvo?

– Čia 1939-ais. Va, o šiaip...

– Lašių didesnių?

– Nu, lašių buvo pagauta ir po 20 kilų, ir daugiau net, bet... sakau, niekas nesireklamuodavo. Vienas dalykas, žvejai, kurie vertėsi iš to, jie nelabai norėdavo pasakyt, kur ir kaip pagavo, nes konkurentai atsiras tuojau pat. Tai šniūrą pastatys tenai, tai tą, tai tą, taip kad čia normalu – konkurencija. Buvo tokių lašių, jo, buvo. Aš pats vieną iš ledo, kada sustojo Neris... labai dažnai rasdavom lede įšalusių. Nu, lašiša, ypatingai patinai, po trečio ketvirto, jie aplanko lašių ir nugaišta. Ir pakyla, ledai sustoja ir sušąla. Mes, būdavo, eidavom, kirviais iškapodavom ir kiaulėm sušerdavom, mama sušerdavo. Kiaules augindavom. Tai buvo ir 18 kilogramų. | O šiaip labai tokių...

Šita upė nėra tokia labai stambiom žuvim, srauni upė, lydekos... tai pagrindinė iš tokių stambiausių žuvų, tai vat, lašiša, kuri ateidavo. Pagrindinė žuvis, kas būdavo, ūsoriai, šapalai, žiobriai – pavasarij, irgi ateiviai. O vietiniai – šapalai, ūsoriai, lydekos, kuojos, karšiai. I tai karšių

čia mažiau būdavo, dabar daugiau yra. Anksčiau reta būdavo upėje karši pagaut – per srauni buvo. Dabar jau uždumblėjo pakraščiais, dabar jau žuvys prie kranto nesilaiko, vidury Neries. Ir atrodo lyg tai neteršia [juokiasi].

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1432.

142. [Žvejyba tinklais]

Tai va. Paskui plaukiančiais tinklais. Tai jau čia gaudavo leidimą, pirkdavo. Su plauk... pats žinai kaip, pasroviui plaukia, užplaukia, plūduras anam gale, reiškia, ir plaukia su tuo tinklu. Gaudydavo paskui su tais luotais, nu, tokie... čiulnos vadinosi ir kartelės dvi, ir čia tinkliukas toksai, retas tinkliukas. Nuo kartelės, nuo apatinio dugno eina... virvutė ant kartelės ir už kart... kartelė taip prie pažasties ir pirštu laiko už virvutės, a su tuo irkliuku vairuoja. Ir tas tarp dviejų luotų tinkliukas. Stuktelėjo žuvis – iš karto „up!“, susitarę, kuris traukia į save, pakelia iš karto, kad užtrauktų virvutę, kad tinkliukas ištraukt. Ir tada į vieną pusę paduoda, tas paima žuvį. Kiekvienam luote būdavo, kai luotas yra, tai čia kastrą, kai vadino vietiniai, dėžė, ir joje skylės, kad visą laiką vanduo cirkuliuoja, kada plaukioja.

– *Tikrai?*

– Jisai daugiau neprieina, nes čia izoliuota, į valtį nepribėga vandens, tai lygis vandens tiek, kiek upėj. Žuvį ir gyvą visą laiką laiko. Atplaukė, tarkim, prie kranto, pasistatė, kol atėjo pirkėjai, žuvis gyva plūduriuoja.

– *Tai čia kastrą, ta dėžė, ta vieta?*

– Jo. Ne, tai darydavo taip: varteliai, uždengta jinai būdavo. Atsilošdavo, čia kur aš parodžiau, čia varteliai taip atsilošt gali. Jinai maždaug tokio gylio, pagal luotą, ir didelėse valtyse irgi būdavo, tie, kur tinklais plaukiojančiais, irgi taip darydavo.

– *Nuo vidurio atsilošia, į vieną ir į kitą pusę?*

– Taip, kad patogų būtų išimt. Tarkim, kaip yra valtis [piešia], tai ta dėžė yra va šitaip, iki dugno jo padaryta (čia iš viršaus žiūrėt) ir dugne – skylutės yra. Ir jos... yra kamščiai mediniai padaryti. Nereikia, išleidai vandenį, iš... pakėlei valtį, užkišai šitą ir nereikia. Paskui kada reikia, prisileidai. Estų pandorbat yra tokia, pavadinimas valtelės, irgi taip pat, su tokiom.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. *Įr.* V. V. 2008 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1425.

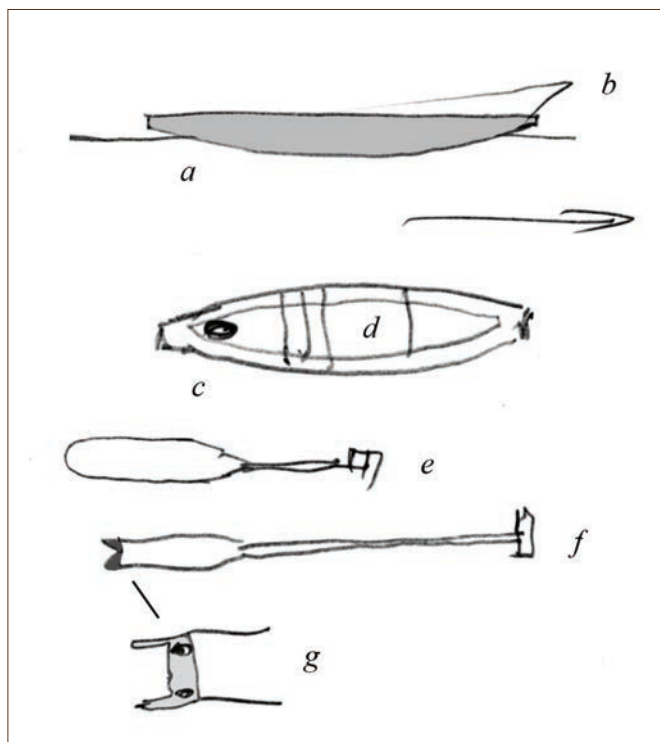
143. [Apie valtis]

– *O iš valčių tipų senųjų ar minėdavo luotus, čiulnas?*

– Čiulnom čia vadino, čiulnom. Buvo taip: yra iš... kai vadinamos iš trijų lentų, va tokio tipo [piešia, 182 pav.], nu, faktiškai iš viršaus žiūrint, tokios formos jinai.

– *Trijų lentų, reiškia?*

– Čia dugnas... trupučiuką bortai eidavo į vidų, va taip, čia dugnas... nu, ir čia kastrą vadinama, darydavo per vidurį ir irdavosi, kiekvienam tam luote du irklai – vienas stūmimo irklas, ilgas, apkaustytas, o kitas – vairavimui. Jei, tarkim, leidies pasroviui, tau nereikia stumtis, tik

182

„Čiulnom čia vadino... iš trijų lentų... trupučiuką bortai eidavo į vidų“: a) valtis vandenyje be žvejo; b) valtis su žveju (pakilęs priešakys); c) žvejo vieta; d) krepšio su ugnimi vieta luokijant; e) vairavimo irklas; f) stūmimo irklas; g) kaustytas stūmimo irklo galas (2008-08-18)

pavairuot, tai sėdi sau. Ir čia suoliukas būdavo, bet suoliukas neprikaltas, uždedamas ant borto. Ir šiaudų ant dugno, atsiklaupęs... ant kelių atsiklaupęs ir ant to suoliuko atsisėdęs. Kodėl neprikaltas suoliukas? Jei apvirsdavai (o apvirsdavo tai labai gerai), kad nereikėtų likt – juk taip kojų neištrauksi, jei suoliukas bus prikaltas. Jei kur išvirtai – tai už čiulnos ir tvarkoj, ir plauki (...).

Kad priekis būtų pasikėlęs. Ir kada irkluoji, ir stumies prieš srovę, tai stovi šitam gale. Kad priekis pasikeltų. Ir... pastumia, irklas... ir pavairuoji kartu, kai perkeli irklą, vėl pastumt, ir pavairuoji. Irklas tas stumiamas, tai... čia – apkaustymas su tokia rankena.

– Su ragiukais ant irklo galo piešiat?

– Čia apkaustas. Apkaustas tokios formos būdavo. Ir čia tarp medžio varžtais... kniedėmis, kad atsiremt į akmenis.

– O tas trumpas?

– O tas trumpas paprasčiausiai irgi taip pat, net užapvalintas galas, tokio pat pločio, tik tai trumpesnis. Va toksai su rankenėle.

– *Tai čia ta pati, ar čiulna, ar luotelis?*

– Nu, jo, bet būdavo ir skaptuotas. Buvo! Aš pats plaukiojau, iš tuopų kamienų. Tuopos, žinai, didžiulės, storulės.

– *Tai koks tokio iš tuopos galas?*

– Forma irgi panaši. Taip pat ir galas bukas. Nes tas galas neturi reikšmės, tai virš vandens būna. Jinai vis viena plaukia, tai vat, taip va būna vandens lygis, o jei dar čia atsistojęs – prieky pasikelia.

– *Bet virsdavo, sakot, smagiai?*

– Ypatingai tos virsdavo skaptuotos, nes jos siauros. Jos gilesnės. Nu, lovys didelis, lovys [juokiasi].

– *Kokia priežastis, kad jos taip ilgai buvo naudojamos? Ar pigumas, ar turėjo jos pranašumą prieš kitas?*

– Iš lentų sukalta. Dabar atrodo čia nusispjaut, o tada juk pinigą kainavo. Galų gale tą tuopą irgi reikia iš kažkur nupirkti ir išskaptuoti rankomis, taip kad čia... pirma reikia iškapoti, o paskui išskaptuoja.

– *Ar buvo meistrai?*

– Taip taip taip. Taip taip taip. Čia Taurostoje kaip jis... Savikevičius – jau garsus meistras buvo, valtis darydavo, taip valčių meistrai buvo. Ir didelės valtys, kur kalkakmenius veždavo.

– *Botai?*

– Jo, botai, tai čia, bet jau šitie tai smailianosiai būdavo, taip.

– *Kiek botas gali būti ilgio? 10–12 metrų?*

– Ne ne ne, net vieno žmogaus varomas jis. Vieno žmogaus. Irgi taip pat – stumiamas irklas ir vairuojamas irklas. Kada prisikrauna – leidžiasi žemyn, tai su tuo trumpu irklu. O kada varo valtį prieš srovę, tai su tais stumiamais. Tai taip ir būdavo ir t o l i girdisi – „čiukšt“, „čiukšt“, kai taip duria irklą šitą, net girdisi [juokiasi]. Pasižiūri – jau atplaukia su valtim. Iriasi pakraščiu. Nes paprastai irklą nuo kranto laik... irklas nuo kranto pusės būna, kada stumies, o ne nuo gilumos. Ir kai vienu patraukimu, kada perkeli irklą ir pavairuoji tą valtį, kad nenu... srovė nenukreiptų. O leisdavosi – jau tada srove leisdavosi.

– *Tai, reiškia, čiulnos, botai, dar... pramoginės?*

– Jo, tada pramogavo [juokiasi]. Nu, baidarėm tai buvo. Jonaviečiai ten ponai tokie, jo, ir žydai ypatingai mėgėjai buvo. Turėjo, buvo, „Panemės“ baidarės, buvo pramogos. O taip, kad specialiai čia koks nors atrakcionas būtų prieš karą, nebuvo. Čia netinka, prieš srovę nepasiirsi. Per stipri srovė. Čia kankinsis tiek, kad... gerai, tarkim, „Maskva 10“ benzininis variklis buvo tarybiniais laikais, tai [juokiasi] kilometrui 10 litrų benzino sudegindavo. Srovė stipri, jįsai vietoj malasi, ir viskas. Čia brakonierius gaudydavom, tai inspekcija turėjo tą motoriuką, plaukdavom. Kol iki Jurkonių nuplauki, tai kanistrą žibalo sudegini.

– *O skaptuotų, kad ant kiemo gulėtų, neteko Jums matyti?*

– Nebent Tiškaus kur nors guli dar. Čia vat Jonavoje, bet dabar nemačiau, kad būtų prie jo namo... daugiau nėra. Pas Tišką tiktai būdavo, paskutinis buvo luotas.

– *Tiška – tai pavardė?*

– Seniai Anapilin iškeliavęs, nėra nei giminių, nieko. Tai jįsai irgi šniūrus statydavo, su luotais šniūrinkinai daugiausia, nes su jais patogu dirbt, šniūrus statyt. Ignatavičiai buvo...

– Kur tas patogumas? Kad žemas bortas?

– Nu, lengva valtelė – lengva vairuoti ją. Juk reikia pasiirstyti, kaip reikiant. Juk vienas dalykas statai šniūrą – kelies arba leidies pasroviui, arba kelies, čia kaip tau patinka, tai reikia užkabinti virves, išdėstyti ant borto šniūrą visą, kad pavadėliai būtų už borto, uždėti akmenis – tai čia prie kranto viską darai sustojęs. Paskui iries skersai srauto, pirmą akmenį leidi ir tu turi visą laiką su ta valtele, taip kad gražiai skersai, ištempęs padėtum, nuleist antrą akmenį.

– Ir skersai leidies, nebijai?

– Vat ir plauki skersai, prieš srovę, laikydamas galą. Prieš srovę, laikydamas priekinį galą, neleidi, kad suskersuotų tau. Ir taip vat slenki. Nosimi stovėdamas prieš srovę slenki į gilumą. Čia irgi meistriškumo reikia. Jei stato kokią 50–60 šniūrų, tai pagalvok, kiek čia reikia darbo, čia gi katorgininko darbas!

– 50–60?

– Taip, kurie versdavosi, iš to gyveno. O kiek vijūnų reikėdavo prikasti!

– Tai kas kasdavo?

– Tai patys ir kasdavo. Dieną kasdavo, pastatydavo, iš ryto ištraukdavo, žuvį parduodavo, ir vėl kasdavo, ir vėl statydavo [juokiasi].

Pavasari, kaip tai žmonės gyveno, juk nebuvo tų guminių batų, ilgaaulių, juk vyžas užsidedavo, kad kojų nesupjaustytų, ir braidydavo ten šaltam vandeny, kasdavo tuos vijūnus. Arba Varnutės upely, arba Loky, arba Neries pakrantėje, irgi uždumblėjusiuose tokiuose buvo... yra vietų, kur laikosi vingiliai tie. Va, koks vargas, reumatas garantuotas. Gyveno žmonės, kankinosi. | Dabar viskas aukštyt kojom apvirto, suiro visos infrastuktūros.

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. Įr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1433.

144. [Apie žvejus]

– Tokios, vadinkim, žvejybinės grupės, jos susidarydavo daugiausia giminystės pagrindu, tėvas – sūnus?

– Paveldėdavo vien... perimdavo tiesiog. Va, čia daugiausia būdavo trys net Ignatavičiai... keturi Ignatavičiai, va tas Adolfas, kuris blogai matė, paskui Ratautai buvo.

– Ignatavičiai buvo broliai?

– Taip, tėvas, du sūnūs ir dėdė.

– Ir dar dėdė? Ir visi jie vertėsi žvejyba?

– Ne visiškai. Daugeliui papildomas čia buvo užsiėmimas. Kaip taisyklė, daugiausia būdavo staliai. Jonava – stalių miestas garsus. Čia ypatingi meistrai, rankų darbo darydavo, net vokiečiai užsakydavo čia, taip kad...

– Tai kada spėdavo?

– Surasdavo. Kai nori užsidirbt pinigų, tai surasdavo [juokiasi]. O taip buvo, tai kokie plento darbininkai, tai tas... jis surasdavo, kiekvienas... kiti ne kas dieną statydavo. Tarkim, savaitgaliais – šeštadieniai buvo darbo dienos, tai šeštadienį statydavo vakare, iš ryto sekmadieniais traukdavo. Tai sau pasigaudavo, parduodavo dalį, žinai, kai kurie specialiai pardavinėdavo, kiti nedarė niekur, arba namuose ką darė, sakau, staliais dirbdavo namuose sau. Įvairiai.

– Tarkim keturi Ignatavičiai: jeigu jie bendrai gaudydavo, kaip jie dalindavosi? Ar pagal svorį, ar...?

– Ten jau sava tvarka buvo, savas susitarimas. Tarkim, reikia šį kartą arba jam, arba jo pažįstamiems reikia žuvies, ar ką, tai pagauna, kitą kartą jie gaudo kitam. Arba reikia parduoti, užsakymas yra. Nu, parduoda, išsidalina.

– Jaunoji karta iš ko mokydavosi? Ar būdavo, kad kažkas pas kažką įsiprašo?

– Ne, nu, tokios labai grynai žvejybinės bendruomenės nebuvo... susiformavusi buvo tik-tai... nu, grupė žmonių, dabar, kaip sako, bendraminčių, žinai, kurie tuo verslu užsiimdavo. Buvo ir konkurencijos, buvo, visko buvo ir nesusipratimų būdavo, kas be ko. Bet taip daugmaž stengdavosi negadinti tarpusavio santykių. Nes galų gale, jei nedraugiškai gyvensi, nu, tai viens kitam trukdys. Nu, gerai, tarkim, sakau, tris šniūrus į vieną vietą sumetei, kitas ištraukė, pasiėmė visus. Jam tai šniūrus reikia vėl atstatyt. Kitą kartą – jo šniūrus išims. A kitaip – sąžiningai, gražiai sudėliojai ir susirado, viskas ir nueina. Taip kad santykiai turėjo būti, normos egzistuoti, tarpusavio susitarimas, tokios ir buvo.

– Kas ateidavo, tą kažkaip žinojo?

– Aš čia bachūras įlindau, tai skersai žiūrėjo į mane visaip, žinai, nu, jau paskui tėvas pažįstamas, nu, tai čia Adomonio sūnus, a, nu, tai... nu, aš jau grynai mėgėjas buvau, man tai įdomu buvo. Ir pagaudavau, aš ten kaimynams išdalindavau tą žuvį, ir viskas. Nu, tai pabendraudavom su jais, pašnekėdavom, tai mane į savo kompaniją priimdavo, vadinas. Už tai taip smulkiai visus reikalus ir žinau, kadangi visą laiką bendraudavau. Antras dalykas – man įdomu tiesiog buvo, ir viskas.

– O brakonierių veiksnys?

– Nu, pradžioj nereikėjo, jau tarybiniais laikais, nereikėjo nei ginkluotis tiems visuomenininkams, būdavo, pasakai: „Nu, negerai ten taip“, nu, nieko ypatingo nėra, ir ant pabarų gaudydavo, trūbičiukę pastatydavo. Su vedėjom tai nedraudavo, galima buvo gaudyt. Tai šitą... pasakai, priplauki su valtele, aš turėjau savo valtelę, viską. Ant upės kranto gyvenau, tai priplauki, pasakai, nu, tai dar atsiprašo. A paskui [juokiasi] jau neatsiprašo, žinai, kad į skūrą negautum ir jau akmenim apmėto, taip kad... man dvi valtys paskan... pavogė valtį. Anksčiau nerakindavo valtį.

– Bet laikydavo visi upėj?

– Upėj upėj, jo, baslys ir... arba užtraukė, kad potvynio vanduo nenuneštų, užtempė ant kranto iki pusės, o paskui pradėjo prie akmenų... akmenyse skylės gręžti, buvo kilpos metalinės ir grandinės, jau prirakintas dvi nupjovė, už tai, kad nedaviau ramybės. Nu, į kaulus negavau nė karto, bet...

Jonava. – Ričardas Adamonis, g. 1932 m., vietinis. Įr. V. V. 2008 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1435.

183

Povilo Timofejevo saugoma Rimkų plytinėje
pagaminta puodynė
(2007-07-11)

145. [Rimkų plytinė]

Čia Rimkų plytinė buvo ir... (...)

Oi, plytinė... čia žydų laikais, tai čia jau... nuo Smetonos laikais.

– A ten kaminas, tai ten kieno buvo?*

– Kaminas jau ten tarybų... taryba statė. Kolūkis susidėjęs buvo ir statė plytinę – iš keleta kolūkių.

– Aš tai anos tai neatsimenu, a šita, tai aš dirbau. Ir tu dirbai, ir aš dirbau. Šitoj.*

– Tai ana, tai paskui atsirado, jau kolūkiai pradėjo lipdyt. A šita pirma buvo, ta... ta Smetono laikais, prie Lietuvos dar pastatyta, žydai.

– Šita, kur šalia jūsų?

– Vo vo vo, jo.

– Dar Smetonos laikais?

– Jo, Smetonos laikais buvo ta (...).

Aš gerai prisimenu, vo jau per karą, keturiasdešimtais metais, tai jau žinau, kad mano dėdė da direktoriu buvo po... prieš karą, buvo direktoriu. Paskui į karą, tai jisai dingo kažkur ten, negrįžo.

– Kur jie pardavinėdavo tas plytas?

– Nu, tai visur, kas ėmė tenai, nu, maždaug... pečiam, tos... raudonos buvo, nu, raudonos plytos, tai.

– Ir čerpes darė.*

– Nu, čerpes darė jau tarybiniais laikais. Anais laikais tai darė tos plytos, dar preso nebuvo, kai aš prisimenu, su arkliais maišė molį, kaip maniežas toks. Ir formos... vo, buvo panašiai kai ta dėžutė, ir dėjo. Mes vaikai lakstom, žiūrim, kaip čia. Kaip... kaip... kaip dabar kulinarija, tai buvo tos plytos, dėjo tokį va, cha cha cha. Džiovina juos ir degina. Nu, ir vot, kaminas kaip yra tenai, tai paskui, jau tarybiniais laikais buvo čia pastatyta, tai čia išgriovė tą pečių. A pirma, tai buvo tokioj, plytas degina tokioj duobėj, kaip prisimenu. Nu, pečius buvo vo, kaip tranšėja, i prideda, prideda, čia liuftas tokis, nežinau, ir malkom kiša tenai, degina tos plytos. Kas te darė pirma? Plytas ir... molį veža iš Jurkonių, nuo Šventosios, darė tuos puodus tokius.

– *Puodus?*

– Puodus darė ir koklius, vo, visa, keramika vadinam. Puodų mūsų mes dar porą turim.

Jonava. – Povilas Timofejevas, g. 1933 m., kilęs iš Rimkų k. *Įr.* V. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1452.

* Įsiterpia pateikėjo kaimynė.

Mykoliškiai, Kulvos sen., Jonavos r.

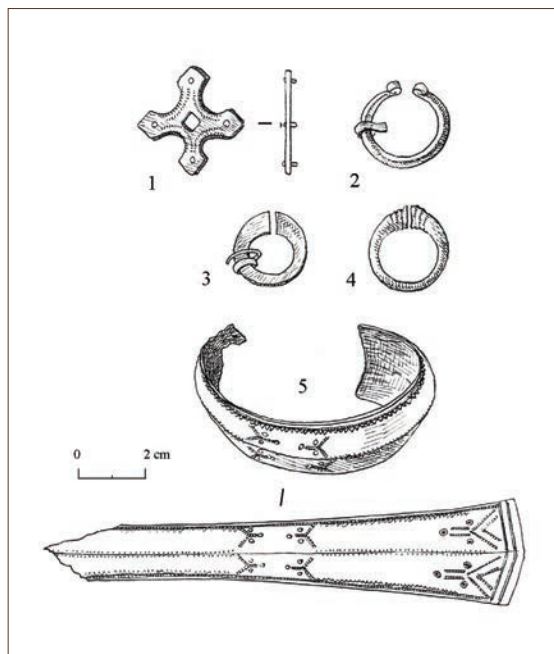
146. [Akmuo, vadinamas Velnio akmeniu]

Vienas akmuo yra tai čia, už Betėgalos, tai ten Velnio akmuo, kaip jis vadinas. Kad, atseit, Velnias nešė per upę ir neįstengė pernešti, numetė jį. Čia Mikuliškių kaimas, Betėgala tenai, apie tą vietą kažkur tai. Kai tu važiuoji Kauno gatve, vat kaip jūs buvot, tolyn ten, pagal Nerį paskui (...).

Čia buvo pas mus Gamtos apsaugos draugija, tarybiniais laikais, kadaise. Čia Zinys gyveno šitam name, antram, va čia, priešais, jisai buvo tos draugijos pirmininkas, rajona, o aš čia... aš porą metų, transporte kai dirbau, tai ten vietinės draugijos pirmininku. Tai vieną kartą vežiojos mus po visą rajoną ir ten aprodinėjo, kur kokios vietos, tai buvom prie to akmens nuvažiavę. Dabar va tiksliai, kurioj vietoj, tai neparodyčiau, kadangi labai seniai ten jau buvau.

Jonava. – Vincas Keraitis, g. 1931 m., kilęs iš Maciūnų k., Traupio sen., Anykščių r., nuo 1959 m. gyvena Jonavoje. *Įr.* V. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1455.

Masteikiai, Domeikavos sen., Kauno r.

184

Radiniai iš Masteikių kapinyno:

- 1) apkalas,
- 2–4) pasaginės segės,
- 5) apyrankė (žalvaris)

[Kalbėjo] kad tenai kapinės buvo, tuose... Vanagėliai, vadinasi ta žemė, tai ten buvo. Tik nežinia, ar ten švedų, ar tenai kitokių tautybių. Nu, kalbėjo, vat, kai būdavo, ten buvo visą laiką daržai ūkio, tai tekdavo ravėti, susėsdavo senesnių už mus dar žmonių, tai sako čia buvo, sako, kai, būdavo, aria, tai kaulų kažkokių surasdavo ten kokių, tokių va.

– Už ravo?

– Jo jo, už ravo tie... tiktai jau.

– Tai ten kapinės, ravas, tada dar laukai?

– Jo jo jo, prie Neries, toj pusėj. Sakė, kad buvo. Turbūt, sako, gal mūšiai kokie buvo, gal kas ir...

– Kokie dar pavadinimai? Ten Vanagėliai, pievos gal turėdavo, laukai?

– Šičia, šičia ravas, va yra, tarp sodų yra... Taurupė vadinosi, į tą salą išeidavo. Taurupė. Aš dabar pamiršau, kaip ten, ai, ten, va, kur tarp sodų properša matytis, va, miškas, ten vadinosi Celėntnik. A kas čia per, nuo ko jisai kilęs, nuo ko jisai kilęs, tai nežinau.

– Kas ten, ar upelis?

– Upelis. Upelis būdavo. Kadaisė tai tekėjo, kai samanų nebuvo, dabar tai sodus pasidarė... Šančiai yra, kaimas. O daugiau... nu, ten Masteikiai, čia Lepšiščiai, ir ant kalno, ir... Peščianka. Peščianka – tai Smiltynė dabar, jau mūsų vadinasi antroji, jau dabar kitaip perkrikštyta.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1517.

148. [Apie kalbą]

– Ir čia kalbėdavo lenkiškai?

– Ir čia kalbėdavo, ir čia. Ir Lapės, va, visur čia aplink... aplinkiniai. Karmėlava ypač, irgi lenkai, irgi kalbėdavo.

– O jūsų tėvai, seneliai?

– Lenkiškai kalbėdavo, jo.

– O poterių kaip?

– Lenkiškai mokindavo. Lenkiškai, o dabar isimokinom lietuviškai, kai reikia [juokiasi], dabar jau lietuviškai.

– Jūs mokykloje, išeina, lietuviškai išmokote?

– Aš į mokyklą iš... nuėjau, tai aš nemokėjau lietuviškai a nei žodžio, a nei žodžio nemokėjau! Ir sesuo va nemokėjo. Jinai vienuolika metų už mane jaunesnė, nemokėjo, nieks nekalbėjo čia aplink.

– Tai kaip čia – Kaunas čia pat...

– Tai kas, kad Kaun... Kaune dauguma nuvažiuodavo, irgi lenkiškai kalbėdavo, nu. Vilijampolė visa lenkiškai, nu. Taip, nu. Turgus buvo senamiesty, kur pilis dabar, va visi suvažiuodavo ir lenkiškai kalbėdavo. Ir žemaitiškai, ir aukštaitiškai, visko ten girdėt būdavo, nu. Mes „a“ anei „b“ nemokėjom, kol pramokino.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1486.

– *Kaip jau ledus varinėja?*

– Nu, ledoneši... aš jau, prie manęs jau nebuvo užsėmta. Bet nedaug, jau buvo gal kokią pusę metro... visur čia buvo, ir pro čia, va, vanduo eidavo, tai jau pasiruošę tėvai buvo. O prie tėvų, pasakojo tėvas, kai buvo Kaunas užsėmtas, kelintais čia metais, tai aš nežinau... kad per langą važinėjo tam pačiam name. Su valtele. Buvo jau užsėmtas. Kluonas buvo, tai kluonas buvo biškį ledo nustumtas kampas, o taip... prie manęs. Nu, buvo, vanduo pakildavo, dabar tai jau neįdomu, visai nieko. Būdavo, ten tiesiog... va, kur tas namas stovi, tai kaip ten tas namas buvo, buvo kalnas ledų privarytas, ten to namo dar nebuvo, o taip tai ne...

– *Bėgdavot vaikai žiūrėti?*

– O kaip? Tai aiškiai, nu, tai aiškiai, va taip lipa lipa lipa ledas ant ledo, tiesiog laužo, įdomu žiūrėti.

– *Nesakydavo tėvai, kad lydeka uodega sumuša ledą, tokių posakių?*

– Ne, tiktai kad vand... kaip tie bebrai... va tiem bebram tai jau baisu, sako, būdavo. | Taip tai ne (...).

Tai būna būna, jo. Kai išeina jinai, paskiau nežinau, po... ar po dešimt dienų pradeda vanduo kilt, jau viskas tada vėl pakyla, sako: „Jau čia baltarusiškas vanduo ateina“ – jau didelis. O kai ledai barška, tai sako Šventosios. Dzin-dzin-dzin-dzin-dzin-dzin – kai plaukia ledai ir taip jie skamba.

– *Tikrai?*

– Taip, sako jau čia iš Šventosios, Šventojų išeina, ledai skamba.

– *Tai kai Neris išeina...?*

– Jo, kai Neris išeina, paskiau jau, sako, jau skamba ledai, jau čia Šventoji.

– *O... baltarusiškas vanduo, kaip jį atskirdavo?*

– Nu, didelis, jinai jau po mūsų tada jau kyla... kai Neris išeina, tada po mūsų jinai, ar į dešimtą dieną, ar kaip. Vėjai tokie pakildavo ir tas vanduo jau kildavo tada.

– *Ir tada po kurio laiko vėl nustoja, tiesiog toks momentas?*

– Pabūna kokią savaitę ten, ar kiek ten. Ir nuslūgsta.

– *O kaip tie ledai skambėdavo Šventosios? Tiesiog jie vieni į kitus?*

– Nu, tai turbūt. Man rodos, kad jie kai plaukia ir prie... o kodėl šitie, mūsų, neskamba? O ten tiesiog girdisi toksai skambesys jų: Dzin-dzin-dzin-dzin-dzin-dzin-dzin, tiesiog toks įdomus. Čia jau aš tai tiksliai girdėjau, tai jau galiu paliudyti visiems, kad skambėdavo tie ledai. Vanduo didelis, o jie sau palei krantą plaukia netoli, tai ir girdėtis. Ir stovi, ir klausai.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1496.

185

Šilansų akmuo žvelgiant iš pietvakarių
(2007-07-01)

150. [Akmuo, vadinamas Plaščiaku]

Akmenys vien buvo ir smėlis, tie krantai tai... buvo toksai, ir dabar yra tas akmuo po vandeniui, gal... nu, kiek ten, žinai, Plaščiakas, kur vadina, tai tenai būdavo, „Oiii!“, peštynės, bachūrai ten. Po vandeniui ten metras maždaug pločio, toksai guli. Jo nematai, nebent vasarą gerai nusenka, tai čiut čiut.*

– *Bet ir čia toks plokščias, kažkur...*

– Yra va ten, va, galit pavažiuot, va čia geltonas namas...

– Iš senesnių gal ir turėjo, jie čia pastoviai žvejodavo, va Stasiukas, kur mirė, tai jisai vadinavo kažkaip tą akmenį.* O ten tie žmonės – Šilanskai – gyveno, tai mes „Šilansų akmuo“, „Šilansų akmuo“ vadindavom.

– *Kuris?*

– Va anas, Šilansko akmuo, o kaip jis, nėra to žmogaus, mirė, šiemet metai jam. Jisai dar jaunas, už mane jaunesnis, bet jisai viską žinojo ten, motinos išpasakota jam, tai jisai viską viską pasakytų, ir žvejys toksai buvo nachališkas su meškere, ir...

– *Kodėl nachališkas?*

– Nu, mėgėjas toksai. Į mokyklą neidavo, eidavo žvejoj su meškere.

– *O tai ką, sakot, ant to Plaščiako, kad vaikai ten labai mėgdavo?*

– Nu, jo, užplaukia ir atsistoja, ir paskiau murkes duodavo. „O tu ne, neužplaukei“, prieš vandenį imasi, kad tik užplaukt, vienas kitą stumia, jau čia visas buvo jų susibūrimas, čia ant to Plaščiako.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. *Jr. V. V.* 2007 m. *Šfr. U. K. Saug.* LTR 7685/1498.

* Įsiterpia sūnus.

186

Sprogdinama ledų sangrūda ties Kaunu, žemiau Nemuno ir Neries santakos. „1926 metų potvynis Kaune: daug prisidėjo prie miesto gelbėjimo nuo potvynio ir mūsų narsioji kariuomenė – štai mūsų kareivėliai ruošiasi sprogdinti iš minosvaidžių Nemuno ledus. Kitur gi skuba gelbėti nukentėjusiųjų nuo potvynio vargdienių mantą“ (1926-03-11)

151. [Neries potvyniai]

Čia visą, visą buvo tą pievą, iki kalno Karmėlavos užliejęs, ir mes su tėvu važiuodavom su valtele, žmonės ateidavo, į parduotuvę keldavom. Tai pasikeliam net prie tos Rapos, tenai... ir ta visa pieva, kur va čia va yra, po kaire, už tų krūmų, užsemta ir čia. Tai nuo kalno Karmėlavos kaip pasižiūri, tai kaip m a r è s tiesiog! Taip būdavo, o Jėzau, o Jėzau! Varai varai su tais irklais, varai varai, kol tu ją dasikali iki ano ten... šlaitų.

– O tai kaip diedukas, sakei, su laivu į kambarį plaukia.*

– Jo jo, diedukas, jo, plaukdavo, tėvas mano. Sako per vieną langą įvažiuoja, per kitą išvažiuoja.

– *Ar paima ką nors, ar tik dėl juoko?*

– Va čia, sako, visos valtys kaimynų (jau tų žmonių nėra) sako, sustatytos, laukiam, kada tik sems, ir jau tada viskas išvežta, o mes, sako, kortom žaidžiam kambarį. Išeinam į lauką, sako, nei vandens, nei nieko nėra, sako, nepastebėjo – ant seklumos visi [kvatojasi]. O prie namų, sako, valtys buvo. Taip, sako, staigiai nu... vanduo pabėgo nuo mūs, nusėdo, ir viskas. Buvo tada susi... prie Kauno, ar kur tai užsikišęs.

– *Tai kur jie tada pasitraukdavo, pas gimines?*

– Va ten an kalno, ten giminės, ir mūsų va teta, tėvo sesuo, gyveno. Nu priglausdavo žmonės, nu, ne visą laiką būdavo, nu, ne visą laiką. Aš tai vienąkart atsimenu, kad pusę... pusę metro buvo, jau mane, sako, tu jau eik pas tetą, tu nebūk čia, o mes čia sėdėsime, sako, dabosime, jeigu jau sems, tai sako jau... sudėta viska buvo jau, į vežimus ir sukrauta, ką jau buvo galima pasiimti, gyvuliai išvaryti. Nu, sako užsems, užsems, tai, sako, tu jau eik. Ką aš žinau, pernešė mane per

vandenį su batais ir, sako, jau tu eik. Tai aš jau nemaža buvau, nu, kur ten, išlėkėm, žiūrim, kad vanduo čia eina, su žeme tiesiog į krantą varo, dabar tai niekad neišeinam, nei mes jaučiam, kada jinai išeina. Va. Br-br-br-br-br-br gabaliukais tokiais, neįdomu dabar.

– *Anksčiau girdėdavosi, kaip išeina?*

– Taip! Taip. Kambary guli ir girdisi: Bū-bū-bū-bū – laužo, bū-bū-būch, tiktai. Tokie po metrą, po pusantro ledai tiesiog. O dabar tai...

– *Kada dažniausiai?*

– Balandžio mėnesį, kovo... balandžio daugiausiai. Pabaigoj kovo, balandžio pradžioj. Naktį dažniausiai. Naktį, jo.

– Ne dieną, aš pamenu, mane mažą nešė, tai tamsoj.*

– Naktim, jo.

– *O kur nešė?*

– Pasižiūrėt.

– *Tokį mažą, kad nešt reikėjo?*

– Nu, tai taip, kad pasižiūrėt. Mama sako: „Bėk bėk bėk, pasižiūrėk, sako, su žemėn ant kranto ledai lenda“. Ale čia kaip buvo, tai didžiausia krūva visą vasarą buvo, o Jėzau! Privaryta, niekad nemačius buvau.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1513.

* Įsiterpia sūnus.

187

Ledonešis Neryje ties Mykoliškėmis, Astravo r.,
Baltarusijoje
(XX a. pirmoji pusė)

Buvo paskendęs, ten iš kito kaimo vaikinai, o mūsų pirtis buvo toliau biškį, kur čia sodai, kaip kadaise statė prie upelio, kad kur vanduo būtų arčiau, ir išėjo jinai, ir pamatė tą tokią žuviskiūrą, kaip vadino, iš lentų sukalta ir išgręžtos skylės tokios, kad žuvis neuždustų, sako, stovi. „Oi, – sako, – atbėgo, Česiuką, – sako, – mačiau, Česiuką mačiau“, – sako. Ir... ir susirgo nuo to, ir gavo rožę nosy. | Sako, Česiukas, Česiuką, sako, mačiau. Tos moterys sako, nu, kur gali jį matyt. Nu, jo, sako, stovėjo ten. Atvažiavo ten, matyt, žvejojo tie kaimynai, pastatė ten, o jinai tokia stati, va tokia, va, trikampinė. Ir, sako, stovi juodas naktį. Ir išsigando labai.

– *O ten suleisdavo tas žuvis?*

– Jo, kad jinai, jau rytą veždavo tiem žydam į Kauną, tą žuvį... jisai negyvos, sakė, nepirkdavo, gyva turėtų būt.

– *O kaip vadindavo?*

– Skiūra.

– *O kokio aukštumo?*

– Nu, gal kokį pusantro metro, būdavo tokio.

– *Kaip statinė, ar kaip?*

– Trikampinė tokia.

– *O tai kaip?*

– Taip ir taip ir... ir čia va, nu. O jeigu nori paguldyt, tai paguldo, jeigu nori padžiovint, tai pakelia ją, nu, ir stovi.

– *O kaip ją įleidžia? Ten dangtis yra?*

– Yra yra, skylės yra išgręžtos, kad jinai, oro būtų ir vandens jai.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1514.

153. [Apgautas žydas]

– *Nesakydavo, kad apgaudinėdavo žydus?*

– Nu girdėjau, kad... čia prie Lapių toksai diedas sako, kad lydekom akmenų į... į vidurį įkišdavo [juokiasi]. Kad svoris daugiau būtų, tai girdėdavau tokią baiką. Žinot, kai susėda diedai pasipasakoja viskuo, tai prisiklausai.

– *O žydai neaptikdavo?*

– Tai aptikdavo ir sakė, kad ir ten bardavo jį an viso turgaus tą žmogų. Oi, tu man daugiau, sako, neatveši su akmenim žuvis. Prikimšai, sako, akmenų į lydekos pilvą!

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šfr. U. K. Saug. LTR 7685/1515.

154. [Turžėnų kalkinė]

Akmenis rinko palei Nerį, darydavo kalkes.

– *Buvo čia tokių akmenų?*

– Buvo buvo, jo, rinkdavo žmonės, tikrai. Tai jau čia tėvų, aš neatsimenu, tėvai pasakodavo, kad buvo.

– *Bet ir iš pačios upės, ir taip, iš kranto?*

– Iš kranto, jo, arkliai traukė tuos... tą jau... valtį didelę.

– *Eina arkliai krantu, ir prieš srovę traukia?*

– Jo, prieš srovę, prieš srovę traukia.

– *Ir į ją renka tada?*

– Jo, ir kalkes veždavo daryt.

– *Į Kauną irgi?*

– Aš nežinau, kur jie veždavo, ar į Kauną. Čia žinau, kad buvo Turžėnuose va, tenai, už to miško. Tenai irgi kalkinė kadais būdavo, žmonės degindavo, buvo kažkoks žmogus, kur užsiiminėdavo su tuo.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. *Įr.* V. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1490.

188

Turžėnų kalkių degykla žvelgiant iš vakarų
(apie 1958)

155. [Raudonės rėva]

– *Sakot, rapa, tai čia daug akmenų?*

– Mch, dar tėvas važiuodavo su tuščiom... šieno, o atgal grįždavo į... Turžėnuose keltas būdavo, o taip tai važiuodavo.

– *Su vežimu pervažiuodavo per Nerį?*

– Taip, žinojo vietas, ir viskas! O vieni, pasakojo, kaip čia skendo, ir pažįstami žmonės. Jie girdėjo, sako va, matai, sako, Šumskas jau važiuodavo per... per tą Rapą, jau sako, ir mes pervaziuosim (kažkur tai aerodromą darė, ar ką ten, žvyrą veždavo, važiuodavo, siųsdavo juos iš seniūnijos), nu, ir nepataikė į tą vietą, ir paskendo, tai reikėjo pakinktus pjaut, kad arklys nepaskęstų. Buvo vežimai, pakinktai, viskas, paskendo. Trim žmonėm. Reikia paskiau, kad tėvas gelbėtų. O, sako, ko važiaivot? Reikėjo klaust, kur, kaip, girdėjot, kad aš važinėju, o kur, kaip, ne.

- *Tai buvo toks kelias?*
- Jo jo, toksai būdavo kelias.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. Įr. V. V. 2007 m. Šifr. U. K. Saug. LTR 7685/1493.

189

Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė iš Masteikių
(2007-07-11)

156. [Pravardės]

- *Neprasivardžiuodavo vienas krantas su kitu?*
- Prasivardžiuodavo. Palauk, kaip jie... žinau, kad degtukai buvo, o kaip mes? Robke, neatsimėni? Nu, žinau, kad... žinau, kad užneriškiei, sako, va, sako, degtukai, a kaip tie karmėlaviškiai vadindavosi, tai aš...
- *Jus vadindavo...?*
- Degtukais, nu. Degtukai, nu.
- „Degtukai“? O kodėl „degtukai“?
- Nu ką aš žinau, ką aš žinau, kodėl.
- *Kad užsidega greitai, gal tokio būdo?*
- Tai turbūt, gal tokio būdo žmonės, nu, aš nežinau, aš negaliu pasakyti, dėl ko.
- *O kaip lenkiškai?*
- Serčiki. Sako „Zavilejski serčiki. A kaip karmėlaviškiai... nu, vadindavo, buvo buvo, sakydavo tėvas, dabar neatsimenu, kaip karmėlaviškus tuos vadindavo jie. | Chamai ar kaip. Rodos, kad chamai, Karmėlavos chamai, sako.
- *Kaip lenkiškai?*
- Nu, chamai, nu.
- *Ką jie turėjo omeny?*
- Nu, gal, kad tokie... tožė biškį, nu... nemandagūs [juokiasi], chamas – tai nemandagus toksai.
- *Bet būdavo, kad giminės gyvendavo tenai, kad susirasdavo nuotaką?*
- Būdavo, jo, būdavo, yra yra, ir namuose, ir mano sesuo gyvena, ir tėvo giminės gyvena.
- *Tai bendraudavot?*

– Bendraudavom, jo. Ir dabar gyvena, va, soduose yra iš Karmėlavos sodininkė, nuo mažų dienų pažįstami, ir dabar bendraujam.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. *Įr.* V. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1501.

157. [„Sapnuojasi, kad eini, plauki“]

– *Ar sapnuojate upę, pavyzdžiui?*

– Sapnuoju, kad ir važiuoju su valtele, ir per ledą einu, sapnuoju. Tankiai. Ir vis į aną pusę, į aną pusę. Nu, tekdavo gyvulius varinėt, tai va, su ta čiulna, va, pervažiuoji, palieki ir... sutinki karves, kai perplauki, ir eini rišt. Nors aš nerišau, bet tėvai rišdavo, bet, maža dar buvau, tik tai va, nuvarai į vandenį ir...

– *Kaip Jums atrodo, ką reiškia tokie sapnai?*

– Nu, jeigu, sako, jeigu švarus vanduo, tai gerai, o jeigu nešvarus – tai blogai. Nu, gal ir... aš sapnais tai tikiu tiksliai, mano jie pildosi labai, sapnai.

– *Bet čia toks nieko nereiškia, iš praeities labiau?*

– Nu, taip, iš praeities daugiausia sapnuojasi, kad eini, tai va, tai plauki, kaip plaukdavom, tą parduotuvių nebūdavo, eidavom į Karmėlavą apsipirkti, visą laiką. Ir į Kauną pėsčia du kartus ėjau, su kaiminka, va. Va, apsipirkti, jinai ten kiaušinių nuneša, aš ką ten tėvai duoda pinigų apsipirkt, ten batuką kokį, ar suknelei.

Tai eidavom, tą muravosų, su arkliu važiuodavom, bulves veždavom į Žaliakalnio turgų, va, matot, kiek daug.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. *Įr.* V. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1508.

158. [Neries trauka]

Kiekvieną rytą turi ant kranto nueit pasižiūrėti. Ko ten? Nu, t r a u k i a vis vien, vat. Atsikeli ir... ir einam, ar tau reikia, ar nereikia, eini ir pasižiūri... Kai vanduo – ar pakilęs, ar nusėdęs, ar nu... nu, taip va, nu, įdomu, nu, nueini sau, pasižiūri, pasigrožėji ir...

– *Žiūrit, kas naujo?*

– Kas naujo, kas kur va... ar gulbės kokios... va, žiemą buvo užpraeitą labai tie šalčiai buvo, tai gulbės (čia properša tokia būdavo), tai pašauki, duonos numeti, ateina tos gulbės. Nu, tie-siog... lekia, prašo, kad duok ką nors. Nu, tai ir pašerdavom tas gulbes, nu, gaila, nu, ir pakrantėj, vanduo kai didelis, tai va, numeti, duonos ar grūdų į vandenį, tai jie ten ir lesa, nu, gaila, paukšteliai toki gražūs.

Masteikiai, Kn. – Genovaitė Šumskaitė-Jaščemskienė, g. 1938 m., vietinė. *Įr.* V. V. 2007 m. *Šfr.* U. K. *Saug.* LTR 7685/1509.

- 1–2. Vykinto Vaitkevičiaus nuotraukos
- 3–4. Linos Sokolovaitės nuotraukos
5. Ištrauka iš *Общий планъ казеннаго имения Керновъ Виленской Губерніи и Уезда составленъ 1847 г.* (LVIA f. 525, ap. 2, b. 275)
- 6–7. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
8. Vlodo Šaulio nuotrauka (Šaulys V. *Kultūros barai*, 1969, Nr. 7, p. 74)
9. Nežinomo autoriaus piešinys (Dziadulewicz S. *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*. Wilno, 1929, s. 36)
10. Jurasiaus Unukovičiaus nuotrauka
- 11–12. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
13. Augustinos Kurilienės nuotrauka (Kurilienė A. *Kaišiadorių rajono archeologijos sąvadas*. Kaišiadorys, 2009, p. 327)
14. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
- 15–16. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
17. Reginos Volkaitės-Kulikauskienės nuotrauka (LIIR ng. 16996)
18. R. Volkaitės-Kulikauskienės nuotrauka (LIIR ng. 17004)
- 19–24. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
25. L. Sokolovaitės nuotrauka
26. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
27. Nežinomo autoriaus brėžinys (Merkys V. *Vandens keliai*. Kaunas, 1934, p. 166)
28. Zenono Baubonio nuotrauka
29. Stanislovo Kolupailos diapozityvas iš prof. S. Kolupailos šeimos archyvo (© Atvirosios visuomenės studijų asociacija)
30. Jurgio Dovydaičio nuotrauka (LTRFt 125)
31. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
32. J. Unukovičiaus nuotrauka
33. L. Sokolovaitės nuotrauka
34. Regimanto Tamošaičio nuotrauka
35. Nežinomo autoriaus piešinys (Габрюнайте К. Локальные подражания раннесредневековых шлемов русского типа в Литве, *Acta Baltico-Slavica*, 1965, t. 2, c. 126)
36. R. Tamošaičio nuotrauka
37. R. Volkaitės-Kulikauskienės nuotrauka
- 38–39. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
40. Jurgio Šantyro brėžinys (Tyszkiewicz K. *Atlas raf głównych na rzece Wilji. Zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857 roku przez Konstantego Hrabiego Tyszkiewicza i przez tegoż złożone w Wileńskiem muzeum w 1859m Roku. Pisał J. Szantyr*. VUB f. 29–197, nr. 8)
- 41–43. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
44. Aistės Petrauskienės nuotrauka (LYA f. K–1, ap. 58, b. 40325/3)
45. Broniaus Verkausko nuotrauka
46. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš Elenos Paulauskaitės albumo (KŠM, neinv.)
47. Skaitmeninio M 1:10 000 ortofotografinio žemėlapiu ištrauka (© Nacionalinė žemės tarnyba)
- 48–52. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
53. Adomo Daukšos nuotrauka (KŠM 2508–28)
54. Nežinomo autoriaus nuotraukos iš E. Paulauskaitės albumo skaitmeninė kopija (KŠM, neinv.)
55. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
56. V. Vaitkevičiaus schema
57. Ištrauka iš *Общий планъ Казеннаго Именія Керновъ Виленской Губерніи и Уезда составленъ 1847 г.* (LVIA f. 525, ap. 2, b. 280)
- 58–60. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
61. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš Gintaro Vitulskio rinkinio, *Lietuva senose fotografijose*. Prieiga per internetą: <http://www.facebook.com/senosfotografijos/photos/a.35128734697.164741.221806776975/10152051785146976/?type=3&theater>. [Žiūrėta 2014-10-18]
62. S. Kolupailos nuotrauka (Kolupaila S. Išilgai Neris, *Naujas žodis*, 1929, Nr. 17, p. 7)
- 63–64. V. Vaitkevičiaus nuotraukos (2007-06-30)
65. Kęstučio Stoškaus nuotrauka (LNM ES)
66. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
67. Artūro Užgalio nuotrauka
68. Vidmanto P. nuotrauka, *eFoto.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.efoto.lt/node/38848>. [Žiūrėta 2014-11-19] (©)
69. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
70. L. Sokolovaitės nuotrauka
- 71–76. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
77. Ištrauka iš *Atlas du district de Kowno* [1812] (LVIA f. 525, ap. 8, b. 1582)
78. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš Yad Vashem archyvo rinkinių (Nr. 10535). Prieiga per internetą: http://collections1.yadvashem.org/arch_sriska/3001-4000/3191-3309/3238_79.jpg. [Žiūrėta 2014-11-19]

- 79–81. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
82. Skaitmeninio M 1:10 000 ortofotografinio žemėlapio ištrauka (© Nacionalinė žemės tarnyba)
83. Tado Daugirdo schema (*Dziennik badań archeologicznych od 1 Stycznia 1888 roku Tadeusza Dowgirda*. VUB f.1–f.398, s. 71)
- 84–87. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
88. Aidos Janonytės brėžinys (Zabiela G. Mažųjų Žinėnų piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 89)
89. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
90. S. Kolupailos nuotrauka (*Laisvoji Lietuva be Vilniaus*. Redagavo V. Uždavins. Kaunas, 1935)
91. Balio Buračo nuotrauka (LVGA ng. P–16708)
92. J. Šantyro brėžinys (Tyszkiewicz K. *Atlas raf głównych na rzece Wilji. Zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857 roku przez Konstantego Hrabiego Tyszkiewicza i przez tegoż złożone w Wileńskim muzeum w 1859m Roku. Pisał J. Szantyr*. VUB f. 29–197, nr. 11)
93. V. Vaitkevičiaus brėžinys
94. Z. Baubonio nuotrauka
95. Nežinomo autoriaus piešinys (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 556 (1791–1792). Viešųjų reikalų knyga 35*. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, E. Rimša. Vilnius, 2005, p. 92)
96. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
97. Nežinomo autoriaus planas (Skrinskas R. G. *Lapių Šv. Jono Krikštytojo parapija*. Lapės, 2008, p. 67)
98. Arūno Strazdo nuotrauka
99. Jono Puzino nuotrauka (VAK b. 11, l. 217)
100. A. Užgalio nuotrauka (*Domeikava*. Sudarytojas A. Pocius. Kaunas, 2005, p. 49, 51)
101. B. Buračo nuotrauka (Buračas B. *Lietuvos piliakalniai*. Sudarytojas G. Grižas. Vilnius, 2011, p. 171)
102. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
103. V. Vaitkevičiaus brėžinys
104. A. Barzdžiaus nuotrauka (Trainys V. Pavasarinio potvynio įkaitais tapo ir žmonės, ir jų turtas, *Lietuvos rytas*, 2010 m. kovo 23 d., p. 4)
105. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
106. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš Dariaus Juodžio rinkinio
107. Nežinomo autoriaus nuotrauka (Puzinas J. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys (1918–1938 m. Lietuvos proistorinių tyrinėjimų apžvalga. *Senovė. Istorijos skyriaus darbai*, 1938, t. 4, lent. XXXI)
108. Z. Baubonio nuotrauka
109. Nežinomo autoriaus nuotrauka (*Žvilgsnis į Lie-*
- tuvos tiltus. Iš Henriko Adolfo Kebeikio kolekcijos*. Kaunas, 2004, p. 82)
110. Nežinomo autoriaus nuotrauka (*Žvilgsnis į Lietuvos tiltus. Iš Henriko Adolfo Kebeikio kolekcijos*. Kaunas, 2004, p. 86)
111. Nežinomo autoriaus schema (Tory A. *Kauno gėtas: diena po dienos*. Vilnius, 2000, p. 542)
112. Marcelino Januševičiaus piešinys (Tyszkiewicz K. *Wilja i jej brzegi. Pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym*. Drezno, 1871, s. 269)
113. V. Trečiokienės piešinys (Žalnierius A. Pirmoji Kauno pilis, *Kauno istorijos metraštis*, t. 3, p. 32)
114. Генеральный планъ реки Немана. Отъ г. Ковны до границы Пруссии [be datos] (Mokslų akademijos bibliotekos Sankt Peterburge Rankraščių skyrius, saugojimo vienetą 135, l. 3)
115. Nežinomo autoriaus nuotrauka (Kolupaila S. Šių metų Kauno potvynis, *Kosmos*, 1926, Nr. 2–3, p. 98)
116. Giedriaus Kuliešiaus nuotrauka
- 117–119. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
120. Nežinomo autoriaus schema (VAK b. 26, l. 368)
- 121–124. L. Sokolovaitės nuotraukos
125. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
126. R. Tamošaičio nuotrauka
127. L. Sokolovaitės nuotrauka
- 128–129. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
130. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš E. Paulauskaitės albumo (KŠM, inenv.)
131. J. Unukovičiaus nuotrauka
132. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
133. J. Unukovičiaus nuotrauka
134. L. Sokolovaitės nuotrauka
135. J. Unukovičiaus nuotrauka
136. Nežinomo autoriaus nuotrauka (KŠM 603)
137. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
138. Antano Paulausko schema (KŠM, inenv.)
139. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
140. B. Verkausko nuotrauka
141. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
142. J. Šantyro brėžinys (Tyszkiewicz K. *Atlas raf głównych na rzece Wilji. Zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857 roku przez Konstantego Hrabiego Tyszkiewicza i przez tegoż złożone w Wileńskim muzeum w 1859 m Roku. Pisał J. Szantyr*. VUB f. 29–197, nr. 9)
143. Nežinomo autoriaus nuotraukos skaitmeninė kopija iš Romo Kauniečio Laisvės kovos archyvo fototekos
144. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
145. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš E. Paulauskaitės albumo (KŠM, inenv.)

- 146–147. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
148. R. Tamošaičio nuotrauka
149. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
150. Kadras iš R. ir J. Gruodžių dokumentinio filmo *Upė* (2009)
151. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
152. Nežinomo autoriaus nuotrauka (*Laisvoji Lietuva be Vilniaus*. Redagavo V. Uždavins. Kaunas, 1935)
- 153–154. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
155. Ištrauka iš *Atlas du district de Kowno* [1812] (LVIA f. 525, ap. 8, b. 1582)
- 156–160. V. Vaitkevičiaus nuotraukos
161. Nežinomo autoriaus nuotrauka, *Zbiory NAC on-line*. Prieiga per internetą: <http://www.audiovis.nac.gov.pl/obraz/94890/21e0fba02c93177e365f710e651e1f1/>. [Žiūrėta 2014-11-19] (© Narodowe archiwum cifrowe)
162. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
163. Nežinomo autoriaus nuotrauka, *Lietuva senose fotografijose*. Prieiga per internetą: <https://www.facebook.com/senosfotografijos/photos/a.351287346975.164741.221806776975/10150681096656976/?type=3&theater>. [Žiūrėta 2014-10-18]
164. V. Trečiokienės piešinys (Kasperavičiūtė-Karaliūnienė R. *Mano gimtinė gyva atmintyje (Sunaikinto Skarulių kaimo atminimui)*. Jonava, 2005, 164)
165. V. Vaitkevičiaus nuotrauka (Konstantino Jablonskio archeologinis rinkinys, saugomas LNM)
166. Nežinomo autoriaus nuotrauka (Jankauskas V. Iš Skarulių dvaro, miestelio ir parapijos istorijos, *Skaruliai*. Vilnius, 2010, p. 39)
- 167–168. Klaudijaus Driskiaus nuotraukos (*Skaruliai*. Vilnius, 2010, p. 250)
169. Nežinomo autoriaus nuotrauka (Jankauskas V. Iš Skarulių dvaro, miestelio ir parapijos istorijos, *Skaruliai*. Vilnius, 2010, p. 47)
170. V. Vaitkevičiaus nuotrauka (K. Jablonskio archeologinio rinkinio dėžutė, saugoma LNM)
171. L. Sokolovaitės nuotrauka
172. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
173. R. Pilkaitės-Butvilienės piešinys (Piškinaitė-Kazlauskienė L. *Žvejybos istorijos apybraižos*. Vilnius, 1998, p. 187)
174. Jono Buračo nuotrauka (Vaitkevičius V. Baltų mitologijos paveldas, *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės*. Vilnius, 2008, p. 58)
175. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
176. Nežinomo autoriaus nuotrauka (*Bilder aus Litauen. Zweite erweiterte Auflage*. Kowno, 1917, s. 164)
177. Nežinomo autoriaus nuotrauka, *Lietuva senose fotografijose*. Prieiga per internetą: <https://www.facebook.com/senosfotografijos/photos/a.351287346975.164741.221806776975/465327571975/?type=3&theater>. [Žiūrėta 2014-11-19]
178. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
179. G. Tiškos nuotrauka (Karaliūnas A. Mirė žinomas rašytojas ir žvejys R. Adamonis, *lrytas.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/nelaiimes/mire-zinomas-rasytojas-ir-zvejys-r-adamonis.htm>. Žiūrėta 2014-11-19)
180. R. Tamošaičio nuotrauka
181. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
182. Ričardo Adamonio piešinys
183. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
184. Ilonos Keršulytės piešinys (Varnas A. Masteikių kapinyno (Kauno raj.) 1993 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LIIR f. 1–2755, pav. 106)
185. V. Vaitkevičiaus nuotrauka
186. Nežinomo autoriaus nuotrauka iš D. Juodžio rinkinio
187. Nežinomo autoriaus nuotrauka, *Podbrodzie i okolice. Wirtualna Wileńszczyzna*. Prieiga per internetą: <http://www.podbrodzie.pl>. [Žiūrėta 2012-02-09]
188. Nežinomo autoriaus nuotrauka (Kežinaitis P. *Kauno apylinkės*. Vilnius, 1958, p. 121)
189. V. Vaitkevičiaus nuotrauka

Вікінтас Вайткявічус

NERIS

Экспедыцыя 2007 г.

Santraukos

269

Частка IV

Летам 1857 г. граф Канстанцін Тышкевіч (1806–1868) арганізаваў навуковую экспедыцыю па рацэ Віліі.¹ У кнізе *Wilija i jej brzegi pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym* (выдадзена ў Дрэздэне ў 1871 г.) захапляльна апавядаецца аб працы экспедыцыі, маляўніча апісваецца Вілія і раскрываюцца старонкі мінулага шматнацыянальнага Вялікага Княства Літоўскага. Аповед К. Тышкевіча, прайлюстраваны Марцэлінам Янушэвічам, прасякнуты любоўю да роднага краю і яго людзей.

Летам 2007 г., г. зн. праз 150 гадоў, падарожнікі з Літвы і Беларусі пры ўдзеле грамадскіх арганізацый паўтарылі экспедыцыю К. Тышкевіча, а дзясятка даследчыкаў, што бралі ўдзел у гэтым захапляльным падарожжы, усю сваю ўвагу надалі прыродзе, культуры і гісторыі Віліі. Экспедыцыя цягнулася 28 дзён, пешшу было абследавана вярхоўе Віліі, а астатняя частка – 463 км – пераадолена на надзіманай, прыстасаванай для васьмі-дзевяці чалавек, лодцы. Вяслуючы экіпаж сплаўляўся з сярэдняй хуткасцю 3,5-4,5 км/г.

У першай кнізе, выдадзенай у 2010 г., аўтар падрабязна азнаёміў чытача з гісторыяй даследаванняў Віліі, ходам экспедыцыі 2007 г., яе ўдзельнікамі і найважнейшымі вынікамі, пачынаючы ад вытокаў Віліі ў Докшыцкім раёне Віцебскай вобласці да мястэчка Данюшава ў Смаргонскім раёне Гродзенскай вобласці. Другая кніга, якая пабачыла свет у 2012 г., расказвае пра даследаванні ракі і яе ўзбярэжжаў ад Данюшава да Вільні. У Данюшаве дасюль павольная і спакойная Вілія ператвараецца ў імклівую, камяністую і стромкую раку. Дасягнуўшы Віленскага краю, удзельнікі экспедыцыі засведчылі не толькі змены прыроднага асяроддзя, але і культурныя перамены: на ўсходнім ускрайку Астравецкага раёна ўвагу прыцягнулі літоўскія вёскі Гервяцкага краю, ад Быстрыцы (245 км да вусця ракі) ужо дамінаваў віленскі дыялект польскай мовы, мясцовыя жыхары пачыналі атаясамляць сябе з Польшчай і польскай нацыяй. Ад сутокаў з Жэймянай (213 км) прыкметна скарацілася колькасць карэнных жыхароў і старых сядзіб, але затое большала летніх дамкоў і дачных участкаў. З набліжэннем Вільні (каля 187–174 км) адчувалася, як расло напружанне паміж вясковымі і гарадскімі жыхарамі, выяўляўся іх адрозны погляд на навакольны свет і яго каштоўнасці. У трэцяй кнізе (выдадзена ў 2013 г.) шмат увагі аддаецца Вільні, гісторыі гандлю Вялікага Княства Літоўскага, гарадскім рыбакам, гандлярам, гістарычнаму флоту Віліі і прыстані ў Лукішках. На шляху да Кярнова (93 км) былі абследаваны шматлікія стаянкі каменнага веку, селішчы жалезнага веку, гарадзішчы, курганы, дрэвы, крыніцы. Усе яны – сведкі гісторыі літоўскай культуры, гаспадаркі, дзяржаўнасці і рэлігіі. Віры, рапы і паасобныя камяні на Віліі, якія маюць уласныя назвы і свае легенды, узбагачаюць крыніцы балцкай рэлігіі і міфалогіі.

У гэтай, чацвёртай кнізе па выніках экспедыцыі падаецца справаздача аб працы, выкананай групай навукоўцаў абедзвюх краін на чале з д-рам Вікінтасам Вайткявічусам на адрэзку ад Кярнова (93 км) да Коўна. А менавіта зробленыя фотаздымкі і зафіксаваныя ўдзельнікамі экспедыцыі тэксты, апісанне працы навуковай групы і галоўныя вынікі яе эмпірычных даследаванняў (вызначэнне геаграфічнага месцазнаходжання аб'ектаў, назіранні, вымярэнні, абследаванні і шмат іншых звестак).

¹ Вілія, даўжыня 510 км, правы прыток Нёмана, па-беларуску завецца *Вяляля*, па-польску – *Wilija*, па-літоўску – *Neris*. Вілія працякае па тэрыторыі дзвюх дзяржаў – Беларусі (282 км) і Літвы (228 км).

Як і першыя тры, чацвёртая кніга экспедыцыі таксама блізкая па духу да манаграфіі К. Тышкевіча: апісанне падарожжа па Віліі ўніз, цікавыя з навуковага пункту гледжання аб'екты аналізуюцца па ходу выкладання ці больш поўна, ці ў агульных рысах. Дзе-нідзе ў тэкст трапляюць звесткі пра гістарычныя мясціны, геаграфічныя аб'екты (іх лакалізацыя, вымярэнне і іншае), а ў канцы кнігі падаюцца запісаныя ад мясцовых жыхароў арыгінальныя тэксты на літоўскай мове, а некаторыя – на беларускай і польскай. Іх змест – важная частка вынікаў экспедыцыі.

Фальклорныя тэксты расшыфравалі Інга Бутрымайтэ, Угне Кабялкайтэ і Лаўра Валаўскайтэ (на літоўскай мове), д-р Юрась Унуковіч (на беларускай мове) і д-р Крысціна Руткоўская (на польскай мове). Тэксты адабраў і згрупаваў В. Вайткявічус. Моўную рэдакцыю тэкстаў (параўнанне расшыфраваных матэрыялаў з гукавымі запісамі), іх скарачаны змест падрыхтаваў В. Вайткявічус.

Рыхтуючы вытрымкі фальклорных тэкстаў да друку мы выходзілі з таго, што гэта ва ўсіх адносінах аўтэнтычная крыніца па вывучэнні мовы і культуры нашай эпохі. Часам фрагменты з аповедаў інфарматараў, на першы погляд, нязначныя і зададзеныя даследчыкамі пытанні дазваляюць вельмі дакладна прасачыць ход дыялогу або, сама галоўнае, кірунак думак інфарматара.

Кіламетраж ракі аўтар указвае паводле кнігі Чэслава Кудобы *Nerimi*, выдадзенай у Вільні ў 1985 г. Геаграфічныя каардынаты мясцін і аб'ектаў пададзены ў фармаце WGS84. Яны былі вымераны ў натуры пры дапамозе прыёмніка Garmin *Legend* (сярэдня хібнасць 3–5 м).

Зладзіць у 2007 г. экспедыцыю па Віліі падахвоціла жаданне яшчэ раз зведаць тое, пра што так шчыра, маляўніча і прыцягальна пісаў граф Канстанцін Тышкевіч (1806–1868). Перажыць тое, што адчуў К. Тышкевіч, паўтарыць яго падарожжа – гэта гонар, рытуал пашаны. Зазвычай мы вяртаемся да таго, што баімся страціць, забыцца, да таго, што мы хочам *захаваць*. Экспедыцыя па Віліі імкнулася нагадаць пра заслугі К. Тышкевіча, яго асобу, навуковыя даследаванні і творчую спадчыну. Вядома, былі і іншыя прычыны. Літоўскія археолагі, тым больш гісторыкі, мовазнаўцы і фалькларысты, даўно забыліся пра экспедыцыі на лодках. Апрача таго, у адрозненні ад XIX – пачатку XX ст., большасць сучасных экспедыцый абмяжоўваецца якой-небудзь адной вузкай вобласцю. І хоць адну экспедыцыю па Віліі ад другой аддзяляюць 150 гадоў, іх яднае *комплексны* характар даследаванняў.

Адночы праплыўшы па ўсёй Віліі, лёгка пабачыць яе сапраўдную веліч, ахапіць усю разнастайнасць. Становіцца відавочным, што падзел ракі на адрэзкі паводле тэрытарыяльных і адміністрацыйных адзінак – штучны. Схема культурных падабенстваў і адрозненняў іншая, больш складаная. Вытокі Віліі ў Бягомльскіх лясах ахутаныя самабытнымі міфалагічнымі вобразамі. Далей ідзе адрэзак вярхоўяў Віліі да сутокі з Нарачанкай (366 км, справа) і пераход да сярэдняга цячэння каля Данюшава (330 км, справа). Сярэдняе цячэнне, якое цягнецца ад Данюшава да сутокі з Швянтойяй (44 км, справа), паводле прыроднага і культурнага акружэння можна падзяліць яшчэ на некалькі адрэзкаў: да сутокі з Жэймянай (213 км, справа), да Вільні (165 км, злева), да Кярнова (93 км, справа), да Гягужына (60 км, злева). Нізоўе ракі пачынаецца ад сутокі з Швянтойяй.

Паўторнае абследаванне Віліі – гэта выклік і разам з тым цудоўная нагода паяднаць у адно цэлае асобныя яе часткі, падзеленыя дзяржаўнай мяжой Літвы і Беларусі. Важна падкрэсліць, што бачанне з Віліі разам з тым азначае атаясамленне самога сябе з прадметам даследавання. Нібы вывучаеш сам сябе! Плывучы па хвалях ракі, інакш, чым назіраючы з берага, не адстаеш ад плыні часу. На культуру ракі, на раку ў культуру глядзіш з пункту гледжання ракі.

Ад вытокаў да самага вусця Вілія зберагае і назапашвае святасць. Асабліва яна сакралізуецца ў тых месцах, дзе мяняецца хуткасць і кірунак яе плыні, дзе ўпадаюць вялікія прытокі. З легендаў, паданняў і павер'яў Вілія вынырае нібыта міфічны імклівы конь (кабыліца), нібы карова, якая ўсіх корміць. Міф пра вытокі Віліі апавядае пра стаячы камень і цякучую ваду, пра багоў – мужчыну і жанчыну, іх саюз як абавязковую ўмову з'яўлення ракі. Месца старажытных багоў заняў Св. Сцяпан, апякун коней (святкуецца 26 снежня) і мучаніца Акуліна, апякунка кароў (ушаноўваецца 26 чэрвеня).

Разыходжанне назваў Віліі можна шукаць каля сутокі Вяллі і Нарачанкі (*Вялля* да, а *Нярыс* – за сутокаю). Аднак абедзве назвы пад уздзеяннем беларускай, літоўскай, польскай моў могуць і змяняцца. Першаснае значэнне назваў *Вялля* (*Вялья*, *Вялля*, *Вяльля*) і *Neris* супадае – тая, што віляе, альбо тая, што вяжа петлі (параўн. літ. *neriti* “вязаць”). Сапраўды, Вілія ад пачатку да канца робіць

выгіны, адрозніваецца толькі іх памер і частата. Дасягнуўшы першых узвышшаў ніжэй Данюшава, а пасля мноства іншых, рака нібы шукае сабе шлях, спосаб пераадолець перашкоды. У гэтых месцах частыя парогі (рапы) – неглыбокія, камяністыя ўчасткі. Дванаццаць вялікіх рапаў на Віліі – гэта сімвалічны лік, звязаны з светапоглядам рачнікоў, уяўленнямі старажытнай рэлігіі.

Большасць парогаў маюць уласныя назвы, якія сведчаць, што Вілія складаецца з дзясяткаў і сотняў невялікіх месцаў. Гэта, з аднаго боку, старажытная карта, важная частка ведаў падарожнікаў, з іншага боку, сведчанне пра моцныя сувязі ракі з сушай, хутарамі, вёскамі і іх жыхарамі; каля парогаў часта размяшчаюцца брады. Так пашыраецца прастора Віліі, якая ахоплівае не толькі рэчышча, берагі, але і частку ўзбярэжжа, паселішчы. Гэта *панары* (даслоўна – “месца каля Нярыс”), цесна звязаныя з жылымі мясцінамі, людзьмі. Ад Вільні межы панараў робяцца выразнейшымі – гэта даліны, якія разлягаюцца то па адным, то па абодвух берагах Віліі. Дарэчы, на гэтым адрэзку шукаюць адну з старажытных літоўскіх зямель – князь Парбус з Нярыса згадваецца як адзін з членаў рады караля Міндоўга (кіраваў каля 1236–1263).

Больш дакладна панары характарызуе іх тапаграфічнае становішча – гэта добра заселеныя і апрацаваныя ўчасткі сушы з сенажацямі і пашамі, плошча якіх супадае з межамі нізкай даліны. Інакш кажучы, гэта апошняя прыступка, на самым доле па дарозе да воднага свету. Варта падкрэсліць, што Вілія, аддаляючыся на захад, таксама вядзе ўніз – аб гэтым сведчыць ухіл ракі.

Жывёльны і раслінны свет пад вадой таксама поўны жыцця. Рыба, як у першабытнай культуры мёд, яблыкі, грыбы або ягады – гэта дар, і чалавек, прымаючы яго, абавязваецца дзяліцца з іншымі, каб запэўніць такім чынам дастатак. Бадай што найкаштоўнейшая расліна на Віліі – вадзяная раска (маўра) (лац. *Ranunculus aquatilis*), якая прыцягвае да ўзбярэжжа і ў самую раку кароў, павялічвае надой малака. Аповеды і паданні пра татэльцаў, затопленыя рэчы сведчаць пра таямнічасць Віліі. Гледзячы на яе з паверхні вады бачыш... сваё адлюстраванне. Зусім іншае – сны, у якіх часам даведваешся пра тое, хто там пад вадой. Усё ж найбліжэй да глыбіні – рыбакі. Яны карыстаюцца самабытным чаўном, які за яго няпэўнасць завецца на Віліі *душагубкай*, і познай восенню, цёмнымі ночамі, з агнём спляўляюцца па ёй, шукаючы ласосяў, ментузоў, вусачоў, якія туляцца да дна. Галоўная мэта рыбакоў – лавіць рыбу. Нават для “вадзянога чалавека” з вёскі Раздоры, якога суседзі празвалі “бабром” і якому вада *свая*, даволі толькі рыбы і чорнага дуба, выцягнутага з дна ракі. Плытагоны, рачнікі таксама ведаюць Вілію настолькі, наколькі ім трэба для поспеху падарожжа.

Узімку мяжой вадзянога свету становіцца лёд, яго паверхню аздабляюць сляды ад канькоў, шматлікія дарогі і сцёжкі. Апошнія пазначаюцца яловымі галінкамі, які і ў час хаўтур, калі свет памерлых набліжаецца і імі пазначаецца дарога туды. Памерлым, што адышлі на той свет праз ваду, багам, што забралі іх жыццё, здаўна прыносілі ў ахвяру хлеб: бохан хлеба з запаленай на ім свечкай апускаўся ў Вілію і спляўляўся па рацэ. Хлеб таксама ахвяруецца Сцёп-каменю, які стаіць пры вытоках ракі, праплываючы праз першую рапу Прывітальня. Да ўвядзення грашовага мыга хлебам разлічваліся і рачнікі на гістарычных мытных.

Непамерныя сілы Віліі, назапашаныя ёй за год, прабіваюцца ў час веснавых паводак. Хто скажа, ці можна ўяўленне пра тое, нібыта рака лечыць, робіць мацнейшымі коней, кароў, лічыць толькі супадзеннем. Вада бруістых крыніц на ўзбярэжжах Віліі таксама дае людзям жыццё, жывіць, надае хараство; гэта могуць пацвердзіць жыхары Коўна, якія дагэтуль п’юць з Віліі ваду. *Зліццё* з ракой важнае, яна няўзнак ператвараецца ў адбітак чалавечага быцця, часу. Чалавек пачынае ацэньваць стагоддзе зменамі, што адбыліся з Віліяй – сёння з маладой і прыгожай яна, здаецца, ператварылася ў старую і непрывабную, нават непрыемную. Гэта частковы адказ на пытанне, чаму пакаленне нашых бацькоў адварнулася ад ракі, аддалілася.

Вілія мае і іншую сілу, звязаную з вераваннямі, уяўленнямі і іх зменамі. Некалі тут хрысціліся натоўпы жыхароў Вялікага Княства Літоўскага; немаўля, якое хрысцілі стараверы апусканнем у ваду, прымалася ў грамаду; у час свята *Tashlich* да Віліі цягнуліся яноўскія жыды. Змены статусу чалавека пазначаюць абрады ля камянёў на Віліі, у якіх бралі ўдзел вясельнікі, найперш маладая, рыхтуючыся да шлюбу ці вяртаючыся пасля.

Вілія была і яшчэ не раз будзе у полі зроку навукоўцаў: будзе вымярацца яе даўжыня, глыбіня, усталёўвацца хімічны склад вады; вывучацца гістарычнае значэнне ракі і яе роля ў культуры.

Экспедыцыі 1857 і 2007 гадоў заклалі цвёрды падмурак вывучэння Віліі. Сабраныя і апублікаваныя апісанні краю, вымярэнні, мноства тэкстаў і выяў з тлумачэннямі, агляды, даследаванні, якія акрэсліваюць вехі будучых доследаў, указваюць на перавагу і важнасць міждyscyплінарнага падыходу.

Здзіўляе ёмістасць, веліч Віліі, наколькі шмат яна помніць, можа расказаць і паказаць, якая яна жыватворная! Больш за тое, Вілія неаддзельная ад сталіц нашай дзяржавы, яна злілася з Літвой, даючы народу натхненне, імкліваць і моц.

СПІС ІЛЮСТРАЦЫЙ

1. Валюкішскі камень, які мае назву Гайдзіс (Певень). Від з поўдня (28.06.2007 г.)
2. Спінінгі каля палісадніку дома Арбочусаў (28.06.2007 г.)
3. Ардзішскі дуб. Від з захаду (28.06.2007 г.)
4. Яніна Млечкене з саматканым абрусам (28.06.2007 г.)
5. Засценак Татарка на плане ўладанняў маёнтка Кярнова (1847 г.)
6. Панарскі камень з божымі слядамі. Від з паўднёвага захаду (28.06.2007 г.)
7. Паглыбленні на панарскім камяні, якія лічацца божымі слядамі. Від з паўночнага ўсходу (28.06.2007 г.)
8. Татарскае надмагілле, знойдзенае ў 1968 г. у вёсцы Панары (1969 г.)
9. Герб татараў Азюлевічаў
10. Сустрэча з манашкай каля Панараў (28.06.2007 г.)
11. Лапальскі камень-следавік. Від з паўночнага захаду (28.06.2007 г.)
12. Пакальнішскі камень. Від з усходу (28.06.2007 г.)
13. Частка наканечніка дзіды, знойдзеная на полі каля вёскі Падалай
14. Наканечнік дзіды, знойдзены каля сядзібы Жангаласаў у вёсцы Падалай
15. Падалайскі паром. Від з поўначы (01.05.2014 г.)
16. Драўляная рама парома з валам, праз якую праходзіць трос (*kardelis*), нацягнуты паміж берагамі ракі (01.05.2014 г.)
17. Разрэз кургана каля Чабішак у напрамку ўсход-заход (1964 г.)
18. Пахаванне каня, засведчанае ў кургане *H* каля Рускага Рога (1964 г.)
19. Крамянёвыя вырабы каменнага веку (верагодна, эпохі мезаліта), знойдзеныя ў судоках Віліі і Мусе
20. Каменная сякера, знойдзеная ў рэчцы Мусе
21. Кафля XVI–XVIII стст.; уверсе пасярэдзіне – частка герба Канстанціна Войны Ясянецкага (уладальніка Чабішак у 1690 г.)
22. Былы дом для работнікаў маёнтка Чабішкі. Від з поўдня (01.05.2014 г.)
23. Магілы М. Цверагі-Аро (злева) і Ю. Марцінаўскаса-Плуты (справа) на могілках у Чабішках (23.08.2010 г.)
24. Людвікас Гядрайціс (злева) і Пранцішкус Чыбурыс (справа) з прыладай для лоўлі рыбы, якая называецца *кялтас* (29.06.2007 г.)
25. Апавядае Стэфанія Павасарытэ (29.06.2007 г.)
26. Сустрэча з Данутай Друлене з Літвінішак (29.06.2007 г.)
27. Падоўжны разрэз Віліі на адрэзку ад Чабішак да вусця
28. Валюкішкі (Мусніцкае стар., Шырвінцкі р-н). Від з вышыні птушынага палёту (з поўначы) (06.04.2007 г.)
29. Даліна Віліі каля Кярнова (май 1940 г.)
30. Гуляюць дзеці вёскі Рускі Рог (Русю Рагас) (1936 г.)
31. Дзеці з вёскі Русяні і іх сваякі (29.06.2007 г.)
32. Сядзібы вёскі Русяні. Від з поўдня (29.06.2007 г.)
33. Ваколіцы Острувкі. Ёнас Булаўка-Саваноріс (першы злева), Эяна Пенкаускайтэ-Булаукене (другая злева), Мотейс Булаўка-Колумбас (першы справа) (1957 г.)
34. Месца былога перавоза праз Вілію каля вёскі Русяні. Від з паўночнага захаду (узвышша Жвагакальніс) (11.10.2014 г.)
35. Шлем і цуглі з археалагічнага месца каля Русянёў
36. Вілія па дарозе з Жвагакальніса на Рускі Рог (11.10.2014 г.)
37. Дарогай Віліі – на вывучэнне курганоў Рускага Рога (1964 г.)
38. Месца старой дарогі ў вёсцы Жвагакальніс у нізоўях рэчкі Мельніцэле (14.09.2014 г.)
39. Насыпаны каля Віліі курган (справа) (14.09.2014 г.)
40. План рапы Зуб (1857 г.)
41. Камень, які называецца Гірэлюкас. Від з паўночнага захаду (29.06.2007 г.)

42. Месца курганоў Лаўкіста. Від з паўднёвага ўсходу (30.06.2007 г.)

43. Нож і сякера з Лаўкісты

44. Першы том крымінальнай справы Бронюса Вяркаўскаса і іншых абвінавчаных

45. Бронюс Вяркаўскас у роднай сядзібе (03.07.2006 г.)

46. Паводка на Віліі каля Зубішак (1930-я гг.)

47. Рапа і камень Путрус (пазначаны стрэлкай) каля Лаўкісты

48. Ліпа ва ўрочышчы Гуняй. Від з усходу (30.06.2007 г.)

49. Археалагічныя даследаванні старажытнага паселішча Гуняй. Від з усходу (30.06.2007 г.)

50. Ляпная кераміка (1–5), аскепак крэмнію (6) і гліняная тынкоўка (7–8), знойдзеныя на месцы старажытнага паселішча Гуняй

51. Дуб ва ўрочышчы Гуняй. Від з паўночнага захаду (30.06.2007 г.)

52. Ліна Сакалавайтэ (злева) і Даміцэле Татарунайтэ-Дабравольскене (справа) (30.06.2007 г.)

53. Стары касцёл у Гягужыне, пабудаваны ў 1852 г. і разбураны ў 1933 г. (пачатак XX ст.)

54. З ксяндзом Нікадземасам Швагжлісам-Мільжынасам каля новага касцёла ў Гягужыне. Першая злева Она Паўлаўскене (1904–1987), трэцяя справа, кленчыць – Эляна Паўлаўскайтэ (каля 1935)

55. Вусце рэчкі Летаўкі. Від з захаду (30.06.2007 г.)

56. *Lietauka* і падобныя тапонімы ў ваколіцах Старога Гягужына-Пералазаў

57. Вёска Кернавішкі на плане ўладанняў маёнтка Кярнова (1847 г.)

58. Падыход да рапы Крывічоў. Від з поўдня (30.06.2007 г.)

59. Паром праз Вілію паміж Руклай і Падайгай (30.06.2007 г.)

60. Дэталі парома – дыск на тросе (30.06.2007 г.)

61. Паром праз Вілію каля хутароў Руклы (05.07.1933 г.)

62. Геалагічнае агаленне Грувакальніс каля Чужай (жнівень 1929 г.)

63–64. Лодкі ў форме *душагубкі* на прыстані Сялянінкай (30.06.2007 г.)

65. Човен-*душагубка* з Ашкінцаў (Віленскі р-н) у экспазіцыі Літоўскага нацыянальнага музея (2002 г.)

66. Вуліца Сялянінкай (30.06.2007 г.)

67. Карабельная баявая сякера, знойдзеная ў Віліі ля Тарасава (Баландзеляй) (VDKM 183)

68. Сутокі Віліі і Швянтойі з вышыні птушынага палёту (з захаду) (01.08.2004 г.)

69. Месца на скарульскім узбярэжжы, дзе з ракі на бераг выцягвалася драўніна (18.08.2008 г.)

70. Апавядае Чэславас Аўтукас (01.07.2007 г.)

71. Старая ліпа на ўскрайку сядзібы Ч. Аўтукаса. Від з захаду (01.07.2007 г.)

72. Жаночы пляж на скарульскім узбярэжжы. Від з паўночнага ўсходу. Пасярэдзіне Віліі пад вадой – камень, які мае назву Баба (18.08.2008 г.)

73. Рычардас Адамоніс ля каменя, што называецца Ёда Кумяле (Чорная Кабылка) (18.08.2008 г.)

74. Яноўскі чыгуначны мост (від з усходу). Наперадзе – апоры старога чыгуначнага маста, пазней прыстасаванага пад паштовы тракт (01.07.2007 г.)

75. Рыбачкая забора на Віліі каля вёскі Мічуны (Папарцянскае стар., Кайшадарскі р-н) (28.06.2007 г.)

76. Вуда з конскіх валасоў. У падлётнай рыбалцы выкарыстоўвалася рыбакамі Гавяйкенай (Ігналінскае стар. і р-н) (17.09.2013 г.)

77. Янова і яго ваколіцы напярэдадні вайны 1812 г.

78. Вілія каля яноўскага чыгуначнага маста; бачныя плыты, наводдаль ля ракі – удзельнікі жыдоўскага свята *Tashlich* (1936 г.)

79. Камень Лекар (*Целитель*) ніжэй Янова (з паўночнага ўсходу, від павялічаны) (18.08.2008 г.)

80. Комін цагельні ў Рымках. Від з паўднёвага ўсходу (11.07.2007 г.)

81. Курмагальянскі камень. Від з захаду (01.07.2007 г.)

82. Курмагальянская рапа каля старога кар’ера Бартонай

83. Археалагічнае месца Пабартонай (1909 г.)

84. Месца гістарычнага перавоза *Ломенка*. Від з поўдня (01.07.2007 г.)

85. Мікалішскі камень. Від з поўдня (01.07.2007 г.)

86. Рапа Салупе. Від з поўначы (01.07.2007 г.)

87. Геалагічнае агаленне – схіл гарадзішча Мажэйі Жыненай, якое абрынаецца ў Вілію. Від з усходу (01.07.2007 г.)

88. Тапаграфічны план гарадзішча Мажэйі Жыненай з пазначаным месцам даследаванняў у 2009 г.

89. Крэслінскі камень, які называецца Гайдзяліс (Пеўнік). Від з поўначы (01.07.2007 г.)

90. Крэслінскі камень, які называецца Гайдзяліс (Пеўнік). Від з поўдня (1920-30-я гг.)

91. Вілія каля Ставідварыса. Від з паўднёвага ўсходу (1937 г.)

92. План Чырвонай рапы (1857 г.)

93. Месцы броду Масцейкяй (чорныя акружнасці на двухслойнай тапаграфічнай карце)

94. Кармелаўскае гарадзішча і ўзбярэжжа Віліі з вышыні птушынага палёту (з поўдня) (25.04.2007 г.)

95. Герб Кармелава ў прывілеі на самакіраванне (1792 г.)

96. Пеляняйскі камень. Від з поўначы (01.07.2007 г.)
97. План уладанняў лапайскага касцёла (1920-я гг.)
98. Гарадзішча каля Наўясодзіса. Від з поўдня – паўднёвага захаду (10.11.2009 г.)
99. Археалагічнае месца Радзікай. Від з усходу (28.04.1938 г.)
100. Знаходкі з Радзікай (I тысячагоддзе – пачатак II тысячагоддзя): 1) Сякера, 2) Бранзалет, 3–4) Падковападобныя фібулы, 5) Нож, 6–8) Страменны (1, 5–8 – жалеза, 2–4 – бронза)
101. Лантайняйскае гарадзішча. Від з усходу (ліпень 1942 г.)
102. Сучасныя сядзібы на ўзбярэжжы Віліі каля Наўясодзіса (Кармелаўскае стар., Ковенскі р-н) (02.07.2007 г.)
103. План гарнізона ковенскай цытадэлі (двух-слойная тапаграфічная карта)
104. Затопленыя панарскія сядзібы (сакавік 2010 г.)
105. Клябонішскія масты. Від з поўначы (02.07.2007 г.)
106. “Пачаўся крыгаход на Віліі” (19.04.1931 г.)
107. Некагорыя дэталі з жаночага пахавання 46 у могільніку Эйгуляй (III–IV стст.): 1) Шпількі, 2) Кручок, 3) Грыўня, 4) Пацеркі, 5–9) Кольцы, 10) Бранзалет (1, 3, 5–10 – бронза, 2 – рог, 4 – шкло)
108. Эйгуляйскае гарадзішча з вышыні птушынага палёту (з паўночнага ўсходу) (25.04.2007 г.)
109. Эйгуляйскі мост. Від з паўднёвага ўсходу (да 1925 г.)
110. Узбярэжжа Віліі каля маста Віліямпаль, зруйнаванага паводкай 1926 г. Від з паўднёвага ўсходу
111. План віліямпальскага гета
112. Руіны ковенскага замка (1857 г.)
113. Малюнак-рэканструкцыя першага ковенскага замка
114. План сутакаў Нёмана і Віліі (XIX ст.)
115. Коўна ў час паводкі. Від з паўднёвага захаду (06.03.1926 г.)
116. У сутоках Нёмана і Віліі, ужо развітаўшыся з Гражынай (02.07.2007 г.)
117. Узоры абрусоў Я. Млечкене (28.06.2007 г.)
118. Прасніца Я. Млечкене (28.06.2007 г.)
119. Камень на Віліі, які мае назву Труна. Від з захаду (пасярэдзіне, пад вадой) (28.06.2007 г.)
120. Схема археалагічных аб’ектаў Панараў (1935 г.)
121. У госці да П. Юрэвічуса (29.06.2007 г.)
122. Узоры абрусоў П. Юрэвічуса (28.06.2007 г.)
123. Апавядае Пранас Юрэвічус (28.06.2007 г.)
124. У гасцях у Стэфаніі Павасарытэ (29.06.2007 г.)
125. Палац былога маёнтка Чабішкі. Від з паўночнага захаду (29.06.2007 г.)
126. Стары дуб на ўзбярэжжы Віліі. Від з паўночнага ўсходу (11.10.2014 г.)
127. У руках В. Вайткявічуса – рыбабоўная прылада Пранцішкуса Чыбурыса, якая называецца “рагучес” (29.06.2007 г.)
128. Рыбабоўная прылада П. Чыбурыса, якая называецца “кялтас” (29.06.2007 г.)
129. Руіны літвініскага вадзянога млына (29.06.2007 г.)
130. Узбярэжжа Віліі каля Зубішак (1920-30-я гг.)
131. Археалагічнае месца каля вёскі Русяні (наводдаль, абсаджанае соснамі). Від з поўдня (29.06.2007 г.)
132. Апавядае Вераніка Суславічутэ-Умбрэвічэне (29.06.2007 г.)
133. Антон Сусловіч – апошні жыхар вёскі Русяні, які размаўляе па-беларуску (“па-гудаску”) (29.06.2007 г.)
134. Апавядае Стэфанія Баўшайтэ-Крылавічэне (29.06.2007 г.)
135. Могілкі вёскі Русяні. Від з поўдня (29.06.2007 г.)
136. Літоўскае войска ў Гягужыне (1930-я гг.)
137. Вілія каля Русяняў. Від з поўначы (29.06.2007 г.)
138. Маёнтка Зубішкі каля 1940 г.: I. Мыс паміж дзвюма былымі выспамі; II. Былая верхняя выспа; III. Ніжняя выспа, залітая паводкай 1931 г.; IV. Рапа – нібы падводны мост, вымашчаны камянямі; V. Паасобныя вялікія камяні; VI. Месца парома (тут паром існаваў і каля 1945–1950 гг.); VII. Старажытнае паселішча; VIII. Другі схіл даліны Віліі, контуры былых выспаў.
1) Жылы дом двара; 2) Свіран (з пазначанай датай 1830 г.); 3) Гумно (з пазначанай датай 1863 г.; згарэла); 4) Месца вадзянога млына; 5) Дом для работнікаў двара; 6) Хлявы; 7) Другое гумно; 8) Другі дом для работнікаў; 9) Месца капліцы; 10) Месца бярозы з крыжыкам; 11) Месца склепа (імаверна, карчмы); 12) Месца карчмы; 13) Вінакурня; 14) Месца лядоўні; 15) Месца пруда; 16) Другі жылы дом старшыні калгаса; 17) Трэці жылы дом старшыні калгаса; 18) Дом скупшчыка яблыкаў; 19) Месцазнаходжанне жыдоўскага надмагілля; 20) Руіны муро з чырвонай цэглы; 21) Другі жылы дом двара; 22) Дарога старшыні калгаса; 23) Другія хлявы двара; 24) Месца маста; 25) Месца ліпавай алеі; 26) Месца таполевай алеі; 27) Парк-сад двара; 28) Перавезены другі дом для работнікаў двара (№ 8); 29) Сядзіба Паўлаўскасаў; 30) Зубішкая школа
139. Месцазнаходжанне лаўкісцкага скарбу. Від з поўдня (30.06.2007 г.)

140. Развітанне з Б. Вяркаўскасам (30.06.2007 г.)
 141. Путрышскі камень, які мае назву Путрыс. Від з усходу (30.06.2007 г.)
 142. План рапы Лаўкіста (1857 г.)
 143. Ёнас Місюнас (першы злева) на службе ў Літоўскай памежнай ахове (1937 г.)
 144. Вілія ля Путрышкес. Від з усходу (30.06.2007 г.)
 145. Вілія каля Зубішак – Гягужына (1930-я гг.)
 146. Каплічка, узятая на гуняйскі дуб (30.06.2007 г.)
 147. Апавядае Даміцэле Татарунайтэ-Дабравольскене (30.06.2007 г.)
 148. Сямейная магіла Сапітавічусаў на могілках у Чабішках (11.10.2014 г.)
 149. Узбярэжжа Віліі каля Гунай. Від з поўдня (30.06.2007 г.)
 150. Пазначаная яловымі галінкамі сцяжына праз Вілію каля Сялянінкай (пачатак ХХІ ст.)
 151. На лодцы – праз Вілію (1997 г.)
 152. Нікадземас Швагжліс-Мільжынас на ўзбярэжжы Віліі каля Гягужына (1930-я гг.)
 153. Чортаў камень каля Сялянінкай (1997 г.)
 154. Чортаў камень каля Сялянінкай. Від з поўначы (1997 г.)
 155. Ваколіцы сутокаў Віліі і Швянтойі напярэдадні вайны 1812 г.
 156–157. Пачатковая школа Сантакос, пабудаваная ў вёсцы Сялянінкай (30.06.2007 г.)
 158. Адзін з свірнаў у вёсцы Сялянінкай (30.06.2007 г.)
 159. Вілія каля Кернавішкес–Падайгай (30.06.2007 г.)
 160. Дом Рамуалдаса Грынюса (30.06.2007 г.)
 161. Вільня ў час паводкі. Від з гарадской электрастанцыі (1931 г.)
 162. Вілія каля Лаўкагаляй (камень, які называецца Ёда Кумяле – справа ля ракі) (18.08.2008 г.)
 163. Вілія каля Янова ў гады Першай сусветнай вайны
 164. Гербавая кафля з ініцыяламі Рафала Зыгмунта Скарульскага і датай 1678 г., знойдзеная на сядзібе скарульскага двара
 165. Часткі грыўні, знойдзеныя 1 мая 1938 г. на месцы скарульскіх курганоў
 166. Настаўніца і вучні скарульскай парафіяльнай пачатковай школы з кс. Юліёнасам Шакаянісам (1933 г.)
 167. Звон скарульскага касцёла, выліты ў 1670 г.
 168. Подпіс вядомага ліцейшчыка званой Яна Дэламарса на скарульскім зване
 169. Пачатак будаўніцтва завода азотных угнаенняў (1962 г.)

170. Цыгарэты Нярыс вытворчасці віленскай тытунёвай фабрыкі імя Ф. Дзяржынскага (1958 г.)
 171. Ірэна Антукайтэ-Баракунене на двары сваёй сядзібы (01.07.2007 г.)
 172. Правы бераг Віліі вышэй Скарулёў (01.07.2007 г.)
 173. Лодка ў форме *душагубкі* з вёскі Бучоніс (Паламенскае стар., Кайшадарскі р-н) (другая палова ХХ ст.)
 174. Лодкі ў форме *душагубкі* на Віліі (1930-я гг.)
 175. Камень, які называецца Лекар (*Целитель*). Від з паўночнага ўсходу (камень – упоравень з паверхняй вады, у цэнтры здымка) (18.08.2008 г.)
 176. Стараверы Ковенскага краю ў гады Першай сусветнай вайны
 177. Ковенская вуліца ў Янове ў гады Першай сусветнай вайны
 178. Ковенская вуліца ў Янове. Від з захаду (18.08.2008 г.)
 179. Ловіць рыбу Рычардас Адамоніс
 180. Рыбак на Віліі каля Жвагакальніса (11.10.2014 г.)
 181. Лодка ў форме *душагубкі* на прыстані вёскі Сялянінкай (30.06.2007 г.)
 182. “Чоланам тут называлі... з трох дошак... трошачкі барты ішлі ў сярэдзіну”: а) лодка на вадзе без рыбака; b) лодка з рыбаком (падняты перад); c) месца рыбака; d) месца для каганца (для лоўлі рыбы ўначы); e) вясло для кіравання; f) вясло для адштурхоўвання; g) акуты канец вясла для адштурхоўвання (18.08.2008 г.)
 183. Выраблены на цагельні ў Рымках гаршчок, які захоўваецца ў Паўла Цімафеева (11.07.2007 г.)
 184. Знаходкі з могільніка Масцейкай: 1) Праколка, 2–4) Падковападобныя фібулы, 5) Бранзалет (бронза)
 185. Шыланскі камень. Від з паўднёвага захаду (01.07.2007 г.)
 186. Падрыў ледзянога затору каля Коўна, ніжэй сутокаў Нёмана і Віліі. “Паводка 1926 г. у Коўне: на дапамогу гораду ад паводкі прыйшло і нашае смелае войска – вось нашы вайскоўцы рыхтуюцца ўзрываць з мінамётаў лёд на Нёмане. У іншых жа месцах спяшаюцца ратаваць маёмасць гаротнікаў, якія пацярпелі ад паводкі” (11.03.1926 г.)
 187. Крыгаход на Віліі каля Мікалішкес (першая палова ХХ ст.)
 188. Туржэнская печ для абпалу вапны. Від з захаду (прыблізна 1958 г.)
 189. Генавайтэ Шумскайтэ-Яшчэмскене з Масцейкай (11.07.2007 г.)

Neris. Expedition of 2007

Volume 4

By Vykintas Vaitkevičius

PRIEDAI

276

In the summer of 1857 count Konstantinas Tiškevičius (*Konstanty Tyszkiewicz*, 1806–1868) organized a scientific expedition along the Neris River. The book *Wilija i jej brzegi pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym* (published in Dresden in 1871) records the work of the expedition and paints the picture of Neris River and the multinational Grand Duchy of Lithuania. Enriched by illustrations by Marcelinas Januševičius (*Marcelin Januszewicz*), K. Tiškevičius's story is full of admiration for his country and people.

In the summer of 2007, after 150 years, Lithuanian and Belarusian travellers, invited by the Council of non-governmental organizations, repeated Tiškevičius' expedition, while a dozen of Lithuanian and Belarusian researchers who took part in this colourful journey focused on the nature, culture and history of Neris River. The expedition lasted 28 days, the upper Neris was investigated by walking and the remainder of the total 463 km was travelled on inflatable raft, fitting 8-9 people. The rowing crew carried the raft at an average speed of 3.5–4.5 km/h.

In the first book (published in 2010) the author presented a detailed history of explorations of the Neris and acquainted readers with the expedition of 2007 – its participants, progress and key results, starting from the upper reaches of the Neris: from the Dokshytsy district, Vitebsk region to the village of Danyushava in Smarhon' district, Grodno region. The second book (published in 2012) tells about the exploration of the river and its coast from Danyushava to Vilnius. In Danyushava, the Neris, from slow and quiet, turns into a fast-flowing, rocky, upland river. Coming closer to Vilnius region, members of expedition witnessed not only these natural changes, but also cultural ones: on the eastern outskirts of Astravyets district their attention was attracted by Gervėčiai, an island of Lithuanian villages, while from Bistryčia village (located 245 km from the river mouth) Polish language starts to dominate, the local people associate themselves with Poland and the Polish nation. From the confluence with Žeimena (213 km) the number of old homesteads and local inhabitants significantly decreased and more country houses and collective gardens appeared. When approaching Vilnius (about 187–174 km) an increased tension between the rural and urban population can be felt, the difference in their worldviews and values becomes evident. The third book (published in 2013) turns the attention to Vilnius, the history of trade in Grand Duchy of Lithuania, the city's fishermen, merchants, historical fleet of Neris and Lukiškės pier. On the way to Kernavė (93 km) dozens of Stone and Iron Age settlements, hill-forts, burial mounds, trees, springs were researched. All of them are witnesses of history of Lithuanian culture, economy, religion and statehood. The depths, shoals and rocks of Neris, all with their own names and legends, have enriched the sources of Baltic religion and mythology. All the way from Vilnius to Kernavė the scientists of expedition were accompanied by a motif of 1920-1939 demarcation line between the Polish-occupied Vilnius and the rest of Lithuania. Many kilometres of this line went through the middle of Neris, leaving a mark in the history and culture of the region.

This is the fourth book of the expedition. It presents the work carried out by a binational group of scientists, headed by PhD Vykintas Vaitkevičius, in the stretch from Kernavė (93 km) to Kaunas. It combines a collection of texts and photographs created by members of the expedition, as well as scientific observations and essential empirical data (geographical location of objects, measurements, examinations and other) collected by scientists.

Like the first three, the book maintains the spirit of Tyszkiewicz's monograph: the Neris is explored consecutively, by travelling down the river, with scientific subjects being discussed in the course of the

narrative. Transcriptions of interviews with local residents are provided at the end of the book. The content of these interviews is an inseparable part of the results of expedition.

Folklore texts have been transcribed by Inga Butrimaitė, Ugnė Kabelkaitė and Laura Valauskaitė (Lithuanian language), PhD Jurasis Unukovičius (Belarusian language) ir PhD Krystyna Rutkowska (Polish language). Texts have been selected and grouped by Vykintas Vaitkevičius. The author of abstract and scientific editor – Vykintas Vaitkevičius.

When preparing the extracts of folklore texts for media publication, it was regarded that these texts constitute, in all aspects, an authentic source of language and culture of our epoch. Sometimes at first glance insignificant fragments of stories told by the surveyed and questions given to them by researchers help to fully and accurately keep track of the interview's and, most importantly, the surveyed person's chain of thought.

The indicated river mileage is based on Prof. Česlovas Kudaba's book *Along the Neris* (published in Vilnius in 1985). Geographical coordinates of areas and objects are indicated in WGS84 format. They were measured on the sites using a receiver Garmin *Legend* (average margin of error 3–5 m).

The encouragement to organize the 2007 Neris expedition was the wish to experience what Konstanty Tyszkiewicz (1806–1868) wrote about in a very sincere, beautiful and attractive manner. To relive what Tyszkiewicz had experienced, to repeat his journey is a great honour, a noble ritual. In life we redo what we are afraid to lose or forget, what we wish to *preserve*. The aim of Neris expedition is the same – to remember Tyszkiewicz's work, his personality, scientific and literary heritage. Of course, there were other reasons as well. Firstly, Lithuanian archaeologists as well as historians, linguists and folklorists have long forgotten aquatic expeditions. In addition, unlike the late 19th century expeditions, many modern expeditions are narrowed to a single field of research. Although the two Neris expeditions are separated by 150 years, they are united by a complex approach to the subject.

When travelling along the whole Neris at once, it is easy to embrace its true size and diversity. It becomes evident that boundaries between territorial and administrative sections of the river are artificial. The scheme of cultural similarities and distinctions is different, more complex. The source of Neris in Begoml forest is surrounded by peculiar mythological images, then follows the upper stretch of Neris to the confluence with Narach (366 km, from right) and the transition to middle reaches at Danyushava (330 km, from right). According to natural and cultural environment, middle reaches stretching from Danyushava to the confluence with Šventoji (44 km, from right), should be divided into smaller sections: to the confluence with Žeimena (213 km, from right.), Vilnius (165 km, from left), Kernavė (93 km, from right), Gegužinė (60 km, from left). The lower reaches begin at the confluence with Šventoji.

The repeated study of Neris is a challenge and a great opportunity to connect its sections and parts separated by state border between Lithuania and Belarus. It is important to emphasize that travelling by boat provides a kind of perspective which gives a sense of identification with the subject of the research. It is almost a reasearch of one's self! While sailing and swinging with the current of the river, as opposed to watching from the shore, one is keeping pace with the flow of time. The culture of the river, and the river within the culture is viewed from the perspective of the river itself.

From the source to the mouth, Neris gathers and protects holiness. Especially in those places where the current changes speed, direction, at the major confluences. From the place names, legends and beliefs, Neris dashes out like a mythical horse (mare), or a cow of plenty. The source of Neris has a myth about a standing stone and flowing water; about gods – a man and a woman, whose union is the condition for the river to occur. Gods of the old religion have been replaced by St. Stephen, the patron of horses (his day is celebrated on 26 December), and martyr Akilina, the patron of cows (commemorated on 26 June).

The dual naming of the river comes from the confluence of rivers Vialla and Narach (*Vialla* before, and *Neris* – after the confluence). However, these two names alter under influence of Belarusian, Lithuanian, Polish languages. The initial meaning of *Vialla* (*Вяля, Вяля, Вяльля*) and *Neris* match – the one that knits. And it is true – from the beginning to the end Neris is winding in loops of different size and density. At Danyushava, the river reaches the first of many highlands and starts looking for the path

around obstacles. Often these sites have shoals – shallow, rocky sections. Twelve major shoals of Neris constitute a symbolic number associated with the boatmen's worldview and images of ancient religion.

Most shoals have names, they suggest that Neris is composed of hundreds of smaller places. They are, on the one hand, an ancient map, an important part of travelers' knowledge base, on the other hand, show how strongly the river is tied to the land, villages and their inhabitants. This way, Neris expands to include not only its riverbed, shores, but also stretches of land around it, including villages. This area is called *panerys* (literally – “a place by Neris”), and is closely related to people and their habitat. Starting from Vilnius, valleys on both sides of the river start drawing distinct boundaries of *panerys*. By the way, one of the ancient Lithuanian lands is being researched in this section – Duke Parbus of Neris is mentioned as one of King Mindaugas' (who ruled around 1236–1263) council members.

Most accurately *panerys* is defined by its topographic features – it is the populated, cultivated, hayed lowland area around the river. In other words, it is the bottom step on the way to the world beyond limits of the water. It should be noted that going further to the west, Neris also goes *down* – this is evident from the slope of the river.

The underwater world is also abundant with life. Fish, same as honey, apples, berries and mushrooms in the traditional culture, is considered to be a gift, and by accepting it, one commits to share it and this way ensure food sufficiency for everyone. Perhaps the most valuable plant of Neris is water-crowfoot (lat. *Ranunculus aquatilis*), which attracts cows to the riverside. Stories and legends about drowned people and objects uncover the mysterious side of Neris. Looking onto the surface of the water... one sees a reflection. Dreams sometimes tell of what is *under* the water. However, the ones who get closest to the depths are fishermen. They use skiffs, unique to this region, which due to their instability are called soul takers (*dushegubka*). On dark nights of late autumn, fishermen light up torches and sail to look for salmon, burbot, barbel swimming at the bottom. Thus, fishermen's main concern is fishing. Even the Razdory village resident, for his love of water nicknamed “Beaver” by his neighbours, gets by with only the fish and black oak pulled out from the bottom of the river. Rafters, boatmen also know Neris only to the extent necessary to ensure safe sailing.

In winter, the shore gets covered in ice, with scrapes from ice skates and treaded paths on its surface. The paths are marked with spruce branches, as at the funeral, where they mark the path to the afterlife. Since the old times, the deceased who went down the water path and deities that took them have been prayed for by sacrificing bread: a loaf of bread with a candle inserted into it is released downstream. Bread had also been sacrificed to the stone called Stepan, located near the source of the river, when sailing through the first shoal, named the Shoal of Welcoming; before the monetary taxes, boatmen used to pay with bread at customs houses.

Neris holds immense power, which it accumulates throughout the year, and unleashes during the spring floods. There is a belief that the river may heal or strengthen horses and cows pasturing nearby. The water gushing from springs on the shores of Neris supports human life, refreshes and beautifies; residents of Kaunas can confirm that, as they still drink water from Neris. The river becomes the reflection of people's life, a reflection of the time. A man begins to relate age to the changes happening to Neris – once young and beautiful, today she allegedly became old, unattractive, even repellent. This partly answers the question of why our parents' generation turned away from the river.

Neris also has other powers related to beliefs, views and their *change*. There were times when residents of Grand Duchy of Lithuania were massively baptized here, Old Believers' newborns were baptized and accepted to community by immersing into the water, Lithuanian Jews went by Neris to celebrate *Tashlich*. The stones of Neris have been a traditional place for wedding rituals, which also shows how significantly the river contributes to changes in people's lives.

Neris has always been and will never cease to be of interest to the researchers: its depth, chemical composition, pollution and, equally important, historical and cultural value.

The expeditions of 1857 and 2007 have laid firm ground for the research of Neris. Descriptions, measurements of the region, many texts and videos with explanations and observations that were gathered and published, determine future research guidelines and prove the importance and advantages of interdisciplinary approach.

Neris is astonishing by its' capacity, coverage, how much it remembers, how much it can tell and show, how viable it is! Moreover, Neris joins our countries' capitals, it entwines with Lithuania providing people with inspiration, drive and power.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

1. A stone called Rooster in Valiukiškiai viewed from the south (2007-06-28)
2. Fishing rods near a flower garden in Arbočiai farmstead (2007-06-28)
3. The oak of Ardiškis viewed from the west (2007-06-28)
4. Janina Mlečkienė with one of her bedspreads (2007-06-28)
5. The Totorė farmstead in the scheme of Kernavė manor domain (1847)
6. The Stone of Paneriai with God's feet viewed from the southwest (2007-06-28)
7. Indentations in the Stone of Paneriai, called God's feet, viewed from the northeast (2007-06-28)
8. Tatar gravestone found in Paneriai village in 1968 (1969)
9. A coat of arms of Tatar Aziulevičiai family
10. A meeting with nun in Paneriai (2007-06-28)
11. The Stone of Lapelės with a foot viewed from the northwest (2007-06-28)
12. The Stone of Pakalniškiai viewed from the east (2007-06-28)
13. A fragment of spearhead found in fields of Padaliai
14. A spearhead found near a homestead of Žongolai family in Padaliai
15. The ferryboat of Padaliai viewed from the northwest (2014-05-01)
16. A wooden frame of ferryboat with a roller, attached to a rope (Lith. *kardelis*) stretching between the two shores of the river (2014-05-01)
17. Sectional view of Čiobiškis burial mound in east-west direction (1964)
18. A grave of a horse found in burial mound H in Rusių Ragas village (1964)
19. Flint wares of Stone Age, supposedly of Mesolithic period, found at the confluence of Neris and Musė
20. A stone axe found in the Musė River
21. Tiles dated to 16–18th century; top, middle – a piece of coat of arms belonging to Konstantinas Vaina Jasieneckis (ruler of Čiobiškis in 1690)
22. The workers' house at Čiobiškis manor viewed from the south (2014-05-01)
23. Graves of M. Tveraga-*Aras* (left) and J. Marcin-auskas-*Pluta* (right) at Čiobiškis graveyard (2010-08-23)
24. Liudvikas Giedraitis (left) and Pranciškus Čiburys (right) with fishing equipment (2007-06-29)
25. Stefanija Pavasarytė telling a story (2007-06-29)
26. A meeting with Danutė Drulienė in Litviniškiai (2007-06-29)
27. Longitudinal cut of Neris in the stretch from Čiobiškis to the mouth
28. Valiukiškiai, Širvintos district, from the bird's view (from the north) (2007-04-06)
29. Neris valley near Kernavė (May 1940)
30. Children play (The Rusių Ragas village, 1936)
31. Children and their relatives in Rusiai (2007-06-29)
32. Homesteads of Rusiai viewed from the south (2007-06-29)
33. Surroundings of Astruvka. From the left: military volunteer Jonas Bulauka, partisan *Savanoris*, partisans' liaison Elena Penkauskaitė-Bulaukienė; on the right – Motiejus Bulauka-*Kolumbas* (1957)
34. The historical place of ferryboat in Rusiai viewed from the north west (from highlands of Žvagakalnis) (2014-10-11)
35. A helmet and bit from archaeological site in Rusiai
36. A path along Neris, on the way from Žvagakalnis to the Rusių Ragas (2014-10-11)
37. On the way to research site of burial mounds of the Rusių Ragas (1964)

38. Old road site in Žvagakalnis village, by the lower reaches of Melnytėlė stream (2014-09-14)
39. Burial mound by the Neris Route (right) (2014-09-14)
40. Zūbas shoal scheme (1857)
41. A stone called Gireliukas viewed from the northwest (2007-06-29)
42. The former site of Laukysta burial mounds viewed from the southeast (2007-06-30)
43. A knife and an axe from Laukysta
44. The first volume of Bronius Verkauskas' and other defendants' criminal case
45. Bronius Verkauskas in the homestead where he was born (2006-07-03)
46. Flood of Neris near Zūbiškės (1930s)
47. The shoal and stone of Laukysta, called Putrius (marked by arrow)
48. A linden in Guniai viewed from the east (2007-06-30)
49. Archaeological research at viewed from the east (2007-06-30)
50. Potsherds (1–5), a piece of flint (6) and plaster of clay (7–8), found at ancient Guniai settlement
51. An oak in Guniai viewed from the northwest (2007-06-30)
52. Lina Sokolovaitė (left) and Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė (right) (2007-06-30)
53. The old church of Gegužinė, built in 1852, pulled down in 1933 (beginning of 20th)
54. Priest Nikodemus Švogžlys-Milžinas by the new Gegužinė church. First from left – Ona Paulauskienė (1904–1987), third from right – Elena Paulauskaitė (1935)
55. The mouth of Lietauka stream viewed from the west (2007-06-30)
56. *Lietauka* and related place names in the Old Gegužinė–Pereliozai surroundings
57. Kernaviškiai village in the scheme of Kernavė manor domain (1847)
58. The shoal of Krivičiai viewed from the south (2007-06-30)
59. Ferryboat across Neris between Rukla and Pa-daigiai (2007-06-30)
60. A part of ferryboat – circle on the rope (2007-06-30)
61. Ferryboat across Neris by homesteads of Rukla (1933-07-05)
62. An exposure called Griuvakalnis near Čiužiai (August 1929)
- 63–64. Skiffs in the shape of *dushegubka* at Saleninkai pier (2007-06-30)
65. A skiff called *dushegubka* from Ožkiniai (Vilnius) at the National Museum of Lithuania (2002)
66. Saleninkai street (2007-06-30)
67. Boat-shaped battle axe found in Neris near Tarasava (Balandėliai) (VDKM 183)
68. The confluence of Neris and Šventoji from the bird's view (from the west) (2004-08-01)
69. The site on Skaruliai shore where the wood used to be pulled out of the river (2008-08-18)
70. Česlovas Autukas (2007-07-01)
71. An old linden on the edge of Č. Autukas homestead viewed from the west (2007-07-01)
72. Women's beach in Skaruliai viewed from the northeast; In the middle of Neris – a stone called Boba (Old woman) (2008-08-18)
73. Ričardas Adamonis by a stone called the Black Mare (2008-08-18)
74. The Railroad Bridge of Jonava viewed from the east (2007-07-01)
75. Fishing weir in Neris near Mičiūnai village, Kaišiadoriai district (2007-06-28)
76. Fishing line made from horsehair. Used in ice fishing by fishermen of Gaveikėnai, Ignalina district (2013-09-17)
77. Jonava and its surroundings at the eve of French invasion of Russia (the beginning of 19th century)
78. The shore of Neris by the railroad bridge of Jonava; in the distance – Jewish feast *Tashlich* (1936)
79. A stone called the Saver (*Celitel'*) near Jonava (from the northeast, zoomed in) (2008-08-18)
80. The chimney of Brickyard of Rimkai viewed from the southeast (2007-07-11)
81. The stone of Kurmagala viewed from the west (2007-07-01)
82. The shoal of Kurmagala by the old quarry of Bartoniai
83. Archaeological site of Pabartoniai (1909)
84. The site of the historical *Lomenka* ferryboat viewed from the south (2007-07-01)
85. The stone of Mykoliškiai viewed from the south (2007-07-01)
86. The shoal of Salupė viewed from the north (2007-07-01)
87. The Mažieji Žinėnai hill-fort crumbling down into Neris (2007-07-01)
88. Topographic scheme of the Mažieji Žinėnai hill-fort; marked is the research site of 2009

89. The stone of Krėslynai called the Little Cock viewed from the north (2007-07-01)

90. The stone of Krėslynai called the Little Cock viewed from the south (1920s–1930s)

91. Neris by Stavidvaris viewed from the southeast (1937)

92. The scheme of shoal of Raudonė (1857)

93. The site of ford of Masteikai (black circles on a two-layered topographic map)

94. The hill-fort of Karmėlava, the shore of Neris from bird's view (from the south) (2007-04-25)

95. The coat of arms of Karmėlava (1792)

96. The stone of Peleniai viewed from the north (2007-07-01)

97. The map of domain of church of Lapės (1920s)

98. The hill-fort of Naujasodis viewed from the south–southwest (2009-11-10)

99. The archeological site of Radikiai viewed from the east (1938-04-28)

100. Findings of Radikiai (1st millenium – beginning of 2nd millenium): 1) axe, 2) bracelet, 3–4) brooch, 5) knife, 6–8) stirrups (1, 5–8 – iron, 2–4 – brass)

101. The hill-fort of Lontainiai viewed from the east (July 1942)

102. Modern housing on the riverside by Naujasodis, Kaunas district (2007-07-02)

103. The scheme of troops' camp (two-layered topographic map)

104. Flooded homesteads on the shore of Neris (2010-03)

105. Bidges of Kleboniškės viewed from the north (2007-07-02)

106. „As the ice of Neris started to move“ (1931-04-19)

107. Items found in the grave No 46 of a woman from Eiguliai cemetery (3rd–4th c AD): 1) pins, 2) a pendant, 3) torc, 4) necklace, 5–9) rings, 10) bracelets (1, 3, 5–10 – brass, 2 – horn, 4– glass)

108. The hill-fort of Eiguliai from bird's view (from the northeast) (2007-04-25)

109. The bridge of Eiguliai viewed from the southeast (until 1925 m.)

110. The shore of Neris by the bridge of Vilijampolė, which was destroyed by floods in 1926, viewed from the southeast

111. The map of Vilijampolė ghetto

112. Ruins of Kaunas Castle (1857)

113. A reconstruction drawing of the first Kaunas Castle

114. The scheme of confluence of Nemunas and Neris (19th century)

115. Kaunas during floods viewed from the south-west (1926-03-06)

116. At the confluence of Nemunas and Neris, after saying goodbye to Gražina (2007-07-02)

117. Patterns of J. Mlečkienė's beadspreads (2007-06-28)

118. J. Mlečkienė's distaff (2007-06-28)

119. A stone called Coffin (*Truna*) (in the middle, under the water) viewed from the west (2007-06-28)

120. The scheme of archaeological sites of Paneriai (Panoriai) (1935)

121. Visiting Pranas Jurevičius (2007-06-28)

122. Patterns of P. Jurevičius' bedspreads (2007-06-28)

123. Pranas Jurevičius (2007-06-28)

124. Visiting Stefanija Pavasarytė (2007-06-29)

125. Čiobiškis manor estate viewed from the northwest (2007-06-29)

126. An old oak on the shore of Neris viewed from the north east (2014-10-11)

127. In the hands of V. Vaitkevičius – Pranciškus Čiburys' fishing tool, called sled (2007-06-29)

128. P. Čiburys' fishing tool, called ferry (2007-06-29)

129. Ruins of the watermill of Litviniškiai (2007-06-29)

130. The shore of Neris by Žūbiškės (1920s–1930s)

131. Archaeological site of Rusiai (in the distance) viewed from the south (2007-06-29)

132. Veronika Suslavičiūtė-Umbrevičienė (2007-06-29)

133. Antanas Suslavičius – the last resident of Rusiai village to speak Belarusian (2007-06-29)

134. Stefanija Baušaitė-Krilavičienė (2007-06-29)

135. The graveyard of Rusiai village viewed from the south (2007-06-29)

136. Lithuanian army in Gegužinė (1930s)

137. Neris by Rusiai viewed from the north (2007-06-29)

138. The manor of Žūbiškės around 1940: I. A cape between two former islands; II. Former upper island; III. Lower island, flooded in 1931; IV. Shoal – as if an underwater bridge paved with stones; V. Big stones; VI. The site of ferry (the ferry used to be here in 1945–1950 as well); VII. Ancient settlement; VIII. The second slope of Neris valley, contours of former islands.

- 1) the residential house of the manor; 2) barn (with carved date of 1830); 3) barn (with carved date of 1830; burned down); 4) the former site of the watermill; 5) the house of workers of the manor; 6) stable; 7) second barn; 8) second house of workers of the manor; 9) the site of the chapel; 10) the site of the birch with a cross; 11) the site of the basement; 12) the site of the inn; 13) distillery; 14) the site of the icehouse; 15) the site of the pond; 16) the second residential house of the Head of the *Kolkhoz* (collective farm); 17) the third residential house of the Head of the *Kolkhoz*; 18) the house of the buyer-up of apples; 19) the site of finding of Jewish gravestone; 20) the ruins of red brick masonry; 21) the second residential house of the manor; 22) the pathway of the head of *Kolkhoz*; 23) the second stable; 24) the site of the bridge; 25) the site of linden alley; 26) the site of populus alley; 27) the garden-park of the manor; 28) the relocated second house of workers of the manor (Nr. 8); 29) homestead of Paulauskai; 30) school of Zūbiškės
139. The site of finding of Laukysta treasure viewed from the south (2007-06-30)
140. Saying goodbye to B. Verkauskas (2007-06-30)
141. The stone of Putriškės called Putrius viewed from the east (2007-06-30)
142. The scheme of the shoal of Laukysta (1857)
143. Jonas Misiūnas (first from left) at the Lit-huanian border guard service (1937)
144. Neris by Putriškės viewed from the east (2007-06-30)
145. Neris near Zūbiškės – Gegužinė (1930s)
146. A chapel raised into the oak of Guniai (2007-06-30)
147. Domicelė Tatarūnaitė-Dabravolskienė (2007-06-30)
148. Family grave of Sapitavičiai at the graveyard of Čiobiškis (2014-10-11)
149. The shore of Neris by Guniai viewed from the south (2007-06-30)
150. A path marked with spruce branches across Neris by Saleninkai (the beginning of 21st century)
151. Sailing through Neris (1997)
152. Nikodemus Švogžlys-Milžinas on the shore of Neris by Gegužinė (1930s)
153. The Devil's stone of Saleninkai viewed from the east (1997)
154. The Devil's stone of Saleninkai viewed from the north (1997)
155. Surroundings of Neris–Šventoji confluence at the eve of French invasion of Russia (beginning of 19th century)
- 156–157. Santakai elementary school in Saleninkai (2007-06-30)
158. A barn in Saleninkai (2007-06-30)
159. Neris near Kernaviškiai – Padaigai (2007-06-30)
160. Romualdas Grinius' house (2007-06-30)
161. Vilnius during floods viewed from the city's power station (1931)
162. Neris by Laukagaliai (a stone called the Black Mare – on the right) (2008-08-18)
163. Neris by Jonava in the years of the First World War
164. A heraldic tile with Rapolas Zigmantas Skorulskis' initials and date of 1678, found in a homestead of Skaruliai manor
165. Parts of a necklace found in burial mounds of Skaruliai on May 1, 1938
166. Teacher of elementary school of Skaruliai parish and pupils with priest Julijonas Šakenis (1933)
167. The bell of Church of Skaruliai, casted in 1670
168. The famous bell caster Joanes de la Marche's signature on the bell of Skaruliai
169. The beginning of construction of Nitrogen fertilizers factory (1962)
170. Cigarettes Neris, produced at Vilnius Felix Dzerzhinsky tobacco factory (1958)
171. Irena Autukaitė-Barakūnienė in the yard of her homestead (2007-07-01)
172. The right shore of Neris near Skaruliai (2007-07-01)
173. A skiff in the shape of *dushegubka* from Bučionys, Kaišiadoriai district (second half of 20th century)
174. A skiffs in the shape of *dushegubka* (1930s)
175. A stone called the Saver (*Celitel'*) near Jonava viewed from the northeast (in the middle) (2008-08-18)
176. The Old Believers of Kaunas region in the years of the First World War
177. Kaunas Street in Jonava in the years of the First World War
178. Kaunas Street in Jonava viewed from the west (2008-08-18)
179. Ričardas Adamonis fishing
180. A fisherman in Neris by Žvagakalnis (2014-10-11)
181. A skiff in the shape of *dushegubka* at Saleninkai pier (2007-06-30)

182. „They were called *čiulnos*... made of three planks...“: a) a boat in the water without the fisherman; b) a boat with the fisherman (elevated front); c) fisherman's place; d) the place for a basket with fire for night fishing; e) steering paddle; f) pushing paddle; g) reinforced ending of pushing paddle (2008-08-18)

183. A pot produced at a brickyard of Rimkai, stored by Povilas Timofejevas (2007-07-11)

184. Findings of the Masteikiai cemetery: 1) sheathing, 2–4) a brooch, 5) bracelet (brass)

185. The stone of Šilanskai viewed from the southwest (2007-07-01)

186. Explosion of ice hummock near Kaunas, below the Nemunas–Neris confluence. „The flood of Kaunas in 1926: our brave army has also contributed to fighting the flood – here our soldiers are preparing to explode the ice of Nemunas. Elsewhere, they are rushing to rescue the stuff of victims of the flood“ (1926-03-11)

187. Floating ice in Neris by Mykoliškės (first half of 20th century)

188. Turžėnai lime factory viewed from the west (around 1958)

189. Genovaitė Šumskaitė–Jaščemskienė from Masteikiai (2007-07-11)

eksp. – 2007 m. ekspedicijos dalyvis, talkininkas, rėmėjas
 gim. – giminė
 ist. – istorinė asmenybė
 kult. – kultūros veikėjas
 leg. – legendinė, spėjama istorinė asmenybė
 moksl. – mokslininkas, muziejininkas, bibliotekininkas, tyrinėtojas
 pat. – 2007 m. ir kitų ekspedicijų metu sutikti pateikėjai, vietiniai gyventojai
 pav. – 2007 m. ekspedicijos metu arba kituose šaltiniuose užfiksuota pavardė
 pol. – politinis veikėjas

Rodyklė apima tekste minimus ir iliustracijose vaizduojamus asmenis bei asmenvardžius. Pajuodinti puslapių numeriai nurodo vienam ar kitam asmeniui specialiai skirtas vietas. Raidelė *n* virš skaičiaus žymi iliustraciją (nuotrauką).

Rodyklėje vartojamas asmenų apibūdinimas (*eksp.*, *ist.* ir kitaip), be abejonės, yra sąlyginis.

Adamonienė, ist. 81	Autukas Vladas, ist. 77
Adamonis Jonas, ist. 254	Avizonis Konstantinas, moksl. 45
Adamonis Ričardas, pat. 30, 80 ⁿ , 81, 82–85 ,
214, 220, 238–241 , 243–254 ⁿ	Aziulevičiai, gim. 19 ⁿ
Aleksandras, ist. 60, 107	Ažubalis Alfonsas, ist. 59
Almonaitis Vytenis, moksl. 14, 95	Bačiulis Jonas, kult. 50
Andziulienė Birutė, kult. 111	Bahaleisas Steponas, ist. 60
Andziulis Vytautas, kult. 111	Balsas žr. Arbočius Boleslovas
Ankudinovas, ist. 88	Baltrūnas Valentinas, moksl. 112
Antanavičius Juozas, moksl. 108	Baniulevičius, pav. 52
Aras žr. Tveraga Mykolas	Baniulis Aras, kult. 95
Arbočiai, gim. 39, 166	Barakūnienė Irena, pat. 75, 77, 80, 228, 230,
231–233 ⁿ
Arbočienė Antanina, ist. 38	Baranovskis Dovydas Murza, ist. 19
Arbočius, pav. 43, 171	Bareikos, gim. 14
Arbočius Bernardas, ist. 49	Bartašiūnas Juozas, ist. 22
Arbočius Boleslovas, ist. 49, 50	Bauša, pav. 171
Arbočius Pranas, pat. 12–13 ⁿ	Baušai, gim. 39, 166
Astikas Grigas, ist. 60, 61	Baužys Zenonas, ist. 59
Augustonis Jurgis, ist. 116	Beitnaras Petras, pat. 115
Autukaitė žr. Barakūnienė	Belskai, gim. 40
Autukas, ist. 80	Birutė žr. Paškauskaitė Leokadija
Autukas Česlovas, pat. 75, 76 ⁿ , 77, 78, 79, 87,
219, 222–231 , 234–238 , 242	Brazdžionis Bernardas, kult. 186
Autukas Marijonas, pat. 75	Bučys, ist. 206

Bulatovas, ist. 175
 Bulauka Jonas, ist. 38, 39ⁿ
 Bulauka Motiejus, ist. 22, 39ⁿ
 Bulauka Pranas, ist. 49
 Bulaukos, gim. 38
 Bulaukienė Elena, ist. 39ⁿ
 Buračas Balys, kult. 97, 109
 Buškevičius Stanislovas, pol. 125
 Butrimaitė Inga, eksp. 33ⁿ, 125ⁿ

 Cesiūnas, ist. 44
 Chatkevičius, ist. 183
 Ciesiūnienė Genovaitė, pat. 17, 21

 Čebatoriūnas, pav. 52
 Čekmonas Valerijus, moksl. 89
 Černiauskai, gim. 40
 Četrauskas Juozas, ist. 43, 166
 Čiburys Pranciškus, pat. **29–30ⁿ, 156–159ⁿ**
 Čilius Boleslovas, pat. 141
 Čiulada Andrius, ist. 20

 Dabravolskienė Domicelė, pat. **55–57ⁿ,
 193–204ⁿ**
 Dagilis žr. Kacevičius Juozas
 Damaševičius Vytautas, eksp. 68, 71, 72
 Daugirdas Tadas, kult. 90, 91, 95, 96, 109
 Dedelevas A., kult. 82
 Delamarsas Jonas, ist. 227ⁿ
 Demeras Jurgis, ist. 110
 Diemedis žr. Matačiūnas Adasis
 Dobilas žr. Ažubalis Alfonsas
 Drėgvienė, ist. 170
 Drulienė Danutė, pat. 33ⁿ, 37, 152, **160–164,
 165–166**
 Drumsta Motiejus, ist. 34
 Drumstai, gim. 32
 Dubonis Artūras, moksl. 61
 Dvareckas Vytautas, moksl. 57
 Dzeventauskas Jurgis, ist. 25
 Džiatlavas, ist. 175

 Eidžiotas, ist. 47
 Eigirdai, gim. 93

Erustanas, ist. 18

 Federavičius, ist. 90
 Filipovai, gim. 28

 Gabriūnaitė Kazimiera, moksl. 108
 Gavelis Antanas, ist. 183
 Gavrilovas Vanka, ist. 87, 239
 Gelgaudas Antanas, ist. 15
 Genciauskai, gim. 40
 Genelis žr. Trakimas Benediktas
 Gertrūda, leg. 121
 Giedraitis Liudvikas, eksp. 23, 30ⁿ
 Girininkienė Vida, moksl. 30
 Golubovska Gražina, eksp. 30, 40, 125
 Goronskai, gim. 232
 Goštautas, kult. 245, 246
 Gradeckas A., pat. 41
 Gradovskis Stanislovas, ist. 110
 Grinius Adomas, ist. 71
 Grinius Romualdas, pat. 68, **71–72, 83,
 208–214ⁿ**
 Grinkevičiai, gim. 39
 Grybauskas, ist. 29
 Gruodienė Julija, kult. 66
 Gruodis Rimantas, kult. 66
 Gucevičius Laurynas, ist. 28
 Gudas Alfonsas, ist. 72
 Gudzinskas Juozas, ist. 116
 Gulbickai, gim. 39
 Gulbickas, pav. 171
 Guogienė Virgilija, pat. 26
 Gustaitis Rolandas, moksl. 15

 Honas Jonas, ist. 110

 Ignatavičiai, gim. 252, 253
 Ivančinas, ist. 88

 Jablonskis Konstantinas, moksl. 78, 90, 116
 Jablonskytė Rimutė žr. Rimantienė Rimutė
 Jakštas Jonas, ist. 21
 Janavičienė Helena, pat. 16
 Jančaitytė Elena, ist. 77

Jankauskas Arvydas, eksp. 11
 Janušaitytė Rita, kult. 50
 Jasieneckis Konstantinas Vaina, ist. 27
 Jaščemskienė Genovaitė, pat. **101**, 106,
 257–265ⁿ
 Jateika, pav. 52
 Jerulevičius Antanas, ist. 215, 216
 Jogaila, ist. 63, 89, 103
 Jonas, ist. 64
 Jonas III Sobieskis, ist. 118
 Jovaiša Eugenijus, moksl. 114
 Jovaras *žr.* Kareckas Vaclovas
 Jucevičius Algimantas, eksp. 124, 125
 Juozapavičiaus kalnas, plk. *žr.* Kaunas, m.
 Jurevičius Antanas, ist. 18
 Jurevičius Jonas, ist. 18
 Jurevičius Pranas, pat. 18, 37, **144–150ⁿ**
 Jurginas *žr.* Kindaravičius Adolfas

Kabelkaitė Ugnė, kult. 140
 Kabylinkienė Ona, ist. 41, 42
 Kacevičius Juozas, ist. 22
 Kalanta Romas, ist. 186
 Kanapinis Alfonsas, ist. 25
 Kanevičius Edvardas, ist. 22
 Kareckas Vaclovas, ist. 22
 Kasperavičius Frydrichas, ist. 50
 Kasperavičius Vladas, eksp. 16, 124
 Kavoliūtė Filomena, eksp. 125ⁿ
 Kazimieras Jogailaitis, ist. 18
 Kazimieras Jonas, ist. 26
 Kazokas, ist. 50
 Keraitis Vincas, pat. 92, 244, 248
 Kernius, leg. 62
 Kindaravičius Adolfas, ist. 49
 Kiškučiai, gim. 40
 Klevelis *žr.* Surmilavičius Kazys
 Klimienė Elena, pat. 16
 Klimienė Pranciška, pat. 16
 Kolumbas *žr.* Bulauka Motiejus
 Kolupaila Steponas, moksl. 67ⁿ, 68, 72, 104, 123
 Kondrotas, ist. 64
 Konocha, ist. 88
 Korfas Ernestas, ist. 59

Kosakauskiai, gim. 63, 66, 85
 Kovalenkaitė Inga *žr.* Butrimaitė Inga
 Krapikas, ist. 114
 Kreivis Jurgis, ist. 117
 Kreivis Mykolas, ist. 106
 Krilavičienė Stefanija, pat. 31, 168,
 171–172ⁿ, 174–176, 177–179, 180
 Krilavičius Bronius, ist. 49
 Krivoščenka Jajtichijus, ist. 111
 Krūmas *žr.* Vilkevičius Justinas
 Krupskai, gim. 40
 Kšivickis Liudvikas, moksl. 91, 109
 Kuberis Kazimieras, ist. 116
 Kudaba Česlovas, moksl. 62, 91
 Kuliešius Giedrius, eksp. 124
 Kumštis *žr.* Bulauka Pranas
 Kurklinskis Jokūbas, ist. 41
 Kurmančiukas, ist. 18–19
 Kuzavinis Kazimieras, moksl. 61
 Kuževičius, ist. 60

Lackiai, gim. 105
 Lackienė Joana, ist. 106
 Lackis Jonas Alfonsas, ist. 106
 Laime Sandis, moksl. 55
 Lapinskas Adomas, ist. 29
 Lazdynas *žr.* Rudis Motiejus
 Liepa *žr.* Krilavičius Bronius
 Liepsna *žr.* Arbočius Bernardas
 Lissauskas Jonas, ist. 186
 Lukoševičius Olijardas, kult. 50

Macianskai, gim. 114
 Majerkis, ist. 215
 Marcinauskaitė Janina, ist. 29
 Marcinauskas Juozas, ist. 29ⁿ
 Marcinauskas Vladas, ist. 49
 Markulis Jonas, ist. 29
 Martinaitis Juozas, ist. 32
 Martinaitis Petras, ist. 94
 Matačiūnas, pav. 52
 Matačiūnas Adasis, ist. 49
 Matačiūnas Antanas, ist. 42
 Matevičius, ist. 60

Mejerovičius, ist. 88
 Meškauskai, gim. 32
 Meškauskas Stanislovas, pat. 33,
 Mikalojaitis Vaitiekus, ist. 47
 Milevičius, ist. 60
 Milošas Česlovas, kult. 102
 Milžinas žr. Pavasaris Česlovas
 Mindaugas, ist. 61, 66
 Misiūnas Jonas, ist. 22, 28, 49, 187ⁿ
 Misiūnas Stasys, ist. 28, 29
 Mitkevičius Leonas, ist. 121
 Mlečkienė Janina, pat. **15ⁿ–16, 142–144ⁿ**
 Mlečkos, gim. 15, 166
 Mordosas, ist. 60

 Napoleonas, ist. 44, 175, 190, 193, 194,
 206, 209
 Narva Sulejmanas, ist. 19
 Naumas, ist. 88
 Navickas Kęstutis, eksp. 124
 Navikas, ist. 42
 Nereika Jurgis, ist. 116
 Neris Salomėja, kult. 77, 230
 Neužmirštuolė žr. Marcinauskaitė Janina

 Okunis Giedrius, kult. 95

 Pacas Mykolas Antanas, ist. 114
 Pakarklis Povilas, moksl. 19, 20
 Paltarokas Kazimieras, ist. 43
 Parbus, ist. 22
 Paškauskaitė Leokadija, ist. 49
 Paškevičius, ist. 13
 Paškevičius Antanas, ist. 13
 Paulauskaitė Elena, ist. 59ⁿ
 Paulauskas Antanas, kult. 41, 43
 Paulauskienė One, ist. 59ⁿ
 Pavasaris Česlovas, ist. 29
 Pavasarytė Stefaniya, pat. **30–32ⁿ, 151–155ⁿ,**
 160
 Penkauskas, ist. 180, 183, 184
 Perevoznikai, ist. 88
 Petkevičienė J., pat. 14
 Petroškevičius Andrejus, ist. 52

Pileikienė Vanda, ist. 46
 Piliakalnis žr. Zapkus Aleksandras
 Pilipavičiai, gim. 15
 Pilipavičius, pav. 52
 Pilsudskiai, gim. 28, 35
 Pilsudskis Jonas Krizostomas, ist. 28
 Plaščiauskas Juozas, ist. 33, 34, 35
 Pluta žr. Marcinauskas Juozas
 Poceika Jonas, ist. 116
 Potiomkinas, ist. 44
 Pšibituvaškis Vladislovas, ist. 91
 Puzinas Jonas, moksl. 114, 116
 Puzonas Liudvikas, ist. 29, 59

 Račius Motiejus, ist. 117
 Radvila Jeronimas, ist. 118
 Radvila Jonušas, ist. 118
 Radvilaitė Barbora, ist. 103
 Radvilos, gim. 26
 Radzevičius, ist. 35
 Radžiukai, gim. 39
 Raginskis Jonas, ist. 41
 Ragulis Vytautas, ist. 97
 Ramonai, gim. 39, 166
 Ratautas, ist. 222, 240, 253
 Ratinskiai, gim. 50
 Raudeliūnas Andrius, ist. 25
 Raudeliūnas Pranas, ist. 22
 Rickevičiūtė Kristina, moksl. 103
 Rimantienė Rimutė, moksl. 78, 116
 Rudis Motiejus, ist. 49
 Rudis Zigmąs, ist. 22
 Rudžionis Steponas, ist. 59, 187–188
 Ruklys, ist. 66
 Rutkowska Krystyna, moksl. 140

 Sabonienė D., pat. 59
 Sadauskas Jurgis, ist. 89
 Sapitavičius Aleksas, ist. 56, **198–199ⁿ**
 Savanoris žr. Bulauka Jonas
 Senis žr. Misiūnas Stasys
 Sforza Bona, ist. 121
 Sirokomlė Vladislovas, ist. 14
 Skarulskiai, gim. 77

- Skarulskis Andrius, ist. 231
 Skarulskis Rapolas Zigmantas, ist. 223ⁿ
 Skirgaila, ist. (bajoras) 103
 Skirgaila, ist. (kunigaikštis) 63, 89, 102, 103, 123
 Skitelis Tamošius, ist. 64
 Skrinskas Robertas Gedvilas, kult. 106
 Smetona Antanas, ist. 71, 223, 240, 245, 249, 255
 Smilga *žr.* Rudys Zigmantas
 Snieginis Kazys, ist. 29
 Sobalevskis, ist. 42
 Sokolovaitė Lina, eksp. 30ⁿ, 33ⁿ, 57ⁿ, 74, 105, 118
 Soroka, ist. 190
 Stanislovas Augustas, ist. 103
 Stanislovavičius Jonas, ist. 47
 Staniulis, pav. 52
 Steponavičiai, gim. 89
 Steponavičius Lionginas, pat. 89
 Strijkovskis Motiejus, ist. 62
 Strumila, ist. 104
 Surmilavičius Kazys, ist. 29
 Survila, ist. 100
 Suslavičiai, gim. 39, 166
 Suslavičius, pav. 43, 171
 Suslavičius Antanas, pat. 40, **169–170ⁿ**, 173

 Šakenis Julijonas, ist. 225
 Šalkauskas Edvardas, pat. 46, 156, 168
 Šaulys Vladas, kult. 19
 Šereika, ist. 238
 Šilanskai, gim. 259
 Šiškauskas, kult. 180
 Štandalis, ist. 44, 190
 Šumskas, ist. 263
 Švogžlys-Milžinas Nikodemus, ist. 43, 59ⁿ, 206ⁿ

 Tamkevičius, ist. 47
 Tamulionis, pav. 52
 Tarasenska Petras, moksl. 17, 43, 109, 116
 Tatarūnai, gim. 39
 Tatarūnas, pav. 171
 Tatarūnas Stasys, ist. 196
 Tauras *žr.* Marcinauskas Vladas

 Tijūnaitis Stasys, ist. 76
 Tijūnas, pav. 52
 Tilka, ist. 84
 Timofejevas Povilas, pat. 88, 255–256ⁿ
 Timohinas, ist. 88
 Tiška, ist. 252
 Tiškevičius Eustachijus, ist. 14
 Tiškevičius Konstantinas, ist. 12, 28, 46, 47, 51, 53, 57, 60, 63, 64, 72, 73, 82, 88, 91, 98, 99, 100, 104, 106, 107, 114, 122, 125, 126, 239
 Tkačius Jurka, ist. 42
 Tolvaiša Adomas, ist. 41
 Tolvaiša Faltynas, ist. 41, 42
 Tolvaiša Mikalojus, ist. 41, 50
 Tolvaiša Stanislovas, ist. 42
 Tolvaišaitė *žr.* Lackienė
 Tolvaišienė Marina, ist. 42
 Tolvaišos, gim. 45, 52
 Traidenis, ist. 11
 Trakimas Benediktas, ist. 22
 Tumas-Vaižgantas Juozas, kult. 113
 Tutinas Kazimieras, ist. 59
 Tūbelis Juozas, ist. 113
 Tveraga Mykolas, ist. 29ⁿ

 Umbrevičienė Veronika, pat. 38, **166ⁿ**, 173–174, 176–177, 179
 Unukovičius Jurasis, eksp. 30, 38, 40, 125ⁿ, 140
 Uosis *žr.* Lapinskas Adomas
 Urbonavičius Blažiejus, ist. 116

 Vaiduoklis *žr.* Markulis Jonas
 Vaiseckienė Vanda, pat. 58, 205
 Vaitkevičienė Daiva, eksp. 73, 125ⁿ
 Vaitkevičienė Marija Agnietė 115, 125
 Vaitkevičius Alvydas Jurgis 125
 Vaitkevičius Vykintas, eksp. 125ⁿ, 157ⁿ
 Vaitkevičius Vykintas (jaun.), eksp. 73, 91, 125ⁿ
 Vaitkevičiūtė Vikenė, eksp. 124
 Vaižgantas *žr.* Tumas Juozas
 Valadkevičius, ist. 110
 Valančius Motiejus, ist. 109

Valatka Petras, ist. 59
 Valauskaitė Laura, moksl. 25, 33ⁿ, 50, 91, 125ⁿ,
 140
 Valionis Motiejus, ist. 116
 Varnas Algirdas, moksl. 101
 Vasiliauskas Napoleonas, ist. 25
 Vasiliauskienė, ist. 81
 Verkauskai, gim. 48, 49
 Verkauskas Bronius, ist. 49, **50ⁿ**, 187–188
 Verkauskas Bronius, pat. 37, 43, **48–51ⁿ**, 52,
 166, 180, **182–193ⁿ**, 243
 Vėjas *žr.* Rudžionis Steponas
 Vidūnas Vytis, eksp. 73
 Vileišis Jonas, kult. 113
 Vileišis Petras, kult. 81, 119
 Vilkelis, pav. 52
 Vilkevičius Justinas, ist. 38
 Vygandas, ist. 62
 Vytautas, ist. 62, 80, 122, 123
 Volkaitė-Kulikauskienė Regina, moksl. 25, 46
 Zabiela Gintautas, moksl. 67, 95, 107
 Zaleskis Antanas, ist. 42, 46
 Zaleskis Ignotas, ist. 46

Zaleskis Martynas, ist. 46
 Zapkus Aleksandras, ist. 22
 Zinys, ist. 92, 256
 Zinkevičius, ist. 199
 Znamierowska-Prüfferowa Marija, moksl. 69
 Zubavičius, ist. 47
 Zubkienė, ist. 197
 Zubrickai, gim. 40
 Zūbas, ist. 47
 Zūbas Vaitiekus, ist. 41

Žalias Velnias *žr.* Misiūnas Jonas
 Žalnierius Algirdas, moksl. 109, 122
 Žarnovecas Paulius, ist. 60
 Žemulis Feliksas, kult. 118
 Žinys, pav. 96
 Žygimantas Augustas, ist. 103
 Žygimantas II Senasis, ist. 60, 108
 Žmuidzinavičius Antanas, kult. 68
 Žongolas Arūnas, pat. 23
 Žongolienė Dalė, pat. 23
 Žurauskai, gim. 40
 Žurauskas, pav. 43

akm. – akmuo

apyl. – apylinkės

buv. – buvęs

dv. – dvaras

dal. – dalis

glž. st. – geležinkelio stotis

k. – kaimas

kln. – kalnas

m. – miestas

mstl. – miestelis

mš. – miškas

plk. – piliakalnis

prp. – parapija

pv. – pieva

r. – rėva, sėklus

raj. – rajonas

reg. – regionas, kraštas, valstybė

sav. – savivaldybė

sen. – seniūnija

up. – upė

vs. – viensėdis

vtv. – vietovė

Rodyklė apima tekste paminėtas ir iliustracijose matomas geografines vietas, administracinius bei teritorinius vienetus, išskyrus Neries upę, kuriai skiriama ši knyga, ir valstybių pavadinimus.

Pajuodinti puslapių numeriai nurodo vienai ar kitai geografinei vietai skirtas knygos teksto dalis. Raidelė *n* virš skaičiaus žymi iliustraciją – nuotrauką, piešinį, schemą ar žemėlapi.

Achema, vtv. žr. Skaruliai, buv. k.

Aleksandrynė, vtv. 41

Aleksiejus, akm. 88

Aliejaus pirklys, akm. 88

Alka, pv. 65

Alkos ravelis, up. 65

Amerika, reg. 85, 160, 212

Andruškoniai, k. 94

– *Balandyška*, vtv. 96– *Gėndruvė*, vtv. 96– *Pugirys*, vtv. 96

Angara, up. 179

Anykščiai, m. ir reg. 38, 46, 61

Antakalnis, k. 19

Antaviliai, k. 25

Apskrita, vs. 16, 87

Ardiškis, k. **12–15ⁿ**, 19, 44, 55, 141

Ariogala, m. 93

Aristava, k. 89

Astruvka, dv. ir k. 32, 39ⁿ, 45, 46, 175, 204

Atožvalga, kln. žr. Kernavė, k.

Aukšinis, akm. 90

Avinas, akm. (prie Gegužinės) 59, 60

Avinas, akm. (Druskelės r.) žr. Krėslynai, k.

Avinas, r. (prie Vaistariškių) **106**Balandėliai, k. 72, 210ⁿ

Baltarusija, reg. 38, 41, 42, 97, 101, 126, 166, 169, 173, 174, 212, 213, 218

Baltijos jūra 210

Barin, vtv. 104

Baronas, akm. žr. Avinas, akm.

Barstyčiai, mstl. 45

Bartasiūniškiai, k. 44

Bartonai, k. 90ⁿ, 91

Batarėja, plk. žr. Lepšiškiai, k.

Batėgala, k. 74, **92–93ⁿ**, 94, 106, 256

Baziliai, buv. k. 42

Bekštonys, k. 19

Beržė, up. 58, 59

Betygala, mstl. 93

Biagomlio giria 126

Bieliūnai, k. 16

Biruliškės, k. 107

Boba, akm. 79ⁿ, 221
 Bobriškiai, buv. k. 182
 Bošė, up. 58, 59
 Brazilija, reg. 184
 Brėslauja, m. 38
 Bujakai, k. 68
 Butkūnai, k. 42, 173
 Bučionys, k. 57, 59, 205, 236ⁿ
 Budeliai, k. **22–23**, 34, 38, 45
 Būdviečiai, k. 42

 Čiobiškis, k. ir prp. 14, **25–32ⁿ**, 33, 34ⁿ, 36, 38,
 43, 44, 45, 46, 59, 67, 90, **150–160ⁿ**;
 174, 175, 187, 198, 199;
 taip pat žr. Padaliai, k.
 Čiužai, buv. k. 67ⁿ

 Dailidžiai, k. 14, **17**, 44, 142;
 taip pat žr.: Totorė, buv. vs.
 Dainava, k. 19, 46
 Daniušava, k. 126
 Daugpilis, m. 86, 87, 185, 186
 Dauguva, up. 25
 Daukšiogala, k. 93
 Daunoriškės, k. 84
 Didysis Raistas, k. 103
 Dienovidžiai, k. 62
 Diršonys, k. 48, 193
 Domeikava, k. 113
 Drąseikiai, k. 98, 99, 100, 101, 112
 – *Kastynia*, vtv. 96
 – *Šluit*, vtv. 96
 – *Varpa*, akm. 98
 – *Žvyrinka*, vtv. 96
 Druskelė, r. **96**, 99
 Duburiukas, up. 107
 Duburys, up. 107
 Dusetos, mstl. 83
 Dūkštos, mstl. 30
 Dzūkija, reg. 155

 Eidžiotai žr. Zūbiškės
 Eigirgala, k. 93, 120
 Eiriogala, k. 19, 46

Elektrėnai, sav. 42
 Eržilas, akm. 73

 Gaidelis, akm. žr. Krėslynai, k.
 Gaižiūnai, k. 63, 185
 Gaveikėnai, k. 84
 Gegutės, k. 62
 Gegužinė, k. ir prp. 14, 24, 36, 40, 57, **58–60ⁿ**,
 63, 64, 67, 77, 120, 126, 174, 175, 176ⁿ,
 187, 190, 191ⁿ, 205–206ⁿ, 247
 Gegužinės rėva **60**
 Gelvonai, mstl. ir vls. 24, 45, 46, 47, 48, 56, 62,
 63, 65, 175, 198
 Geršonys, buv. k. 187
 Gilučiai, k. 42
 Ginėnai, k. 101
 Gireliškis, buv. vs. 44, 47
 Gireliukas, akm. 47, **48ⁿ**, 185
 Giržadiškės, vtv. 41
 Grabijolai, k. 141
 Granščizna, buv. k. 183, 193
 Griuvakalnis žr. Čiužai
 Gudija žr. Baltarusija
 Gudžioniai, k. 74, 75, 224, 228
 Guldynai žr. Krėslynai
 Guniai, k. 35, 36, 38, **53–57ⁿ**, 62, 68, **193–204ⁿ**,
 240

 Ignalina, sen. ir raj. 84
 Ilgupis, vtv. 68
 Ivanauskienės laukas, vtv. 62

 Jačiūnai, k. 40
 Jelgava, m. 86
 Jėnisiejus, up. 179
 Jonava, glž. st., m. ir vls. 16, 25, 34ⁿ, 35, 58, 60,
 63, 67, 68, 70, 74, 76, 77, 78, 80,
81–87ⁿ, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97,
 98, 99, 103, 104, 161, 162, 175, 201,
 215, 220ⁿ, 221ⁿ, 222, 231, 233,
 237–255ⁿ;
 taip pat žr. Skaruliai
 – Gelbėtojas, kitaip – Maitintojas, akm. **87ⁿ**,
237–239ⁿ

– Plytinė, m. dal. 88, 255ⁱ taip pat žr. Rimkai
Jono Lelio šaltinis 59
Juknonys, k. 173
Jurkonys, k. 84, 247, 255

Kaišiadorys, m. ir raj. 63, 82, 141, 144, 150,
182, 183, 236, 245

Kaliningradas, m. 60, 113

Kalpokas, akm. 106

Kamaja, up. 48, 58, 187, 189, 190, 192

Karageliškės, k. 16

Karaliaučius žr. Kaliningradas

Karionys, vtv. žr. Saleninkai, k.

Karmazinai, k. 12

Karmėlava, mstl., prp. ir sen. 89, 97, 99, 100,
101, **102–103ⁿ**, 104, 105, 106, 108,
110, 257, 260, 264

Karmėlavos kelias 100

Karstas, akm. 13, 144ⁿ

Karvė, akm. ir r. 104

Kasparai, k. 32

Kaspariškės, k. 40, 48, **50**, 60, 169, 173, 182,
188, 193

Katilų raistas žr. Vanagiškis

Kaukazas, buv. vs. žr. Mažieji Žinėnai

Kaunas, m., raj. ir reg. 19, 24, 32, 34ⁿ, 38, 48,
52, 54, 63, 68, 74, 77, 86, 87, 91, 93,
95, 98, 102, 103, 105, 107, 109, 110,
112, 114, 115ⁿ, 116, 118, 120, 121ⁿ,
123–124ⁿ, 141, 153, 154, 166, 173, 175,
183, 186, 187, 193, 199, 200, 212, 217,
218, 222, 228, 231, 234, 239, 257, 258,
260ⁿ, 263, 265

– IX fortas, vtv. 119

– Eiguliai, m. dal. 103, 114, **116–118ⁿ**

– Eigulių vandentiekio stotis 113

– Gojus, vtv. 125

– hidroelektrinė 156, 232

– Kleboniškis, m. dal. 34ⁿ, 107, 109, **110–111ⁿ**,
112, 113, 114ⁿ, 120

– miesto muziejus 19

– Petrašiūnai, m. dal. 113

– Pilis 121ⁿ, **122ⁿ**

– Sargėnai, m. dal. 113, **114**, 115

– Senamiestis, m. dal. 115ⁿ, 118, 120, 257

– Šančiai, m. dal. 120

– Šilainiai, m. dal. 113

– Veršvai, m. dal. 120

– Vieškūnai, m. dal. 109

– Vilijampolė, m. dal. 34ⁿ, 113, **118–120ⁿ**, 222,
257

– Vytauto Didžiojo Karo muziejus 72, 114

– Žaliakalnis, m. dal. 31, 113, 120, 265

Kazokiškės, k. 15

Kėdainiai, m., raj. ir reg. 46, 58, 60, 77, 92, 120

Keižonys, k. 62, 201

Kernavė, mstl. 11, 14, 15, 22, 24, 32, 36ⁿ, 37, 38,
44, 45, 46, 48, 59, 62, 63, 64, 126, 142,
156, 206

– Atožvalga, kitaip – Baltasis kalnas 11, 45, 67

Kernaviškiai, k. **63–64ⁿ**, 214ⁿ

Klaipėda, m. 114, 180, 183

Kmitai, k. 15–16, 36, 38, **141–144ⁿ**

Koplyčia, plk. žr. Tartokas

Kosmočizna žr. Gegutės

Kozlūvka, buv. k. 58, 205

Krėslynai, k. 12, **96–98ⁿ**

Kriveikiškis, k. 64

Krivičiai, k. žr. Kernaviškiai, k.

Krivičiai, r. 64, **65ⁿ**, 91

Krymas, reg. 86

Kryžakalnis, plk. žr. Laukagalčiai, k.

Kryžkelis, k. 84

Kulva, mstl. 90, 225

Kumelė, akm. 79, 80ⁿ, **220ⁿ**, 239

Kumelė, r. 73, 74

Kunigas, akm. 65

Kurmagala, k. 74, **89–90ⁿ**

– Šventupis, up. 89

Kuršas, reg. 86

Labūnava, k. 89

Laikiškiai, k. 89

– Šventupė 89

Lankiškiai, buv. k. 106

Lapelės, k. 20–21ⁿ, 37

Lapės, k. ir buv. vls. 96, 98, 100, 101, 103,
105–106ⁿ, 109, 111, 120, 121, 257

Lapienė, up. 108
 Latvija, reg. 95
 Laukagaliai, k. 16, 80ⁿ, 85ⁿ, **220–222ⁿ**, 233
 Laukysta, k. 12, 32, 35, 37, 43, 44, **48–50ⁿ**, 52, 53, 101, **180, 182–193ⁿ**, 187, 190
 Laukysta, r. **53ⁿ**, 56, 184ⁿ
 Laukysta, up. 49, 50, 53, 58, 60, 201
 Laukuva, mstl. 45
 Laumena žr. Lomena
 Laumenė, buv. vs. **92ⁿ**
 Laumės revas žr. Laumenė
 Lazauka, vtv. 22, 35; taip pat žr. Budeliai, k. Leitkapiai, reg. 61
 Lemučionių Kurmančiai, buv. k. 19
 Lemučionys, k. 141
 Lenkija, reg. 37, 77, 89, 95, 142, 212
 Lentainiai žr. Lontainiai
 Leopanarai žr. Čiobiškis
 Lepšiškiai, k. 97, 101, 257
 Lėliai, k. 38
 Liauda, reg. 102
 Liaukiškiai, k. 27, 152
 Liepinykai žr. Skaruliai
 Liepoja, m. 81, 86
 Lieponys, k. 77
 Lietauka, up. (Gunių k.) žr. Vėgėlė
 Lietauka, up. (Perelozų k.) **60–62ⁿ**
 Lietavočka, up. 61
 Lietuva, reg. 29, 37, 126, 128, 171
 Lietuvėlė, dv. 61
 Litviniškės, k. 32, **33–36**, 38, 44, **160–165ⁿ**, 168, 172, 173, 174, 178
 Liukonys, k. 64
 Lokėnėliai, k. 74
 Lokys, up. 74, 86, 220, 253
 Lomena, up. 58, **63**, 205
 Lomeniai, k. 40, 169, 171, 173, 197
 Lontainiai, k. **109ⁿ**, 110, 113
 Maišiagala, mstl. 38, 62
 Malyje Sviranki, k. 79
 Mardošiškiai, k. 92
 Marijos sala (Marienverderis), vtv. 123
 Maskva, m. 14, 107

Masteikiai, k. 98, 99, 100, **101–102**, 103, 112, 116, 120, **256–265ⁿ**
 – *Celėntnik*, vtv. 257
 – *Karaulka*, vtv. 98
 – *Plaščiakas*, akm. 104, 259
 – *Šilansky akmuo* 103, 259ⁿ
 – *Taurupė* 257
 – *Vanagėliai*, vtv. 257
 Mazalevščizna, buv. k. 38
 Mažieji Žinėnai, k. **94–96ⁿ**; taip pat žr. Žinėnai
 Medininkai, k. 95
 Meištonys, buv. k. 75, 77, 210ⁿ, 228
 Melnytėlė, up. ir vs. 45, 46, 204
 Merkinė, dv. 64
 Merkinė, k. 64
 Mičiūnai, k. 19, 21, 41, 68, 82ⁿ
 – Kaukaras, kln. 21
 Minskas, m. 41, 105
 Mitkiškės, k. 11, 35, 141
 Mykoliškės, mstl. 261ⁿ
 Mykoliškiai, dv. ir k. 93, 94, 256
 Mylimoji, vtv. 104
 Morkonys, k. 70
 Musė, up. 26, 27, 28, 154, 156
 Musninkai, mstl. ir buv. vls. 15, 24, 29, 35, 36, 44, 59, 141, 187
 Nadletavka, buv. k. 62
 Napoleono kelias 14, **44ⁿ**, 193
 Naravai, k. 15, 145ⁿ
 Naročia, up. 126
 Natokai, buv. dv. 47
 Naugardas, m. 86
 Nauja Gegužinė žr. Gegužinė
 Naujasodis, k. **107ⁿ**, 108, 110
 Nemenčinė, mstl. 25, 35
 Nemunas, up. 112, 115, 123ⁿ, 124ⁿ, 185, 210, 230, 260ⁿ
 Neprėkšta, k. 40, 197
 Neries kelias **44ⁿ**, 55
 Nevėžis, up. 89
 Niauriškės, k. 19
 Norilskas, reg. 187

- Olkupis, up. 21
 Onuškis, mstl. 15
 Osinuvka, buv. k. 58, 205
 Ostruvka *žr.* Astruvka
 Oželis, akm. 104
 Ožka, akm. 98, 100; taip pat *žr.* Krėslynai, k.
- Pabartoniai, k. 90–91ⁿ
 Paco akmuo (Kaune) 114
 Paco plikė, akm. (Vileikoje) 114
 Padaigai, k. 65, 66, 214
 Padaliai, k. 23ⁿ, 34, 35, 38, 151
 – keltas 23–25ⁿ
 Padalija *žr.* Padaliai
 Padvariai, k. 42, 152
 Pagunia i *žr.* Guniai
 Pakalniškiai, k. 18, 20, 21, 145ⁿ, 150
 – Arklys, akm. 21ⁿ
 Palanga, m. 221
 Palaukiai, k. 109
 Palomenė, k. ir sen. 40, 42, 169, 236
 Pamusiai, k. 36, 151
 Paneriai, k. 16, 17–20ⁿ, 35, 36, 37, 144–150ⁿ
 – Aušrinės Marijos vienuolynas 20ⁿ
 Panerių Kurmančikai, buv. k. 19
 Panorai *žr.* Paneriai
 Paparčiai, k. ir prp. 15, 20, 21, 22, 24, 37, 38, 59,
 82, 95, 141, 174
 Paparčių Kurmančikai, buv. k. 19
 Pasvalys, raj. 93
 Paškevičius, akm. 13
 Pažaislis, buv. vls. 103, 104, 106, 107, 111, 121
 Pekla, buv. vs. 109
 Peleniai, k. 104–105ⁿ, 110
 Perelozai, k. 60–62ⁿ
 Perlamo giria 64
 Peščianka *žr.* Smiltynai
 Pienionys, k. 38
 Pigonys, k. 13
 Pil'ma, plk. *žr.* Mažieji Žinėnai, k.
 Pilėnai *žr.* Peleniai
 Pilviškės, k. 42
 Piskas, m. 213
- Plungė, m. 45
 Prancūzija, reg. 44
 Pridotkai, vtv. 60
 Prūsija, reg. 86, 193
 Pskovas, m. 86
 Pugainiai, k. 79, 80
 Punksas, apyl. 12
 Putriškės, k. 42, 52, 184, 185, 188ⁿ, 190, 206
 Putrius, akm. 52–53ⁿ, 184ⁿ
- Rabokas, akm. 98; taip pat *žr.* Krėslynai, k.
 Radikiai, k. 108ⁿ, 109, 112, 116
 Radviliškis, reg. 77
 Raganų slėnis *žr.* Laumenė
 Raigardo slėnis 112
 Raistas *žr.* Didysis Raistas
 Raišuva, up. 15
 Raseiniai, raj. 93
 Raudonė, r. 98, 99–100ⁿ, 260, 263–264;
 taip pat *žr.* Stavidvaris, k.
 Raudonė, buv. vs. 100
 Raveliai, vtv. 183
 Razdorai, k. 127
 Razmaunė, vtv. 44
 Rimkai, k. 85ⁿ, 86, 88ⁿ, 255–256ⁿ
 Ryga, m. 86, 87
 Rykštynė, r. 104
 Rykštynė, up. 102
 Rodų Paneriai, buv. k. *žr.* Zūbiškės
 Rokiškis, m. 79
 Romnai, m. 81, 86
 Rudžiai, k. 38
 Rukla, dv. ir mstl. 66–67ⁿ, 68, 84, 185, 210ⁿ,
 214, 228, 247
 Ruklė, up. 66
 Rumšiškės, mstl. ir sen. 110, 111
 Rusiai, k. 16, 31, 33, 36, 37ⁿ, 38–44ⁿ, 90, 155,
 161, 165–180ⁿ
 Rusija, reg. 86, 102, 179, 212, 228
 Rusių Ragas, k. 26ⁿ, 29, 37ⁿ, 44, 46, 173, 174
 Rūdiškės, mstl. 77
- Saidžiai, k. 80
 Salakas, apyl. 12, 83

Saleninkai, k. 12, 16, 35, 41, 51, 66, **68–72ⁿ**, 68,
 77, 82, 83, 84, 101, 202ⁿ, **207–218ⁿ**,
 225, 241, 247, 248ⁿ

Saliai, k. **111–112**
 – *Dolgohvost*, vtv. 111
 – *Pakryžės kalnas* 111
 – *Volči jama*, vtv. 111

Salupė, r. (prie Saleninkų) 72
 Salupė, r. (prie Mykoliškių) 93, **94ⁿ**, 95
 Salupiai, dv. ir k. 93, 103, 112
 Sankt Peterburgas, m. 81, 86, 103
 Santaka, k. 219; taip pat žr. Saleninkai
 Sarna, akm. 65
 Savarinė, k. 38
 Sena Gegužinė žr. Gegužinė
 Sibiras, reg. 50, 174
 Sidabrinis, akm. 90
 Skarbas, plk. žr. Budeliai, k.
 Skaruliai, buv. k. 33, 63, 70, 71, 73, **74–79ⁿ**, 82,
 84, 85ⁿ, 90, 120, 121, **221–237ⁿ**
 – *Čichunka*, vtv. 77
 – *Dudatki*, vtv. 77
 – *Dvorna gura*, vtv. 77
 – *Gojus*, mš. 79, 230
 – *Jezorak*, vtv. 77
 – *Kontne šnūr*, vtv. 77
 – *Kumpyna*, vtv. 77
 – *Lapi*, vtv. 77
 – *Lipka*, kitaip – *Lankis*, up. 77, 222, 232
 – *Loza*, vtv. 77
 – *Nasup*, vtv. 77
 – *Palenka*, vtv. 77
 – *Paviliški*, vtv. 77
 – *Plac*, vtv. 77
 – *Pšipatkova mugilki*, vtv. 77
 – *Ručei*, vtv. 77
 – *Taurostova šnūr*, vtv. 77
 – *Vijamka*, vtv. 77
 Skėriai, k. 38
 Slabada žr. Kaunas, m.
 Smėlianka, buv. vs. **47**, 180
 Smigliai, k. 80
 Smiltynai, k. 257
 Smurgainys, m. 42, 68

Sovetskaskas, m. 214
 Stabintiškės, k. 187
 Stakliškės, mstl. 15
 Stavidvaris, k. 95, **96**, 98ⁿ, 100
 – *Kašėvar*, vtv. 98
 – *Kudašiška*, vtv. 98
 – *Raudania*, kitaip – *Rybaluvka*, vtv. 98, 100;
 taip pat žr. Raudonė, r.
 – Šventupė 96
 Stobaunyčia, vtv. 106
 Strazdai, k. 15
 Subačius, buv. vls. 109
 Surveliai, k. 38, 161
 Sūnilaitienė Nijolė, pat. 112
 Sūnilaitis Vaclovas, pat. 112
 Sviloniai, k. 95, 96
 – Pilsupė 96
 Svirplionys, k. 40, 169

Šabūniškiai, k. **92**
 Šaminė, vtv. 104
 Šančiai, k. 97, 99, 100, 257
 – *Bučumbalia*, vtv. 96, 100
 – *Paliepitia*, vtv. 96
 – *Pikelnia*, vtv. 96, 101
 Šančių sala 101
 Šatijai, k. 96, 102, 120
 Šeparnė, kitaip – Šafarnė, k. 63, 193
 Šešonys, k. 141
 Šešuva, up. 99, 103
 Šėta, mstl. 92, 120
 Šilalė, raj. 93
 Šilonys, buv. dv. ir k. 36, 41, 42, 45, 46, 50, 60
 Širvintos, m. ir raj. 36, 38, 141, 152, 183
 Šiurmonys, k. 16
 Šlėna, up. 96
 Šukės, akm. 106
 Šuneliškių kalnas žr. Kaunas, m.
 Šv. Petro akmuo 79
 Švedai, k. 12
 Švedija, reg. 210
 Šventoji, up. 51, 58, 63, 68, 71, **72–73ⁿ**, 74, 78,
 84, 86, 91, 101, 126, 209, 210ⁿ, 212,
 219, 220, 244, 245, 247, 249, 255, 258

Šventupis, buv. vs. 89; taip pat žr. Kurmagala

Tarasava žr. Balandėliai

Tartokas, k. 58, 205

Tendžiogala, k. 93

Tilžė žr. Sovetskaskas

Totorė, buv. vs. 17ⁿ

Totorė, r. 17, 19

Trakai, m., prp., raj. ir reg. 19, 38, 41, 60, 63, 77,
89, 95, 103, 105

Trapalava, k. 68

Triukšmingasis, akm. 106

Turžėnai, k. 97, **99**, 100, 103, **262–263ⁿ**

Ukmergė, m. 24, 38, 46, 186, 202, 218

Upninkai, mstl., prp. ir sen. 46, 59, 70, 97, 193,
201, 215, 231

Upninkėliai, k. 215

Ustronė, k. 30; taip pat žr. Čiobiškis

Užneris, reg. 38, 58

Užpaliai, mstl. 38

Užusaliai, k. 63

Užušiliai žr. Kaspariškės

Ūdra, vtv. 106

Vaistariškiai, k. 106, **107**

– Aludaris, akm. 107

– Judokas, akm. 107

– Lokys, akm. 107

– Stobaunyčia, vtv. 107

Valiukas, akm. žr. Vaistariškiai, k.

Valiukiškiai, k. **11ⁿ–12**, 14, 36ⁿ, 44, **141**

Valiūnas, akm. žr. Batėgala, k.

Valkininkai, mstl. 15, 77

Vanagiškis, k. 65, 72, 206–207

Vandžiogala, mstl. 88, 92, 93, 120

Varluva, k. 95

Varnelė, up. 86, 253

Varpė, up. 88

Varšuva, m. 81, 86, 103

Veiseistė, up. 106

Venecija, k. 68, 210ⁿ

Veršiukai, akm. 104; taip pat žr. Karvė, akm.

Vėgėlė, up. 53, 55, 58, **62ⁿ**, 196, 201

Vidrynė, vtv. 41

Viduklė, buv. vls. 61

Vievis, apyl. 16

Vileika, m. 114, 184

Vilijampolė žr. Kaunas

Viljanava, vtv. 45

Vilkakėmis, k. 46

Vilkas, akm. 104

Vilkaviškis, raj. 42

Vilkinė, k. 101

Vilnia, up. 230

Vilnius, m., raj. ir reg. 15, 16, 24, 25, 37, 38, 42,
46, 48, 52, 60, 61, 63, 72, 77, 87, 95,
102, 103, 114, 126, 141, 144, 150, 156,
173, 174, 180, 185, 186, 187, 207, 212,
215, 218, 219ⁿ, 230

– F. Dzeržinskio tabako fabrikas 231

– Kalvarijos, m. dal. 150

– Lietuvos nacionalinis muziejus 69

– S. Batoro universiteto Etnografijos muziejus
69

– Ožkiniai, m. dal. 69ⁿ

Vimbaras žr. Duburys

Visvaldė žr. Karmėlava

Višta, akm. 98; taip pat žr. Krėslynai, k.

Vyšniaukis, k. 62

Vyšniavas, k. 42

Vytogala, k. 93

Vladikiškės, k. 183

Vokė, up. 63

Vokietija, reg. 29, 81, 185, 214

Zubavičių Paneriai žr. Zūbiškės

Zūbas, r. 41, **47ⁿ**

Zūbiškės, k. 32, 34, 36, 41, 42, 43, 44, **46–47ⁿ**,
49, 50, 52ⁿ, 57, 60, 68, 84, 163ⁿ, 173,
180, 181ⁿ, 191ⁿ, 240, 247

Žasliai, k. ir buv. vls. 22, 24, 25, 35, 42, 44, 172,
182

Žeimenai, up. 126

Želmenai, up. 90, 91ⁿ

Žemaičių Kalvarija, mstl. 45

Žemaitija, reg. 41, 45, 76, 105, 120

Žinėnai, k. 96; taip pat žr. Mažieji Žinėnai
 – *Mulinia*, vtv. 96
 – *Zaroist*, vtv. 96
 – *Žemališka*, vtv. 96
 Žirgas, r. 72
 Žiūriai, k. 42

Žvagakalnis, k. 36, 38, 41, 44, **45–46ⁿ**, 55, 56,
 247ⁿ
 Žvalgakalnis, plk. žr. Lokėnėliai, k.
 Žvalgos kalnas **45–46ⁿ**, 67
 Žversa, up. 104

DALYKŲ RODYKLĖ

Rodyklė apima tekste minimus ir iliustracijose vaizduojamus dalykus (objektus, kultūros sritis ir kt.).

Raidelė *n* virš skaičiaus žymi iliustraciją – nuotrauką, piešinį, schemą ar žemėlapi.

akmuo 11, 13, 16, 48 ⁿ , 52–53 ⁿ , 65, 74, 80, 85, 86,
87 ⁿ , 88, 89 ⁿ , 90, 93 ⁿ , 96, 100, 104, 105 ⁿ ,
106, 107, 114, 128, 141, 185, 208, 214 ⁿ ,
220, 237–239, 244, 252, 256, 262	– Plokščiasis 104, 259
– Putrius 52–53 ⁿ , 184 ⁿ , 185
– Rabokas 98
– Sarna 65
– Sidabrinis 90
– su pėda 18 ⁿ , 20, 21 ⁿ , 97
– Šilanskų akmuo 104, 259 ⁿ
– Šukės 106
– Šv. Petro akmuo 79
– Triukšmingasis 106
– Valiukas 106
– Valiūnas 92
– <i>Varpa</i> 98
– Velnio akmuo 71, 92–93 ⁿ , 207–208 ⁿ , 256
– Veršeliai 104
– Vilkas 104
– Višta 98
antkapis 18, 19 ⁿ , 29 ⁿ , 144, 181 ⁿ , 198 ⁿ
asmenvardžiai 13, 15, 18, 32, 39, 42, 43, 50, 52,
59, 88, 92, 93, 96, 116–117, 161, 166,
171
– pravardės 37, 40, 58, 89, 127, 150, 151,
167–168, 171, 174, 190, 201, 202, 210,
233, 264
– slapyvardžiai 13, 22, 28, 29, 38, 39 ⁿ 49, 59, 81
atlaidai 45, 175, 228
– Aleksiejus 88
– Aliejaus pirklys 88
– Aludarys 107
– Arklys 21 ⁿ
– Auksinis 90
– Avinas 59, 60
– Baronas žr. Avinas
– Boba 79 ⁿ , 221
– Eržilas 73
– Gaidelis, Gaidys 11 ⁿ , 12, 16, 96–97 ⁿ , 98, 141
– Gelbėtojas 87 ⁿ , 237–239 ⁿ
– Gireliukas 48 ⁿ , 185
– Judokas 107
– Kalpokas 106
– Karstas 13, 144 ⁿ
– Karvė 87, 104
– Kumelė 73, 79, 80 ⁿ , 220 ⁿ
– Kunigas 65
– Lokys 107
– Maitintojas žr. Gelbėtojas
– Oželis 104
– Ožka 98, 100	

atodangos *žr.* upės vaga ir krantai
audiniai *žr.* tekstilės gaminiai
augalai, žolynai 76, 79, 80, 216ⁿ

– gyslotis 12
– maurai 147, 164
– paprastasis dalgutis 12
– raguolė 12
– vandeninis vėdrynas 127
aukos (dalykai)
– duonos 127, 128
– kirvių 72
– šunų 109
– žirgų 78, 101
– žuvų 111
auksas *žr.* lobiai
automobiliai 25, 28, 186

bažnyčios *žr.* maldos namai
brakonieriai *žr.* žvejai
brastos 11, 100, 110, 127, 263; taip pat *žr.* keltai,
tiltai
bausmės 211
brolijos 125
burtai 56, 213; taip pat *žr.* gydymas

cechai 125

čiuožykla 31–32, 154, 177, 189

dainos 43, 170, 230
dalybos (žuvų) 241, 246, 254; taip pat *žr.* žuvys
darbas 208, 221
daržai 228, 257
daržinės 181ⁿ, 194, 258
deivės, mitinės būtybės
– laumės 55, 63, 92
– milžinai 97
– raganos 55, 92, 107
– Upinė boba 79
– vaiduokliai 55, 194, 195, 209
Dievas 18, 20, 56, 208
Dievo Motina 75;
 taip pat *žr.* Švnc. Mergelė Marija
dvarai *žr.* gyvenvietės

dvasia (piktoji) 21, 55, 76, 97, 107, 213;

 taip pat *žr.* velnias

dviračiai 28

eilėraščiai 31, 154, 186

eitynės, procesijos 79, 227

ekspedicijos

– archeologinės 14, 20, 25–26ⁿ, 43, 46, 54ⁿ, 67,
 74, 78, 95, 101, 103, 109, 114, 116, 122

– T. Daugirdo 90, 91, 109

– S. Kolupailos 67

– Č. Kudabos 91

– K. Jablonskio ir R. Jablonskytės-Rimantienės
 78, 90, 116

– K. Tiškevičiaus 12, 51, 91, 98–99, 114, 122, 126
elektra 25, 113, 220ⁿ

elektrinės 113

erzinimai 37, 151–152, 168, 182

filmai 66, 68

gaisras 185

gamybos vietos, pramonė; taip pat *žr.* žmonės
– azotinių trąšų gamykla 70–71, 73, 74, 75, 78,
 220, 228, 229ⁿ, 232, 237

– hidroelektrinės 113, 218, 232

– kalkių degimo krosnys 99, 240, 263ⁿ

– malūnai (vandens) 63, 66, 160ⁿ, 161, 181ⁿ

– lentpjūvės 63, 86, 240

– plytinės 88ⁿ, 114, 239, 255

– spaustuvės 111

– spirito varyklos 49, 63, 67, 180, 181ⁿ

ganiava 147, 175, 207, 209; taip pat *žr.* gyvuliai
ganyklos 192

garlaiviai *žr.* valtys

geležinkelis, traukiniai 81ⁿ, 86, 183, 222

getas 119

giesmės *žr.* dainos

ginklai 12, 22, 28, 45, 59, 180, 188, 260

giria *žr.* miškas

gydymas, gydymo priemonės 18, 56–57, 73

gyvatės 168

gyvenvietės, gyvenamosios vietos 36, 61

– akmens amžiaus stovyklavietės ir gyvenvietės
 23, 26, 27ⁿ, 43, 46, 54, 78, 90, 108ⁿ, 110,
 116, 165ⁿ

- bajorkaimiai žr. kaimai
- bunkeriai 22–23, 49
- dvarai 27ⁿ, 28, 32, 36, 38, 46, 47, 58, 60, 61, 63, 64, 66, 77, 89, 94, 103, 105, 107, 110, 114, 116, 120, 152, 153, 181ⁿ, 183, 231
- ekspedicijos stovyklavietės 11, 48, 105
- geležies amžiaus gyvenvietės 22, 23, 54, 55, 101, 109, 117, 181ⁿ, 200ⁿ
- kaimai 16, 17, 19, 26, 27ⁿ, 39ⁿ, 42, 58, 63, 64, 68, 70ⁿ, 75, 76–77, 89, 93, 108, 110, 112, 113ⁿ, 116, 127, 141–142, 166, 169, 171, 173, 176–177, 182, 185, 187, 193, 212, 214, 223, 228, 230
- kariuomenės stovyklos 111ⁿ, 228–229, 230, 237
- miestai, miesteliai 20, 26–27, 60, 74, 75, 81, 88, 102ⁿ, 103, 113, 117ⁿ, 118, 119, 120, 124ⁿ, 128, 187, 206, 220ⁿ, 228, 231, 240–243ⁿ
- palivarkai žr. dvarai
- priemiesčiai 110, 112, 113, 118, 119ⁿ
- rezidencijos, rūmai 105, 153ⁿ, 181ⁿ
- sodai (kolektyviniai) 92, 112
- užusieniai žr. viensėdžiai
- viensėdžiai 17ⁿ, 36ⁿ, 47ⁿ, 48, 49ⁿ, 53, 89, 93, 96, 100, 109, 127, 185
- gyvuliai, naminiai paukščiai; taip pat žr. akmuo
- antis 30, 158, 202, 219
- arklys 21, 26, 44, 61, 73, 78, 84, 101, 126, 127, 128, 162, 209, 240, 249, 263; taip pat žr. akmuo
- avis 18, 162
- gaidys 11ⁿ, 12, 16, 96–97, 143, 176, 231
- jautis 208, 215, 236
- karvė 126, 127, 128, 147, 192, 196, 229, 236, 265; taip pat žr. akmuo
- kiaulė 209, 219, 226, 229, 236, 249
- ožka, ožys 98, 100, 107, 192, 209
- šuo 16, 40, 109, 143, 209
- triušis 192
- veršiukas 104
- višta 16, 143
- žąsis 30, 158, 219

- žirgas žr. arklys
- griovos 74, 75ⁿ, 89, 92, 193
- herbai 19ⁿ, 70, 103ⁿ, 211ⁿ, 223ⁿ
- indai 255ⁿ
- irkilai 68, 70, 241, 250–252ⁿ; taip pat žr. valtys
- kaimynai 40
- kalba, žodžiai; taip pat žr. asmenvardžiai; vietovardžiai
- aukštaičių 120, 257
- baltarusių 32, 38–40, 43, 77, 98, 166, 168, 169, 170, 173, 196, 197
- lenkų 15, 18, 25, 32, 42, 56–57, 59, 76–77, 89, 96, 101, 102, 119, 120, 121, 141, 142, 145, 160, 170, 172, 193, 197, 201, 205, 212, 220, 224, 227, 231, 233, 237, 242, 257, 264
- lietuvių 15, 25, 38, 40, 42, 57, 74, 77, 96, 98, 101, 102, 106, 119, 120, 121, 141, 142, 150, 152, 160, 168, 170, 172, 197, 202, 205, 212, 224, 231, 257
- lotynų 62
- paprasta žr. baltarusių
- prancūzų 57, 209
- rusų 77, 98, 101, 111, 120, 169, 224
- žemaičių 120, 257
- kalkakmenis žr. akmuo
- kalnai, kalvos 11, 21, 47, 90, 117
- Žvalgakalniai 11, 45, 67
- kapai, kapinynai, kapinės 19, 23, 25–26ⁿ, 29ⁿ, 38, 43, 48, 59, 65, 74, 75, 78, 80, 90, 91, 101, 103, 108, 114, 116, 120, 150, 166, 171, 174ⁿ, 185, 194, 198, 205, 206, 209, 229, 256ⁿ, 257; taip pat žr. pilkapiai karas, mūšiai, sukilimai, revoliucijos 22, 29, 44, 49, 102, 117, 122, 150, 186; taip pat žr. gentys, etnosai, tautos
- karas su kryžiuočiais 11, 22, 44, 62, 74, 93, 95, 96, 102–103, 122, 123
- 1654–1667 m. karas 59, 107

- Napoleono žygis į Rusiją 14, 15, 44, 47;
 taip pat žr. tautos – prancūzai
- 1831 m. sukilimas 15
- 1863 m. sukilimas 46, 71, 211
- Pirmasis pasaulinis 25, 81, 102, 109, 117, 119, 150, 152
- Antrasis pasaulinis 25, 48, 56, 59, 78, 81, 109, 113, 119, 120, 143, 153, 182, 185, 225
- kariuomenė 17, 25, 56, 61, 66, 86, 107, 111, 121, 176ⁿ, 206, 209, 212, 260
- karčemos žr. smuklės
- karietos, vežimai 44ⁿ, 101, 103, 175, 241ⁿ, 243, 247, 249, 263
- karstas 13, 65, 115, 144, 209, 225
- keliai 11, 14, 15, 24, 44ⁿ, 45, 46ⁿ, 55, 60, 81, 86, 88, 92, 95, 97, 100, 103, 114, 119, 127, 175, 181ⁿ, 183, 193, 201, 202ⁿ, 215, 232, 263, 265
- kelionės 61, 86, 95, 125, 183, 185, 193
- keltai, persikėlimas per upę 11, 15, 17, 23–25ⁿ, 41ⁿ, 42, 45ⁿ, 46, 65, 66ⁿ, 67ⁿ, 68, 70, 86, 88, 92ⁿ, 96, 98, 100, 109, 110, 118, 143, 174–175, 181ⁿ, 187, 191ⁿ, 203ⁿ, 212;
 taip pat žr. brastos; tiltai
- klebonijos 224
- klėtys žr. svirnai
- klojimai žr. daržinės
- knygos 12, 126, 213–214, 246
- kolūkiai, kolektyvizacija 77, 161, 174, 255;
 taip pat žr. žmonės – kolūkiečiai
- konfesijos; taip pat žr. maldos namai
- Katalikų bažnyčia ir katalikai 32, 33, 42, 57, 76, 102, 107, 120, 169
- reformatai 42, 52, 60, 76
- senovės lietuvių religija 14, 209
- sentikiai 85, 86–87, 88, 98, 111, 128, 196, 204, 239ⁿ
- kraujas 235, 236
- krikštas 73, 128, 204, 231, 257
- Kristus 18, 56, 57; taip pat žr. Dievas
- kryžiai 59, 80, 194, 195
- kryžkelė žr. keliai
- kūdra 203
- kūno dalys
 - akys 18
 - dantys 16
 - galva 115
 - nosis 209
 - pirštai 192
- laikraščiai 29, 186, 206, 220
- laimė, sėkmė 12, 13, 32, 71, 118, 121, 125, 178, 244
- laisvė 121, 186
- ledas 31–32, 51–52ⁿ, 72, 101, 112, 113ⁿ, 115ⁿ, 123, 127, 145–146, 154, 176, 177–178, 179, 188, 189, 190, 201, 202ⁿ, 209, 218, 246, 249, 258, 261ⁿ, 265;
 taip pat žr. potvyniai
- ledonešis žr. potvyniai
- ligos 56, 79, 195, 262; taip pat žr. gydymas
- lobiai 21, 22, 44, 45, 48, 65, 103, 180, 182ⁿ, 206, 209
- maistas, gėrimai 16, 87, 237;
 taip pat žr. žuvys
- braškės 85
- bulvės 242, 265
- degtinė, spiritas 46, 49, 63, 185, 215–216
- druska 96
- duona 20, 35, 56, 60, 70, 110, 208, 212, 229, 237, 265
- grybai 12, 127, 151–152
- grūdai 226, 265
- javai 12, 147
- kiaušiniai 82, 84, 225, 227, 234, 237, 265
- kukurūzai 167
- kviečiai 208
- lašiniai 82, 234; taip pat žr. mėsa
- medus 78, 127
- mėsa 208, 224, 226
- miežiai 167
- obuoliai 85, 127, 181ⁿ, 243
- pienas 127, 229
- rugiai 36, 167, 194
- saldainiai 118
- silkės 84, 172, 234, 242
- sūris 213
- uogos 127, 151–152

maldos 57, 160, 170, 198, 208, 257;
 taip pat žr. gydymas
 maldos namai; taip pat žr. parapijos
 – bažnyčios 26–27, 58ⁿ, 59ⁿ, 73, 75, 106, 125,
 160, 162, 175, 176ⁿ, 182, 205, 206, 224,
 225, 261ⁿ
 – kalvarijos 150
 – koplytėlės 55, 56ⁿ, 79, 89, 194ⁿ, 195
 – koplyčios 67, 181ⁿ
 – mečetės 19
 – sinagogos 85
 maras 42
 masalas 235, 249, 253
 maudymasis, plaukimas 79, 80, 92, 154,
 192–193, 221, 230, 233, 239;
 taip pat žr. upė
 medžiai, mediena 54
 – alksnis 196

 – ažuolas 14ⁿ, 26, 55–56ⁿ, 59, 127, 155ⁿ,
 193–195ⁿ
 – drebulė 68
 – eglė 54, 127, 201, 202ⁿ
 – klevas 29
 – lazdynas 29
 – liepa 54ⁿ, 77–78ⁿ, 94, 181ⁿ, 222
 – pušis 68, 230, 237
 – topolis, tuopa 68, 181ⁿ, 252
 – uosis 29
 mėnulis 248
 miestai žr. gyvenvietės
 mirtis, žūtis 187, 198, 211, 226, 229
 mirusieji 13, 55, 127, 226, 262
 miškas 50, 63, 77, 79, 88, 175, 183, 192, 222,
 229–230, 237
 mitingai 95, 122
 mitologija, pasaulėžiūra, religija 97, 114, 115,
 126, 127, 204
 mokyklos 70, 77, 101, 120, 154, 160, 175, 179,
 180, 181ⁿ, 182, 183, 187, 205, 211ⁿ,
 225ⁿ, 231, 240, 257
 molis 57, 255
 monetos 90, 95, 183

moterys, merginos 79, 81, 114, 126, 163ⁿ, 165,
 185, 190, 194, 204, 209, 216, 221, 224,
 231
 muilas 172
 muitai, muitinės 60, 110, 128
 muštynės 182, 254, 259
 muziejai 144, 166
 – Kernavės archeologinės vietovės muziejus 48
 – Lietuvos nacionalinis muziejus 69
 – Trakų istorijos muziejus 18, 19
 – Valstybinis istorijos muziejus Kaune 116
 – Vilniaus S. Batoro universiteto Etnografijos
 muziejus 69
 – Vytauto Didžiojo Karo muziejus 19, 72, 114

 namai 16, 22, 75, 76, 146ⁿ, 151ⁿ, 186, 1
 95–196, 211ⁿ, 212, 216ⁿ, 218, 224, 228;
 taip pat žr. gyvenvietės; sodybos
 nėštumas 13
 nuotraukos 17, 52, 68
 pabėgėliai 186
 pačiūžos 31, 154, 177, 189
 pamaldos 22, 75, 76, 102, 106, 120, 121, 182, 226
 parapijos 27, 32, 36, 38, 58, 63, 76, 102, 106, 110,
 174, 175, 225, 226
 parduotuvės 242, 265
 pasakojimai, padavimai, sakmės, anekdotai 17,
 20, 39–42, 50, 71–72, 73, 77, 81, 91,
 93, 96, 97, 98, 103, 106, 107, 108, 173,
 175, 190, 193–195, 206–207, 209–212,
 222, 225, 237–239, 262
 pasas 120
 pasaulio šalys 72, 89, 114, 164, 207
 pašto stotys 103
 paukščiai
 – gegutės 106
 – gandrai 203
 – gulbės 265
 – šarkos 190
 – varnos 245
 pavardės žr. asmenvardžiai
 paveikslai 75, 121ⁿ, 228
 pelkės 72, 206–207, 209, 213

Perkūnas 14, 72–73, 180

perkūnija 55, 79, 240

pievos 211, 216

piliakalniai, pilys 11, 22, 45, 60, 62, 63, 65, 67,

74, 80, 94–95ⁿ, 96, 97, 99, 101, 102ⁿ,

107ⁿ, 109ⁿ, 117ⁿ, 121ⁿ, 122ⁿ, 123, 205

pilkapiai 14, 18, 23, 25–26ⁿ, 43, 44, 46ⁿ, 48, 49ⁿ,

65, 74, 78, 150, 165ⁿ

pirtis 22, 85, 143, 231, 262

plunksnos 30, 158, 235

polonizacija *žr.* kalbos – lenkų

poteriai *žr.* maldos

potvyniai 12, 16, 25, 51–52, 72, 83, 101, 102,

112, 113ⁿ, 115, 116, 118, 123–124ⁿ,

128, 143, 144, 145–146, 149, 175–176,

181ⁿ, 188, 189–190, 217, 218, 219ⁿ,

231–232, 240, 246, 258, 260–261ⁿ;

taip pat žr. ledas

prieglaudos 28, 187

prieplaukos, uostai 24ⁿ, 45, 68, 69ⁿ, 248ⁿ;

taip pat žr. upės vaga ir krantai

prieverpstės 142ⁿ

priežodžiai, posakiai, šūkiai 33, 85, 106, 113,

151–152, 162, 184, 186, 188, 190, 191,

197, 212, 214, 226, 227, 229, 230, 234,

237, 238, 241–242, 243, 249, 259

privilegijos 60, 82, 89, 102, 103, 107

radijo aparatai 29, 59, 180, 186

radiniai (archeologiniai) 14, 18, 20, 22, 23ⁿ, 26,

27ⁿ, 43ⁿ, 46, 48, 49ⁿ, 54, 55ⁿ, 71, 72ⁿ,

74, 78, 90, 95, 101, 103, 108ⁿ, 109, 110,

111, 114, 115, 116ⁿ, 117, 122, 123, 166,

180, 209, 223ⁿ, 256ⁿ, 257

raudos 100; *taip pat žr.* dainos

restoranai *žr.* smuklės

rėvos *žr.* upė

rogutės 178

rožinis 204, 209

rūsiai 22, 185, 225

sala *žr.* upė

sandėliai 67, 199

santaka *žr.* upė

sapnai 56, 198, 265

saulė 12, 114, 164, 195, 238

– saulėlydis 92, 195

– saulėtekis 12, 92

sekumos *žr.* upė

seniūnija 89, 103, 111

sieliai 86ⁿ, 98, 141, 153, 183, 199, 200, 206ⁿ, 212,

214, 221ⁿ, 222;

taip pat žr. profesijos, užsiėmimai,

statusas – sielininkai

sienos, ribos 63

– apskričių 63

– kaimų 93, 166, 207

– kalbų, tarmių 38, 74, 202

– kunigaikštysčių 38, 63, 77, 89

– parapijų 89, 210ⁿ

– rajonų 94

– valsčių 94

– valstybių 37

– vyskupijų 63

skaičiai 51, 57, 84, 101, 127, 189, 192, 218, 247,

258

skalbimas 55, 143, 194, 195

skalsa 127

skrynios (žuvims laikyti) 155, 162, 217, 250, 262

smuklės 23, 47, 60, 84, 92, 99, 110, 117, 181ⁿ,

215, 240, 241

sodai 181, 243

sostinės *žr.* gyvenvietės

spalvos 12, 101, 176, 178, 179, 213, 220, 236

svirnai 16, 89, 143, 181ⁿ, 213ⁿ

šaltiniai, upeliai 18, 21, 26, 56, 59, 60–63ⁿ, 65,

77, 89, 96, 124, 128, 143, 161, 187, 1

95–196, 201, 233

šeima 15, 33, 35, 36, 39ⁿ, 40, 56, 64, 75, 86, 87,

106, 141, 152, 160, 170, 171, 186, 189,

196–197, 198, 205, 212, 223, 224, 225,

227, 228, 229, 231, 253–254, 264

šienas 36ⁿ, 263; *taip pat žr.* daržinės

šiukšlės *žr.* tarša

šokiai, žaidimai 37ⁿ

šuliniai 228; *taip pat žr.* šaltiniai

šventės (bendruomenės)

– gegužinės 151

– įrašymas į pusbernius 192

– ledonešio 189

– sovietinės 206

šventės (kalendorinės)

– Didysis ketvirtadienis 56, 195–196

– Didžioji savaitė 86

– Kalėdos 82, 178, 226, 234, 249

– Sekminės 79

– Šv. Jokūbas 228

– Šv. Jonas 79

– Šv. Ona 228

– Šv. Petras 79

– Švč. Trejybė 86

– Užgavėnės 86

– Velykos 56, 232, 242

– Vėlinės 25

– Verbos 224

– Žolinė 76, 224

šventės (šeimos)

– gimtadieniai 25, 50

– krikštynos 128

– laidotuvės, šermenys 114, 172

– vestuvės 12, 43, 86, 128, 204, 224–225

šventieji 56, 126, 127;

 taip pat žr. šventės (kalendorinės)

šventvietės (senosios) 18ⁿ, 55–56ⁿ, 65, 96, 106,
 109, 122, 124–125, 126;

 taip pat žr. akmuo; kalnai; šaltiniai

Švnc. Mergelė Marija 20, 21

tabakas 23, 231ⁿ

tautos, etnosai, gentys, kraštiečiai

– amerikiečiai 188

– aukštaičiai 74

– baltarusiai 37, 38–43, 77, 155, 166, 168, 169,
 170ⁿ, 171, 173, 190, 196–197, 213, 224

– čionykščiai 66, 179, 186, 228

– estai 230, 237, 250

– gudai žr. baltarusiai

– latviai 20, 230, 237

– lenkai 15, 20, 32, 58, 76, 77, 101, 102, 106, 120,
 121, 141, 150, 155, 161, 171, 182, 205,
 257

– lietuviai 20, 32, 40, 43, 58, 76, 86, 101, 106,

 120, 121, 141, 150, 155, 169, 170, 171,

 174, 185, 186, 197, 204, 205, 223, 230,

 237, 242

– prancūzai 14, 15, 20, 23, 25, 43, 44, 71, 80, 111,
 150, 206, 209–210

– rusai 15, 22, 25, 29, 42, 44, 56, 61, 78, 111, 121,
 153, 171, 185, 186, 188, 204, 228

– švedai 43, 71, 80, 209, 210, 257

– totoriai 17, 18–19ⁿ, 20, 144–145ⁿ

– vengras 188

– vokiečiai 20, 25, 56, 81, 85, 86, 102, 109, 117,
 119, 143, 153, 185, 253

– žemaičiai 62, 249

– žydai 16, 35, 76, 84, 85, 86ⁿ, 118–119, 128, 155,
 160, 161, 162, 163, 172, 181ⁿ, 184, 212,
 215, 218, 233, 240–243ⁿ, 255, 262

teismas 50, 59, 187, 211, 214

tekstilės gaminiai 15ⁿ, 142ⁿ, 148ⁿ, 242

telefonai 68, 72

televizoriai 204

tikėjimai 164, 165

tiltai 11, 15, 25, 81ⁿ, 86, 114ⁿ, 117ⁿ, 118ⁿ, 119,
 124ⁿ, 153, 154, 181ⁿ, 183, 186, 221ⁿ,
 222, 249, 261ⁿ;

 taip pat žr. brastos; keltai; upė

tyrimai žr. ekspedicijos

tuneliai 45, 103

turgūs 25, 60, 86, 120, 257, 262, 265

turtai žr. lobiai

tvartai 143, 181ⁿ, 209, 212, 214, 228

tvoros 58ⁿ, 59ⁿ, 70ⁿ, 196, 233;

 taip pat žr. gyvenvietės

ugnis, dūmai 189, 209, 212, 217, 224, 228,
 234, 241, 248

universitetas žr. mokyklos

upeliai žr. šaltiniai

upė 11ⁿ, 31–32, 49, 51–52ⁿ, 57, 58, 62ⁿ, 63, 66,
 72, 74, 78–80ⁿ, 85ⁿ, 98ⁿ, 101, 115, 117ⁿ,
 122ⁿ, 124ⁿ, 126, 128, 143, 147, 149,
 153, 154, 156, 177, 178ⁿ, 179, 181ⁿ, 184,
 188, 189–190, 192–193, 198, 201, 203ⁿ,
 204, 213–214ⁿ, 218, 230, 232, 238ⁿ,
 254, 263ⁿ, 265;

- taip pat žr. akmuo; augalai, žolynai;
 potvyniai; tiltai; vanduo
- atodangos 11, 57, 67, 94ⁿ, 95, 234ⁿ
 - gelmės 35, 74, 104, 106, 219
 - ištakos 126, 213
 - kilpos 111ⁿ, 127
 - nartai (linkiai) 23, 45, 67, 127
 - nuotėkis 16, 34ⁿ
 - pusiasaliai 181ⁿ
 - rėvos 12, 17, 19, 47ⁿ, 53ⁿ, 56, 60–61, 64–65ⁿ,
 67, 72, 73, 74, 90ⁿ, 91, 92, 93, 94ⁿ,
 96–97, 99–100ⁿ, 104, 106, 107, 117,
 123, 127, 128, 153, 181ⁿ, 184ⁿ, 190, 220,
 240, 263–264
 - salos ir sėkliai 12, 21, 47ⁿ, 65, 68, 71, 72, 73ⁿ,
 93, 94, 101, 111, 117, 123ⁿ, 146, 157,
 181ⁿ, 219
 - santakos 27, 28, 58, 59, 60, 72–73ⁿ, 74, 99, 108,
 118, 123ⁿ, 124ⁿ, 126, 210ⁿ
 - slėniai 36ⁿ, 39ⁿ, 42, 58, 78, 102ⁿ, 127, 165ⁿ, 177,
 181ⁿ, 210
 - tarša 70–71, 74, 75, 124, 154, 156, 192, 214,
 228, 230, 250
 - terasos 112, 115
 - užutėkiai 46
 - vaga ir krantai 11, 12, 17, 21ⁿ, 45, 48ⁿ, 54ⁿ, 57,
 61ⁿ, 65ⁿ, 67ⁿ, 73, 79, 81, 86, 88, 89ⁿ, 92ⁿ,
 94ⁿ, 97ⁿ, 98ⁿ, 108ⁿ, 109ⁿ, 113ⁿ, 114, 115,
 118ⁿ, 143, 163ⁿ, 188ⁿ, 191ⁿ, 192, 200ⁿ,
 220ⁿ, 221ⁿ, 234ⁿ, 236ⁿ, 244, 250
 - vandens lygis 12, 96, 101, 124, 143, 176, 189,
 260, 265
 - verpetai 87, 239
- užkalbėjimai žr. gydymas
- vaikai, jaunuoliai 13, 16, 28, 29, 31, 37ⁿ, 40, 55,
 59ⁿ, 71, 80, 84, 115, 157, 162, 168, 176,
 177, 179, 180, 185, 186–187, 188, 192–
 193, 194, 195, 198, 202ⁿ, 203–204, 205,
 207, 209, 212, 215, 216, 217, 221, 223,
 224, 225ⁿ, 229, 231, 232, 233, 234, 236,
 239, 257, 258, 259
- valda žr. žemė

- valymo įrenginiai 88
- valtys, laivai, plaukimo priemonės 25, 35, 56, 60,
 65, 66, 68–70ⁿ, 99, 110, 113, 118ⁿ, 119,
 123, 126, 143, 149–150, 153, 163, 179,
 183ⁿ, 185, 186, 190, 192, 198, 202–203ⁿ,
 210, 217, 236ⁿ, 237, 240, 248ⁿ, 250–
 253ⁿ, 254, 258, 260, 263
- baidarės 67, 186
 - botai 24, 34, 68, 93, 100, 119, 149, 202–203,
 217, 252
 - luotai 68–70ⁿ, 71, 83, 115, 127, 155, 163, 164,
 202, 217, 236–237, 238, 246, 248, 250–
 251ⁿ, 252
 - plaustai 16
 - strūgai 60
 - vytinės 110
- vandentiekis 113
- vanduo 18, 59, 74, 79, 113, 128, 146, 154, 195–
 196, 201, 217, 220, 228, 230, 240, 244,
 265; taip pat žr. šaltiniai
- varpai 73, 225–227ⁿ
- velnias 97, 106, 107, 256
- verslai, užsiėmimai; taip pat žr. žmonės
- akmenų rinkimas 72, 99, 239–240, 263
 - akmenų skaldymas 239
 - medienos plukdymo 54, 74, 86ⁿ, 87, 106, 107,
 153, 173, 183, 199, 200, 212, 222, 240
 - medienos apdirbimo 63, 183, 199, 200, 222
 - prekybos 63, 100, 180, 210, 212, 217
 - vagos valymas 91, 92
 - žvejybos 12, 82, 83, 84, 104, 155, 161, 215, 233,
 253–254; taip pat žr. žvejai
- vėjas 164, 175, 178, 209, 228
- vėlės žr. mirusieji
- vėliava 59, 206
- vėžiai 192
- vienuolynai 17, 20, 27, 125; taip pat žr. žmonės
- vienuoliai
- vietovardžiai 13, 17, 22, 26, 44, 52, 53, 58, 61–63,
 64, 67, 68, 72, 74, 77, 87, 88, 89, 92, 93,
 96, 98, 100, 103, 105, 106, 107, 108,
 111, 117, 119, 127, 173, 174, 182, 183,
 185, 193, 205, 211, 220, 222, 224, 230,
 231, 239, 257, 259

– Neries pavadinimas 36, 77, 127, 145, 189, 190, 230, 231

vyrų, vaikinai 79, 114, 126, 185, 190, 221, 241

vyskupija 76, 102

vyžos 253

žalčiai 14

žarsteklis 12, 209

žemė (nuosavybė) 18, 19, 20, 38, 40, 42, 47, 52, 68, 85, 103, 107, 108, 112, 152, 161, 167, 175, 182, 192, 211, 228

žemė (laukai, pievos) 17, 18, 33, 36, 58, 62, 72–73, 74, 79, 96, 110, 116, 144, 162, 167, 199, 215, 223, 233

žemėlapiai, planai, orientavimasis erdvėje 17ⁿ; 61, 64ⁿ, 72, 85ⁿ, 91ⁿ, 95ⁿ, 99ⁿ, 101, 105ⁿ, 106, 111ⁿ, 117, 119ⁿ, 127, 207, 210ⁿ, 245

žingsnis 12, 13, 204

žygiai žr. kelionės

žiogas 158

žmonės (profesijos, užsiėmimas, padėtis ir kt.)

– akmenkaldžiai 74, 223

– amatininkai 74, 83, 84, 85, 118, 119, 125

– audėjai 15ⁿ

– bajorai, dvarponiai, kunigaikščiai, šlėktos, valdovai, prezidentai 12, 13, 27, 35, 40, 41, 42, 46, 47, 52, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 75, 76, 85, 91, 102, 103, 107, 108, 114, 117, 118, 121, 127, 151, 161, 168, 183, 211, 223

– batsiuviai 33

– baudžiauninkai 41, 42, 71, 89, 211

– bedarbiai 84, 85

– bičiuliai 33

– bitininkai 33

– burmistrai 113

– burtininkai 40, 213

– dailininkai 91

– darbininkai 83, 84, 118, 119, 120, 121, 181ⁿ, 253

– daržininkai 85

– galvažudžiai 88

– fotografai 109, 124

– geležinkeliečiai 83, 240, 249

– gydytojai 91

– grybautojai 175

– inspektoriai 252, 254

– inžinieriai 117

– kaimo gyventojai 31, 196, 229

– kalviai 31, 74, 85, 180, 183, 223, 243

– keltininkai 25, 41, 152

– kolūkiečiai 181ⁿ

– kunigai, klebonai, vyskupai 20, 21, 29, 32, 43, 59ⁿ, 84, 96, 99, 106, 110, 111, 187, 206ⁿ, 225ⁿ, 226, 236;

 taip pat žr. misionieriai; vienuoliai

– laivavedžiai 86, 110, 125

– leičiai 61–62, 64

– miesto gyventojai 31, 84, 85, 196, 229

– mokytojai 97, 166, 187, 225ⁿ

– mokslininkai 57ⁿ, 125, 128, 155, 157ⁿ, 183ⁿ

– odminiai 85

– partizanai 13, 22–23, 28–29ⁿ, 38, 49, 56, 59, 171, 187, 188, 198

– partizanų rėmėjai 39ⁿ, 50ⁿ

– pasieniečiai 187ⁿ

– pateikėjai 15, 16, 30–32ⁿ, 33, 40, 48, 50, 51ⁿ, 56, 57ⁿ, 58, 68, 71, 75, 76ⁿ, 79, 80ⁿ, 82, 87, 97, 101, 149ⁿ, 151ⁿ, 157ⁿ, 167ⁿ, 170ⁿ, 172ⁿ, 192, 195ⁿ, 232ⁿ, 264ⁿ

– piemenys 84, 162, 168, 175, 207

– pirkliai, prekeiviai 35, 60, 63, 71, 84, 85, 87, 106, 212;

 taip pat žr. verslas – prekybos; žydai

– plėšikai 88

– poetai ir rašytojai 77, 81, 102, 116, 186, 230, 231, 246

– policininkai 240, 246

– politikai 125, 204, 227

– pribuvėjos 13, 81, 115, 203

– ryšininkai 29, 39ⁿ, 59

– sargai 87

– savanoriai 39ⁿ, 116, 186

– seniūnai 110, 114

– sielininkai 35, 38–41, 59, 71, 86, 97ⁿ, 98, 125, 127, 153, 168, 169, 171, 173, 174, 183–184, 190, 199, 213, 214, 240

– skardininkai 223

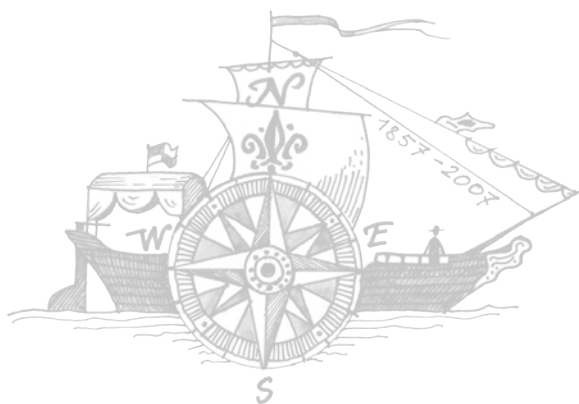
- skautai 95
- skenduoliai 56, 96, 127, 185, 198, 209–210, 239, 262
- sodininkai 85, 112
- staliai 223, 253
- sribai 56, 187, 198
- studentai 19, 144, 171, 183, 187
- sukilėliai 15
- upeiviai 59, 60, 127
- užkalbėtojai 56
- vairininkai *žr.* laivavedžiai
- varpininkai 74–75, 224, 225, 228
- vasarotojai 177
- vežėjai 86, 87
- vienuoliai 17, 20ⁿ, 27
- žemdirbiai 12, 41, 61, 74, 208, 214
- žygeiviai 95, 105, 124
- žyniai 96
- žurnalistai 112, 118
- žvejai 12, 29, 30ⁿ, 33, 34, 41ⁿ, 48, 53, 60, 68, 70, 74, 82, 83, 85, 87, 92, 98, 99, 104, 113, 127, 143, 147, 155, 157, 161–162, 164, 180, 191, 214, 216, 235, 236ⁿ, 237–239, 240–241, 245ⁿ, 246, 247ⁿ, 252–254, 259
- žuvys 13, 34, 35, 70, 74, 84, 85, 87, 111, 127, 143, 144, 147, 155, 156, 160, 162, 164, 165, 176, 180, 189, 190, 192, 215, 230, 232, 234, 236, 237–239, 241, 244, 246, 262
- aukšlės 82
- ešeriai 13, 82, 191
- gružliai 82, 83, 201, 215, 234
- karosai 82
- karšiai 82, 234, 249–250
- kilbukai *žr.* gružliai
- kuojos 36, 82, 100, 215, 234, 249
- lašišos 35, 53, 82, 103ⁿ, 104, 127, 216, 234, 235, 244, 249
- lydekos 13, 35, 52, 82, 85, 99, 115, 162, 164, 180, 189, 191, 201, 217, 232, 233, 245, 262
- meknės 82
- nėgės 82, 83, 249
- raudės 191
- salačiai 30, 82, 158, 235
- skersnukiai 156
- strepečiai 82
- šalviai 158, 246
- šamai 74, 82, 104, 219, 220, 241, 249
- šapalai 30, 36, 82, 83, 147, 244, 246, 249
- šližiai 83, 244
- unguriai 35, 82, 180, 234, 241
- upėtakiai 143
- ūsoriai 35, 36, 82, 83, 84, 85, 127, 147, 162, 191, 201, 215, 216, 217, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 244, 246, 247, 248, 249
- vėgėlės 36, 82, 84, 127, 215, 217, 234, 246
- vingiliai 235, 244, 246
- žiobriai 35, 82, 83, 84, 104, 147, 156–157, 192, 215, 216, 234, 243, 245, 246, 247, 249
- žvakės 22, 128
- žvejyba ir jos priemonės 83;
 - taip pat *žr.* žuvys
- bradinys 83, 245
- bučiai, varžos, venteriai 33, 34, 82, 83, 147, 148–149, 161, 162, 192, 215, 233, 245, 246, 249
- elektros srovė 156, 201, 244, 248
- *keltas* 29–30ⁿ, 157, 158–159ⁿ
- luokijimas 35, 84, 147–148, 160, 163, 191, 217, 233–234, 241, 247–248
- meškerės, spinningai 12, 13, 29, 30, 81, 83, 84ⁿ, 113, 157, 199, 235, 245ⁿ, 247ⁿ, 259
- metiniai (*šniūrai*) 35, 83, 84, 87, 148, 158, 160, 162, 164, 220, 238, 244–245, 246, 247, 249, 252–253, 254
- nardymas, akmenų apieškojimas 192
- pabarai 34, 84, 147, 157, 243–244, 245, 247, 254; taip pat *žr.* žuvys – žiobriai
- *rogutės* 30, 157–158ⁿ, 235, 245–246
- samtis (graibštas) 34, 83, 163, 164, 177, 180, 191, 201, 244, 247
- sprogmenys 35, 216, 245
- suvata 34, 83, 163
- takišys 60, 68, 82ⁿ, 83, 104, 110, 114, 215, 216, 249
- tinklai (apibendrintai) 12, 13, 83, 149, 162, 192, 215, 217, 233, 249, 250
- trubica 34, 83, 149, 162, 163, 245, 246, 254

– tvorelės žr. takišys	žvėrys
– vedėja 83, 238, 248; taip pat žr. žvejyba – tinklai	– bebrai 127, 258
	– lokiai 175
– žeberklai 84, 143, 147, 163, 191, 201, 217, 234, 240, 241, 245, 247–248;	– šernai 178, 196
taip pat žr. luokijimas	– ūdros 106
	– vilkai 178

Knygoje vartojami trumpiniai

bltr. – baltarusių kalba
lenk. – lenkų kalba
liet. – lietuvių kalba
rus. – rusų kalba
vard. – vardininko linksnis

deš. – dešinysis krantas
k. – kaimas
kair. – kairysis krantas
km – kilometras
up. – upė, upelis

Prieš užversdamas knygą dar kartą kuo nuoširdžiausiai dėkoju Neries ekspedicijos bendražygiams, pirmiausia: Ingai Butrimaitei, Mindaugui Černiauskui, dr. Gražinai Gołubowskai, doc. Filomenai Kavoliūtei, Linai Sokolovaitei, dr. Jurasiui Unukovičiui, dr. Daivai Vaitkevičienei, Laurai Valauskaitei, už visapusišką paramą ir palaikymą – Algimantui Jucevičiui, Kęstučiui Navickui, Sauliui Pilinkui, dr. Vyčiui Vidūnui, Audronei Žičkutei; kiekvienam, kuris prisidėjo prie mokslininkų įgulos aprūpinimo, maitinimo, kelionės, lauko tyrimų.

Be paminėtųjų spaudai rengti ekspedicijos knygas padėjo: † Ričardas Adamonis, dr. Krys-tyna Rutkowska, dr. Nijolė Tuomienė ir habil. dr. Tacjana Valodzina; pulkas bičiulių ir talkininkų bendradarbiavo renkant papildomas žinias bei iliustracijas: Saulius Bagočiūnas, Vytautas Damaševičius, dr. Liudmila Dučits, Valentinas Gilys, Romualdas Girkus, dr. Reda Griškaitė, Virgilija Guogienė, Olesius Jurkoicas, Olijardas Lukoševičius, Olegas Mizula, Aistė ir Gediminas Petrauskai, Rimantas Šlinkšis, Nijolė Šulgienė, Giedrius Vaivilavičius, dr. Adomas Vitas, Aliaksandras Zaicevas, Jevgenijus Žikulinas.

Esu dėkingas pirmiesiems skaitytojams, recenzentams doc. Jūratei Sofijai Laučiūtei ir doc. Aleksiejui Luchtanui.

Padėkos žodžius taip pat tariau visiems „Minties“ leidyklos darbuotojams, knygą globoju-sioms Ievai Puluikienei ir Sandrai Balžekaitei, dailininkams Dalei ir Romui Duboniams, ypatinga padėka – kalbos redaktorei Danutei Šaduikienei.

Vaitkevičius, Vykintas

Va-122 Neris: 2007 metų ekspedicija / Vykintas Vaitkevičius; Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas. – Vilnius: Mintis, [2010]-

ISBN 978-5-417-00999-0

Kn. 4. – [2014]. – 312 p.: iliustr., faks., žml. – Tekstas liet., baltar., lenk.; santr. angl., baltar. – Bibliogr.: p. 129–138. – R-klės: p. 284–306.

ISBN 978-5-417-01086-6

1857 m. Vilniaus archeologinės komisijos narys grafas Konstantinas Tiškevičius (1806–1868) surengė mokslinę ekspediciją Nerimi. 2007 m. Lietuvos ir Baltarusijos keliautojų būrys pakartojo šią kelionę, o dr. V. Vaitkevičiaus vadovaujama mokslininkų grupė atliko kompleksinius – archeologinius, istorinius, kalbinius, etnologijos ir folkloro tyrimus.

Ketvirtoji, paskutinė 2007 m. ekspedicijos knyga pasakoja apie jos eigą nuo Kernavės iki Kauno. Skelbiami gausūs tekstiniai ir vaizdiniai ekspedicijos šaltiniai apie Nerį, žuvis ir žvejus, valtis, keltus, medienos verslą, panerio gyventojų kalbą ir tautinę savimonę; pasakojama baltų genčių, ankstyvosios Lietuvos valstybės, *Panerio* ir *Užnerio*, pirmosios Lietuvos Respublikos, sovietinės ir nacių okupacijos, partizaninio karo ir sovietmečio istorija.

UDK 908(474.5)+908(476)+910.4(474.5)(282.247.284)+
910.4(476)(282.247.284)+39(474.5)(282.247.284)+
39(476)(282.247.284)+398(474.5)(282.247.284)+
398(476)(282.247.284)

Redaktorė
Danutė Šaduikienė

Baltarusių kalbos dalykus tvarkė
dr. **Jurasis Unukovičius**

Lenkų kalbos dalykus tvarkė
dr. **Krystyna Rutkowska**
Danutė Šaduikienė

Į baltarusių kalbą vertė
dr. **Jurasis Unukovičius**

Į anglų kalbą vertė
Ilja Šumatbajevs

Dailininkas ir meninis redaktorius
Romas Dubonis

Knygą maketavo
Dalė Dubonienė

8–9 p. – dail. R. Dubonio pieštas žemėlapis

Pirmame viršelyje: Z. Baubonio ir V. Vaitkevičiaus nuotraukos

Ketvirtame viršelyje: B. Buračo, L. Sokolovaitės, J. Unukovičiaus ir V. Vaitkevičiaus nuotraukos

Pirmajame priešlapyje karinis topografinis žemėlapis (M 1: 42 000 lapo LXVII–3 ištrauka), parengtas 1891–1892 m. topografinės nuotraukos pagrindu (iš R. Girkaus kartografinio rinkinio)

Antrajame priešlapyje 1911 m. išspausdintas karinis topografinis žemėlapis (M 1: 42 000 lapo LXVII–1 ištrauka), parengtas 1889–1891 m. topografinės nuotraukos pagrindu (iš R. Girkaus kartografinio rinkinio)